316
I-68

LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU • DUMITRU CHIȚORAN

Sociolingvistică

Editura Didactică și Pedagogică, București – 1975

III.223.635

316
I68

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI
UNIVERSITATEA BUCUREȘTI

LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU

DUMITRU CHIȚORAN

SOCIOLINGVISTICA

ORIENTĂRI ACTUALE

24397

46.895

0 000008 44171 BCU IAȘI

Editura didactică și pedagogică
București – 1975

Prefață

Problema relațiilor complexe dintre limbă și societate a constituit întotdeauna o preocupare de seamă a cercetărilor de lingvistică. În ultimii 15 ani însă, această problemă a devenit domeniul de studiu al unei științe de sine stătătoare, cu un pronunțat caracter interdisciplinar: sociolingvistica. *Apariția sociolingvisticii — ca și a unor discipline ca psiholingvistica sau lingvistica matematică — este în strînsă legătură cu remarcabila dezvoltare a lingvisticii, care are astăzi statutul de știință-pilot, precum și cu larga colaborare dintre disciplinele științifice, caracteristică epocii contemporane.*

Sociolingvistica nu reia opiniile asupra naturii sociale a limbii exprimate anterior, ci aduce o nouă viziune și o nouă interpretare a acestei probleme, valorificînd rezultatele pozitive ale lingvisticii moderne, structurale și generativ-transformaționale. Interesul sociolingvisticii rezidă, de asemenea, în largile sale aplicații.

„Trebuie îmbinate în mod cît mai armonios toate domeniile cercetării științifice, dezvoltîndu-se conlucrarea între ele, asigurîndu-se o strînsă interdependență între cercetarea aplicativă și cea fundamentală"[1], *se arată în* Raportul la cel de al XI-lea Congres al P.C.R.

Elementele semnalate mai sus definesc sociolingvistica drept o disciplină de mare actualitate.

Pornind de la ideea că „societatea socialistă multilateral dezvoltată nu se poate realiza decît pe baza celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii contemporane"[2], *am încercat, prin lucrarea de față, să răspundem unor cerințe actuale ale dezvoltării învățămîntului și științei în țara noastră. Lucrarea se adresează, în primul rînd, studenților de la facultățile cu profil filologic, dar și celor care se specializează în sociologie, antropologie, etnografie, urmărind informarea lor într-un domeniu modern de studiu și completarea cunoștințelor căpătate în cadrul altor discipline. Ea poate prezenta interes și pentru cercetătorii din domeniile amintite, cărora li se oferă, reunite într-un singur volum, texte de bază răspîndite în volume diferite și, în general, greu accesibile. Prin aspectele de lingvistică aplicată pe care le include, lucrarea este utilă, de asemenea, profesorilor de limba română și de limbi străine, mai ales celor care lucrează în*

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, Editura politică, 1974, p. 63.

[2] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 62.

şcoli cu alte limbi de predare decît româna, sugerînd unele posibilităţi de îmbunătăţire a predării limbilor.

Problemele majore ale disciplinei sînt prezentate într-un studiu introductiv cuprinzător, în care, după ce se precizează raportul sociolingvisticii cu alte discipline înrudite, sînt discutate obiectul, principalele concepte, metodele şi aplicaţiile acesteia.

Textele selectate sînt grupate în cinci capitole: Obiectul sociolingvisticii; Aspecte metodologice; Comunitatea lingvistică; Alte concepte de bază; Schimbarea lingvistică; Aplicaţii ale sociolingvisticii. *Fiecare capitol este precedat de o prezentare succintă, care cuprinde informaţii şi precizări asupra textelor grupate în capitolul respectiv.*

Faptul că bazele teoretice şi metodologice ale sociolingvisticii reprezintă rezultatul activităţii unor specialişti din S.U.A. justifică numărul mare al studiilor de autori americani incluse în volum. Am selectat, de asemenea, cîteva studii aparţinînd unor specialişti europeni, care cuprind contribuţii teoretice originale sau care ilustrează anumite aspecte specifice ale preocupărilor în domeniul sociolingvisticii.

Date fiind destinaţia şi dimensiunile volumului de faţă, nu am prezentat decît puţine texte integrale; ne-am străduit să oferim însă o imagine cît mai semnificativă a concepţiei sociolingvistice a autorilor respectivi, urmărind, de asemenea, ca omisiunile operate să nu stînjenească înţelegerea demonstraţiilor. Am unificat sistemul de trimiteri al diferiţilor autori, adoptînd sistemul notelor în subsolul paginii. Textele sînt însoţite de comentarii marginale, care punctează ideile esenţiale, explică noţiunile din alte domenii care intervin în discuţie, prezintă alte opinii asupra anumitor probleme (este frecvent utilizată trimiterea la alte studii din volum), precizează anumite detalii (repartizarea teritorială a anumitor limbi sau dialecte menţionate în exemplificări, date asupra unor autori citaţi etc.).

Caracterul lucrării, precum şi noutatea domeniului abordat au făcut necesară adăugarea unui glosar de termeni de sociolingvistică. În glosar sînt explicaţi — de obicei, prin reluarea pasajelor definitorii din diverse studii — numai termenii care apar în cuprinsul volumului. Indicarea sursei precizărilor are menirea de a oferi cititorilor informaţii privitoare la autorii care s-au ocupat de problemele respective.

Bibliografia cuprinde numai lucrările menţionate în studiul introductiv, volumele publicate de specialişti cunoscuţi în domeniul sociolingvisticii, antologii mai importante (studiile cuprinse în aceste antologii nu au fost menţionate separat, pe autori) şi foarte puţine articole. Ea poate fi completată cu datele bogate cuprinse în notele care însoţesc textele din volum.

Studiul introductiv, comentariile marginale, glosarul şi bibliografia au fost alcătuite de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, iar prezentările introductive ale celor cinci capitole aparţin lui Dumitru Chiţoran. Traducerile, realizate de un grup de studente de la Facultatea de limbi şi literaturi germanice, se înscriu printre acţiunile prevăzute în planul de integrare învăţămînt-cercetare-producţie al Facultăţii.

Abrevieri

ABS, S = G. Avanzini, G. Berruto, E Salvemini, *Sociolingvistica italiană.*

B, C = B. Bernstein, *Coduri elaborate și coduri restrînse.*

B, D = W. Bright, *Dimensiunile sociolingvisticii.*

ET, S = S. Ervin-Tripp, *Sociolingvistica.*

F, D = Ch. A. Ferguson, *Diglosia.*

F, SL = J. A. Fishman, *Sociologia limbii ...*

G, C = J. J. Gumperz, *Comunitatea de vorbire.*

G, CG = M. M. Guhman, *Unele caracteristici generale ale formării și dezvoltării limbilor naționale.*

G, E = J. J. Gumperz, *Asupra etnologiei schimbării lingvistice.*

G, T = J. J. Gumperz, *Tipuri de comunități lingvistice.*

H, E = Dell Hymes, *Etnografia vorbirii.*

H, LP = Einar Haugen, *Lingvistica și planificarea lingvistică.*

K, T = Heinz Kloss, *Tipuri de comunități multilingve ...*

L, E = W. Labov, *Efectul mobilității sociale asupra comportamentului lingvistic.*

L, M = W. Labov, *Asupra mecanismului schimbării lingvistice.*

L, SL = W. Labov, *Studiul limbii în contextul ei social.*

M, B = Hugo Moser, *Bariere lingvistice ...*

S, LS = J. Sumpf, *Lingvistică și sociologie.*

W, CL = U. Weinreich, *Contact lingvistic și contact sociocultural.*

W, CS = U. Weinreich, *Cadrul sociocultural al contactului lingvistic.*

W, R = Dieter Wunderlich, *Relații între noțiuni în cadrul sociolingvisticii.*

Notă

În textele selectate în antologie, am folosit cifre pentru notele de subsol ale autorilor și steluțe pentru precizările bibliografice care se impuneau ca urmare a adoptării unui sistem unitar de trimiteri și pentru anumite completări la bibliografia utilizată de autori. Abrevierile de mai sus au fost introduse și în mențiunile din subsol.

SOCIOLINGVISTICA*: ORIENTĂRI, PRINCIPII, METODE, APLICAŢII

1. *PRECIZĂRI PRELIMINARE*

SL este considerată drept o disciplină ştiinţifică relativ nouă, al cărei obiect şi ale cărei metode sînt încă în curs de clarificare şi de elaborare. Totuşi, cercetarea relaţiilor dintre limbă şi societate, pe care această disciplină şi-o propune, reprezintă de multă vreme o preocupare a lingviştilor şi, într-o anumită măsură, a sociologilor şi a antropologilor. Noutatea pe care o aduce SL constă însă, în primul rînd, în modul de abordare a problemei menţionate : limba şi societatea sînt concepute ca două structuri cu organizare proprie, a căror variaţie este corelativă şi sistematică (B, D, p. 47); cu alte cuvinte, raporturile dintre ele sînt modelabile.

Noua orientare a cercetărilor în acest domeniu a apărut în S.U.A în deceniul al şaselea al secolului nostru şi s-a dezvoltat mai ales în ultimii 10 ani, cînd s-a extins şi în ţările europene. Apariţia SL în S.U.A. este explicabilă prin legătura strînsă existentă aici între studiile de lingvistică şi cele de antropologie culturală, legătură consacrată prin tradiţia creată de Fr. Boas şi E. Sapir[**1]*. Acest aspect specific a fost determinat de interesul specialiştilor pentru cunoaşterea multilaterală a populaţiilor indigene din America: studierea limbii lor constituia, alături de studierea vieţii şi a culturii lor materiale şi spirituale, o coordonată importantă a cercetărilor.*

În Europa, unde situaţia social-istorică era cu totul alta, lingvistica a urmat căi proprii de dezvoltare. Dialectologia (în S.U.A. nu a existat o dialectologie propriu-zisă) şi, într-o anumită măsură, lingvistica istorică au oferit cadrul necesar discutării problemelor relaţiei limbă-societate. Amintim aici că ideea diferenţierii limbii în funcţie de generaţie, sex, cultură, profesiune etc. a fost subliniată

* În cuprinsul studiului de faţă, vom utiliza pentru sociolingvistică sigla SL.

** În notele din subsol sînt menţionate lucrările care nu reprezintă contribuţii propriu-zise în domeniul SL.

[1] Cf. mai ales: Franz Boas, *Handbook of American Indian Languages*, I, Washington, 1911; II, Washington, 1922; III, Glückstadt — Hamburg — New York, 1933—38; Edward Sapir, *Language. An Introduction to the Study of Speech*, New York, 1921, şi D. G. Mandelbaum (ed.), *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, Berkeley, 1949.

chiar în primele studii științifice de dialectologie[2]. Menționăm, de asemenea, contribuția școlii sociologice franceze și, mai ales, a lui A. Meillet și J. Vendryes[3], la explicarea raporturilor dintre evoluția limbii și a societății și a unor aspecte ale procesului de diversificare lingvistică, precum și contribuția lui A. Séchehaye[4] la clarificarea problemei relației dintre individual și social în limbă.

Se cuvine, de asemenea, să relevăm faptul că, în lingvistica română, studierea limbii din perspectiva raporturilor ei cu societatea și preocuparea pentru determinarea trăsăturilor caracteristice ale limbii vorbite au constituit constante ale cercetării, încă de la sfîrșitul secolului trecut. Putem cita pentru unele aspecte teoretice originale contribuțiile lui B. P. Hasdeu, I. A. Candrea, Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Iorgu Iordan etc.[5]

În ultimele decenii au apărut însă și în Europa preocupări pentru crearea unui nou cadru teoretic și metodologic de studiere a raporturilor dintre limbă și societate.

Semnalăm, în acest sens, cartea lui M. Cohen, Pour une sociologie du langage (Cohen, 1956), lucrările lui B. Bernstein (cf. B, C, precum și Bernstein (ed.), 1971, 1973) și D. Lawton (Lawton, 1968), unele publicații ale lingviștilor italieni (cf. ABS, S) și francezi (cf. S, LS; Sumpf (ed.), 1968; Marcellesi (ed.), 1971), studiile unor lingviști sovietici (cf. G, CG; Filin (ed.), 1968; Šveicer, 1971), cercetările lingviștilor din R.D.G. (cf. Bahner, 1969; Grosse-Neubert, 1970) și din R.F.G. (M, B; W, R etc.) și altele.

Caracterul mai unitar și mai închegat al concepției americane asupra SL, sfera largă de probleme pe care o cuprinde, numărul mare de studii sistematice publicate în S.U.A. justifică însă, credem, in-

[2] Cf. P.-J. Rousselot, *Les modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'une famille de Cellefrouin (Charente)*, Paris, 1891, și Louis Gauchat, *L'unité phonétique dans le patois d'une commune*, în: *Aus romanischen Sprachen und Literaturen. Festgabe für Heinrich Morph*, Halle a.S., 1905, p. 174 și urm.

[3] Cf. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, I, ed. I, Paris, 1921; II, Paris, 1936 (mai ales studiile *Linguistique et anthropologie* și *Sur le bilinguisme*, din volumul al II-lea); J. Vendryes, *Le langage*, ed. I, Paris, 1921 (în special p. 281—287; 293—305).

[4] Albert Séchehaye, *La pensée et la langue, ou comment concevoir le rapport organique de l'individuel et du social dans le langage*, în: *Psychologie du langage*, Paris, 1933, p. 57—81.

[5] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, tom III, *Istoria limbei române*, partea I, *Principie de linguistică*, București, 1881 (mai ales p. 51—65, 81—86, 146—160); I. A. Candrea, *Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice* (1913) și *Constatări în domeniul dialectologiei* (1924), în: F. Dimitrescu, *I. A. Candrea. Lingvist și filolog*, București, 1974, p. 69—87, 155—176; Ovid Densusianu, *Vorbirea populară din puncte nouă de vedere* (1926), în: *Ovid Densusianu, Opere*, I, București, 1968, p. 413—420; Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 343—364; Th. Capidan, *Limbă și cultură*, București, 1943; Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, București, 1943, și *Stilistica limbii române*, București, 1944; cf. și ediția definitivă, București, 1975 (din ambele, în special capitolele introductive).

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

teresul de care se bucură în Europa SL americană. O atitudine critică și selectivă ni se pare, totuși, a fi singura potrivită dacă ținem seama nu numai de diferențele referitoare la tradiția cercetării lingvistice, ci și de diferențele de realitate social-istorică dintre S.U.A. și țările europene și chiar dintre diversele țări europene.

2. PROBLEME DE TERMINOLOGIE

Ca pentru orice disciplină nouă, și pentru SL problemele de terminologie sînt acute. Fluctuații terminologice se constată chiar în privința denumirii ei. La aceasta contribuie și caracterul interdisciplinar al cercetării pe care o implică.

(a) Termenul sociolingvistică *(„sociolinguistics") pare a fi, totuși cel mai vechi. Utilizat pentru prima oară în 1952, de H a v e r C. C u r r i e, profesor la Universitatea din Houston, Texas (C u r r i e, 1952), termenul a căpătat o răspîndire mai largă în lingvistica americană după 1962, cînd a fost relansat prin comunicarea lui W. B r i g h t și A. K. R a m a n u j a n la cel de-al IX-lea Congres international al lingviștilor (B r i g h t - R a m a n u j a n, 1964), și consolidat în urma apariției antologiei editate de* W. *B r i g h t sub titlul* Sociolinguistics *(B r i g h t (ed.), 1966) și a antologiei lui S t a n l e y L i e b e r s o n,* Explorations in Sociolinguistics *(L i e b e r s o n (ed.), 1966).*

Numeroși autori folosesc însă denumirea de sociologie a limbii *(„sociology of language"), care, probabil, reprezintă un calc după germ.* Sprachsoziologie. *Citățm printre cei care își exprimă direct preferința pentru această denumire pe J. A. F i s h m a n. Remarcăm însă faptul că, dacă antologia pe care a publicat-o F i s h m a n în 1968 este intitulată* Readings in the Sociology of Language *(F i s h m a n (ed.), 1968), volumul în care el expune sintetic problemele disciplinei în discuție are titlul* Sociolinguistics *(F i s h m a n, 1971). Menționăm, de asemenea, că denumirea „sociologie a limbii" fusese folosită înainte de 1968 (anul apariției antologiei lui F i s h m a n), în Europa, de M. C o h e n (C o h e n, 1956) și în S.U.A., între alții, de sociologul J o y c e O. H e r t z l e r (H e r t z l e r, 1965).*

Obiecțiile aduse termenului SL sînt, într-o anumită măsură, contradictorii.

J. F i s h m a n, de exemplu, pornește de la ideea că societatea este un concept mai larg decît limba; existența societății se manifestă prin procese complexe, pe diverse planuri, limba reprezentînd numai una dintre fațetele posibile ale existenței societății. De aceea, pe de o parte, termenul SL reduce disciplina pe care o denumește la rolul unei anumite varietăți de lingvistică (socio-), fapt care nu corespunde domeniului și obiectivelor ei reale. Pe de altă parte, SL tinde să devină un fel de „catch-all term" (fr. „mot passe-partout"), constituind o etichetă prea generală, care maschează diferențele de teorie, metodă, date, obiective, existente în momentul de față. De aici și apariția, la anumiți autori, a unor formulări critice referitoare la faptul că o serie de aspecte nu aparțin „cu adevărat" SL sau apar-

ţin „aşa-numitei SL" (pentru întreaga discuţie, cf. F i s h m a n, 1972, p. 269—272).

E. H a u g e n consideră că elementul socio- din componenţa termenului SL ar implica aspecte care depăşesc sfera de interes a lingvistului, sugerînd o anumită tendinţă de identificare a variaţiei lingvistice cu corespondentele ei sociale (H a u g e n, 1972, p. 302). Părerea sa intră net în contradicţie cu aceea a lui F i s h m a n, după care termenul SL nu ar pune suficient în evidenţă interesul sociologic al disciplinei.

Opţiunea noastră se îndreaptă însă înspre termenul sociolingvistică. Denumirea „sociologie a limbii", recomandată de F i s h m a n, prezintă, credem, dezavantajul de a nu oferi o imagine exactă a raportului dintre sociologie şi lingvistică, în cercetarea pe care o desemnează, sugerînd că aceasta s-ar efectua din punctul de vedere al sociologiei şi că ar fi subordonată sociologiei. În realitate, SL are drept scop principal explicarea diversităţii lingvistice, structurile sociale constituind numai sfera în care sînt căutate explicaţiile.

Termenul SL pune în evidenţă mai pregnant decît „sociologie a limbii" conţinutul interdisciplinar al studiului pe care îl denumeşte, integrîndu-se, în funcţie de structura sa, într-o serie constituită, cuprinzînd termeni ca: psiholingvistică, etnolingvistică etc. (cf. şi B, D, p. 46).

Adăugăm precizarea că, în cazul antologiei publicate de J. F i s h m a n în 1968, adoptarea denumirii „sociologie a limbii" era justificată şi de intenţia autorului de a atrage atenţia în primul rînd sociologilor asupra elementelor lingvistice care determină comportamentul social, care îl însoţesc sau reprezintă consecinţe ale lui (F i s h m a n (ed.), 1968, p. 6).

(b) Termenul etnolingvistică* este folosit de unii autori pentru a desemna preocupări similare cu acelea ale SL. Definiţiile date acestui termen sînt însă diferite.

La unii lingvişti, el apare ca sinonim al termenului SL (cf. A v a n z i n i et al., 1971, p. 79). Pentru B. P o t t i e r, EL presupune studierea mesajului lingvistic în legătură cu întregul ansamblu al circumstanţelor comunicării, spre deosebire de SL, care are în vedere numai anumite invariante sociale (P o t t i e r, 1970). Sfera EL ar apărea deci mai cuprinzătoare decît aceea a SL. În realitate, aşa cum observa J e a n-B a p t i s t e M a r c e l l e s i, este vorba despre o distincţie de ordin practic, a cărei bază teoretică este discutabilă: obiectul cercetărilor de EL îl constituie societăţile „simple", mai puţin evoluate, pentru care se poate ţine seama de ansamblul elementelor care intervin în procesul comunicării, pe cînd cercetările de SL se referă mai ales la societăţile moderne „complexe", pentru care este necesară reducerea factorilor implicaţi în comunicare la un număr de invariante (M a r c e l l e s i (ed.), 1971, p. 3).

În situaţia discutată, denumirea EL este atribuită în virtutea tradiţiei create de multe şcoli europene de etnologie şi de antropologia

* Vom folosi, în continuare, sigla EL.

culturală americană (denumită și „ethnoscience" sau „folk-science"), ale căror cercetări erau orientate spre studierea societăților primitive[6].

Conotațiile adăugate de tradiția menționată elementului „etno-" și deci posibilitatea unor confuzii ne determină să preferăm denumirea de SL celei de EL.

O definiție a termenului EL în sensul americanului „folk-linguistics" apare la E. Haugen, care îl utilizează pentru a desemna „folclorul" despre limbă, încadrîndu-l în seria „etnobotanică", „etnomuzicologie" etc. (Haugen, 1971, p. 39). EL ar studia deci diferitele forme ale reacției vorbitorilor la faptele de limbă. Prin urmare, după Haugen, domeniul EL nu se suprapune cu acela al SL; EL pare, mai degrabă, subordonată SL. Așa cum este definit de autorul citat, termenul EL sugerează o direcție importantă de cercetare, legată de problemele raportului dintre limbă și societate. Dell Hymes subliniază, de asemenea, interesul pe care îl prezintă pentru cercetător luarea în considerație a denumirilor pe care le dau vorbitorii înșiși unor categorii de acte verbale, de subiecte etc., cu alte cuvinte, a clasificărilor operate chiar de către aceia care utilizează o anumită limbă (H, E, p. 54).

(c) Menționăm cu acest prilej denumirea de „etnografie a vorbirii" („ethnography of speaking"), introdusă de Dell Hymes (H, E). Subliniind interesul deosebit pe care îl prezintă o conlucrare mai strînsă între lingvistică și antropologie, Dell Hymes susține necesitatea unui studiu amănunțit al modelelor de utilizare a limbii într-un cadru sociocultural dat. Acest studiu, denumit „etnografie a vorbirii", coincide, într-o anumită măsură, cu așa-numita „micro-SL", studiu consacrat interacțiunii verbale dintr-o anumită comunitate lingvistică (v. mai departe, paragraful 5). Diferențele privesc sensul și finalitatea cercetării: așa cum este concepută de Dell Hymes, etnografia vorbirii urmărește realizarea unei clasificări tipologice a societăților sau a comunităților umane, pe cînd micro-SL permite realizarea unei clasificări tipologice a idiomurilor, care ține seama însă de factorii socioculturali implicați în comunicarea verbală.

(d) În unele lucrări europene, dată fiind existența unei puternice tradiții a cercetărilor de dialectologie, SL este denumită dialectologie socială (Cortelazzo, 1969, cap. V; Marcellesi (ed.), 1971, p. 122 etc.). Așa cum arătam mai sus, multe dintre problemele care constituie astăzi obiectul SL au fost discutate anterior în studiile consacrate graiurilor și dialectelor. Denumirea „dialectologie socială" sugerează o anumită opoziție între noțiunea de „dialect social" și aceea de „dialect regional" sau „local", opoziție care nu poate fi acceptată decît, cel mult, pentru necesități didactice. În realitate, fiecare vorbitor este, în același timp, membru al unui grup social și al unui grup regional sau local. Separarea trăsăturilor lingvistice care se explică prin apartenența socială a indivizilor de ace-

[6] Astăzi se vorbește tot mai mult despre interpretarea sociologică a gîndirii etnologice, deci, în ultimă instanță, se tinde spre integrarea etnologiei în sociologie. Cf. Jean Poirier, *Histoire de l'ethnologie*, Paris, 1969, p. 126.

lea care se explică prin apartenența lor regională este, adesea, extrem de dificilă. Studiile referitoare la problema diferențierii limbajului în diverse regiuni sau localități dovedesc, credem, că o astfel de separație, chiar dacă este posibilă, nu este necesară, întrucît ea nu oferă o imagine reală a structurii lingvistice specifice unei comunități.

La acestea trebuie adăugat și faptul că, spre deosebire de dialectologia propriu-zisă, care își propune descrierea și clasificarea unor varietăți lingvistice, dialectologia socială confruntă două tipuri de structuri: structura lingvistică și structura socială a unei comunități, cu scopul de a stabili relația dintre ele.

(e) Dintre denumirile prin care se încearcă integrarea SL într-un cadru mai larg de preocupări, menționăm două, difuzate prin lucrările lui Einar Haugen: dialingvistică și ecologie a limbii.

Dialingvistica (Haugen, 1972, p. 299—306) este concepută ca un studiu general asupra variantelor lingvistice coexistente într-o comunitate. Obiectul ei îl constituie, conform definiției lui Haugen, orice „disjecta membra", deci este mai cuprinzător decît acela al SL, implicînd abordarea tuturor formelor variației lingvistice, indiferent de sursa lor. Se previne astfel neajunsul identificării variației lingvistice cu corespondentele ei sociale, pe care l-ar implica, așa cum precizam mai sus, termenul SL. Conceptul central al dialingvisticii este acela de structură „nonunică", „variabilă". Am remarca, totuși, că formularea „disjecta membra" prezintă dezavantajul de a sugera mai degrabă lipsa unei structurări precise.

Ideea unui asemenea studiu se explică, așa cum afirmă Haugen, ca o reacție față de „concepția rigidă a sistemelor monolitice", acreditată de lingvistica formalizantă. Unei asemenea concepții — supuse criticilor severe ale unor cunoscuți specialiști (C. F. Voegelin, R. Jakobson, W. Bright)[7] — Haugen i-o opune pe aceea a variației permanente a competenței indivizilor și a comunităților lingvistice.

În alegerea denumirii de dialingvistică, Haugen a pornit de la interpretarea elementului dia- ca exprimînd ideea de „variație" (cf. seria diacronic, dialectologie, diasistem etc.). Se pot cita însă cuvinte în care o asemenea idee nu poate fi recunoscută (cf. diametru, diagnostic, diateză), dia fiind, la origine, o prepoziție cu sensul de „prin", „între", „de-a curmezișul".

În conceperea practică a cercetărilor de dialingvistică de către Haugen intervine o anumită limitare a obiectului definit inițial. Considerînd că aspectele cele mai interesante ale variabilității lingvistice pot fi urmărite pe bilingvi, Haugen plasează în centrul preocupărilor de dialingvistică studierea problemelor referitoare la bilingvism și multilingvism. În felul acesta, dialingvistica apare, în realitate, ca un domeniu subsumat SL.

[7] Cf. Th. A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Cambridge, Mass., 1960, în care sînt publicate dezbaterile organizate în 1958 la Universitatea Indiana (S.U.A.). Vezi comunicarea lui C. F. Voegelin (p. 57—68) și concluziile formulate de R. Jakobson (p. 350—377); versiunea românească a intervenției lui R. Jakobson, în: *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 83—125, în special p. 87). Cf., de asemenea, B, D, p. 47.

Ecologia limbii *(H a u g e n, 1972, p. 325—339) este concepută ca studiu al interacțiunilor dintre o limbă dată și contextul ei, înțelegîndu-se prin context societatea în care limba funcționează ca unul dintre coduri. Prin intermediul limbii, vorbitorul este pus în legătură cu contextul social și natural. După H a u g e n, ecologia limbii este dependentă, în primul rînd, de vorbitorii care învață limba, o folosesc și o transmit; ea presupune o coordonată psihologică, referitoare la interacțiunea limbii considerate cu alte limbi, aspect caracteristic vorbitorilor bilingvi și multilingvi, și o coordonată sociologică, referitoare la interacțiunea cu societatea care utilizează limba respectivă ca mijloc de comunicare.*

Denumirea de „ecologie a limbii" este împrumutată din biologie și a fost utilizată mai întîi în sociologie[8]*, pentru a desemna interrelația dintre societățile umane și cadrul de existență al acestora. În lingvistică, ea a fost folosită, cu un sens oarecum diferit, de C. F. și F. M. V o e g e l i n*[9]*. Relația cu biologia, pe care o sugerează, ca și o serie de alte formulări prezente la H a u g e n, cum ar fi: „asanare a mediului" („environmental sanitation"), „cultivare a limbii", știință preocupată de „terapeutic", ne amintesc de o perioadă mai veche din istoria lingvisticii, în care limba era considerată similară organismelor naturale și abordată ca atare. Toate acestea ne determină să avem unele rezerve în ceea ce privește acceptarea denumirii propuse de H a u g e n.*

Pentru a înțelege mai exact raportul dintre ecologia limbii și SL, prezentăm mai jos lista problemelor care urmează să constituie, după H a u g e n, obiectul preocupărilor de ecologie a unei limbi:

1) clasificarea limbii considerate în raport cu altele — problemă studiată, în mod curent, de lingvistica istorică și descriptivă;
2) cine sînt cei care folosesc limba — problemă de demografie lingvistică;
3) domeniile de folosire a limbii — problemă studiată de SL;
4) limbi concurente folosite de vorbitori — problemă de dialingvistică (cf. mai sus);
5) varietăți interne ale limbii (regionale, sociale, contractuale) — problemă de dialectologie și de SL;
6) natura tradițiilor scrise ale limbii — problemă de filologie;
7) gradul de standardizare a formei scrise — problemă de lingvistică prescriptivă;
8) sprijinul instituțional pentru normarea și propagarea limbii considerate — problemă de glotopolitică (politică lingvistică);
9) atitudinea celor care folosesc limba față de aceasta — problemă de etnolingvistică;
10) statutul limbii în cadrul unei clasificări tipologice realizate după criterii ecologice (H a u g e n, 1972, p. 336—337).

Din această enumerare rezultă, credem, că denumirea „ecologie a limbii" are, de fapt, rolul de a defini un anumit program de cercetare a limbii, sugerînd principalele posibilități de colaborare între cercetătorii din diverse domenii ale lingvisticii și între aceștia și specialiștii în alte științe sociale.

[8] Cf. A. H. H a w l e y, *Human Ecology: A Theory of Community Structure*, New York, 1950.

[9] C. F. și F. M. V o e g e l i n, *Languages of the World: Native-America. Fascicle One*, în: „Anthropological Linguistics", 1964, nr. 6, p. 2—45: termenul nu se referă la situația unei limbi, ci la situația dintr-o anumită arie.

Prin caracterul cuprinzător al preocupărilor pe care le desemnează, ecologia limbii poate fi raportată la semiotică. Semiotica pare însă, atît ca domeniu de cercetare, cît şi ca metodologie, mai unitară decît ecologia limbii, care grupează tipuri de studii foarte diferite între ele.

Adăugăm şi faptul că, referitor la lista de probleme ecologice a lui H a u g e n, se pot formula unele observaţii:

a) (1) nu este propriu-zis o problemă ecologică;
b) domeniul SL este mult îngustat; în realitate, (2), (4), parţial (6), (7), (8), (9) se integrează tot în acest domeniu;
c) domeniul dialectologiei este mult lărgit, incluzînd şi cercetarea varietăţilor sociale şi contractuale (profesionale) ale limbii.

Interesul discuţiilor terminologice prezentate pînă acum constă, între altele, în aceea că ele contribuie la delimitarea sferei de probleme care alcătuiesc domeniul SL — la care ne vom referi în paragraful următor —, precum şi la încadrarea SL în ansamblul mai larg al preocupărilor de cercetare din lingvistică şi din alte ştiinţe sociale.

3. *LINGVISTICĂ ŞI SOCIOLOGIE. OBIECTUL SOCIOLINGVISTICII*

Ca studiu interdisciplinar, SL reflectă raportul de implicaţie reciprocă dintre lingvistică şi sociologie. Existenţa unui asemenea raport este în strînsă legătură cu dublul aspect al actului lingvistic: fapt de interacţiune între indivizi şi, în acelaşi timp, manifestare coordonată a unor elemente lingvistice (cf. B u r g e l i n, 1967, p. 80).

În evoluţia sociologiei şi a lingvisticii se înregistrează numeroase paralelisme şi puncte de contact; pe lîngă acestea, se constată asemănări de ordin epistemologic, precum şi asemănări referitoare la conceptele fundamentale şi la unele dintre metodele utilizate (pentru aceste aspecte, cf. B u r g e l i n, 1967, p. 85—88). Totuşi, între cele două discipline există şi numeroase diferenţe, atît în ceea ce priveşte obiectul, cît şi în ceea ce priveşte modul de abordare a aceloraşi aspecte.

Astfel, mesajul lingvistic, care poate prezenta interes pentru sociolog, este abordat de acesta global, urmărindu-se conţinutul său general şi scopul producerii lui. Dimpotrivă, lingvistul descompune mesajul în părţi componente, pe care le analizează separat, pentru a stabili caracteristicile codului în care a fost emis. Lingvistul nu ia în consideraţie numai determinarea socială a mesajului în ansamblu, ci şi determinarea socială a fiecăreia dintre componentele acestuia (B u r g e l i n, 1967, p. 81).

De asemenea, deşi ancheta reprezintă o metodă importantă de lucru, în ambele domenii, ea se realizează diferit în fiecare dintre ele (cf. mai departe, paragraful 7).

Date fiind deosebirile dintre lingvistică şi sociologie, cum trebuie conceput domeniul interdisciplinar al SL? În orice caz, nu prin juxta-

punerea preocupărilor și a metodelor din cele două domenii implicate. SL reprezintă un domeniu calitativ nou, care trebuie să-și definească propriile obiective și mijloace.

SL este, prin excelență, un studiu al variației lingvistice. Ea opune imaginii structurii uniforme, monolitice, a limbilor, acreditate de lingvistica formalizantă, imaginea unei structuri diversificate prin acțiunea unui complex de factori externi. Ea urmărește să demonstreze, pe de o parte, că așa-numita variație liberă, postulată de structuraliști, este, în realitate, o variație condiționată și, pe de alta, că această variație are caracter sistematic, este modelabilă (B, D, p. 47).

Interacțiunea verbală este, după cum subliniază J. J. Gumperz (G, C, p. 103), un proces social, în care enunțurile sînt selectate în concordanță cu anumite norme și probabilități social recunoscute. Regulile gramaticale definesc numai limitele acceptabilității lingvistice, dar alegerea individului, în cadrul actului lingvistic concret, între mai multe alternative admise, este relevantă pentru o serie de aspecte, cum ar fi: proveniența sa familială, apartenența socială, proveniența regională, atitudinea față de interlocutor etc.

Comunicarea informației sociale presupune deci existența unor relații sistematice între folosirea limbii și structura socială.

Așa cum precizează W. Bright (B, D, p. 47), diversitatea este conceptul-cheie al SL. Care sînt factorii extralingvistici care condiționează diversitatea lingvistică? Din punct de vedere strict sincronic, în afară de diferențele lingvistice explicabile geografic, spațial — diferențe care constituie obiectul de studiu al dialectologiei —, se pot recunoaște diferențe explicabile social, legate fie de statutul locutorului (vîrstă, sex, nivel cultural, profesie etc.), fie de condițiile contextuale în care are loc comunicarea (interlocutor, subiect, cadru etc.) (cf. F. Gadet, în: Marcellesi (ed.), 1971, p. 75—76). SL studiază modul și măsura în care structura unei limbi și structura societății care o folosește își corespund reciproc; în termenii lui Bright, ea cercetează covariația (variația corelativă) sistematică a celor două tipuri de structuri. Întrucît acestea nu sînt, în linii generale, isomorfe, variabilele sociologice identificate nu pot fi corelate mecanic cu anumite variabile lingvistice, ci este necesar să se demonstreze, de fiecare dată, caracterul pertinent din punct de vedere lingvistic al variabilelor considerate (Marcellesi (ed.), 1971, p. 119).

Observînd faptul că abordarea corelativă a celor două tipuri de variabile nu permite explicarea unor situații concrete, cum ar fi existența unei variații lingvistice minime în anumite societăți foarte diferențiate din punct de vedere social sau dependența variației lingvistice, în unele societăți — de statutul socioeconomic al vorbitorilor, și în altele — de statutul lor cultural etc., J. J. Gumperz (Gumperz, 1971, p. 223—224) propune o abordare „interacționistă" a acestora. Ca atare, modul de folosire a limbii trebuie considerat drept mijloc principal de a obține informații asupra categoriilor sociale și, invers, informația empirică asupra structurii sociale — drept element determinant pentru selecția formelor lingvistice utilizate în comunicare.

După părerea lui Einar Haugen (Haugen, 1971, p. 7—9), dacă utilizarea limbii diferențiază între ele grupuri constituite în ra-

port cu diverşi parametri ai structurii sociale, înseamnă că SL trebuie să aibă în vedere nu numai diversitatea lingvistică, ci şi elementele care asigură unitatea unui anumit grup, deosebindu-l de celelalte. Cu alte cuvinte, ea trebuie să studieze atît covariaţia pozitivă a limbii cu grupurile sociale, cît şi procesul complementar: uniformizarea care stă la baza constituirii oricărei comunităţi lingvistice. SL stabileşte modele ale variaţiei lingvistice, dar şi modele ale performanţei diferitelor grupuri (M a r c e l l e s i (ed.), 1971, p. 121). Pentru a determina mai exact relaţia dintre diferitele variante lingvistice, SL ia în consideraţie şi reacţia vorbitorilor faţă de formele pe care le folosesc, aprecierile lor despre aceste forme. Atitudinea vorbitorilor faţă de limbă se poate concretiza fie prin comentarii asupra limbii (aspecte metalingvistice; după B l o o m f i e l d — „reacţii secundare" şi „terţiare"), fie prin modificări sau printr-o anumită selecţie a formelor în uz: etimologie populară, hipercorectitudine, eufemism, tabu etc. (cf. B. C a z a c u, în Sociolingvistica, 1972, p. 619—620). B. C a z a c u (C a z a c u, 1966) consemnează, de exemplu, faptul că, în comuna Meria (jud. Hunedoara), un tînăr a precizat că „záhăr să spune pe domneşte", iar zahár — „pe merineşte" (p. 99), iar altul — că forma ćinăr pentru „tînăr" este folosită de „copii d'ăia măi miś, care nu-s studiaţ aşę" (p. 104). Vorbitorii percep deci diferenţierea limbajului în funcţie de generaţie şi de gradul de instrucţiune. Autorul menţionează, de asemenea, cîteva exemple în care reacţia vorbitorilor faţă de codul lingvistic are ca efect modificarea unor forme: în unele sate din Bucovina, Rhabarbersaft (numele german al sucului de rabarbură) devine, prin etimologie populară, barba-Saftei (p. 50—51); hiclean (mgh. hitlen) şi hirav (v. sl.*hyravŭ) devin, ca urmare a unei reacţii hipercorecte la palatalizarea labialelor, viclean şi firav, forme generale astăzi în română (p. 53). Eufemismul explică apariţia unor forme cum ar fi fr. sapristi (pentru sang Christi) şi parbleu (pentru par Dieu) (p. 52). B. Cazacu reia exemplul citat de A. Meillet pentru a ilustra fenomenul de tabu lingvistic: absenţa din limbile slave a cuvîntului indoeuropean care denumeşte „ursul" şi înlocuirea lui printr-o creaţie perifrastică (v. sl. medvědĭ „mîncător de miere") (p. 52).

Pentru specialistul în SL, comentariile vorbitorilor nu reprezintă un criteriu propriu-zis de ierarhizare a variantelor lingvistice, ci un mijloc important de testare a propriilor constatări şi un semnal asupra anumitor particularităţi de structură a codului lingvistic, care nu pot fi sesizate prin observaţie directă.

SL reprezintă un domeniu specific de cercetare, distinct atît de sociologie cît şi de lingvistică, dar, în acelaşi timp, ea presupune conlucrarea între aceste două discipline. De aceea, SL îmbogăţeşte atît cercetările de sociologie, cît şi pe cele de lingvistică, introducînd o nouă optică asupra acestora. Aşa cum precizează J. A. F i s h m a n (F i s h m a n (ed.), 1968, p. 8—9), SL oferă sociologiei indici siguri (lingvistici) ai structurii şi ai interacţiunii sociale, precum şi o nouă perspectivă asupra procesului formării şi al destrămării grupurilor, asupra integrării şi stratificării sociale, iar lingvisticii, în primul rînd, înţelegerea caracterului sistematic, social modelat, al variaţiei „libere". În felul acesta, se pot elimina consecinţele modului sim-

plist în care sociologii concepeau, în studiile lor, perspectiva lingvistică şi lingviştii — perspectiva socială.

Adoptînd formularea lui F. Gadet (Gadet, în Marcellesi, (ed.), 1971, p. 81), putem afirma că: „SL, care datorează mult altor ştiinţe umane, îşi poate aduce, desigur, la rîndul ei, contribuţia la cercetările acestora. Ea demonstrează o dată mai mult necesitatea de a nu separa („cloisonner") disciplinele".

4. NOŢIUNI DE BAZĂ

Aşa cum precizam în paragraful precedent, SL substituie cercetarea limbii in abstracto, caracteristică, în primul rînd, orientărilor formalizante, cu cercetarea limbii în comunitatea care o foloseşte. Noţiunea de comunitate lingvistică este deci fundamentală în sociolingvistică. În funcţie de criteriile utilizate în definirea lor, comunităţile lingvistice au fost considerate fie drept zone culturale, în strînsă legătură cu zonele comerciale şi de trafic (Th. Frings şi, în general, şcoala germană), fie drept mici grupuri urbane (Putnam şi O'Hern), fie drept grupuri imigrate (E. Haugen). Unilingvismul a constituit, pentru numeroşi cercetători, o trăsătură implicită a oricărei comunităţi lingvistice, bilingvii reprezentînd „comunităţi punte" (Ch. Hockett), cu rolul de a media relaţia dintre comunităţile propriu-zise (pentru toate aceste precizări, precum şi pentru trimiterile complete la lucrările citate, cf. G. T, p. 114—115).

În cercetările mai noi, criteriul pe care se bazează identificarea comunităţilor lingvistice este acela al specificului interacţiunii verbale. Cea mai completă definiţie a comunităţii lingvistice apare la J. J. Gumperz (G, C, p. 103), care afirmă că această noţiune denumeşte „orice colectivitate umană căreia îi este caracteristică interacţiunea regulată şi frecventă dintre membrii ei, prin intermediul unui corpus comun de semne verbale, şi care se distinge de colectivităţi similare prin diferenţe semnificative în folosirea limbii". Există atît comunităţi monolingve, cît şi comunităţi bi- sau multilingve.

Am afirmat anterior că variaţia lingvistică reprezintă un aspect major al preocupărilor în domeniul SL. Variaţiile pot fi urmărite atît la nivel individual, cît şi la nivelul comunităţilor lingvistice. Indivizii se disting între ei după modul în care utilizează limba; acest mod variază în decursul timpului. Pentru a desemna inventarul deprinderilor verbale ale unui individ într-o anumită perioadă a vieţii sale, se utilizează noţiunea de idiolect. Se poate spune că, în decursul vieţii, un individ foloseşte mai multe idiolecte. Mobilitatea idiolectelor este determinată de aspecte legate atît de biografia vorbitorului (educaţie, profesie etc.), cît şi de procesul propriu-zis al interacţiunii verbale, care presupune contactul între idiolecte. Ultimul aspect l-a determinat pe R. Jakobson (Results, 1953, p. 15) să afirme că noţiunea de idiolect reprezintă, într-o anumită măsură, o ficţiune înşelătoare („a somewhat perverse fiction"): fiecare individ tinde să-şi adapteze, conştient sau nu, propria manieră de exprimare la aceea a interlocutorilor săi, aşa încît interferenţa dintre idiolecte este continuă. După expresia lui Jakobson, în limbă nu există „proprietate privată", „totul este socializat".

Introducerea noțiunii de idiolect este, totuși, necesară, mai ales pentru că ea oferă un punct de referință pentru definirea altor noțiuni cu care dialectologia și SL operează curent: nucleu comun, model general, diasistem — *pentru dialectologie,* sociolect, registru, repertoriu — *pentru SL.*

Așa cum precizează E. Haugen (Haugen, 1971, p. 9—10), trecerea de la idiolect la sociolect reflectă trecerea de la psihologie la sociologie, în sensul că, spre deosebire de idiolect, care are caracter strict individual, sociolectul constituie unitatea de bază, recunoscută la nivelul comunității lingvistice. Sociolectul *este un cod minimal, uniform, definit prin ansamblul trăsăturilor comune ale idiolectelor membrilor unei anumite comunități și nerecunoscute în vorbirea membrilor altor comunități. SL urmărește constituirea sociolectelor, formele acestora și modul lor de funcționare.*

Dacă adoptăm termenul varietate, *ca desemnare neutră, indicînd orice „tip de limbă", idiolectul denumește varietăți individuale, dialectul — varietăți regionale, iar sociolectul — varietăți sociale. Echivalența sociolect — varietate socială apare la J. Fishman (F, SL, p. 147), care demonstrează însă caracterul relativ al unor asemenea distincții: varietăți, la origine, regionale, pot ajunge să capete o semnificație socială (în evul mediu, de exemplu,* vlah *însemna nu numai vorbitor al unui idiom romanic, din regiunea Dunării de jos și din Balcani, ci și „păstor"). Pe de altă parte, dacă acceptăm definiția lui Haugen, se poate ca trăsăturile unui sociolect să coincidă cu acelea ale unui grai local, adică este posibil ca trăsăturile care diferențiază o comunitate de alta să fie trăsături motivate geografic, și nu social.*

Haugen precizează că recunoașterea de către vorbitori a unor „deviații" de la norma lingvistică de grup permite identificarea unui alt sociolect. În realitate, problema delimitării sociolectelor implică aceleași dificultăți ca și aceea a delimitării graiurilor și a dialectelor. Cea mai importantă este aceea a numărului de „deviații" de la norma de grup admise în limitele aceluiași sociolect. Aprecierea vorbitorilor, ca și inteligibilitatea mutuală — în cazul încercării de distingere a dialectelor —, deși importantă, nu poate fi considerată decisivă de către cercetător.

Problema este complicată și pentru că, în cadrul fiecărui sociolect, se pot constata diferențe determinate de situația de comunicare. Variantele distinse în funcție de contextul situațional în care are loc comunicarea (interlocutori, subiect, cadru etc.) sînt denumite registre *(Halliday et al., în Fishman (ed.), 1968, p. 149—156; cf. și Haugen, 1971, p. 14). Existența certă a registrelor, ca subcomponente ale sociolectului, pune sub semnul întrebării posibilitatea de a defini sociolectul drept cod* minimal. *În legătură cu registrele este, de asemenea, necesar să precizăm că procesul de însușire a unei limbi implică și învățarea utilizării adecvate a registrelor; de altfel, nu toți vorbitorii la care se recunoaște același sociolect stăpînesc în egală măsură toate registrele sociolectului considerat. Acest fapt este vizibil mai ales în marile comunități urbane, care prezintă o diversificare puternică a registrelor, dată fiind diversificarea socioprofesională existentă.*

Realizarea actului comunicării implică deci, pe de o parte, aprecierea situației sociale în care are loc comunicarea, prin evaluarea

și selectarea elementelor constitutive, în raport cu datele personale și cu pregătirea culturală a vorbitorului, precum și cu informațiile pe care acesta le deține asupra interlocutorilor săi și, pe de altă parte, selectarea din ansamblul variantelor lingvistice existente a acelora care corespund situației date și intenției vorbitorului. Abordarea sociolingvistică a limbii presupune, prin urmare, analiza ansamblului de „roluri" caracteristice unei anumite comunități și a atributelor acestora. Prin rol se înțeleg modurile, funcțional delimitate, de a acționa într-o anumită societate. Fiecare individ poate îndeplini mai multe roluri: învățător, tată, prieten etc. Rolurile posedă anumite caracteristici — atributele — referitoare la gestică, vestimentație, etichetă și, desigur, la comportamentul verbal. Acestea sînt considerate relevante, dacă prezența sau absența lor schimbă percepera rolului, și periferice — dacă nu au acest efect (pentru toate aceste definiții, cf. G, T, p. 115—116).

Totalitatea rolurilor de comunicare identificate într-o comunitate a fost denumită de Gumperz (G, T, p. 116) matrice a comunicării. În plan lingvistic, acesteia îi corespunde o anumită matrice a codurilor, care reunește codurile și subcodurile funcțional legate în cadrul matricei comunicării. Prin coduri se înțeleg, de obicei, limbile diferite, utilizate în cadrul comunităților multilingve (de exemplu, engleza și franceza în Canada; franceza și flamanda în Belgia; germana, franceza, italiana și chiar retoromana în Elveția etc.), iar prin subcoduri — dialectele și stilurile aceleiași limbi (cf., de exemplu, dialectele, limbajele profesionale, varietățile stilurilor funcționale ale românei). Omiterea unui cod sau subcod din studierea unei comunități are ca efect definirea incompletă a matricei comunicării.

Așadar, comunitățile lingvistice se caracterizează printr-o anumită grupare a rolurilor în cadrul matricei comunicării, deci printr-o structură specifică a acesteia. Ele se deosebesc unele de altele după cum tind să mențină sau să elimine separația rolurilor. În societățile caracterizate printr-o puternică stratificare socială și printr-o strictă specializare pe ocupații, se constată existența unei distincții amănunțite a rolurilor, individualizate prin atribute marcate, cum ar fi convențiile rituale și de comportament. Gumperz citează, în acest sens, exemplul Indiei. În S.U.A., prezența unei populații de proveniențe diferite și puternica urbanizare au favorizat reducerea diferenței dintre roluri, tendința spre „fluiditatea" acestora.

În același timp, matricea codurilor din diverse comunități se caracterizează prin diferențierea în grade deosebite a subcodurilor componente. Introducînd noțiunea de distanță lingvistică, pentru a exprima acest aspect, putem afirma că, în comunitățile puternic urbanizate, distanțele din matricea codurilor sînt reduse: subcodurile se deosebesc între ele mai ales prin sintaxă și lexic, diferențele dintre limba standard și dialectele locale scad treptat (cf. G, T, p. 116—117).

Varietățile lingvistice utilizate într-o comunitate alcătuiesc un sistem, constituit pe baza sistemului de norme sociale comune, care guvernează selecția variantelor lingvistic echivalente, în raport cu situația de comunicare. Totalitatea varietăților folosite regulat într-o comunitate, în cursul interacțiunii social semnificative, alcătuiește repertoriul verbal al acelei comunități (G, C, p. 110—111). Structura acestuia este direct legată de complexitatea socioeconomică a comunității considerate. Se poate distinge între repertorii compartimentate,

caracterizate prin distanţe lingvistice mari între varietăţile constitutive, prin specializarea strictă a fiecărei varietăţi pentru anumite situaţii de comunicare etc., şi repertorii fluide, *caracterizate prin tranziţii gradate între varietăţi, prin amestecul acestora etc. Repertoriile compartimentate sînt specifice pentru comunităţile care cunosc o stratificare socială puternică sau pentru cele fragmentate politic, pe cînd repertoriile fluide sînt specifice comunităţilor în care a avut loc sau este în curs un proces puternic de eliminare (sau de substituire) a structurilor sociale tradiţionale, aşa cum se întîmplă, de exemplu, în societăţile urbanizate sau în curs de urbanizare. (Comediile româneşti din epoca premergătoare creaţiilor lui I. L. Caragiale — mai ales cele ale lui C. Facca şi V. Alecsandri —, reflectînd mai îndeaproape limba vorbită, ne oferă o imagine sugestivă a modului în care s-a realizat în română trecerea de la repertoriile compartimentate, caracteristice feudalismului de tip fanariot, la repertoriile fluide, caracteristice perioadei moderne.)*

Precizările de mai sus pun în evidenţă faptul că, în afara competenţei lingvistice propriu-zise, se poate recunoaşte şi o competenţă SL, referitoare la utilizarea adecvată *a limbii, în raport cu interlocutorii, situaţia de comunicare, subiectul şi funcţia comunicării, canalul utilizat etc. Comportamentul SL este deci guvernat de* norme SL *(F i s h m a n, 1972, p. 5—6); sistemul normelor SL este specific fiecărei comunităţi: integrarea într-o altă comunitate lingvistică, determinată de mobilitatea geografică sau socioprofesională, implică, în mod necesar, însuşirea unui nou sistem de norme SL, chiar dacă în această comunitate se utilizează aceeaşi limbă.*

Noţiunea de „normă" nu poate fi deci restrînsă la sistemul limbii standard, ci ea se aplică la sistemele oricăror comunităţi, indiferent de dimensiunile acestora. Spre deosebire de normele limbii standard, care se caracterizează printr-o codificare explicită (gramatici, dicţionare, îndreptare ortografice şi ortoepice), normele diverselor comunităţi lingvistice se caracterizează printr-o codificare implicită. Această trăsătură este demonstrată de reacţia membrilor oricărei comunităţi faţă de utilizarea neadecvată a formelor lingvistice, reacţie care îmbracă formele cele mai diferite. Vorbitorii sînt capabili deci să recunoască şi să interpreteze devierile de la o normă care a primit prin uz sancţiunea colectivă.

S u s a n E r v i n-T r i p p (ET, S, p. 161) distinge reguli SL de alternanţă, de succesiune şi de coocurenţă. *Cele dintîi predictează selecţia între mai multe forme posibile de exprimare, în funcţie de elementele care definesc fiecare act de comunicare în parte. Există, de exemplu, reguli care guvernează modul de referire la o anumită persoană sau de adresare, în funcţie de situaţia de comunicare. Un profesor universitar poate spune unui student: „V o r b i ţ i cu* profesorul *Ion Popescu.* Dumnealui *poate să vă dea lămuriri"; poate spune unui coleg de catedră: „V o r b e ş t e cu* Popescu. El *o să-ţi explice" şi îi poate spune profesorului Popescu: „*Ioane, *te-a căutat un student", dacă nu sînt şi studenţi de faţă, sau „*Tovarăşe Popescu, *cred că ar trebui să mai reflectaţi la această problemă", dacă discuţia are loc în cadrul unei şedinţe. Se pot formula reguli care predictează alegerea formelor în fiecare dintre aceste cazuri. Regulile de succesiune guvernează structura comunicării în cazul diferitelor tipuri de acte verbale: saluturi, prezentări, invitaţii, refuzuri, scuze etc. (toate aceste tipuri de*

acte verbale presupun un număr de formule, mai mult sau mai puțin fixate, și o anumită succesiune a folosirii lor). Regulile de coocurență predictează fie selecția elementelor a căror succesiune într-un discurs, la un anumit nivel al structurii lingvistice (de exemplu, lexical), este posibilă (coocurența orizontală), fie realizarea unui element la toate nivelele acestei structuri (coocurența verticală). În cadrul unei conferințe științifice sau al unei expuneri la universitate, de exemplu, regulile de coocurență orizontală exclud utilizarea unor termeni tehnici, alături de termeni de argou, populari sau regionali, iar regulile de coocurență verticală exclud pronunțarea populară sau regională a termenilor de specialitate sau utilizarea lor în construcții sintactice de tip colocvial.

Regulile SL trebuie formulate astfel încît să permită integrarea enunțurilor în anumite tipuri de acte verbale și de contexte sociale (E r v i n-T r i p p, 1973, p. 303). Cu alte cuvinte, ele trebuie să ne ofere posibilitatea de a distinge din ansamblul actelor verbale pe acelea care reprezintă unități funcționale de interacțiune (E r v i n-T r i p p, 1973, p. 364).

Putem înțelege astfel mai clar afirmația lui W. B r i g h t că datele SL constituie un „indice diagnostic" al structurii fiecărei comunități (B, D, p. 50).

5. *MICRO- ȘI MACROSOCIOLINGVISTICĂ*

În SL se recunosc, în general, două nivele de abordare a problemelor: nivelul microanalizei și nivelul macroanalizei, complementare atît sub aspectul datelor pe care le furnizează, cît și sub aspectul conceptelor și al metodelor utilizate.

Micro-SL *își propune analiza detaliată a interacțiunii verbale dintr-o comunitate lingvistică dată, urmărind să descrie specificul structurii rețelelor de comunicare în cadrul cărora membrii acelei comunități intră în diferite relații de rol, dependente de loc și de moment. Cercetarea trebuie să determine cantitatea de interacțiune verbală din comunitatea considerată, precizînd raportul dintre interacțiunea personală și cea tranzacțională, întrucît între cele două tipuri de interacțiuni există diferențe în privința accesului la roluri și a gradului de fluiditate a acestora.* Interacțiunea tranzacțională *urmărește scopuri precis delimitate: cumpărarea unor obiecte, consultarea unui doctor, solicitarea unui serviciu unui funcționaŕ care se ocupă de problemele respective etc. În cazul acestui tip de interacțiune, indivizii se comportă în conformitate cu statutul lor social; drepturile și obligațiile care definesc un anumit rol sînt net precizate, astfel încît inversarea rolurilor nu este, de obicei, posibilă (cf. interacțiunea profesor-elev, vînzător-client etc.), iar diacriticele lor lingvistice le delimitează strict (cf. formulele de adresare, în cazul relațiilor de rol menționate).* Interacțiunea personală *presupune manifestarea liberă a personalității unui individ. Anumite tipuri de interacțiune personală au ca trăsături specifice accesul relativ liber la roluri și o mare fluiditate a acestora (cf. interacțiunea dintre prieteni).*

Caracterizarea completă a interacțiunii verbale dintr-o comunitate presupune deci și relevarea particularităților accesului la roluri și ale fluidității rolurilor în acea comunitate. Relațiile de rol se exer-

cită într-un anumit cadru și în anumite momente (cf. relația vînzător-client, execitată într-un magazin, în timpul programului de funcționare a acestuia). Relația de rol, cadrul și momentul definesc conceptul numit situație (cf. Ph. Bock, în Fishman (ed.), 1968, p. 212—222; F, SL, p. 154—155). Fiecare situație se caracterizează, de obicei, printr-un anumit mod de folosire a limbii, așa încît identificarea situațiilor posibile într-o comunitate ar părea realizabilă prin identificarea discontinuităților din structura codului lingvistic utilizat. Cercetătorii recunosc astfel o situational switching, adică o schimbare a codului dependentă de situație (F, SL, p. 156).

În legătură cu această problemă, sînt necesare unele precizări. În primul rînd, în afara situațiilor congruente, caracterizate prin concordanța între relația de rol, cadru și moment, există și situații incongruente, în care relația de rol nu se exercită într-un cadru sau într-un moment adecvat (cf. exemplele date în F, SL, p. 155). În acest caz, comportamentul verbal al indivizilor este, de obicei, oscilant. J. Fishman observă, pe bună dreptate, că reacția normală este aceea de reinterpretare a situației și de transformare a ei într-una congruentă. Aceasta implică utilizarea succesivă a cîtorva modalități de exprimare caracteristice anumitor relații de rol, pînă la găsirea „tonului" potrivit (cf., de exemplu, întîlnirea unui profesor cu elevul la o cabană sau la meci).

În al doilea rînd, un individ se poate abate de la codul lingvistic caracteristic unei situații în scopuri expresive, fără ca aceasta să implice modificarea situației. Este vorba despre ceea ce cercetătorii numesc metaphorical switching (schimbarea de cod metaforică). Ni se pare extrem de utilă precizarea lui J. Fishman (F, SL, p. 156—157), că o asemenea schimbare de cod presupune nu atît recunoașterea de către toți membrii comunității a aceluiași set de norme specifice diferitelor situații, cît, mai ales, existența aceleiași concepții cu privire la inviolabilitatea acestor norme. Schimbarea bruscă a codului într-o comunitate foarte conservatoare sau, în general, într-o comunitate caracterizată printr-un repertoriu de roluri extrem de compartimentat, ar fi surprinzătoare și ar produce grave neînțelegeri.

J. Fishman (F, SL, p. 157) afirmă că analiza situațiilor reprezintă zona de trecere înspre analiza cu un grad mai înalt de generalizare, implicată de macro-SL, întrucît ea pune în evidență existența unei anumite regularități — independente de comunitatea pe care o avem în vedere — în asocierea varietăților limbii cu situațiile social recunoscute. Printr-o operație de generalizare aplicată diverselor situații, se ajunge la stabilirea unui număr de domenii SL (F, SL, p. 157—159), cărora le corespund anumite tipuri de varietăți lingvistice. S-a observat că, în general, există un paralelism accentuat între domenii și principalele instituții sociale. Se pot recunoaște domenii cum ar fi: familia, relațiile de prietenie, învățămîntul, activitatea profesională etc. Primelor două domenii, de exemplu, le corespund varietăți mai puțin oficiale (o exprimare mai liberă, cu puternice note afective), pe cînd celorlalte două domenii le corespund varietăți cu un caracter oficial mai pronunțat (o exprimare mai îngrijită și neutră afectiv). Noțiunea de domeniu permite descrierea unor fenomene ca diglosia și bilingvismul, pentru care este specific faptul că unor clase mari de situații (domenii) le corespund fie variante distincte ale unei

limbi, fie limbi diferite. Diglosia și bilingvismul, care reflectă fenomene mai complexe, de difuziune națională sau internațională, constituie una dintre preocupările constante ale macro-SL.

6. DIGLOSIE, BILINGVISM

Precizam mai sus că fiecare individ „joacă" mai multe roluri și deci stăpînește mai multe subcoduri sau coduri, adică varietăți ale aceleiași limbi sau limbi diferite.

Situația cea mai obișnuită este aceea în care, în anumite condiții de comunicare, vorbitorii apelează la limba standard, iar în altele — la dialecte sau graiuri locale. Această situație a fost denumită de H a u g e n prin termenul schizoglosie (H a u g e n, 1971, p. 30). Pentru majoritatea societăților moderne însă, în care limba standard cunoaște o largă răspîndire prin intermediul așa-numitelor mass media, separația dintre situațiile în care se utilizează limba standard și cele în care se utilizează dialectul devine mai puțin netă și se ajunge chiar la crearea unor forme mixte de exprimare.

A. M a r t i n e t, de exemplu, distinge între așa-numitele „dialect$_1$", folosit de unilingvi atît în comunicarea în interiorul unui anumit grup cît și, mai ales, în comunicarea cu alte grupuri, și „dialect$_2$", folosit numai între membrii aceluiași grup. Tendința de răspîndire a utilizării „dialectului$_1$" este un aspect specific societăților moderne (apud C a z a c u, 1966, p. 34). B. C a z a c u (Cazacu, 1966, p. 33-40) introduce noțiunea de „interdialect", pentru a desemna o formă intermediară de comunicare, situată sub nivelul limbii standard, caracterizată prin eliminarea anumitor particularități dialectale (în română, de exemplu, palatalizarea labialelor: formele aŕiḱ, ḱept, ǵine, ńel, ŝer, ẑin sînt substituite, în Moldova, de vorbitorii mai tineri, prin formele literare corespunzătoare: aripi, piept, bine, miel, fier, vin; cuvinte specifice unei arii dialectale, cum ar fi: armig, fereang, paor etc. în Banat, sînt substituite prin corespondentele lor literare armăsar, perdea, plugar etc.) și prin păstrarea altora, a căror arie de răspîndire depășește limitele dialectului respectiv (de exemplu, trecerea vocalelor palatale: e, i, la vocalele centrale corespunzătoare: ă, î, după anumite consoane: ț, d, s, z, ș, j: țăs, cuțît, cosăsc, s̱îngur, șăs, rușîne etc.; acest fenomen apare în majoritatea graiurilor dacoromâne).

Există însă societăți în care, pentru ocazii prin excelență oficiale, în literatură și știință, se utilizează o variantă cu un grad înalt de codificare, însușită la școală, variantă foarte deosebită de graiul local, deprins în familie. Acesta din urmă este folosit pentru conversația curentă.

Coexistența a două variante profund divergente ale aceleiași limbi: varianta „înaltă" („high") și cea „joasă" („low"), strict complementare sub aspectul funcțiilor (condiție pe care situațiile de schizoglosie nu o îndeplinesc) și asimilate în condiții diferite, a fost desemnată de Ch. F e r g u s o n prin termenul diglosie (F, D, p. 142). O asemenea situație este caracteristică pentru țările arabe, pentru Grecia, pentru cantoanele din Elveția în care se vorbește germana sau pentru Haiti. Considerînd esențial, în comunitățile diglosice, faptul că varianta

înaltă nu este niciodată idiom matern, A. de Vincenz (de Vincenz, KADR, 3) propune lărgirea definiţiei lui Ferguson în sensul includerii tuturor situaţiilor în care există specializare funcţională, indiferent dacă variantele coexistente aparţin aceleiaşi limbi sau reprezintă limbi diferite, înrudite sau nu. O părere asemănătoare apare şi la J. Fishman (Fishman (ed), 1971, p. 286—299). În felul acesta însă, chiar dacă ţinem seama de celelalte trăsături stabilite de Ferguson, este dificilă distincţia între cazurile de diglosie şi cazurile de bilingvism. Aceasta pentru că nici noţiunea de bilingvism nu a fost încă unitar definită. Definiţiile ei sînt fie prea largi, desemnînd capacitatea de a utiliza două limbi distincte, fie prea înguste, desemnînd competenţa nativă în două limbi (Haugen, 1972, p. 310). Bilingvismul în sens larg se poate confunda cu diglosia, aşa cum o defineşte de Vincenz, mai ales că, şi în cazul comunităţilor bilingve, se constată o anumită specializare funcţională a codurilor: fiecare cod este folosit mai frecvent pentru „jucarea" anumitor roluri. Dealtfel, diglosia ar putea fi considerată drept un caz particular de bilingvism (cf. Haugen, 1971, p. 24). Ceea ce pare însă a fi specific bilingvismului sînt efectele acestuia: apariţia unui număr mare de fenomene de interferenţă, ca rezultat al imposibilităţii de a menţine separaţia între roluri.

Interferenţa, efect specific al contactului lingvistic, a fost analizată în detaliu de U. Weinreich (W, CL, p. 40), care o defineşte ca abatere de la normele uneia dintre limbile folosite într-o comunitate bilingvă (sau multilingvă) sub influenţa normelor celeilalte (sau a celorlalte) limbi. Interferenţa este unul dintre aspectele procesului de difuziune culturală şi de aculturaţie. Extensiunea ei este condiţionată atît de intervenţia unor factori structurali, cît şi de aceea a unor factori nonstructurali (vîrsta, statutul social, ocupaţia vorbitorului etc.) (pentru discutarea rolului lor, cf. W, CS).

Bilingvismul şi diglosia se deosebesc prin origine şi, ca urmare, prin relaţia care există între cele două coduri utilizate în comunitate: în cazul diglosiei, varianta „înaltă" se bucură, printr-o tradiţie consacrată, de un prestigiu deosebit, care determină menţinerea ei complet distinctă de varianta „joasă"; în cazul bilingvismului, diferenţa de atitudine faţă de cele două idiomuri se explică prin factori politici: unul dintre ele este, de obicei, limbă oficială de stat. De aceea, definirea noţiunilor de limbă primară şi limbă secundară în raport cu criteriul ordinii învăţării lor nu coincide, într-un mare număr de cazuri, cu definirea lor în raport cu criteriul importanţei în comunitate. Criteriile de delimitare a diglosiei de bilingvism sînt deci de natură SL. J. Fishman reuşeşte să surprindă esenţa acestei distincţii, afirmînd că bilingvismul este un fenomen legat de adaptabilitatea lingvistică, pe cînd diglosia este în directă relaţie cu distribuţia socială a funcţiilor (Fishman (ed.), 1971, p. 295).

Cercetătorii (cf., de exemplu, K, T, p. 123—127) au subliniat necesitatea de a distinge între bilingvismul şi, în general, plurilingvismul (sau multilingvismul) individual şi cel colectiv, caracteristic unei comunităţi, în ansamblul ei. Bilingvismul sau plurilingvismul unor naţiuni nu exclud monolingvismul indivizilor (cf. Elveţia, Belgia, Canada) şi invers: numeroşi reprezentanţi ai unor naţiuni monolingve pot fi bi- sau plurilingvi (în Olanda, de exemplu, majoritatea populaţiei cunoaşte engleza sau germana).

Fenomenele referitoare la bilingvism și la plurilingvism, precum și acelea referitoare la diglosie și chiar de schizoglosie nu pot fi pe deplin explicate și înțelese în afara factorilor sociali. Aceste fenomene se află într-o relație strînsă atît cu anumite condiții istorico-politice, cît și cu structura socială a comunității în care apar și, legat de aceasta, cu gradul ei de dezvoltare culturală, precum și cu gradul specific de mobilitate socioprofesională. Așa cum afirmă E. Haugen (Haugen, 1971, p. 26), ele sînt explicabile „numai în termenii experienței sociale".

7. CÎTEVA PROBLEME DE METODĂ

Metoda principală de culegere a materialului în SL este aceeași ca în dialectologie: ancheta. Se practică atît ancheta directă, care presupune notarea imediată a răspunsurilor la un chestionar stabilit în prealabil, cît și ancheta indirectă, care presupune înregistrarea integrală a anchetei pe bandă de magnetofon și transcrierea selectivă ulterioară. Date mai exacte despre caracteristicile interacțiunii verbale în diferite comunități se pot obține nu atît prin ancheta cu chestionar, cît prin înregistrarea diferitelor conversații dintre membrii comunității. Dirijarea discretă a conversației de către anchetator permite obținerea unor date referitoare la atitudinea membrilor comunității față de persoanele din afara acesteia (relația insider-outsider). Așa s-a procedat, de exemplu, în cursul cercetării de la Hemnesberget (Norvegia), descrise de J. J. Gumperz (cf. G, E, p. 216—217).

Între ancheta dialectală și cea SL există însă o serie de diferențe, referitoare, în special, la informatori și la chestionar. Pe cînd în dialectologie se urmărește, de obicei, găsirea informatorului tipic pentru o anumită localitate, pentru un anumit grup de vîrstă sau pentru o anumită categorie socială, ancheta SL presupune folosirea simultană a unui mare număr de informatori, de vîrste și profesiuni diferite, originari din localitatea considerată sau de curînd stabiliți etc., după expresia lui Haugen „un studiu intensiv al unei populații" (Haugen, 1971, p. 17). Aceasta pentru că dialectologia este preocupată de determinarea „invariantelor locale" ale limbii, a căror confruntare să ofere imaginea caracteristicilor variației lingvistice pe un teritoriu cuprinzător, deci pe orizontală, pe cînd SL este preocupată de stabilirea „invariantelor sociale" ale limbii, confruntarea lor dîndu-ne imaginea diferențierii pe verticală a limbii; pentru fiecare localitate, juxtapunerea „invariantelor sociale" oferă o imagine mozaicată a structurii limbii.

Ancheta SL nu se limitează la comunitățile rurale sau conservatoare; ea urmărește cele mai diverse tipuri de comunități, inclusiv marile așezări urbane (cf. ancheta lui W. Labov la New York).

Un tip special de cercetare descris și utilizat de W. Labov (L, SL, p. 80) este acela denumit de el „anchete rapide și anonime" („rapid and anonimous interviews"). El presupune efectuarea unor observații sistematice, realizate pe baza unor scurte conversații, în cursul cărora anchetatorul nu se prezintă ca atare subiecților. Asemenea cercetări au fost realizate în cîteva magazine universale din

New York. De asemenea, se pot realiza observaţii nesistematice (în primul rînd, pentru că specialistul nu intervine în nici un fel în orientarea discuţiilor), prin înregistrarea conversaţiilor dintre indivizi în locuri alese cu grijă, în care interacţiunea verbală este spontană şi suficientă cantitativ (restaurante, trenuri, autobuze etc.). În acest caz, anchetatorul nu posedă nici un fel de informaţii asupra subiecţilor, în afara celor pe care aceştia le comunică accidental şi — evident — a acelora pe care le oferă modul lor de exprimare.

Chestionarul utilizat în anchetele SL este extrem de redus, în comparaţie cu acela utilizat în anchetele dialectale. Această caracteristică este, fără îndoială, direct legată de necesitatea de a ancheta un număr cît mai mare de persoane. Cercetătorii urmăresc numai cîteva fenomene lingvistice, aşa-numite variabile lingvistice, cărora li se conferă valoarea de indici relevanţi (indicatori) pentru diferenţierile dintr-o anumită comunitate (cf. anchetele lui L a b o v în New York şi în Martha's Vineyard, la care se fac referiri în L, E şi în L, M). L a b o v a utilizat ca variabile pronunţarea lui [r] şi a fricativelor interdentale [θ] şi [ð]. Indicatorii prezintă o anumită stratificare, condiţionată social (de statutul socioeconomic al vorbitorilor, de vîrsta lor etc.). Tratamentul „variabilelor lingvistice" este urmărit nu numai la diferiţi informatori, ci şi în diferite stiluri ale vorbirii, mai mult sau mai puţin îngrijite. L a b o v, de exemplu, a avut în vedere vorbirea obişnuită, vorbirea îngrijită, „stilul" utilizat în citirea formelor, distincţia în cadrul perechilor minimale înregistrate în anumite liste. Variabilele a căror distribuţie este condiţionată nu numai social, ci şi stilistic sînt denumite mărci (markers).

Utilizarea unui număr de variabile stilistice nu este însă eficientă pentru caracterizarea diferitelor sociolecte (cf. H a u g e n, 1971, p. 19). Pentru studiile de micro-SL, luarea în consideraţie a unei game mai cuprinzătoare de fenomene lingvistice se impune cu necesitate.

Pentru obţinerea informaţiei sociolingvistice se preconizează, de asemenea, utilizarea unui număr de teste, multe dintre ele împrumutate din psihologie (pentru o prezentare detaliată a acestora, cf. L, SL, p. 82—85). Există astfel teste de percepţie de forma ABX, care permit obţinerea unor date referitoare, de exemplu, la neutralizarea anumitor opoziţii fonologice; teste de repetare, care permit sesizarea măsurii în care este „internalizat" sistemul limbii standard de către anumite grupuri de vorbitori; teste de reacţii subiective şi teste de autoevaluare, care permit culegerea de date privind opinia vorbitorilor asupra distribuţiei sociale şi stilistice a variabilelor lingvistice; teste de corectare, care oferă date asupra gradului în care vorbitorii sînt conştienţi de existenţa unor variante lingvistice marcate net din punct de vedere social şi deci respinse de normele standard etc.

Formularea concluziilor implică întotdeauna prelucrarea statistică a materialului cules în cursul anchetelor SL. Studiul lui L a b o v privind efectul mobilităţii sociale asupra comportamentului lingvistic (L, E) ilustrează o modalitate posibilă de prelucrare statistică a

datelor. Dealtfel, cercetările de SL utilizează frecvent cele mai diverse informaţii statistice referitoare la comunităţile studiate: datele furnizate de recensămîntul populaţiei, de exemplu, au constituit un material preţios pentru analizele SL (cf. L i e b e r s o n (ed.), 1966, p. 262—279).

8. APLICAŢII ALE SL

Interesul pe care îl prezintă cercetările de SL pentru cercetările de lingvistică şi din alte domenii ştiinţifice a fost subliniat în repetate rînduri. Menţionăm aici numai cîteva dintre precizările lui W. B r i g h t (B, D, p. 50—51) şi ale lui E. H a u g e n (H a u g e n, 1971, p. 45—48) cu privire la aplicaţiile SL. Cei doi cercetători subliniază rolul deosebit al SL în orientarea într-o direcţie nouă, mai eficientă, a cercetărilor de sociologie — pornind de la constatarea că datele lingvistice reprezintă un indice diagnostic al structurii sociale — şi a celor de lingvistică, mai ales de lingvistică istorică şi generală — pornind de la aplicarea unui principiu uniformitar în studierea schimbării lingvistice. Ni se pare însă util să semnalăm, de asemenea, valoarea concluziilor SL pentru soluţionarea unor probleme de bază ale stilisticii, cum ar fi clarificarea factorilor variaţiei stilistice, determinarea structurii stilistice a unei limbi, precizarea mecanismului efectelor stilistice dintr-o operă literară etc. Nu trebuie omisă, desigur, importanţa teoretică şi metodologică a cercetărilor de SL pentru dezvoltarea dialectologiei. Relaţia dintre dialectele locale şi cele sociale, dintre conservare şi inovaţie, mecanismul procesului de nivelare a graiurilor sînt numai cîteva dintre problemele care pot căpăta o explicaţie mai profundă şi mai complexă prin apelul la informaţia sociolingvistică; la acestea se adaugă posibilităţile de perfecţionare a tehnicii anchetelor dialectale, pe care le oferă SL.

8.1. SL ŞI PROBLEMELE SCHIMBĂRII LINGVISTICE

Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra cîtorva dintre aspectele mai interesante ale soluţiei propuse de SL în problema schimbării lingvistice. Dezvoltarea cercetărilor de SL este unul dintre factorii care au contribuit la readucerea în actualitate a acesteia, după o perioadă destul de îndelungată de interes aproape exclusiv pentru problemele studierii sincronice a limbilor. Considerarea diversităţii (deci a variaţiei) drept concept-cheie al SL (B, D, p. 47) a introdus o perspectivă complet nouă asupra factorilor, a condiţiilor şi a mecanismului schimbării lingvistice. În legătură cu modul în care au fost explicate anterior cauzele schimbării lingvistice ni se pare exactă observaţia lui W. L a b o v că, în realitate, nici lingviştii care au făcut abstracţie de acţiunea factorilor sociali în limbă nu au ignorat complet acest tip de factori; numai că ei au considerat influenţa acestor factori drept străină funcţionării normale a limbii, drept o interferenţă disfuncţională cu dezvoltarea normală, manifestată sub forma unor intervenţii rare şi nesistematice (L a b o v, 1972,

p. 264—265). Referitor la lingviștii care au făcut apel la factorii sociali în explicarea schimbării lingvistice, L a b o v remarcă faptul că aceștia s-au preocupat mai ales de „contextul social al limbii", bazîndu-se pe cunoașterea intuitivă a unor fapte sociale izolate și invocînd prestigiul relativ al vorbitorilor ca factor al împrumutului și al fluctuației formelor (L a b o v, 1972, p. 268—270).

Noutatea punctului de vedere al SL asupra problemei la care ne referim derivă din abordarea acesteia nu în general, ci în raport cu contextul concret al unei comunități lingvistice.

Corelarea studiului sistematic al limbii cu acela al societății a pus în evidență rolul deosebit al dinamicii sociale în schimbarea comportamentului lingvistic. „Presiunile sociale se exercită continuu asupra comportamentului lingvistic și au un efect continuu și permanent prezent asupra evoluției lingvistice" (L a b o v, în B r i g h t (ed), 1966, p. 103).

Pentru societatea contemporană, de exemplu, este specifică accentuarea mobilității sociale. Această trăsătură se manifestă atît sub aspectul schimbării structurii socioprofesionale a diverselor comunități, ca rezultat al evoluției tehnice, al creșterii gradului de instrucțiune și al creșterii fluctuației profesionale, cît și sub aspectul schimbării structurale a categoriilor tradiționale care se mențin încă. Creșterea mobilității sociale este legată de o creștere — diferențiată însă în raport cu statutul socioprofesional al indivizilor — a densității rețelei de comunicare (vezi L, E, p. 208). Elementul comun pentru toate grupurile sociale este contactul sistematic cu limba standard, prin intermediul așa-numitelor mass media. La grupurile socioprofesionale noi, înregistrăm, în plus, o varietate mai mare a contactelor sociale, ceea ce se traduce, în plan lingvistic, prin contactul cu alte graiuri și sociolecte și prin posibilități suplimentare de contact cu limba standard.

Diferența între grupurile tradiționale și cele noi este dată și de faptul că, pentru grupurile tradiționale, contactul cu alte variante lingvistice este, în primul rînd, pasiv, pe cînd, pentru grupurile noi, realizîndu-se în situații concrete de comunicare, el implică un răspuns activ. În cazul contactului pasiv cu o altă variantă lingvistică, schimbarea propriului idiolect sau sociolect, deși posibilă, nu este obligatorie. Contactul activ — în procesul comunicării — cu alte variante lingvistice determină însă, pentru orice vorbitor, compararea sistemelor lingvistice și, mai ales în cazul contactului cu limba standard, dezvoltarea unei atitudini critice față de propriul sistem (L, E, p. 208). Rezultatul este modificarea sistemului bazat pe normele lingvistice ale comunității din care face parte vorbitorul în funcție de normele sistemului cu care el vine în contact și pe care îl consideră superior. Acest comportament al vorbitorului este specific pentru societățile în progres, fiind, în termenii lui L a b o v, un factor de caracterizare a grupurilor „upwardly mobile" (L, E, p. 207).

Stratificarea lingvistică este dependentă deci nu numai de statutul socioeconomic al membrilor unei comunități, ci și de indicele de mobilitate socială al acestei comunități. Ultimul factor explică adesea „incongruențele de statut" al vorbitorilor, care apar în raport cu criteriul socioeconomic (L, E, p. 199).

Cum se produc schimbările în sistemul lingvistic al unui vorbitor? Contactul cu alte variante lingvistice, determinat de schimbarea

condițiilor socioprofesionale în care are loc comunicarea, are ca efect dezvoltarea la vorbitor a două tendințe: una, produsă de necesitatea „internalizării" noului sistem, se referă la încercarea de „fixare" a unor elemente ale acestuia, prin crearea unui sistem propriu de legături cu elementele sistemului său primar; a doua, produsă de necesitatea utilizării unui sistem diferit de cel primar, se referă la încercarea de eliminare a elementelor prea caracteristice sistemului propriu al vorbitorului, în procesul comunicării cu vorbitori care au sisteme diferite. (V. exemplele discutate de B. Cazacu (Cazacu, 1966, p. 35—36, 38) pentru a ilustra noțiunea de interdialect. Unele dintre acestea au fost reluate în studiul de față, p. 23.)

Prima tendință are adesea ca rezultat apariția unor fenomene ca etimologia populară, atribuirea de sensuri greșite unor cuvinte noi, falsa analiză; a doua — apariția hipercorectitudinii. Cercetările au arătat că un comportament lingvistic hipercorect nu poate fi pus în legătură cu o anumită condiție socioprofesională, ci cu acea „upward mobility", cu alte cuvinte, cu schimbarea condiției socioprofesionale a individului.

Schimbarea lingvistică se efectuează pe două căi: împrumut (import)' și substituție (Cazacu, 1966, p. 37—38 și nota 10). Prima are consecințe, în special, în vocabular și în semantică, cea de a doua — în fonetică și morfologie, dar și în vocabular. Împrumutul corespunde, de obicei, necesității obiective de exprimare a unor realități noi cu care vorbitorul vine în contact (vocabularul profesional, termenii necesari în urma pătrunderii tehnicii noi în viața cotidiană). Substituția implică intrarea în desuetudine a sinonimelor (fonetice, morfologice sau lexicale) din sistemul primar al subiectului, adesea, după o perioadă de coexistență cu elementele noi, sau specializarea lor.

În legătură cu evoluția procesului schimbării lingvistice cercetătorii din domeniul SL subliniază faptul că originea unei schimbări nu poate fi distinsă de propagarea ei, întrucît limba, ca instrument social de comunicare, nu tolerează idiosincrasiile. Se poate vorbi despre schimbarea unei limbi numai atunci cînd un grup de vorbitori folosesc un alt tipar pentru a comunica între ei. Așa cum afirmă Labov, „originea unei schimbări este „propagarea" ei sau acceptarea de către ceilalți" („... the origin of a change is its „propagation" or acceptance by others") (Labov, 1972, p. 277), pentru că orice element nou introdus de un vorbitor devine numai prin propagare parte a limbii.

Pornind de la observațiile lingvisticii tradiționale, se recunosc două tipuri de schimbări lingvistice: (a) language drift (cf. Sapir, Language, cap. VII), denumind schimbările mai mult sau mai puțin treptate care se produc prin succesiunea generațiilor, și (b) language shift, denumind achiziționarea unei noi limbi sau a unei noi variante lingvistice (de orice dimensiuni sau importanță) și abandonarea limbii sau a variantei vechi.

Dacă primul tip de schimbare aparține prin excelență domeniului lingvisticii istorice, cel de al doilea tip constituie un domeniu de interes pentru SL (Haugen, 1971, p. 32). Există, desigur, numeroase situații de „language shift" în istoria limbilor (vezi, de exemplu, adoptarea latinei în provinciile romane și abandonarea limbilor

autohtone); SL este interesată însă, mai ales, de formele acestui fenomen în comunităţile lingvistice actuale. Aşa cum afirmă H a u g e n (H a u g e n, 1971, p. 32—33): „Studiul unui „shift" este studiul folosirii limbii într-o comunitate lingvistică, suma alegerilor făcute de vorbitorii (. . .) care au posibilitatea unei alegeri".

Ca atare, dacă sub aspect temporal se poate distinge între schimbarea lingvistică din trecut (in the past) şi în curs (in progress, ongoing), principiile şi metodologia SL permit studierea celei de a doua categorii de schimbări. Schimbările în curs sînt studiate „in apparent time", adică pe dimensiunea reprezentată de grupurile de vîrstă ale populaţiei actuale. Se realizează astfel un fel de „orizontalizare" a axei temporale.

În concepţia sociolingviştilor, forţele care produc astăzi schimbări lingvistice sînt de acelaşi fel şi de aceeaşi importanţă („order of magnitude") ca şi acelea care au acţionat în trecut (L a b o v, 1972, p. 275). Cu alte cuvinte, studierea cauzelor şi a mecanismului schimbărilor actuale permite clarificarea cauzelor şi a mecanismului general al schimbării lingvistice. Avantajul aplicării acestui principiu, denumit principiul uniformitar, constă în eliminarea unui impediment important care apare în cercetările de lingvistică, şi anume: caracterul fragmentar al corpusului de date cu care se operează. În legătură cu acceptarea nelimitată a principiului uniformitar s-ar putea formula unele obiecţii, sugerate parţial de înşişi susţinătorii lui. În societăţile moderne actuale intervin, în schimbarea lingvistică, o serie de factori care, în trecut, nu aveau nici un rol (sau aveau un rol neesenţial). Menţionăm, în primul rînd, nivelarea „limbilor de grup" sub influenţa limbii standard, astăzi factor esenţial al schimbării lingvistice. Factorii de acest fel nu reprezintă, credem, „intervenţii minore în structura limbilor", aşa cum afirmă L a b o v (L a b o v, 1972, p. 275). S-ar putea susţine că fiecare perioadă din istoria unei limbi şi fiecare comunitate lingvistică se caracterizează printr-un alt echilibru al elementelor care determină schimbarea lingvistică. Din cauza structurării diferite a complexului de elemente care determină schimbarea lingvistică pentru fiecare limbă şi pentru fiecare epocă, ni se pare dificilă şi găsirea unor universalii sociolingvistice ale schimbării lingvistice.

Explicarea schimbării lingvistice pune o serie de probleme, dintre care unele pot fi clarificate prin apelul la factori sociali. Astfel, dacă se pot recunoaşte constrîngeri universale, independente de comunitatea lingvistică, în producerea schimbărilor, sau dacă stabilirea etapelor unei evoluţii şi a locului ei în raport cu o anumită structură lingvistică sînt probleme lingvistice interne, încadrarea schimbării în contextul social — deci corelarea ei cu schimbarea socială —, unele probleme ale evaluării schimbării (reacţia membrilor comunităţii lingvistice la o anumită schimbare) şi mai ales problemele realizării schimbării („actuation": de ce o schimbare s-a produs într-un anumit moment sau loc) implică luarea în consideraţie a coordonatei sociale.

Analizînd mecanismul schimbării lingvistice în curs, W. L a b o v precizează că, în cadrul acestui mecanism, presiunile interne, structurale, şi cele sociolingvistice acţionează într-o alternanţă sistematică (L, M, p. 193), ambele manifestîndu-şi efectele asupra structurii interne a sistemelor lingvistice. Sînt considerate cauze interne siste-

melor lingvistice acelea care operează „ori de cîte ori doi oameni vorbesc între ei" („whenever two people talk together") (L a b o v, în B r i g h t (ed.), 1966, p. 104). Fiind cauze determinate de însăşi esenţa actului lingvistic ca act de comunicare, cauzele interne caracterizează deopotrivă schimbările trecute şi schimbările în curs.

În cadrul schimbărilor motivate social, L a b o v (L, M, p. 191—192) distinge între „schimbări de sub" („changes from below") şi „schimbări de deasupra" („changes from above") „nivelului conştiinţei sociale" („the level of social awareness"). Cele dintîi reprezintă, în general, alterări sistematice ale dimensiunilor unui sistem lingvistic, datorate intervenţiei unei evoluţii sociale, care se răspîndesc într-un strat social sau etnic în altele. Celelalte sînt ajustări sociale relativ nesistematice, în care comentariul social deschis conduce la corectarea formelor individuale (L, M, p. 192—193).

Pe baza analizei efectuate asupra comunităţilor lingvistice din Martha's Vineyard şi din New York, L a b o v ajunge la următoarea descriere a mecanismului general al schimbării lingvistice:

De obicei, schimbarea apare, la un anumit subgrup, în comunităţile a căror individualitate a slăbit în urma unor presiuni interne sau externe. O formă cu statut regional (sau de altă natură — n.n.) şi cu o distribuţie neregulată în comunitate capătă o anumită răspîndire în subgrupul respectiv. În acest stadiu, forma considerată este o variantă lingvistică nedefinită.

Începutul schimbării este marcat de generalizarea formei la toţi membrii subgrupului. Variabila lingvistică nu reprezintă un element stilistic, ci un indicator al apartenenţei de grup. Generaţiile succesive din acelaşi subgrup extind schimbarea dincolo de modelul creat de predecesori, printr-un fenomen pe care L a b o v îl numeşte „hypercorrection from below". Schimbarea poate fi adoptată şi de către alte subgrupuri ale comunităţii (răspîndirea în valuri); indicele apartenenţei de grup este astfel redefinit în stadii succesive, cu fiecare extindere a schimbării la alte subgrupuri, pînă cînd schimbarea ajunge să definească întreaga comunitate. În acest moment, variabila lingvistică devine una dintre normele comunităţii, utilizată uniform de toţi membrii ei. Intrarea variabilei în sistemul lingvistic al comunităţii determină reajustări în distribuţia altor elemente în sistem, ceea ce creează premise pentru noi schimbări.

Stadiile descrise pînă acum aparţin nivelului subconştient al schimbării. Modificările următoare se explică prin intervenţia factorului conştient.

Dacă grupul la care a apărut schimbarea nu are statutul cel mai înalt în comunitatea lingvistică, atunci grupul cu acest statut poate „stigmatiza" schimbarea. Ca urmare, formele noi pot fi sporadic şi neregulat corectate în raport cu modelul de prestigiu existent în vorbirea grupului cu statut superior; intervine al doilea tip de hipercorecţie: „hypercorrection from above". Extrema stigmatizare poate face dintr-o anumită formă subiect de comentariu social direct şi poate duce, eventual, chiar la dispariţia ei. Dacă schimbarea apare în grupul cu statutul cel mai înalt, ea devine model de prestigiu pentru toţi ceilalţi membri ai comunităţii lingvistice (pentru toată prezentarea, cf. L, M, p. 191—193).

L a b o v precizează că nu orice schimbare lingvistică primeşte o evaluare sau o recunoaştere socială deschisă. Unele schimbări rămîn

departe de nivelul reacţiilor sociale directe. Comentariul social este rar în stadiul iniţial al schimbării şi uneori el nu are loc nici în stadii mai avansate. Dar, în afara reacţiei directe a vorbitorilor, există şi posibilitatea unor reacţii sociale inconştiente (vezi, de exemplu, aşa-numita „matched guise technique" — tehnica identităţii potrivite —, la care se fac referiri în L, SL, p. 83. Subiecţilor li se cere să precizeze identitatea socială a unor vorbitori pe baza audiţiei unor secvenţe înregistrate pe bandă de magnetofon. Subiecţii exprimă astfel părerile generale despre modul de folosire a limbii, existente într-o anumită comunitate lingvistică).

S-a constat că, într-o comunitate lingvistică, evaluarea subiectivă a dialectelor sociale înregistrează o uniformitate remarcabilă. Ea se exprimă, de obicei, în termeni referitori la personalitatea vorbitorilor (L a b o v, 1972, p. 310).

L a b o v precizează, de asemenea, că nu toate formele de prestigiu se răspîndesc rapid într-o comunitate şi că nu se înregistrează totdeauna toate etapele schimbării conştiente. Explicaţia acestui fapt poate rezulta din constatările lui F e r g u s o n şi G u m p e r z, care au arătat că: (a) orice grup de vorbitori care se consideră ca atare tinde să-şi exprime solidaritatea de grup favorizînd acele inovaţii care îl disting de ceilalţi vorbitori; (b) dintre doi vorbitori ai unei limbi, cel care are mai puţin prestigiu social tinde să adopte varietatea limbii folosită de cel cu prestigiu mai mare. Există deci două tendinţe opuse: una de diferenţiere şi alta de identificare lingvistică, ambele motivate social (L a b o v, 1972, p. 314).

Semnalînd caracterul asimetric al evoluţiei celor mai multe schimbări lingvistice şi evaluarea extrem de uniformă a lor de către societate, L a b o v conchide că o abordare asocială a schimbării lingvistice ar fi incoerentă (L a b o v, 1972, p. 319).

8.2. SL ŞI LINGVISTICA APLICATĂ

Domeniul în care SL îşi dovedeşte însă din plin utilitatea este acela al lingvisticii aplicate. SL furnizează date esenţiale pentru stabilirea politicii lingvistice a unei ţări şi, legat de aceasta, pentru realizarea planificării lingvistice; în acelaşi timp, ea permite elaborarea unor programe şi manuale adecvate pentru predarea limbilor materne şi a limbilor străine, a unor programe de reeducare a afazicilor şi de terapie verbală, în general, ea contribuie la perfecţionarea teoriei şi a practicii traducerii etc. (cf. Sociolingvistica, 1972, p. 620—630).

Politica lingvistică se referă la măsurile elaborate şi realizate de fiecare stat în parte pentru a influenţa şi dirija fenomenele legate de utilizarea limbii (cf. Šveicer, 1971). Ea este strict dependentă de sistemul social-politic al statelor considerate. De aceea, într-un stat multinaţional, de exemplu, politica lingvistică poate fi îndreptată fie în sensul deznaţionalizării, prin pierderea limbilor materne, fie în sensul dezvoltării unui bilingvism extensiv, în funcţie de caracterul regimului politic şi de interesele clasei dominante. Un aspect al politicii lingvistice îl constituie planificarea lingvistică, al cărei

obiect este dezvoltarea limbii prin determinarea variantei sau a limbii standard (în cazul societăţilor bi- sau multilingve), codificarea normelor ei, crearea sistemelor ortografice, în cazul limbilor care nu posedă scriere etc. (cf. H, P, p. 231). Planificarea lingvistică eficientă, presupunînd luarea unor decizii adecvate şi realizarea acestor decizii, implică predicţia corectă a direcţiei de evoluţie a limbii considerate şi a factorilor care determină această evoluţie; după expresia lui E. Haugen (H, P, p. 225), ea necesită „evaluarea corectă a schimbării lingvistice". Cunoaşterea caracteristicilor distribuţiei sociale a diverselor variante asigură eficienţa planificării lingvistice, pentru că ea permite selectarea acelor variante care au cele mai largi perspective de propagare şi generalizare, fie datorită frecvenţei, fie pentru că au un prestigiu recunoscut, determinat de condiţiile specifice de utilizare a lor (de către anumite grupuri sociale, în literatură etc.).

Planificarea lingvistică nu reprezintă numai o acţiune de selectare, codificare şi elaborare (în sensul îmbogăţirii) a normelor, ci şi o acţiune de propagare a acestora (cf. Haugen, 1971, p. 43—44). În această acţiune, în afară de aşa-numitele „mass media", şcoala are un rol esenţial; ea trebuie să conducă pe copii spre însuşirea (înţeleasă în sensul „internalizării") normelor limbii standard. Informaţia SL ajută la realizarea mai rapidă şi în mai bune condiţii a acestui obiectiv, întrucît ea sugerează soluţia adoptării unui tratament diferenţiat, în funcţie de specificul grupurilor socioprofesionale şi locale din care provin copiii. Pe lîngă însuşirea corectă a formelor limbii standard, asimilarea normelor acesteia presupune şi aşa-numita „dezvoltare a vorbirii": îmbogăţirea vocabularului folosit de către copii, capacitatea de a utiliza construcţii sintactice variate şi complexe etc. Şcoala deci trebuie să perfecţioneze comportamentul lingvistic al copiilor, ajutîndu-i să evolueze de la folosirea „codurilor restrînse" spre folosirea „codurilor elaborate" (cf. B, C).

Spre deosebire de codurile restrînse, a căror structură lexicală şi sintactică integral previzibilă nu permite decît o reacţie verbală stereotipă, codurile elaborate oferă, prin structura lor, posibilitatea comunicării unor mesaje diferenţiate individual şi situaţional, şi, în felul acesta, a unei mobilităţi verbale deosebite.

Teoria lui B. Bernstein se întemeiază pe constatarea unor aspecte tipice societăţilor caracterizate printr-o puternică stratificare socială, reflectată la nivelul limbii sub forma existenţei unor bariere lingvistice nete. Ea are mulţi adepţi în ţările vest-europene (cf., de exemplu, M, B), întrucît creează iluzia de a oferi o soluţie practică de integrare în societate a celor proveniţi din clasele neprivilegiate. În realitate, integrarea indivizilor în societate numai prin intermediul perfecţionării comunicării verbale nu este posibilă. Starea materială a anumitor categorii sociale împiedică nu numai promovarea socială, ci chiar accesul la instrucţiune şi la cultură al reprezentanţilor acestora. Se creează un cerc vicios, din care nu se poate ieşi decît prin modificarea bazei societăţilor respective.

Preluînd din teoria lui Bernstein numai aspectele legate de necesitatea perfecţionării comunicării verbale, putem admite că ea poate avea unele rezultate eficiente.

Pentru aceasta, este necesară pregătirea unor manuale adecvate, care să realizeze cu maximum de randament trecerea de la caracte-

risticile codului verbal oral, mai mult sau mai puţin îngrijit, cu care intră elevul în şcoală, la codul strict normat, oral şi scris, al limbii standard. Problema care se pune pentru autorii de manuale — nu numai pentru limba maternă, ci şi pentru limbile străine — este aceea a selectării varietăţilor lingvistice difuzate prin manuale şi, mai ales, aceea a succesiunii introducerii acestor varietăţi (care varietate este mai potrivită pentru început şi cu ce se poate continua). Introducerea de la început a unei varietăţi mult prea îngrijite, deci prea deosebită de varietăţile utilizate sau auzite în mod curent, poate reduce capacitatea de asimilare a copiilor şi interesul lor pentru studiu. În orice caz, o bună cunoaştere a factorilor care produc diversificarea registrelor vorbirii şi a structurii fiecărui registru poate determina o selecţie adecvată a varietăţilor.

Necesitatea însuşirii corecte a unei limbi este determinată de faptul că limba este unul dintre factorii integrării indivizilor într-o anumită comunitate lingvistică. Problema integrării prin limbă a indivizilor este mult mai complexă în cadrul comunităţilor bilingve (sau multilingve). Propagarea limbii oficiale a statului în rîndul celor care au o altă limbă maternă trebuie să ţină seama de modul specific în care acţionează, în acest caz, un factor cum ar fi acela denumit de U. W e i n r e i c h (W e i n r e i c h, 1953, p. 106) „fidelitate lingvistică".

Eficienţa acestui proces poate fi asigurată nu prin insistenţa asupra uitării limbii materne, ci prin perfecţionarea cunoaşterii ambelor limbi şi prin propagarea ideii complementarităţii lor funcţionale (în legătură cu rezultatele pozitive ale orientării sociolingvistice judicioase promovate la noi în ultimii 30 de ani, cf. Sociolingvistica, *1966, p. 627—628). Creşterea prestigiului limbii oficiale poate acţiona ca un factor capabil să contracareze acţiunea fidelităţii faţă de limba maternă.*

Problemele semnalate şi altele din aceeaşi sferă pot constitui şi pentru cercetătorii români tot atîtea direcţii rodnice de studiu, cu importante consecinţe practice.

OBIECTUL SOCIOLINGVISTICII. ASPECTE METODOLOGICE

Există tendința, observată și în cazul altor „științe de contact", de a defini sociolingvistica drept o reuniune, cu cote parte egale, între lingvistică și sociologie. Sociolingvistica nu este numai o sociologie a limbii, și cu atît mai puțin o lingvistică socială. (Ultimul termen nu poate fi acceptat, el fiind, în parte, tautologic: lingvistica, indiferent de gradul de formalizare, încetează de a fi o știință a limbilor naturale dacă nu recunoaște caracterul social al obiectului său de studiu.)

Obiectul sociolingvisticii îl constituie studiul limbii văzută ca parte integrantă a culturii și a vieții sociale, incluzînd deci „orice aspect sau folosire a limbii care se corelează funcțiilor sale culturale și sociale"[1].

În studierea domeniului amintit sînt implicate alte științe: etnografia, antropologia, psihologia socială etc. Dealtfel, denumiri ca etnolingvistica, lingvistica antropologică, psiho-sociolingvistica au fost și sînt vehiculate în literatura de specialitate.

Ar fi greșit însă să se tragă concluzia că sociolingvistica este, în ultimă instanță, lingvistica văzută dintr-un unghi social. Limba este prin esența ei un fenomen social, aspectul social fiind deci un element constitutiv al limbii, și nu un simplu unghi de vedere asupra ei. O concepție socială asupra limbii există în lingvistica modernă încă de la von Humboldt și mai ales de la Meillet. Chiar și lingvistica americană, fundamentată pe concepțiile lui Bloomfield, are ca punct de plecare studiile antropologice ale lui F. Boas.

În delimitarea precisă a obiectului sociolingvisticii apar unele deosebiri între cercetători, unele interpretări personale, explicabile în funcție de interesul manifestat față de unul sau altul dintre multiplele aspecte ale corelației limbă—societate. Pentru sociologi, spre exemplu, prezintă interes folosirea metodelor lingvisticii în propria lor știință, pe cînd lingviștii caută să folosească datele sociale în analiza lingvistică. Acestea sînt, după cum arată pe bună dreptate E. Benveniste[2], corelații stabilite la un nivel superficial între structura limbii și cea a societății. Or, studiul corelației între fenomenele lingvistice și cele sociale trebuie făcut la un nivel mult mai adînc, care să pună în evidență raporturile lor logice (limba este în aceeași relație față de societate ca și interpretantul față de interpretat) și raporturile lor funcționale (atît limba cît și societatea sînt sisteme producătoare de valori și au ca trăsătură fundamentală noțiunea de schimb).

O analiză a studiilor actuale de sociolingvistică elaborate în diferite țări permite delimitarea a trei direcții principale de cercetare: (a) la nivelul vorbirii (parole): se analizează comportamentul lingvistic al indivizilor în cadrul comunității sociale în care aceștia acționează ca vorbitori și se evaluează variabilele de natură socio-antropologică prezente în acest comportament; (b) la nivelul comunității de vorbire, se examinează stratificarea verbală, verticală și orizontală,

[1] John Lyons (ed.), *New Horizons in Linguistics*, Penguin Books, Londra, 1971, p. 287.

[2] E. Benveniste, *Structure de la langue et structure de la société*, în: *Linguaggi nella società e nella tecnica*, Milano, 1970, p. 17—28.

și variațiile care o caracterizează (este nivelul studiului așa-numitelor situații de contact lingvistic, bi- și multilingvism, diglosie etc.) (c) la nivelul sistemelor lingvistice analizate în calitate de sisteme semiotice centrale ale procesului de comunicare (Avanzini, Berruto, Salvemini, 1971).

În acest prim capitol destinat definirii obiectului de studiu al sociolingvisticii au fost alese un număr de texte care să ilustreze, pe cît posibil în egală măsură, cele trei direcții amintite mai sus.

Așezînd la început un capitol din lucrarea, devenită clasică, a lui U. Weinreich Limbi în contact, am ținut, în primul rînd, să facem într-un fel dreptate regretatului lingvist american, unul din precursorii sociolingvisticii, recunoscut ca atare în toate studiile, dar neinclus în culegerile de sociolingvistică publicate în ultimul timp. Weinreich pune o serie de probleme a căror relevanță pentru studiile de sociolingvistică nu poate fi în nici un fel ignorată. Problema contactului dintre limbi și a interferenței lingvistice, spre exemplu, nu poate fi studiată decît pe o bază interdisciplinară. Ea implică o importantă dimensiune sociologică, deoarece pentru a examina contactul între limbi este, evident, necesar să cunoaștem cadrul sociocultural în care are el loc, să elucidăm influența „factorilor nonlingvistici și a contextului sociocultural al contactului".

Aceste prime observații ale lui Weinreich cu privire la cadrul psihologic și sociocultural al contactului dintre limbi (termenul limbă incluzînd aici atît „limbi naționale, cît și dialecte ale aceleiași limbi sau varietăți ale aceluiași dialect"), referitoare la specificitatea contactului lingvistic și a celui cultural au constituit embrionul viitoarei dezvoltări a sociolingvisticii, în special în S.U.A. De altfel, o parte însemnată a terminologiei și a conceptelor vehiculate astăzi în literatura sociolingvistică se datoresc lui U. Weinreich.

W. Bright, unul din pionierii sociolingvisticii, prezintă pe scurt, în cel de al doilea studiu, șapte „dimensiuni" ale sociolingvisticii, direcțiile „separate" identificate de el pentru cercetarea în acest domeniu. Ni se pare evident faptul că Bright definește dimensiunile sociolingvisticii de pe pozițiile lingvisticii. Nu întîmplător el menționează, încă de la început, faptul că sociolingvistica „beneficiază" de orientările moderne din lingvistica propriu-zisă (B, D, p. 47). Sociolingvistica apare deci ca o completare necesară a lingvisticii prin introducerea factorilor sociali în analiza lingvistică. Într-un anumit sens, se pledează deci mai de grabă pentru introducerea unor noi „dimensiuni" în analiza lingvistică decît pentru fundamentarea unei științe interdisciplinare. Desigur este mai puțin important să se stabilească cine anume are întîietate să se ocupe de un anumit domeniu al științei limbii în strînsa sa interdependență cu societatea: sociologii sau lingviștii. Nu se poate pune nici problema ca sociologii să ducă cercetarea pînă la un punct, după care lingviștii sînt chemați să o continue cu metodele de cercetare proprii științei lor.

Fishman (1971, p. 89) era îndreptățit să sublinieze că un asemenea punct de vedere este echivalent cu a predicta dispariția sociolingvisticii pe măsură ce lingvistica își va asuma cu mai mult succes incorporarea acestor noi domenii de interes. Este necesară o poziție mai clar interdisciplinară cu privire la sociolingvistică, este necesar să i se identifice acesteia un domeniu peren de investigație care să depășească necesitățile de moment ale unei anumite științe.

Dealtfel, se poate urmări[3] o direcție separată de dezvoltare a sociolingvisticii pornind dinăuntrul lingvisticii moderne, care își are originea nu atît în necesitatea introducerii dimensiunii sociale în descrierea lingvistică, cît mai ales în nesatisfacția față de cîteva dintre axiomele lingvisticii generale post-saussuriene.

Este vorba, în primul rînd, de cunoscuta distincție langue/parole propusă de F. de Saussure „pentru a separa: 1° ceea ce este social de ceea ce este

harles-
mes N.
iley, Va-
tion and
guistic
eory, Cen-
for
plied Lin-
stics, 1973.

individual, 2° ceea ce este esențial de ceea ce este secundar sau mai mult sau mai puțin accidental în limbă"[4]. Lingvistica modernă, fie structurală, fie generativ-transformațională (în cadrul acesteia din urmă termenii distincției devenind competență și performanță), s-a clădit pe baza acestei dicotomii în sensul că fără o concentrare asupra a ceea ce este esențial, general și social în limbă, și ca o consecință fără ignorarea accidentalului, a particularului și individualului, nu ar fi fost posibil progresul realizat în lingvistică într-o perioadă relativ scurtă.

[4] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, ed. 1965, p. 30.

Teoria lingvistică generativ-transformațională „se preocupă, în primul rînd, de vorbitorul-ascultător ideal, într-o comunitate lingvistică absolut omogenă, care își cunoaște perfect limba și nu este în nici un fel influențat de asemenea condiții irelevante din punct de vedere gramatical cum sînt limitele memoriei, distrageri sau schimbări ale atenției și interesului și greșeli (accidentale sau tipice) în aplicarea cunoștințelor de limbă pentru realizarea unor acte concrete de performanță lingvistică"[5]. Dar lingviștii care s-au preocupat întotdeauna de studiul variației lingvistice, chiar acceptînd distincția langue/parole, nu au fost niciodată convinși că linia de demarcație dintre ele este atît de clară încît să poată fi trasată cu ușurință.

[5] N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Massachusetts, 1965, p. 3—4.

Mai mult, unii lingviști nu au întîrziat să vadă o contradicție între caracterul social al limbii și pretinsa ei omogenitate, caracterul ei invariant. Vorbind despre acest „paradox al omogenității", W. Labov arăta recent că el rezidă în faptul că aspectul social al limbii (langue) poate fi studiat numai făcînd apel la intuițiile unui individ (vorbitorul-ascultător ideal, **sublinierea noastră**), în timp ce aspectul său individual (parole) nu poate fi studiat decît prin analiza comportamentului unei întregi populații (L, SL, p. 69).

Insistența asupra omogenității descrierii a dus pe lingviști la o prea mare distanțare față de datele pe care trebuiau să le descrie. Variația în limbă, ori de cîte ori este sistematică și formalizabilă prin reguli, nu poate fi ignorată, ea trebuie să-și găsească locul într-o teorie a limbii care se vrea atît adecvată, cît și exhaustivă.

În acest scop, este necesară revizuirea concepției dominante din lingvistica actuală cu privire la distincția dintre competență și performanță. În termenii gramaticii generativ-transformaționale competența lingvistică se referă la o singură dimensiune a limbii, gramaticalitatea, adică evaluarea oricărui act lingvistic drept corect sau incorect din punct de vedere gramatical, în funcție de modul în care au fost respectate regulile sintactice care l-au generat. Toate celelalte aspecte ale limbii — folosirea ei reală în situații concrete — aparțin performanței, iar evaluările actelor de vorbire din punctul de vedere al performanței se referă la acceptabilitatea lor. Competența lingvistică, inclusiv achiziția ei de către vorbitor în primii ani ai copilăriei, este independentă, în această concepție, de orice factori socioculturali. Asemenea factori ar putea fi prezenți în performanța lingvistică, și deci o teorie a performanței ar putea introduce în descrierea folosirii limbii dimensiunile sale sociale și culturale. Rezultă de aici, pe de o parte, faptul că factorii socioculturali nu-și găsesc un loc în teoria lingvistică generativ-transformațională, iar pe de altă parte, că performanța lingvistică este asociată cu „imperfecțiunea" („datele lingvistice primare sînt „degenerate" în ceea ce privește calitatea"[6]), ea reprezentînd o „adulterare" a competenței ideale[7].

[6] N. Chomsky, *Aspects...*, p. 31.

Valabilitatea acestor două aserțiuni ale gramaticii generativ-transformaționale este acum pusă în discuție de un număr mare de lingviști, psiholingviști și sociolingviști. Îndeosebi aceștia din urmă (G, T; Labov, 1966; H, E etc.) au arătat că noțiunea de competență lingvistică este prea strîmtă, că ea trebuie să includă cunoașterea funcțională a comunicării verbale. În locul competenței lingvistice postulate de Chomsky, se propune conceptul mai larg de competență comunicativă, care cuprinde atît competența gramaticală cît și capacitatea de folosire a limbii

[7] J. J. Katz, *Recent Issues in Semantic Theory*, în: „Foundations of Language", 1967, nr. 3, p. 144.

în situaţii concrete de vorbire. Cu alte cuvinte, procesul de învăţare a competenţei gramaticale merge mînă în mînă cu însuşirea unor reguli care guvernează folosirea adecvată a propoziţiilor în situaţii date. Or, acest proces este determinat de experienţa socială, de necesităţile sociale de comunicare.

Această socializare a competenţei schimbă imaginea modelului teoretic al limbii potrivit căruia organizarea limbii constă într-un set de reguli al căror unic scop este de a lega sunetele (ca material al vorbirii) de sensuri (conţinutul său pe plan ideatic). Acest model limitat ar presupune o singură funcţie a limbii, cea referenţială, de denumire a realităţii. Numai un model lingvistic orientat spre comunicare şi viaţa socială se poate apropia de natura însăşi a fenomenului complex pe care-l denumim limbă (H y m e s, 1971).

O gramatică care-şi propune să reprezinte ce cunosc vorbitorii despre limbă include atît competenţa lor de a înţelege cum vorbesc alţii limba, cît şi capacitatea de a varia folosirea propriei lor gramatici în diferite contexte speciale[8]. A ignora variaţia lingvistică prin diferite procedee de abstractizare înseamnă a ignora complexitatea şi funcţiile multiple ale limbii, lucru care nu poate decît să dăuneze atît teoriei, cît şi descrierii limbii.

h. - J. N. i l e y, Va- ion . . ., 2.

Iată deci cum, departe de a fi o simplă dimensiune a ştiinţei limbii, sociolingvistica se dovedeşte a fi o ştiinţă ale cărei consecinţe asupra lingvisticii teoretice devin din ce în ce mai evidente.

Studiul lui D e l l H y m e s *Etnografia vorbirii* este reprezentativ pentru acea direcţie de dezvoltare a sociolingvisticii americane care continuă tradiţiile cercetării antropologice iniţiale de B o a s şi S a p i r în S.U.A., încă în prima jumătate a secolului nostru, utilizînd totodată cuceririle mai noi din domeniul lingvisticii, privitoare la funcţiile limbii, datorate în bună parte lui R o m a n J a k o b s o n. Pe baza identificării unui set de factori şi de funcţii ale actelor de vorbire, se analizează distribuţia lor în sfera comportamentului verbal, ajungîndu-se la corelaţii între anumite funcţii şi anumite clase verbale.

H y m e s pune la baza concepţiei sale sociolingvistice interacţiunea între indivizii unei colectivităţi prin mijloace simbolice. Actele lingvistice sînt parte integrantă a unor astfel de situaţii de interacţiune simbolică. Limba, afirmă H y m e s, trebuie analizată în contextul funcţionării ei, care pune în evidenţă reguli speciale (de adecvare şi coocurenţă), în baza cărora se structurează şi devine predictabil codul în raport cu un ansamblu de funcţii. Modelele structurale diferă după vîrsta, sexul, educaţia, poziţia socială a vorbitorilor etc. Trebuie puse în lumină „categoriile indigene" şi definite atributele lor şi importanţa folosirii unui anume dialect, limbă sau stil într-o anumită situaţie. Trebuie analizat evenimentul verbal, în toată complexitatea factorilor săi constitutivi şi a diverselor tipuri de funcţii pe care le îndeplineşte: distribuţia funcţiilor echivalează astfel cu descrierea etnolingvistică a unui sistem lingvistic. Studiul schimbărilor în comportamentul verbal implică astfel studiul diferenţei între funcţiile limbajului şi, odată cu aceasta, al diferenţelor dintre grupurile aparţinîd diverselor subculturi şi societăţi.

Obiectul de studiu al etnografiei comunicării îl constituie competenţa comunicativă, înţeleasă în sensul discutat mai sus. Categoriile cu care operează H y m e s sînt: comunitatea de vorbire (speech community) şi evenimentul verbal (speech event), care defineşte o anumită unitate de comunicare. Evenimentul verbal cuprinde, la rîndul său, mai multe elemente: participanţii (la comunicare), canalele, codurile folosite, contextele situaţionale, „cadrul, mediul ambiant al evenimentului verbal" (settings), formele, obiectul şi tema (topic). H y m e s face o distincţie între evenimentul verbal (speech event) şi actul verbal (speech act) în sensul definit de A u s t i n şi S e a r l e, indicînd posibilitatea stabilirii unei conexiuni între

etnografia comunicării și teoria actelor verbale. Toate categoriile introduse de Hymes sînt variabile socioculturale care operează în procesul de comunicare cu ajutorul limbii.

Desigur, lista variabilelor extralingvistice care se dovedesc relevante pentru anumite selecții lingvistice nu poate avea decît un caracter provizoriu. Ea constituie însă o bună bază de plecare pentru studii ulterioare care pot valida factorii identificați de Hymes, pot duce la adăugarea altora sau la înlocuirea celor propuși cu alți factori. În orice caz, se merge, ca să ne referim la un singur exemplu, dincolo de noțiunea lingvistică de „registre" folosită curent de școala lingvistică de la Londra[9], definită destul de vag drept o varietate a limbii identificată în funcție de uzaj.

[9] M. A. K. Halliday, A. McIntosh, P. Strevens. *The Users and Uses of Language*, în J. A. Fishman (ed.), 1968, p. 139—169.

William Labov a ajuns la sociolingvistică pornind dinspre lingvistică, mai precis de la teoria generativ-transformațională a limbii. Interesul său pentru studiul limbajului anumitor comunități de vorbire din marile centre urbane din S.U.A. (în special comunități ale populației de culoare) l-a condus la necesitatea introducerii dimensiunii sociale în studiul limbii, singura în măsură să explice variația lingvistică ușor sesizabilă în orice comunitate lingvistică. Studiul limbii în contextul său social reprezintă nu numai o ilustrare amplă a meritelor unei abordări sociolingvistice a faptelor de limbă, ci și o contribuție teoretică de prim ordin la dezvoltarea acestei noi științe de contact. Observațiile cu privire la obiectul sociolingvisticii sînt pertinente și valide, chiar dacă unele considerații de ordin strict sociologic greșesc printr-o înțelegere simplificatoare a fenomenelor sociale.

Desigur, textele alese pentru a ilustra problematica introdusă în acest prim capitol sînt departe de a oglindi diversitatea de opinii și maniere de abordare caracteristice sociolingvisticii în perioada actuală de dezvoltare a sa. Este vorba, așa cum s-a arătat în amplul studiu introductiv al acestei lucrări, și de deosebiri care țin de evoluția diferențiată a lingvisticii ca știință. În S.U.A., unde generativismul împinsese știința limbii spre o formalizare excesivă și spre un mentalism arid, sociolingvistica s-a dezvoltat tocmai prin convergența direcției formale de cercetare cu cercetările concrete de teren, care pun în lumină extraordinara variație și neomogenitate a limbii, precum și cu cercetările comparativ-contrastive care se bucurau de o anumită tradiție în lingvistica americană. În Europa, unde exista, pe de o parte, o îndelungată tradiție a cercetărilor de dialectologie și geografie lingvistică, iar teoria funcțională a limbii avea un caracter social, cercetările mai noi de sociolingvistică au fost impulsionate de rezultatele teoretice și practice ale sociolingvisticii americane, care făceau necesară o reevaluare a propriilor puncte de vedere.

Deasupra acestor deosebiri există un ansamblu de aspecte ale studiului limbii care apar, cu mai multă sau mai puțină pregnanță, în studiile de sociolingvistică de pretutindeni. Această problematică este succint sintetizată de Avanzini, Berruto și Salvemini în studiul amintit (1971, p. 81):

(a) interpretarea actului lingvistic, considerat nu numai sub aspectul funcției sale referențiale, ci caracterizat de reguli lingvistice și sociale care-i stabilesc adecvarea și dimensiunile (actori, mediu, cod, consens social etc.);

(b) interpretarea variației lingvistice drept reflectare a schimbării sociale;

(c) reconsiderarea, în lumina teoriei lingvistice (care pune la îndemînă indici de control și verificare) a conceptelor sociologiei, pînă acum date ca axiomatice;

(d) probleme de aculturație, achiziție și categorizare, de învățare a limbilor străine;

(e) studiul interacțiunii dintre realități micro- și macrosociale și lingvistică și al conexiunii lor cu cultura. Sau, într-un sens mai larg, studiul comunității văzută ca sistem de acte comunicative și influența (reciprocă sau nu) dintre limbă și viziunea asupra lumii.

Uriel Weinreich

CONTACT LINGVISTIC ȘI CONTACT SOCIOCULTURAL

1. Problema abordării*

1.1. *Contact și interferență*

Definiții: *contact, bilingvism, interferență.*

În studiul de față se va spune că două sau mai multe limbi se află ÎN CONTACT dacă ele sînt folosite alternativ de către aceleași persoane; indivizii care folosesc limba constituie, așadar, *locusul* contactului.

Practica folosirii alternative a două limbi va fi numită BILINGVISM, iar persoanele implicate, BILINGVE.[1] Cazurile de abatere de la normele unei limbi sau ale celeilalte care apar în vorbirea bilingvilor ca rezultat al stăpînirii mai multor limbi de către aceștia, deci ca rezultat al contactului dintre limbi, vor fi denumite fenomene de INTERFERENȚĂ. Ceea ce stimulează interesul lingvistului sînt chiar aceste fenomene din vorbire, precum și influența lor asupra normelor fiecăreia dintre cele două limbi supuse contactului.

Se subliniază ideea că *interferența* are întotdeauna ca efect reorganizarea sistemelor lingvistice.

Termenul de *interferență* implică restructurarea tiparelor [„patterns"] care rezultă din introducerea unor elemente străine în domenii ale limbii cu o structură complexă, cum ar fi ansamblul sistemului fonologic, o mare parte a morfologiei și a sintaxei și cîteva zone ale vocabularului (termeni de înrudire, culori, vreme etc.). Ar fi o simplificare să vorbim aici de împrumut sau numai de adaosuri la un inventar. În formularea lui Vogt**: „orice îmbogățire sau sărăcire a unui sistem implică, în mod necesar, reorganizarea tuturor vechilor opoziții distinctive din sistem. Admiterea faptului că un element dat este pur și simplu adăugat sistemului care îl primește, fără nici o consecință pentru acest sistem, ar distruge însuși conceptul

[1] Dacă nu există alte specificări, toate observațiile cu privire la bilingvism se aplică și multilingvismului, practica folosirii alternative a trei sau mai multe limbi.

* Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, seventh printing, The Hague — Paris, 1970, p. 1—6 (cap. *The Problem of Approach*).

** Hans Vogt, *Dans quelles conditions et dans quelles limites peut s'exercer sur le système morphologique d'une langue l'action du système morphologique d'une autre langue?*, în: *6th International Congress of Linguists, Actes*, Paris, 1949, p. 35.

de sistem". În domeniile limbii cu o structurare mai laxă — o parte din sintaxă sau vocabularul cu un caracter accidental —, s-ar putea vorbi cu mai multă îndreptățire despre „împrumut" atunci cînd trebuie subliniat transferul unui element ca atare. Dar chiar și atunci, posibilitatea apariției în consecință a unor fenomene de restructurare sau de interferență nu este exclusă.

1.2. *Diferența dintre limbi*

Termenul *limbă* este folosit în sens foarte larg, de „sistem lingvistic", fără a se ține seama de ierarhia limbă — dialect, grai etc.

Contactul dintre limbi și bilingvismul vor fi considerate aici în sensul cel mai larg, fără restricții privind gradul de diferențiere dintre cele două limbi. Pentru scopurile acestui studiu, nu are importanță dacă cele două sisteme sînt „limbi", „dialecte ale aceleiași limbi" sau „varietăți ale aceluiași dialect". Cu cît este mai mare diferența dintre sisteme, adică cu cît sînt mai numeroase în fiecare dintre ele formele și structurile reciproc exclusive, cu atît mai cuprinzătoare vor fi problema învățării și aria potențială de interferență. Totuși, mecanismele interferenței, extrase din volumul interferenței, par a fi aceleași, indiferent dacă fenomenul de contact are loc între chineză și franceză, sau între două *subvarietăți* ale englezei folosite de familii învecinate.[2] Și, deși stăpînirea a două astfel de sisteme asemănătoare nu este, în mod obișnuit, denumită bilingvism, termenul, în sensul său tehnic, poate fi extins cu ușurință, astfel încît să acopere și aceste cazuri de contact.

Utilizarea termenului subvarietate subliniază, în acest caz, caracterul general al variației lingvistice. Aceasta poate fi urmărită — așa cum s-a susținut de la sfîrșitul secolului trecut — chiar în interiorul aceleiași colectivități (în aceeași familie — P.-J. Rousselot, sau în aceeași localitate — L. Gauchat)

Din punctul de vedere al bilingvului, originea asemănării dintre două limbi — fie că este rezultatul unei moșteniri comune, fie al unei dezvoltări convergente — este irelevantă. Totuși, un tip specific de relație, care apare frecvent între sistemele înrudite genetic, este acela care poate fi definit drept formulă de conversiune automată. Astfel, în retoromana centrală, majoritatea aparițiilor lui [awŋ] dintr-un sat au drept corespondente secvențele [aŋ] în altul și [oeŋ] în al treilea. În măsura în care asemenea conversiuni prezintă regularitate, ele diminuează diferențierea interdialectală și simplifică problemele bilingvului; în măsura în care sînt neregulate, ele constituie capcane. Urmînd modele de conversiune regulată, mulți francezi au fost tentați să-l folosească pe *inconvenient* drept substantiv în engelză, după modelul substantivului francez [ẽkõveniã].[3]

[2] Deoarece identitatea a două varietăți foarte asemănătoare ale aceleiași limbi depinde adesea de identitatea a doi sau mai mulți interlocutori anumiți, conceptul de „idiolect" folosit de unii lingviști pentru a desemna setul complet de deprinderi lingvistice ale unei singure persoane, în oricare moment considerat, nu poate fi aplicat în prezenta discuție.

[3] Graur* își citează propria experiență de a fi redat românescul *loc viran* în franceză prin [ljœ virã], în conformitate cu modele de conversiune bine cunoscute, pentru ca apoi să descopere că românescul *viran* este de origine turcească, și că nu este cunoscut în franceză. Printre vorbitorii de idiș, astfel de forme fals germane ca *levâne* (după cuvîntul din idiș *levóne*, „lună", conform modelului *Tag: tog*) sînt glume consacrate.

* A. Graur, *Langues mêlées*, în: „Bulletin linguistique", 1947, XV, p. 8—19.

Analiza interferenței dintre idiomuri presupune descrierea comparativă exhaustivă a acestora.

Mari sau mici, diferențele și asemănările dintre limbile în contact trebuie să fie enumerate complet pentru fiecare domeniu — fonetic, gramatical și lexical — ca premisă în analiza interferenței. Ar putea fi util chiar să se traseze reguli generale ale descrierii diferențiale.[4] Acestea ar trebui probabil să includă, printre altele, o imagine a gradului de omogenitate structurală *a priori* a limbilor în contact și precedentele create pentru împrumut în fiecare dintre ele.

Unii cercetători au explorat posibilitățile de exprimare a diferenței dintre două limbi într-o formulă concisă. O metodă a fost aceea de a măsura proporția vocabularului comun[5]; o altă abordare se bazează pe măsurători experimentale ale inteligibilității reciproce a dialectelor[6]. Rămîne de arătat, totuși, cum pot fi utilizați coeficienții numerici rezultați, într-o privire de ansamblu asupra unei situații de contact date.

1.3. *Cadrul psihologic și sociocultural al contactului dintre limbi*

Descrierea completă a fenomenelor de interferență presupune atît considerarea aspectelor lingvistice, cît și a celor extralingvistice.

Formele interferenței reciproce a limbilor care se află în contact sînt exprimate în termenii lingvisticii descriptive. Chiar și cauzele unor fenomene de interferență specifice pot să fie determinate, în majoritatea cazurilor, prin metode lingvistice. Dacă sînt comparate sistemele fonetice și gramaticale a două limbi și se schițează diferențele dintre ele, se obține, în mod obișnuit, o listă a formelor potențiale de interferență într-o situație de contact dată. Împrumutul lexical, de asemenea, poate fi explicat adesea cercetînd punctele în care un vocabular dat este inadecvat în contextul cultural în care are loc contactul. Nu toate formele potențiale de interferență însă se materializează în realitate. Efectul concret al bilingvismului asupra vorbirii unei persoane variază în funcție de mulți alți factori, dintre care pe cîțiva îi putem numi extralingvistici, deoarece se situează dincolo de diferențele structurale dintre limbi sau chiar de insuficiențele lor lexicale. O expunere completă asupra interferenței într-o situație de contact între limbi, care să includă difuziunea, persistența și dispariția unui anumit fenomen de interferență, este posibilă numai dacă se iau în considerație factorii extralingvistici.

[4] Problema a fost cercetată de către Seidel*, care a realizat o bună tratare diferențială a două limbi (româna și rusa), dar nu a formulat aprecieri asupra regulilor generale.

[5] Vezi Reed și Spicer**, care citează bibliografia anterioară.

[6] C. F. Voegelin și Z. S. Harris, *Methods for Determining Intelligibility among Dialects of Natural Languages*, în: „Proceedings of the American Philosophical Society", 1951, 95, p. 322—329. Tehnica poate fi utilizată în investigarea unor cazuri de inteligibilitate nonreciprocă, de tipul celor semnalate între vorbitorii de suedeză și de daneză: se spune că cei din urmă îi înțeleg pe primii cu ușurință, dar nu și invers.

* Eugen Seidel, *Studie zur Sprachtypologie; rumäno-russische Kriterien*, în: „Bulletin linguistique", 1945, XIII, p. 53—96.

** D. W. Reed și J. L. Spicer, *Correlation Methods of Comparing Idiolects in a Transitional Area*, în: „Language", 1952, 28, p. 348—359.

Dintre factorii nonstructurali, unii sînt inerenţi relaţiei în care se află persoana bilingvă faţă de limbile pe care le pune în contact, de exemplu:

Factorii extralingvistici relevanţi pentru studiul interferenţei.

a. Uşurinţa vorbitorului în exprimarea verbală, în general, şi capacitatea sa de a menţine distincte două limbi.

b. Relativa competenţă în fiecare limbă[7].

c. Specializarea în folosirea fiecărei limbi după subiecte şi vorbitori.

d. Atitudinile faţă de fecare limbă, idiosincrasice sau stereotipizate.

Factorii extralingvistici nu se mărginesc la bilingvi ca indivizi. Influenţa fenomenelor de interferenţă asupra normelor unei limbi poate fi mai mare dacă contactul are loc prin intermediul grupurilor de bilingvi. Atunci cînd ne ocupăm de bilingvi în grup, este, aşadar, util să se determine care dintre factorii de mai sus — eventual nici unul — sînt caracteristici grupului ca întreg. În plus, există şi alte trăsături ale grupurilor bilingve care sînt relevante pentru un studiu asupra interferenţei, cum ar fi:

e. Mărimea grupului bilingv şi omogenitatea sau diferenţierea lui sociocul-turală; separaţia în subgrupuri prin folosirea uneia sau alteia dintre limbi ca limbă maternă; factorii demografici; relaţiile sociale şi politice între aceste sub-grupuri.

f. Autoritatea indivizilor bilingvi cu caracteristici date ale comportamentului lingvistic (în termenii punctelor a—d de mai sus), în subgrupurile respective.

g. Atitudinile stereotipizate faţă de fiecare limbă în parte („prestigiu"); sta-tutul de limbă indigenă sau imigrantă al limbilor implicate.

h. Atitudinile faţă de cultura fiecărei comunităţi lingvistice.

i. Atitudinile faţă de bilingvism în sine.

j. Toleranţa sau intoleranţa faţă de amestecul limbilor şi faţă de vorbirea incorectă în fiecare dintre limbi.

k. Relaţia dintre grupul bilingv şi fiecare dintre cele două comunităţi lingvis-tice pentru care acesta reprezintă un segment marginal.

Aşadar, contactul dintre limbi poate fi cel mai bine înţeles într-un cadru larg psihologic şi sociocultural; este nevoie de „o tratare mai precisă a condiţiilor în care o influenţă [a unei limbi asupra alteia] este posibilă şi a căilor prin care aceasta se realizează"[8]. Acesta implică referiri la date pe care nu ni le oferă descrierea lingvistică obişnuită şi necesită utilizarea tehnicilor extralingvistice. Pe o bază interdisciplinară, cercetarea în domeniul contactului dintre limbi cîş-tigă în adîncime şi valabilitate. Studiul de faţă, care îşi are originea în preocupări de ordin lingvistic, caută, de asemenea, să exploreze limitele abordării lingvistice şi cîteva dintre căile care conduc din-colo de aceste limite. Mai precis, el încearcă să arate în ce măsură interferenţa este determinată de structura a două limbi în contact, în comparaţie cu influenţa factorilor nonlingvistici din contextul sociocultural al contactului între limbi.

Necesitatea abordării interdisciplinare a problemelor contactului lingvistic. Ideea este interesantă în măsura în care, la data apariţiei lucrării lui Weinreich (1953), orientarea structuralistă, care preconiza studierea limbii în sine, în afara oricărei condiţionări exterioare sistemului, era predominantă în lingvistică. Abia în ultimul deceniu,

[7] Mulţi autori au încercat să definească *bilingvismul* printr-un grad minim de competenţă în ambele limbi; cf. R. A. Hall, jr., *Bilingualism and Applied Linguistics*, în: „Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft", 1952, p. 16 şi urm. Dar, aşa cum a arătat Bloomfield*, distincţia este relativă. Este mai convenabil să tratăm factorul competenţă drept una dintre numeroasele variabile.

[8] Werner F. Leopold, *Speech Development of a Bilingual* Child, vol. I, Evanston, Illinois, 1939, p. XIII.

* Leonard Bloomfield, *Language*, New York, 1933, p. 56.

însă, această idee a fost valorificată prin dezvoltarea cercetărilor interdisciplinare concrete (cf. crearea psiholingvisticii, a sociolingvisticii etc.).

Studiile pur lingvistice asupra limbilor în contact trebuie să fie coordonate cu studiile extralingvistice asupra bilingvismului și fenomenelor înrudite. Geografii și etnografii au descris populațiile bilingve; sociologii au examinat funcționarea limbilor coexistente într-o comunitate; juriștii au studiat statutul legal acordat limbilor minorităților în diversele state; investigațiile educatorilor, interesați de copiii bilingvi și de predarea limbilor străine, au stimulat pe psihologi în analiza efectelor bilingvismului asupra personalității. Toate aceste cercetări sînt prezente într-o literatură vastă și dispersată. Dar, deși sînt divergente ca scop și domeniu, toate sînt esențial complementare pentru înțelegerea unui fenomen cu atîtea dimensiuni. Psihiatrul care, în generalizările asupra perturbărilor de limbă la bilingvi, nu reușește să facă observații fonetice asupra comportamentului lingvistic al subiecților din punctul de vedere al lingvistului își subminează dinainte concluziile. În mod asemănător, lingvistul care face teorii asupra influenței dintre limbi, dar neglijează să ia în considerare cadrul sociocultural al contactului lingvistic, își lasă studiul suspendat în aer; „discuția despre substrat și superstrat va rămîne în stratosferă dacă noi nu o putem fundamenta temeinic pe observarea comportamentului vorbitorilor reali".[9]

Desigur, lingvistul are dreptul să studieze limba făcînd abstracție de considerații de natură psihologică sau sociologică. De fapt, el AR TREBUI să pună probleme pur lingvistice despre bilingvism. Ar putea vedea atunci în slăbiciunile structurale ale acesteia cauza pentru care o limbă este sensibilă la influența străină; ar putea schița tratamentul materialului străin în conformitate cu structura limbii care împrumută. Dar măsura, direcția și natura interferenței unei limbi cu alta pot fi explicate și mai detaliat în termenii comportamentului lingvistic al indivizilor bilingvi, care, la rîndul său, este condiționat de relațiile sociale din comunitatea în care trăiesc. Cu alte cuvinte, ne putem aștepta la constatări mai complete prin coordonarea eforturilor tuturor disciplinelor interesate de aceste probleme. Autorul crede, de asemenea, că marile avantaje ale unei astfel de abordări interdisciplinare a contactului dintre limbi nu depind neapărat de metodele descriptive particulare care au fost aplicate aspectelor lingvistice ale problemei în acest tip de cercetare.

Este evident că studiul de față nu dorește să epuizeze subiectul. Au fost schițate anumite probleme, iar exemplele concrete de contact și formele de interferență menționate au fost selectate pentru valoarea lor ilustrativă dintr-o multitudine de fapte asemănătoare. Oricare dintre cei care lucrează în acest domeniu ar putea furniza exemple suplimentare din propria lor experiență.

Necesitatea *corelării* studiilor despre contactul lingvistic cu acelea despre contactul cultural.

1.4. *Contactul dintre limbi și contactul cultural*

Contactul dintre limbi este considerat de către unii antropologi drept numai unul din aspectele contactului cultural, și interferența dintre limbi — ca o fațetă a difuziunii culturale și a aculturației. Totuși, în ciuda dezvoltării interesului antropologilor pentru proble-

[9] Einar Haugen, *Problems of Bilingualism*, în: „Lingua", 1950, 2, p. 271.

mele de contact, mai ales în Statele Unite, după primul război mondial, studiile despre contactul dintre limbi și contactul cultural nu s-au bucurat de o coordonare largă și relația dintre cele două domenii nu a fost definită în mod adecvat. Deși fiecare disciplină are dreptul la propria sa metodologie, există anumite paralelisme inevitabile între cele două domenii.

În cazul interferenței lingvistice, problema de interes major este întrepătrunderea factorilor structurali și nonstructurali care favorizează sau împiedică o asemenea interferență. Factorii structurali sînt aceia care izvorăsc din organizarea formelor lingvistice într-un sistem definit, diferit pentru fiecare limbă și, într-o măsură considerabilă, independent de experiența și de comportamentul nonlingvistic. Factorii nonstructurali derivă din contactul sistemului cu lumea exterioară, din cunoașterea sistemului de către anumiți indivizi, din valoarea simbolică pe care sistemul, ca întreg, este capabil să o dobîndească și din emoțiile pe care acesta le poate evoca. În lingvistica actuală, eficiența factorilor structurali este luată mai mult sau mai puțin drept bună.[10] În studiile asupra contactului cultural s-a subliniat, de asemenea, de nenumărate ori, rolul organizării elementelor culturale. Următoarele pasaje sînt tipice:

Importanța noțiunii de „sistem", preluată din lingvistică, pentru abordarea eficientă a contactului cultural.

„În mod evident, rezultatele transmiterii . . . nu pot fi considerate drept simple achiziții suplimentare".[11]

„Schimbarea culturală implică, în mod normal, nu numai adăugarea unui nou element sau a cîtorva elemente unei culturi, ci și eliminarea unor anumite elemente existente anterior și modificarea și reorganizarea celorlalte."[12]

„Faptul că o practică culturală este investită cu emoție reprezintă un aspect important al acesteia, dar nu e decisiv pentru stabilitatea sau labilitatea ei. Ceea ce decide între continuare și schimbare pare să fie integrarea sau nonintegrarea unei practici într-un SISTEM ORGANIZAT de idei și sentimente: cît de mult este întrețesută cu alte elemente de cultură într-o structură mai largă. Dacă este astfel conectată . . . are posibilități mari să persiste, de vreme ce sistemele largi au tendința de a dura. Dar o trăsătură care este doar slab legată și fundamental instabilă poate fi înlăturată foarte rapid".[13]

Paralelismul interferență lingvistică — acculturație.

Asemenea afirmații reflectă faptul că se acordă studiului *acculturației* o importanță similară cu aceea acordată interferenței lingvistice în cadrul abordării structuraliste. Desigur, structuralismul în aspectele nonlingvistice ale științelor referitoare la cultură nu este pus în valoare în același grad ca în lingvistică și nici nu este sigur că ar putea sau ar trebui să fie dus atît de departe. Însă antropologii par să fie din ce în ce mai conștienți de structurarea elementelor

[10] Pentru o privire de ansamblu asupra teoriei structuraliste în lingvistică, vezi Martinet, *Structural Linguistics*, în: A. L. Kroeber (ed.), *Anthropology Today*, Chicago, 1953, p. 574—586.

[11] R. Thurnwald, *The Psychology of Acculturation*, în: „American Anthropologist", 1932, 34, p. 561.

[12] R. Linton (ed.), *Acculturation in Seven American Indian Tribes*, New York, 1940, p. 469.

[13] A. L. Kroeber, *Anthropology*, ed. a II-a, New York, 1948, p. 402. Sublinierea noastră.

Lingvistica — știință-pilot. Este, de asemenea, o idee de mare actualitate. Pentru detalii, cf. articolul cu acest titlu al lui S. Marcus, în SCL, 1969, nr. 3, p. 235—245.

culturale, ca o forță ce afectează transferul lor și, în aceste condiții, ei se îndreaptă în mod firesc pentru îndrumare spre lingvistică, „cea mai veche dintre științele care se ocupă de cultură", ale cărei tehnici descriptive au cîștigat „o obiectivitate și o precizie mult mai mare decît aceea produsă de alte științe referitoare la cultură".[14] Mai precis, antropologii care investighează aculturația sînt stimulați să includă dovezi de natură lingvistică, datorate lingvistului, drept indici ai procesului complet de aculturație; în formularea unui distins cercetător al aculturației, aspectele lingvistice ale acesteia „oferă posibilități neexplorate"[15] antropologului. La rîndul lor, lingviștii au nevoie de ajutorul antropologiei pentru descrierea și analiza acelor factori determinanți ai interferenței lingvistice care, deși se situează dincolo de structura limbilor în contact, se integrează domeniului culturii. În sfîrșit, atît lingviștii cît și antropologii, pornind de la premisa de lucru că individul reprezintă locusul fundamental al contactului, trebuie să se îndrepte către psihologi pentru contribuția acestora la înțelegerea contactului dintre limbi și a contactului cultural.[16]

Deși în acest studiu s-a încercat să se realizeze o sinteză sistematică a punctelor de vedere din lingvistică și din antropologie, au fost aduse în discuție anumite zone de comparație potențial utile, mai ales în problema cauzalității structurale.

William Bright

Pentru sensul termenului „dimensiuni", cf. precizările autorului, de la p. 47. Obiectul *sociolingvisticii.*

DIMENSIUNILE SOCIOLINGVISTICII***

Termenul de „sociolingvistică" este destul de nou. Ca și alți termeni asemănători mai vechi — „etnolingvistică" și „psiholingvistică" —, și acesta nu este ușor de definit precis; într-adevăr, acești trei termeni tind să se suprapună în ceea ce privește obiectul de

[14] Harry Hoijer, *Linguistic and Cultural Change*, în: „Language", 1948, 24, p. 337.

[15] R. Beals, *Acculturation*, în: A. L. Kroeber (ed.), *Anthropology Today*, ... p. 635.

[16] Cf. studiile psihologice asupra aculturației de Thurnwald* și, în special, de Hallowell**, care scrie (p. 174 și urm.): „În ultimă analiză, indivizii sînt cei care răspund la influență și se influențează unii pe alții... Indivizii sînt centrii dinamici ai procesului de interacțiune".

* R. Thurnwald, *The Psychology of Acculturation*..., p. 557—569.

** A. I. Hallowell, *Sociopsychological Aspects of Acculturation*, în: R. Linton (ed.), *The Science of Man in the World Crisis*, New York, 1945, p. 171—200.

*** William Bright, *The Dimensions of Sociolinguistics*, în: William Bright (ed.), *Sociolinguistics*, The Hague, 1966, p. 11—14.

studiu și, într-o anumită măsură, să reflecte mai degrabă diferențe între cercetări în privința preocupărilor și a modurilor de abordare decît diferențe de conținut.

Este corect, desigur, să se spună că studiile sociolingvistice, ca și acelea cuprinse sub denumirea de „sociologie a limbii", se ocupă de relațiile dintre limbă și societate. Dar o astfel de formulare este excesiv de vagă.

Noutatea punctului de vedere al sociolingvisticii asupra problemei raportului limbă — societate.

Pentru a fi mai exacți, vom putea spune că diferența dintre sociolingvistică și celelalte studii referitoare la relațiile limbă—societate constă în faptul că sociolingvistica, beneficiind de orientările moderne din lingvistica propriu-zisă, consideră atît limba cît și societatea drept structuri, și nu drept aglomerări de elemente. Deci sarcina sociolingvisticii este să demonstreze covariația sistematică a structurii lingvistice și a structurii sociale — și poate chiar să pună în evidență o relație accidentală într-o direcție sau alta.

Totuși, deși specialiștii în sociolingvistică împrumută mult din metodologia lingvisticii structurale, ei manifestă, în același timp, o opoziție netă față de o anumită orientare lingvistică. Este vorba despre punctul de vedere potrivit căruia limbile sînt structuri uniforme, omogene sau monolitice; prin prisma acestei concepții, care este socotită acum dăunătoare, diferențele privind deprinderile lingvistice dintr-o comunitate sînt izolate sub denumirea de „variație liberă". Una dintre sarcinile majore ale sociolingvisticii este de a arăta că această variație sau diversitate nu este, de fapt, „liberă", ci este corelată cu diferențe sociale sistematice. În acest sens și în sensuri mai largi, diversitatea lingvistică constituie cu certitudine obiectul de studiu al sociolingvisticii. Desigur, și o astfel de definiție este departe de a sugera marea varietate a studiilor sociolingvistice posibile [...] Poate vom ajunge la o descriere mai exactă a acestei varietăți dacă vom încerca să identificăm DIMENSIUNILE sociolingvisticii — direcțiile distincte de cercetare din acest domeniu. Ori de cîte ori două sau mai multe din aceste dimensiuni se intersectează, vom identifica un obiect de interes pentru studiul sociolingvistic. În paragraful următor, sînt discutate șapte dimensiuni de acest fel.

Probleme de studiu legate de condiționarea diversității lingvistice. Pentru teoria comunicării cf. H, E.

Deoarece considerăm diversitatea drept un concept-cheie al acestui domeniu de cercetare, este normal ca numărul cel mai mare de dimensiuni să fie legat de CONDIȚIONAREA diversității lingvistice. Condiționarea se referă la diferiții factori definiți social, cu care este corelată diversitatea lingvistică. Numărul acestor factori poate varia de la caz la caz, dar trei dintre ei par să explice cele mai răspîndite cazuri de diversitate; este vorba despre dimensiunile emițător, receptor și cadru.*

1. Statutul social al EMIȚĂTORULUI sau al vorbitorului este foarte bine ilustrat în cazul „dialectelor de clasă",** pentru care există o corelație între diferențele de vorbire și stratificarea socială; cele

* cf. H, E.

** În lingvistica americană, termenul de „dialect" are o accepțiune mai largă decît în lingvistica europeană, desemnînd orice varietate a limbii care posedă trăsături structurale proprii. Existența dialectelor se explică prin intervenția unor bariere — fie regionale, fie sociale, — în sistemele de comunicare.

Pentru problema diferențelor între vorbirea femeilor și a bărbaților, cf. și W, CS.

mai mari diferențe se înregistrează, probabil, în cadrul dialectelor de castă din India. Aceeași dimensiune este relevantă în cazul diferenței dintre *vorbirea bărbaților și a femeilor.*

Despre „baby talk", cf. și ET, S, p. 169.

2. Statutul social al RECEPTORULUI sau al persoanei căreia i se vorbește devine relevant atunci cînd se folosesc termeni de reverență în adresarea către superiori. Astfel de cazuri au fost des întîlnite în Orient* și în Oceania**. Un alt stil special de vorbire condiționat de acest factor este denumit în limba engleză *baby talk*, termen care se referă nu la modul în care vorbesc copiii, ci la vorbirea pe care o adoptă adulții cînd se adresează copiilor. Alte tipuri de vorbire determinate de identitatea receptorului sînt stilurile speciale folosite în limba *nootka*, pentru adresarea către copii, pitici, cocoșați, chiori, necircumcișii***.

Limba *nootka* aparține familiei *wakash* a limbilor indienilor americani. Ea este vorbită în Insula Vancouver (Canada) și în statul Washington (S.U.A.).

În multe cazuri, stilul special utilizat atunci cînd se vorbește unei persoane este folosit și atunci cînd se vorbește despre aceasta, dar identitatea persoanei despre care se vorbește este rareori, sau niciodată, corelată cu o dimensiune independentă a variației lingvistice.

3. Cea de-a treia dimensiune, a CADRULUI, cuprinde toate elementele potențial relevante în contextul comunicării, în afară de statutul persoanelor care comunică între ele.

Această situație este exemplificată de limbajul folosit de apași cînd pleacă la luptă****, sau de diferențele dintre stilul oficial și cel colocvial care sînt determinate, în majoritatea limbilor (dacă nu chiar în toate limbile), de cadrul social. Cînd există diferențe marcate de formă și de funcție între stilul oficial și cel colocvial, se vorbește despre DIGLOSIE; această situație este întîlnită în țările de limbă arabă, în Grecia modernă, în Haiti, în comunitatea de limbă germană din Elveția și în cea mai mare parte a Indiei de sud*****.

Desigur, cele trei dimensiuni menționate nu se exclud reciproc, ci, de obicei, se intersectează, condiționînd un anumit tip de comportament lingvistic. Astfel, așa-numitele „vorbire a bărbaților" și „vorbire a femeilor" din *yana* implică atît considerarea emițătorului, cît și a receptorului: „vorbirea bărbaților" se folosește ori de cîte ori un bărbat este fie emițător, fie receptor, în timp ce „vorbirea femeilor" este folosită numai între femei******. Complexa etichetă lingvistică din *javaneză* implică factorii emițător, receptor și cadru. Se înțelege, de asemenea, că fiecare dintre aceste dimensiuni trebuie să fie descompusă în unități mai mici, în anumite cazuri.

Yana — mic grup de dialecte indiene din nordul Californiei. *Javaneza* aparține grupului limbilor indoneziene.

De exemplu, uzajul determinat de statutul emițătorului sau al receptorului implică o interacțiune specială a unor factori ca vîrsta,

* S. Martin, *Speech Levels in Japan and Korea*, în: D. Hymes (ed.), 1964, p. 407—415.

** P. L. Garvin și S. H. Riesenbert, *Respect Behavior on Ponape: An Ethnolinguistic Study*, în: „American Anthropologist", 1952, 54, p. 201—220.

*** E. Sapir, *Abnormal Types of Speech in Nootka, Canada*, Dept. of Mines, Geological Survey, Memoir 62, Anthropological Series, nr. 5, 1915.

**** M. E. Opler și H. Hoijer, *The Raid and Warpath Language of the Chiricahua Apache*, în: „American Anthropologist", 42, 1940, p. 617—634.

***** F, D.

****** E. Sapir, *Male and Female Forms of Speech in Yana*, în: St. W. J. Teeuwen (ed.), Donum Natilicium Schrijnen, Nijmegen-Utrecht, 1929, p. 79—85.

poziția socială și gradul de rudenie, așa cum se arată în lucrarea lui Friedrich.*

Aspecte determinate de sfera și cerințele cercetărilor de sociolingvistică.

4. Alte dimensiuni ale sociolingvisticii se bazează nu atît pe actuala diversitate a comportamentului lingvistic, cît pe sfera și scopurile investigației. Astfel, ca și în alte domenii, cercetarea sociolingvistică poate fi SINCRONICĂ sau DIACRONICĂ. Pentru dialectele de castă din India există studii de ambele tipuri: Gumperz** a subliniat mai ales diferențele și funcțiile actuale ale dialectelor de castă dintr-un sat în care se vorbește limba hindi; Bright și Ramanujan*** încearcă să descopere cauzele istorice ale diferențelor dintre dialectele de castă din India de sud.

5. La conferința organizată de Universitatea californiană de la Los Angeles, comunicarea lui Hoenigswald**** a introdus o nouă dimensiune: diferența dintre felul în care oamenii FOLOSESC limba și ceea ce cred despre propriul lor comportament lingvistic și despre comportamentul altora.

Volumul editat de W. Bright, din care face parte și studiul de față, cuprinde textele comunicărilor prezentate la această conferință, care a avut loc în 1964.

Acest din urmă aspect, etichetat drept lingvistică populară (folk-linguistics), îl interesează adesea pe sociolingvist. În multe părți ale lumii, de exemplu, localnicii tind să confunde distincția „elevat" (high) față de „obișnuit" (low) — în sensul de oficial față de colocvial —, referitoare la vorbire, cu aceea privind statutul social al emițătorului. În astfel de cazuri, cercetătorul nu trebuie să se lase indus în eroare considerînd că punctul de vedere al localnicilor corespunde comportamentului lingvistic real.

În același timp, el trebuie să înțeleagă că punctul de vedere al localnicilor este o parte a situației sociolingvistice, care merită să fie studiată ca atare.

Cf., în acest sens, testele de reacții subiective descrise în L, S și modul de interpretare a datelor pe care le furnizează.

6. O altă dimensiune este aceea a EXTENSIUNII diversității. Acest termen nu se referă numai la dimensiuni strict geografice și nici la simple unități de măsură lingvistice, cum ar fi, de exemplu, numărul de cuvinte comune unor vorbitori. Termenul se referă, mai degrabă, la diferența dintre anumite părți ale unei singure societăți sau națiuni, în opoziție cu diferența dintre societăți sau națiuni distincte, și la diferența dintre varietățile unei singure limbi, în opoziție cu diferența dintre limbi distincte. Pe baza acestui criteriu se pot stabili trei categorii:

a) tipul MULTIDIALECTAL — include toate cazurile în care varietăți condiționate social ale unei SINGURE limbi sînt folosite în cadrul unei singure societăți sau națiuni. Se pot da ca exemple diferența dintre vorbirea 'U' sau 'non-U' din Marea Britanie, și dife-

* P. Friedrich, *Structural Implications of Russian Pronominal Usage*, în: W. Bright (ed.), 1966, p. 214—259.

** J. J. Gumperz, *Dialect Differences and Social Stratification in a North Indian Village*, în: „American Anthropologist", 1958, 60, p. 668—681.

*** W. Bright și A. K. Ramanujan, 1964, p. 1107—1114.

**** H. M. Hoenigswald, *A Proposal for the Study of Folk-Linguistics*, în: W. Bright (ed.), 1966.

Tamil, limbă dravidiană, este vorbită în S-E Indiei şi în N-E Ceylonului.

renţa dintre limba oficială şi cea colocvială dintr-o comunitate din India de sud care vorbeşte limba *tamil*.

b) o altă categorie, tipul MULTILINGV, include cazurile în care, într-o singură societate sau naţiune, se folosesc mai multe limbi DIFERITE. Această categorie se referă, mai ales, la problemele naţiunilor multilingve, ca de exemplu, Belgia, Ghana, India, Canada, Peru, pentru a lua exemple din cinci continente diferite.

Cf. şi K, T.

c) cea de a treia categorie este tipul MULTISOCIETAL, incluzînd studii despre limbi distincte vorbite în societăţi distincte. În acest caz, scopul cercetării este de a descoperi corelaţii între diferenţele de limbă şi diferenţele de structură socială, urmînd ipoteza lui W h o r f,* care postulează existenţa unor corelaţii între structurile lingvistice şi culturile nonlingvistice asociate lor.

Limbile *hopi* sînt limbi *utoaztece*, vorbite de indienii din Arizona de nord.

Astfel, W h o r f ar fi putut să propună — deşi nu a făcut-o — corelaţii între gramatica hopi şi organizarea socială *hopi*, în opoziţie cu corelaţiile dintre gramatica engleză sau gramatica SAE (Standard Average European) a limbilor europene şi organizarea socială a acestor ţări. Un studiu de acest gen este cel al lui F i s c h e r,** în care sînt studiate contrastiv limbile şi societăţile *trukeză* şi *ponapeană*.

Truchezã şi *ponapeană* — limbi vorbite în ins. Truk şi, respectiv, Ponape, din arhipeagul Carolinelor (vestul Oc. Pacific).

7. O ultimă dimensiune recunoscută aici este aceea a APLICĂRII desemnînd implicaţiile mai largi, inerente descrierilor diversităţii sociolingvistice. Din nou, se pot identifica trei categorii, corespunzînd preocupărilor a trei tipuri de cercetători.

a) Prima aplicare, reflectînd preocupările sociologului, implică folosirea datelor sociolingvistice drept indice diagnostic al structurii sociale, în general, sau al unor fenomene sociale particulare.

Domenii de utilizare a datelor oferite de sociolingvistică.

Astfel, identificarea unei diviziuni pe trei planuri a dialectelor de castă din India de sud, plus a unei distincţii pe două planuri (oficial-colocvial), poate fi corelată cu alte feluri de date, pentru a obţine o descriere a diferenţelor dintre indivizi, definite social, şi a diferenţelor de cadru definite social, care sînt relevante pentru indienii din sud. În plus, după ce în acest fel se stabilesc clasificări social relevante ale indivizilor şi ale situaţiilor, cercetătorul poate folosi criterii lingvistice pentru a clasifica indivizi şi situaţii particulare: un om care vorbeşte într-un anumit fel va fi brahman; o situaţie în care se foloseşte un anumit limbaj va fi recunoscută drept situaţie oficială.

b) Cel de-al doilea tip de aplicare reflectă preocupările lingvisticii ISTORICE. Aici se pun următoarele întrebări: oare limbile se schimbă în moduri diferite, în condiţii sociale diferite? Oare diversele dialecte sociale ale aceleiaşi limbi se schimbă în ritmuri diferite sau în moduri diferite? Cum reflectă istoria unei limbi interacţiunea dialectelor sociale? Studiul acestor întrebări poate fi realizat fie prin examinarea atestărilor istorice — cînd acestea există — sau — şi

* B. L. W h o r f, *Language, Thought and Reality, Selected Writings*, ed. J. B. C a r o l l, New York — Londra, 1956.

** J. L. F i s c h e r, *Syntax and Social Structure: Truk and Ponape*, în: W. B r i g h t (ed.), 1966.

mai bine — prin studierea procesului schimbării lingvistice în curs — așa cum a făcut Labov pe insula Martha's Vineyard și în New York (1963—64)*.

c) Cel de-al treilea tip de aplicare este cel realizat de planificatorul limbii — lingvist, educator, legislator sau administrator, care trebuie să se ocupe de politica oficială privind folosirea limbii.

Pentru problemele planificării lingvistice cf. H, LP.

Astfel, fiind dată o societate organizată, în care este curentă o diversitate de dialecte sau limbi, planificatorul trebuie să aibă în vedere următoarele probleme: care sînt varietățile de limbă care trebuie sancționate pentru uzul în publicații sociale, în producții literare încurajate oficial, în instituții de învățămînt de diverse grade, în tribunale? Care trebuie să fie atitudinea oficială față de orice variație nesancționată pentru aceste situații? În ce măsură subdiviziunile politice ale unei națiuni corespund unor subdiviziuni lingvistice? În ce fel trebuie să fie dezvoltate sau standardizate sistemele ortografice? Probabil că cele mai complexe probleme ale planificării lingvistice sînt acelea cu care sînt confruntate națiunile recent eliberate din Africa și Asia, și diversele linii urmate de aceste națiuni furnizează ilustrări curente ale tipurilor de dificultăți care apar. [...]

Dell Hymes

ETNOGRAFIA VORBIRII**

Analiza descriptivă a vorbirii

Pentru noțiunea de economie verbală cf. Glosarul.

Obiectul descrierii îl constituie *economia verbală* a unei comunități. Domeniul este reprezentat de întregul comportament relevant pentru o analiză structurală („emică" în terminologia lui Pike) a acesteia. Modul de abordare nu presupune considerarea realității comportamentale ca un tot și a economiei verbale ca o unică tranșă. Este o chestiune de perspectivă de sistematizare privind o realitate socială care este aceeași pentru cadre analitice diferite. Cred că analiza structurală în acest cadru particular va fi valoroasă în sine și va genera, la rîndul ei, analize din perspective diferite.

Prin analiză structurală se înțelege mai mult decît plasarea datelor într-un set articulat de categorii. O asemenea plasare este un punct de plecare necesar și, de asemenea, un rezultat dorit, atunci cînd sistemele care au fost analizate individual sînt studiate comparativ. Dar pentru sistemul individual, analiza structurală înseamnă o obligație științifică și morală de a descoperi inductiv unități, cri-

K. L. Pike (v. nota 7) a introdus distincția între analiza „emică", presupunînd studiul elementelor pertinente ale unui sistem, și analiza „etică" — presupunînd studiul elementelor unui sistem indiferent de funcția lor (cei doi termeni au fost creați după modelul „fonemic" și „fonetic").

* Cf. W. Labov, *The Social Motivation of a Sound Change*, în: „Word", 1963, 19, p. 273—309, și Labov, 1966. Cf. L, M și L, E.

** Dell Hymes, *The Ethnography of Speaking*, în: Joshua A. Fishman (ed.), *Readings in the Sociology of Language*, The Hague — Paris, 1968, p. 107—115, 117—121, 130—133.

terii și modele valide în termenii sistemului însuși. Un exemplu este interrelația dintre fonetica, adoptată ca punct de plecare, analiza fonologică a unei limbi date și folosirea rezultatelor acestei analize în lingvistica generală, de pildă, în tipologia fonologică. Un alt exemplu îl constituie categoriile etnologice, ca punct de plecare, analiza etnografică, să zicem, a regulilor de stabilire a așezărilor unei comunități, și folosirea rezultatelor acestei analize într-un studiu comparativ. Categoriile prezentate aici pentru o etnografie a vorbirii trebuie să fie considerate ca mijloace pentru a ajunge la sisteme individuale, ca analoge unei fonetici și, probabil, ca parte a unei fonologii practice. Intenția este euristică, nu a priori [...]

Se urmărește descoperirea de date.

Se poate pune întrebarea: în ce măsură analiza făcută din perspectiva vorbirii propriu-zise este validă structural pentru un caz dat? Activitatea definită ca vorbire de către un grup poate fi definită altfel de către alt grup. Dar diferențele de acest tip sînt ele însele interesante. Un anumit comportament va fi organizat și definit în termenii vorbirii în cadrul fiecărui grup, iar semnificația acestui comportament poate să nu fie sesizată, dacă nu este cercetată ca atare. Numai concentrarea asupra vorbirii dă răspuns problemei structurale și oferă date pentru studiul comparativ al implicării diferențiale a vorbirii în structura comportamentului diferitelor grupuri. Într-un sens, o etnografie comparată a vorbirii reprezintă numai un tip de studiu comparativ al utilizării mijloacelor culturale.

Validitatea rezultatelor analizei structurale a vorbirii, în general, pentru vorbirea unei comunități date.

Observați că delimitarea economiei verbale a unui grup se realizează în raport cu o populație sau cu o comunitate, indiferent de modul în care sînt definite, și nu în raport cu omogenitatea sau limitele unui cod lingvistic. Dacă sînt folosite mai multe dialecte sau limbi, toate sînt considerate împreună ca parte a activității verbale a grupului. De la început, această abordare renunță la imaginea *o limbă — o cultură.* Într-adevăr, pentru o mare parte a lumii, obiectul principal al atenției nu va coincide cu unitățile definite ca limbi individuale. Modelarea unui cod lingvistic va fi considerată ca una dintre numeroasele abstrageri analitice din comportamentul verbal. În raport cu cultura, aceasta va fi considerată ca unul dintre numeroasele seturi de deprinderi verbale. Specializarea diverselor limbi sau varietăți pentru anumite situații sau funcții și implicațiile fiecăreia pentru personalitate, statut și pentru modul de a gîndi, vor reprezenta o componentă firească a unei descrieri. Analiza standard a fiecărui cod va fi necesară, desigur, dar cadrul mai larg pare, într-adevăr, mai „natural", mai potrivit pentru antropologie. Acest mod de argumentare este valabil, de asemenea, dacă obiectul atenției nu îl constituie o populație, ci o anumită individualitate.[1]

Criteriul de delimitare a economiei verbale a unui grup nu este codul lingvistic, ci comunitatea.

Unitatea de limbă și unitatea de cultură nu coincid în mod obligatoriu.

[1] A b e r l e* susține că limba a fost un model inadecvat pentru studiile despre cultură și personalitate, avînd numai doi termeni: modelul individual și tipul cultural comun, deși este necesar un al treilea termen, sistemul cultural la care iau parte persoanele, dar care nu este comun. În termenii lui Aberle eu susțin aici că modelul binar este inadecvat și pentru studiile lingvistice. „Etnografia vorbirii" implică un echivalent verbal al „sistemului cultural".

* D. F. A b e r l e, *The Influence of Linguistics on Early Culture and Personality Theory*, în: G. E. D o l e și R. L. C a r n e i r o (ed.), *Essays in the Science of Culture in Honor of Leslie A. White*, New York, 1960, p. 1—29.

O etapă necesară este aceea a plasării vorbirii în cadrul unei ierarhii de incluziune: nu orice comportament are valoare de comunicare din punctul de vedere al participanților; nu orice comunicare este lingvistică; iar mijloacele lingvistice includ mai mult decît vorbirea. Putem întreba despre o activitate sau o situație: reprezintă ea un act de comunicare (către sine sau către cineva) sau nu? Dacă da, mijloacele sînt lingvistice, nonlingvistice (gesturi, mișcări ale corpului) sau de ambele tipuri? Într-un caz dat, una dintre alternative poate fi necesară, opțională sau interzisă. Plasarea comunicării în anumite cadre de comportament diferă de la grup la grup; care este, de exemplu, distribuția tăcerii necesare într-o societate — în opoziție cu situațiile în care tăcerea, fiind opțională, poate servi ca mesaj? (A spune că totul este comunicare înseamnă a face din acest termen o metaforă inutilă. Dacă este necesar, formularea poate fi schimbată în: nu orice comportament reprezintă emitere de mesaj . . . , nu orice emitere de mesaj este lingvistică . . . etc.) Repartizarea mijloacelor de comunicare poate, de asemenea, să difere. Pentru orice grup, unele situații trebuie să fie situații verbale, unele pot fi, altele nu. Care sînt situațiile care necesită scrierea, codurile derivate ale cîntecului, fluieratului, bătăii în tobă, ale utilizării nelingvistice a vocii, instrumentelor sau gesturilor? Există anumite mesaje specializate pentru fiecare mijloc?

Necesitatea precizării locului comportamentului verbal în cadrul mai larg al comportamentului uman.

Necesitatea precizării distribuției mijloacelor de comunicare (și a factorilor care o determină).

Distribuția actelor și a mijloacelor de comunicare în cadrul sferei comportamentului reprezintă un nivel al descrierii. Tiparele de apariție și frecvență reprezintă un tip de comparație între grupuri. Analiza *evenimentului comunicativ* în sine este mult mai complexă. (În discutarea acestuia mă voi referi la vorbire și la acțiunea de a vorbi, dar acești termeni se pot referi la toate modurile de comunicare, și o analiză descriptivă ar trebui generalizată pentru a cuprinde totul.) Permiteți-mi să subliniez încă o dată că ceea ce prezint nu este un sistem care trebuie să fie impus, ci o serie de întrebări care trebuie puse. Sperăm că întrebările vor reuși să ajungă la elementele componente și de la acestea la structura verbală a unui grup.

Pentru problemele analizei evenimentului comunicativ, cf. și ET, S.

Se pare că există trei aspecte ale *economiei verbale* pe care este util să le analizăm separat: *evenimentele verbale* ca atare; *factorii constitutivi* ai actelor verbale; și *funcțiile vorbirii*. Fiecare aspect pune o problemă centrală și o descriere completă a uneia se realizează, parțial, în termenii celorlalte.

Principalele aspecte ale economiei verbale.

Evenimentele verbale

Pentru fiecare aspect sînt utile trei tipuri de întrebări. Considerînd, pentru început, *evenimentele verbale* din cadrul unui grup, care sînt exemplele de evenimente verbale? Ce clase de evenimente verbale sînt recunoscute sau pot fi deduse? Care sînt dimensiunile opoziției, trăsăturile distinctive care le diferențiază? (Aceasta va include referiri asupra modului în care sînt reprezentați factorii și sînt îndeplinite funcțiile.) Care este modelul lor de ocurență, distribuția lor unele în raport cu celelalte și în raport cu elemente externe (în funcție de comportamentul total sau de aspectele selectate)?

Probleme referitoare la evenimentele verbale (cf. definiția în Glosar).

Este ceea ce specialiștii americani denumesc *folk-linguistics*, (cf. *Glosarul*).

O bună tehnică etnografică pentru a ajunge la evenimentele verbale, ca și la alte categorii, o constituie analiza cuvintelor care le denumesc. Unele clase de evenimente verbale din cultura americană sînt binecunoscute: predică de duminică dimineața, cuvînt de deschidere (*inaugural address*), jurămînt de credință (*pledge of allegiance*). Alte clase sînt sugerate de expresii colocviale, cum ar fi: discuție de la om la om, tranzacție comercială, discuții între bărbați, taifas între femei, tranzacție de bursă, șuetă, conversație politicoasă *(conversation)*, sporovăială (a unui grup) [...] etc. Nu cunosc nici o analiză structurală. Evident materialul nu poate fi cules numai dintr-un dicționar: există cazuri și clase de evenimente verbale care pot fi etichetate prin mijloace foarte diferite, nu numai prin substantive, ci și prin verbe, expresii și propoziții. Ca urmare a întrebării „Interesantă conversația?", se poate denumi o situație prin răspunsul: „N-am putut strecura un cuvînt".

Atribute critice are aici sensul de trăsături pertinente.

Atîta timp cît participanții dintr-o societate concep interacțiunea lor verbală în funcție de asemenea categorii, merită să fie descoperite *atributele critice* și distribuția acestora [...]

O problemă interesantă în legătură cu evenimentele verbale se referă la elementele care pot fi folosite pentru a le încheia. [...]

Factori ai evenimentelor verbale

Principalele tipuri de factori ai evenimentelor verbale.

Orice eveniment verbal poate fi privit ca incluzînd mai multe componente, și analiza acestora este un aspect major al etnografiei vorbirii. Pot fi distinse șapte tipuri de componente sau factori. Fiecare eveniment verbal implică: 1. un Emițător (Expeditor); 2. un Receptor (Destinatar); 3. o formă a Mesajului; 4. un Canal (de transmitere a acestuia); 5. un Cod; 6. un Subiect și 7. un Cadru (Scenă, Situație).[2]

Setul de șapte tipuri de factori este un cadru inițial („etic"). Pentru orice grup, categoriile indigene vor varia ca număr și tip, iar cazurile și clasele acestora trebuie identificate empiric. De exemplu, nu este nevoie ca Emițătorul și Expeditorul, sau Receptorul și Destinatarul să fie aceiași. La grupurile *chinook* din est, o ceremonie este parțial definită de faptul că vorbele unui conducător sau

Triburile indienilor *chinook*, odinioară foarte numeroase, locuiau în America de Nord, pe cursul superior al fluviului Columbia și în regiunile învecinate (statele Oregon și Washington din S.U.A.).

[2] În ceea ce urmează, sînt foarte îndatorat prezentării factorilor și funcțiilor făcute de Roman Jakobson în concluziile sale la Conferința despre stil, ținută la Universitatea Indiana, în aprilie 1958, organizată de Consiliul de cercetare pentru științe sociale. Expunerea publicată identifică 6 factori și funcțiile corespunzătoare*. Discuția amplă a lui Jakobson ar trebui citită cu atenție. [...]

* R. Jakobson, *Concluding Statement: Linguistics and Poetics*, în: Th. A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Cambridge, Mass., 1960, p. 350—373. [Cf. și versiunea românească: *Lingvistică și poetică*, în: Probleme de stilistică, București, 1964, p. 83—125.]

organizator al acesteia sînt repetate în faţa lumii adunate, de un funcţionar special. În general, categoriile acestor doi factori trebuie cercetate în termenii sistemului de roluri al grupului studiat. Mai mult, depinzînd de credinţe şi practici, categoriile Emiţătorilor şi Receptorilor se suprapun în diferite moduri cu membrii grupului uman [. . .] O piatră este un tip de Emiţător potenţial în cadrul tribului *fox*. Copiii pot sau nu pot fi consideraţi ca o clasă de Receptori potenţiali şi cărora li se poate vorbi; ei erau priviţi astfel în triburile *mohave* şi *tlingit*, care îi considerau pe copii capabili să înţeleagă vorbirea. (Practica referitoare la copii şi la animalele favorite variază chiar în societatea americană.)

Forma unui Mesaj sau forma tipică a unei clase de Mesaje este un fapt descriptiv, care devine semnificativ în special sub aspect estetic şi stilistic, fie în raport cu resursele unui cod (N e w m a n* a arătat că limbile *yokute* şi engleza contrastează puternic), fie în raport cu un anumit context (R i f f a t e r r e** consideră această relaţie ca fundamentală pentru analiza stilului) sau cu un anumit conţinut referenţial (ca atunci cînd unii lingvişti consideră că modificatorul „Trager-Smith" se potriveşte mai bine ritmului propoziţiei decît forma „Smith-Trager"***).

Diferenţele interculturale referitoare la Canal sînt bine cunoscute, şi nu numai prezenţa sau absenţa scrisului, ci şi elaborarea unor canale de comunicare bazate pe utilizarea instrumentelor la popoare vest-africane cum ar fi *jabo*, sau pe şuierăturile tonurilor la unii dintre *mazatecii* din Mexic etc.

S-a observat anterior că factorul Cod este o variabilă dacă urmărim deprinderile verbale ale unei populaţii. Gama variază de la comunităţi cu nivele diferite ale unui singur dialect, la comunităţi în care un număr mare de indivizi stăpînesc mai multe limbi diferite. Aici se include prezenţa argourilor, a jargoanelor, a formelor vorbirii cifrate şi altele. Termeni ca „dialect", „varietate", „grai", „nivel" sînt mult discutaţi acum. Este clar că statutul de dialect, limbă sau nivel al limbii, al unei forme de vorbire, nu poate fi determinat numai de trăsături lingvistice şi că nici categoriile nu pot fi definite astfel. Există o dimensiune socioculturală (vezi W o l f f****, în legătură cu neconcordanţa dintre diferenţa lingvistică obiectivă şi limitele comunicative) şi trebuie să fie descoperite categoriile indigene împreună cu atributele lor definitorii şi semnificaţia folosirii uneia sau a alteia într-o situaţie dată. În func-

de indieni *Fox* — trib din statele Oklahoma şi Iowa (S.U.A.), aparţinînd ramurii algonquine.

Mohave — triburi de indieni care locuiau pe valea fluviului Colorado, în Arizona şi California, vorbind limbi din familia *yuman*.

Tlingit — triburi indiene din Alasca de nord şi nordul Canadei.

Limbile *yokute* — grup de limbi indiene, vorbite în California de nord, Oregon şi sud-vestul Canadei.

Mazatecii — indieni care locuiesc în Mexic, în nordul statului Oaxaca. Ei şi-au creat un limbaj special şuierat, cu ajutorul căruia comunică la distanţe mari.

* S t a n l e y S. N e w m a n, *Linguistic Aspects of Yokuts Style*, în: A. G a y t o n şi S. S. N e w m a n (ed.), *Yokuts and Western Mono Myths*, University of California Publications, Anthropological Records, 5, 1940, p. 4—8.

** M. R i f f a t e r r e, *Criteria for Style Analysis*, în: „Word", 1959, 15, p. 154—174.

*** G. L. T r a g e r şi H. L. S m i t h sînt autorii unei foarte cunoscute descrieri a englezei: *An Outline of English Structure*, Norman, Oklahoma, 1951.

**** H a n s W o l f f, *Intelligibility and Inter-Ethnic Attitudes*, în: „Anthropological Linguistics", 1959, 1 (3), p. 34—41.

ție de atitudine, prezența unui foarte mic număr de trăsături poate defini o formă de vorbire drept un stil sau un dialect diferit.[3]

Factorul Subiect indică studierea ierarhiei lexicale a limbilor vorbite de un grup, incluzînd expresiile și conținutul tuturor enunțurilor convenționalizate, pentru a furniza dovezi și informații despre ceea ce se poate spune. În mare măsură, aceasta înseamnă pur și simplu că orice studiu al vorbirii necesită un studiu semantic. O etnografie a vorbirii atrage atenția, de asemenea, asupra categoriilor indigene denumind subiecte. Trebuie să fie cunoscute categoriile în termenii cărora oamenii vor răspunde la întrebarea: „Despre ce vorbesc ei?", precum și atributele și modelele de ocurență ale acestor categorii. Vechea categorie retorică de *topoi* ar putea fi, de asemenea, inclusă aici.

Factorul Cadru (Context) este fundamental și dificil. El stă la baza multor factori și, totuși, componentele sale nu sînt ușor de determinat. Acceptăm că termenii de „context situațional" și „definiție a situației" sînt semnificativi, dar rareori întrebăm, din punct de vedere etnografic, care ar putea fi criteriile de identificare a unei situații, ce tipuri de situații există, cîte etc. Termenii indigeni pot servi drept ghid, așa cum se întîmplă în lucrarea lui Barker și Wright* pentru determinarea *cadrelor de comportament* și pentru segmentarea continuumului comportamental.[4]

Procedee de identificare a factorilor unui eveniment verbal dat.

O parte din semnificația acestor tipuri de factori va fi relevată cu ocazia discutării funcțiilor vorbirii. Cu privire la factorii în sine, să observăm din nou că toate categoriile lexicale indigene reprezintă un indicator important și că orice contrast din interiorul sis-

Menominee — grup de indieni din ramura algonquină, locuind între Lacul Superior și Michigan (S.U.A.). Limba lor a fost studiată de L. Bloomfield;

Crow — grup de indieni din ramura siouan, locuind în partea de răsărit a statului Montana (S.U.A.).

[3] Aici sînt incluse fenomenele pe care Voegelin le tratează ca „obișnuit", în opoziție cu „oficial". Voegelin** înțelege necesitatea unei abordări empirice generale a tuturor formelor de vorbire dintr-o comunitate, discutînd variația lor ca număr și tip, în funcție de comunitate și restricțiile situaționale ale folosirii lor. El consideră „obișnuitul" drept o categorie reziduală, nemarcată, deși este necesar să se admită că orice tip de vorbire prezintă un nivel sau un stil marcat pozitiv și să se descopere trăsăturile care îl identifică. El generalizează faptul că nici instrucțiunea oficială, nici interesul specializat nu contribuie la creșterea competenței în vorbirea obișnuită și că nu se fac judecăți de competență, dar evaluările acesteia la *menominee**** și *crow***** arată că această trăsătură a „obișnuitului" este înșelătoare. Într-adevăr, pentru unele grupuri, majoritatea enunțurilor ar trebui clasate, în termenii lui Voegelin, ca „oficiale", deoarece pregătirea pentru a vorbi corect este intensivă și competența este accentuată (cf. ngoni-i din Nyassaland și multe grupuri din Ghana).

[4] Jakobson tratează ultimii doi factori (la el, Context și Referent) împreună, ca un singur factor. Pentru a accentua preocuparea mea descriptivă în legătură cu factorii, m-am eschivat aici de la folosirea termenului „Context" pentru desemnarea unui factor, considerîndu-l prea încărcat de sensuri, reținînd, ca

* R. G. Barker și H. F. Wright, *Midwest and its Children, the Psychological Ecology of an American Town*, Evanston, 1955.

** C. F. Voegelin, *Casual and Noncasual Utterances within Unified Structure*, în: T. A. Sebeok (ed.), *Style in Language* . . . , p. 57—68.

*** L. Bloomfield, *Literate and Illiterate Speech*, în: „American Speech", 1927, 2, p. 432—439.

**** R. H. Lowie, *The Crow Indians*, New York, 1935.

temului constituie o tehnică fundamentală atît pentru identificarea cazurilor și a claselor, cît și pentru descoperirea dimensiunilor lor de contrast.

Descrierea factorilor se poate realiza conform procedurilor structurale „clasice": prin stabilirea inventarului și a distribuției lor.

Fiind date cazurile și clasele relevante pentru un grup, poate fi studiat modelul distribuției lor. O cale este concentrarea asupra unui singur caz sau a unei singure clase, menținerea constantă a acesteia și varierea celorlalte componente. Ca un fel de tehnică de concordanță, aceasta are ca rezultat un inventar, o descriere a unui element în termenii capacității sale de combinare cu alte elemente. Ca tehnică distribuțională generală, aceasta poate descoperi relațiile care se obțin între diferite elemente: dacă coocurența este obligatorie sau opțională sau exclusă structural. Uneori, relația poate fi valabilă numai pentru două elemente (ca atunci cînd unei anumite categorii de Receptor i se poate adresa numai o anumită categorie de Emițător), alteori ea e valabilă pentru mai multe elemente. Relația poate caracteriza o clasă de evenimente verbale.

Determinarea *regulilor de adecvare sociolingvistică*. Cf. și precizările din F, SL (mai ales conceptul de „situație").

În acest mod, putem descoperi *regulile de adecvare* pentru o persoană sau un grup. Și indicațiile că aceste reguli au fost încălcate sînt de un ajutor deosebit în descoperirea lor. Din punct de vedere lingvistic (al Codului), asemenea reguli pot explica variația de material verbal pe care se bazează o descriere, explicînd de ce unele enunțuri posibile gramatical nu apar (de exemplu, pentru a se ilustra fiecare tip de factor: deoarece informatorul nu este un emițător adecvat, lingvistul nu este un receptor adecvat, este preferată o altă alegere a cuvintelor sau o altă ordine, secvența este cîntată și nu poate fi dictată în afara unui anumit tip de canal, secvența

alternative, termenii „Cadru", „Scenă"** și „Situație"***. Ca factori, eu fac distincție între Cadru și Subiect, deoarece aceeași formulare poate avea o semnificație destul de diferită, cum ar fi, să spunem, o repetiție față de un spectacol. Într-un sens, este pur și simplu o problemă referitoare la ceea ce trebuie să se inventarieze în descrierea economiei verbale a unui grup. Cadrele și Subiectele mi se pare că implică două inventare clar diferite și inventare la același nivel ca și Expeditorul, Destinatarul, Canalele etc. Exprimat altfel, întrebări cum ar fi: „Cine a spus-o? Cui i-a spus-o? Ce cuvinte a folosit? A telefonat sau a scris? Era în engleză? Despre ce a vorbit? Unde a spus-o?" — îmi par toate de același tip. Analizînd funcțiile, nu pot să nu folosesc „Contextul". Sînt de acord cu Jakobson că funcția referențială privește contextul (așa cum evidențiază o secțiune de mai înainte), dar nu găsesc nici o dificultate în posibilitatea de definire a unei funcții în raport cu mai mult de un factor. De asemenea, sînt de acord cu Jakobson asupra faptului că toate aspectele unui eveniment verbal sînt aspecte ale contextului, dintr-un punct de vedere, dar am demonstrat că toate aspectele pot fi privite în funcție de oricare dintre factori și că nivelul la care toate sînt aspecte ale contextului contopește totul, nu numai contextul și referința, în timp ce nivelul la care celelalte sînt distincte mi se pare că face deosebire și între context și referință, așa cum sper să reiasă din ilustrări, mai ales din cele literare. Desigur că dacă referința este mai puțin decît semnificația totală a unei propoziții, atunci transferînd versul „And seal the hushed casket of my soul", de la începutul sonetului „To sleep", la sfîrșit (așa cum arată manuscrisele că a procedat Keats), se intensifică efectul versului și rolul său în poem, fără a-i schimba referința.

* R. G. Barker și H. F. Wright, *Midwest ...*

** K. Burke, *A Grammar of Motives, New York, 1945.*

*** J. R. Firth, *The Technique of Semantics*, în: *Papers in Linguistics 1934—1951*, Londra, 1957, p. 7—33, termen folosit după Bronislaw Malinowski, *Coral Gardens and Their Magic*, II, Londra, 1935.

indică o varietate verbală sau un nivel pe care informatorul îl evită sau nu trebuie să-l utilizeze, subiectul este interzis (tabu), situaţia care ar provoca enunţul nu a apărut sau nu a fost imaginată niciodată, un asemenea lucru este spus numai într-un context la care lingvistul nu are acces). Din punct de vedere etnografic, descoperirea unor asemenea reguli de adecvare este de importanţă practică pentru observarea participanţilor şi este capitală pentru conceperea vorbirii ca sistem. O *cale prin care modelele de vorbire constituie un sistem se bazează pe restricţiile de coocurenţă a elementelor.*

Cf. şi noţiunea de *reguli de coocurenţă*, discutată în ET, S.

Etnografii au notat date relevante legate mai ales de elemente lexicale de bază, cum ar fi termenii de înrudire. Lingviştii au ţinut seama de aceste date atunci cînd ele pătrund în codul formal, ca, de exemplu, atunci cînd forme morfematice diferite sau paradigme diferite sînt folosite în concordanţă cu sexul vorbitorului sau al ascultătorului.* Participanţii la actul de vorbire pot fi, în consecinţă, consideraţi drept contexte pentru folosirea principiului distribuţiei complementare, iar formele diferite pot fi tratate ca echivalente lexical sau gramatical; dar asemenea fapte sînt considerate mai degrabă ca o latură neunitară a gramaticii, decît ca o deschidere în sistemul mai larg al vorbirii [...]

Cf. şi unele observaţii din W, CS.

O analiză descriptivă a modelelor de vorbire, în funcţie de exemple indigene de factori constitutivi ai actelor verbale, este valoroasă în sine, făcînd totodată posibilă predicţia şi deducţia asupra comportamentului. Dat fiind un act verbal, în sensul limitat al unui mesaj concret, adeseori interesul său principal constă în ceea ce se poate spune despre unul sau mai mulţi constituenţi ai săi. Ce se poate spune despre Emiţător, fie ca identitate (vîrstă, sex, clasă socială şi altele), fie ca motiv, atitudine, personalitate?; ce se poate spune despre Receptor, inclusiv răspunsul probabil al acestuia sau al acesteia?; sau despre Context (inclusiv împrejurări anterioare, verbale sau nonverbale)? ş.a.m.d. (Pentru anchetator sau pentru copilul care învaţă, problema poate fi ce anume se poate spune despre cod; pentru inginerul de comunicaţii, ce se poate spune despre canal.) Putem să luăm în consideraţie relaţiile dintre elemente sau să privim totul ca dovezi pentru un anumit element.

Vezi şi B, D în legătură cu valoarea de *indice diagnostic* a vorbirii, precum şi observaţiile din G, C.

Caracterul esenţial al acestui centru de interes constă, desigur, în faptul că el reprezintă materialul cu care trebuie să lucrăm adesea, respectiv textul de un tip sau altul. Cercetarea de acest fel este obişnuită în ştiinţă şi în afara ei. Dar în societatea noastră (societatea americană contemporană — n.n.), succesul unei asemenea cercetări presupune o cunoaştere — diagnostică, probabilistică — a relaţiilor realizate din elementele constitutive ale actelor verbale. Avem în comun modelele de vorbire dincolo de text sau mesaj şi, într-o oarecare măsură, ne putem întreba ce s-ar schimba dacă Emiţătorul ar fi altul?; dacă motivele Emiţătorului ar fi altele? ş.a.m.d. Într-un alt tip de societate, această tehnică de contrast în interiorul unui cadru trebuie să recurgă la o analiză explicită a modelelor verbale.

* Cea mai bună tratare a acestei probleme la Mary R. Haas, *Men's and Women's Speech in Koasati*, în: „*Language*", 1944, 20, p. 142—149.

Funcţii ale evenimentelor verbale

Etnografia vorbirii urmăreşte relevarea particularităţilor de manifestare a funcţiilor de bază ale evenimentelor verbale.

Al treilea aspect al actelor verbale este acela al funcţiei. În antropologie, funcţiile vorbirii (sau ale limbii) au fost, de obicei, discutate în termenii unor funcţii universale. Deşi, în general, este importantă cunoaşterea aspectelor care evidenţiază asemănarea funcţiilor vorbirii la fiecare grup şi pentru fiecare personalitate, preocuparea noastră se îndreaptă aici mai degrabă spre definirea aspectelor prin care funcţiile diferă. Un mijloc de abordare constă în a inversa întrebarea obişnuită „cum contribuie o limbă la menţinerea personalităţii, societăţii şi a culturii?", întrebînd în schimb „cum contribuie o personalitate, societate sau cultură la menţinerea limbii?" Putem sesiza diferitele implicaţii funcţionale ale vorbirii şi ale unor limbi date mai ales dacă punem această întrebare în condiţiile unei schimbări culturale.

Cf. şi fidelitate lingvistică (Glosar).

Unii cercetători au definit pentru limbile standard funcţii şi atitudini corelative. Acestea se aplică, de fapt, tuturor limbilor şi servesc pentru a stabili opoziţii între rolurile lor [. . .]

Pentru funcţiile limbilor standard, cf. H, LP şi F, SL.

Conform tradiţiei lingvisticii, funcţiile vorbirii au fost concepute ca o interpretare a factorilor actului verbal în termenii motivului sau ai scopului, obţinîndu-se un set de funcţii, cîte una pentru fiecare factor identificat. Uneori, o anumită trăsătură, o categorie lingvistică sau un gen literar este asociat cu o funcţie. De exemplu, pronumele de persoana I, interjecţiile şi poemul liric au fost asociate cu funcţia expresivă (concentrarea asupra Emiţătorului, în cadrul actului verbal); pronumele de persoana a II-a, imperativele şi poezia retorică sau dramatică — cu funcţia directivă; iar pronumele de persoana a III-a şi poezia epică — cu funcţia referenţială.[5]

Acesta este cazul schemei propuse de Jakobson, la care face frecvent referiri Hymes.

Unele puncte de vedere asupra funcţiilor vorbirii trebuie să figureze în orice teorie a comportamentului, dacă se urmăreşte să se dea o explicaţie vorbirii. Acelaşi lucru este valabil pentru o explicare a limbii într-o teorie a culturii. Într-adevăr, părerile opuse asupra multor probleme referitoare la vorbire pot fi cel mai bine interpretate dacă admitem că ele implică ipoteze diferite despre importanţa sau existenţa diverselor funcţii. Deci pentru o etnografie a vorbirii, întrebarea nu este: trebuie să avem o concepţie asupra funcţiilor vorbirii, ci care trebuie să fie această concepţie?

După Bühler: funcţia de provocare, de manifestare şi de reprezentare; după Snell: funcţia de influenţare (persuasiune), de exprimare şi de reprezentare. Tipurile de funcţii au în vedere orientarea spre receptor, spre mesaj şi, spre context.

În momentul de faţă, poate să existe numai o schiţă preliminară avînd o anumită sferă şi flexibilitate, ca ghid pentru cercetarea de

[5] Snell* încearcă să subsumeze toate caracteristicile lingvistice, inclusiv părţile de vorbire şi categoriile gramaticale, clasificării lui Bühler** în trei tipuri de funcţii lingvistice („Auslösung", „Kundgabe", „Darstellung", echivalente cu tipurile lui Snell „Wirkungs-, Ausdrucks- şi Darstellungsfunktion", şi corespunzînd funcţiilor *directivă, expresivă* şi *referenţială* de aici). Acest procedeu poate fi valabil pentru a coda exprimarea personalităţii prin vorbire. Dar baza lingvistică a lui Snell este strict limitată la domeniul indo-european, aplicaţia este *a priori* şi trei funcţii nu sînt suficiente. Lucrarea sa a fost recenzată ca interesantă, dar neconvingătoare***.

* Bruno Snell, *Der Aufbau der Sprache*, Hamburg, 1952.
** Karl Bühler, *Sprachtheorie*, Jena, 1934.
*** Werner Winter, recenzie la Bruno Snell, *lucr. cit.*, în: „Language", 1953, 29, p. 193—195.

Raportul dintre caracterul universal al funcţiilor şi caracterul particular al modului lor de manifestare.

teren. Schiţa nu trebuie să conceapă funcţiile vorbirii prea îngust, în privinţa numărului sau a domeniului, şi nu trebuie să impună un set fix de funcţii. Deşi unele clase generale de funcţii sînt, fără îndoială, universale, este necesar să urmărim stabilirea particularităţilor cazului considerat şi să fim pregătiţi să constatăm că o funcţie, identificabilă într-un grup, este absentă din altul.

Principalele tipuri de funcţii.

Se pot stabili şapte tipuri cuprinzătoare de *funcţii*, corespunzînd celor şapte tipuri de factori enumerate anterior. (Fiecare tip poate fi denumit în mod diferit, şi cea mai potrivită denumire poate varia în funcţie de împrejurări; alternativele sînt date în paranteze.) Cele şapte funcţii sînt: 1. Expresivă (Emotivă); 2. Directivă (Conativă, Pragmatică, Retorică, Persuasivă); 3. Poetică; 4. de Contact; 5. Metalingvistică; 6. Referenţială; 7. Contextuală (Situaţională).

În cazul cel mai simplu, fiecare tip de funcţie poate fi considerat ca axat pe un tip corespunzător de factori, astfel încît se pot selecta anumite întrebări şi comentarii, precum şi unităţi, care sînt în primul rînd asociate fiecăruia.

„O spui cu atîta sentiment" indică funcţia expresivă, şi o limbă poate avea unităţi care sînt convenţional expresive, ca de exemplu, sunetul [h] din franceză („Je te H'aime") şi lungirea vocalelor în engleză („What a fiiiiiine boy"), folosite pentru a reda un sentiment puternic. (O trăsătură poate fi, în mod convenţional, un procedeu expresiv numai în cazurile în care nu este referenţială, de exemplu, pentru trăsăturile fonice, dacă nu funcţionează fonologic pentru a diferenţia unităţi lexicale.) „Fă aşa cum îţi spun, nu aşa cum fac eu" indică funcţia directivă, iar imperativele au fost citate ca fiind, prin excelenţă, unităţi directive. „Ceea ce adesea a fost gîndit, dar niciodată atît de bine exprimat" indică funcţia poetică, accentuînd asupra formei mesajului, ca şi în cazul formulării „Sunetul trebuie să pară un ecou al sensului". Picioarele, versurile şi unităţile metrice, în general, sînt, în primul rînd, poetice ca funcţie. „Numai de-aş putea să o spun, în loc să trebuiască să o scriu" şi „Mă auzi?" indică funcţia de contact; unităţile ritmice pot fi unităţi ale canalului, în cazul vorbirii, ca şi paginile în cazul tipăriturilor. „Du-te şi caută-l în dicţionar" indică funcţia metalingvistică, preocuparea pentru codul pe care se bazează comunicarea; termeni cum ar fi „cuvînt" şi termenii tehnici de lingvistică, oferind posibilitatea de a vorbi despre cod, servesc, în primul rînd, funcţia metalingvistică. Ghilimelele au funcţie metalingvistică, atunci cînd arată că o formă este citată sau glosată, şi au funcţie de canal, cînd cuprind vorbirea citată sau imaginată. „Despre ce vei vorbi?" „Ce a avut de spus?" se concentrează asupra subiectului şi indică funcţia referenţială. Majoritatea unităţilor lexicale şi gramaticale sînt, în primul rînd, referenţiale şi sînt analizate de lingvistica descriptivă în termenii acestei funcţii. „Cînd îi vei spune?", „Cum s-a menţionat mai sus", „Nu poţi vorbi aşa aici!", „Dacă ai de gînd să foloseşti cumva scena aceea, va trebui să o pui mai tîrziu în piesă", sînt, în primul rînd, contextuale ca funcţie, aşa cum ar fi un semnal luminos „Pe calea undelor" sau descrierea scenei la începutul unui act dintr-o piesă („Elsinore. O terasă în faţa castelului").

Toate trăsăturile evenimentelor verbale, incluzînd toate trăsăturile codului lingvistic, pot participa la toate funcţiile. Această precizare trebuie făcută, deoarece anumite trăsături sînt deseori tratate exclusiv în termenii unei singure funcţii. Dar, aşa cum a arătat Kenneth Burke,* orice enunţ, de exemplu, chiar şi o interjecţie, poate să servească, în mod secundar, drept titlu pentru contextele pentru care este adecvat şi deci are un aspect referenţial. Unii interpretează codul lingvistic ca o serie de nivele în întregime în raport cu funcţia de referinţă şi consideră alte funcţii, cum este cea expresivă, ca aparţinînd numai nivelului enunţului complet şi dincolo de acesta. Desigur, toate funcţiile (incluzînd-o şi pe cea referenţială) intră în acţiune numai la nivelul enunţului; dacă nu există nici un enunţ, nu există nici funcţii. Dar cînd este vorba de probleme analitice, toate *funcţiile* trebuie discutate cu privire la toate nivelele. Nu numai că există unităţi expresive convenţionale, corespunzătoare fiecărui nivel al codului, dar o gamă largă de funcţii poate fi exemplificată cu privire la o unitate cum ar fi fonemul. Deşi sarcina iniţială a analizei descriptive este de a trata fonemele în funcţie de contribuţia lor la funcţia referenţială (identificînd şi diferenţiind enunţuri), aceasta nu epuizează implicaţia lor funcţională [...]

Nu se poate stabili o corespondenţă de 1 : 1 între trăsăturile codului lingvistic şi funcţiile evenimentului verbal.

Funcţiile evenimentului verbal se manifestă la toate nivelele codului lingvistic.

Dacă trăsăturile concepute ca fiind cele mai proprii codului, cele mai izolate de implicaţii externe, participă într-o varietate de funcţii, argumentul serveşte pentru trăsături în general. A restrînge descrierea lingvistică sau studiul psihologic la deprinderi de vorbire concepute numai în termenii funcţiei referenţiale înseamnă a restrînge înţelegerea, în special înţelegerea acelor aspecte ale vorbirii care sînt importante pentru comportament şi pentru formarea personalităţii. Dacă sensul unei forme lingvistice este definit drept capacitate totală de utilizare, atunci mai multe funcţii joacă un rol în sens, deoarece toate contribuie la această capacitate totală. Analiza în termeni de funcţie referenţială apare prima, astfel încît alte funcţii pot fi lăsate deoparte, pentru un timp; dar aceasta nu poate fi o strategie permanentă.

Aceste exemplificări sînt simple indicaţii pentru domenii largi. Într-un caz dat şi cu privire, să spunem, la funcţia expresivă, am putea dori să descoperim inventarul de unităţi care ar putea servi, în mod convenţional, funcţia expresivă, precum şi tipurile de deducţii despre expresivitate făcute de participanţii la evenimentele verbale din grup şi datele care stau la baza acestor deducţii. Ne-am putea aştepta ca grupurile să difere în ceea ce priveşte numărul de unităţi expresive convenţionale şi frecvenţa folosirii lor, precum şi în ceea ce priveşte tipurile de deducţii făcute relativ la expresivitate şi trăsăturile (de orice fel) folosite ca dovadă. S-ar putea căuta să se identifice tipurile de funcţii expresive recunoscute sau implicite în comportamentul grupului. Un Emiţător nu se poate reţine să nu exprime atitudini faţă de fiecare factor dintr-un act de vorbire, publicul lui, stilul mesajului lui, codul pe care îl foloseşte, canalul pe care îl foloseşte, subiectul vorbirii, cadrul comunicării sale. Un

Analiza funcţiilor din perspectiva etnografiei vorbirii.

Cf. şi conceptul de „schimbare de cod metaforică", în F. SL, care atestă diferenţele dintre indivizi (şi grupuri) în privinţa modului de a concepe expresivitatea.

* K. Burke, *A Grammar of Motives*...

Etnografia vorbirii poate urmări, de exemplu, identificarea tipurilor de expresivitate recunoscute (deci utilizate) într-o comunitate.

observator extern poate interpreta, desigur, un act de vorbire ca fiind expresiv în funcție de toate acestea, urmărind pe fiecare în parte. Dar problema etnografică principală este de a determina care tipuri de funcții expresive, unul sau toate, sînt prezente ca intenționate sau percepute de participanții la evenimentul verbal. Care dintre ele sînt, ca să spunem așa, „codate" și „decodate"? În mod similar, s-ar putea cerceta un eveniment verbal, în întregime, cu privire la funcția directivă sau cu privire la funcția metalingvistică; s-ar putea avea în vedere exclusiv dovezile oferite de sistemele de semnale comune, nu numai gramatica și vocabularul, care servesc funcția referențială, ci și măsura în care există coduri pentru funcția expresivă și pentru alte funcții.

S-ar putea căuta, ca și în cazul altor aspecte ale evenimentelor verbale, să se descopere dimensiunile contrastului dintre funcții și modelele ocurenței lor în comportamentul grupului.

Problema *realizării funcțiilor* în cadrul evenimentelor verbale.

Studiul *distribuției funcțiilor* vorbirii în sfera comportamentului pune cîteva probleme dificile. Prima problemă este cea a relației anumitor funcții cu anumite cazuri sau clase de evenimente verbale. Același eveniment verbal poate fi privit în termenii tuturor celor șapte tipuri de funcții și aceasta în mod diferit. (Un enunț dat, de tipul „Once more unto the breach, dear friends, once more", ar putea fi interpretat ca avînd o funcție expresivă pentru Shakespeare, pentru Henry V sau pentru Laurence Olivier; ca exprimînd un îndemn dat soldaților sau actorilor; ca exemplificînd pentametrul iambic în vers alb și ca fiind mai rău sau mai bun decît o alternativă ca „Once more, once more unto the breach, dear friends"; ca fiind mai eficient cînd este auzit decît cînd este citit; ca mărturie pentru sistemul fonologic al autorului sau actorului; ca spunînd ceva despre desfășurarea asediului de la Harfleur; ca semnalînd, dacă ar intra cineva în acel moment, că este piesa lui Shakespeare și/sau că abia a fost rostit prologul la actul al III-lea.) Chiar limitînd perspectiva la aceea a unui singur participant la situație, de obicei, este prezentă mai mult de o singură funcție, într-un eveniment verbal dat. Modul de tratare a acestei probleme de către Jakobson este de a considera că toate tipurile de funcții sînt întotdeauna coexistente și de a privi un eveniment verbal dat ca fiind caracterizat printr-o anumită *ierarhie a funcțiilor*. Există cazuri clare de validitate a acestei abordări, ca atunci cînd funcția expresivă (semnalată poate de intonație) domină funcția referențială, și există cazuri interesante de utilizare a ei, ca atunci cînd o adolescentă protestează „Dar tot ce am spus era că...", modificînd însă intonația care a fost înțeleasă ca o insultă. Ea pretinde situația privilegiată care este, în mod general, atribuită funcției referențiale, în cultura noastră. Totuși, punctul nostru de vedere cultural este opusul acestui fapt, dacă lingvistul olandez De Groot* are dreptate formulînd „legea celor două straturi", în conformitate cu care, ori de cîte ori semnificația referențială și cea expresivă a unui mesaj sînt în conflict, semnificația expresivă

Concepția lui R. Jakobson despre *ierarhizarea funcțiilor* în cadrul evenimentului verbal.

* A. De Groot, *Structural Linguistics and Syntactic Laws*, în: „Word", 1949, 5, p. 1—12.

este predominantă [...] Totuși conflictul trezește îndoiala că toate mesajele pot fi analizate în termenii unei ierarhii a funcțiilor, astfel încît o funcție să fie întotdeauna dominantă. Caracteristica definitorie a unor evenimente verbale poate fi un *echilibru*, armonios sau contradictoriu, între mai multe funcții. Dacă este așa, interpretarea unui eveniment verbal este departe de a fi o problemă de atribuire a acestuia la unul dintre cele șapte tipuri de funcții.

Punctul de vedere al lui Hymes asupra *(echilibrului* funcțiilor) în cadrul evenimentului verbal.

Aceasta ne conduce la o a doua problemă, aceea a relației dintre anumite funcții și factorii constitutivi ai evenimentelor verbale. Deși tipurile de funcții au fost prezentate, într-un mod preliminar, ca fiind corespondente ale tipurilor de factori, relațiile dintre cele două sînt mai complexe. Într-adevăr, ar fi o mare greșeală să analizăm o situație reală ca și cum fiecare tip de factori ar determina pur și simplu un singur tip de funcții.

Caracterul complex al relațiilor dintre factorii și funcțiile evenimentelor verbale.

În acest punct, probabil că abordarea etnografică este divergentă față de cea schițată de Jakobson. Lucrarea lui Jakobson reprezintă un pas înainte decisiv pentru antropologie și lingvistică. Ea trezește interes pentru funcțiile vorbirii, care au fost numai sporadic cercetate în ultimii ani, pune capăt limitării schemelor la două sau trei funcții (referențială; expresivă; conativă)[6] și recunoaște că toate trăsăturile unui mesaj pot participa la toate funcțiile. Dar în ceea ce privește relația dintre funcții și factori, Jakobson afirmă:

Spre deosebire de Jakobson, Hymes nu consideră reală corespondența de 1 : 1 între cele două serii de aspecte ale evenimentului verbal.

„Fiecare dintre acești șase factori determină o funcție diferită a limbii. Deși distingem șase aspecte fundamentale ale limbii, am putea, totuși, cu greu să găsim mesaje verbale care să îndeplinească numai o funcție. Diversitatea constă nu în monopolul vreuneia dintre aceste cîteva funcții, ci în ordinea ierarhică diferită a funcțiilor. Structura verbală a unui mesaj depinde, în primul rînd, de funcția predominantă"*.

Concluzie

Necesitatea studierii vorbirii ca aspect esențial al comportamentului uman.

Vorbirea nu poate fi omisă dintr-o teorie a comportamentului uman sau dintr-o teorie specială a comportamentului unui anumit grup. Dar, fie că ne îndreptăm atenția asupra rolului cognitiv, expresiv sau directiv al comportamentului verbal, sau asupra rolului vorbirii în integrarea socială, descoperim sărăcia de analize descriptive a studiilor „etnologice" ale vorbirii în context. Există, desigur, multe studii care pot fi considerate drept lingvistice, într-un fel sau altul. Dar în aceste studii, vorbirea este considerată ca un lu-

[6] Cînd o lucrare mai veche distinge mai mult de două sau trei funcții, de obicei, este studiată mai amănunțit una dintre acestea. Ogden și Richards înregistrează cinci funcții, în *The Meaning of Meaning***, dar atenția lor se concentrează asupra intenției Emițătorului și prezentarea se restrînge la tipul expresiv.

* R. Jakobson, *Concluding Statement* ..., p. 353.

** C. K. Ogden și I. A. Richards, *The Meaning of Meaning*, Londra, 1923.

cru de la sine înțeles sau este utilizată ca mijloc pentru alte scopuri; alteori, sînt luate în considerație și evaluate numai tipuri speciale de vorbire (sau scriere). Despre vorbire ca o activitate între altele, despre analiza modelelor și funcțiilor ei s-a scris puțin. Există frînturi de date și anecdote și o varietate de scheme conceptuale, referitoare la vorbire, dar nu există studii de teren bine orientate sau teorii sistematice. Însuși punctul de vedere adoptat nu a fost de natură să aducă vorbirea în centrul atenției.

Pentru problema relației dintre studiul *limbii* și studiul *culturii*, cf. și W, CL.

Aceste motive explică gradul de sterilitate care a însoțit o mare parte a discuțiilor antropologice asupra *limbii* și *culturii*. Relația dintre limbă și cultură pare a fi o problemă; ea apare ori de cîte ori un antropolog atent încearcă să construiască o imagine integrată a culturii sau a comportamentului, dar, de obicei, discuțiile pe această temă nu sînt duse la capăt. Putem așeza limba și cultura una lîngă cealaltă, încercînd apoi să stabilim similitudini și diferențe; sau putem încerca să vedem dacă o metodă sau un model care au funcționat pentru limbă vor fi utile și în studiul culturii. Putem, de asemenea, să verificăm posibilitățile unor comparații punct cu punct, după ce toate sistemele culturale parțiale au fost analizate precis; sau să redefinim, sau să subdivizăm problema. Nu dorim să excludem limba din domeniul culturii; o propunere în acest sens, făcută acum cîțiva ani, a fost repede respinsă. Dar odată inclusă limba în cultură, mulți par a nu mai fi foarte lămuriți ce să facă cu ea [...]

Nu vreau să dau impresia că resping eforturi ca acelea caracterizate mai sus: în particular, există mult de cîștigat din identificarea acelor proprietăți ale limbii care sînt culturale din punct de vedere generic, și a acelora care nu sînt. Căutarea analogiilor formale între lingvistică și alte sisteme poate fi revelatoare, iar unele dintre extensiile metodologiei de tip lingvistic la alte domenii ale culturii par a fi destul de importante. De fapt, aș dori să privesc lingvistica, în acest caz, ca o cale pentru introducerea în antropologie a matematicii calitative. Totuși, succesele în această direcție, oricît de însemnate, nu vor aduce o rezolvare a problemei limbă-cultură. Ea va rămîne incomodă pentru noi din cauza termenilor în care este formulată, termeni care exclud posibilitatea unei soluții finale, dacă o concepem ca fiind o teorie generală a culturii sau a comportamentului, care va integra fenomenele pe care le considerăm lingvistice cu celelalte. Dificultatea constă în faptul că am încercat să legăm limba, descrisă, în bună măsură, ca o entitate izolată, de cultură, descrisă, în bună măsură, fără referință la vorbire. Am încercat să legăm o abstracție selectivă de alta, uitînd că multe elemente pertinente pentru locul vorbirii în cadrul comportamentului și al culturii nu au fost luate în considerație în nici unul dintre cele două contexte analitice. Unghiul de vedere a fost, de fapt, unul dublu, considerînd vorbirea mai întîi ca expresie a codului lingvistic formal, și apoi ca probă pentru restul culturii.

Cf. ideile similare exprimate în B, D și în W, CL.

De ce s-a întîmplat așa? Cred că neluarea în considerație a vorbirii a fost acceptată datorită unor ipoteze de lucru. Vorbirea ca atare a fost considerată ca nesistematică, funcțiile ei ca fiind universal aceleași, obiectul descrierii lingvistice ca fiind mai mult sau mai puțin omogen. A existat, de asemenea, o ecuație implicită: o limbă = o cultură.

Pentru a exprima aceste ipoteze de lucru într-o formă specifică, ceea ce s-a întîmplat poate fi rezumat astfel:

Elemente care explică preocuparea redusă a cercetătorilor pentru analiza vorbirii și limitele studiilor realizate.

a. relația între limbă și vorbire a fost concepută ca relația dintre model și fenomenul natural. Structura și modelul au fost tratate, de fapt, ca fiind aproape în exclusivitate o proprietate a limbii (*la langue: la parole*). Pentru vorbire, privită ca fenomen fizic, există o rațiune într-o asemenea abordare. Unitățile calitativ discrete ale codului lingvistic nu sînt evidente asemenea variațiilor continue din fluxul vorbirii. Pentru vorbire, privită ca fenomen social, situația este diferită. Vorbirea, ca și limba, este modelată, funcționează ca un *sistem*, poate fi descrisă cu ajutorul unor reguli.[7]

Afirmarea caracterului *sistematic* al vorbirii.

b. Funcțiile vorbirii au fost abordate numai în legătură cu acele proprietăți considerate (corect sau nu) drept universale. Dar, dacă s-au urmărit diferențele, acestea au fost diferențe în conținutul codului, corespunzînd dimensiunilor whorfiene, nu diferențe în vorbirea însăși. Vorbirea ca variabilă în studiul integrării sociale a fost, în general, ignorată [. . .]

Critica limitelor metodelor structurale de cercetare a limbii. În formularea lui C. F. Voegelin „ipoteza monolitică a limbajului", preluată de R. Jakobson (*Lingvistică și poetică*, ediția românească, p. 87).

c. Metoda descriptivă a avut ca obiect numai o singură limbă sau un dialect, izolabile ca atare și, în mare măsură, omogene. Au existat o mare preocupare pentru precizia și eleganța rezultatului și adesea o ușurință în limitarea obiectului descrierii, tocmai cu scopul de a obține un asemenea rezultat. Obiectul cercetării poate fi definit ca unul sau cîteva idiolecte, modul de utilizare a limbajului de către unul sau cîțiva indivizi (în postura de vorbitori și nu de receptori); faptele incomode au fost adesea excluse, ori de cîte ori erau identificate ca reprezentînd împrumuturi lexicale sau diferențe de stil. Obiectul conceput omogen a constituit punctul de plecare pentru studierea fenomenului vorbirii, în general. Din această perspectivă, multe fenomene ale vorbirii apar ca variații în interiorul obiectului sau provenind de la acesta, datorate poate personalității, nivelului social sau situației. Recent, suportul pentru o concepere mai largă a obiectului atenției lingvistice a fost amplificat, ca urmare a interesului arătat descrierii situațiilor de bilingvism, construirii unor sisteme unice pentru mai multor dialecte, relațiilor între limbajul standard și varietățile colocviale ale limbilor etc. Cea mai mare parte a acestor lucrări însă rămîne legată de conceperea unei singure limbi ca esențială, ea constituind locusul structurii. Gleason a fost preocupat de problema unor „generalizări despre variația lingvistică, trăsătură distinctivă a limbii.

[7] Pike* a respins distincția *la langue: la parole* tocmai pentru că aceasta implică, de obicei, faptul că numai cea dintîi are o structură. Eu preiau ideea lui, presupunînd că și *la parole* are o structură, dar cred că distincția făcută poate fi reținută cu folos. În cadrul sistemului lui Pike, ea poate fi tratată ca o diferență privind centrul de interes.

* K. L. Pike, *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*, III, Glendale, 1960, p. 52.

Aici se află baza pentru un al doilea tip de știință lingvistică".* Acest al doilea tip de știință lingvistică este însă văzut complet statistic, în contrast cu natura calitativă a lingvisticii descriptive. Posibilitatea ca și acest al doilea tip de lingvistică să fie structural nu e concepută.

d. Desigur, multilingvismul nu a fost niciodată negat, dar folosirea unităților lingvistice în clasificarea etnologică, preocuparea mai mult culturală decît socială, perspectiva individualizantă au favorizat ideea o limbă=o cultură.

Sursele acestor ipoteze de lucru nu pot fi urmărite aici; mă voi limita doar la a sugera faptul că ele reprezintă o parte a ideologiei lingvisticii și antropologiei în cadrul evoluției lor în cursul ultimelor două generații. Una dintre necesitățile ivite a fost aceea de a elimina punctele de vedere eronate cu privire la limbile primitive, de a stabili calitatea tuturor limbilor *sub specie scientia*, și aceasta a fost în acord cu mesajul relativist al antropologiei culturale. Ar putea părea că urmărirea diferențelor funcționale dintre limbi vine în sprijinul punctului de vedere etnocentric. Altă necesitate a fost aceea de a asigura autonomia codului lingvistic formal, ca obiect de studiu separat de rasă, cultură, istorie, psihologie, și de a dezvolta metode adecvate pentru un asemenea studiu. Complexitatea și atracția acestui obiectiv abat atenția de la vorbire și o concentrează asupra regularităților codului. Nu toate variabilele pot fi studiate simultan. O parte a substratului antropologic a fost menționată mai sus, sub punctul d. Ar trebui să adăugăm că acolo unde ecuația o limbă=o cultură a fost desființată conceptual, aceasta s-a făcut în termenii independenței istorice mai mult decît în aceia ai interdependenței sociale complexe, între, să spunem, cîteva limbi din cadrul unei singure culturi.

Principalele ipoteze pe care se întemeiază *etnografia vorbirii*, așa cum o concepe Hymes.

Ar fi de dorit acum să modificăm aceste ipoteze și să luăm drept cadru de lucru următoarele: 1. vorbirea unui grup constituie un sistem; 2. vorbirea și limba variază intercultural ca funcție; 3. activitatea verbală a unei comunități este obiectul primordial al atenției. O gramatică descriptivă se ocupă cu această activitate verbală într-un sistem de referință, o etnografie a vorbirii — în altul. Urmează că (ceea ce corespunde unui corolar b) ultima o include pe prima. Numărul codurilor lingvistice cuprinse în etnografia vorbirii unui grup trebuie să fie determinat empiric.

Nimic din ceea ce s-a spus aici nu trebuie luat ca o încercare de minimalizare a lingvisticii și a filologiei, în practica lor curentă. Malinowski,** care a susținut o etnografie a vorbirii similară ca spirit, chiar dacă era diferită ca formă, se pretindea îndatorat disciplinelor lingvistice standard, deși le-a tratat ca praf cenușiu față de verdele proaspăt al cîmpului. Totuși, pentru orice studiu al vorbirii, aceste discipline sînt indispensabile (și eforturile

* H. A. Gleason Jr., *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1955, p. 285 și urm.

** Cf. Bronislaw Malinowski, *Coral Gardens*...

lui Malinowski au eşuat parţial tocmai datorită lipsei lingvisticii moderne). *Antropologia* le presupune şi trebuie să le promoveze. Ideea pe care o susţin este că antropologia îşi recunoaşte preocupări şi necesităţi proprii şi le cultivă; utilizînd lingvistica, ea ar trebui să-şi formuleze întrebări etnografice proprii asupra vorbirii şi să încerce să le caute răspuns[8].

Raportul *antropologie-lingvistică.* Cf. şi punctul de vedere exprimat în S, LS.

S-ar putea să intrăm într-o perioadă în care studiile de pionierat asupra vorbirii vor fi distribuite între mai multe discipline. Noul impuls al psihologiei constituie un exemplu. Un domeniu special de interes şi, în acelaşi timp, de responsabilitate, al antropologiei este elaborarea unor studii comparative asupra modelării şi funcţiilor vorbirii. Aceasta este o problemă empirică fundamentală pentru o ştiinţă a comportamentului, o problemă pentru care propun denumirea de „etnografie a vorbirii".

Utilitatea unei abordări interdisciplinare (cf. şi W, CL).

William Labov

STUDIUL LIMBII ÎN CONTEXTUL EI SOCIAL***

Abordarea saussuriană a „limbii" („langue")

Orientarea de bază spre analiza structurală a limbii, aşa cum o realizează azi cei mai mulţi lingvişti, pleacă de la punctul de vedere exprimat, pentru prima dată, de Ferdinand de Saussure, la începutul acestui secol. Lingviştii încep adesea discuţiile teoretice cu referiri la conceptul saussurian de *limbă (langue),* pentru a-l

Dicotomia saussuriană *langue/parole.*

[8] Jakobson propune binecunoscutul termen de „sociologie a limbii" şi insistă că aceste preocupări nu pot fi eliminate din lingvistică. Lingvistica şi sociologia ar trebui, într-adevăr, să dezvolte acest domeniu, dar această sarcină îi revine şi antropologiei, iar pentru o perspectivă comparativă, contribuţia ei este esenţială. Ceea ce scriu aici are, în primul rînd, scopul de a convinge asupra necesităţii acestei contribuţii. Mai mult decît atît, aş dori ca cea mai mare parte a acestei contribuţii să provină de la acei antropologi mai tineri care reanimă etnografia ca disciplină intelectuală şi pentru care „etnografie", „etnoştiinţă", „etnoteorie" sînt termeni semnificativi şi de prestigiu. De aici termenul „etnografie" din titlul meu. În ceea ce priveşte „vorbirea", ea reflectă o orientare teoretică pe care sper că voi fi capabil în curînd să o expun mai în detaliu, în legătură cu o varietate de alte idei, inclusiv unele ale lui Talcott Parsons*. Regret că nu pot să spun mai mult despre opera lui Firth aici. Numai atunci cînd manuscrisul se găsea de mult la editor am descoperit că Firth a pus problema generală a factorilor şi funcţiilor vorbirii cu mai mult de o generaţie înainte (1935). În mare măsură, nu am făcut decît să mă ocup de probleme tratate anterior în lucrările lui, din nefericire necitite, deşi mă deosebesc de conceptualizarea lui în cîteva puncte.**

Pentru acest termen optează şi Fishman (pentru detalii, cf. studiul introductiv la acest volum).

* Talcott Parsons, *Essays in Sociological Theory,* ed. revăzută, Glendale, Illinois, 1954.

** cf. J. R. Firth, *The Technique of Semantics* şi *Personality and Language in Society,* în: *Papers in Linguistics* ...

*** William Labov, *The Study of Language in Its Social Context,* în: *Sociolinguistic Patterns,* Philadelphia, 1972, p. 185—193; 199—205; 207—216.

distinge de *vorbire (parole)*, pe de o parte, și de *limbaj (langage)* sau „limba ca un tot", pe de altă parte. După Saussure, *langue* „est la partie sociale du langage . . . elle n'existe qu'en vertu d'une sorte de contrat passé entre les membres de la communauté".* De aceea, *școala saussuriană* de la Geneva este adesea numită școala „socială" de lingvistică. Saussure a conceput lingvistica drept o parte a unei „science qui étudie la vie des signes au sein de la vie sociale".** Cu toate acestea, procedînd într-un mod cu totul curios, lingviștii care lucrează după tradiția saussuriană (și aceasta include marea majoritate) nu se ocupă deloc de viața socială: ei lucrează în birourile lor cu unul sau doi informatori sau examinează propriile lor cunoștințe despre *langue*. Mai mult, ei insistă ca explicațiile faptelor lingvistice să fie luate din alte fapte lingvistice, excluzînd orice alte date „externe" privind comportamentul social.[1]

Această abordare se bazează pe un paradox curios. Dacă orice vorbitor posedă o cunoaștere a structurii limbii, dacă *langue* este „un système grammatical existant virtuellement dans chaque cerveau"***, datele necesare studiului limbii se pot obține din declarațiile oricărei persoane, chiar din cele proprii.[2] Pe de altă parte, datele despre *parole* sau vorbire pot fi obținute numai prin examinarea comportamentului indivizilor în cursul folosirii limbii. Avem

În mod curent, *școala saussuriană* e cunoscută sub denumirea de „școala funcțională", întrucît reprezentanții ei, dintre care menționăm pe Ch. Bally, Ch. A. Séchehaye, H. Frei, își propun studierea modului în care funcționează o anumită limbă într-o perioadă dată a evoluției sale. Cei mai cunoscuți reprezentanți ai școlii „sociale" sau, mai exact, „sociologice" sînt lingviștii francezi A. Meillet — elev al lui F. de Saussure — și J. Vendryes.

[1] Contemporanul lui Saussure, Meillet, considera că secolul al XX-lea va cunoaște dezvoltarea explicației istorice, bazate pe examinarea schimbării lingvistice incluse în schimbarea socială****. Dar unii exegeți ai lui Saussure, ca Martinet*****, au respins activ această noțiune și au cerut ca explicația lingvistică să se limiteze la interrelațiile dintre factorii interni, structurali. Procedînd astfel, ei urmau în mod sigur spiritul doctrinei saussuriene: pentru că studiul mai amănunțit al scrierilor sale sugerează că, pentru el, „social" nu înseamnă mai mult decît „mutiindividual", fără nici o sugestie asupra implicațiilor mai detaliate ale interacțiunii sociale.

[2] Saussure însuși a ezitat puțin asupra acestui punct. Pentru că, după citatul menționat, el adaugă: „ou plus exactement dans les cervaux d'un ensemble d'individus: car la langue n'est complète dans aucun, elle n'existe parfaitement que dans la masse" („sau mai exact în creierele unui grup de indivizi: pentru că limba nu e completă în nici unul [dintre aceștia], ea nu există perfect decît în masă"). Dar *virtuellement* („în mod virtual") a devenit echivalent cu „pentru toate scopurile practice". Saussure însuși nu s-a angajat în studii sincronice detaliate, dar lingviștii care au procedat astfel au îndepărtat complet rezerva sa. Astfel, Bloomfield prezintă o analiză structurală a „englezei standard, așa cum este vorbită ea la Chicago", fără o identificare suplimentară******; noi presupunem că autorul vorbește despre propriul său sistem, deși el nu atinge un asemenea nivel al detaliului la care acest fapt ar deveni o certitudine. Benjamin L. Whorf a scris un articol despre „Analiza fonologică a englezei din partea estică a statului Massachusetts"*******, care reprezintă, de asemenea, o expunere bazată pe propriul său mod de a vorbi.

* „este partea socială a limbajului . . . ea nu există decît în virtutea unui fel de contract realizat între membrii comunității", Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1962, p. 321.

** știința care studiază viața semnelor în cadrul vieții sociale", *ibidem*.

*** un sistem gramatical, care există virtual în fiecare creier", F. de Sassure, *Cours . . .*, p. 30.

**** Antoine Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921.

***** André Martinet, *Structural Variation in Language*, în H. G. Lunt (ed.), *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguistics*, The Hague, 1964.

****** Leonard Bloomfield, *Language*, New York, 1933, p. 90—92.

******* B. L. Whorf, *Phonemic Analysis of the English of Eastern Massachusetts*, în: „Studies in Linguistics", 1943, 2, p. 21—40.

astfel *paradoxul saussurian:* aspectul social al limbii este studiat observînd oricare individ, iar aspectul individual — numai observînd limba în contextul ei social. Studiul vorbirii *(parole)* nu s-a dezvoltat niciodată, dar această abordare a studiului limbii *(langue)* a fost încununată de succes în ultima jumătate de secol.

Studiul acestei „limbi" abstracte — cunoştinţele posedate de orice vorbitor nativ — a primit un impuls nou de la Chomsky, care a accentuat încă o dată dicotomia saussuriană, ocupînd *competenţa* sau cunoaşterea abstractă a regulilor limbii, *performanţei* sau selectării şi aplicării acestor reguli[3]*. Pentru Chomsky, lingvistica este studiul propriu-zis al competenţei şi el explică practica rezultată din paradoxul saussurian: aceea că obiectul propriu-zis al studiului lingvistic este o comunitate lingvistică abstractă, omogenă, în care toţi vorbesc la fel şi învaţă limba imediat**. Mai mult, Chomsky insistă asupra faptului că datele lingvisticii nu sînt reprezentate de enunţurile individului studiat, ci de intuiţiile sale despre limbă — în primul rînd, de judecăţile sale privind propoziţiile gramaticale şi negramaticale — şi, de asemenea, de judecăţi privind înrudirea propoziţiilor — propoziţii care înseamnă „acelaşi lucru". Rostul teoriilor limbii este de a explica aceste intuiţii.

Dicotomia *competenţă/ performanţă,* introdusă de N. Chomsky.

Această dezvoltare teoretică se bazează pe două presupuneri mai mult sau mai puţin explicite:

1. Structura lingvistică este strict asociată cu omogenitatea (Weinreich, Labov şi Herzog***). Saussure spune că „tandis que le langage est hétérogène, la langue ainsi delimitée est de nature homogène"[4]****. Deci părerea generală este că teoriile lingvis-

[3] Deşi Chomsky a criticat concepţia saussuriană despre *langue* ca oarecum limitată*****, el nu vede nici o diferenţă între dicotomia *langue/parole* a lui Saussure şi propria sa terminologie *competenţă/performanţă.* „Gramatica generativă asimilată de cineva care şi-a însuşit o limbă defineşte ceea ce în termeni saussurieni putem numi *langue.* Evident, descrierea competenţei intrinsece oferită de gramatică nu trebuie să fie confundată cu o relatare asupra performanţei reale, aşa cum Ferdinand de Saussure a subliniat cu atîta luciditate"******

[4] Într-un manual cu caracter introductiv de John Lyons, reprezentînd un punct de vedere oarecum independent asupra gramaticii generative, găsim: „Cînd spunem că doi oameni vorbesc aceeaşi limbă, facem abstracţie în mod necesar de multiplele şi variatele deosebiri în vorbirea lor... Pentru simplificarea expunerii, vom presupune că limba pe care o descriem este uniformă (prin „uniformă" se înţelege nediferenţiată „dialectal şi stilistic": aceasta constituie, desigur, o „idealizare" a faptelor...") şi că toţi vorbitorii nativi vor fi de acord dacă un enunţ este acceptabil sau nu",******* Ar trebui să se observe că manualul lui Lyons este o introducere în „lingvistica teoretică" şi că această idealizare nu reprezintă un răspuns la nici o problemă practică.

Pentru detalii asupra relaţiei dintre dicotomia saussureană *langue/parole* şi dicotomia *competenţă/ performanţă,* introdusă de N. Chomsky, cf. N. Ruwet, *Introduction à la grammaire générative,* Paris, 1967, p. 18—19, 50—52.

* N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax,* Cambridge, Massachusetts, 1965.

** N. Chomsky, *Current Issues in Linguistic Theory,* The Hague, 1964, p. 54—60.

*** U. Weinreich, W. Labov şi M. Herzog, *Empirical Foundations for a Theory of Language Change,* în: W. P. Lehmann şi Y. Malkiel (ed.), *Directions for Historical Linguistics,* Austin, Texas, 1968.

**** „în timp ce limbajul este eterogen, limba astfel delimitată este de natură omogenă" (*Cours...,* p. 32).

***** N. Chomsky, *Current Issues...,* p. 52.

****** N. Chomsky, *Aspects...,* p. 3.

******* John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics,* Londra, 1968, p. 140—141.

tice pot fi dezvoltate complet pe baza acelei părți a comportamentului lingvistic care este uniformă și omogenă; deși variația limbii poate fi importantă dintr-un punct de vedere practic sau aplicat, astfel de date nu sînt necesare pentru teoria lingvistică — și, de fapt, vor fi cel mai bine înțelese cînd teoria competenței se va dezvolta pe deplin.

2. Vorbitorii limbii au acces la intuițiile lor despre *langue* sau competență și le pot comunica.

Principalele rezultate ale studierii limbii *in abstracto*.

Lingvistica a fost deci definită în așa fel încît să excludă studiul comportamentului social sau studiul vorbirii. Definiția era convenabilă pentru autorii ei, care, în funcție de preferințe, lucrau după propriile lor cunoștințe, cu informatori individuali sau cu materiale secundare. Dar ea a servit totodată și ca strategie eficientă pentru modul nostru de abordare a structurii lingvistice. Nu există nici un motiv *a priori* pentru care *trebuie* să intri în comunitatea lingvistică pentru a căuta date. Ar trebui să fie justificate marile cheltuieli de timp și de efort necesare, și succesul analizei lingvistice abstracte de acum 50 de ani a exclus o astfel de dezvoltare. Într-adevăr, limitarea domeniului nostru de cercetare a fost, desigur, utilă pentru dezvoltarea gramaticii generative — elaborarea modelelor abstracte, bazate pe judecățile noastre intuitive despre propoziții. Nu ne putem permite nici un pas înapoi: oricine ar dori să meargă mai departe în studiul limbii trebuie, cu siguranță, să poată lucra la acest nivel de abstractizare. În același timp, este greu să evităm concluzia de bun simț că obiectul lingvisticii trebuie, în ultimă instanță, să fie instrumentul de comunicare folosit de comunitatea lingvistică; și dacă nu vorbim despre *acea* limbă, abordarea va rămîne la un nivel trivial. Pentru anumite motive, acest fel de limbă a fost, pentru lingvistică, obiectul cel mai greu de studiat. Cîteva dintre cauzele acestei dificultăți vor fi schițate în continuare.

Necesitatea studierii limbii în comunitatea lingvistică.

Probleme în studierea vorbirii

Factorii care explică neglijarea vorbirii *(parole)* în cercetările de lingvistică.

În ciuda orientării generale din acest domeniu spre studierea limbii în sine, au existat multe situații în care lingviștii au sperat să obțină o confirmare din studiul vorbirii. Există patru dificultăți distincte, care au fost menționate și care au avut efecte profunde asupra practicii lingvistice.

1. Negramaticalitatea vorbirii

Școala lui L. Bloomfield ilustrează direcția behavioristă în lingvistica americană, care explică mecanismul comunicării în termenii reacției la stimuli.

Odinioară, lingviștii din școala bloomfieldiană au afirmat că vorbitorii nativi nu fac niciodată greșeli. Dar astăzi este predominant punctul de vedere opus: că vorbirea este plină de forme negramaticale, întrucît dificultățile performanței stau în calea manifestării complete a competenței vorbitorului. În general, se crede că un corpus luat din limba vorbită nu constituie o dovadă bună, pentru că

el va conţine multe exemple de propoziţii incorect formate, pe care vorbitorii înşişi le condamnă şi le schimbă, atunci cînd li se atrage atenţia asupra lor.

Cf. precizările lui Chomsky, în *Aspects... Gramaticalităţii* — concept utilizat pentru nivelul competenţei — îi corespunde, la nivelul performanţei, *acceptabilitatea.* Există grade de gramaticalitate şi grade de acceptabilitate, care însă nu coincid.

2. Variaţia în vorbire şi în comunitatea lingvistică

Este normal ca o limbă să aibă mai multe posibilităţi de a spune „acelaşi" lucru. Unele cuvinte, cum ar fi *car* „maşină" şi *automobile* par să aibă aceiaşi referenţi; altele au două pronunţări, ca: *working* şi *workin* (gerunziul verbului „a lucra"). Există opţiuni sintactice ca: *Who is he talking to?* vs. *To whom is he talking?*

În fiecare dintre aceste cazuri, problema este de a decide locul variaţiei în structura lingvistică. Analiza formală curentă ne oferă numai două opţiuni clare: (1) variantele sînt considerate ca aparţinînd la sisteme diferite şi alternanţa este un exemplu de „amestec dialectal" *(„dialect mixture")* sau de „schimbare de cod" *(„code-switching")*; (2) variantele sînt considerate a fi în „variaţie liberă" în acelaşi sistem, iar selecţia se află la un nivel inferior structurii lingvistice. Ambele abordări plasează variaţia în afara sistemului care este studiat. Există, desigur, multe cazuri care se încadrează într-unul sau altul din aceste tipuri. Dar, pentru a demonstra că avem un caz real de schimbare de cod, este necesar să arătăm că vorbitorul comută un set constituit de reguli coocurente cu altul; pentru a demonstra „variaţia liberă", trebuie arătat că vorbitorul nu a comutat nimic. Este rar ca toate aceste cerinţe să fie stabilite empiric. Cele mai multe cazuri nu pot fi descrise uşor în cadrul nici unuia dintre tipuri [...]. Ce este un stil, dacă nu un subcod separat, şi cînd avem două stiluri? În mod normal, considerăm limba drept un mijloc de a traduce sensul în formă liniară. Unde şi cum intră sensurile stilistice în acest proces? Vorbim despre nevoia de comunicare a sensului ca despre un factor de control în evoluţia lingvistică. Ce fel de control — dacă acesta există — este exercitat de nevoia de a comunica mesaje „stilistice"? [...]

Autorul semnalează faptul că, în anumite condiţii — atunci cînd o formă dialectală este folosită în alternanţă cu forma standard corespunzătoare (cf. alternanţa formei *de* din dialectul englez al negrilor cu *the* — forma standard a articolului definit) la acelaşi subiect — se vorbeşte, de obicei, despre „variante stilistice", întrucît denumirea „variaţie liberă" îşi pierde caracterul semnificativ.

3. Dificultăţi de audiţie şi înregistrare

Înregistrările vorbirii observate în folosirea reală sînt, adesea, de foarte slabă calitate. Specialiştii în fonetică acustică adună datele în camere izolate fonic, în cele mai bune condiţii posibile. În acest domeniu, considerăm că zgomotul camerei, al străzii şi alte interferenţe reduc valoarea fonetică a datelor noastre. Dacă informatorul este

înregistrat în condiţii ideale, atunci vorbirea lui are proprietăţile vorbirii oficiale, provocate, pe care am încercat să o evităm. Problema fundamentală este că majoritatea semnalelor lingvistice sînt menţinute de foarte multe *semnale redundante* şi rareori unul dintre ele poartă o încărcătură semantică; nu este esenţial pentru mesajul general ca ascultătorii să recepţioneze vreun semnal. Totuşi, pentru a înregistra acest aspect în formă completă, lingviştii ar vrea să-l audă cît mai clar posibil, ca şi cum acesta ar fi singurul mijloc de a semnala acel mesaj. Ar rezulta deci că formele solicitate, produse în laborator, dau cea mai clară indicaţie asupra sistemului de bază.

Semnalele redundante sînt acelea a căror apariţie într-un anumit context poate fi prevăzută şi, de aceea, nu poartă nici o informaţie. Transmiterea mesajelor necesită intervenţia unei cantităţi suficient de mari de redundanţă, pentru a anihila perturbaţiile care apar în condiţiile comunicării.

4. Raritatea formelor sintactice

Datele oferite de ceea ce vorbitorii spun în realitate pot fi potrivite cel mult pentru cele mai obişnuite forme fonologice şi sintactice. Pentru orice analiză profundă a modelului fonetic al unei limbi, va fi necesar să eliminăm cuvinte rare, cum ar fi *adz* („teslă") (singurul morfem englez care se termină într-un grup de alveolare sonore). În studiul sintaxei, caracterul neadecvat al corpusului obişnuit este şi mai evident. Orice încercare de a specifica regulile sintactice include inevitabil forme pe care nu te-ai aştepta să le auzi în cursul unei cercetări restrînse [. . .]

Aceste dificultăţi pun în evidenţă motivaţia de bază pentru concentrarea asupra *limbii (langue)* sau a „competenţei", cu excluderea altor date. Dat fiind faptul că s-a realizat un progres considerabil în studiul abstract al *limbii* şi fiind date aceste dificultăţi ale studiului într-un cadru natural, nu ar trebui să ne surprindă că lingvistica s-a îndepărtat mult de comunitatea lingvistică. Dar există, de asemenea, dezavantaje ale studiului abstract al limbii. Unele dintre limitele sale au devenit extrem de vizibile în ultimul timp; dificultăţile de a dezvolta o teorie lingvistică cu această bază limitată de date sînt poate chiar mai mari decît cele subliniate mai sus pentru studiul comunităţii lingvistice.

Exemple de redundanţă în limba română: marcarea pluralului unor substantive atît prin alternanţe fonetice cît şi prin desinenţe (*cărţi, urşi, găleţi* etc.), acordul în gen, număr şi caz al adjectivelor cu substantivele determinate (*Văd o casă* [feminin, singular, acuzativ] **frumoasă** [=feminin, singular, acuzativ]. Pentru explicaţii şi exemple suplimentare, cf. S. Marcus, Ed. Nicolau, S. Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, Bucureşti, 1966, p. 253—263.

Probleme ale studiului intuiţiilor

Cînd Chomsky a făcut pentru prima dată propunerea explicită ca obiectul lingvisticii să fie limitat la judecăţile intuitive ale vorbitorilor nativi, el spera ca marea majoritate a acestora să fie judecăţi clare. Se spera ca acele cazuri marginale, care erau nesigure în mintea teoreticianului şi/sau a vorbitorului nativ, să fie reduse ca număr, şi ca statutul lor gramatical să fie decis prin reguli constituite pe baza cazurilor clare. Situaţia nu a fost rezolvată în acest mod, pentru că este greu de găsit cazuri nesigure care să nu rămînă problematice pentru teorie. Nu numărul cazurilor nesigure are importanţă aici, ci localizările lor în puncte cruciale pentru argumentarea chestiunilor de teorie gramaticală. Se pot găsi exemple în această problemă la orice consfătuire lingvistică, la care lucrare

după lucrare citează *date cruciale* drept acceptabile sau neacceptabile, fără să obţină aprobarea publicului. Aceasta nu se datorează neglijenţei sau lipsei de abilitate lingvistică din partea autorilor: în dorinţa lor sinceră de a explora teoria lingvistică pe baza intuiţiilor lor, ei ajung inevitabil la un punct în care datele iau această formă. Cele două ipoteze de omogenitate şi de accesibilitate a *limbii (langue)*, care au condus la această situaţie, sînt serios puse la îndoială de această dezvoltare.

Cînd apar contestări ale datelor în timpul unei consfătuiri lingvistice, autorul se apără, de obicei, afirmînd că există multe „dialecte" şi că argumentarea sistematică pe care o prezenta era valabilă pentru „dialectul" său. Aceasta este o folosire ciudată a termenului şi ridică întrebarea: care poate sau ar trebui să fie obiectul descrierii lingvistice?

Observaţii similare asupra dificultăţii delimitării corpusului de date utilizat în cercetarea lingvistică apar la N. Chomsky: „Problema de a determina ce date sînt valabile şi adecvate obiectivului nu este uşoară. Ceea ce poate fi observat nu este adesea nici relevant, nici semnificativ, iar ceea ce este relevant şi semnificativ este adesea dificil de observat..." (*Current Issues ..., p. 28*)

Obiectul descrierii lingvistice: „dialect" şi „idiolect"

Folosirea termenului „dialect" în discuţiile despre variabilitatea judecăţilor este greu de justificat. Nu există nici o dovadă pentru diferenţele dintre două seturi sistematice de reguli, folosite de un grup de vorbitori; ceea ce observăm noi sînt diferenţe de opinie asupra unor puncte izolate. După cum vom vedea, indivizii nu sînt deloc consecvenţi de la o judecată la alta. Se pune întrebarea ce se descrie? În căutarea unui obiect omogen care să se conformeze necesităţilor şi ipotezelor modelului saussurian, lingviştii şi-au concentrat progresiv atenţia asupra unor segmente din ce în ce mai mici ale limbii. Astfel, Bloch a introdus termenul de *idiolect*, pentru a reprezenta vorbirea unei persoane care discută un subiect cu aceeaşi persoană, într-o perioadă scurtă de timp*. Deşi acest termen a fost larg adoptat, este îndoielnic ca cineva să fi găsit într-un astfel de „idiolect" datele omogene pe care le aştepta Bloch. Dar trebuie observat că însăşi existenţa conceptului de „idiolect", ca obiect potrivit pentru descrierea lingvistică, reprezintă o anulare a noţiunii saussuriene de *langue* ca obiect de înţelegere socială uniformă.

Referitor la utilitatea introducerii noţiunii de „*idiolect*", cf. studiul introductiv la volumul de faţă, p. 17—18, şi *Results*, 1953, p. 15, 36—42.

S-a crezut că, prin concentrarea atenţiei mai degrabă asupra judecăţilor vorbitorului nativ decît asupra vorbirii lui reale, s-ar putea evita o mare parte a acestei variaţii. În unele privinţe, această speranţă este justificată: membrii unei comunităţi lingvistice posedă un set comun de tipare normative, chiar atunci cînd găsim o variaţie foarte stratificată în vorbirea reală**. Dar o astfel de uniformitate în judecăţile intuitive este caracteristică numai pentru variabilele sociolingvistice bine dezvoltate, care au primit corectarea socială explicită. Majoritatea regulilor lingvistice sînt mult sub nivelul corectării sociale şi nu au deloc norme sociale explicite asociate cu ele.

Cf. comentariile din L, E asupra uniformităţii rezultatelor la testele de reacţii subiective pentru (r) şi (dh), efectuate la New York.

* B. Bloch, *A Set of Postulates for Phonemic Analysis*, în: „Language", 1948, 24, p. 3—46.

**W. Labov, 1966, p. 4—35 şi urm.

Probleme privind legătura teoriei cu datele

Discutarea *critică* a gramaticii generative ca teorie a limbii.

Procedurile gramaticii generative, care lucrează cu intuiţii despre limbă, ne-au permis să elaborăm modele elegante şi pertinente ale structurii lingvistice. Am dat la iveală un mare grup de probleme care nu au fost niciodată abordate sau discutate înainte. Este acum un loc comun să afirmăm că gramatica generativă este cea mai bună procedură de descoperire pe care o avem. Studiul judecăţilor intuitive concentrează atenţia noastră asupra relaţiilor importante dintre propoziţii şi structurile mai adînci care stau la baza lor. Dar, ca teorie a limbii, această abordare este foarte defectuoasă, întrucît nu ne oferă nici un mijloc de a descoperi dacă modelul nostru este corect sau incorect. Iniţial, gramatica generativă a fost construită pentru a produce toate propoziţiile acceptabile ale limbii şi nici una dintre propoziţiile neacceptabile. Dar dacă comparăm acum modelul cu ceea ce spun vorbitorii, nu putem trage nici o concluzie decisivă din modul în care acesta se potriveşte sau nu cu datele.

Cf., de exemplu, una dintre definiţiile date de Chomsky obiectului lingvisticii: teoria lingvistică „propune o explicaţie pentru intuiţia lingvistică a vorbitorului nativ" *(Current Issues . . .*, p. 28).

(1) Dacă cineva foloseşte o structură a propoziţiei care nu este generată de gramatică, nimic nu ne împiedică să o lăsăm deoparte ca pe o greşeală sau o diferenţă dialectală.

(2) Dacă nimeni nu foloseşte niciodată o structură a propoziţiei predictată de gramatică, acest lucru poate să nu fie luat în seamă, pentru că se ştie că formele sintactice cele mai complexe sînt foarte rare: pur şi simplu, nu s-a ivit ocazia de a le folosi [. . .]

Relaţia teorie—date.

Dificultăţile pe care le întîmpinăm noi, ca lingvişti, lucrînd direct cu datele limbii, nu caracterizează numai disciplina noastră. Aceasta este o problemă generală, pentru toate ştiinţele sociale. Garfinkel* a demonstrat că există, în fiecare domeniu de cercetare, o prăpastie inevitabilă între datele neprelucrate, aşa cum apar, şi modalităţile prin care datele sînt înregistrate ca punct de plecare în cercetarea teoretică. În literatura sociolingvistică citată găsim multe tipuri de date utilizate pentru a furniza informaţii despre limbă în uzul ei real: date de recensămînt; chestionare; fragmente din piese şi romane; teste psihologice; relatări etnografice asupra normelor comunităţilor. Oricît de profunde sau de eficiente ar fi aceste studii, ele nu ne apropie mai mult decît înainte de datele fundamentale ale limbii în uz [. . .]

După cum a subliniat Garfinkel, fiecare procedură de codaj şi relatare care transformă datele va prezenta un rest de neînlăturat de operaţii de bun simţ, care nu pot fi reduse la regulă. Pentru o analiză serioasă a *limbii (language)*, trebuie să considerăm cît se poate de minuţios şi de direct datele vorbirii de zi cu zi şi să caracterizăm legătura ei cu teoriile noastre gramaticale cît putem de exact, corectînd şi ajustînd teoria, în aşa fel încît ea să se potrivească cu obiectivul avut în vedere. Putem să ne întoarcem apoi şi să reexaminăm metodele folosite, cercetare care ne va spori mult capacitatea de înţelegere a obiectului pe care îl studiem.

* H. Garfinkel, 1967.

Studiul direct al datelor lingvistice

Critica metodelor lingvistice tradiţionale nu trebuie considerată ca o sugestie pentru abandonarea lor. Obţinerea formală a paradigmelor, cercetarea judecăţilor intuitive, studiul textelor literare, experimentele în laborator şi chestionarele asupra uzajului lingvistic reprezintă, toate, moduri de cercetare importante şi valoroase. Primele două procedee trebuie stăpînite de oricine intenţionează să realizeze analize lingvistice semnificative. Tehnicile pentru observarea directă a limbii în uz, care vor fi discutate mai jos, presupun că liniile generale ale gramaticii au fost schiţate — că posibilităţile principale sînt cunoscute. Astfel, transcrierea fonetică a unei limbi necunoscute (sau chiar a unor cuvinte necunoscute) ne depăşeşte. Urechea nu este un instrument prea bun pentru evaluarea calităţii absolute a sunetelor izolate. Dar, pe baza cunoaşterii sintaxei, a morfemelor folosite, urechea este un instrument excelent pentru a aprecia care anume posibilitate este realizată.[5] În sintaxă, primele analize ale unei forme date sînt relativ superficiale, dar cînd sînt notate mai multe relaţii cu alte forme de propoziţie, se întrezăreşte un cîmp bogat de structuri de adîncime posibile. Există un al doilea *paradox cumulativ* implicat în această afirmaţie: cu cît ştim mai mult despre o limbă, cu atît putem descoperi mai multe despre ea.

Limitările stabilite de Chomsky asupra datelor iniţiale l-au condus la concluzia că teoria nu este determinată de date*, că vor fi întotdeauna mai multe analize posibile pentru fiecare corpus de date şi că avem nevoie de criterii de evaluare interne pentru *a alege* între ele. Noi susţinem o părere contrară. Prin studiul direct al limbii în contextul ei social, volumul datelor accesibile se extinde foarte mult şi ne oferă căi şi mijloace pentru a decide care dintre mai multe analize posibile este corectă. În operaţiile preliminare asupra datelor iniţiale, considerentele referitoare la simplitate îşi vor găsi loc întotdeauna; dar fiind dată linia corectă de acţiune putem demonstra dacă ipoteza simplă construită este cea corectă. Studiile asupra covariaţiei şi a schimbărilor în curs, discutate mai jos, vor oferi un sprijin real în acest sens.

Rezolvarea problemelor în cercetarea limbajului cotidian

Printre motivările aduse în discuţie în favoarea restrîngerii datelor lingvistice la intuiţii s-au numărat şi dificultăţile de a lucra cu vorbirea cotidiană. Din fericire pentru studiile noastre multe dintre aceste probleme s-au dovedit a fi iluzorii sau exagerate.

În realitate, Chomsky nu neagă importanţa datelor, ci subliniază dificultăţile determinării corpusului destinat analizei. Introducerea noţiunii de „grad de gramaticalitate", (şi de acceptabilitate") pledează, credem, în acelaşi sens. W. Labov pare a confunda aici două probleme: raportul dintre analiza lingvistică şi datele pe care aceasta se întemeiază şi evaluarea diferitelor analize posibile ale unui corpus de date. Opţiunea lui Chomsky pentru criterii interne de evaluare nu presupune considerarea teoriei ca independentă de date. Labov pare a absolutiza rolul simplităţii şi, într-o anumită măsură, al adecvării, elemente care nu reprezintă singurele criterii de selectare a unei teorii lingvistice.

[5] Propria noastră activitate de cercetare a schimbărilor fonetice în curs prin măsurători spectrografice confirmă remarcabila exactitate a foneticii impresioniste, folosite pentru compararea a două sunete. Vezi cap. 1 şi 2.**

* N. Chomsky, *Topics in the Theory of Generative Grammar*, The Hague, 1966, p. 20—22.

** Cap. 1 (p. 1—42) cuprinde studiul *The Social Motivation of a Sound Change*, iar *Cap.* 2 (p. 43—69) — studiul *The Social Stratification of (r) in New York City Department Stores.*

Afirmația este prea categorică. Autorul însuși recunoaște implicit, în continuare, că există o gradare a corectitudinii enunțurilor. Noțiunea de „acceptabilitate" ar putea fi eficient utilizată în ierarhizarea datelor vorbirii curente.

1. Se pare că *negramaticalitatea vorbirii cotidiene* e un mit, fără nici o bază reală. În diverse studii empirice pe care le-am condus, cea mai mare parte a enunțurilor — aproximativ 75% — sînt propoziții corecte în raport cu toate criteriile. Cînd se aplică regulile de elipsă, și anumite reguli universale de prelucrare a emisiunii verbale pentru a elimina fenomenele de bîlbîială și începuturile greșite, proporția propozițiilor cu adevărat negramaticale și incorect formulate scade la mai puțin de 2% (Labov). Cînd persoane fără studii superioare vorbesc despre teme pe care le cunosc bine — povestiri despre experiențe personale — proporția propozițiilor care au nevoie de o anumită prelucrare pentru a fi corect construite scade la aproximativ 10%. Această părere generală mi-a fost confirmată de mulți alți lingviști care au studiat conversația curentă. Mitul negramaticalității limbii vorbite pare a avea două surse: date luate din transcrierea unor conferințe savante, la care oameni foarte instruiți doresc să exprime pentru prima dată idei complexe, și tendința obișnuită de a accepta ideile care se potrivesc cadrului nostru de referință, fără a lua în considerație datele care ne înconjură.

2. *Existența variației și a structurilor eterogene* în comunitățile lingvistice investigate este, de fapt, bine stabilită. Existența oricărui alt tip de comunitate lingvistică poate fi pusă la îndoială. Un mit răspîndit printre lingviști este că, înainte ca ei să fi ajuns la fața locului, exista acolo un grup omogen, care folosea un singur stil și care, într-adevăr, „vorbea limba". Fiecare cercetător are sentimentul că, în comunitatea sa, s-a produs o corupere a acestui model normal, prin contactul cu alte limbi, prin efectele instrucțiunii și prin presiunea limbii standard, sau prin tabuuri și prin amestecul unor dialecte sau jargoane specializate. În ultimii ani însă, am ajuns la concluzia că aceasta este situația *normală* — că eterogenitatea nu este numai un fapt obișnuit, ci rezultatul natural al unor factori lingvistici esențiali. Sîntem de părere că tocmai absența schimbărilor de stil și a sistemelor de comunicare cu mai multe nivele este nefuncțională*.

De îndată ce desființăm presupusa asociere dintre structură și omogenitate, putem să dezvoltăm instrumentele formale, necesare studierii variațiilor inerente într-o comunitate lingvistică. Din fericire, modelarea în cadrul acestei variații nu este deloc obscură: ea nu necesită analiza statistică a sute de înregistrări ale vorbitorilor, așa cum se temeau de obicei lingviștii**. Dimpotrivă, modelele fundamentale ale stratificării sociale, de pildă, rezultă din materialul

* U. Weinreich, W. Labov și M. Herzog, *Empirical...*, p. 101.

** Ch. F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958, p. 444.

cules de la nu mai mult de 20 de vorbitori[6]. După cum am văzut în Cap. 2, serii regulate de stratificare stilistică și socială apar chiar cînd celulele individuale nu conțin mai mult de cinci vorbitori și cînd, pentru fiecare vorbitor, nu avem mai mult de cinci sau zece apariții ale variabilei date. Cu aceste date regulate și reproductibile sîntem în măsură să specificăm ce înțelegem prin semnificație stilistică sau socială, noțiune ce pare atît de vagă cînd limba este studiată în afara contextului.

3. *Înregistrarea limbii în cadre naturale* este o problemă tehnică, iar perfecționarea magnetofoanelor cu baterii a făcut posibilă obținerea unor rezultate excelente pe teren. Cu un microfon bun, un anchetator poate obține înregistrări excelente, chiar în condiții de zgomot, dacă micșorează distanța față de microfon, pentru fiecare vorbitor. În general, se poate spune că problema principală constă, în primul rînd, în incapacitatea lingviștilor de a trage toate foloasele de pe urma inventării magnetofonului în Germania, în perioada 1930. Nu există o tradiție în lingvistică de a rezolva problemele tehnice și experimentale sau de a aprecia progresele tehnice și de a reacționa la ele; altfel, natura operațiilor lingvistice s-ar fi transformat de acum 30 de ani.

4. Cea de a patra problemă care trebuie rezolvată este *varietatea formelor gramaticale fundamentale*, necesare ca probe. Nu există nici o soluție imediată la îndemînă, dar direcția răspunsului poate fi întrezărită. O mai bună înțelegere a funcției de comunicare a formelor gramaticale ne va permite să îmbogățim datele referitoare la conversația obișnuită.

Modul ideal de lucru este ca lingvistul să angajeze o conversație normală cu un informator și să poată obține de la acesta folosirea naturală a unei forme anumite, fără ca el însuși să o folosească. Desigur, există aici o conexiune inversă între analiza abstractă și metodele de cercetare pe teren: capacitatea de a controla producerea unei forme anumite confirmă analiza noastră și furnizează date contextuale despre folosirea ei. Pe această cale, am avut cîteva reușite în obținerea și controlul unor forme ca acelea de pasiv și de prezent perfect din engleză. Eventual, vom fi în stare să afirmăm că un vorbitor nu posedă în sistemul său o anumită formă bazîndu-ne doar pe faptul că, în mod constant, el nu o folosește, într-un context în care alți membri ai comunității o folosesc regulat [...]

[6] Această concluzie este confirmată de unul dintre studiile lui Labov* și de studiul lui Labov, Cohen, Robins și Lewis**, dar mai categoric, de studiul lui Shuy, Wolfram și Riley***. Dintr-un corpus foarte cuprinzător, de peste 700 de anchete, 25 au fost selectate pentru analiză; au rezultat modele foarte regulate de stratificare socială, dintr-un număr de variabile lingvistice. Vezi și Kučera****, la care 19 subiecte sînt grupate în cel puțin 4 clase.

* W. Labov, 1966.

** W. Labov, P. Cohen, C. Robins și J. Lewis, *A Study of the Non-Standard English of Negro and Puerto Rican Speakers in New York City*, vol. I și II, Philadelphia, 1968.

*** R. Shuy, W. Wolfram și W. K. Riley, *A Study of Social Dialects in Detroit*, Washington, 1967.

**** H. Kučera, *The Phonology of Czech*, The Hague, 1961, p. 97—98.

1. Metodologia

Pentru discutarea dificultăţilor pe care le implică anchetele lingvistice, precum şi pentru soluţii practice, cf. Samarin, 1967.

În orice curs universitar care se ocupă de cercetare în comunitatea lingvistică, se acordă o importanţă deosebită primelor măsuri care trebuie luate: „Ce le spuneţi oamenilor?" Aceasta nu este o întrebare banală. Demersurile elementare de a plasa informatorii şi de a intra în contact cu aceştia, de a-i determina să vorbească liber într-o anchetă înregistrată sînt probleme complicate pentru cercetători. Oricine neglijează aceste probleme procedează greşit, pentru că în contribuţiile practice şi metodologice realizate sînt incorporate multe principii importante ale comportamentului social şi lingvistic. Examinarea atentă a acestor ipoteze şi constatări metodologice ne va furniza numeroase informaţii despre natura discursului şi despre funcţiile limbii.

Problema sociolingvistică fundamentală este pusă de necesitatea de a înţelege de ce cineva spune ceva. Există probleme metodologice privind selectarea şi înregistrarea datelor, care nu fac altceva decît să stabilească cadrul pentru problemele de bază. S-a menţionat mai sus faptul că este necesar ca datele bune să fie înregistrate bine, în special pentru analiza gramaticală a vorbirii naturale. După ce se definesc şi se izolează variabilele esenţiale, se pot lua note de mînă. Dar modul nostru iniţial de abordare a comunităţii lingvistice este guvernat de necesitatea de a obţine volume mari de înregistrări bune ale vorbirii naturale.

Termenul *stil* este utilizat în sensul cel mai general, acela de *variantă a unei limbi.*

Se pot identifica cinci axiome metodologice, confirmate de constatările proiectelor de cercetare pe teren, care duc la un paradox metodologic; soluţionarea acestui paradox constituie problema centrală a metodologiei de cercetare.

1. *Schimbarea de stil.* După părerea noastră, nu există vorbitori care să folosească un singur stil. Unii informatori prezintă o gamă mai largă de schimbări de stil decît alţii, dar orice vorbitor pe care l-am întîlnit prezintă o schimbare a unor variabile lingvistice atunci cînd contextul social şi subiectul de discuţie se schimbă (cap. 3).* Unele schimbări de acest fel pot fi detectate calitativ prin autocorectările mărunte ale vorbitorului, care sînt aproape întotdeauna într-o direcţie uniformă.

G. Mahl a efectuat experimente pentru a determina efectele suprimării capacităţii controlului auditiv al vorbirii. Subiectul recepţiona prin căşti zgomote suficient de puternice pentru a-l împiedica să-şi audă propria vorbire. Ca rezultat, au fost înregistrate schimbări ale tonului, volumului, intonaţiei şi lungimii răspunsurilor.

2. *Atenţia.* Cercetătorul poate identifica multe stiluri şi dimensiuni stilistice. Dar *stilurile pot fi clasate de-a lungul unei singure dimensiuni reprezentate de volumul de atenţie acordat vorbirii.* Cel mai important mod în care această atenţie este utilizată este controlul auditiv al propriei vorbiri, deşi există şi alte forme de control.[7] Această axiomă (de fapt, o ipoteză) este confirmată de faptul că vorbitorii prezintă acelaşi nivel pentru multe variabile lingvistice importante, atît în cadrul vorbirii obişnuite, cînd sînt cel mai puţin implicaţi afectiv, cît şi în cadrul vorbirii emoţionale, cînd sînt pro-

[7] Vezi experimentele lui Mahl** cu zgomot alb în Cap. 3 [p. 97—98].

* Cap. 3 (p. 70—109) cuprinde studiul *The Isolation of Contextual Styles.*

** G. Mahl, *People Talking When They Can't Hear Their Voices*, în: A. Siegman şi B. Pope (ed.), *Studies in Dyadic Communication*, New York, 1972.

fund implicaţi afectiv. Factorul comun pentru ambele stiluri este atenţia minimă disponibilă pentru controlul propriei vorbiri.

3. *Vorbirea locală.* Pe lingvist nu-l interesează în egală măsură orice stil sau orice punct situat undeva în cadrul continuului stilistic. Unele stiluri prezintă tipare fonologice şi gramaticale neregulate, cu numeroase „hipercorectitudini". În alte stiluri, găsim o vorbire mai sistematică, în care relaţiile fundamentale care determină cursul evoluţiei lingvistice pot fi cel mai clar observate. Acesta este cazul vorbirii locale, stilul în care se acordă cea mai mică atenţie controlului exprimării. Studierea vorbirii locale ne furnizează datele cele mai sistematice pentru analiza structurii lingvistice.

Am preferat această traducere a termenului englez „vernacular", întrucît ea are un caracter mai general, fiind independentă de ierarhia „clasică" limbă — dialect — subdialect — grai etc. şi de imaginea diferenţierii teritoriale a limbii acreditată de dialectologia europeană.

4. *Caracterul oficial al vorbirii.* Orice observare sistematică a unui vorbitor defineşte un context oficial, în care se acordă vorbirii mai mult decît atenţia minimă. În partea principală a unei anchete, în care se cer şi se dau informaţii, nu ne putem aştepta să fie folosită vorbirea locală. Indiferent de cît de degajat sau de prietenos ni se pare vorbitorul, putem presupune totdeauna că el posedă o vorbire mai firească, un alt stil, pe care îl foloseşte atunci cînd glumeşte cu prietenii şi cînd se ceartă cu soţia.

5. *Date semnificative.* Indiferent ce metode se pot folosi pentru a obţine mostre de vorbire (şedinţe în grup, observaţia anonimă), singura cale de a obţine date suficient de bune este ancheta individuală, înregistrarea pe bandă de magnetofon: adică tipul cel mai caracteristic de observaţie sistematică.[8]

Ajungem deci la *paradoxul observatorului:* scopul cercetării lingvistice într-o comunitate trebuie să fie descoperirea felului de a vorbi al oamenilor atunci cînd nu sînt supuşi unei observaţii sistematice; totuşi, aceste date nu pot fi obţinute decît prin observaţie sistematică. Bineînţeles, problema nu este de nerezolvat: avem posibilitatea fie de a suplimenta anchetele oficiale cu alte date, fie de a schimba, printr-un mijloc sau altul, structura anchetei. Dintre diversele proiecte de cercetare, nu toate au reuşit să depăşească acest paradox. Mulţi cercetători şi-au efectuat lucrările bazîndu-se pe un număr limitat de date stilistice, concentrate la extremităţile mai oficiale ale spectrului lingvistic. S-a realizat un studiu sistematic al vorbirii locale în lucrările lui Gumperz, în studiul nostru din New York şi din aria ghettourilor urbane, şi în proiectul Fishman-Gumperz-Ma, din Jersey City.

Modalităţi de a depăşi constrîngerile implicate de anchete.

Un mijloc de a înlătura paradoxul este de a depăşi constrîngerile anchetei, prin diverse mijloace care distrag atenţia vorbitorului şi înlesnesc folosirea naturală a limbii. Aceasta se poate face în cursul diferitelor întreruperi şi pauze anunţate astfel, încît subiectul să presupună, în mod inconştient, că nu este anchetat în acel moment (Cap. 3). Putem să-l antrenăm pe subiect în întrebări şi teme care recreează emoţii puternice din trecut sau în alte contexte. Una dintre cele mai eficiente întrebări de acest tip este aceea referitoare la „Pericolul de moarte": „Aţi fost vreodată într-un pericol serios de a fi omorît?" (Cap. 3, p. 92). Naraţiunile oferite drept răspuns la

[8] În unele situaţii, se pot face înregistrări fără ştirea subiectului, dar sunetul este de o calitate atît de proastă, încît asemenea înregistrări pot, cel mult, să confirme date obţinute anterior.

această întrebare vădesc întotdeauna o deplasare a stilului de la vorbirea îngrijită spre cea locală.[9]

Nu ne putem aştepta ca asemenea procedee să ducă întotdeauna la obţinerea unei schimbări radicale a stilului. În locul unei confruntări directe între subiect şi anchetator, o abordare mai sistematică foloseşte, în controlul vorbirii, interacţiunea normală în cadrul grupurilor de indivizi cu statut egal. În lucrarea lui Gumperz despre Hemnes*, datele de bază au fost obţinute prin înregistrarea şedinţelor de lucru cu grupuri naturale. În lucrarea noastră privind limba folosită în Harlemul central-sudic**, am studiat grupurile de adolescenţi cu statut egal, prin observaţie de lungă durată, cu participarea directă a anchetatorului. Anchetele individuale au fost efectuate cu toţi membrii grupului, furnizînd astfel datele individuale de care aveam nevoie pentru fiecare subiect. S-au ţinut o serie de şedinţe de lucru cu un grup, în care vorbirea fiecăruia era înregistrată pe o pistă separată (prin intermediul unui microfon purtat la gît de anchetator). În timpul acestor şedinţe de lucru nu a existat nici o restricţie vădită: adolescenţii s-au comportat aproape ca de obicei, şi cea mai mare parte a interacţiunii — fizice sau verbale — s-a efectuat între membrii grupului. În consecinţă, influenţa observaţiilor sistematice a fost redusă la minimum. Acesta este deocamdată unicul studiu cantitativ al unui grup autoselectat, firesc constituit, format din membri cu statut egal, din literatura de specialitate. Sperăm că studii asemănătoare vor fi întreprinse în viitorul apropiat.

Anchetele rapide şi anonime

„Anonim" se referă aici la faptul că, în cursul acestor anchete, nu se consemnează datele personale ale subiecţilor (nici măcar numele lor) şi nici anchetatorul nu-şi divulgă prezenţa. Astfel, în cursul anchetei lui W. Labov în cîteva magazine universale din New York, relaţia dintre anchetator şi subiect a luat forma relaţiei normale cumpărător-vînzător.

În metodele descrise anterior, identitatea şi poziţia demografică a fiecărui subiect sînt cunoscute bine. În afară de acestea, se pot întreprinde anonim observaţii sistematice, în timpul unor conversaţii al căror caracter de anchetă nu e precizat. În anumite locuri avantajoase, se poate studia un mare număr de subiecţi, într-o perioadă scurtă de timp, iar dacă identitatea lor socială este bine precizată de situaţia obiectivă, constatările pot fi foarte bogate. Cercetarea în magazine universale (Cap. 2) a furnizat un model al unei astfel de activităţi rapide şi anonime, şi un număr de proiecte asemănătoare au confirmat caracterul practic şi demn de încredere al acestei metode (pentru detalii şi alte posibilităţi, vezi Cap. 2).

9 Unul din aspectele cele mai interesante ale acestei întrebări este că implică un răspuns de tipul da sau nu, pe care noi, de obicei, îl evităm. Mecanismul pare a fi următorul: informatorul este dispus să recunoască faptul că a fost pus într-o asemenea situaţie, deşi poate să nu fie dispus să se ofere spre a face o relatare. Dar fiindcă a recunoscut, îşi dă seama că este foarte greu să evite o relatare completă atunci cînd anchetatorul întreabă, după un timp: „Ce s-a întîmplat?" Altminteri ar părea că a făcut o afirmaţie falsă.

* G, E.

** W. Labov, P. Cohen, C. Robins şi J. Lewis, *A Study*...

Observaţiile nesistematice

Întrebarea principală care se pune în oricare dintre studiile acestea este dacă s-au obţinut într-adevăr date despre aspectul local esenţial, sistematic al limbii. Observaţiile nesistematice şi obiective ale vorbirii, în diferite puncte strategice, ne pot spune mult despre reuşita noastră în această privinţă. Se poate înregistra un număr de trăsături constante şi variabile de la grupuri mari de oameni, în locuri publice, cum ar fi trenurile, autobuzele, restaurantele, traseele navetiştilor, grădinile zoologice — oriunde se adună destui membri ai comunităţii lingvistice şi unde se aude uşor şi firesc ce vorbesc. Există multe înclinaţii subiective în asemenea tipuri de observaţie: spre exemplu, sînt selectaţi cu precădere vorbitorii zgomotoşi şi mai puţin instruiţi. Dar ca un corectiv al tratamentului preferenţial al situaţiei de anchetă, astfel de informaţii pot fi deosebit de valoroase.

Mijloace de comunicare în masă

Există, de asemenea, posibilitatea de a obţine date sistematice de la emisiunile de radio şi televiziune, deşi aici selecţia şi constrîngerile de stil sînt, de obicei, foarte puternice. În ultimii ani, am făcut foarte multe anchete directe la locul calamităţilor, unde vorbitorii sînt prea puternic influenţaţi de situaţia de moment pentru a-şi controla vorbirea. Emisiunile bazate pe discuţii şi cuvîntările la întrunirile publice ne pot oferi o bună secţiune transversală pentru o comunitate, dar, în acest caz, stilul este şi mai oficial decît cel obţinut printr-o anchetă directă.

Limita formală a gamei stilistice

Este relativ uşor să se extindă gama stilurilor folosite de vorbitor spre limita reprezentată de stilurile cu caracter oficial, în cazul cărora se acordă mai multă atenţie vorbirii. Sînt multe probleme care determină, în mod firesc, o vorbire mai îngrijită (cum ar fi chiar cele privitoare la vorbirea însăşi). În majoritatea studiilor urbane întreprinse pînă acum s-au folosit texte citite pentru a cerceta variaţiile fonoţogice. În general, variabilele lingvistice vădesc o deplasare accentuată de la redările cele mai controlate pînă la citirea cea mai liberă. Textele tradiţionale sînt relativ artificiale, urmărind să cuprindă cît mai multe cuvinte susceptibile de variaţii dialectale. Un text care se citeşte bine, organizîndu-se în jurul unor teme locale sau specifice adolescenţilor, va da naştere unei vorbiri mult mai puţin oficiale decît acestea sau decît listele de cuvinte izolate. Într-un asemenea text se pot include apoi perechi minimale, astfel încît vorbitorul să nu fie conştient de contrast. Lucrările lui S h u y,

Wolfram și Riley*, Wolfram** și Trudgill*** au utilizat asemenea texte, deși alcătuirea unor lecturi speciale pentru anumite variabile nu a progresat atît de rapid pe cît o merită această cercetare.

Levine și Crockett**** și Anshen***** au folosit o altă metodă pentru a extinde gama stilistică a lecturilor. S-au construit propoziții în care au fost incluse variabilele, iar în alte puncte ale acelorași propoziții au fost inserate spații albe, pe care subiectul trebuia să le completeze cu elemente lexicale, distrăgîndu-i-se astfel atenția de la variabile. Pronunțarea variabilei fonologice (r), în acest context, a prezentat mai puține realizări de tipul (r-1) decît în cazul citirii unor cuvinte izolate.

Prezentarea cîtorva teste destinate obținerii unor informații referitoare la variația lingvistică.

Există teste formale care nu solicită subiecții să citească. *Testele de percepție* de forma ABX furnizează informații utile: în cazul neutralizării totale a unei distincții fonologice, vorbitorii nu reușesc să audă dacă X este mai aproape de A sau de B; dar acolo unde operează reguli variabile, iar neutralizarea nu este completă, ei vor reuși parțial. O cantitate surprinzătoare de informații gramaticale se poate obține prin *testele de repetare* aplicate subiecților mai în vîrstă. Asemenea teste de repetare sînt folosite de mult în psiholingvistică, la copii între 2 și 5 ani, dar, spre surpriza noastră, am descoperit că, la vorbitorii dialectelor nonstandard, regulile gramaticale de bază, la subiecți mult mai vîrstnici, între 10 și 17 ani, controlau forma repetițiilor. Vorbitorilor de BEV nu le era deloc greu să repete corect propoziții lungi în propriul lor sistem gramatical, dar multe propoziții în engleza standard au fost pe loc restituite în forma dialectală.[10]

A fost elaborat un număr de teste formale pentru a identifica părerile generale despre limbă, precum și informația socială cuprinsă în formele dialectale. Este posibil să se prezinte *teste referitoare la mediul familial* — secvențe înregistrate ale unor vorbitori „tipici" — și să se ceară subiecților să identifice originea lor etnică, rasa, clasa socială.****** Sîntem informați astfel dacă vorbitorii pot sau nu să ob-

[10] Aceste observații au fost confirmate de atunci de o serie de teste aplicate pe scară largă în școli, unde relația subiecților cu dialectul nu era la fel de bine cunoscută.*******

* R. Shuy, W. Wolfram și W. K. Riley, *A Study...*

** W. Wolfram, *Linguistic Correlates of Social Stratification in the Speech of Detroit Negroes*, teză nepublicată, Hartford Seminary Foundation, 1969.

*** P. J. Trudgill, *The Social Differentiation of English in Norwich*, disertație nepublicată, Universitatea din Edinburgh, 1971.

**** L. Levine și H. J. Crockett jr., *Speech Variation in a Piedmont Community: Postvocalic r*, în: *Lieberson* (ed.), 1966.

***** F. Anshen, *Speech Variation among Negroes in a Small Southern Community*, disertație nepublicată, Universitatea din New York, 1969.

****** W. Labov, P. Cohen, C. Robins și J. Lewis, *A Study...*, paragraful 4.4; L. Brown, *The Social Psychology of Variations in French Canadian Speech*, disertație nepublicată, Universitatea McGill, 1969.

******* J. C. Baratz, *A Bidialectal Task for Determining Language Proficiency in Economical Disadvantaged Negro Children*, în: „Child Development", 1969, 40, p. 889—902.

ţină aceste informaţii cu caracter social din vorbire, dar nu şi unde anume este localizată informaţia: în gramatică, fonologie, intonaţie sau caracteristicile vocii. *Testele de reacţii subiective* ne permit să separăm variabilele lingvistice de factorii personali. Tehnica „identităţii potrivite" [engl. „matched guise technique"], folosită de către Lambert şi studenţii săi*, îl pune pe subiect în prezenţa unor serii de secvenţe înregistrate pe o bandă de magnetofon de pe care se aud vocile aceloraşi vorbitori folosind limbi sau dialecte diferite. Subiecţilor li se cere să facă aprecieri asupra personalităţii vorbitorilor. Atîta timp cît nu pot şti cum i-au cotat pe aceiaşi vorbitori mai înainte, ei traduc inconştient părerile generale despre limbă în aprecieri diferenţiatoare asupra cinstei vorbitorilor, a inteligenţei lor, a gradului în care poţi avea încredere în ei etc. În testele noastre de reacţii subiective (Cap. 6)**, sînt ascultaţi aceiaşi vorbitori citind propoziţii care diferă mai ales prin tratamentul variabilei lingvistice în studiu. Evaluarea de către subiecţi a semnificaţiei sociale a acestei variabile este înregistrată, prin intermediul răspunsurilor diferenţiate la propoziţii corespunzătoare, în cadrul unor ierarhizări de tipul: „Care este cea mai bună slujbă pe care o poate obţine vorbitorul, avînd în vedere felul cum se exprimă?" sau „Dacă vorbitorul se află într-o luptă de stradă, cît de probabil este să iasă învingător?"

Părerile vorbitorilor faţă de variabile lingvistice bine stabilite pot fi relevate, de asemenea, prin *testul de autoevaluare*. La întrebarea care anume dintr-un număr de forme sînt caracteristice pentru propriul lor mod de a vorbi, răspunsurile subiecţilor reflectă mai degrabă forma pe care ei o cred „corectă" sau de prestigiu decît forma pe care o folosesc de fapt. Nici acest tip de date ale testelor nu pot fi interpretate fără informaţii asupra modelelor lingvistice reale ale subiecţilor***.

Putem investiga gradul de conştientizare a variantelor sociale puternic marcate stigmatizate, cu ajutorul *testelor de corectare în clasă*, cerîndu-le vorbitorilor să corecteze propoziţii care se îndepărtează de modelele prezentate la şcoală sau în clasă****. Dar este aproape imposibil să se obţină rezultate interpretabile cu tipul opus de *teste de corectare în vorbirea locală*, în care subiectului i se cere să corecteze forme standard de prestigiu în sensul vorbirii locale nonstandard. Influenţa situaţiei formale de test este de aşa natură, încît subiectul nu poate percepe corect regulile nonstandard. Există dovezi că norma de control auditiv care a guvernat producerea formelor nonstandard în copilărie este înlocuită de norma de prestigiu, astfel încît, în general, pentru majoritatea vorbitorilor, nu este posibil să-şi dirijeze corect atenţia către regulile nonstandard. Rezultatul acesta reflectă o importantă axiomă privind trecerea la vorbirea locală: *ori*

* W. E. Lambert, *A Social Psychology of Bilingualism* în: J. Macnamara (ed.), *Problems of Bilingualism*, în: „The Journal of Social Issues", 1967, 23(2); p. 91—100.

** Cap. 6 (p. 143—195) cuprinde studiul *Subjective Dimensions of a Linguistic Change in Progress.*

*** Vezi W. Labov, 1966, cap. 12; P. Trudgill, *The Social*...

**** W. Labov, P. Cohen, C. Robins şi J. Lewis, *A Study*..., paragraful 4.4.

de cîte ori un dialect subordonat se află în contact cu un dialect supraordonat, răspunsurile date în orice situaţie de test formală se vor schimba de la dialectul subordonat spre cel supraordonat, într-un mod neregulat şi nesistematic. Termenii de „supraordonat" şi „subordonat" se referă aici la orice dimensiune socială ierarhică, echivalentă cu „de prestigiu" şi „stigmatizat". Unii lingvişti speră că, „instruind" informatorul cu privire la scopurile analizei, este posibilă diminuarea acestui efect şi obţinerea treptată de răspunsuri caracteristice pentru vorbirea locală în stare pură. Însă aceasta este o iluzie. În schimb, subiectul îşi poate folosi cunoştinţele cu privire la dialectul de prestigiu pentru a evita orice formă locală care este identică sau asemănătoare cu forma standard, şi astfel poate produce forme stereotipe, care constituie pur şi simplu o colecţie a „celor mai diferite" sau a „celor mai rele" tipuri de propoziţie. Vorbitorii care s-au aflat într-un contact larg cu forma supraordonată nu mai au intuiţii clare despre idiomul lor local care să fie disponibile pentru investigare.[11]

Există o raţiune suplimentară pentru a privi ca suspecte datele asupra unui idiom nonstandard adunate de la un informator „instruit". De obicei, anchetatorul vorbeşte dialectul supraordonat standard, care este dominant în această situaţie de anchetă directă. Capacitatea informatorului de a învăţa limba operează în orice moment şi există dovezi că regulile sale gramaticale vor fi puternic influenţate de către limba standard în timpul perioadei de obţinere a informaţiei.[12]

Cîteodată, deşi rar, găsim cîte un informator care pare aproape imun la o „corectare" de acest tip — care pare să aibă acces direct la propriile intuiţii, în ciuda cunoaşterii dialectului standard. Este o sarcină importantă a psiholingviştilor să identifice alte trăsături care acompaniază sau determină acest comportament, pentru ca noi să putem căuta, în cadrul populaţiei date, informatorii „ideali". Dar va fi întotdeauna necesar să raportăm răspunsurile informatorului la alte informaţii asupra idiomului local, pentru a vedea dacă acesta are acces într-adevăr la regulile originare. Pentru a evalua aceste date trebuie să cunoaştem dinainte regulile idiomului respectiv, din observarea directă a vorbirii curente. Dar procedura nu este pe deplin circulară; dacă avem încredere în introspecţiile informatorilor „imuni", putem obţine date esenţiale asupra unor forme care sînt prea rare pentru a fi găsite în orice corpus de vorbire curentă. Ră-

[11] Acest fapt este evident în cazul copiilor. Nu putem întreba copiii mici dacă o propoziţie nonstandard pe care ei au produs-o este bine formată, nici nu putem să le cerem adulţilor să-şi reconstruiască gramatica din copilărie. În general, este adevărat că învăţarea unei serii de reguli strîns legate de o serie mai veche face imposibilă reconstituirea situaţiei mai vechi.

[12] Colaboratorul nostru din ancheta în Harlemul central-sudic, John Lewis, a manifestat o puternică deplasare a variabilelor nonstandard pe care noi le investigam, din perioada cînd a fost pentru prima oară anchetat (1965), pînă în momentul cînd a terminat să-i ancheteze pe alţii (1967).

mîne o problemă deschisă dacă este sigură sau nu extrapolarea de la stabilitatea observată la formele obișnuite spre stabilitatea neobservată la formele rare.

Aceste considerații nu se aplică în mod necesar acelor lingviști care studiază limbile prin intermediul unei alte limbi, nemarcate social în raport cu limba cercetată. Este normal ca un lingvist care studiază o limbă pentru prima dată să lucreze cu informatori bilingvi, care pot să nu vorbească corect limba de studiat. Astfel de etape preliminare în obținerea de informații constituie, desigur, premise necesare în studiul exact al limbii în contextul ei social. Lingviștii buni pot merge mai departe și își pot extrage cele mai semnificative date din înregistrări ale discuțiilor între vorbitori nativi, paralel cu ședințele de lucru cu grupuri, amintite mai sus. Studiul limbii în contextul ei social poate fi întreprins numai în cazul cînd limba este „cunoscută", în sensul că cercetătorul poate înțelege o conversație rapidă. Atunci cînd un specialist în antropologie lingvistică intră în această cercetare mai avansată, se aplică axioma schimbării dialectului, deoarece vor exista, în mod inevitabil, nivele stilistice pe care el va dori să le separe.

Deși se poate ajunge la anumite rezultate cu informatorii bilingvi prin metoda intuiției, este îndoielnic că aceasta se poate realiza și cu informatorii „bidialectali", dacă asemenea vorbitori există într-adevăr. Nu am întîlnit încă nici un vorbitor nonstandard care să stăpînească bine limba standard și să păstreze încă o bună stăpînire a dialectului nonstandard. Diferențele dialectale depind de reguli de nivel inferior, care vor apărea drept adaptări și extinderi minore ale condițiilor contextuale etc. Se pare că asemenea condiții sînt inevitabil interdependente și, deși vorbitorul poate să dea impresia că se exprimă într-adevăr în dialect, o examinare atentă a vorbirii arată că gramatica lui a fost puternic influențată de varianta standard a limbii. El poate reuși să-i convingă pe ascultători că vorbește în dialect, dar această impresie se pare că depinde de o serie de semnale nesistematice și puternic marcate.[13]

În fiecare comunitate, există vorbitori mai conștienți decît alții de standardul lingvistic de prestigiu, al căror comportament este mai puternic influențat de standardele de perfecțiune exterioare. Ei vor prezenta schimbări mai numeroase ale stilurilor decît aceia care nu recunosc un asemenea standard. Această trăsătură poate fi măsurată prin *testul de nesiguranță lingvistică.* Dintr-o listă selectată de variante marcate social, subiectul este întrebat care din două forme este corectă; și apoi pe care o folosește el în mod real. Numărul total al elementelor pentru care cele două răspunsuri diferă constituie un indice precis al nesiguranței lingvistice (Cap. 4 și 5).*

[13] Modalitățile prin care astfel de vorbitori îi conving pe ascultătorii lor că se exprimă în dialect reprezintă o problemă importantă pentru sociolingvistică. Conducătorii instruiți ai comunității negre din Statele Unite furnizează multe exemple ale acestui fenomen.

* Cap. 4 (p. 110—121) cuprinde studiul *The Reflection of Social Processes in Linguistic Structures,* iar cap. 5 (p. 122—142) — studiul *Hypercorrection by the Lower Middle Class as a Factor of Linguistic Change.*

J. Sumpf

LINGVISTICĂ ȘI SOCIOLOGIE*

Raporturile dintre lingvistică și sociologie sînt, desigur, multivoce. De cele mai multe ori, în Franța, cînd un sociolog se îndreaptă spre lingvistică sau, cel puțin, spre ceva asemănător lingvisticii, el se preocupă de *analiza de conținut.*

Analiza de conținut (fr. *analyse de contenu*; engl. *content analysis)* este un ansamblu disparat de tehnici aplicate unor materiale lingvistice. Problemele principale ale analizei de conținut se referă la determinarea condițiilor de producere a unui grup de texte considerat (atitudinile, opiniile, concepțiile față de elementele care constituie obiectul textelor, intențiile și motivarea care stau la baza producerii lor) și la analiza unor trăsături ale textelor selectate în funcție de scopul cercetării. Ambele categorii de probleme presupun relevarea acelor elemente din structura lingvistică a textului care pun în evidență un aspect sau altul.

Această expresie acoperă un ansamblu atît de heteroclit de preocupări și metode, încît am putea să-i negăm orice valoare.[1] Cu toate acestea, frecvența referințelor indică, fără nici o îndoială, necesitatea cercetării[2]. Se pare că este posibil, după F. Lévy[3], să se distingă între conținuturile lingvistice și cele nonlingvistice (comportamentele, de exemplu), să se distingă, în cadrul primului grup, analiza documentară, lectura normalizată a unui corpus, și analiza conținutului în conformitate cu anumite categorii impuse de cercetător ansamblului corpusului sau domeniului, fiindcă, de cele mai multe ori, corpusul nici nu e măcar definit ca atare. În fine, ne putem întreba, așa cum se întreabă Moscovici și Henry[4], în articolul din acest număr, care este finalitatea și valoarea diferitelor metode posibile.

Putem spune, într-o formulare ontologică, că, în analiza conținutului, lingvistica și sociologia încearcă să coopereze pentru clarificarea unui domeniu vital dar, în același timp, defectuos definit [...]

Este posibilă, desigur, o apropiere de rigoarea lingvistică, așa cum o fac Berelson și Lazarsfeld[5], prin studierea în detaliu a dimensiunilor actului comunicării (receptarea; sursa; descompunerea temei în componente, cum ar fi: auditoriul vizat; problema; metodele etc.). Dar este vorba, în cel mai fericit caz, de cadrele destul de puțin precise, indicate de Morris**, sau de evidențe comode.

[1] Ch. F. Hockett, în: Harry Hoijer (ed.), *Language and Culture,* The American Anthropological Association, 1954, vol. 56, nr. 6, par. 2, Memoir 79, p. 151.

[2] De exemplu, F. Isambert, *L'analyse des attitudes religieuses,* în: „Archives Soc. des Religions", 1961, 6 (II), p. 35—52.

[3] F. Lévy, în numărul special al Buletinului C.E.R.P. consacrat analizei de conținut.

[4] Paul Henry și Serge Moscovici, *Problèmes de l'analyse de contenu,* în: „Langages", 1968, 11, p. 36—60.

[5] B. Berelson și P. F. Lazarsfeld, *The Analysis of Communicats Content,* schiță preliminară, 1948, 149 p., conține un istoric detaliat al cercetărilor în domeniul analizei de conținut în S.U.A. Vezi, de asemenea, P. F. Lazarsfeld, *The Controversy over Detailed Interviews. An Offer of Negociation,* în: „Public Opinion Quarterly" 1944, p. 38—60.

* J. Sumpf, *Linguistique et sociologie,* în „Langages", 1968, 11, p. 3—4, 5, 20—22, 27.

** Cf. Ch. W. Morris, *Foundations of the Theory of Signs,* Chicago, 1938; *Signs, Language and Behavior,* New York, 1946.

Ch. Morris precizează componentele procesului semiotic, adică ale procesului prin care se ia cunoștință de existența unui anumit obiect. *Semnul* este mediatorul acestui proces; cei care iau cunoștință sînt *interpretanți:* agenții procesului sînt *interpreții,* iar obiectul de a cărui existență se ia cunoștință este un *designatum (Foundations...,* p.4). Procesul semiotic are trei dimensiuni: *semantică* (desemnează relația dintre semne și obiecte), *pragmatică* (desemnează relația dintre semne și interpreți) și *sintactică* (desemnează relația dintre semne) *(Foundations...,* p. 6—7).

Adevărul schemelor „lingvistice" constă în intenţia sociologică existentă, care impune apelul la analiza de conţinut [...] Constituie oare analiza conţinutului o *descriere* adecvată a universului în care acţionează anchetatorul şi anchetatul? Regăsim aici, ca şi în controversa Osgood-Weinreich*, concepte ca acelea de cultură comună, consens, sens, comunicare, descriere etc. În acest caz, raporturile dintre lingvistică şi sociologie sînt cele dintre lingvistica generală şi sociologia generală. La acest nivel, oricît de puţin familiarizaţi am fi cu imensa literatură în care se găsesc indicate teme comune sociologiei şi lingvisticii, două impresii predomină. Pe de o parte, tema „societăţii" (sau aceea a naţiunii sau a culturii) obsedează lingvistica, reprezentînd o evidenţă în acelaşi timp utilă, defectuos definită şi contradictorie. Dar aceeaşi este situaţia şi în cazul unor teme înrudite cu limba: conştiinţă, opinii, semne şi indicii. Pe de altă parte, încercările de a găsi un cadru comun pentru sociologie şi lingvistică oscilează între ambiţii mult prea vaste pentru a fi satisfăcute şi teme de cercetare restrînse, dar tot atît de confuze şi deficitar definite.

Ar fi legitimă încercarea de a construi din nou o teorie a raporturilor dintre lingvistică şi sociologie dacă ne-am putea situa într-o sincronie pură. În realitate, statutul caracteristic al cel puţin uneia dintre cele două discipline — sociologia — ne interzice acest lucru. Mai mult, orice problemă comună, cea a bilingvismului, de pildă, vehiculează un întreg fundal ideologic, o serie întreagă de concepte-fantomă. Este deci important să se încerce o oarecare clarificare [...]

Osgood porneşte de la ideea că atitudinea nu poate fi desprinsă de cultură şi, ca atare, de structura internă a limbii. Pe această bază, el consideră posibilă deducerea atitudinii semnificate din analiza semnificanţilor. Weinreich susţine că un asemenea punct de vedere presupune solicitarea datelor lingvistice dincolo de posibilităţile reale de informare pe care le oferă. Caracterul reprezentativ al componentelor unui enunţ nu poate fi determinat, întrucît nu s-a realizat încă inventarierea unităţilor lexicale şi descrierea satisfăcătoare a relaţiilor dintre ele.

III. **Sociolingvistica**[6]

Nu este posibilă izolarea termenului de sociolingvistică de alte expresii care implică, cel puţin, o preocupare asemănătoare: etnolingvistică — sociologie a limbajului — *Language in Culture* (Hoijer); *Ethnography of Communication* (Hymes şi Gumperz).**

Fiecare dintre aceste expresii caută să stabilească o legătură între limbaj şi societate. Această preocupare caracterizează un ansamblu de enunţuri, cum ar fi: societatea se exprimă prin limbaj — limbajul indică tipul de viaţă culturală etc. Multiplicitatea enunţurilor reprezintă, evident, o problemă în sine. Ea reprezintă, de asemenea, un ansamblu polemic, în măsura în care „preocuparea" nu este brută, ci organizată de două discipline mai mult sau mai puţin constituite: sociologia sau etnologia şi lingvistica. În acest sens, sociolingvistica

[6] Pentru moment, două antologii esenţiale: Dell Hymes (ed.), 1964 şi Bright (ed.), 1966. La acestea se adaugă două numere speciale din „American Anthropologist", vol. 66, nr. 3, part. 2, *Transcultural Studies in Cognition*, şi vol. 66, nr. 6, part. 2, *The Ethnography of Communication*. Sub tipar, o antologie a lui Fishman (Mouton) [cf. Fishman, 1968].

* Cf. U. Weinreich, *Travels through Semantic Space*, în: „Word", 1958, 14, p. 340—366; Ch. E. Osgood, *Semantic Space Revisited*, în: „Word", 1959, p. 192—201.

** Cf. Hoijer, 1954; Gumperz, Hymes, 1964.

apare, la prima vedere, ca o cale deosebită, opusă, suplimentară sau îmbunătățită, față de calea bine consolidată a lingvisticii descriptive. Ea reia o serie de opoziții ca, de pildă:

— limbă și vorbire (Greenberg și Hymes)
— uniformitate și diversitate (Bright)
— simplitate și complexitate (Hoenigswald)
— funcție și uzaj (D. Hymes)
— vorbire și act de vorbire
— cod și vorbire
— funcție și structură
— context și mesaj
— limbaj și situație (Firth)
— limbaj și om sau antropologie.

Weltanschauung = concepție despre lume.

Metalimba este limba care servește la descrierea alteia.

Cf. și B, D.

Aceste opoziții pot avea un sens romantic, în măsura în care sînt puse în contrast ariditatea analizei lingvistice și viața, aspectul concret cuprins în vorbire, act, situație etc.; un sens totalizator, în măsura în care sociolingvistica ar fi *Weltanschauung*-ul sau *metalimba*, datorită cărora atît sociologia cît și lingvistica ar deveni posibile[7], și, în fine, sensul unui contact între două discipline sau două metode. Acest contact poate avea el însuși mai multe sensuri. Sociolingvistica ar fi o disciplină nouă care se adaugă celorlalte. Dar, în general, ea urmărește să însuflețească și chiar să transforme ansamblul lingvisticii. „Pînă nu demult", spune Hymes[8], „lingvistica americană și antropologia par să fi favorizat invarianța de structură în analiza unei limbi, variația de structură între limbi, variația atunci cînd era vorba de studierea uzajului în interiorul aceleiași limbi... și invarianța de uzaj atunci cînd se punea problema comparării mai multor limbi". Astăzi variația este aceea care predomină în analiza unei singure limbi, invarianța — atunci cînd este vorba să se compare limbile (universaliile), tot invarianța și în cazul studierii funcțiilor limbajului într-un singur sistem, în sfîrșit, variația atunci cînd se compară uzajul în diferite limbi. În primul caz, limba este matricea universală, iar cultura este aceea care aduce relativitatea. În cazul al doilea, situația este inversă. Așa cum au precizat anterior Saussure, Mauss, Jespersen, Boas, dacă finalitatea diverselor culturi poate fi aceeași, îmbinarea între limbaj și acțiune, între diferitele nivele ale limbajului poate varia în mod considerabil. Ceea ce, într-un caz, este asigurat prin gramatică (timp, pluralitate) poate fi asigurat, în alte cazuri, prin mijloace lexicale.

Saussure, *Cours de linguistique générale*, cap. III; M. Mauss, *Sociologie et anthropologie*, Paris, 1950, sau *Essais de sociologie*, Paris, 1968; O. Jespersen, *Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View*, Londra, 1946, sau Bloomington, 1964; Fr. Boas, *The Mind of Primitive Man*, New York, 1911.

Dacă există un al doilea tip de relativitate, dacă trebuie abordate din nou probleme care rămîneau în mod definitiv formulate în cadrul clasic la Sapir și Whorf*, vom avea de-a face, pe de o parte, cu concepte preluate din vechea lingvistică, pe de altă parte, cu concepte relativ noi. Este cazul, pe de o parte, al conceptelor de comunicare, funcție, metodă, iar pe de altă parte, al conceptului de comunitate *(community)* [...]

[7] Vezi intervenția lui C. F. Voegelin, în: R. Jakobson, *Results*, 1953, p. 23.

[8] Dell Hymes, *Two Types of Linguistic Relativity*, în: W. Bright (ed.), 1966, p. 114—167.

* În legătură cu ipoteza Sapir-Whorf, cf. explicația marginală la ABS, S.

V. Modul de abordare a problemei sociolingvistice

Tot ceea ce am obținut pînă acum este de ordin critic. Dispunem de instrumentul necesar pentru a recunoaște un anumit model vechi într-o anumită literatură recentă. Ne găsim în prezența anumitor soluții, a unei polemici a cărei temă este lărgirea sferei lingvisticii tradiționale. Dar acestea nu sînt decît deziderate. Nu avem la dispoziție decît puritatea metodei etnografice.

Cum putem ajunge la problema sociolingvisticii? Acest lucru nu este posibil cu ajutorul unor precepte metodologice vagi și fără aplicare.[9] Se poate construi sociolingvistica? Am avea, pe de o parte, un limbaj natural L, iar pe de alta, un limbaj teoretic L', cu ajutorul căruia sînt determinate elementele fundamentale aparținînd limbajului L (*meaning postulates* și regulile de formare, de la Carnap; *primitive sentences* la Hempel[10]) și apoi formele combinatorii (reguli de transformare). Acestea din urmă pot să ne permită să enunțăm predicate și să stabilim clase, în cadrul unor teritorii a tipurilor sau al unui model semantic. Trecerea continuă de la elemente la propoziții este posibilă în interiorul intensiunii, adică al capacității de a genera comprehensiunea care leagă diferitele elemente sau diferitele propoziții. Norma intensiunii este valoarea de adevăr. Care poate fi locul sociolingvisticii în cadrul limbajului formalizat L'? Este el oare descrierea obiectelor aparținînd la două clase — societate—limbă — care fac parte dintr-un univers logic comun? De fapt, acest univers logic și clasele pe care el le definește sînt ele însele părți ale limbajului teoretic. Ce sînt aceste clase de obiecte în limbajul teoretic? Este oare momentul în care vorbesc persoanele x, y? Moment și persoane, toate reprezintă selecții în cîmpul elementelor posibile definite de limbajul teoretic. Dacă vorbim, după Bar Hillel[11], despre *material mode of speech* este pentru a-l converti în *transposed mode of speech* din limbajul teoretic. Dacă vorbim, după Hempel, despre tipuri istorice sau sociale este pentru a face din ele elemente ale unei serii de relații de ordine definite prin comparație în funcție de intensitatea realizării tipului [...]

Dacă nu putem construi sociolingvistica nu ne rămîne decît să o facem să apară ca zonă topică a însăși acțiunii sociologiei, pe de o parte, și lingvisticii, pe de altă parte. La acest nivel, operele lui Lévi-Strauss și Chomsky ni se par deopotrivă de sugestive[12] [...]

Sociolingvistica nu poate fi concepută ca un metalimbaj construit de cercetător. Autorul are în vedere descrierea dată de Carnap structurii limbajelor logice.

Postulatele de sens (meaning postulates) sînt expresii care fixează anumite compatibilități sau incompatibilități între semnele unui sistem. *Regulile de formare* stabilesc forma corectă a expresiilor dintr-un sistem. *Regulile de transformare* definesc o serie de operații prin care, dintr-un număr de expresii corecte, se obțin alte expresii corecte. *Predicatele* se referă la proprietăți sau relații între obiecte. Pentru o înțelegere mai clară a punctului de vedere susținut de autor în acest paragraf, cf. Em. Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, București, 1970, cap. IV și V.

[9] Se cunoaște formula de la începutul *Logicii* lui Hegel: nu putem învăța stomacul să digere.

[10] Vezi diferitele eseuri ale lui Hempel, reunite în *Aspects of Scientific Explanation*, The Free Press, 1965, 505 p. În special eseurile consacrate taxonomiei și teoriei tipurilor.

[11] Bar Hillel, *Remarks on Carnap's Logical Syntax of Language*, p. 519—544, în: *The Philosophy of Rudolf Carnap*, 1963. Textele esențiale ale lui Carnap referitoare la problema în discuție se găsesc în *Meaning and Necessity* [cf. și ediția românească *Semnificație și necesitate*, Cluj, 1972].

[12] Articolul lui A. Lerond din acest volum [A. Lerond, *L'enquête dialectologique en territoire gallo-roman*, în: „Langages", 1968, 11, p. 84—100] este, după cum se va vedea, foarte înrudit cu vederile lui Lévi-Strauss.

Prezentarea cîtorva puncte de vedere formulate de Claude Lévi-Strauss.

Cultura este definită în același fel ca și sistemul lingvistic. „Numim cultură orice ansamblu etnografic care, din punctul de vedere al anchetei, prezintă, în raport cu alte ansambluri, abateri semnificative".[13] Ansamblul abaterilor semnificative este cuprins în grupuri de transformare. Această similitudine de metodă nu exclude o anumită ambiguitate a raporturilor dintre cele două științe: antropologia socială așteaptă de la lingvistică rigoarea pe care nu o are. Lingvistica așteaptă de la antropologia socială aspectul concret, care ar completa-o.[14] Ar exista deci între ele o analogie de metodă, una constituind un exemplu pentru cealaltă. Cu toate acestea, *lingvistica* constituie, de asemenea, un pol pentru *sociologie* [...]

Raportul lingvistică/sociologie.

Sociologia și lingvistica converg, în acțiunea lor de relevare a schemelor spiritului uman, într-o socio-logică.[15] [...]

Din punct de vedere sociolingvistic [...] trebuie, în egală măsură, să evităm evidența analogiei dintre societate sau națiune sau cultură și limbaj, să evităm calea comodă a *taxonomiei* și formulele ei de mediere (noțiunea de funcție[16] sau *value structure* a lui Labov).[17] Chiar mărginită la comunitatea lingvistică, abordarea taxonomică oferă poate o descriere comodă, dar, cu siguranță, ea creează o viziune simplificată a echilibrului lingvistic. Chiar mărginit la unele corelații topice (stratificare socială și hipercorectitudine, indicatori și comportament electoral), studiul funcțional se exprimă sub formă de postulate, ceea ce dă naștere poate problemei sociolingvistice, adică unui anumit grad de organizare și continuitate în comunicare [...]

Așa cum precizează N. Chomsky, modelul taxonomic este produsul direct al structuralismului modern. El este mai concret și mai atomistic decît modelul transformațional, întrucît se limitează la identificarea, descrierea și clasificarea unităților, neglijînd aspectul „creativ". Pentru discutarea comparativă a acestor două tipuri de modele, cf. N. Chomsky, *Current Issues in Linguistic Theory*, The Hague, 1964, p. 7—27.

În ce privință poate fi norma gramaticală numită sociolingvistică? Caracterul social al normei reprezintă mai mult decît „dublura" concretă a procesului de comunicare? Dispunem de ceva mai mult decît o redundanță „socială" a enunțului gramatical sau nongramatical? Sau prin conceptul de instituție ne întoarcem la tema contextului și a schimbării în context (cf. în Chomsky, *Rule Changing Creativity*)? De fapt, sociolingvistica apare întîi ca o întrebare sau, mai degrabă, ca o punere în discuție localizată sau globală, referitoare la normele de acceptabilitate [...]

Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că obiectul sociolingvisticii apare în interferență. Ce trebuie înțeles prin interferență[18]? Inter-

[13] *Anthropologie structurale*, Plon, 1958, p. 325.
[14] *Ibidem*, p. 80.
[15] *Ibidem*, p. 101.
[16] cf. privirea critică sugestivă asupra funcționalismului lui Martinet, în: Ruwet, *Introduction à la grammaire générative*, Plon, 1967, p. 102—104.
[17] cf. critica noțiunii de mediere, în: J. A. Fodor, *Could Meaning be an r_m?*, în: „Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior", vol. 4 (1965), p. 73—81.
[18] Folosim aici discuția asupra problemei prezentă la Drange, *Type Crossings*, Mouton, 1966, 218 p.

ferența* nu este ceea ce lingvistica descriptivă tradițională numește *overlapping* [„suprapunere"], căci această trăsătură nu este decît produsul artificial al postulatului biunicității fonemului. Interferența nu este nici afirmația contradictorie. Exemplu: ce este verde este albastru. Interferența nu este nici de ordinul faptelor, nici de acela al întrebării privind faptele, așa cum arată P a p. Într-adevăr, a spune „teoria relativității este albastră" nu este de ordinul faptului și nu pun întrebarea ce culoare are teoria relativității. Interferența nu poate nici să justifice o explicație prin amestecul tipurilor (Pap), pentru că, în acest caz, aș putea spune la fel de bine „Socrate este un număr prim" și „Socrate este divizibil cu 4". În sfîrșit, interferența nu este un fapt de agramaticalitate, pentru că agramaticalitatea nu comportă grade asemenea gramaticalității. O dată trecut un anumit prag, „teoria relativității este albastră" și „perfecțiunea morală este un număr prim" sînt deopotrivă agramaticale. Interferența, spune D r a n g e, la sfîrșitul discuției sale, este o gîndire defectuos adaptată. Am spune, ținînd seama de tot ce am afirmat mai sus cu privire la normă și la punerea ei în discuție, că interferența este un discurs cu norme duble sau triple, mai mult sau mai puțin adaptat. Este mai mult decît intersecția a două domenii (de exemplu, politic și religios), este, la limită, limbajul unuia în cadrul celuilalt sau acoperirea parțială a unuia de către celălalt. Sociolingvistica studiază zonele și mijloacele de interferență. Dar ea evită să facă din aceasta un domeniu închis. Fiindcă interferența, așa cum sugerează B o l i n g e r,[19] este un *răspuns.* Este un răspuns la o opacitate** din interiorul limbajului însuși și, din această cauză, ea se folosește de mijloace multiple. Este o *gîndire,* adică este un discurs bazat, în același timp, pe o memorie și pe un creator.

Relația biunivocă presupune o corespondență de 1 : 1 între două serii de elemente. În cadrul semnului lingvistic, există o asemenea relație între unitățile din planul conținutului și cele din planul expresiei. Schimbarea unui fonem cu altul atrage după sine o modificare a semnificației (cf. perechi ca: *sac, lac, soc, sat* etc.).

În definitiv, mișcarea de gîndire a sociolingvisticii poate fi descrisă ca o punere în discuție, mai mult sau mai puțin globală, a discursului, la contactul cu o situație de interferență [...]

Așa stînd lucrurile, sociolingvistica nu este sociologie. Ea corespunde preocupării unor sociologi ca A. T o u r a i n e, care face din „dezbatere" trăsătura esențială a „subiectului istoric", ca P. N a v i l l e, care vorbește, în articolul citat anterior, despre „Structurare în *cîmpul* social" (p. 170). Ea se întîlnește cu sociologia pe terenul comun al *anchetei.* Ea furnizează marilor întrebări ale sociologiei un punct de plecare elementar, sărac, dar riguros, pentru că întrebarea pe care o pune este „despre ce este vorba?"

[19] D. B o l i n g e r, *Syntactic Blends and Other Matters,* în: „Language", 1961.

* Pentru conceptul „tradițional" *de interferență,* cf. W, CL.

** Noțiunea de „opacitate" a fost utilizată de W. v a n O r m a n Q u i n e, cunoscut specialist în domeniul logicii simbolice. Cf., de exemplu, *Word and Object,* Cambridge, Mass., 1960. Zonele opace ale discursului evidențiază insuficiențe ale codului. Rezolvarea opacității la nivelul mesajului se încearcă prin introducerea unor forme echivalente, fără însă ca echivalența să fie practic realizată.

COMUNITATEA LINGVISTICĂ

În acest capitol introducem noţiunea centrală de comunitate lingvistică, fără de care nu este posibilă analiza felului în care variaţia lingvistică reflectă variaţii socioculturale. Importanţa conceptului pentru sociolingvistică derivă deci din însuşi faptul că el este implicat în definiţia domeniului sociolingvisticii. Aşa cum arată Fishman (F, SL), ţelul studiilor de sociolingvistică este de a descoperi normele sociale care determină comportamentul lingvistic în cadrul unei comunităţi lingvistice date, ca şi valorile simbolice, sensurile pe care varietăţile lingvistice le au pentru membrii comunităţii.

Una din premisele teoriei lingvistice generativ-transformaţionale este existenţa (cel puţin pe plan ideal) a unei comunităţi de vorbire omogene. Realitatea demonstrează însă că neomogenitatea, mai degrabă decît omogenitatea, constituie caracteristica principală a oricărei comunităţi lingvistice. Fie că este vorba de comunităţi multilingve sau de comunităţi în care sînt folosite mai multe varietăţi lingvistice, nu există în mod practic un vorbitor „ideal" în sensul definit de Chomsky[1]. Înseamnă oare că pentru a descrie competenţa lingvistică a vorbitorilor „neideali" este nevoie de o nouă teorie lingvistică? Am încercat în capitolul precedent să dăm răspuns la această întrebare în termenii conceptului de competenţă comunicativă, propus de Hymes. Rămîne să stabilim, în cele ce urmează, caracteristicile definitorii ale conceptului de comunitate lingvistică.

[1] N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Massachusetts, 1965, p. 3—4.

Ca şi termenul de varietate, termenul de comunitate lingvistică este neutru, în sensul că, spre deosebire de alţi termeni care desemnează ansambluri sociale (clasă socială, grup profesional, etnic etc.), el nu implică o anumită mărime a colectivităţii respective sau un anumit tip de interacţiune. După Gumperz (G, C)şi Fishman (F, SL), comunitatea lingvistică se defineşte ca un grup social, constituit ca atare datorită frecvenţei tiparelor de interacţiune socială, folosind una sau mai multe varietăţi lingvistice, şi separat de ariile înconjurătoare tocmai din cauza posibilităţilor mai slabe de comunicare. Interesul pentru comunitatea lingvistică este mai vechi decît sociolingvistica. Astfel Gumperz (G, C) arată că o serie de probleme ale lingvisticii, cum sînt definirea unor tipuri de idiomuri (dialecte, limbaje speciale, limbi naţionale, limbi clasice, limbi pidgin) şi schimbările de cod lingvistic au putut fi studiate numai în legătură cu comunităţile sociale care utilizau idiomurile respective. Studiile de acest fel, întreprinse în secolul al XIX-lea şi în prima parte a secolului al XX-lea, au, mai ales, o orientare istorică, genetică. Acestui punct de vedere i s-au opus adepţii teoriei difuziunii, potrivit căreia schimbările lingvistice se produc în valuri care se intersectează, provenind din centre de inovaţie diferite şi avînd o intensitate direct proporţională cu prestigiul colectivităţii care o generează. Într-o perspectivă ce poate fi numită sociolingvistică, difuzioniştii concep comunitatea de vorbire ca un cîmp dinamic de acţiune, în care schimbările fonetice, împrumuturile, amestecul limbilor şi schimbarea de cod lingvistic apar datorită forţelor sociale.

Graniţele dialectale sînt puse în legătură mai puţin cu zone geografice şi mai mult cu fapte de istorie, cultură etc. Aşa cum vom căuta să demonstrăm în capitolul dedicat schimbărilor lingvistice, cele două teorii se dovedesc, în cele din urmă, a fi complementare.

Şcoala lingvistică britanică, introducînd o distincţie netă între lingvistica descriptivă **şi** lingvistica instituţională, **stabileşte drept obiect de studiu al celei din urmă comunitatea lingvistică, analiza relaţiei dintre limbă (cu multiplele ei varietăţi) şi cei care o folosesc.**

În ultimele trei decenii, accentul în studiile de sociologie a limbii se mută de la problemele istorice la cele sincronice. Această schimbare de perspectivă nu afectează conceptul de bază al comunității de vorbire ca un cîmp de acțiune în care distribuția variantelor lingvistice este o reflectare a faptelor sociale.

Identificarea unei comunități lingvistice, criteriile de definire a ei nu sînt întotdeauna aceleași. Astfel, unele comunități se constituie prin interacțiune permanentă, la nivelul experienței directe; ele se mențin din cauza dificultăților de comunicare cu alte comunități. În acest caz, există interacțiune verbală între membrii comunității. În alte cazuri, varietatea de limbă care-i leagă pe membrii unei comunități este însușită în mod indirect, la nivel referențial, nu la nivelul experienței, și în acest caz, vorbim de o integrare simbolică a membrilor unei comunități. Grupul nu se constituie prin interacțiunea membrilor, ci prin ceea ce Gumperz numește fidelitatea lingvistică față de o varietate de prestigiu.

O asemenea comunitate este națiunea; o astfel de varietate este limba standard sau limba națională. Una din caracteristicile fundamentale ale comunității lingvistice o constituie faptul că ea nu este descrisă drept comunitate a persoanelor care vorbesc aceeași limbă, ci mai degrabă ca o comunitate născută din interacțiune intensivă și/sau integrare simbolică, în relație cu posibilitatea de comunicare, fără a ține seama de numărul de limbi sau de varietăți folosite. Acest lucru va fi evident în toate studiile incluse în acest capitol. O comunitate lingvistică se caracterizează prin aceea că posedă un anumit repertoriu lingvistic, definit ca totalitate a varietăților lingvistice, care se diferențiază prin funcția lor. Sociolingvistica urmărește descrierea trăsăturilor formale și funcționale ale varietăților repertoriului, influența unei varietăți asupra alteia și, mai ales, măsura în care complexitatea relațiilor sociale dintre locutori se manifestă în complexitatea comportamentului lor verbal.

Sociolingviștii s-au preocupat în mod special de elaborarea unor concepte tehnice și a unor modele de analiză care să pună în lumină tocmai această interdependență între structura și complexitatea repertoriului verbal și raporturile sociale intracomunitare.

Gumperz (G, C) propune măsurarea acestei relații în termenii a două concepte: gama lingvistică și gradul de compartimentare. Gama lingvistică se referă la distanța lingvistică internă între varietățile constituite. Vom distinge pe această bază comunități omogene, comunități multilingve și comunități multidialectale. Gradul de compartimentare se referă la rigiditatea cu care aceste varietăți sînt despărțite între ele; deosebim astfel repertorii compartimentate și repertorii fluide.

Cel de al doilea studiu al lui Gumperz introdus în acest capitol — Tipuri de comunități lingvistice — constituie o încercare de a analiza comunitatea lingvistică în termenii matricei de comunicare corespunzătoare. Comunicarea în cadrul comunității lingvistice ține seama de rolurile pe care și le asumă sau sînt atribuite vorbitorilor ei. Rolurile se caracterizează prin anumiți indici perceptuali sau sînt atribuite implicit (printr-o „etichetă" a vorbitorului — profesor, tată, preot etc., prin gest, îmbrăcăminte adecvată etc.) și ele dictează alegerea unei anumite varietăți lingvistice. Totalitatea rolurilor de comunicare dintr-o societate formează matricea sa de comunicare.

Gumperz are în vedere mai ales „grupuri de roluri care se corelează cu diferențe de vorbire semnificative", deci se referă la ceea ce alți autori[2] numesc sisteme de roluri.

[2] Hasan Ruqaia, *Code, Register and Social Dialect*, în B. Bernstein (ed.). 1973.

În legătură cu matricea de comunicare, Gumperz definește matricea codurilor (deci repertoriul lingvistic) drept setul de coduri și subcoduri legate funcțional de matricea de comunicare. Folosindu-se de acest aparat conceptual, Gumperz avansează ideea extrem de interesantă că o comunitate lingvistică posedînd o gamă mai variată de roluri prezintă un repertoriu verbal mai întins. Astfel, comunitățle în care majoritatea membrilor au aceleași experiențe cotidiene, aceleași credințe, au, de asemenea, tendința de a folosi un repertoriu lingvistic mai sărac. Acesta nu este numai cazul micilor comunități tribale bine delimitate și fără contacte cu exteriorul, ci și al marilor comunități moderne, industrializate.

Diversitatea însă este foarte mare în societățile intermediare, care prezintă un grad înalt de stratificare socială și de diviziune a muncii și o compartimentare mai brută a rolurilor.

În toate aceste cazuri (exemplul tipic al lui Gumperz îl constituie societatea indiană bazată pe caste) există varietăți lingvistice distincte, conservate chiar de vorbitori, și în orice caz, bine compartimentate. Analiza lui Gumperz duce la o concluzie de real interes pentru lingvistică: dacă forma și gradul de organizare socială nu au consecințe directe asupra proprietăților structurale ale unei limbi (cercetările structurale mai vechi și mai noi au pus în lumină tocmai existența unor proprietăți formale comune tuturor limbilor), în schimb ele pot influența considerabil bogăția și varietatea structurilor sintactice, morfologice și, în primul rînd, lexicul unei limbi.

O altă problemă de interes este aceea a raportului între varietatea lingvistică, limbă și matricea de comunicare. Așa cum am mai spus, termenul de varietate se poate referi la o varietate a unei limbi cît și la limbi diferite. Distincția, vitală pentru lingvist, între varianta unei limbi și limbi diferite nu este totdeauna importantă pentru sociolingvistică.

Termenul de comunitate națională multilingvă, aplicabil unui mare număr de state de pe glob, este discutat de Heinz Kloss (K, T). Pentru definirea tipurilor de comunități naționale multilingve, el propune un număr de zece parametri relevanți, printre care: numărul de limbi folosite de membrii comunității respective, gradul de înrudire genetică dintre ele, statutul lor legal, tipul și gradul de bilingvism individual (bilingvism natural, voluntar sau impus), păturile sociale implicate în bilingvism, prestigiul unei limbi, atitudinea vorbitorilor față de stabilitatea lingvistică etc. Este clară intenția autorului de a introduce în analiză atît factori strict lingvistici, cît și factori sociali, psihologici și socioculturali. Lipsește însă, după părerea noastră, o argumentare mai explicită a selectării acestor zece variabile, și nu a altora.

Există cel puțin o zonă de interes, comună pentru lingvist, sociolog și psiholog, aceea a contactului între limbi, a modificărilor unei limbi sub influența alteia în cadrul comunităților bi- sau multilingve. Aceasta este zona în care lingvistica și sociologia trebuie să colaboreze. Pe baza comparării sistemelor lingvistice, lingvistul poate să predicteze interferențele posibile în situațiile de contact. Studiile de sociolingvistică aduc o contribuție esențială, arătînd că dintre interferențele posibile se realizează de fapt cele care sînt în consonanță cu o serie de factori sociali. O excelentă ilustrare a acestor probleme o constituie fragmentul din lucrarea lui U. Weinreich Languages in Contact, introdus în acest capitol.

Prezintă interes analiza subtilă a relației dintre limbile indigene și cele ale unor populații imigrante. Factori de ordin sociali și psihologic fac ca o limbă imigrantă să fie în primul rînd expusă interferenței. Sînt analizate diferențierile de religie, rasă, sex, vîrstă, ocupație, statut social etc., scoțîndu-se în relief modul în care fiecare dintre ele sînt reflectate în limbă și modul în care stimulează sau inhibă interferența lingvistică.

CADRUL SOCIOCULTURAL AL CONTACTULUI LINGVISTIC

Raportul dintre factorii nonlingvistici, ariile lingvistice și fenomenele de interferență.

4.3. Corespondența dintre diviziunile lingvistice și cele socioculturale*

În orice situație concretă de contact, diviziunea pe grupuri de limbă maternă corespunde, de obicei, uneia sau mai multor diviziuni de natură nonlingvistică. Cîteva dintre acestea sînt prezentate în secțiunea da față, subliniindu-se factorii care pot fi relevanți pentru stimularea sau inhibarea *interferenței.*

Pentru definiția *interferenței,* cf. W, CL.

4.31. *Tipuri de corespondență*

(1) *Arii geografice.* Una dintre corespondentele cele mai frecvente ale diviziunii pe grupuri de limbă maternă este linia geografică. Dacă aceasta nu este reprezentată de munți înalți, mări sau alte obstacole fizice, se poate produce contactul între grupurile de limbă maternă de o parte și de alta a liniei și, de aici, — bilingvismul. Există studii care descriu detaliat contactul între limbi de-a lungul multor granițe de limbă din Europa și dispunem de date cu privire la proporțiile bilingvismului pentru fiecare comunitate din ariile respective.[1] Se pare că, dacă separația geografică este clară, în regiunile rurale mai ales, contactul între limbi tinde să rămînă limitat. În aceste cazuri, scopul comunicării între grupuri este legat îndeosebi de comerț, indiferent dacă linia geografică este un hotar de regiune sau oceanul. De exemplu, vorbitorii de limbă germană din valea Sarinului, cantonul Fribourg (Elveția), „se orientează cu preponderență spre vest, [pentru că] relațiile economice și sociale cu Pays d'Enhaut (de limbă franceză),... Valea Ormont și piața sa centrală, Aigle, sînt mai importante decît cele cu Simmen-

Contact limitat în ariile rurale separate de frontiere geografice naturale.

[1] cf. H. Draye *(De studie van de vlaamsch-waalsche taalgrens in België,* Bruxelles, 1945), J. Dhondt *(Essai sur l'origine de la frontière linguistique [en Belgique]),* în: „L'Antiquité classique", 1947, 16, p. 261—286) și M. Valkhoff (*Geschiedenis en actualitet der Frans-Nederlandse taalgrens,* Amsterdam, 1950) despre granița franceză-flamandă în Belgia; P. Lévy (*Histoire linguistique de l'Alsace et de Lorraine,* 2 vol., Paris, 1929) despre Alsacia-Lorena; J. Zimmerli (*Die deutsch-französische Sprachgrenze in der Schweiz,* 3 vol., Darmstadt, 1891—1899) despre granița germană-franceză în Elveția; A. S. Freicherr von Waltershausen (*Die Germanisierung der Rätoromanen in der Schweiz; volkswirtschaftliche und nationalpolitische Studien,* în: „Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde", 1899/1900, 12, p. 365—474) despre linia germană-romanșă; K. N. Bock *(Graenseegnenes Sprog: Mellemslesvigs Sprogferhold,* în: *Haandbog i det slesvigske Sprogsmaals Historie, 1900—1937,* Copenhaga, 1938, III, p. 615—684) despre germană și daneză în Schleswig-ul central; H. Kloss (*Die niederländisch-deutsche Sprachgrenze insbesondere in der Grafschaft Bentheim,* în: „Deutsche Akademie Mitteilungen", 1930, p. 96—109) despre o secțiune din granița lingvistică germană-olandeză.

* Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems,* seventh printing, The Hague — Paris, 1970, p. 89—97 (Capitolul *Socio-Cultural Setting of Language Contact,* subcapitolul *Congruence of Linguistic and Socio-Cultural Divisions,* paragraful *Types of Congruence*).

tal-ul (de limbă germană)".[2] În consecinţă, relaţiile între grupurile de limbă maternă sînt fluide şi limitate ca sferă. Există o mare fluctuaţie a interlocutorilor; mijloacele folosite pentru comunicare sînt în mod frecvent improvizate. Cu toate că interferenţa în vorbire poate fi puternică, ea nu are capacitatea de a se transforma în deprindere. Pe de altă parte, deoarece contactul între limbi stabilit pe baza unui contact între arii geografice implică deplasarea într-un mediu străin, este posibil să se întîlnească lucruri noi şi să se adopte numele lor. De aceea, ne putem aştepta la împrumuturi lexicale sporadice.

Ca exemplu de *insule lingvistice*, am putea menţiona idiomurile române din Peninsula Balcanică.

Există un tip de diviziune pe limbi în funcţie de aria geografică, în care contactul între grupuri este mai intens: în regiuni izolate, ca aşa-numitele *insule lingvistice* (Sprachinseln) din Europa de dinainte de război, sau ca aşezările rurale de imigranţi din cele două Americi. Cu cît populaţia acestor insule este mai izolată faţă de restul teritoriului sau de patria sa, cu atît ea este mai dependentă de aria înconjurătoare şi, în consecinţă, ne putem aştepta ca interferenţa să fie mai profundă [. . .]

Contact lingvistic intens în ariile urbane.

Corespondenţa între limbă şi arie poate fi tulburată chiar în comunităţile rurale, mai ales cînd acestea se află localizate exact la graniţa lingvistică[3]; în *mediile urbane* se întîlneşte rar o frontieră lingvistică clară. În oraşul elveţian bilingv Biel (franceză şi germană), de exemplu, se pare că nu există nici o graniţă lingvistică topografică.[4] Dar desigur, există excepţii. Un oraş cum este Friboug (Elveţia) este împărţit. În cartierul cel mai sudic (în germană Au, în franceză Auge), locuit în majoritate de vorbitori de limbă germană, firmele sînt în germană, funcţionarii de poliţie şi personalul comercial cunosc toţi germana. În timp ce toată partea nordică a oraşului este de limbă franceză, sudul se bucură de o oarecare autarhie lingvistică (germană). De aceea, nu este surprinzător faptul că, la Fribourg, nu se întîlneşte o interferenţă între franceză şi germană de proporţiile celei de la Biel.

Rămîne însă necesitatea de a se întreprinde studii sociolingvistice exacte asupra comunităţilor bilingve urbane, întrucît este evident faptul că oraşele lipsite de un nucleu lingvistic sînt focarele celor mai largi şi profunde contacte între limbi, atît în Lumea Veche cît şi în cea Nouă.

(2) *Limbi indigene şi imigrante.* Separaţia geografică între două grupuri de limbă maternă poate fi anulată prin migraţie, dar depla-

[2] E. Steiner, *Die französischen Lehnwörter in den alemannischen Mundarten der Schweiz; kulturalhistorisch-linguistische Untersuchung mit etymologischem Wörterbuch,* Viena-Basel, 1921, p. 31, nota 13.

[3] De exemplu, Wallenried lîngă Murten, Elveţia, descris de U. Weinreich (*Research Problems in Bilingualism, with Special Reference to Switzerland,* disertaţie nepublicată, Universitatea Columbia, 1951.)

[4] Cercetări detaliate, casă cu casă, ar putea, totuşi, pune în evidenţă concentrări variabile ale grupurilor de limbă maternă.

sarea unuia din cele două grupuri poate să aibă ca rezultat, în mod frecvent, o nouă diviziune socioculturală, cu caracteristici specifice, însoțită de propriile sale efecte lingvistice tipice. Limba imigrantă, mai degrabă decît cea indigenă, pare să fie mai expusă *interferenței*, cel puțin din următoarele motive: (a) Noutatea așezării creează pentru imigranți nevoia unui vocabular nou adecvat (cf. 2.43, p. 59); (b) Dezorientarea socială și culturală a imigranților subminează rezistența din inerție la un împrumut excesiv în limba lor; (c) Întrucît multe grupuri imigrante cuprind o proporție destul de scăzută de femei, necesitatea căsătoriilor între cele două comunități duce la o discontinuitate a tradiției lingvistice. Arizona bilingvă, în care există atît imigranți de limbă spaniolă, nou-veniți, cît și „vechile familii" indigene, de limbă spaniolă, reprezintă un caz-test deosebit pentru aceste ipoteze. Și, într-adevăr, în timp ce „vechile familii" continuă să vorbească spaniola — cu preferință pentru spaniola standard în ciuda ascendentului englezei, imigranții și copiii lor, nerăbdători să vorbească engleza, sînt, în general, neglijenți cînd se exprimă în limba lor maternă.[5] Spaniola ca limbă imigrantă suferă astfel o interferență considerabil mai mare din partea englezei decît din partea spaniolei, ca limbă indigenă, coteritorială.

În limbile imigrante, fenomenele de *interferență* sînt mai frecvente.

(3) *Grupuri culturale sau etnice.* În marea majoritate a contactelor între grupuri care vorbesc limbi materne diferite, grupurile constituie, în același timp, comunități etnice sau culturale distincte.[6] Un asemenea contact produce fenomene de biculturalism (participarea la două culturi), ca și de bilingvism, difuziunea trăsăturilor culturale, ca și a elementelor lingvistice.[7]

Contactul dintre grupuri culturale și etnice cu limbi diferite produce *interferențe lexicale.*

Situațiile de concordanță a contactului între culturi și limbi par să dea naștere la interferențe de tip lexical-cultural (cf. p. 56 și urm.). Relația între culturile dintr-un anumit ținut geografic determină ce învață un grup de la celălalt și definește lacunele din vocabularul fiecărui grup, care trebuie completate prin *împrumut.* Chiar în cazul transferului masiv de cuvinte, un număr mare de vorbitori pot să nu fie implicați și mărimea relativă a grupurilor nu este, în mod necesar, decisivă; în cele din urmă, „nu există nici un motiv intrinsec [pentru a presupune] că, atunci cînd un grup mare și unul mic vin în contact, grupul mic va împrumuta mai mult decît cel mare... O sută de indivizi pot învăța un lucru nou tot atît de repede ca și unul singur".[8]

Direcția *împrumutului* lexical nu depinde de mărimea relativă a grupurilor.

Contactul între culturi produce, în mod natural, difuziunea elementelor de cultură atît spirituală cît și materială. Mai ales partea spirituală a culturii este semnificativă nu numai pentru explicarea împrumutului de vocabular abstract, ci și a principiilor de selecție

[5] G. C. Barker, *Growing Up in a Bilingual Community*, în: „The Kiva", 1951, 17, p. 17—32.

[6] Cîteva excepții sînt discutate în 4.32.

[7] Vezi G. C. Barker *(Growing Up...)*, cu privire la biculturalismul copiilor din Tucson, Arizona.

[8] R. Linton (ed.), *Acculturation in Seven American Indian Tribes*, New York, 1940, p. 499.

și respingere de vocabular. Rezistența culturală a întîrziat pentru mult timp adoptarea de către musulmani a jocurilor de noroc, a sistemului de asigurări sau a tiparului.[9] [...]

(4) *Religia.* Un tip de diferență culturală, și anume cea religioasă, coincide adesea — singur sau în combinație cu alte tipuri — cu o diviziune pe limbi materne [...] În Elveția, am avut ocazia să observ comunități bilingve în care distincția între limbile materne nu coincide cu nici o altă diferență culturală, în afara uneia de confesiune. Mai multe sate din jurul localității Murten, de exemplu, cuprind grupuri de limbă germană și franceză care sînt exclusiv protestante și, respectiv, catolice. Diferența de religie acționează ca un obstacol mai important decît cel lingvistic pentru integrarea comunelor, astfel încît, în comunele bilingve, dar de aceeași confesiune, contactul celor două grupuri de limbă maternă este considerabil mai strîns. În general, un sătean este mai conștient de confesiunea vecinului său decît de limba sa maternă. Nu numai că sînt destul de rare căsătoriile mixte, dar activitățile de fiecare zi sînt și ele separate după confesiune. Astfel, în satul Courtaman există două hanuri: unul protestant și altul catolic. Se constată un grad uimitor de independență lingvistică și de monolingvism într-un sat bilingv cum este Wallenried, în care oamenii sînt împărțiți pe confesiuni (265 locuitori — 51% — cu franceza ca limbă maternă). Unii dintre copii cresc acolo fără să trebuiască să învețe cealaltă limbă; 41% din vorbitorii de germană elvețiană (Schwyzertütsch) și 79% din vorbitorii de limbă franceză din acest sat s-au dovedit a fi monolingvi. Deși există grupuri mixte de joacă ale copiilor de vîrstă preșcolară (limba comună este franceza), protestanții și catolicii au școli separate[10]. Contactele, chiar în interiorul satului, sînt astfel destul de restrînse. Folosirea fiecărei limbi este destul de specializată în funcție de interlocutori, iar în contactele dintre grupuri, este foarte limitată în privința subiectelor abordate, dar fiecare dintre limbi este folosită în toate funcțiile, în interiorul unui grup cu aceeași limbă maternă. Acest lucru limitează considerabil posibilitățile de interferență. Separarea școlilor pe criterii lingvistico-confesionale expune pe cei mai mulți copii, de ambele limbi, la influențele standardizante, conservatoare, pe care le exercită atît școala cît și biserica asupra limbii lor. Rezultatele oricărei interferențe care s-ar produce totuși sînt astfel controlate, o dată în plus, și eliminate.

(Elveția)

Nu trebuie să scăpăm din vedere influența restrictivă exercitată asupra contactului și a interferenței lingvistice de diferențele religioase, mai ales în zonele rurale. Unele granițe lingvistice din Europa, mai recente decît cele religioase, constituie zone limită, în care trecerea la o nouă limbă nu a mai avut loc, datorită diviziunilor de ordin religios.[11] Și acest fenomen poate fi observat în pre-

[9] A. L. Kroeber, *Anthropology*, ed. a II-a, New York, 1948, p. 417 și urm.

[10] Detalii în U. Weinreich, *Research Problems...*

[11] Vezi studiul special de V. Cornish, *Borderlands of Language in Europe and Their Relations to the Historic Frontier of Christendom*, Londra, 1936.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

zent, în Elveția. Germanizarea satelor retoromane de-a lungul Rinului, la nord de Chur, pornind din regiuni predominant protestante, a ocolit regiunile compact catolice Domat / Ems și Rhäzüns, dar cuprinde localități protestante, cum ar fi Trins, Flims sau Rothenbrunnen. Dimpotrivă, faptul că valea Müstair este protestantă o protejează împotriva amenințării cu germanizarea, care pornește dintr-o vale catolică din vecinătate — cea a Engadinului Inferior. Granița confesională constituie, în ambele cazuri, o barieră în calea trecerii la o nouă limbă.[12]

Diferențele de rasă împiedică uneori contactul lingvistic.

(5) *Rasa.* Concordanța diferențelor de rasă și limbă maternă pare semnificativă numai în măsura în care, în unele situații, *deosebirea de rasă* consolidează obstacolele în calea căsătoriilor mixte, împiedicînd în felul acesta, cea mai veche și mai profundă formă de bilingvism în familie. În Brazilia, de exemplu, diferența rasială vizibilă a împiedicat, într-o măsură mai mare, căsătoriile mixte dintre brazilieni și japonezi, decît pe cele dintre brazilieni și germani.[13]

Diferențele de sex nu implică diferențe lingvistice majore.

(6) *Sexul.* Deși există unele *diferențe de stil în funcție de sexul vorbitorului,*[14] sînt rare cazurile în care diviziunile lingvistice majore coincid cu diferențele de sex. Cazul cel mai spectaculos îl constituie, probabil, urmele unei astfel de diviziuni instituite în Antile ca rezultat al capturării femeilor de limbă arawak de către un trib de jefuitori, de limbă carib.[15] Contactul dintre grupurile pe sexe este, bineînțeles, atît de extins, încît nici o diferență majoră de acest gen nu se poate menține îndelung. Pe de altă parte, în unele culturi, ca urmare a etichetării unor trăsături lingvistice drept feminine sau masculine, acestea devin imune la transferul în vorbirea celuilalt sex.[16]

Diferențele de sex pot fi corelate cu diferențe în privința contactului lingvistic.

Mai rar, unul dintre sexe poate fi, într-o măsură mai mare, expus contactului cu o a doua limbă. În Macedonia, de exemplu, s-a constatat că femeile aromâne sînt, în majoritate, monolingve, în timp ce soții lor sînt bi- sau multilingvi.[17]

[12] Efectul de separație al diferențelor religioase este uneori destul de mare pentru a susține cristalizarea unor limbi noi în situații de contact, cf. § 4.6.

[13] E. Willems, *Aspectos da aculturação dos japoneses no Estado São* Paulo, São Paulo, 1948, p. 105.

[14] cf. C. Tagliavini, *Modificazioni del linguaggio nella parlata delle donne*, în: *Scritti in onore di Alfredo Trombetti*, Milano, 1936, p. 82—146; O. Jespersen, *Language, its Nature, Development and Origin*, Londra, 1922, p. 237 și urm.

[15] F. M. Müller, *Grundriss der Sprachwissenschaft*, Viena, 1879, vol. II, p. 322—349; O. Jespersen, *Language ...*, p. 237 și urm.

[16] Vezi Jespersen, *ibid.*; R. I. Avanesov, *Očerki russkoj dialektologii*, I, Moscova, 1949, p. 238; cf., de asemenea, Th. Capidan *(Fărșeroții, studiu lingvistic asupra aromânilor din Albania*, București, 1931, p. 127—132) despre aromânii din Albania; femeile unilingve aveau o fonetică diferită, într-o anumită măsură, de aceea a bărbaților plurilingvi; și E. H. Lévy *(Langue d'homme et langue de femme en judéo-allemand*, în: *Mélanges Andler*, Strasbourg, 1928) despre anumite diferențe lexicale între vorbirea bărbaților și a femeilor în idiș.

[17] B. Récatas, *L'état actuel du bilinguisme chez les macédo-roumains du Pinde et le rôle de la femme dans le langage*, Paris, 1934.

(7) *Vîrsta.* Concordanţa dintre grupurile de limbă maternă şi grupurile de vîrstă este manifestarea sincronică a ceea ce reprezintă în plan diacronic trecerea la o nouă limbă (vezi şi § 4.7).[18]

În cazul *adoptării unei limbi,* bilingvismul e, de obicei, general, dar se constată diferenţe în privinţa gradului de folosire a fiecăreia dintre cele două limbi, în funcţie de generaţie.

Trecerea la o nouă limbă nu este aproape niciodată atît de bruscă încît să întrerupă comunicarea dintre grupurile de vîrstă. Ceea ce apare drept o diferenţă distinctă de generaţie în cadrul limbilor materne în interiorul aceleiaşi familii este proiecţia unei tranziţii gradate de vîrstă şi limbă în cadrul comunităţii. Se poate afirma că aceleaşi motive care îi determină pe membrii unui grup de o anumită vîrstă să adopte o nouă limbă, îi constrîng, de obicei, pe cei din generaţia mai în vîrstă cel puţin să înveţe limba respectivă. Astfel, schimbările lingvistice sînt aproape invariabil precedate de bilingvism general. Dacă sînt, de asemenea, urmate de bilingvism, adică dacă limba pe cale de a ieşi din uz persistă, diferă de la caz la caz. Din păcate, recensămintele nu oferă, de obicei, dovezi directe. Se ştie, de pildă, că, printre descendenţii imigranţilor germani, procentajul persoanelor născute în America din americani, care au indicat germana drept limbă maternă, a fost de 18,7% la recensămîntul din 1940; printre imigranţii suedezi, cifra a fost de numai 4,1%. Dacă există o corelaţie pozitivă între numărul persoanelor dintr-un grup etnic care transmite copiilor limba grupului drept limbă maternă, şi numărul total al grupului care învaţă pe copii limba, putem afirma că vechea limbă a ţării de origine este de 1/2 ori mai răspîndită în grupul german decît în cel suedez.

Măsura răspîndirii bilingvismului la nivelul întregului grup sau, mai accentuat, numai la o parte a lui, pare să depindă atît de caracterul brusc al schimbării, cît şi de punctul pînă la care aceasta a progresat. În familiile imigrante americane, de exemplu, de obicei, copiii învaţă engleza cel mai repede şi, la început, ei sînt aceia care apelează la vechea limbă maternă pentru a comunica cu cei mai mari. După o generaţie, nepoţii sînt, de obicei, monolingvi de limbă engleză, iar părinţii şi bunicii sînt aceia care trebuie să schimbe limba folosită, din respect pentru interlocutorii lor.

O limbă pe cale să iasă din uz capătă unele conotaţii specifice şi este folosită în funcţii specifice chiar după ce şi-a pierdut funcţia comunicativă de bază. Ea capătă o anume valoare estetică, în condiţiile trecerii rapide la o nouă limbă. Pe de altă parte, prima generaţie care trece la folosirea unei limbi noi tinde să înveţe limba veche îndeajuns de bine pentru a anula această valoare; astfel, mulţi copii de imigranţi americani cunosc destul limba părinţilor pentru a-i înţelege cînd au ceva de ascuns. Limbile care tind să iasă din uz dezvoltă, de asemenea, foarte uşor asociaţii comice. Coloanele în „patois" din ziarele elveţiene în limba franceză sau secţiunile în germana din Pennsylvania, din anumite jurnale din

[18] În aria elveţiană de trecere de la retoromană la germană, autorul a reuşit să determine statistic procentajul descrescător al persoanelor cu retoromana limbă maternă din grupuri de vîrste din ce în ce mai mici (U. Weinreich, *Research Problems . . .).*

Pennsylvania, se limitează, mai ales, la subiecte umoristice. Printre copiii imigranţilor americani, simpla rostire a unui cuvînt în limba părinţilor provoacă rîsul.[19]

Specializarea stilistică a limbii pe cale de a ieşi din uz şi asocierea ei cu experienţele proprii copilăriei duce la împrumutul de elemente lexicale în vorbirea celor mai tineri, mai ales în vorbirea obişnuită, neconstrînsă de considerente legate de statutul social. Cele mai potrivite pentru a fi transferate sînt expresiile idiomatice colorate, greu de tradus, cu încărcături afective puternice, fie ele de mîngîiere, peiorative sau uşor obscene.[20]

În procesul de înlocuire a unei limbi prin alta, direcţia împrumutului lexical este dependentă de generaţie.

În mod similar, „noua" limbă poate fi considerată de generaţia mai în vîrstă drept simbol al modei. Aceasta poate conduce, la rîndul ei, la un important împrumut în direcţie inversă, cu scopul de a face ca exprimarea să sune mai tinerească, mai modernă sau mai elegantă. În Brazilia, de exemplu, s-a constatat că vorbirea foarte amestecată este o fază în procesul trecerii germanilor de la limba lor maternă la portugheză.[21] Ar fi o problemă demnă de luat în seamă în sociolingvistică de a determina corelaţia dintre procesul de ieşire din uz a unei limbi şi proporţia fenomenelor de interferenţă pe care le prezintă.

(8) *Statutul social. Deşi diferenţa de statut social* este adesea un fenomen secundar în raport cu celelalte diferenţieri pe grupuri (de ordin cultural, religios, limbă indigenă faţă de imigrantă), situaţiile de contact lingvistic stabil, în care diferenţa de limbă maternă corespunde direct unei diferenţe de statute sociale între două grupuri autohtone, sînt mai uşor de imaginat decît de descoperit. Un astfel de caz există în Java, unde nobilimea are ca limbă maternă limba *noko*, în timp ce limba maternă a oamenilor simpli este *kromo*.[22] În Irlanda, conform uneia dintre opiniile existente, galeza a supravieţuit multă vreme în păturile de jos ale populaţiei, fără să apară în documente istorice scrise de reprezentanţii autohtoni ai claselor dominante.

Diferenţa de limbă maternă poate corespunde diferenţei de statut social.

noko şi kromo — idiomuri din grupul indonezian.

În condiţiile trecerii la o nouă limbă, totuşi, unele grupuri sociale distincte duc adesea după sine restul populaţiei, astfel încît se poate stabili o concordanţă între limba maternă şi poziţia socială, chiar dacă aceasta este numai tranzitorie. Astfel, în multe oraşe germane şi în zone rurale engleze, s-a trecut masiv, [. . .] excepţie făcînd clasele neprivilegiate, de la dialectele locale la limba standard[23] [. . .]

În procesul trecerii la o nouă limbă, se constată diferenţe de atitudine condiţionate de statutul social al vorbitorilor.

Indiferent dacă factorul determinant este, în acest caz, un mai mare conservatorism cultural sau ambiţiile sociale mai limitate ale

[19] Legat de aceasta este faptul observat de M. Swadesh (*Sociologic Notes on Obsolescent Languages*, în: „International Journal of American Linguistics", 1948, 14, p. 234) că „odată cu adoptarea largă a noii limbi, există anumite grupuri şi personalităţi care persistă mai ales în păstrarea vechii limbi".

[20] Pentru exemple privind varianta de idiş din America, vezi p. 35, nota 21.

[21] E. Willems, *A aculturação dos alemães no Brasil*, São Paulo, 1946, p. 315. C. M. Rosenquist (*Linguistic Changes in the Acculturation of the Swedes of Texas*, în: „Sociology and Social Research", 1931—32, 16, p. 221—231) observă, în mod similar, că suedeza din Statele Unite, înainte de a fi înlocuită, este influenţată de engleză.

[22] R. Pieris, *Bilingualism and Cultural Marginality*, în: „British Journal of Sociology", 1951, 2, p. 330.

[23] W. Henzen, *Schriftsprache und Mundarten*, Zürich—Leipzig, 1938, p. 182—186; L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933, p. 51.

Cf. problema fidelităţii faţă de limbă, discutată în G, C şi H, LP.

În legătură cu modul de producere a inovației lingvistice și cu rolul diferențelor sociale în acest proces, cf. L, M; L, E.

unor straturi, se produce o reacție diferențiată față de o nouă limbă. În ceea ce privește rezistența social diferențiată față de trecerea la o nouă limbă, vezi § 4.42.

Este greu să anticipăm cu privire la efectele lingvistice ale unei diviziuni stabile pe limbi în funcție de starea socială, din cauza lipsei de probe pertinente, deși ne putem aștepta ca aceasta să urmeze difuziunea obișnuită din stratul superior către cel inferior, însoțită de infiltrarea expresiilor argotice în sus, fenomene caracteristice tuturor inovațiilor lingvistice. În situațiile de trecere la o nouă limbă, interferența masivă, ca premisă a trecerii la noua limbă, este atît de generală (vezi p. 95), încît nu depinde aproape deloc de diferențierea socială. Studiul sociolingvistic atent al unui caz de trecere lentă la o nouă limbă, de preferință în medii urbane, social diferențiate, pare să fie o condiție necesară pentru elucidarea fenomenelor implicate.

Există exemple de folosire a unor limbi aparte de către anumite grupuri profesionale: interferența este limitată și unidirecțională. Cf. și observațiile din G, C. despre rolul „limbajelor speciale" în *menținerea identității de grup.*

(9) *Ocupația.* În cazuri rare, anumite grupuri profesionale au limbi proprii; de exemplu, croitorii din Saracatsana din Macedonia[24] sau vînzătorii evrei de vite din Alsacia.[25] Acestea sînt cazuri limită, desigur, nici măcar nu este totdeauna clar dacă aceste limbi speciale diferă de limba generală în mai multe privințe sau numai în unele secțiuni ale vocabularului. Totuși, din cauza funcției esoterice a limbilor profesionale speciale, valoarea lor depinde de limitarea grupului de inițiați. Aceasta este deci o situație rară, în care există rezistența la interferență din partea vorbitorilor limbii sursă, o împotrivire față de „a da cu împrumut" mai degrabă decît față de a împrumuta.[26] Sînt rare cazurile în care cuvinte individuale pătrund în argoul general.

Iradierea dinspre marile centre politice și culturale spre celelalte zone, forma principală de „migrație" a cuvintelor, este unul dintre fenomenele semnalate de J. Gilliéron, pe baza datelor din AI.F. Cf. și Pușcariu, *Limba română*, I, Buc., 1940, p. 216—227, în legătură cu absența unui dialect specific în Transilvania.

(10) *Populația rurală față de populația urbană.* Dintre clasificările nonlingvistice care coincid uneori cu diferențele de limbă maternă în situațiile de contact lingvistic, distincția urban-rural merită, poate, să fie menționată ca o combinație unică a diferențelor de ordin social, profesional și topografic. Difuziunea lingvistică, pornind din centrele urbane spre satele din împrejurimi, a fost de nenumărate ori demonstrată de dialectologi, mai ales de către reprezentanții școlii din Marburg a lui Wrede* și de către Frings.** S-ar părea că

[24] Th. Capidan, *Le bilinguisme chez les Roumains*, în: „Langue et littérature", 1944, 1, p. 73—94; D. J. Georgacas, *Peri tes katagoges ton Sarakatsanaion kai tou onomatos auton*, în: „Archives of the Thracian Language and Folklore Thesaurus", 1945/46, 12, p. 65—128; 1948/49, 14, p. 193—270. Formații lingvistice similare au fost descoperite de O. Keller *(Die Geheimsprache der wandernden Kesselflicker der Val Colla, Tessin*, în: „Volkstum und Kultur der Romanen", 1934, 7, p. 55—81) la Ticino, Elveția.

[25] Limbajul lor criptic, o dezvoltare a idiomului idiș occidental, este denumit de ei bošlekondeš. El va fi descris de autor într-o lucrare viitoare.

[26] În domeniul aculturației, opoziția față de „a da cu împrumut", datorată naturii elementului cultural, este ilustrată prin fenomene ca: monopoluri, patente, diplomație secretă; cf. G. Devereux și E. M. Loeb, *Antagonistic Acculturation*, în: „American Sociological Review", 1943, 8, p. 134 și urm.

* G. F. Wrede (ed.), *Deutsche Dialektgeographie*, vol. 1—40, 1908—1941.

** cf. H. Aubin, Th. Frings și J. Müller, *Kulturströmungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden*, Bonn, 1926.

această difuziune ar avea loc nu numai atunci cînd inovaţiile spo- radice sînt răspîndite în dialecte similare, ci chiar şi atunci cînd oraşul a trecut la o nouă limbă.

Acest fapt nu este valabil pentru comunităţile rurale moderne. Cf. amploarea pătrunderii limbii standard la sate, în ţara noastră. Pentru exemple, cf. B. Cazacu, 1966, p. 34—40, 91—120.

Populaţiile rurale dezvoltă, uneori, o atitudine ostilă (sau cel puţin ambivalentă) faţă de centrele urbane; efectul acestei atitudini asupra trecerii la o nouă limbă este menţionat în § 4.71. Dacă atitudinile antiurbane pot împiedica difuziunea fenomenelor de interferenţă lingvistică sau nu, în afară de cazurile de trecere la o nouă limbă, rămîne de determinat prin investigaţii sociolingvistice empirice.

John J. Gumperz

COMUNITATEA DE VORBIRE*

Dublul aspect al limbii: (a) ca formă: sistem de semne cu structură proprie; (b) ca funcţionare: parte constitutivă a comportamentului social.

Deşi nu toate modurile de comunicare sînt lingvistice, limba este, desigur, mijlocul de comunicare cel mai puternic şi mai multilateral; toate grupările umane cunoscute dispun de o limbă. Spre deosebire de alte sisteme de semne, sistemul verbal, prin rafinamentul subtil al structurii sale gramaticale şi semantice, poate să se refere la o mare varietate de obiecte şi concepte. În acelaşi timp, interacţiunea verbală este un proces social, în care enunţurile sînt selectate în concordanţă cu normele şi cerinţele recunoscute din punct de vedere social. Rezultă că fenomenele lingvistice sînt analizabile atît în contextul limbii înseşi, cît şi în contextul mai larg al comportamentului social. În analiza formală a limbii, obiectul atenţiei este un anumit corpus de date lingvistice, abstras din împrejurările în care apare, şi studiat, în primul rînd, din punctul de vedere al funcţiei referenţiale. În analiza fenomenelor lingvistice într-un univers definit din punct de vedere social, se studiază însă folosirea limbii, întrucît aceasta reflectă norme de comportament mai generale. Acest univers este *comunitatea de vorbire:* orice colectivitate umană, caracterizată de interacţiunea regulată şi frecventă prin intermediul unui corpus comun de semne verbale şi separată de colectivităţi similare prin diferenţe semnificative în folosirea limbii.

Definiţia *comunităţii verbale.*

Cele mai multe grupări cu o anumită stabilitate, fie ele mici grupuri legate prin contact direct, naţiuni moderne, divizibile în subregiuni mai mici, sau chiar asociaţii profesionale şi mici grupuri locale — pot fi considerate drept comunităţi de vorbire, dacă prezintă particularităţi lingvistice care se pretează unui studiu special. Comportamentul verbal al unor asemenea grupuri constituie totdeauna un sistem. El trebuie să se bazeze pe *un număr finit de reguli gramaticale,* care stau la baza producerii frazelor formate corect, fiindcă altfel mesajele ar fi ininteligibile. Descrierea unor asemenea reguli este condiţia premergătoare studiului tuturor tipuri-

Comunicarea informaţiei referenţiale presupune existenţa unei *gramatici* (în sens chomskian).

* John J. Gumperz, *The Speech Community*, în: *Language in Social Groups*, Stanford, California, 1971, p. 114—128.

lor de fenomene lingvistice. Dar acesta este numai punctul de plecare în analiza sociolingvistică a comportamentului lingvistic.

Regulile gramaticale stabilesc graniţele a ceea ce este acceptabil din punct de vedere lingvistic. De exemplu, ele ne dau posibilitatea să identificăm „How do you do?", „How are you?" şi „Hi" drept fraze care aparţin englezei americane şi să respingem altele ca „How do you" şi „How you are?". Totuşi, vorbirea nu este constrînsă numai de reguli gramaticale. Alegerea realizată de un individ între mai multe alternative admise într-o anumită situaţie de vorbire ne poate dezvălui proveniența sa familială şi aspiraţiile sale sociale, ne permite să-l identificăm ca originar din sud sau din nord, dintr-o aşezare urbană sau rurală, ca pe un membru al claselor instruite sau mai puţin instruite, şi poate chiar să ne indice dacă el vrea să pară prietenos sau distant, familiar sau reverenţios, superior sau inferior.

Toate trei reprezintă formule de salut.

Cf. şi B, D. p. 50: limba constituie „un indice diagnostic" al structurii sociale.

Comunicarea informaţiei sociale presupune existenţa unei variaţii corelative sistematice a structurii limbii şi a structurii sociale (cf. B, D, p. 47. Cf. şi G, T, mai ales p. 117—121).

După cum inteligibilitatea presupune reguli gramaticale de bază, *comunicarea informaţiei sociale* presupune existenţa unor relaţii sistematice între folosirea limbii şi structura socială. Înainte de a judeca intenţia socială a unui vorbitor, trebuie să ştim ceva despre normele care stabilesc diferitele alternative acceptate din punct de vedere lingvistic, pentru categorii diferite de vorbitori; aceste norme diferă după subgrupuri şi după medii sociale. Oriunde se pot formaliza relaţiile dintre selecţia lingvistică şi regulile care stabilesc ce este adecvat din punct de vedere social, acestea ne permit să grupăm formele lingvistice relevante în dialecte, stiluri şi limbaje profesionale distincte. Studiul sociolingvistic al comunităţilor de vorbire se ocupă de asemănările şi diferenţele lingvistice dintre aceste varietăţi de limbaj.

În societăţi omogene din punct de vedere lingvistic, mărcile verbale ale distincţiilor sociale tind să se limiteze la trăsături marginale din punct de vedere structural, de fonologie, sintaxă şi vocabular. În alte părţi, ele pot fi reprezentate atît de limbi literare standard cît şi de dialecte locale, divergente din punct de vedere gramatical. În multe societăţi multilingve, alegerea unei anumite limbi are aceeaşi semnificaţie ca şi selecţia dintre alternativele lexicale în societăţi omogene din punct de vedere lingvistic. În asemenea cazuri, pot fi necesare două sau mai multe gramatici, pentru acoperirea întregii game de expresii acceptabile din punct de vedere lingvistic, care servesc redării unor semnificaţii sociale.

Caracterul sistematic al varietăţilor folosite într-o anumită co*munitate. Cf. şi* noţiunea de *matrice a codurilor* (Glosar).

Indiferent de diferenţele lingvistice dintre ele, varietăţile folosite într-o comunitate de vorbire formează un sistem, pentru că sînt legate de un set comun de norme sociale. Deci ele pot fi clasificate după folosire, origini şi relaţia dintre vorbire şi acţiunea socială pe care o reflectă. Ele devin indici ai modelelor sociale de interacţiune, în comunitatea lingvistică respectivă.

Orientarea istorică în primele studii

*Pentru acul*turaţie, *cf. şi Glosarul.*

Activitatea lingvistică sistematică de teren a început la mijlocul secolului al XIX-lea. Înainte de 1940, cele mai cunoscute studii se ocupau de dialecte, limbaje speciale, limbi naţionale, *aculturaţie* şi difuzare lingvistică.

Dialectologia. Dialectologii au fost printre primii care au studiat comunităţile de vorbire*, care au notat pe hărţi distribuţia formelor de vorbire familiare, în societăţi în care limbile literare standard erau germana, franceza, engleza, poloneza şi alte limbi standard importante. Cartografiind trăsăturile relevante de pronunţare, gramatică şi vocabular sub forma *isogloselor*, ei au trasat, în detaliu, amploarea şi răspîndirea schimbărilor deprinderilor lingvistice, atestate istoric. Isoglosele au fost grupate (cîte două sau mai multe) în mănunchiuri şi apoi cartografiate; după forma geografică a unor asemenea mănunchiuri de isoglose, a fost posibil să se distingă *ariile focale*, centre din care iradiază inovaţiile în regiunile înconjurătoare; *zonele arhaice*, regiuni unde erau încă folosite forme cunoscute pînă atunci numai din texte vechi; şi *zonele de tranziţie*, arii de diversitate internă, marcate prin coexistenţa formelor lingvistice, strîns legate de centre de inovaţie concurente.

Analiza pe aceste direcţii a arătat clar importanţa factorilor sociali în schimbarea lingvistică. Distribuţia modelelor de vorbire rurală s-a dovedit a fi legată direct de factori ca graniţele politice în secolele precedente, reţelele comerciale tradiţionale, răspîndirea mişcărilor religioase importante etc. Astfel, dialectologia a devenit o sursă importantă de mărturii pentru istoria socială.

Isoglosele delimitează ariile în care se înregistrează aceeaşi pronunţare, aceeaşi formă morfologică şi aceeaşi denumire a unei noţiuni. Uneori se distinge între *isofone*, *isomorfe* şi *isolexe*. Principiile de interpretare a materialului cuprins în hărţile dialectale au fost formulate de J. Gilliéron. Pornind de la observaţiile lui Gilliéron referitoare la modul de răspîndire a inovaţiilor, M. Bartoli a creat o teorie a ariilor lingvistice, fundamentînd aşa-numita *lingvistică spaţială*. Cf. şi Puşcariu, *Limba română I*, Bucureşti, 1940, p. 208—214.

Limbajele speciale, limbile clasice

Alţi cercetători s-au ocupat de limbile unor grupuri minoritare, specializate profesional, de jargoanele meseriilor, argourile secrete etc. Unele, cum ar fi idiomul romani al ţiganilor şi limba idiş folosită de evrei, sînt limbaje de import, care supravieţuiesc ca insule lingvistice, înconjurate de alte limbi. Vorbitorii tind să fie bilingvi, folosind idiomul lor pentru comunicarea între ei şi limba majorităţii pentru interacţiunea cu cei din exterior.

Distincţia lingvistică poate proveni şi din procese aparent intenţionate de distorsiune. O formă foarte obişnuită de limbă secretă, întîlnită în multe societăţi tribale şi complexe, realizează neinteligibilitatea printr-un joc verbal cu vorbirea majorităţii, prin care elementele fonetice sau gramaticale sînt sistematic reordonate. „Pig Latin", limbajul folosit de elevii englezi, în care consoanele iniţiale sînt trecute la sfîrşitul cuvîntului şi urmate de „-ay", este un exemplu relativ simplu al acestui proces. Argourile hoţilor, al grupurilor de tineri şi jargonul măscăricilor ambulanţi şi al altor gru-

Cf. şi A. Dauzat, *Les argots. Caractères, évolution, influence*, Paris, 1929.

* Dintre primele studii de dialectologie consacrate unor comunităţi lingvistice, menţionăm monografia abatelui P.—J. Rousselot, *Les modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'une famille de Cellefrouin (Charente)*, Paris, 1891, şi studiul lui L. Gauchat, *L'unité phonétique dans le patois d'une commune*, în: *Aus romanischen Sprachen und Literaturen. Festgabe für Heinrich Morph*, Halle, a. S., 1905, p. 174 şi urm. Primele atlase lingvistice au fost alcătuite de G. Wenker: *Sprachtatlas von Nord- und Mitteldeutschland* (6 hărţi), Strassburg, 1881, şi J. Gilliéron: *Petit atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)*, Paris, 1881, şi pe baza anchetelor lui Ed. Edmont, *Atlas linguistique de la France*, Paris, 1902—1910. Româna este, de asemenea, una dintre primele limbi pentru care s-a alcătuit un atlas. Este vorba despre atlasul lui G. Weigand: *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909.

puri profesionale obţin rezultate similare atribuind sensuri speciale unor substantive, verbe şi adjective obişnuite.

Cu toate asemănările, limbile clasice administrative şi liturgice — ca latina în Europa medievală, sanscrita în Asia de sud, araba în Orientul Apropiat — nu sînt, în mod obişnuit, tratate ca limbaje speciale, din cauza prestigiului tradiţiilor culturale cu care sînt puse în legătură. Ele sînt destul de deosebite de vorbirea populară şi adesea nu au legătură cu aceasta, iar eticheta şi ritualul deosebit ce însoţesc folosirea lor pot fi învăţate numai printr-o pregătire specială îndelungată. Instrucţiunea poate veni numai de la profesori particulari şi se limitează la puţini privilegiaţi, care dispun de statutul social şi de resursele financiare necesare. Cunoaşterea acestor limbi în societăţile tradiţionale în care sînt folosite se limitează, în conştiinţă, la elita relativ restrînsă, care tinde să menţină controlul deprinderilor sale lingvistice cam în acelaşi fel în care breslele luptă pentru controlul exclusiv asupra deprinderilor lor meşteşugăreşti.

Limbile literare standard ale statelor naţionale moderne tind, pe de altă parte, să reprezinte vorbirea majorităţii. De regulă, ele îşi au originea în ridicarea centrelor urbane, ca rezultat al interacţiunii libere a vorbitorilor unor dialecte locale diferite, care s-au identificat cu elita urbană şi, cu timpul, au înlocuit vechile limbi administrative. Codificarea scrierii şi gramaticii prin dicţionare şi răspîndirea acestor informaţii prin sistemul de şcoli publice sînt caracteristice societăţilor cu limbă standard. Folosirea mijloacelor de comunicare în masă şi prestigiul vorbitorilor tind să îndepărteze idiomurile de izvoarele lor; asemenea idiomuri înlocuiesc, în final, multe dialecte locale şi limbaje speciale preexistente.

Fenomenele de *Sprachbund* (uniune lingvistică) definesc deci prezenţa unor trăsături lingvistice comune în limbi neînrudite genetic, dar situate în vecinătate geografică, ca urmare a convieţuirii îndelungate a vorbitorilor. Astfel, unii cercetători consideră că româna, albaneza, bulgara, neogreaca şi, într-o măsură mai mică, sîrbo-croata alcătuiesc aşa-numita „uniune lingvistică balcanică". Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Buc., 1968, p. 203—208; 244—278.

Aculturaţia lingvistică, schimbarea de cod lingvistic

Oriunde două sau mai multe comunităţi de vorbire întreţin un contact prelungit în cadrul unui cîmp larg de comunicare, există curente de difuziune care se încrucişează. Rezultatul este formarea unei *Sprachbund*, cuprinzînd un grup de variante care coexistă în spaţiul social, ca dialecte, limbi vecine distincte sau limbaje speciale. Împrumutul sistematic pe perioade lungi creează, în cadrul unor astfel de grupuri, asemănări de structură lingvistică ce tind să mascheze diferenţele genetice preexistente; un exemplu des citat este subcontinentul sud-asiatic, unde vorbitorii limbilor indo-ariene, dravidiene şi *munda* prezintă toţi suprapuneri semnificative în deprinderile lor lingvistice.

În India. Cf. şi G, T, p. 114. *Limbile munda* reprezintă unul dintre cele mai vechi grupuri lingvistice din India. Ele sînt vorbite astăzi în regiunea centrală a acestei ţări, de aproximativ 5 milioane de locuitori.

Se pare că substantivele la singular, verbele şi adjectivele sînt difuzate cel mai rapid, adesea ca urmare a unei varietăţi de inovaţii tehnologice şi de curente culturale sau religioase. Pronunţarea şi ordinea cuvintelor sînt, de asemenea, afectate frecvent. Nivelul structurii fonologice şi gramaticale (adică nucleul structural al unei limbi) este, totuşi, mai rezistent la schimbare şi cuvintele împrumutate tind să fie adaptate structurilor limbii care le primeşte. Dar barierele lingvistice care se opun difuziunii nu sînt niciodată absolute şi, în situaţii de bilingvism extensiv — cînd două sau mai multe limbi sînt folosite sistematic pentru necesităţile curente —, chiar nucleele gramaticale pot fi afectate.

Influenţa între culturi atinge un punct maxim în cazul limbilor pidgin şi creole, aceste idiomuri combinînd elemente ale mai multor limbi distincte. Aceşti hibrizi apar, în mod tipic, în societăţile coloniale sau în marile centre comerciale, unde muncitorii, rupţi de mediile lor originare de limbă, sînt nevoiţi să muncească în strînsă cooperare cu vorbitori de limbi diferite. Influenţa între culturi poate da naştere, de asemenea, la schimbarea de cod lingvistic: abandonarea unei limbi materne în favoarea alteia. Acest fenomen apare cel mai frecvent cînd se amestecă două grupuri, ca în cazul absorbţiei tribale, sau cînd grupuri minoritare preiau cultura majorităţii înconjurătoare.

Două orientări în problema diversificării lingvistice: teoria „arborelui genealogic" şi teoria difuzionistă.

Cu toate că cele mai multe cercetări asupra comunităţilor de vorbire, întreprinse pînă în 1970, au fost orientate istoric, aceia care studiază comunităţile de vorbire se deosebesc în mod evident de cei preocupaţi de analiza textelor. [. . .]

Astfel, în timp ce adepţii punctului de vedere genetic au privit distribuţia limbilor moderne ca rezultat al segmentării vechilor unităţi în subgrupe mai noi şi mai mici, difuzioniştii au văzut în comunitatea de vorbire un cîmp dinamic de acţiune, în care schimbările fonetice, împrumuturile, amestecul limbilor şi schimbarea de cod lingvistic apar toate datorită forţelor sociale şi în care originea genetică este secundară faţă de aceste forţe. În ultimii ani, lingviştii au început să conceapă cele două teorii ca fiind complementare. Ipoteza uniformităţii protolimbilor este privită ca o abstracţiune, necesară pentru a explica regularităţile existente ale schimbării fonetice, şi este considerată extrem de folositoare pentru a elucida relaţiile preistorice de lungă durată, mai ales de cînd curentele opuse de difuziune, de scurtă durată, tind să se anuleze reciproc. Pe de altă parte, studiile asupra comunităţilor de vorbire pot explica mai bine schimbările relativ recente.

Caracterul complementar al celor două teorii.

Comportament lingvistic şi comunicare socială

Deplasarea accentului de la problemele istorice la cele sincronice, în ultimele trei decenii, a produs unele schimbări fundamentale în teoriile noastre despre limbă, avînd ca rezultat crearea unui corpus de tehnici analitice complet noi. Văzute în lumina acestor noi cunoştinţe, studiile anterioare asupra comunităţii de vorbire sînt supuse unei critici aspre, atît pe baza metodologiei lingvistice, cît şi a celei sociologice. De aceea, pentru cîteva timp, lingviştii orientaţi spre analiza formală le-au acordat prea puţin interes. Totuşi, studiile structurale mai recente arată că această critică nu afectează conceptul de bază al comunităţii de vorbire definite ca un cîmp de acţiune, în care distribuţia variantelor lingvistice este o reflectare a faptelor sociale. Relaţia între asemenea variante, atunci cînd acestea sînt clasificate în termenii uzajului şi nu în cei ai caracteristicilor pur lingvistice, poate fi analizată în două direcţii: cea *dialectală* şi cea *suprapusă.*

În raport cu uzajul, se disting două tipuri de variante ale limbii: dialectale şi suprapuse.

Relaţiile dialectale sînt cele în care diferenţele separă idiomurile grupurilor locale (de exemplu, limba vorbită acasă între membrii unei familii) de acelea ale altor grupuri, în cadrul aceleiaşi culturi

Distincția *limbă/dialect* nu este relevantă din punctul de vedere al uzajului.

mai largi. Deoarece această clasificare se referă la uzaj mai mult decît la trăsături lingvistice inerente, relațiile între limbile minorității și vorbirea majorității (de exemplu, între galeză și engleză, în Marea Britanie, sau franceză și engleză, în Canada) și între limbi distincte, întîlnite în zonele de contact intertribal intens (de exemplu, în Africa modernă) pot fi, de asemenea, considerate ca dialectale, deoarece prezintă caracteristici asemănătoare relației existente între dialectele aceleiași limbi.

Stilul este definit ca variantă a limbii dependentă de situația de comunicare.

Dacă variația dialectală se leagă de deosebiri de origine geografică și mediu social, variația suprapusă se referă la deosebirile între diferitele tipuri de activități desfășurate în cadrul aceluiași grup. Limbajele speciale descrise mai sus formează o extremă lingvistică, dar deosebiri similare de uzaj se întîlnesc în toate comunitățile de vorbire. Limba discursurilor oficiale, a ritualului religios sau a discuțiilor tehnice, de exemplu, nu este niciodată aceeași cu cea folosită în conversația obișnuită între prieteni, pentru că fiecare constituie un stil care îndeplinește anumite necesități de comunicare. Într-o oarecare măsură, mărcile lingvistice ale unor astfel de activități sînt legate direct de cerințele lor tehnice deosebite. Discuția științifică, de exemplu, cere termeni definiți în mod precis și o limitare strictă a folosirii lor. Dar în alte cazuri, ca în saluturi, formule de adresare sau în alegerea între „isn't" și „ain't", determinantul principal este relația socială dintre vorbitori și nu necesitatea de comunicare. Alegerea lingvistică, în aceste cazuri, este limitată de *bariere sociale*; existența unor asemenea bariere evidențiază însemnătatea studiului sociolingvistic al variantelor suprapuse.

Noțiunea de *bariere sociale* trebuie înțeleasă, într-un sens mai larg. Ea se poate referi nu numai la diferențele de statut social dintre interlocutori, specifice pentru societățile împărțite în clase antagoniste, dar și la diferențele legate de vîrstă, de poziția relativă în activitatea productivă, în familie etc., adică la toate acele elemente sociale care impun restricții de comportament, limitînd astfel și interacțiunea verbală.

Această distincție între variantele dialectale și cele suprapuse înlătură distincția lingvistică obișnuită între variantele distribuite geografic și social, întrucît dovezile indică faptul că structurile actuale de domiciliu sînt mai puțin importante, ca determinanți ai distribuției, în comparație cu structurile de interacțiune socială și cu uzajul. De aceea, se pare că nu este nevoie să trasăm distincții conceptuale pe această bază.

Descrierile variațiilor dialectale și suprapuse se leagă, în primul rînd, de grupuri sociale. Nu toți indivizii dintr-o comunitate de vorbire au control egal asupra tuturor variantelor suprapuse în circulație. Controlul resurselor de comunicare diferă mult după poziția individului în sistemul social. Cu cît sfera sa de activitate este mai restrînsă, cu atît mai omogen este mediul social în care el interacționează și cu atît mai mică nevoia lui de dezinvoltură verbală. Astfel, gospodinele, fermierii și muncitorii, care întîlnesc rar persoane străine, folosesc, în general, o gamă restrînsă de stiluri de vorbire, în timp ce actorii, vorbitorii publici și oamenii de afaceri stăpînesc cea mai largă gamă de stiluri. Faptul că asemenea distincții de la individ la individ se întîlnesc atît în societăți multilingve cît și în societăți omogene din punct de vedere lingvistic arată că afirmația obișnuită, care identifică bilingvismul cu rezultate slabe la testele de inteligență, trebuie să fie neapărat reexaminată, pentru că se bazează, în primul rînd, pe studiul unor grupuri neprivilegiate. În lucrări recente se arată, de fapt, că incapacitatea unor grupuri închise de a folosi cu ușurință limba este un factor major care explică eșecurile copiilor în sistemul de școli publice.

Cf. B, C.

Atitudini față de alegerea lingvistică

Condiționarea socială a *selecției variantelor lingvistice* (argouri, jargoane, limbi tribale, limbi clasice, pidgin etc.).

Normele sociale ale *selecției lingvistice* variază de la o situație la alta și de la o comunitate la alta. Regularități în atitudinea față de anumite variante de vorbire apar, totuși, în anumite societăți, și necesită un comentariu special aici. Argourile hoților, jargoanele de grup etc. servesc, în mod tipic, ca mecanism de menținere a granițelor de grup, ale căror caracteristici lingvistice sînt rezultatul consensului neoficial de grup și sînt supuse unei schimbări continue, ca răspuns la schimbarea atitudinilor. Indivizii sînt acceptați ca membri ai grupului în măsura în care vorbirea lor se conformează practicilor la modă. Atitudini asemănătoare de excludere sînt predominante în cazul multor limbi tribale, vorbite în arii de contact cultural, în care alte idiomuri suprapuse servesc ca mijloc de comunicare publică. Limba tribală este aici, într-un fel, asemănătoare cu un ritual secret, pentru că trebuie păzită de străini, atitudine care, adesea, face dificilă pentru cercetătorii ocazionali culegerea unor informații sigure despre distribuția lingvistică în asemenea arii.

Din cauza etichetei lingvistice elaborate și a convențiilor stilistice de care sînt înconjurate, limbile clasice, liturgice și administrative funcționează cam în același fel ca limbile secrete. Stăpînirea convențiilor poate fi mai importantă pentru succesul social decît cunoașterea efectivă a informației răspîndite prin aceste limbi. Dar, spre deosebire de variantele menționate mai sus, normele de adecvare sînt explicite, în limbile clasice; aceasta le permite să rămînă neschimbate timp de mai multe generații.

Dimpotrivă, atitudinea față de limbile pidgin, limbile de comerț și alte mijloace asemănătoare de comunicare între grupuri tinde să fie o atitudine de tolerare. În aceste cazuri, se acordă puțină atenție mărcilor lingvistice ale adecvării sociale. Funcția unor astfel de limbi este să ușureze contactul între grupuri, fără a realiza o coeziune socială corespunzătoare; și, ca rezultat, comunicarea în aceste limbi tinde să se restrîngă strict la anumite subiecte sau tipuri de interacțiune. Ele nu servesc, de regulă, ca mijloc pentru relații prietenești personale.

Fidelitatea față de limbă. Pentru probleme similare cu cele discutate aici, cf. H, LP, p. 238.

Vorbim de *fidelitate față de limbă* cînd o variantă literară capătă prestigiu ca simbol al unui grup național anumit sau al unei anumite mișcări sociale. Fidelitatea față de limbă tinde să unească diversele grupuri locale și clase sociale, ai căror membri pot continua să vorbească idiomul lor în cercul familial. Idiomul literar este folosit pentru citit și pentru interacțiunea publică și reprezintă tradiția culturală a unei națiuni sau un sector al acesteia. Indivizii îl utilizează ca simbol al apartenenței lor la o sferă mai largă de idealuri politice decît aceea reprezentată de familie sau de grupul de rudenie.

Fidelitatea față de limbă poate să devină o problemă de dezbatere politică într-o societate în curs de modernizare, în momentul în care grupuri minoritare, pînă atunci izolate din punct de vedere social, sînt mobilizate. Cererile lor de participare mai directă la treburile politice sînt adesea însoțite de cereri de reformă a limbii sau de rescriere a codului oficial mai vechi, în idiomul lor literar. [...] Înlocuirea unui cod oficial mai vechi cu un alt idiom literar, în societățile în curs de modernizare, poate să reprezinte înlocuirea unei elite recunoscute printr-un grup ce se ridică. [...]

Conflictul cu privire la fidelitatea faţă de limbă poate să afecteze chiar inteligibilitatea mutuală, ca atunci cînd afirmaţiile vorbitorilor că nu se înţeleg între ei reflectă, în primul rînd, atitudini sociale, şi nu faptul lingvistic. În alte cazuri, diferenţe lingvistice serioase pot fi trecute cu vederea, cînd vorbitorii minoritari sînt fideli faţă de un standard foarte diferit de idiomul lor. În multe părţi din Alsacia-Lorena, de exemplu, vorbitorii dialectelor germane par să nu ţină seama de faptul lingvistic şi manifestă fidelitate mai degrabă faţă de franceză decît de germană.

*Distribuţia varietăţilor.** Varietăţile suprapuse şi cele dialectale coincid rar ca răspîndire geografică. Cea mai mare diversitate lingvistică o găsim la nivelul populaţiilor locale, tribale, rurale, şi al claselor urbane de jos. Ariile tribale constituie, în mod tipic, o aglomeraţie de limbi distincte, în timp ce distincţia vorbirii locale ia, la multe naţiuni moderne, forma unui lanţ dialectal, în care vorbirea fiecărei localităţi este asemănătoare cu aceea a aşezărilor alăturate şi în care diferenţele de vorbire cresc proporţional cu distanţa geografică. Variaţia la nivel local este depăşită de răspîndirea considerabil mai largă a varietăţilor suprapuse, care servesc ca mijloc de comunicare supralocală. Latina, în Europa medievală, şi araba, în Orientul Apropiat, sînt exemple extreme de răspîndire supralocală. Totuşi, uniformitatea la nivelul suprapus este, în cazul lor, realizată cu preţul unor goluri mari în canalele de comunicare internă. *Limbile standard* tind să fie ceva mai restrînse ca răspîndire geografică decît limbile clasice, din cauza relaţiei lor cu dialectele locale. Spre deosebire de o societate în care limbile clasice sînt folosite ca varietăţi suprapuse, o societate cu limbă standard dispune totuşi de canale de comunicare internă mai bine dezvoltate, în parte, din cauza omogenităţii ei lingvistice mai mari şi, în parte, datorită fidelităţii interne faţă de limbă, pe care o evocă.

Limbile standard se constituie pe baza unui anumit dialect, înglobînd însă şi trăsături din alte dialecte. Cf., de exemplu, cazul românei standard, care s-a constituit pe baza dialectului din nordul Munteniei şi sud-estul Transilvaniei, dar prezintă şi trăsături din celelalte dialecte. Limbile clasice sînt mijloace de comunicare supralocale în arii foarte largi.

De fapt, acolo unde limbile standard sînt bine stabilite, ele acţionează ca referent esenţial, care determină asocierea unui dialect local dat cu o limbă sau alta. Aceasta poate să aibă ca rezultat situaţia anormală în care două dialecte asemănătoare din punct de vedere lingvistic, despărţite de o graniţă politică, sînt privite ca aparţinînd unor limbi diferite, nu datorită unor diferenţe lingvistice inerente, ci pentru că vorbitorii lor acordă fidelitate lingvistică unor standarde diferite. Graniţele de limbă, în asemenea cazuri, se definesc, pe de o parte, cu ajutorul criteriilor sociale, pe de altă parte, cu ajutorul criteriilor lingvistice.

Mai precis, este vorba despre criterii social-politice şi istorice. Olandeza, de exemplu, nu se deosebeşte de dialectele germane mai mult decît se deosebesc acestea între ele. Ea este considerată însă o limbă aparte.

Repertorii verbale

Totalitatea variantelor dialectale şi a celor suprapuse care se folosesc în mod regulat într-o comunitate formează *repertoriul verbal* al acelei comunităţi. Dacă graniţele unei limbi, aşa cum este înţeles acest termen de obicei, pot sau nu să coincidă cu cele ale unui grup social, repertoriile verbale sînt întotdeauna specifice unor anumite

* Oscilaţia terminologică: *varianţă/varietate* îi aparţine autorului, care foloseşte termenii *variant* şi *variety*.

populaţii. Fiind un concept analitic, repertoriul verbal ne permite să stabilim relaţii directe între constituenţii săi şi complexitatea socio-economică a comunităţii.

Această relaţie se măsoară în termenii a două concepte: *gamă lingvistică* şi *grad de compartimentare*. Gama lingvistică se referă la distanţa lingvistică internă între varietăţile constituente, adică la suma totală de diferenţiere pur lingvistică existentă într-o comunitate, distingînd astfel comunităţi multilingve, multidialectale şi omogene. Compartimentarea se referă la rigiditatea cu care aceste varietăţi sînt despărţite între ele, fie după dimensiunea suprapusă, fie după cea dialectală. Prin urmare, vorbim de *repertorii compartimentate* cînd se folosesc mai multe limbi, fără ca acestea să fie amestecate, cînd dialectele sînt separate între ele prin mănunchiuri clare de isoglose sau cînd limbajele speciale sînt deosebite clar de alte forme de vorbire. Pe de altă parte, vorbim de *repertorii fluide* cînd tranziţiile dintre dialecte alăturate sînt gradate sau cînd un stil de vorbire se combină cu altul în aşa fel, încît e greu să trasezi graniţe clare.

Cf. şi K, T.

Distincţia între repertorii compartimentate şi repertorii fluide

Iniţial, *gama lingvistică* a unui repertoriu este funcţie de limbile şi de limbajele speciale folosite înainte de contact. Dar după o anumită perioadă de contact, gama lingvistică devine dependentă de totalul interacţiunilor interne. Cu cît este mai mare frecvenţa interacţiunii interne, cu atît mai mare este tendinţa spre inovaţii care apare într-o parte a comunităţii de vorbire, pentru a se difuza în tot cuprinsul ei. Astfel, acolo unde fluxul comunicării este dominat de un singur centru important — de exemplu, aşa cum Parisul domină Franţa centrală —, gama lingvistică este relativ mică. Pe de altă parte, fragmentarea politică este asociată cu diversitatea limbilor sau a dialectelor, ca în Germania de sud, dominată timp îndelungat de multe principate mici, semiindependente.

Gama lingvistică şi compartimentarea repertoriilor sînt determinate de frecvenţa de interacţiune şi de anumite norme sociale.

Frecvenţa generală de interacţiune nu este, totuşi, singurul determinant al uniformităţii. În societăţi foarte stratificate, vorbitorii limbilor sau dialectelor minoritare trăiesc, de obicei, alături, făcînd comerţ, schimbînd servicii şi menţinînd adesea un contact social regulat, ca patron şi angajat sau stăpîn şi servitor. Totuşi, în ciuda acestui contact, ei tind să-şi păstreze propriile lor limbi, ceea ce sugerează existenţa unor norme sociale care limitează libertatea intercomunicării. Compartimentarea reflectă asemenea norme sociale. Natura exactă a acestor bariere sociolingvistice nu este clar înţeleasă, cu toate că literatura recentă sugerează noi căi de cercetare.

Constatăm, de exemplu, că limbile separate se menţin mai bine în sisteme tribale închise, în care legăturile de rudenie domină toate activităţile. Pe de altă parte, limbajele speciale distincte din punct de vedere lingvistic apar deplin dezvoltate în societăţi foarte stratificate, în care diviziunea muncii este menţinută prin barierele definite rigid ale statutului atribuit. Cînd schimbarea socială produce distrugerea structurilor sociale tradiţionale şi formarea unor noi legături, ca în cazul urbanizării şi al colonializării, barierele lingvistice între varietăţi sînt distruse şi ele. Societăţile care se schimbă rapid prezintă, în mod tipic, sau tranziţia gradată între stilurile de vorbire sau, cînd comunitatea este bilingvă, o serie de varietăţi intermediare, care fac tranziţia între extreme.

John J. Gumperz

TIPURI DE COMUNITĂȚI LINGVISTICE*

Discutarea critică a concepției structurale despre limbă ca sistem unitar.

Comparațiile între comportamentul lingvistic și cel social au fost stînjenite de faptul că studiile antropologice și cele lingvistice se bazează rareori pe corpusuri comparabile de date. În timp ce descrierea antropologului se referă la comunități specifice, universul analizei lingvistice este o singură limbă sau un dialect, o colecție de semne verbale abstrase din totalitatea comportamentului de comunicare, pe baza anumitor asemănări structurale sau genetice. Desigur, studiile asupra unor limbi izolate variază mult ca sferă. Ele se pot ocupa de vorbirea unui mic grup de vînători și de culegători, de dialectul unui sat sau de limba literară folosită de mai multe sute de milioane de vorbitori. Dar, în general, în selectarea datelor de studiat, lingviștii acordă mai multă importanță relațiilor genetice și omogenității structurale decît contextului social. Concepem engleza ca un tot unitar, deși un corpus tipic poate cuprinde texte provenind din regiunile rurale ale Angliei, din societatea urbană a S.U.A., din Australia sau chiar din foste teritorii coloniale din Asia sau Africa.

Mai mult, procesul analizei lingvistice este orientat către descoperirea întregurilor unitare, structural omogene.** Variantele stilistice, împrumuturile etc. nu sînt excluse din gramatici, dar procedeele tradiționale de anchetă nu sînt destinate să măsoare sfera lor totală*** și există tendința de a le exila în categoria cunoscută sub numele de variație liberă. Efectul unor asemenea proceduri este selectarea unei singure varietăți**** ce caracterizează comportamentul verbal cotidian. Această unică varietate este apoi considerată reprezentativă pentru întreaga limbă sau pentru întregul dialect.

Abstracțiunile structurale de acest fel sînt suficient de adecvate atîta timp cît interesul este limitat la universaliile lingvistice sau la tipologia lingvistică și la reconstrucția comparativă. Ele au revoluționat teoriile noastre despre gramatică, iar în domeniul limbii și culturii, au dovedit netemeinicia noțiunilor naive anterioare, care puneau semnul egalității între stadiul primitiv al culturii materiale și simplitatea structurii lingvistice. Dar cînd trecem de la studiul limbii ca sistem constituit la analiza comportamentului verbal în anumite societăți, sînt necesare, de obicei, informații mai detaliate.

De aceea, păreri ca acelea ale lui Linton care afirmă că: „se pare că nu există nici o corelație între complexitatea limbii vorbite de un popor și complexitatea oricărui alt aspect al comportamentului lui''***** sînt valabile numai cu referire la structura internă a fie-

* John J. Gumperz, *Types of Linguistic Communities*, în: *Language in Social Groups*, Stanford, California, 1971, p. 97—113.

** H, E, p. 47.

*** C. E. Voegelin, *Casual and Non-Casual Utterances within Unified Structure*, în: Th. A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Cambridge, Massachusetts, 1960, p. 65.

**** Ch. A. Ferguson și J. J. Gumperz (ed.), 1960, p. 9.

***** R. Linton, *The Study of Man*, New York, 1936, p. 81.

cărei varietăți verbale izolate. Acestea nu trebuie interpretate, așa cum se face cîteodată, ca semnificînd imposibilitatea de a distinge între deprinderile verbale ale unor simple grupuri tribale și cele ale societăților urbane complexe. Lingviștii europeni aparținînd *Școlii de la Praga*, ca și cîțiva specialiști americani în lingvistică antropologică, au arătat că existența limbilor standard codificate, ca distincte de vorbirea obișnuită, de fiecare zi, este „o corelată lingvistică majoră a unei culturi urbane".*

Subiectul variației intralingvistice, care fusese neglijat în anii de început ai lingvisticii descriptive, se bucură, în ultimii ani, de o atenție reînnoită.** Unii cercetători au cerut o revizuire a ceea ce era numit înainte „ipoteza monolitică a structurii limbii". Dimpotrivă, ei privesc comunicarea lingvistică în cadrul unei comunități verbale ca un „sistem interconectat de subcoduri".*** Dacă acceptăm aceasta, am putea formula ipoteza că, în cadrul unei societăți anumite, complexitatea lingvistică nu este funcție de modelarea internă într-un sistem omogen izolat, ci poate fi înțeleasă în termenii relației între sisteme diverse, de mărime diferită. O părere asemănătoare cu privire la complexitatea socială este prezentată în cîteva dintre lucrările recente de antropologie despre *„societățile intermediare".***** Pentru o abordare adecvată a unor asemenea sisteme sociale și lingvistice, interesul cercetării lingvistice va trebui să se deplaseze de la simpla analiză descriptivă la analiza urmată de studiul comparativ sau contrastiv.

Deși *analiza comparativă* poate fi sincronică sau diacronică, cercetătorii interesați de relația limbii cu mediul social s-au limitat pînă acum, în primul rînd, la comparația diacronică. Opinia predominantă este aceea a lui Sapir*****, care a tins să desconsidere efectul mediului social și a considerat evoluția naturală *(drift)* ca factor principal în determinarea particularităților structurale ale unei limbi. [...]

Părerile lui Sapir asupra schimbării lingvistice nu au fost niciodată pe deplin acceptate de toți lingviștii și antropologii. Cercetările lui Boas****** ca și acelea ale lingviștilor europeni care se

Dintre reprezentanții Școlii de la Praga care s-au referit la problema în discuție, menționăm pe B. Havránek, V. Mathesius, J. Mukařovsky. Cf. P. Garvin, *A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style*, Washington, 1955.

Pentru explicarea termenului și exemple, v. p.119—121 din acest studiu.

Atît *studiul comparativ* cît și studiul contrastiv al limbilor presupun confruntarea sistemelor acestora. Obiectul cercetării îl constituie, însă, în primul caz, limbile înrudite, în celălalt — oricare două limbi. În cercetarea comparativă se insistă asupra asemănărilor dintre sisteme, întrucît se urmărește determinarea relației genetice dintre limbi și refacerea prototipurilor din limba bază, pe cînd în cercetarea contrastivă se insistă asupra deose-

* P. Garvin și M. Mathiot, *The Urbanization of the Guarani Language. A Problem in Language and Culture*, în: A. F. C. Wallace (ed.), *Men in Cultures*, Philadelphia, 1960, p. 283.

** Th. A. Sebeok, *Style in Language* ...

*** R. Jakobson, *Linguistics and Poetics*, în: Th. A. Sebeok (ed.), *Style in Language* ..., p. 352. Cf. și versiunea românească: *Lingvistică și poetică*, în: *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 87.

**** B. S. Cohn și McKim Mariott, *Networks and Centers in the Integration of Indian Civilization*; în: „Journal of Social Research", 1958, 1, p. 1; J. B. Cassagrande, *Some Observations on the Study of Intermediate Societies*, în: *Intermediate Societies, Social Mobility and Social Communication*, Proceedings of the 1959 Annual Meeting of the American Ethnological Society, p. 1.

***** E. Sapir, *Language and Environment*, în: D. Mandelbaum (ed.), *Selected Writings of Edward Sapir*, Berkeley, California, 1951, p. 89.

****** Franz Boas (1858—1942), unul dintre fondatorii antropologiei culturale moderne, și-a consacrat o mare parte a activității studierii limbilor indienilor din America. Pentru problema asemănării dintre limbi genetic neînrudite, cf. mai ales: *The Occurrence of Similar Inventios in Areas Widley Apart*, în: „Science", 1887, 9, p. 485 și urm., și *Evolution or Diffusion?*, în: „American Anthropologist", 1924, 26, p. 340—344.

birilor dintre sisteme, întrucît se urmărește semnalarea fenomenelor de interferență din limbile considerate. Pentru problema interferenței, cf. W, CL.

ocupă de fenomenele de *Sprachbund* au arătat, de multă vreme, limitele abordării genetice.* [...] Abordarea areală a relațiilor lingvistice a fost dezvoltată în continuare, de Emeneau**, în cîteva studii care fac dovada unei documentații atente. Emeneau ia ca punct de plecare aria culturală sud-asiatică, pe care o tratează drept o „arie lingvistică unică". El pune în evidență existența a numeroase paralelisme structurale între limbile din grupurile indo-arian, dravidian și munda, în India centrală, precum și între grupul brahui dravidian și grupurile de limbi înconjurătoare, indo-arian și indoiranian, în nord—vest. Influențe asemănătoare între limbi, pe anumite arii, au fost observate în regiunea de limbă indiană din California, chiar aria din care Sapir își ia exemplele cele mai tipice de lipsă de legătură între limbă și contextul social [...]

Studiile de lingvistică areală de mai sus sînt, totuși, orientate istoric și sînt de mai mare interes pentru aceia care studiază istoria culturii decît pentru specialistul în antropologia socială. Dacă conceptul de împrumut structural se referă la rezultatul final al unui proces de schimbare, el nu permite însă înțelegerea dinamicii acestui proces. Corespondentele sale sincronice, diversitatea vorbirii și capacitatea de a trece de la un cod la altul între dialecte, stiluri sau limbi diferite, vor prezenta, probabil, mai mare interes pentru cercetătorii orientați către analiza funcțională. Asemenea studii trebuie să înceapă totuși cu o anumită comunitate, nu cu o entitate definită lingvistic.

Necesitatea de a studia modul în care este folosită limba într-o anumită comunitate.

În recenta sa lucrare „Etnografia vorbirii", Hymes*** trece în revistă literatura cu privire la comportamentul verbal și o pune în legătură cu tipurile mai tradiționale de cercetare lingvistică și antropologică. El cere o abordare nouă a „analizei descriptive a vorbirii" și sugerează că „activitatea verbală a unei populații ar trebui să fie principalul obiect al atenției". Lucrarea de față este o încercare în această direcție.

Criterii de definire a comunității lingvistice.

Distribuția lingvistică în cadrul unui spațiu social sau geografic este, de obicei, descrisă în termenii comunităților verbale.**** Găsim un număr de cazuri de folosire a unor criterii extralingvistice în definirea unor asemenea comunități. Frings și grupul său de dialectologi germani***** au adoptat proceduri din geografie pentru determinarea regiunilor culturale, pe baza schemei căilor comerciale și de trafic ale distribuției elementelor culturii materiale sau pe alte criterii similare, și au folosit aceste regiuni ca punct central pentru studiul lor asupra distribuției vorbirii.****** Lingviștii americani s-au

* D. H. Hymes, *Alfred Louis Kroeber*, în: „Language", 1961, 37, p. 23.

** M. B. Emeneau, *India as a Linguistic Area*, în: „Language", 1956, 32, p. 3, și *Brahui and Dravidian Comparative Grammar*, Berkeley, California, 1962.

*** H, E.

**** L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933, p. 42.

***** Ch. H. Aubin, Th. Frings și J. Müller, *Kulturströmungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden*, Bonn, 1926.

****** J. J. Gumperz, *Speech Variation and the Study of Indian Civilization*, în: „American Anthropologist", 1961, 63, p. 976—988.

ocupat de mici grupuri urbane,* iar monumentala lucrare a lui Einar Haugen *Limba norvegiană în America*** este un exemplu de studiu exhaustiv al unui grup imigrant. Totuşi, în toate aceste studii, comunităţile verbale sînt considerate echivalente cu o singură limbă, cu dialectele şi stilurile sale. Se spune despre bilingvi că „stabilesc punţi între comunităţile verbale".*** Unii cercetători au ajuns pînă la a-i asemăna cu *omul marginal* de care vorbesc sociologii.****

Formula se re feră la omul neintegrat în viaţa socială, rămas la periferia societăţii. Ea reflectă o realitate caracteristică lumii capitaliste contemporane, puternic stratificate din punct de vedere social.

Nu există motive a priori care să ne forţeze să restrîngem definiţia comunităţilor lingvistice la acelea în care toţi membrii vorbesc aceeaşi limbă. Bilingvismul sau multilingvismul reprezintă mai degrabă regula, şi nu excepţia, în societăţi foarte diferite, incluzînd elita urbană rusă din secolul al XIX-lea, grupările la putere ale multor naţiuni asiatice şi africane moderne, grupurile americane imigrante, menţionate mai sus, ca şi multe altele.

De fapt, şi W e i n r e i c h vorbeşte despre „comunităţi lingvistice bilingve", cînd descrie pe vorbitorii de idiş din Europa răsăriteană.***** Mai mult, din punctul de vedere al funcţiei sociale, distincţia între bilingvism şi bidialectalism nu e, de cele mai multe ori, semnificativă.******

De aceea, lucrarea de faţă va folosi termenul *comunitate lingvistică* prin analogie cu termenul de „arie lingvistică" al lui E m e n e a u.******* Comunitatea lingvistică va fi definită ca un grup social, fie monolingv, fie multilingv, sudat datorită frecvenţei tiparelor de interacţiune socială şi separat de ariile înconjurătoare datorită posibilităţilor slabe de comunicare. Comunităţile lingvistice pot fi constituite din mici grupuri legate prin contacte directe sau pot acoperi regiuni întinse, în funcţie de nivelul de abstractizare pe care dorim să-l obţinem.

Definiţia noţiunii de *comunitate lingvistică.*

Comunicarea socială în cadrul unei comunităţi lingvistice poate fi considerată în termenii rolurilor legate funcţional, definite, după N a d e l,******** ca „moduri de acţiune atribuite indivizilor într-o societate". În abordarea analizei rolului, N a d e l foloseşte termeni familiari lingvistului. El consideră că fiecare rol e caracterizat prin anumiţi indici perceptuali sau „atribute", care constau din „diacritice" implicite în comportamentul de rol, ca: etichetă, îmbrăcăminte, gesturi şi, probabil, comportament verbal. Alte caracteristici ale rolurilor sînt oferite de numele lor, ca: preot, tată sau profesor, care oferă informaţii prealabile privind comportamentul de rol la care trebuie să ne aşteptăm. Un anumit diacritic este considerat periferic

Noţiunea de *rol.*

* G. N. P u t n a m şi E. O'H e r n, *The Status Significance of an Isolated Urban Dialect*, în: „Language", 1955, Supplement 31.

** E i n a r H a u g e n, *The Norwegian Language in America. A Study in Bilingual Behavior*, Philadelphia, 1953.

*** Ch. F. H o c k e t t, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958.

**** J. P. S o f i e t t i, *Bilingualism and Biculturalism*, în: „Journal of Educational Psychology", 1955, 46, p. 222—227.

***** U. W e i n r e i c h, 1953.

****** J. J. G u m p e r z, *Speech Variation...*; A. M a r t i n e t, *Dialect*, în: „Romance Philology", 1954, 8, p. 1.

******* M. E. E m e n e a u, *India...*

******** S. F. N a d e l, *The Theory of Social Structure*, Glencoe, Illinois, 1957, p. 31 şi urm.

dacă prezența sau absența sa nu schimbă perceperea rolului de către vorbitorul autohton, și relevant dacă schimbă perceperea rolului.

Pentru această noțiune, cf. *Glosarul.*

Se spune, în continuare, că comportamentul de rol variază după „situația de interacțiune", un termen care corespunde celui de „context de situație" *(context of situation),* folosit de lingviști,* sau termenului de „ambianță".

Noțiunea de *matrice de comunicare* a unei comunități.

Totalitatea rolurilor de comunicare dintr-o societate poate fi numită *„matricea ei de comunicare"*. Nu există pînă acum procedee general recunoscute pentru izolarea rolurilor individuale, cu toate că, în cîteva studii recente (F i s c h e r, C h o w d h u r y, F e r g u s o n**), au fost menționate corelații între folosirea limbii sau stil și comportamentul probabil. Pentru ceea ce ne propunem, va fi suficient să izolăm numai acele roluri sau grupuri de roluri care se corelează cu diferențe de vorbire semnificative. Presupunem deci că fiecare rol are ca diacritic lingvistic un anumit cod sau subcod, care servește ca normă pentru comportamentul de rol. Definim *matricea codurilor* drept setul de coduri și subcoduri legate funcțional de matricea de comunicare.

Noțiunea de *matrice a codurilor.* Cf. și noțiunea de „repertoriu lingvistic", în *Glosar.*

Structura matricei codurilor — criteriu de diferențiere a comunităților lingvistice. Distincția cod — subcod.

Natura componentelor matricei codurilor variază de la o comunitate la alta. În unele, toate componentele sînt dialecte sau stiluri ale aceleiași limbi. Pe acestea le vom numi *subcoduri.* În altele, matricea include și limbi distincte din punct de vedere genetic; în acest caz, vom folosi termenul *coduri.* Distincția între cod și subcod este, totuși, în mare măsură, o distincție lingvistică: ea nu corespunde, în mod necesar, unei diferențe de funcție socială. Țăranul din sudul Franței folosește graiul local acasă și o variantă regională a francezei standard cînd vorbește cu cei dinafara comunității. În Bretagne, bretona servește ca limbă curentă, în timp ce comunicarea cu cei din afara comunității este cea asigurată de o altă variantă a francezei standard. Atît graiul local *(patois)* cît și bretona sînt folosite în contexte situaționale aproximativ echivalente și au funcții sociale asemănătoare în cadrul comunității sătești.

Motivul includerii unui cod în studiul unei comunități lingvistice rezultă din aceea că excluderea sa ar produce un gol în matricea de comunicare. Engleza constituie o parte importantă a matricei de comunicare în India urbană, dar ea ar putea fi omisă din etnografia unei comunități tribale îndepărtate. La fel, sanscrita e relevantă pentru descrierea anumitor comunități hinduse din India, dar nu și pentru anumite grupuri musulmane. Distincția dintre uniformitatea și diversitatea dialectelor sau monolingvism și bilingvism devine astfel mai puțin importantă decît distincția dintre individual și social.

Subcodurile aceleiași limbi în cadrul matricei codurilor prezintă, de asemenea, grade variate de diferențe lingvistice. Dialectele locale pot fi diferite din punct de vedere lingvistic sau foarte asemănă-

* J. R. F i r t h, *A Synopsis of Linguistic* Theory, 1930—1955, în: „Studies in Linguistic Analysis", special volume of the Philological Society, 1957, p. 32.

** J. L. F i s c h e r, *Social Influence on the Choice of a Linguistic Variant,* în: „Word", 1958, 14, p. 47; M. C h o w d h u r y, *The Language Problem in East Pakistan,* în: C. A. F e r g u s o n și J. J. G u m p e r z (ed.), 1960, p. 64 și F, D.

toare cu celelalte forme de vorbire suprapuse. Același lucru este valabil pentru stiluri. Ferguson a semnalat recent cîteva diferențe lingvistice importante între procedeele oficiale și cele colocviale* ale anumitor populații urbane. Vom folosi termenul lui W e i n r e i c h *distanță lingvistică* pentru a desemna totalitatea diferențelor în fonologie, gramatică sau vocabular în cadrul matricei codurilor, așa cum sînt ele evaluate în studiile contrastive.

Societățile diferă și după modul în care rolurile se grupează în cadrul matricei de comunicare. În India rurală, rolul preotului e asociat îndeaproape cu cel al reformatorului social, în timp ce, în societatea americană, am considera aceste roluri separat**. O altă trăsătură caracteristică a unor societăți este distincția între comportamentul de acasă și între egali și comportamentul față de cei din afară. În Asia de sud, această distincție de roluri corespunde unor diferențe adînci între dialectele locale și *formele de vorbire suprapuse*. Sancțiunile față de amestecarea celor două tipuri de comportament sînt atît de severe, încît unii indieni au o aversiune de netrecut față de transpunerea în scris a vorbirii colocviale. E posibil ca asemenea distincții, impuse din punct de vedere social în comportamentul de rol, să constituie un factor major în menținerea dialectelor locale. Vom folosi termenul „caracter distinct al rolurilor" *(role distinctness)* pentru a ne referi la gradul în care se menține distincția comportamentală de rol.

Examinarea comunităților lingvistice din diferite părți ale globului pune în evidență o relație clară între caracteristicile generale ale matricei codurilor și anumite trăsături ale structurii sociale. Legături de acest fel au fost menționate adesea.*** Dialectologii europeni din secolul al XIX-lea, de exemplu, au demonstrat relația dintre granițele politice și sociale și isoglosele dialectale de la acea dată.**** Alți dialectologi au subliniat contrastul dintre omogenitatea relativă a vorbirii în arii colonizate recent, că vestul Americii, și diversitatea din ariile constituite de mai multă vreme, de pe coasta de est. Se presupune că această omogenitate este rezultatul proceselor de schimbare ce au urmat recolonizării unor populații de origini diferite, în condiții care favorizează fluiditatea rolurilor și a statutelor. Această concluzie e susținută și de propria noastră experiență, provenită din studiul coloniilor de imigranți din S.U.A., în care limba străină tinde să se mențină atîta timp cît coloniștii rămîn un grup social distinct, cum e cazul în anumite așezări rurale; dar limba va dispărea cînd coloniștii vor fi înglobați în societatea urbană [...]

Observațiile de mai sus și altele asemănătoare cu privire la relația între distribuția vorbirii și mediul social se limitează toate la cazuri speciale. Formulări mai generalizate ar trebui să devină posibile prin aplicarea unor concepte ca matrice a codurilor, caracter

Diferențierea comunităților în funcție de structura matricei de comunicare.

Formele de vorbire suprapuse sînt cele însușite în cursul vieții, adăugate formei specifice a limbii materne achiziționate în copilărie.

Relația dintre structura matricii codurilor și unele trăsături ale structurii sociale.

K. J a b e r g a stabilit principiul că teritoriile cu arii lingvistice întinse cuprind populații mai noi, colonizate, pe cînd teritoriile fărîmițate cuprind o populație străveche (*Aspects gèographiques du langage*, Paris, 1936). Referitor la dacoromână, el a observat că teritoriul cisalpin se caracterizează prin arii întinse, iar cel transcarpatin — prin arii mărunte.

* F. D.

** J. J. G u m p e r z, *Religion and Social Communication in Village North India*, în: Gumperz 1971, p. 225—238.

*** J. H. G r e e n b e r g, *The Measurement of Linguistic Diversity*, în: „Language", 1956, 32, p. 109.

**** J. J. G u m p e r z, *Speech Variation*... Cf., de exemplu, cercetările lui Th. F r i n g s și ale școlii germane de dialectologie de la Marburg.

distinct al rolurilor, distanță lingvistică și fidelitate față de limbă, la comunități lingvistice cu diferite grade de complexitate socială. Asemenea clasificări ar putea evidenția paralelisme aproximative între distribuția vorbirii și grupurile sociale de tipul celor clasificate azi de sociologi ca grupuri restrînse, grupuri tribale mai largi și comunități moderne urbanizate.

Orice formulări de acest fel vor fi, desigur, extrem de îndrăznețe, mai ales pentru că sociologii înșiși nu par să fie de aceeași părere cu privire la baza teoretică a distincției între societățile simple și cele complexe* și pentru că informațiile interculturale sigure referitoare la comportamentul verbal sînt inexistente. Ele sînt date aici numai în speranța că vor stimula noi cercetări.

Începem cu cele mai puțin complexe comunități, formate din mici grupuri de vînători și culegători, așa cum le găsim printre indienii americani din Marele Bazin. Contactele sociale în cadrul acestor grupuri se limitează la comunicarea directă, există un minimum de stratificare socială, iar contactele cu cei din afară sînt relativ rare. Vorbirea nu este totuși complet uniformă; se pot observa diferențe perceptibile între ceea ce se numește vorbire obișnuită, de fiecare zi, și stilurile îngrijite, folosite în cîntece, recitare, povestire și în alte situații asemănătoare, definite prin ritual. Există în astfel de societăți cîteva cazuri în care formulele rituale cuprind cuvinte, fraze sau cîntece într-o limbă care nu este înțeleasă nici de autohtoni. În general, totuși, distanța lingvistică între vorbirea neîngrijită și îngrijită este relativ mică și folosirea stilului îngrijit nu pare să se limiteze la un grup anume.**

Diferențierea lingvistică în cadrul comunităților tribale mai largi.

Diversitatea poate fi ceva mai mare în cazul comunităților tribale mai largi, mai avansate din punct de vedere economic, care, chiar dacă nu sînt integrate în societăți mai mari, mențin anumite relații comerciale cu exteriorul. Aici, în măsura în care activitățile rituale care cer folosirea limbii îngrijite se specializează, aceste stiluri se pot asocia cu anumite grupuri. Comerțul cu alte triburi care vorbesc alte limbi cere bilingvism, dar utilizarea acestor limbi tinde să se limiteze numai la anumite roluri. În multe societăți, relațiile comerciale sînt restrînse și superficiale și îmbrăcate într-un ritual menit să-l împiedice pe comerciant să abuzeze de societatea tribală. Cînd activitățile comerciale își măresc raza și apar grupuri specializate de comercianți, una dintre limbile tribale se poate răspîndi pe suprafețe întinse ca limbă comercială, așa cum este cazul *hausei* în Africa. Formele limbii folosite în situații comerciale tind să fie deosebite de aceea utilizată în cadrul grupului tribal. Ele diferă de limbile standard prin faptul că, de obicei, nu sînt codificate și tind să nu aibă nici un prestigiu special în afara situației comerciale. Așa-numitele limbi mixte sau pidgin nu se găsesc, în general, în societățile pur tribale, ci sînt rezultatul contactului între o so-

Hausa, limbă ciadă, este una dintre cele mai răspîndite limbi din Africa (aproximativ 15 milioane de vorbitori). Este vorbită în Nigeria (unde este una dintre limbile oficiale), Sudan, Dahomey, Togo, Camerun, Ghana, dar există gru-

* D. M. Schneider, *Comment on Studies of Complex Societies*, în: „Current Anthropology", 1961, 2.

** D. H. Hymes, *Linguistic Features Peculiar to Chinookan Myths*, în: „International Journal of American Linguistics", 1958, 24, p. 253; J. Yegerlehner, *Structure of Arizona Tewa Words, Spoken and Sung*, ibidem, p. 264—267; C. F. Voegelin, *Casual and . . .*, p. 57 și urm.

cietate dezvoltată din punct de vedere economic și unul sau mai multe grupuri tribale.

Societățile tribale pot avea alte relații cu exteriorul în afara comerțului, prin căsătorii mixte sau ritualuri religioase. Există dovezi ale faptului că, în asemenea situații, bi- și multilingvismul sînt mult mai frecvente decît ne-ar face să credem cele mai multe dintre studiile lingvistice și etnografice. Totuși, bilingvismul de acest fel este rar de tip social. În cadrul comunității, se vorbește numai limba tribală. [. . .] Evident limba tribală este simbolul identității de comunitate, cu toate că nu prezintă caracteristicile formale ale unei limbi standard. Putem spune că, la asemenea triburi, fidelitatea față de limbă se referă la limba tribală, cu toate că matricea de comunicare poate să cuprindă și anumite limbi comerciale.

Bilingvismul comunității, stratificarea vorbirii sau variația stilistică majoră par să devină posibile numai cînd baza economică se lărgește, permițînd stratificarea economică. Un tip obișnuit de variație, întîlnit în societăți care, deși relativ avansate, mențin încă anumite caracteristici de trib, este acela între stilurile limbii „înalt" *(high)* și „obișnuit" *(low)*.* O caracteristică a unor astfel de societăți este existența unui grup conducător, reprezentîndu-i pe cuceritorii din afară, care mențin o distanță socială considerabilă față de restul populației. Stilul înalt și cel obișnuit tind să varieze în ceea ce privește vocabularul, morfofonologia și alomorfismul lor, dar nu în fonologie. Ele folosesc, de asemenea, surse de împrumut diferite: în stilul înalt, *javaneza* împrumută din limbile indo-ariene și se spune că *balineza* împrumută din javaneză în acest stil. Fără a se ține cont de diferența între formele înalte și cele obișnuite, ambele par să fie privite de populațiile indigene ca părți ale aceleiași limbi.

Diversitatea tinde să atingă un punct maxim în societățile intermediare tipice, caracterizate prin existența țăranului, a păstorului sau chiar a păturilor tribale sau a populației ce se integrează în grade diferite în grupurile dominante din punct de vedere social. Sistemele sociale din aceste societăți prezintă un grad înalt de stratificare socială și de diviziune a muncii. Comportamentul social se caracterizează prin distincția rolurilor, așa încît indivizii acționează diferit în contexte diferite. Aceste deosebiri sînt accentuate de ritualuri stabilite și de convenții de comportament (de exemplu, eticheta), ca și de diferențe în îmbrăcăminte, hrană etc. Un exemplu extrem este societatea indiană împărțită în caste, care dă impresia unei multitudini de populații distincte, care trăiesc alături și care comunică numai în legătură cu o mică parte din activitățile lor. Alte societăți intermediare mai puțin complexe tind să difere după gradul de complexitate, și nu după felul de complexitate. Matricea codurilor în asemenea societăți poate să cuprindă mai multe limbi distincte și, în plus, distanța lingvistică dintre subcoduri diferă de la variații pur lexicale și fonetice la divergențe structurale importante [. . .]

puri de vorbitori ai hausei și în Algeria, Maroc, Tunisia etc. Utilizarea ei în relații comerciale intertribale a avut ca efect eliminarea treptată a unor idiomuri locale.

Cf. studiul lui C. A. Ferguson despre „diglosie", din volumul de față.

Javaneza este o limbă indoneziană, vorbită de o parte a locuitorilor din insula Java; *balineza*, idiomul indonezian vorbit în insula Bali, este considerată, de obicei, drept variantă a javanezei.

* P. Garvin și S. M. Riesenberg, *Respect Behavior on Ponape: An Ethnolinguistic Study*, în: „American Anthropologist", 1952, 54, p. 201; E. M. Uhlenbeck, *De Tegenstelling Krama: Ngoko, Haar, Positie in het Javaanse Taalsysteem*, Djakarta, 1950.

Analizînd distribuţia vorbirii în aceste societăţi, vom distinge între forma locală a limbii, învăţată acasă, şi argourile sau limbajele speciale, învăţate mai tîrziu şi folosite numai în anumite situaţii limitate.* Diversitatea geografică a formelor de vorbire este maximă în cazul dialectelor locale folosite de populaţiile rurale. Această diversitate poate să ia forma dialectelor diferite sau a limbilor locale distincte din punct de vedere genetic. În ambele cazuri, funcţiile sociale sînt asemănătoare; ele servesc ca limbi folosite în cadrul grupului şi coexistă cu coduri suprapuse, folosite pentru comunicarea cu străinii. În Europa medievală, de exemplu, găsim insule de limbă celtică în regiunile alpine, răspîndite printre regiuni continue de dialecte romanice şi germanice. Limbile slave alternează cu dialectele germanice în est, iar basca apare printre dialectele romanice în Europa de sud-vest. La fel, în India, limbile
Cf. G, C, p. 106. tribale nord-dravidiene şi limbile munda (ex. korku) se întîlnesc în plin teritoriu indo-arian.

Tipuri de argouri şi limbaje speciale.

Argourile şi *limbajele speciale* sînt de mai multe tipuri. În primul tip intră cele pe care le putem numi dialecte subregionale sau regionale; acestea servesc pentru comunicare între vînzători şi cumpărători şi ca mijloc de comunicare între grupuri. Ele se aseamănă limbilor comerciale din ariile tribale, pentru că prezintă o oarecare codificare şi nu au un prestigiu deosebit. Distanţa lingvistică între aceste coduri şi formele locale de vorbire poate fi mică dacă ambele sînt dialecte ale aceleiaşi limbi. Dacă populaţiile locale vorbesc o limbă distinctă din punct de vedere genetic, acei localnici a căror ocupaţie cere contactul cu exteriorul tind să fie bilingvi.

A doua categorie de argouri o formează cele folosite de anumite grupuri sociale şi profesionale, în activităţile lor speciale. Putem include aici limbajele speciale vorbite de grupuri comerciale, argourile hoţilor, stilurile literare şi de recitare ale povestitorilor populari. Funcţia socială pare să fie aceea a menţinerii exclusivităţii de grup. Ele tind să fie păzite şi ascunse de cei din exterior, cam în acelaşi fel în care breslele îşi păzesc tainele meseriei lor. Codurile din această categorie pot fi folosite în scris în anumite ocazii; şi în măsura în care pronunţarea propriu-zisă şi gramatica servesc ca mijloc de identificare a grupului, se poate spune că ele prezintă o oarecare codificare, dar prestigiul lor e, în general, limitat.

A treia categorie include codurile de cult şi administrative, care sînt folosite pe teritorii mai întinse şi în regiuni mai diverse din punct de vedere geografic şi social decît cele din categoria precedentă. Astfel, în Europa medievală, latina a fost folosită atît ca limbă administrativă cît şi de cult, în ariile germanice, romanice şi slave. În India medievală, sanscrita şi persana aveau funcţii similare. Aceste coduri servesc ca limbă a claselor speciale administrative şi clericale, dar nu sînt vorbite în mod necesar de conducători.

* J. J. Gumperz, *Speech Variation...*

Ele au anumite caracteristici comune cu codurile profesionale, pentru că funcţionează pentru menţinerea exclusivităţii de grup; se caracterizează prin codificare extremă, simbolizată de necesitatea unei perioade de timp îndelungate pentru studiul gramaticii şi retoricii şi, desigur, de existenţa, în acest scop, a şcolilor şi a specialiştilor respectivi. Cînd codul administrativ diferă de cel de cult, ultimul se bucură de un prestigiu mai mare. Deci societăţile intermediare, spre deosebire de cele tribale, tind să prezinte fidelitate faţă de limbă, faţă de coduri ce pot fi foarte deosebite de idiomul local.

O diversitate şi o distanţă lingvistică extreme între codul administrativ şi de cult şi celelalte coduri, în cadrul matricei codurilor, pot fi menţinute numai atît timp cît conducerea rămîne în mîinile unui mic grup.* Cînd o parte mai mare a populaţiei este atrasă şi mobilizată în viaţa naţională, vechiul cod administrativ poate fi înlocuit printr-unul care provine din straturile regionale. Noile subcoduri administrative din acest tip de societate nu sînt, în general, identice cu idiomul grupurilor urbanizate; o distanţă lingvistică considerabilă se poate menţine, în anumite cazuri.** În general, totuşi, matricea codurilor tinde să devină din ce în ce mai puţin diversă odată cu integrarea populaţiilor locale în grupurile dominante sau „antrenate" *(mobilized)*, cum le-a numit Deutsch,*** şi odată cu scăderea caracterului distinct al rolurilor.

Diferenţierea lingvistică în comunităţile moderne urbanizate.

Distanţele lingvistice în cadrul matricei codurilor sînt minime în comunităţile cu un grad înalt de urbanizare, ca acelea din unele părţi ale Europei moderne şi din S.U.A. În aceste comunităţi, distincţia între dialectele standard şi cele locale aproape a dispărut. Ea se reflectă numai sub forma dialectelor standard regionale, de tipul celor din America, din vestul mijlociu, sud-vest sau vest. Unele distincţii sociale de vorbire persistă. În afară de aceasta, mai există un număr de subcoduri colocviale şi îngrijite distincte, precum şi limbaje tehnice şi ştiinţifice. Totuşi, spre deosebire de ceea ce găsim în societăţile intermediare, distanţele lingvistice dintre aceste forme tind să se limiteze la nivelul sintactic şi lexical. Rar întîlnim două sau trei serii diferite de alomorfe flexionare sau de cuvinte funcţionale, similare cu acelea care caracterizează diferenţele stilistice în unele limbi asiatice. O mare parte a diferenţelor care apar se justifică, totuşi, prin cerinţele speciale ale terminologiei tehnice. Contrastul lingvistic superficial dintre stiluri pare să fie o consecinţă directă a fluidităţii rolurilor, simbolizată de distincţia între castă şi clasă. În aceste societăţi, fidelitatea faţă de limbă este acordată limbii standard, care reflectă acum îndeaproape vorbirea majorităţii.

* B. Havránek, *Zum Problem Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur*, în: 4th International Congress of Linguists, *Actes...*, Copenhaga, 1936, p. 151.

** F, D.

*** K. W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication*, Cambridge, Massachusetts, 1953.

Heinz Kloss

TIPURI DE COMUNITĂŢI MULTILINGVE: DISCUŢIA A ZECE VARIABILE*

Prima variabilă: tipuri de comunităţi lingvistice

Comunitate nucleară naţională (CNN) — definiţia. Tipuri de CNN în raport cu numărul limbilor materne utilizate.

În încercarea noastră de a ne ocupa de „tipuri de comunităţi multilingve", ne găsim în faţa unui număr de variabile. Una dintre acestea este implicată în termenul extrem de ambiguu „comunitate". Pentru a-mi simplifica sarcina, în scurta prezentare care urmează, voi considera că acest termen desemnează pe toţi cetăţenii unui stat dat, excluzînd însă pe membrii acelor state a căror limbă maternă este vorbită de mai puţin de 3% din populaţie. Pentru simplificare, voi numi acest grup *comunitate nucleară naţională* sau *CNN*.

Lingua franca este o limbă folosită în mod obişnuit de către persoane cu limbi materne diferite, pentru a facilita comunicarea între ele. Utilizarea unei *lingua franca* presupune deci desfăşurarea în comun a unor activităţi de către indivizi aparţinînd la comunităţi lingvistice distincte. *Lingua franca* serveşte unor scopuri comerciale, administrative, religioase etc. Latina a servit ca *lingua franca* în Occidentul medieval; în Peninsula Balcanică, greaca a avut acest rol.

În ceea ce priveşte limba sau limbile materne folosite de aceste CNN, trebuie să distingem următoarele trei tipuri principale: tipul A monolingv, tipul B bi- sau trilingv şi tipul C multilingv. Aceste trei tipuri reprezintă prima noastră variabilă. Nu avem multe de spus despre tipul A, în acest stadiu. Islanda şi Portugalia sînt exemple satisfăcătoare. Tipul B — CNN bi- sau trilingvă — constă din două sau trei comunităţi lingvistice, fiecare dintre ele cuprinzînd cel puţin 4% din populaţie. Numărul trei pare să reprezinte numărul maxim de limbi care pot fi plasate pe picior de egalitate, ca limbi oficiale ale naţiunii. Problemele cotidiene ale administraţiei unei ţări şi chiar procedurile sale legislative ar fi în scurtă vreme supralicitate, încîlcite şi ineficiente, dacă ar fi tratate în mai mult de trei limbi. Există însă egalitatea a două limbi naţionale, în Belgia, Canada şi Finlanda, şi egalitatea a trei limbi, în Elveţia.

De fapt, exemplul Elveţiei arată că şi o administraţie trilingvă nu este o soluţie prea uşor aplicabilă. De exemplu, în timp ce toate ziarele oficiale sînt publicate atît în franceză cît şi în germană, versiunea italiană este doar şapirografiată, în anumite cazuri, sau constă într-un rezumat, sau se renunţă complet la ea. Desigur, aceasta e cu putinţă, în parte, din cauza numărului relativ restrîns al vorbitorilor de italiană (aproximativ 4%). Dar din discuţiile pe care le-am avut cu oficialităţile din Berna, capitala federală, am aflat că funcţionari civili care să se descurce în mod egal în toate cele trei limbi sînt greu de găsit, chiar în Elveţia.

Aici realizăm importanţa liniei de demarcaţie între tipurile B şi C de CNN, în sensul că acolo unde există o CNN cu patru sau mai multe limbi majore, se pare că este indispensabil să avem o limbă care să servească drept *lingua franca* pentru ţara respectivă şi care să fie înţeleasă de toţi cetăţenii instruiţi. Acest fapt în sine introduce o anumită discriminare în raport cu celelalte limbi şi comunităţi lingvistice, discriminare care poate fi, totuşi, complet ine-

* Heinz Kloss, *Types of Multilingual Communities: A Discussion of Ten Variables*, în: Stanley Lieberson (ed.), *Explorations in Sociolinguistics*, published by Indiana University, Bloomington, The Hague, 1966, p. 7—18.

vitabilă şi perfect explicabilă, dacă trebuie să se creeze şi/sau să se menţină un cadru naţional de comunicare translingvală şi transculturală. Astfel, a fost perfect legitim ca germana să devină limbă naţională a Imperiului Austriac, ca rusa să devină limbă naţională pentru Uniunea Sovietică şi ca hindi să devină limbă naţională pentru India. În fiecare dintre aceste ţări, erau prea multe comunităţi lingvistice mari, pentru a face posibilă egalitatea lor la nivel naţional. Se pare că avem la îndemînă două alternative, pentru a micşora distincţia stînjenitor inerentă faţă de poziţia privilegiată a uneia din aceste limbi autohtone: fie să acordăm tratament preferenţial nu unei limbi, ci la două limbi, fie să ne reîntoarcem la o limbă importată şi deci neutră, de obicei cea a foştilor colonialişti. Prima alternativă a fost încercată în Afganistan şi Pakistan, de exemplu, în timp ce în toată Africa subsahariană găsim state care folosesc o limbă oficială care a fost importată în ultimii 150 ani. Efectul de neutralizare care însoţeşte limbile introduse din afară face ca engleza să reziste limbii hindi, deşi prima urma să fie înlocuită în 1965. Este greu de supraestimat importanţa liniei de demarcaţie dintre statele multinaţionale de tip B şi C [...]

Problema *legitimităţii* adoptării limbilor menţionate ca limbi naţionale — limbi de stat — nu se pune în acelaşi mod pentru cele trei state citate. În Imperiul Austriac, impunerea germanei este în strînsă legătură cu politica oficială de deznaţionalizare; pentru Uniunea Sovietică trebuie să avem în vedere faptul că statul multinaţional s-a constituit în condiţiile în care s-a pus problema principiului autodeterminării, precum şi a încurajării sistematice a dezvoltării culturilor în limba maternă ale celorlalte popoare; în India, adoptarea limbii hindi este în legătură, mai ales, cu obţinerea independenţei de stat.

CNN de tip B nu cer supraimpunerea unei limbi considerată drept limbă naţională şi deci învăţată de toţi cetăţenii. Ele pot funcţiona astfel încît, deşi bilingvă la nivel naţional, administrativ, cetăţenii luaţi în parte să rămînă aproape monolingvi în viaţa cotidiană. Acesta pare să fie mai ales cazul grupurilor lingvistice separate prin graniţe de limbă geografice nete şi în care forma de guvernămînt este federală, astfel încît ţara, ca totalitate, poate fi numită bilingvă, iar statele componente sînt restrînse la teritorii cu o singură limbă şi deci sînt monolingve. De exemplu, în Elveţia, guvernul federal este bi- sau trilingv, în timp ce statele componente sînt monolingve, Geneva folosind franceza, Zürich — germana, iar Ticino — italiana.

A doua variabilă: numărul de limbi folosite de indivizi

Tipurile de la A la C sînt delimitate prin compoziţia lingvistică a populaţiei, în totalitate. Acum vom lua în consideraţie o altă variabilă, şi anume *gradul* de bilingvism sau multilingvism *individual*, în rîndul populaţiei adulte instruite. Este de la sine înţeles şi nu necesită demonstraţie faptul că există o anumită corelaţie între bilingvismul naţional şi cel individual. Ceea ce trebuie dovedit este faptul că această covariaţie nu este atît de puternică şi de consecventă, cum par să creadă unii.

Acesta pare să fie locul potrivit în care să arătăm că analiza noastră este handicapată de ambiguitatea termenului *bilingvism*. Spunînd că Belgia este o ţară bilingvă, vorbim, de fapt, despre o naţiune formată din două comunităţi lingvistice principale, ai căror membri pot foarte bine să fie monolingvi (aşa cum se întîmplă cu valonii). Spunînd că Haiti e o ţară bilingvă, ne referim la faptul că membrii unei singure comunităţi lingvistice, care formează naţiunea haitiană, folosesc una din cele două limbi diferite, în raport cu nivelul funcţional. Ar fi util să despărţim termenii, ceea ce ne-ar ajuta să ocolim această ambiguitate. Unii autori au încercat să evite confuzia aplicînd termenul „bilingv" indivizilor, chiar dacă mulţi

Caracterul ambiguu al utilizării termenului *bilingvism*.

dintre aceştia sînt „multilingvi", şi să rezerve termenul „multilingv" statelor (naţiunilor), fără să ţină seama de locuitorii lor cu adevărat bi-, tri- sau multilingvi. Evident că această dicotomie extrem de arbitrară tinde să estompeze distincţiile esenţiale ce urmează a fi făcute.

Tipuri distinse în raport cu numărul limbilor utilizate de fiecare membru al unei comunităţi.

În ceea ce priveşte noua variabilă, adică mono-, bi- sau multilingvismul individual, mă voi referi la următoarele tipuri: tipul 1, desemnînd cetăţeni complet monolingvi; tipul 2 — cetăţeni diglosici; tipul 3 — cetăţeni care sînt bilingvi şi tipul 4 — cetăţeni tri- sau multilingvi. Aceste patru tipuri vor fi raportate, mai întîi, la tipul A (monolingvism naţional) şi, după aceea, la tipurile *B* şi *C*.

CNN A 1: *monolingvism naţional — monolingvism individual.*

CNN de tip A va consta, în multe cazuri, din cetăţeni care sînt complet monolingvi, prin aceea că numai o singură limbă e folosită în toate domeniile vieţii şi de către toate grupurile de vîrstă. Putem cita din nou aici Islanda şi Portugalia. Aceasta poate fi numită CNN A 1.

CNN A 2: *monolingvism naţional — indivizi diglosici.*

Există şi alte CNN monolingve, care oferă o imagine mai complexă. Astfel, în Egipt şi Haiti, se poate ca aproape toţi cetăţenii adulţi să fi vorbit acelaşi grai local în timpul primei copilării (araba colocvială sau creola haitiană); dar a trebuit ca ei să studieze în şcoală o limbă de prestigiu, strîns înrudită şi, totuşi, diferită (araba clasică sau franceza), devenind astfel diglosici. Acesta este tipul A 2.[1]

CNN A 3: *monolingvism* în raport cu limba maternă — *bilingvism* realizat cultural, în anumite condiţii.

Mai sînt şi alte variante ale tipului A, în care toţi copiii, intrînd la şcoală, învaţă o limbă care nu este atît de strîns înrudită cu graiul local ca franceza şi creola, ci e tot atît de deosebită ca spaniola de guaraní.* Astfel, identificăm tipul A 3; naţiuni monolingve, privite din punctul de vedere al limbii materne, dar bilingve în ceea ce priveşte cadrul şi pregătirea culturală.

CNN A 4: *monolingvism naţional — trilingvism individual,* realizat după perioada copilăriei.

Dar chiar trilingvismul individual, tipul 4 — poate să apară în CNN monolingve. De exemplu, Malta, unde toată lumea vorbeşte o singură limbă, malteza (înrudită cu araba), a folosit timp de secole italiana ca a doua limbă şi, de curînd, a adăugat engleza. În timp ce aici nu este clar încă dacă va exista vreodată un echilibru stabil între aceste trei limbi (este de presupus că engleza va înlocui treptat italiana), există ceva foarte apropiat de o astfel de stabilitate în Luxemburg. Aici, o situaţie diglosică între limba letzenburgă şi germană este completată prin suprapunerea limbii franceze, fiecăreia dintre cele trei limbi fiindu-i specific un anumit domeniu, net delimitat funcţional. Această CNN poate fi numită A 4.

Raportul dintre CNN de tip A 3 şi A 4 şi CNN de tip A 2.

Din cele discutate mai sus reiese clar că CNN de tipurile A 2 — A 4 sînt monolingve numai în măsura în care o singură limbă este vorbită în prima copilărie, în fiecare dintre ţări. Ar fi potrivit să le numim *monopaidoglosice*.

[1] Referitor la diglosie, vezi F, D.

* *Guarani* este o limbă indiană de tip izolant, utilizată în America de Sud, mai ales în regiunea cuprinsă între fluviile Paraná şi Paraguay. Există numeroase studii consacrate bilingvismului (spaniolă — guaraní) în Paraguay. Cf., de exemplu, studiul lui P. L. Garvin şi M. Mathiot şi al lui J. Rubin, din Fishman, (ed.), 1968, p. 365—374 şi, respectiv, 512—530.

Dacă termenul *diglosie*, așa cum e înțeles de Charles A. Ferguson, pare să se aplice numai CNN cuprinse sub A 2, nu se poate contesta că unele dintre caracteristicile tipice situației diglosice apar în CNN A 3 și A 4; pentru că în toate cele trei astfel de CNN este vorba despre o populație monopaidoglosică. Școala suprapune o a doua „limbă", a cărei introducere și folosire e caracterizată prin următoarele trăsături: (1) *caracter voluntar*, adică nu există obligația externă de a adopta o a doua limbă; (2) *permanență*, adică stabilitate îndelungată în relațiile dintre cele două limbi sau forme de vorbire și (3) *diversificare funcțională*, adică asigurarea, pentru fiecare dintre limbile în cauză, a unui domeniu definit și important din viața națiunii. Astfel, s-ar părea că situația diglosică concepută de Ferguson și situațiile analizate sub denumirea de A 4 și A 3 au destule puncte comune pentru ca să justifice căutarea unui termen general, care să le cuprindă pe toate. Nu sînt sigur că noțiunea de „diglosie" poate fi lărgită ca să acopere toate situațiile descrise.[2]

Precizări asupra noțiunii de diglosie.

Desigur tabloul nostru se complică dacă luăm în considerație cea de a doua variabilă, 1—4, privită în termenii lui B, CNN bilingvă. Totuși, pentru a nu prezenta un tablou prea complicat, voi omite tipurile 2 și 4 (diglosie individuală și trilingvism individual) și mă voi ocupa numai de confruntarea între mono- și bilingvism (între tipurile 1 și 3).

Voi începe prezentînd o situație în care politica lingvistică a atins un echilibru perfect între cele două limbi, astfel încît ambele sînt recunoscute ca oficiale la nivel național, în timp ce membrii celor două comunități lingvistice au rămas, în mare măsură, monolingvi. Așa cum am spus mai sus, această stare de lucruri poate fi atinsă acolo unde există o conducere federală bilingvă asupra statelor monolingve componente, ca în majoritatea cantoanelor elvețiene. Cetățenii elvețieni nu sînt mai bilingvi, în general (cu excepția diglosiei germanice[3]), decît, să spunem, cei din Olanda sau din Scandinavia, probabil sînt chiar mai puțin decît aceștia. Pe cînd aparatul guvernamental federal folosește cîteva limbi, cetățeanul obișnuit devine conștient de acest fel de bi- și trilingvism numai cînd privește bancnotele sau cărțile poștale; altfel, viața sa cotidiană se petrece numai în limba maternă.

CNN B 1: bilingvism național — monolingvism individual.

Același tip de echilibru poate fi realizat într-un mod total diferit. Cele două limbi pot fi, de asemenea, recunoscute ca oficiale la nivel național; de data aceasta, totuși, bilingvismul în CNN, în ansamblu, este realizat printr-un bilingvism extrem de răspîndit printre membrii celor două comunități lingvistice. Trebuie să mărturisesc că nu am cunoștință de vreo CNN în care acest fapt să fie

CNN B 3: bilingvism național — bilingvism individual.

[2] Dacă *diglosia* poate deveni eticheta pentru 2—4, atunci am putea face distincția, eventual, între *diglosia internă*, referitoare la relațiile din interiorul unei familii de limbi sau între limbi înrudite și ușor de recunoscut (creolă-franceză), și *diglosia externă*, referitoare la două limbi neînrudite.

[3] Referitor la diglosia germană elvețiană, vezi William G. Moulton, *What Standard for Diglossia? The Case of German Switzerland*, în: E. D. Woodworth și R. J. Di Pietro (ed.), „Report on the 13th Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies", Washington, 1963, p. 133—144 (discuții p. 145—148).

o realitate neîndoielnică, pentru că sondaje mai profunde arată, de obicei, că una din cele două comunităţi lingvistice este mai puţin dornică decît cealaltă să studieze şi să folosească limba celeilalte. Poate că aceasta este o situaţie complet ipotetică, o situaţie care nu a existat niciodată şi nu poate exista. Pe de altă parte, e uşor să dăm exemple de state în care cele două limbi sînt, în mod oficial, pe picior de egalitate, dar în care numai una dintre cele două comunităţi lingvistice este mai mult sau mai puţin bilingvă. Astfel, în Canada, cei care vorbesc franceza sînt, în majoritate, bilingvi, dar nu şi aceia care vorbesc engleza; cel puţin pînă în ultimul timp, bilingvismul caracteriza pe vorbitorii olandezi din Belgia,[4] dar nu şi pe aceia care vorbeau franceza; şi printre albii sud-africani, cei care vorbesc dialectul olandez (afrikaans) sînt mai adesea bilingvi decît cei care vorbesc engleza. Încercările de a explica această lipsă de echilibru ca fiind rezultatul vreunei lipse de prestigiu internaţional a dialectului olandez din Africa de sud (afrikaans) sau a olandezei sînt dezminţite de exemplul canadian, în care plîngerile francezilor împotriva atitudinilor de superioritate anglo-saxonă sînt ca un fel de ecou al plîngerilor flamande împotriva aroganţei valone. De fapt, ştim de la W e i n r e i c h[5] că reputaţia internaţională şi utilitatea unei limbi nu au o influenţă deosebită asupra efectelor problemelor lingvistice intranaţionale, cu excepţia unor probleme locale.

Pînă acum am considerat, în toate exemplele de CNN bilingve, că ambele limbi sînt oficiale. Acum putem să trecem la studiul CNN bilingve în care numai o limbă se bucură de acest statut. Aceasta se întîmplă mai ales cînd: (a) una din cele două comunităţi lingvistice este înapoiată din punct de vedere cultural; (b) una dintre ele este inferioară numeric celeilalte; (c) una din ele urmează o politică lingvistică de opresiune, cu orice risc. [. . .]

CNN C 3: *multilingvism naţional — bilingvism individual.*

Următorul nostru pas va fi punerea în relaţie *a bilingvismului individual* cu *multilingvismul naţional*, în cadrul tipului C de CNN. În exemplul următor, am ales un stat imaginar, care combină cinci mari comunităţi lingvistice. A declara toate cele cinci limbi oficiale în întreaga ţară ar fi o acţiune care, deşi posibilă teoretic, este cît se poate de improbabilă practic. Se pare că ni se oferă numai două soluţii principale: fie că una dintre cele cinci limbi regionale va fi recunoscută ca *legătură* naţională, fie că se importă o limbă pentru a îndeplini acest rol. Aceste două soluţii se pot combina prin înscăunarea unei limbi indigene şi a uneia importate (ca în India) sau ele pot fi *extinse* (şi complicate), fie prin înscăunarea a două limbi autohtone (*urdu* şi *bengali** în Pakistan, persană şi *paştu*** în

[4] Este de remarcat că limba standard recunoscută ca una dintre limbile oficiale ale Belgiei este olandeza şi nu flamanda; există dialecte flamande, dar nu o limbă flamandă, aşa cum există dialecte austriace şi nu o limbă austriacă.

[5] W e i n r e i c h, 1953, p. 107.

* *Urdu* şi *bengali* sînt limbi indo-europene, din grupul limbilor indiene. Urdu aparţine subgrupului indian central şi reprezintă forma literară din Pakistan a limbii hindustani (forma literară din India a acestei limbi este hindi). Bengali aparţine subgrupului indian de răsărit.

** Ca şi persana, limba *paştu sau afgană* este o limbă indo-europeană, aparţinînd grupului limbilor iraniene. Cele două limbi prezintă însă diferenţe importante în fonetică şi în sistemul gramatical.

Afganistan), fie folosind două limbi importate (italiana și engleza în Somalia, franceza și engleza în Camerun). De regulă, numai țările în curs de dezvoltare vor apela la o limbă importată și deci profund străină. În orice caz, în condițiile multilingvismului național, bilingvismul individual se referă, în general, la faptul că majoritatea cetățenilor instruiți va trebui să știe cel puțin două limbi, limba maternă plus limba națională. Cel puțin patru dintre cele cinci limbi regionale principale au posibilități reduse de a fi studiate ca a doua limbă de un număr oarecare de persoane din țară, ca să nu mai vorbim de cele din afară. Efectul psihologic este evident: ca exemplu, tamilii* din sudul Indiei, mîndri de străvechea lor civilizație rezistă perspectivei de a-și vedea limba proprie permanent slăbită în favoarea limbii hindi, o nouă venită pe care o consideră ca intrusă.

Tabelul 1 dă o listă a combinațiilor oferite de primele două variabile.

Tabelul 1

Cîteva combinații oferite de numărul limbilor din CNN și de numărul limbilor folosite de diferiți indivizi

Tip național	Modelul uzului lingvistic	Exemple
A. monopaidoglosic	1. monolingvism complet 2. diglosie (grai local+limbă de prestigiu studiată mai tîrziu) 3. bilingvism 4. trilingvism	Islanda Grecia Paraguay Malta
B. bilingv	1. „bilingvism impersonal" (guvern bilingv, cetățeni monolingvi) 2. bilingvism în guvernămînt și în *ambele* comunități lingvistice 1, 3. guvernămînt și o comunitate lingvistică bilingvă, iar cealaltă monolingvă 1, 3 guvernămînt și o comunitate lingvistică *monolingvă*, iar cealaltă bilingvă.	părți din Elveția (ipotetic) Belgia Spania (catalani), Peru, Maroc
C. multilingv	toate limbile regionale considerate limbi naționale o limbă regională considerată limbă națională limbă națională importată	(ipotetic) Etiopia Guineea

Variabila a treia: tipuri de bilingvism personal și impersonal

Prezentarea care urmează face distincția între două tipuri de bază ale „lingvismului", prin analiza CNN bi- și multilingve. Întrucît fiecare dintre aceste tipuri include cîteva subtipuri, am văzut că multiplele lor combinații alcătuiesc o varietate considerabilă de CNN posibile.

**Tamilii* — populație care vorbește o limbă dravidiană. Triburile dravidiene au populat India înaintea venirii triburilor indo-europene (hindi este o limbă indo-europeană).

Mă voi ocupa de cea de a treia variabilă, şi anume aceea care se referă la relaţia dintre cetăţeanul individual şi bilingvism ca forţă socială. Distincţia principală, care se cere făcută, este aceea între bilingvismul personal şi impersonal.

Bilingvism impersonal.

Ce înseamnă *bilingvism impersonal* este clar, cînd ne amintim de relaţia dintre guvernul federal trilingv al Elveţiei şi cetăţenii cantoanelor monolingve Geneva, Zürich şi Ticino. Dacă naţiunea poate fi numită trilingvă, viaţa cotidiană a cetăţenilor din fiecare componentă nu este mai influenţată de coexistenţa cu alte grupuri lingvistice sub o singură conducere federală, decît viaţa unui cetăţean danez obişnuit, de faptul că Danemarca are ca vecini ţări în care se vorbeşte germana sau suedeza. Trilingvismul este, în mare măsură, o chestiune care priveşte formularele oficiale, poştale, afişele etc., pentru majoritatea elveţienilor — şi chiar aici se evită trilingvismul prin folosirea latinei. O situaţie asemănătoare o găsim în unele părţi ale Belgiei, în special printre valoni.[6]

Tipuri de *bilingvism personal* după origine.

Bilingvismul personal poate fi împărţit în trei tipuri, din punctul de vedere al originii. Putem numi aceste tipuri bilingvism natural, voluntar şi bilingvism decretat. Bilingvismul natural va apărea, de obicei, în unul din următoarele trei moduri: ca rezultat al căsătoriilor mixte, ca rezultat al traiului într-o localitate multilingvă şi ca rezultat al traiului în apropierea frontierei care separă două arii lingvistice.

Bilingvismul voluntar poate îmbrăca două forme. El apare fie ca urmare a unor eforturi strict individuale, fie pentru că dorinţa de a deveni bilingv concordă cu legea sau cu o altă acţiune din partea statului, astfel încît, de exemplu, ca rezultat al solicitării părinţilor, a doua limbă nu numai că este învăţată în şcoli, dar este şi folosită.

Bilingvismul decretat, deşi fondat tot pe autoritatea de stat, este împotriva dorinţelor cetăţenilor. Aceasta este politica urmată de Germania, înainte de 1914, faţă de polonezi (dar nu faţă de vorbitorii de limbă franceză din Lorena), de Rusia ţaristă faţă de ucrainieni, şi de Ungaria, înainte de 1914, faţă de minorităţile nemaghiare.

Dacă am încerca să prevedem dezvoltarea viitoare dintr-o anumită zonă, este de o covîrşitoare însemnătate întrebarea dacă ne ocupăm de bilingvismul natural, voluntar sau decretat. Măsurile coercitive vor stîrni, inevitabil, resentimente şi vor duce la încercări de restrîngere a folosirii reale a limbii opresorului pentru situaţii şi contacte în care nu există altă alternativă, cum ar fi scrierea unor scrisori către autorităţi etc. Dacă bilingvismul natural poate să devină adeseori *compus*, bilingvismul decretat va rămîne totdeauna *coordonat*.

Pentru noţiunile de *bilingvism compus* şi *coordonat*, cf. *Glosarul*.

[6] M. R. Bourgeois, în Charles Becquet (ed.), *Le bilinguisme en Suisse, en Belqique et en Canada*, Bruxelles, în: Études et documents", no. 5, 1963, p. 46, ne previne asupra „confuziei între bilingvismul serviciilor şi bilingvismul indivizilor"; M. van Haegedoren, *Le mouvement flamand*, Bruxelles, p. 43, vorbeşte despre „bilingvismul serviciilor faţă de unilingvismul agenţilor".

Variabila a patra: statutul legal

Pe lîngă toate aceste trei variabile principale — unele dintre ele foarte importante —, alte variabile trebuie să fie luate în consideraţie dacă se analizează situaţia lingvistică din orice ţară dată sau dacă trebuie să prevedem evoluţiile într-un viitor apropiat.

Importanţa statutului de limba oficială al unui idiom.

Una dintre aceste variabile a fost inclusă în discuţia precedentă, deşi numai în formă simplificată, şi anume distincţia între limbile care sînt recunoscute ca una dintre limbile „oficiale" („naţionale") ale ţării şi cele care nu sînt recunoscute ca atare. O subîmpărţire a acestui atribut duce la următoarea ierarhie: recunoaşterea limbii ca limbă oficială a naţiunii; recunoaşterea limbii ca oficială într-o unitate regională importantă (provincie, stat component); promovarea limbii de către autorităţi în diferite feluri (folosirea în şcoli publice, în anunţuri publice, în biblioteci publice etc.), deşi aceasta nu se bucură de statutul unei limbi oficiale; tolerarea[7] limbii în sfera privată, de exemplu, în ziare, radio şi în şcolile care nu sînt publice (parohiale sau independente); şi interzicerea limbii.

Variabila a cincea: pături implicate

Categoriile pe care le pot reprezenta indivizii bilingvi sînt stabilite în funcţie de criterii diferite: vîrsta, ocupaţia, gradul de instrucţiune.

Caracterizînd o comunitate drept bilingvă, presupunem implicarea nu numai a cîtorva birocraţi cu rang superior şi a cîtorva eruditi, ci şi a unor pături apreciabile ale populaţiei. Se pare că trebuie să considerăm patru posibilităţi majore, fiecare avînd un număr de subdiviziuni, şi anume: toţi adulţii sînt bilingvi; toţi cei ce-şi cîştigă existenţa sînt bilingvi; toţi adulţii instruiţi sînt bilingvi; şi toţi absolvenţii de şcoli secundare sînt bilingvi. Prima situaţie o găsim, de exemplu, la multe triburi din Noua Guinee; a doua — în Paraguay şi a treia — în multe ţări africane.

Variabila a şasea: tipul şi gradul de bilingvism individual

Sînt recunoscute două tipuri de bilingvism: *compus* şi *coordonat* şi se insistă asupra ideii că bilingvismul nu implică stăpînirea în egală măsură a ambelor limbi considerate.

Această variabilă merită o analiză detaliată, care nu poate fi făcută în lucrarea de faţă. Se pare că este evident că toate exemplele de bilingvism compus ar trebui să fie incluse. Bilingvismul coordonat ajuns la maturitate, pe de altă parte, se poate descompune în grade de stăpînire a unei limbi străine pînă la un punct care, fără a fi neînsemnat, nu poate justifica termenul de bilingvism.

Variabila a şaptea: prestigiul limbilor considerate

Factori care pot determina prestigiul unui idiom.

Prestigiul este şi el un subiect care merită o discuţie mai amănunţită decît o putem face aici. Prestigiul poate fi rezultatul unuia sau al cîtorva dintre următorii factori: moştenire literară bogată,

[7] Despre legile limbii orientate spre promovare şi spre tolerare, vezi Heinz Kloss, *Das Nationalitätenrecht der Vereinigten Staaten*, Viena, 1963, p. 20—26.

grad înalt de modernizare a limbii, poziţie internaţională recunoscută sau prestigiu al vorbitorilor săi. Ele se pot neutraliza reciproc, în unele cazuri, şi pot fi reciproc complementare, în altele. În India, bengaleza şi tamila se pot lăuda cu o moştenire literară mai bogată decît limba hindi, care, totuşi, poate fi, în curînd, de primă însemnătate în modernizarea eficientă, planificată. Societăţile primitive pot avea o castă victorioasă de războinici mîndri, care au împrumutat unei limbi prestigiul lor, cu mult timp în urmă, castă care nu are merite speciale, proprii, sau vreo literatură impresionantă.

Vorbitorii belgieni de franceză au acreditat[8] termenii: „bilingvism de promovare" şi „bilingvism de concesie" (sau chiar „de resemnare"). Ultimul apare acolo unde vorbitorii unei limbi larg folosite pe plan internaţional sînt obligaţi să înveţe limba de mai mic prestigiu a concetăţenilor lor, care trebuie să înveţe prima limbă pentru a-şi asigura bunăstarea personală.

Variabila a opta: gradul de depărtare genetică între limbi

Bilingvismul coordonat şi impunerea unei anumite limbi se realizează mai greu uneori, dacă limbile considerate aparţin la familii diferite.

Situaţia lingvistică poate fi influenţată, de asemenea, de gradul de depărtare intrinsecă între diferitele limbi vorbite într-o ţară. Astfel, în India, se pare că găsim mai puţină promptitudine în adoptarea limbii hindi printre dravidieni decît printre vorbitorii de alte limbi indo-ariene (nehinduse). În general, totuşi, această variabilă poate fi de mică importanţă.

Variabila a noua: autohtonismul comunităţilor lingvistice

Impunerea unei anumite limbi în defavoarea alteia este dependentă uneori şi de autohtonismul populaţiei pentru care ea reprezintă limba maternă.

Tratamentul care se aplică diferitelor comunităţi lingvistice poate varia foarte mult, uneori în concordanţă cu vechimea relativă a stabilirii membrilor ei în aşezările actuale. În Hawaii, de exemplu, limba băştinaşilor polinezieni a fost preferată aceleia a japonezilor mult mai numeroşi (şi mai avansaţi din punct de vedere cultural), care au venit în insule numai cu cîteva decenii în urmă. Sentimentul că cei veniţi mai tîrziu trebuie să se conformeze tiparelor lingvistice existente este împărtăşit deseori şi de imigranţii înşişi; adesea ei dovedesc promptitudine considerabilă şi chiar zel pentru a-şi uita limba strămoşească.

Variabila a zecea: atitudinea faţă de stabilitatea lingvistică

Gradul de stabilitate sau instabilitate dintr-o limbă, menţinerea sau schimbarea ei, se asociază, adeseori, cu cîteva dintre variabilele enumerate mai sus. Dar ceea ce o dată a fost efect poate deveni, la rîndul său, cauză; de exemplu, un factor nou, care influenţează peisajul lingvistic. Astfel, în Statele Unite, o tradiţie seculară

[8] cf. Marion Coulon, *L'autonomie culturelle en Belgique*, Bruxelles, ed. a II-a, 1962, p. 10—11; şi Bourgeois, *op. cit.*, p. 46.

de abandonare, printre minoritățile lingvistice, a dus la atitudinea fundamentală că schimbarea limbii este un pas natural și recomandabil, care se așteaptă de la o populație minoritară, matură psihologic. Există și dovezi *prima facie* care indică faptul că, în timp ce schimbarea pe scară largă a limbii este considerată, în mod obișnuit, ca indicativ al unei atitudini progresiste în cele două Americi și în Africa, atît în Europa cît și în Asia, fidelitatea față de limbă este considerată nu numai naturală, ci și recomandabilă. Dar aceasta reprezintă ceva mai mult decît o observație preliminară, care cere o muncă de pionierat intensă și detaliată, înainte de a putea da un răspuns definitiv.

Atitudini față de tendința de schimbare a unui cod lingvistic cu altul și față de fidelitatea lingvistică. Pentru problema fidelității față de limbă cf. G, C și G, T.

ALTE CONCEPTE DE BAZĂ ALE SOCIOLINGVISTICII

În capitolul destinat definirii și delimitării obiectului de studiu al sociolingvisticii, a fost subliniat, în primul rînd, faptul că aceasta se află încă în curs de constituire ca disciplină autonomă, cu un domeniu propriu de investigație. Este evident că, pentru o astfel de știință în plină dezvoltare, problema conceptelor teoretice de bază și a modalităților de abordare capătă o importanță deosebită.

În acest capitol vor fi discutate și apoi ilustrate cu un număr de studii reprezentative cîteva dintre aceste concepte.

În decursul istoriei lingvisticii, atenția acordată limbilor vii a dus la dezvoltarea geografiei lingvistice care studiază distribuția în spațiu a formelor lingvistice aparținînd unei anumite limbi. Cum raportarea se făcea mai degrabă la geografia umană și politică decît la cea fizică, relevanța geografiei lingvistice pentru studiul aspectelor sociale ale limbii devine evidentă. Metodele și conceptele de bază ale geografiei lingvistice sînt folosite cu succes și în cercetările de sociolingvistică.

Menționăm, în primul rînd, conceptul de varietate, adus în discuție în capitolele precedente. Termenul de varietate este neutru, în sensul că el poate defini orice subsistem al unei limbi sau chiar unele limbi diferite, în cazul unor comunități bilingve. O tipologie a varietăților lingvistice nu se poate face decît ținînd seama de interacțiunea lor cu factorii extralingvistici.

Variația lingvistică poate fi urmărită de-a lungul a trei dimensiuni: geografică, socială și stilistică. După cum am arătat mai sus, dimensiunea geografică a fost mai amplu studiată pînă în prezent, ducînd la dezvoltarea dialectologiei ca ramură a lingvisticii. Dimensiunea stilistică pune în relief mișcarea permanentă de adaptare a idiomurilor la necesitățile de comunicare ale vorbitorilor, stilistica funcțională ocupîndu-se de identificarea și analiza varietăților lingvistice determinate de aceste necesități. Dimensiunea socială a fost însă mai puțin studiată; aceasta pare cu atît mai paradoxal, cu cît anumite școli lingvistice, ca de exemplu, cea franceză, se intitulau în mod explicit „sociologice", incluzînd deci în analiză aspectele sociale ale limbii.

Varietățile lingvistice care pot fi corelate cu anumiți parametri sociali pot fi analizate (cf. Gumperz, 1968) în două mari grupe: varietăți dialectale (legate de originea, mediul social și geografic al vorbitorilor) și varietăți suprapuse (care reflectă deosebirile între tipurile de comportament verbal în cadrul aceluiași grup). O varietate dialectală se identifică atunci cînd se analizează deosebirile dintre gru-

puri în comportamentul verbal, pe cînd o varietate suprapusă e identificabilă în cadrul aceluiași grup.

Potrivit altor lingviști, este mai corespunzătoare ierarhizarea varietăților lingvistice în funcție de gradul de interdependență dintre acestea și anumite trăsături ale comunității lingvistice. Astfel, Hasan Ruqaia[1] deosebește trei varietăți principale: dialectul, codul și registrul.

[1] Cf. Hasan Ruqaia, *Code, Register and Social Dialect*, în: B. Bernstein (ed.), 1973.

Dialectul este cel mai puțin legat de forma de organizare a comunității lingvistice. Pentru ca două varietăți să fie identificate drept dialecte ale unei anumite limbi, este deajuns ca ele să prezinte un număr de deosebiri formale bine definite. Rolul factorului extralingvistic este mai mult de a preciza granițele. Aceasta se aplică atît în cazul dialectului geografic cît și în cazul sociolectului, ele diferind între ele numai prin natura factorului extralingvistic cu care sînt corelate. Dialectele geografice și sociale sînt categorii paralele: în anumite cazuri, identitatea dialectului este dată de trăsături formale care-l deosebesc de alte varietăți din aceeași categorie. Întrucît factorul social nu are valoare cauzală sau explicativă, nu se poate pune deci problema de ce două dialecte diferă într-un anumit mod și nu în altul.

Codul, pe de altă parte, este mult mai intim legat de forma de organizare și de structura comunității lingvistice. În timp ce relația dintre dialect, sociolect și comunitatea lingvistică este de simplă coocurență. relația dintre cod și comunitatea lingvistică pare a fi cauzală, în sensul că o anumită structură socială a comunității lingvistice determină un anumit tip de cod și nu altul.

Acest lucru pare a fi implicit în definiția codurilor dată de Bernstein, pe care o vom discuta mai pe larg în ultimul capitol.

Codurile se caracterizează tocmai prin aceea că sînt purtătoare ale unor anumite semnificații sociale bine definite. Bernstein distinge două tipuri de coduri: coduri elaborate și coduri restrînse, în funcție de anumite modalități de integrare a indivizilor în cadrul comunității lingvistice.

Codurile restrînse sînt caracteristice pentru acele comunități bazate pe „solidaritatea mecanică": inidivizii împărtășesc un sistem comun de norme și sentimente, există un sistem riguros și amănunțit de reguli de comportament, în cadrul căruia rolurile sînt precis desemnate și caracterizate. Solidaritatea mecanică pune accentul pe asemănările în comportament dintre indivizi, generate de principiile acceptate în comun. Opus conceptului de solidaritate mecanică, este conceptul de „solidaritate organică", caracteristică pentru acele comunități în care integrarea indivizilor nu șterge deosebirile de comportament dintre ei și există o intensă mobilitate a rolurilor. Aceasta, deoarece rolurile nu sînt precise, ci asumate, dobîndite. Solidaritatea organică dă naștere unui cod elaborat.

Rezultă, așa cum au încercat să demonstreze atît Bernstein cît și o serie de discipoli ai săi, că aceste două tipuri de coduri vor prezenta deosebiri însemnate în privința diversității și a complexității lor structurale și funcționale. Codul restrîns este mai simplu, tocmai pentru că fondul comun al participanților e mai mare și nu se anticipează ambiguități, dificultăți în comunicare. Codul elaborat are o structură mai complexă tocmai pentru că cei care-l folosesc, fiind conștienți de posibilitatea unor ambiguități, trebuie să utilizeze structuri lingvistice mai clare. Din cele expuse pînă acum rezultă clar că, în concepția lui Bernstein, codurile elaborate și restrînse sînt mai degrabă coduri de comportament lingvistic decît

coduri lingvistice propriu-zise. Dependența lor față de formele de organizare socială este evidentă. În cadrul comunității lingvistice, în mod normal, toți membrii au acces la codul restrîns și o parte dintre ei, dar nu neapărat toți, au acces la codul elaborat. În capitolul dedicat aplicațiilor sociolingvisticii, vom analiza mai amănunțit implicațiile teoriei codurilor pentru sistemul educațional.

Registrele sînt varietăți distincte de coduri și dialecte. Ca și dialectele ele se definesc prin proprietățile lor formale, dar spre deosebire de dialecte, proprietățile lor formale sînt motivate de factori sociali. Astfel de factori sociali care caracterizează un registru sînt: tema discursului, tipul de situație de vorbire, rolurile participanților, modalitatea discursului etc.

Am ales pentru ilustrarea acestui capitol patru studii reprezentative pentru multitudinea de termeni folosiți în sociolingvistică. Articolul lui J. Fishman: Sociologia limbii: o știință socială interdisciplinară pentru studiul limbii în societate, prezintă din acest punct de vedere un interes deosebit. Oferind o vedere de ansamblu asupra problemelor actuale și a direcțiilor viitoare de dezvoltare a sociolingvisticii, Fishman clarifică cîteva probleme de principiu privind caracterul și obiectul de studiu al sociolingvisticii, prezentînd totodată terminologia fundamentală a acestei discipline. Atragem atenția în mod special asupra conceptelor de situație lingvistică (congruentă și incongruentă), de repertoriu de roluri și de domeniu. Sînt interesante, de asemenea, precizările asupra condiționării fenomenului de schimbare a codului lingvistic, distincția între schimbarea situațională și cea metaforică.

Într-un articol devenit clasic în literatura de specialitate, Ferguson introduce termenul de diglosie pentru a caracteriza folosirea stabilă a două sau mai multe varietăți lingvistice în cadrul aceleiași comunități. Termenul este deosebit de larg, desemnînd fie folosirea a două limbi, a două dialecte sau două registre, dar în accepțiunea lui Ferguson, el s-a impus pentru a desemna folosirea a două varietăți lingvistice funcționale distincte: cea „înaltă" (engl. high) și cea joasă" (engl. low).

S. Ervin-Tripp prezintă în studiul Sociolingvistică observații pertinente cu privire la existența unor reguli sociolingvistice, care guvernează vorbirea ca act social. Vorbirea poate deci fi descrisă, ca și limba, cu ajutorul unor reguli sistematice. Autoarea se ocupă, de asemenea, de problema analizei evenimentelor verbale și a schimbărilor de cod lingvistic.

Interesante atît pentru lingvist cît și pentru sociolog sînt și scurtele note ale lui Dieter Wunderlich cu privire la Legături între noțiuni în cadrul sociolingvisticii. Noțiunile luate în discuție sînt pragmatica universală, competența comunicativă, performanța și situația ideală de vorbire, ultima (aparținînd lui Habermas) fiind, pe bună dreptate, respinsă de Wunderlich. În concepția lui Wunderlich, sociolingvistica ar trebui să se ocupe, în perioada actuală, de două mari probleme: raportarea teoriei limbii la o teorie socială (așa cum s-a făcut acest lucru în cadrul teoriei marxiste a limbii) și raportarea teoriei comunicării în grupuri mici la sociologia grupurilor mici, pentru a pune mai bine în evidență raportul dintre individual și social în comunicare.

Charles A. Ferguson

DIGLOSIA[1*]

Diglosia și problema standardizării.

În multe comunități lingvistice, două sau mai multe varietăți ale aceleiași limbi[2] sînt folosite de unii vorbitori în condiții diferite. Poate exemplul cel mai cunoscut îl constituie limba standard și dialectul regional așa cum sînt folosite, să zicem, în italiană sau persană, unde mulți vorbitori utilizează dialectul local acasă, în familie sau între prieteni din aceeași arie dialectală, dar folosesc limba standard pentru a comunica cu vorbitorii altor dialecte sau în ocazii publice. Există însă alte exemple, destul de diferite, de folosire a două varietăți ale unei limbi în aceeași comunitate lingvistică. În Bagdad, arabii creștini vorbesc un dialect „arab creștin" atunci cînd discută între ei, dar folosesc dialectul curent în Bagdad, cel „arab musulman", cînd vorbesc într-un grup mixt. În ultimii ani, a renăscut interesul pentru studierea dezvoltării și caracteristicilor limbilor standardizate[3] și, urmînd tocmai această direcție, studiul de față caută să examineze amănunțit un anume tip de standardizare, în care două varietăți ale limbii coexistă în aceeași comunitate, fiecare avînd de îndeplinit un rol precis, specific definit. Termenul „diglosie" este introdus aici după modelul francezului *diglossie*, care s-a aplicat acestei situații, întrucît se pare că nu există în uzul curent în engleză nici un termen potrivit pentru a o desemna; în multe limbi europene se folosește cuvîntul „bilingvism" și cu această accepție specială.

Cf. și observațiile lui Cazacu asupra situației din limba română, în: Cazacu, 1966, p. 33—40.

Pentru problemele *standardizării*, cf.: F, SL; H, LP; G, CG.

Precizări asupra termenului.

Probabil că această situație particulară este foarte răspîndită în diferite comunități lingvistice, deși este menționată rar și, cu atît mai puțin, descrisă satisfăcător. O explicație completă a acestui fapt ne poate fi de un ajutor real în tratarea problemelor de lingvistică descriptivă, lingvistică istorică și tipologie lingvistică. Studiul de față trebuie privit ca preliminar, prin aceea că necesită o culegere

[1] O versiune preliminară a acestui studiu, cu titlul *Classical or Colloquial — one Standard or Two* („Clasic sau colocvial — un standard sau două"), a fost elaborată pentru a fi prezentată la simpozionul despre „Urbanizare și limbi standard — fapte și atitudini", ținut la Conferința Asociației Antropologice Americane din noiembrie 1958, la Washington.

[2] Termenii de „limbă", „dialect" și „varietate" sînt utilizați aici fără o definiție precisă. Sperăm ca ei să apară cu sensul consacrat, astfel încît să nu fie ambigui pentru scopul urmărit. Termenul de „varietate suprapusă" este folosit, de asemenea, fără o definiție; el semnifică faptul că varietatea respectivă nu este cea primară, „maternă", pentru vorbitorii considerați, ci ea poate să fie învățată pe lîngă aceasta. În sfîrșit, nu încercăm să examinăm în studiul de față situațiile analoge, în care două limbi distincte (înrudite sau neînrudite) sînt folosite concomitent într-o comunitate lingvistică, fiecare dintre ele avînd un rol definit.

[3] cf. mai ales, H. Kloss, *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen von 1800 bis 1950* (München, 1952), cu valoroasa introducere despre standardizare în general.

* Charles A. Ferguson, *Diglossia*, în: „Word", 1959, vol. 15, nr. 2, p. 325—340.

Denumirea *limbi definitorii* (engl. *defining languages)* trebuie înțeleasă în sensul că limbile selectate sînt considerate tipice pentru fenomenul diglosiei. Cf. metoda de lucru utilizată de autor.

mult mai mare de date descriptive și istorice; scopul lui este de a caracteriza diglosia, alegînd patru comunități lingvistice și limbile lor (de acum înainte denumite *limbi definitorii),* care aparțin clar acestei categorii, și descriindu-le trăsăturile comune care par relevante pentru clasificare. Limbile definitorii selectate sînt: araba, greaca modernă, germana elvețiană și creola haitiană.

Înainte de a începe descrierea, trebuie subliniat că diglosia nu este considerată drept o etapă care apare întotdeauna și numai într-un anumit punct al unui tip de evoluție, de exemplu, în procesul de standardizare. Diglosia se poate dezvolta din origini variate și poate duce la situații de limbă diferite. În cazul celor patru limbi definitorii, diglosia arabă pare să aibă origini foarte îndepărtate, iar araba „clasică" suprapusă a rămas relativ stabilă, în timp ce diglosia greacă își are rădăcinile cu multe secole în urmă, dar s-a dezvoltat deplin numai la începutul secolului al XIX-lea, odată cu renașterea literaturii grecești și cu crearea unei limbi literare bazate, în mare parte, pe formele anterioare ale limbii grecești literare [...] Diglosia germană elvețiană s-a dezvoltat ca rezultat al unei lungi izolări religioase și politice de centrele standardizării lingvistice germane, în timp ce creola haitiană s-a născut din creolizarea francezei pidgin, pentru ca apoi franceza standard să joace rolul de *varietate suprapusă.* Unele ipoteze asupra posibilităților de dezvoltare vor fi, totuși, date la sfîrșitul articolului.

Termenul *varietăți suprapuse* denumește varietățile lingvistice însușite mai tîrziu, în special prin intermediul școlii.

Pentru simplificarea referirilor, varietatea suprapusă în diglosie va fi numită varietatea H *(high* = elevat, superior) sau numai *H,* iar dialectele regionale vor fi numite varietăți L (*low*=de jos, inferioare) sau numai L. [...]

Trăsături definitorii ale diglosiei (1—9). Pentru critica adusă sistemului de trăsături propus de Ferguson, cf de Vincenz, KADR. Obiecția principală adusă de acesta se referă la caracterul neunitar al trăsăturilor: 6 sînt de natură sociolingvistică și 3 gramaticale.

1. *Funcție.* Una dintre trăsăturile cele mai importante ale diglosiei este specializarea funcției pentru H și L. În anumite situații numai H este potrivită, iar în altele numai L, cele două serii de situații suprapunîndu-se foarte puțin. Pentru ilustrare, se dă o listă a situațiilor posibile, indicîndu-se varietatea folosită în mod normal în cazul fiecăreia dintre ele:

	H	L
Predica din biserică sau moschee	x	
Instrucțiuni pentru servitori, chelneri, muncitori, funcționari		x
Scrisoare particulară	x	
Cuvîntare în parlament, cuvîntare politică	x	
Prelegere universitară	x	
Conversație cu familia, prieteni, colegi		x
Emisiuni de știri la radio	x	
Teatru radiofonic popular		x
Articol de fond, relatarea știrilor, explicații la fotografii din ziare	x	
Titlu de caricaturi politice		x
Poezie	x	
Literatură folclorică		x

Importanța folosirii varietății corecte în situația corespunzătoare nu poate fi supraevaluată. Un vorbitor din afara comunității respective care învață să vorbească fluent și corect L și apoi o folosește într-o cuvîntare oficială produce ilaritate. Un membru al comunității lingvistice care folosește H într-o situație de pură conversație sau într-o activitate fără pretenții, cum ar fi cumpărăturile, produce, de asemenea, ilaritate. În toate limbile definitorii, este un

comportament tipic ca o persoană să citească cu voce tare un ziar scris în H şi apoi să înceapă să discute conţinutul său în L. În toate limbile definitorii, se obişnuieşte să se asculte o cuvîntare oficială în H şi apoi aceasta să fie discutată, deseori chiar cu participarea oratorului, în L.[4]

Ultimele două situaţii de pe listă necesită un comentariu. În toate limbile definitorii, se compune poezie în L şi un grup mic de poeţi compun în ambele varietăţi, dar statutul celor două feluri de poezie este foarte diferit, şi pentru comunitatea lingvistică, în general, numai poezia scrisă în H este simţită ca fiind poezie „adevărată".[5] Pe de altă parte, în fiecare din limbile definitorii, anumite proverbe, formule de reverenţă etc. sînt în H, chiar atunci cînd sînt citate, în conversaţia obişnuită, de către persoane neinstruite. S-a calculat că o cincime din proverbele din vocabularul activ al ţăranilor arabi sînt în H.

Motivarea prestigiului deosebit al varietăţii H diferă de la o comunitate la alta.

2. *Prestigiu.* În toate limbile definitorii, vorbitorii consideră că H este superioară lui L în multe privinţe. Uneori acest sentiment este atît de puternic, încît numai H este considerată adevărată, iar despre L se spune că „nu există". De pildă, vorbitori ai arabei pot spune (în L) că o anumită persoană nu ştie araba. Aceasta înseamnă evident că ea nu ştie H, deşi poate vorbi fluent, efectiv, L. Dacă cineva care nu vorbeşte araba cere un arab instruit pentru a o învăţa, acesta din urmă va încerca în mod normal să-l înveţe formele H, insistînd asupra faptului că acestea sînt singurele care trebuie folosite. Foarte adesea, arabii instruiţi susţin că ei nu folosesc niciodată L, în ciuda faptului că observaţia arată că o folosesc în mod constant, în orice conversaţie uzuală. În mod similar, vorbitorii instruiţi ai creolei haitiene neagă frecvent existenţa acesteia, afirmînd insistent că ei vorbesc întotdeauna franceza. Această atitudine nu poate fi considerată drept o încercare deliberată de a-l înşela pe anchetator; ea este, mai degrabă, o autoînşelare. Cînd vorbitorul respectiv răspunde cu bună credinţă, aceste atitudini pot fi depăşite întrebîndu-l, de pildă, ce limbă foloseşte atunci cînd vorbeşte cu copiii, cu servitorii sau cu mama. Replica revelatoare este, de obicei, ceva de tipul: „Ei, dar aceştia nu ar putea înţelege [forma H, oricum ar fi ea numită]".

Chiar acolo unde sentimentul realităţii şi al superiorităţii lui H nu este aşa de puternic, există, de obicei, părerea că H este într-un fel mai frumoasă, mai logică, mai aptă să exprime gînduri importante etc. Şi această părere este adoptată chiar de vorbitori care nu stăpînesc limba H decît foarte puţin. Aici, americanii care ar dori să evalueze vorbirea în termenii caracterului efectiv al comunicării vor avea un şoc descoperind că mulţi vorbitori ai unei limbi

[4] În cazul educaţiei oficiale, situaţia este adesea mai complicată decît s-a arătat aici. În lumea arabă, de exemplu, prelegerile universitare sînt ţinute în H, dar exerciţiile, explicaţiile şi conferinţele pe secţii se desfăşoară, în mare parte, în L, mai ales în cazul ştiinţelor naturale, ca opuse celor umanistice. Deşi folosirea lui L de către profesori este interzisă prin lege în şcolile medii, în anumite ţări arabe, o mare parte a timpului profesorului este ocupată adesea de explicarea în L a sensului materialului prezentat în H în cărţi sau expuneri.

[5] Greaca modernă nu corespunde prea bine acestei descrieri. Poezia în L reprezintă producţia majoră, iar versurile în H sînt general simţite ca artificiale.

implicate în diglosie preferă să asculte o cuvîntare politică, o prelegere expozitivă sau un recital de poezie în H, deşi ar fi mai puţin inteligibil pentru ei decît dacă acestea ar fi fost în L.

În unele cazuri, superioritatea lui H este legată de religie. În greacă, limba Noului Testament este simţită a fi esenţial aceeaşi cu *katharévusa*, iar apariţia unei traduceri a Noului Testament în *dhimotikí* a fost cauza unor revolte de proporţii în Grecia, în 1903. Vorbitorii creolei haitiene sînt, în general, obişnuiţi cu o versiune franceză a Bibliei şi chiar atunci cînd biserica foloseşte creola pentru catehism şi alte forme de acest fel, ea recurge la o pronunţare foarte galicizată. În cazul arabei, H este limba Coranului şi, ca atare, este foarte răspîndită convingerea că ea exprimă adevăratele cuvinte ale Domnului şi chiar că se află dincolo de limitele spaţiului şi timpului, adică ar fi existat „înainte" ca timpul să se nască, odată cu crearea lumii.

Tradiţia este aceea care impune utilizarea varietăţii H în creaţiile literare şi modelarea exprimării în scris în conformitate cu tiparele lingvistice clasice.

3. *Moştenire literară.* În fiecare din limbile definitorii există un corpus însemnat de literatură scris în H, care impune respect comunităţii lingvistice, iar producţia literară contemporană în H a unor membri ai comunităţii este simţită ca făcînd parte din această literatură. Corpusul literaturii poate să fi fost produs cu mult în urmă, în istoria trecută a comunităţii, sau să fie într-o producţie continuă, într-o altă comunitate lingvistică, în care H serveşte drept varietate standard a limbii. Cînd corpusul literaturii reprezintă o durată lungă în timp (ca în arabă sau greacă), scriitorii contemporani — şi cititorii — au tendinţa să considere că este o practică legitimă să folosească cuvinte, expresii sau construcţii care au fost, poate, curente numai într-o perioadă a istoriei literare şi care acum nu mai sînt răspîndite. Astfel, poate constitui o dovadă de bun stil jurnalistic în scrierea articolelor de fond sau de bun gust literar în poezie să foloseşti o construcţie participială complicată din greaca clasică sau o expresie arabă rară din secolul al XII-lea, pe care se presupune că cititorul mediu instruit nu le va înţelege fără să se documenteze. Un rezultat al acestui procedeu este aprecierea venită din partea unor cititori: „cutare cunoaşte cu adevărat greaca [sau araba]"; sau „articolul de fond de azi al lui cutare, sau ultima lui poezie este scrisă într-o greacă [sau arabă] foarte bună".

Diferenţele din procesul însuşirii varietăţilor H şi L explică de ce H este considerată drept *varietate suprapusă.*

4. *Achiziţie.* Dintre vorbitorii celor patru limbi definitorii, adulţii folosesc invariabil L atunci cînd vorbesc cu copiii, iar copiii folosesc L atunci cînd vorbesc între ei. Drept urmare, L este invariabil învăţată de copii, aşa cum se învaţă în mod „normal" limba maternă. H poate fi uneori auzită de copii, dar învăţarea reală a H este desăvîrşită mai ales cu mijloacele educaţiei oficiale, fie în şcolile tradiţionale coranice, fie în şcolile moderne de stat, fie cu profesori particulari.

Această diferenţă în modalitatea de însuşire a limbii este foarte importantă. Vorbitorul se simte în largul său în L, într-o măsură aproape niciodată atinsă în H. Structura gramaticală a L este învăţată fără o discuţie explicită a conceptelor gramaticale; gramatica H este învăţată în termeni de reguli şi norme ce urmează să fie imitate. Nu pare posibil ca o schimbare în direcţia utilizării generale a H să poată avea loc fără o schimbare radicală a acestui model de achiziţie. De exemplu, arabii care doresc cu adevărat să schimbe L

cu H, pentru toate funcţiile, nu se pot aştepta ca aceasta să se întîmple dacă ei nu-şi vor manifesta voinţa de a vorbi H copiilor lor[6]

5. *Standardizare.* În toate limbile definitorii, există o puternică tradiţie a studiului gramatical al formei H a limbii. Există gramatici, dicţionare, tratate de pronunţare, stil etc. Există o normă stabilită pentru pronunţare, gramatică, vocabular, care permite variaţia numai între anumite limite. Ortografia este bine stabilită şi nu variază mult. Prin contrast, studiile descriptive şi normative ale formei L sau nu există sau sînt relativ recente şi puţine ca număr. De cele mai multe ori, ele au fost realizate, în primul rînd sau mai ales, din afara comunităţii lingvistice şi sînt scrise în alte limbi. Nu există o ortografie stabilă şi se manifestă o variaţie mare în pronunţare, gramatică şi vocabular.

Cf. trimiterile din nota marginală de la p. 135.

În cazul comunităţilor lingvistice relativ mici, cu un singur centru important de comunicare (de exemplu, Grecia, Haiti), poate apărea un tip de L standard pe care vorbitorii celorlalte dialecte să-l imite şi care să tindă să se răspîndească asemenea oricărei varietăţi standard, cu excepţia faptului că rămîne limitat la funcţiile pentru care L este adecvată.

În comunităţile lingvistice care nu au un centru unic mai important de comunicare, poate apărea un număr de varietăţi regionale L. De exemplu, în comunitatea lingvistică arabă nu există o L standard corespunzînd varietăţii ateniene culte *dhimotikí*, dar standarde regionale există în multe locuri. De exemplu, araba din Cairo serveşte drept L standard pentru Egipt, iar locuitorii instruiţi din Egiptul Superior trebuie să înveţe nu numai H, ci, pentru conversaţie, şi o aproximare a limbii L din Cairo. În comunitatea lingvistică germană elveţiană nu există un singur standard, şi însuşi termenul de „standard regional" pare nepotrivit, dar, în numeroase cazuri, L dintr-un oraş mai mare sau mai mic influenţează puternic L rurală din vecinătate.

6. *Stabilitate.* S-ar putea presupune că diglosia este foarte nestabilă, tinzînd să treacă într-o situaţie lingvistică mai stabilă. Dar lucrurile nu stau aşa. O caracteristică a diglosiei este faptul că ea durează cel puţin cîteva secole şi, în unele cazuri, există dovezi că poate dura chiar mai mult de o mie de ani. Tensiunile de comunicare care apar în situaţia de diglosie pot fi soluţionate prin folosirea unor forme de limbă intermediare, nestabile şi relativ necodificate (*mikti* din greacă, *al-lugah, al-wustā* din arabă, creola haitiană de *salon*), şi prin împrumutul lexical repetat din H în L.

Posibilitatea *utilizării* unor forme de comunicare *intermediare* între H şi L şi a împrumutului din H în L conferă diglosiei o anumită stabilitate.

De exemplu, în arabă, un tip de arabă vorbită larg folosit în situaţii semioficiale sau interdialectale posedă un vocabular extrem de clasic — cu terminaţii flexionare puţine sau fără asemenea terminaţii, cu unele trăsături de sintaxă clasică, dar cu o bază colocvială

[6] S-a sugerat ca plauzibilă existenţa unor implicaţii psihologice care decurg din această dualitate lingvistică. Acest lucru merită, desigur, o cercetare experimentală mai atentă. În acest sens, vezi articolul *foarte controversat*, care îmi pare să conţină cîteva nuclee importante de adevăr, pe lîngă multe păreri care nu se pot susţine, al lui E. Shouby, *The Influence of the Arabic Language on the Psychology of the Arabs*", în: „Middle East Journal", V (1951), p. 284—302.

în morfologie și sintaxă — și un mare adaos de vocabular colocvial. În Grecia, o mare parte a presei și-a însușit o limbă mixtă.

Împrumutul de elemente lexicale din H în L este evident analog (sau identic, în perioadele cînd diglosia era în acțiune în aceste limbi) cu împrumuturile savante din latină în limbile romanice sau din sanscrita *tatsamas* în indo-ariana medie și nouă.[7]

H și L prezintă diferențe importante în privința sistemului gramatical. De Vincez observă, că nici o *teorie lingvistică* (taxonomică sau generativă) nu admite să se considere drept variante ale aceleiași limbi idiomuri cu gramatici diferite. El subliniază ideea că distincția H-L este socioling-vistică, iar criteriile gramaticale nu sînt semnificative.

7. *Gramatică.* Una dintre cele mai izbitoare diferențe dintre H și L, în limbile definitorii, este dată de structura gramaticală: H prezintă categorii gramaticale inexistente în L și are un sistem flexionar nominal și verbal care, în L, este foarte redus sau absent cu desăvîrșire. De exemplu, substantivul în araba clasică are trei cazuri, marcate prin terminații, în timp ce dialectele colocviale nu au nici unul. În germana standard, substantivul are patru cazuri, iar verbul prezintă două timpuri neperifrastice la indicativ. În germana elvețiană, substantivul are trei cazuri și verbul doar un timp simplu la indicativ. *Katharėvusa* are patru cazuri, *dhimotikí* — trei. În franceză, substantivul are gen și număr, în creolă nu există nici una dintre cele două categorii. De asemenea, în fiecare dintre limbile definitorii există deosebiri foarte mari în ce privește ordinea cuvintelor, precum și o serie completă de deosebiri în ce privește folosirea particulelor introductive și conective. Se poate afirma cu siguranță că, în diglosie, *există întotdeauna diferențe apreciabile între structurile gramaticale ale H și L.* Acest lucru este adevărat nu numai pentru cele patru limbi definitorii, ci și pentru oricare alt caz de diglosie examinat de autor.

Criterii de definire a *complexității gramaticale.*

În cazul limbilor definitorii, s-ar putea formula și alte diferențe gramaticale. Este întotdeauna riscant să te hazardezi în generalizări privind *complexitatea gramaticală,*[8] dar merită să găsești o formulare aplicabilă celor patru limbi definitorii, chiar dacă ea nu s-ar dovedi validă în alte cazuri de diglosie.

Majoritatea lingviștilor sînt, probabil, de acord că structura gramaticală a limbii A este mai „simplă" decît a limbii B, dacă se îndeplinesc și următoarele condiții (presupunînd că limbile sînt comparabile, în celelalte privințe):

(1) morfofonologia lui A este mai simplă, adică morfemele au mai puține alomorfe, este mai regulată, mai automată (de ex., turcescul *-lar ~ -ler* este mai simplu decît mărcile de plural engleze);

(2) există mai puține categorii obligatorii marcate prin morfeme sau acord (de exemplu, persana, care nu are distincții de gen la pronume, este mai simplă decît araba egipteană, care prezintă distincția masculin-feminin, în cazul persoanelor a II-a și a III-a singular);

[7] Natura exactă a acestui proces de împrumut necesită o investigare atentă, în special pentru importantul „efect de filtru" al pronunțării și gramaticii din H, prezent în acele forme ale limbii medii care servesc adesea ca element de legătură, prin care împrumuturile sînt introduse în L „pur".

[8] cf. J. H. Greenberg, *A Qualitative Approach to the Morphological Typology of Languages,* în: Methods and Perspectives in Anthropology (Minneapolis, 1954), p. 192—220.

(3) paradigmele sînt mai simetrice (de exemplu, o limbă care la toate declinările are același număr de distincții cazuale este mai simplă decît una în care există variație);

(4) acordul și recțiunea sînt mai stricte (de exemplu, toate prepozițiile cer același caz și nu cazuri diferite).

De obicei, gramatica varietății L este mai simplă decît aceea a varietății H.

Dacă se acceptă această concepție a simplității gramaticale, atunci putem să observăm că, cel puțin în trei dintre limbile definitorii, structura gramaticală a oricărei varietăți L date este mai simplă decît aceea a varietății H corespunzătoare.

Aceasta este perfect adevărat pentru arabă, greacă și creola haitiană; o analiză completă a germanei standard și a germanei elvețiene ar putea arăta că descrierea nu este adevărată în această situație de diglosie, din cauza morfofonologiei deosebit de bogate a elvețienei.

Caracterul complementar al unei părți a vocabularului varietăților H și L.

8. *Lexicon.* În general, corpusul vocabularului limbilor H și L este comun, bineînțeles, cu variații în formă și deosebiri de uzaj și sens. Totuși, nu este surprinzător ca H să includă în lexiconul său total termeni tehnici și expresii savante care nu au echivalente exacte în L, întrucît subiectele implicate sînt foarte rar, sau aproape niciodată, discutate în L. De asemenea, nu este surprinzător ca varietățile L să includă în lexicoanele lor totale expresii populare și denumiri de obiecte strict uzuale sau de obiecte cu o distribuție foarte localizată, care nu au echivalente exacte în H, întrucît subiectele implicate sînt foarte rar, sau niciodată, discutate în H. *Dar o trăsătură izbitoare a diglosiei o constituie existența multor elemente perechi, unul din H, altul din L, referitoare la concepte foarte obișnuite, frecvent folosite atît în H cît și în L, în care sensurile celor două elemente sînt aproape identice, iar folosirea unuia sau a altuia definește imediat secvența vorbită sau scrisă drept H sau L.* De exemplu, în arabă, cuvîntul H pentru „a vedea" este *ra'ā*, iar cuvîntul L este *šāf*. Cuvîntul *ra'ā* nu apare niciodată în conversația obișnuită, iar *šāf* nu este folosit în araba scrisă obișnuită. Dacă dintr-un anumit motiv în presă este citată o remarcă în care s-a folosit *šāf*, în citatul scris acesta este înlocuit cu *ra'ā*. În greacă, cuvîntul H pentru „vin" este *inos*, cuvîntul L este *krasi*. Pe menu scrie *inos*, dar clientul trebuie să ceară chelnerului să-i aducă *krasi*. Cele mai apropiate paralele din americană sînt cazuri ca *illumination* ~ *light* „lumină", *purchase* ~ *buy*, „a cumpăra" sau *children* ~ *kids* „copii", dar, în aceste cazuri, ambele cuvinte pot fi scrise sau folosite în conversația obișnuită; diferența nu este atît de mare ca la perechile corespunzătoare din diglosie. De asemenea, dimensiunea oficial-familiar în limbi ca engleza este un continuu, în care granița dintre cele două elemente din diferite perechi poate să nu apară la același nivel, de exemplu, *illumination*, *purchase* și *children* nu sînt complet paralele în ce privește gradul lor de folosire în aspectul oficial și în cel familiar [. . .]

Prezența elementelor lexicale perechi în partea comună a vocabularului varietăților H și L.

9. *Fonologie.* Poate părea dificil să se prezinte o generalizare asupra legăturii dintre fonologia H și L în diglosie, din cauza diversității datelor. Fonologiile H și L pot fi foarte apropiate, ca în greacă; moderat diferite, ca în arabă și creola haitiană; sau net divergente, ca în germana elvețiană. Cu toate acestea, un examen mai atent

arată că două afirmații sînt justificate (poate că acestea se vor dovedi inutile după ce s-au stabilit atît de precis trăsăturile precedente, astfel încît afirmațiile în legătură cu fonologia pot fi direct deduse din ele).

Caracterul unitar al structurii fonologice a varietăților H și L. L este considerat nucleul acestei structuri.

(a) *Sistemele fonetice ale H și L constituie o singură structură fonologică, în care fonologia L reprezintă sistemul de bază, iar trăsăturile divergente ale fonologiei H formează sau un subsistem, sau un parasistem.* Fiind date formele mixte mai sus menționate și dificultatea corespunzătoare de a identifica un cuvînt dat dintr-un anumit enunț ca fiind în mod sigur H sau L, este necesar să presupunem că vorbitorul are un inventar unic de opoziții distinctive pentru întregul complex H—L și că există o largă interferență, în ambele direcții, în termenii distribuției fonemelor în elemente lexicale particulare.[9]

Varietatea H poate avea foneme în plus față de L.

(b) *Dacă elementele H „pure" cuprind foneme care nu apar în elementele L „pure", fonemele L le substituie în mod frecvent, în utilizarea orală a H și se înlocuiesc cu regularitate în tatsamas.* De exemplu, franceza are un fonem vocalic închis anterior labializat /ü/; creola haitiană „pură" nu are un astfel de fonem. Vorbitorii instruiți ai creolei folosesc această vocală în *tatsamas,* ca de pildă *Luk* (/lük/, pentru Evanghelia Sfîntului Luca), dar totodată, ca și vorbitorii neinstruiți, pot folosi uneori pe /i/ în locul lui, atunci cînd vorbesc franceza. Pe de altă parte, /i/ este vocală normală în astfel de *tatsamas* din creolă, ca de pildă, *linèt* „ochelari".

În cazurile în care H reprezintă, în mare parte, un stadiu anterior al lui L, este posibil să apară o corespondență între trei elemente. De exemplu, araba siriană și egipteană folosesc frecvent /s/ pentru /θ/, în utilizarea orală a arabei clasice, și au /s/ în tatsamas, dar au /t/ în cuvintele care provin prin evoluție normală din araba mai veche, neîmprumutate din araba clasică.[10]

Definiția *diglosiei.*

După ce am schițat trăsăturile caracteristice ale *diglosiei,* ni se pare posibil să găsim o definiție mai completă. *Diglosia este o situație lingvistică relativ stabilă, în care, pe lîngă dialectele principale ale limbii (care pot include un singur standard sau standarde regionale), există o varietate suprapusă foarte diferită, extrem de codificată (deseori cu o gramatică mai complexă), vehicul al unui vast și apreciat corpus de literatură scrisă, fie dintr-o perioadă mai veche, fie dintr-o altă comunitate lingvistică, care este învățată mai ales prin educație oficială și este utilizată, în esență, pentru exprimarea scrisă și orală cu caracter formal, dar care nu este folosită de nici un sector al comunității pentru conversație uzuală.*

Terminînd caracterizarea diglosiei, putem să revenim la o scurtă considerare a altor trei întrebări: Prin ce se deosebește diglosia de situația obișnuită a unei limbi standard cu dialecte regionale? Cît de răspîndit este fenomenul de diglosie în spațiu, în timp și pe familii lingvistice? În ce împrejurări se naște diglosia și în ce situații lingvistice este posibil să se dezvolte?

[9] Pentru detalii asupra anumitor aspecte ale acestei interferențe fonologice în arabă, cf. C. A. Ferguson, *Two Problems in Arabic Phonology,* în: „Word", XIII (1957), p. 460—478.

[10] cf. Ferguson, *op. cit.*

Raportul dintre diglosie și utilizarea complementară a dialectului și a limbii standard.

Rolul exact al varietății standard (sau al varietăților standard) a unei limbi față de dialectele regionale sau sociale diferă de la o comunitate lingvistică la alta și, în unele cazuri, această relație poate fi mai apropiată de diglosie sau, probabil, ar fi chiar mai bine să o considerăm diglosie. Așa cum am caracterizat-o aici, diglosia diferă de situația mai răspîndită limbă standard cu dialecte, prin aceea că, în cazul diglosiei, nici un sector al comunității lingvistice nu folosește în mod regulat H ca mijloc de conversație obișnuită și orice încercare de a o utiliza este simțită a fi sau pedantă și artificială (arabă, greacă) sau chiar, într-un anumit sens, neloială față de comunitate (germana elvețiană, creola). În situația mai obișnuită, limbă standard cu dialecte, forma standard este adesea identică cu varietatea unei anumite regiuni sau grup social (de exemplu, persana din Teheran, bengaleza din Calcutta), care este folosită în conversația obișnuită, mai mult sau mai puțin normal, de către unii membri ai grupului și ca varietate suprapusă de către ceilalți.

Precizări asupra răspîndirii diglosiei.

Se pare că diglosia nu este limitată la nici o arie geografică sau familie de limbi.[11] Trei exemple de diglosie din alte timpuri și locuri pot fi citate ca o ilustrare a utilității conceptului. Mai întîi, să considerăm tamila. Așa cum este utilizată de milioanele de membri ai comunității lingvistice tamile din India de azi, ea corespunde întocmai definiției. Există o tamilă literară ca H, utilizată în scris și în unele tipuri de vorbire oficială, și un standard colocvial ca L (ca și dialecte L locale), folosit în conversația obișnuită. Există un corpus de literatură în H, datînd de multe secole, care este foarte prețuit de vorbitorii tamilei de azi. H are prestigiu, L nu are. H este totdeauna suprapusă, L este învățată în mod natural, ca un standard colocvial, primar sau suprapus. Există diferențe gramaticale nete și unele diferențe fonologice, între cele două varietăți.[12] Situația este numai ușor complicată de prezența sanscritei și a englezei, pentru anumite funcții ale lui H; aceeași problemă există și în unele părți ale lumii arabe, unde franceza, engleza sau o limbă liturgică, cum ar fi siriaca și copta, au unele funcții asemănătoare cu H.

În al doilea rînd, putem să amintim latina și limbile romanice dezvoltate din ea într-o perioadă de cîteva secole, în diferite părți ale Europei. Idiomul local era folosit în conversația obișnuită, iar latina în scris și în anumite situații de vorbire oficială. Latina era limba bisericii și a literaturii religioase, latina avea prestigiu, existau diferențe gramaticale foarte mari între cele două varietăți, în fiecare arie geografică etc.

[11] Toate cazurile clar demonstrate, cunoscute mie, sînt din comunități instruite, dar pare cel puțin posibil ca o situație oarecum similară să poată exista într-o comunitate neinstruită, în care un corpus de literatură orală ar putea juca același rol ca și un corpus de literatură scrisă din exemplele citate.

[12] Se pare că nu există o descriere satisfăcătoare a relațiilor exacte dintre cele două varietăți ale tamilei; o explicație a unora dintre diferențele structurale este dată de Shanmugam Pillai, *Literary and Colloquial Tamil*, care va apărea în *Linguistic Diversity in South Asia* (ed. C. A. Ferguson și J. J. Gumperz). Incidental, se poate observa că diglosia din tamilă pare să dureze de multe secole, întrucît limba literaturii timpurii contrastează net cu limba inscripțiilor timpurii, care reflectă probabil limba vorbită a epocii.

Volumul a apărut în 1960 („International Journal of American Linguistics", 4, nr. 1).

În al treilea rînd, ar trebui citată chineza, deoarece ea reprezintă probabil diglosia la scara cea mai largă atestată vreodată.[13] *Weu-li* corespunde lui H, în timp ce dialectul mandarin este un L standard; există, de asemenea, varietăţi regionale L atît de diferite, încît ar merita denumirea de „limbi distincte", chiar mai mult decît dialectele arabe, şi cel puţin tot atît de mult cît limbile romanice derivate din latină, din exemplul de mai sus. Totuşi, chineza, întocmai ca şi greaca modernă, pare să se dezvolte într-o altă direcţie decît aceea a diglosiei, şi anume spre o limbă standard cu dialecte, în sensul că un L standard sau o varietate mixtă începe să fie folosită în scris pentru mai multe scopuri, adică începe să devină un adevărat standard.

Condiţii care favorizează apariţia şi dezvoltarea diglosiei.

Diglosia poate să apară atunci cînd, într-o anumită comunitate lingvistică, sînt îndeplinite următoarele trei condiţii:

(1) Există un corpus cuprinzător de literatură într-o limbă strîns legată de (sau chiar identică cu) limba naturală a comunităţii, iar această literatură exprimă, fie prin origine [...], fie prin consolidare, unele dintre valorile fundamentale ale comunităţii. (2) Instrucţiunea în cadrul comunităţii este limitată la o elită restrînsă. (3) A trecut o perioadă de timp, de ordinul cîtorva secole, de la îndeplinirea condiţiilor (1) şi (2). Se poate arăta, probabil, că această combinaţie de situaţii a apărut de sute de ori în trecut şi, în general, a avut drept rezultat diglosia. Există azi zeci de exemple şi este probabil ca exemple să apară şi în viitor.

Diglosia pare să fie acceptată şi nu privită ca o „problemă" în comunitatea în care acţionează, pînă cînd apar anumite tendinţe în comunitate. Acestea includ tendinţe spre (a) o instrucţiune mai răspîndită (din motive economice, ideologice sau de altă natură), (b) comunicarea mai largă între diferitele sectoare regionale şi sociale ale comunităţii (de exemplu, din motive economice, administrative, militare sau ideologice), (c) dorinţa de a avea o limbă standard „naţională", recunoscută, ca atribut al autonomiei sau al suveranităţii.

Problema *unificării limbii* în condiţiile situaţiei de diglosie. Soluţii posibile.

Cînd apar aceste tendinţe, conducătorii comunităţii încep să se preocupe de *unificarea limbii*, şi, în acest scop, încep să se manifeste tendinţele reale spre unificare. Indivizii sprijină fie adoptarea H, fie a unei forme L, o varietate „mixtă" de un gen oarecare. Argumentele explicit aduse sînt aceleaşi de la o situaţie de diglosie la alta.

Susţinătorii H afirmă că H trebuie să fie adoptată pentru că ea leagă comunitatea cu trecutul ei glorios sau cu comunitatea universală şi pentru că ea este, în mod natural, un factor unificator, spre deosebire de caracterul de separaţie al dialectelor L. Pe lîngă aceste argumente fundamentale, există, de obicei, dovezi bazate pe concepţia comunităţii asupra superiorităţii H. Potrivit lor, H e mai frumoasă, mai expresivă, mai logică, are o acceptare divină şi multe altele. Dacă examinăm obiectiv argumentele din urmă, validitatea lor este adesea limitată, dar importanţa lor este foarte mare încă, întrucît reflectă păreri larg răspîndite în comunitate.

[13] O descriere concisă, excelentă, a situaţiei complexe din chineză poate fi găsită în introducere la Y. R. Chao, *Cantonese Primer* (Cambridge, 1947), p. 1—17.

Susţinătorii lui L afirmă că trebuie adoptată una dintre varietăţile L pentru că aceasta este mai apropiată de adevărata gîndire şi simţire a oamenilor; ea uşurează problema instrucţiunii, întrucît oamenii au dobîndit o cunoaştere de bază a limbii, încă din copilărie; şi este un instrument de comunicare mai eficient, la toate nivelele. Pe lîngă aceste argumente fundamentale, se pune adeseori accent pe elemente de importanţă minoră, cum ar fi prospeţimea metaforei în aspectul colocvial, faptul că alte „naţiuni moderne" scriu aşa cum vorbesc şi aşa mai departe.

Susţinătorii ambelor puncte de vedere sau chiar cei ai unei limbi mixte par să aibă convingerea — deşi aceasta poate să nu fie formulată — că o limbă standard poate, pur şi simplu, să fie legiferată într-o comunitate. Adesea, tendinţele care vor fi decisive în dezvoltarea unei limbi standard sînt în curs de acţiune şi sînt independente de argumentarea reprezentanţilor diferitelor opinii.

Tipuri de evoluţie a situaţiilor de diglosie.

O scurtă şi superficială privire asupra rezultatului diglosiei în trecut şi o considerare a tendinţelor actuale arată că este posibil numai un număr restrîns de tipuri de dezvoltare. Mai întîi, trebuie să ne reamintim că situaţia poate să rămînă stabilă pentru o perioadă mare de timp. Dar dacă apar tendinţele menţionate mai sus şi dacă ele devin puternice, poate avea loc o schimbare. În al doilea rînd, H poate reuşi să se constituie într-o limbă standard numai dacă serveşte ca limbă standard unei alte comunităţi, iar comunitatea în care există diglosie, din motive lingvistice sau extralingvistice, are tendinţa să se contopească cu cealaltă comunitate. Altfel, H dispare şi devine o limbă savantă sau liturgică, studiată numai de învăţaţi sau de specialişti şi nefolosită activ de comunitate. O anumită formă de L sau o varietate mixtă devine standard.

În al treilea rînd, dacă există un singur centru de comunicare în întreaga comunitate lingvistică sau dacă există mai multe centre de acest fel, toate într-o arie dialectală, varietatea L a centrului(elor) va constitui baza noului standard, fie că este L pur, fie că este combinat, în mare măsură, cu H. Dacă există cîteva astfel de centre în diferite arii dialectale, fără un centru suprem, atunci este posibil ca diferite varietăţi L să fie standardizate ca limbi separate.

Tendinţe de evoluţie în cazul celor patru *limbi definitorii*.

Putem încerca să formulăm o schiţă de descriere a celor patru *limbi definitorii*, în următoarele două secole (adică pînă aproape de 2150 e.n.):

Germana elveţiană: Stabilitate relativă.

Araba: Dezvoltare lentă spre diferite limbi standard, fiecare bazată pe o varietate L, cu un mare amestec de vocabular H. Trei par probabile: maghrebi (avînd la bază dialectul din Rabat sau din Tunis?), egipteana (avînd la bază dialectul din Cairo), varietatea estică (bazată pe dialectul din Bagdad?); dezvoltări politico-economice neaşteptate pot să adauge siriana (bazată pe dialectul din Damasc?), sudaneza (bazată pe dialectul din Omdurman-Khartoum) sau altele.

Creola haitiană: Tendinţă lentă spre un standard unificat, bazat pe L din Port-au-Prince.

Greaca: Dezvoltare completă spre un standard unificat, bazat pe L din Atena, plus un mare adaos de vocabular H.

Necesitatea studierii limbilor în cadrul sociocultural în care sînt utilizate.

Articolul de faţă se încheie cu un apel la continuarea cercetării acestui fenomen şi a altora înrudite. Lingviştii descriptivişti, cu zelul lor firesc de a descrie structura internă a limbii, deseori nu dau nici

Apelul lui Ferguson nu a rămas fără rezultate. Dovadă constituirea și dezvoltarea sociolingvisticii ca disciplină aparte. Ferguson ne apare astfel ca unul dintre promotorii studiilor de sociolingvistică (alături de Weinreich).

cele mai elementare date despre mediul sociocultural în care funcționează limba. De asemenea, descriptiviștii preferă, de obicei, descrieri detaliate ale dialectelor „pure" sau ale limbilor standard, studierii atente a formelor mixte, intermediare, deseori mai larg folosite. Studierea unor probleme cum este diglosia este de o valoare inestimabilă în înțelegerea proceselor schimbării lingvistice și pune sub semnul întrebării unele ipoteze ale lingvisticii sincronice.

În afară de lingvistică, ea oferă material foarte interesant sociologilor, în general, mai ales dacă se poate realiza un cadru de referință general pentru analiza utilizării uneia sau a mai multor varietăți de limbă, într-o comunitate lingvistică. Poate că acumularea de date și studiul mai profund vor modifica radical observațiile impresioniste din acest articol, dar dacă lucrurile stau astfel, articolul va fi avut meritul de a stimula cercetarea și gîndirea.

Joshua A. Fishman

SOCIOLOGIA LIMBII: O ȘTIINȚĂ SOCIALĂ INTERDISCIPLINARĂ PENTRU STUDIUL LIMBII ÎN SOCIETATE*

De remarcat opțiunea lui Fishman pentru denumirea *sociologie a limbii*. La majoritatea autorilor apare denumirea *sociolingvistică*.

3.0. **Cîteva concepte sociolingvistice de bază**

Sociologia limbii abordează o serie largă de probleme: interacțiunea în grupurile mici și componența grupurilor mari, folosirea limbii și atitudinile față de limbă, normele corelației limbaj-comportament, precum și modificarea acestor norme. În această expunere, ne vom ocupa, pe scurt, de toate aceste probleme, și va trebui să introducem conceptele și termenii tehnici pe care domeniile particulare ale discuției le reclamă inevitabil. Totuși, înainte de a aborda vreunul dintre aceste subiecte mai restrînse, considerăm că este mai bine să ne oprim asupra unui număr de concepte de bază în sociolingvistică, de utilitate generală, decît să acceptăm ca ele să rămînă mai departe concepte primare.

3.1. **Limbă — Dialect — Varietate**

Definirea termenului *varietate*.

Termenul de *varietate* este frecvent utilizat în sociologia limbii ca desemnare neutră. Însuși faptul că un termen tehnic obiectiv și neafectiv este *cerut cu necesitate* pentru a ne referi la un „tip de limbă" este în sine o indicație că expresia „o limbă" implică adesea

* Joshua A. Fishman; *The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*, în: Joshua A. Fishman (ed.), *Advances in the Sociology of Language*, vol. I, The Hague-Paris, 1971, p. 226—237; 241—250; 252—258; 286—288; 293; 295; 297—299.

o judecată, un termen *indicativ* al unei emoții sau al unei opinii, precum și un termen care *determină* o emoție sau o atitudine. Acesta este un fapt de mare importanță în legătură cu limbile, la care vom reveni mereu. În consecință, vom folosi termenul de „varietate" pentru a nu ne lăsa copleșiți de chiar fenomenul pe care căutăm să-l investigăm, și anume: cînd și de către cine este considerată o anumită varietate limbă și cînd și de către cine este luată drept altceva.

Caracterul relativ al distincției dintre varietățile regionale și sociale.

Varietățile care prezintă inițial și fundamental origini geografice sînt numite *dialecte**. În acest sens absolut obiectiv este folosit cuvîntul în lingvistică, în denumiri cum ar fi *dialectologie* sau *geografie dialectală*, și la fel este utilizat în sociologia limbii. Totuși, dialectele pot ajunge cu ușurință să reprezinte (să semnifice, să conoteze, să simbolizeze) și alți factori, în afara celor geografici. Dacă imigranții din regiunea A vor constitui majoritatea grupului celor săraci, antipatizați și inculți din regiunea B, atunci varietatea lor lingvistică (Dialectul A) va ajunge să semnifice pentru locuitorii regiunii B mult mai mult decît originea geografică. Dialectul A va ajunge să semnifice un statut social inferior (ca instrucțiune sau profesie) celui semnificat de dialectul B. În acest mod, unitatea care reprezenta odinioară o *varietate regională* (în sensul că, o anumită perioadă, vorbitorii săi erau priviți numai ca fiind concentrați într-o zonă anumită) poate ajunge să fie considerată (și să funcționeze) mult mai semnificativ, ca o *varietate socială* sau *sociolect*.** În plus, dacă vorbitorilor varietății A li se îngăduie numai cu greu accesul la *rețele de interacțiune* din regiunea B, dacă aceștia contractează căsătorii mai ales între ei, își păstrează obiceiurile din regiunea de origine și continuă să prețuiască numai tovărășia celor din aceeași comunitate, ei pot cu timpul să se considere o comunitate diferită, avînd scopuri, credințe și tradiții proprii. În consecință, varietatea A poate să nu mai fie privită drept o varietate socială, ci, mai degrabă, drept una *etnică* sau *religioasă* și, într-adevăr, se poate ajunge ca ea să fie cultivată ca atare pînă într-atît, încît să fie considerată drept o *limbă* distinctă.*** Totuși, în interiorul comunității A pot exista, de asemenea, indivizi care au învățat și limba B. Ei pot utiliza A în relațiile dintre ei pentru a denota intimitatea și solidaritatea de grup, dar pot folosi și B în scopuri profesionale sau de reverență. Prin urmare, pentru aceștia, A și B vor fi *varietăți funcționale*, opuse și complementare, în care B este (sau include), de asemenea, o *varietate specializată* (profesională sau legată de alt cîmp de experiență) și, ca atare, diferită în anumite privințe de varietatea B, așa cum este ea folosită de alții.

Pentru noțiunea de *rețea de interacțiune* (sau de comunicare), cf. L, E, p. 208 și ET, S, p. 165, 177.

* Ferguson și Gumperz (ed.), 1960; M.A.K. Halliday, *The Users and Uses of Language*, în: M. A. K. Halliday, A. McIntosh și P. Strevens (ed.), *The Linguistic Sciences and Language Teaching*, Londra, 1964, sau în Fisman (ed.), 1968.

** Chaim Blanc, *Communal Dialects in Baghdad*, Cambridge, Mass., 1964.

*** Heinz Kloss, *„Abstand" Languages and „Ausbau" Languages*, în: „American Anthropologist", 1967, 9, nr. 7, p. 29—41; J. A. Fishman, *Sociolinguistics and the Language Problems of Developing Nations*, în „International Social Science Journal", 1968, 20, p. 211—225.

Schița teoretică de mai sus are mai mult decît o valoare didactică generală. Ea reprezintă drumul pe care multe varietăți — regionale și sociale — l-au străbătut în trecut și drumul pe care sînt angajate astăzi altele.* Dar, în acest context, ceea ce are o valoare deosebită pentru noi este problematica *generală.* Varietățile pot fi considerate drept regionale într-un anumit moment și drept sociale în altul. Varietățile pot fi considerate drept varietăți regionale de către vorbitorii aceleiași comunități lingvistice și drept varietăți sociale (sau etnice) de către cei dinafară. Pentru unii dintre vorbitori, varietățile pot avea utilizări funcționale suplimentare, pe care nu le au pentru aceia care posedă mai puține varietăți distincte în cadrul *repertoriilor* lor *verbale.* Astfel, termenul varietate — spre deosebire de termenul dialect — nu indică nici un statut lingvistic specific (în afara diferenței) față de alte varietăți. Un dialect poate fi o *sub*unitate regională față de o limbă, mai ales în realizarea lui locală sau vorbită. *Limba* este o desemnare supraordonată; *dialect* este o desemnare subordonată. Amîndoi termenii cer ca întreaga taxonomie în care se încadrează să fie cunoscută înainte ca ei să fie admiși. Sociologia limbii se interesează de termenii aceștia numai în măsura în care membrii comunităților lingvistice au divergențe asupra naturii și motivării lor. Ca rezultat al unei asemenea controverse, varietăți considerate mai înainte dialecte se pot elibera de subordonare și pot fi „avansate" de către vorbitori la un statut oficial și independent, în timp ce limbi anterior independente pot deveni subordonate. Termenul de varietate, pe de altă parte, desemnează doar o componentă a unui repertoriu verbal. Folosirea lui implică numai faptul că există și alte varietăți. Acestea pot fi precizate de către cei din afara comunității respective, pe baza diferențelor fonologice, gramaticale și lexicale pe care le prezintă varietățile. Totuși, repartizarea lor funcțională — ca limbi sau dialecte — se poate deduce numai pe baza observării în societate a utilizărilor lor și a celor care le utilizează, mai degrabă decît pe baza trăsăturilor codurilor înseși.

Pentru noțiunea de *repertoriu verbal* (lingvistic), cf. *Glosarul.*

Caracterul relativ al distincției *limbă/dialect.*

Pentru problema criteriilor de distingere a limbilor de dialecte, cf. Cazacu, 1966, p. 9—32, unde se prezintă discuțiile din lingvistica română în legătură cu statutul idiomurilor romanice din sudul Dunării (aromâna, meglenoromâna și istroromâna).

Varietățile se schimbă în decursul timpului, dar ele sînt și *modificate*, fie prin evoluție pasivă, fie intenționat. Varietățile care au fost folosite în palate și universități pot să ajungă mai tîrziu numai în uzul comunităților rurale și al analfabeților. În acest proces, vocabularele lor pot sărăci (sute sau mii de termeni necesari mai înainte ieșind din uz). În același timp, vocabularele, gramaticile și fonologiile pot fi influențate de către alte varietăți, chiar neînrudite genetic, dar, temporar, cu un prestigiu mai mare. Invers, varietăți care n-au fost niciodată folosite în afara rețelelor lingvistice celor mai modeste pot fi înălțate în funcție, își pot spori vocabularele și se pot purifica sau îmbogăți în oricare direcție ar dori vorbitorii, cărora condițiile le-au ameliorat statutul.** Varietățile tuturor limbilor sînt

Pentru exemplificarea ambelor posibilități de *evoluție a varietăților limbii:* în direcția restrîngerii și în direcția extinderii utilizării lor, cf. situația idiomurilor romanice din sudul Dunării,

* Einar Haugen, *Dialect, Language, Nation,* în: „American Anthropologist", 1966, 68, p. 922—935; Karl W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication,* ed. a II-a, Cambridge, Mass., 1966.

** Heinz Kloss, *Die Entwicklung Neuer Germanischer Kultursprachen* München, 1952 și „Abstand"...; J. Fishman, *Sociolinguistics...*

în mod egal susceptibile de extindere și de modificare; toate par contractabile și penetrabile sub influența unor modele străine. Calitățile lor există doar în ochii (sau pentru urechile) purtătorilor lor. Funcțiile lor depind de normele comunității lingvistice care le folosesc. La rîndul lor, aceste norme se schimbă pe măsură ce comunitățile lingvistice își modifică natura constitutivă, relațiile cu comunitățile din jur și condițiile obiective. În final, asemenea schimbări conduc, de obicei, la modificări în interiorul varietăților. Comunitățile lingvistice și varietățile respective nu sînt numai sisteme corelate, ci sînt, în aceeași măsură, și sisteme total interdependente. Tocmai această interdependență este studiată de sociologia limbii.

rămase simple graiuri de conversație cotidiană, în comunități închise, pastorale și rurale, față de situația dacoromânei, care și-a dezvoltat o gamă cuprinzătoare a repertoriului lingvistic.

3.2. Principalele tipuri de atitudini și de comportament față de limbă

Atribute ale varietăților lingvistice: a) *Standardizarea.*

Unul dintre cele mai cunoscute comportamente sociale față de limbă, în societate, este *standardizarea* — adică „codificarea și acceptarea, în interiorul unei comunități lingvistice, a unui set formal de norme care definește uzul corect".* *Codificarea* reprezintă preocuparea tipică a unor „păzitori" ai normelor limbii, cum ar fi copiștii, povestitorii, lingviștii, profesorii și scriitorii, adică a anumitor grupuri care apar în societățile cele mai diversificate și pentru care folosirea limbii este profesională și conștientă. Avînd drept țel codificarea, această „corectitudine" mult dorită este formulată și prezentată tuturor sau unei părți a comunității lingvistice prin intermediul gramaticilor, dicționarelor, îndreptarelor ortografice, manualelor de stil și al textelor antologice, scrise sau orale. În final, acceptarea varietății de limbă formal codificate (adică standardizate) este promovată prin intermediul unor mijloace și autorități de tipul guvernului, al sistemului educațional, al mijloacelor de comunicare în masă *(mass media),* al instituțiilor religioase și culturale. Varietatea standard devine atunci asociată unor asemenea instituții, tipurilor de interacțiune care au loc, în mod obișnuit, în interiorul lor, precum și valorilor și scopurilor pe care ele le reprezintă.

Pentru problemele *codificării* normelor, cf. H, LP.

Să se observe că nu toate limbile au varietăți standard. Să se observe, de asemenea, că acolo unde există o varietate standard aceasta nu înlocuiește neapărat varietățile nonstandard din repertoriul lingvistic al comunității, în ceea ce privește funcțiile diferite, dar complementare cu cele aparținînd varietății standard. Să se mai observe că pot exista cîteva varietăți standard competitive în interiorul aceleiași comunități lingvistice. În final, să se remarce că varietăți mai înainte nonstandard pot suferi un proces de standardizare, în timp ce varietăți care erau standardizate își pot pierde acest caracter, deoarece vorbitorii lor nu le mai consideră demne de codificare și de cultivare. Standardizarea nu este o însușire a unei limbi *per se,* ci un tratament social caracteristic al limbii, în condițiile unei suficiente diversități sociale și ale necesității unei elaborări simbolice.

Cf. situația din comunitățile diglosice, în F, D și exemplele din G, T, p. 119, 121.

Referitor la procesul de constituire a diferitelor limbi standard cf. G, CG.

Cf. și conceptul de fidelitate față de limbă, discutat în G, C, p. 109—110.

* W. A. Stewart, *A Sociolinguistic Typology for Describing National Multilingualism,* în: J. A. Fishman (ed.), 1968, p. 531—545.

b) *Autonomia lingvistică.*

O altă concepţie socială curentă asupra limbii se ocupă de *autonomie*, adică de unicitatea şi independenţa sistemului lingvistic sau, cel puţin, a unei varietăţi a sistemului. *Autonomia* este adesea o preocupare minimă pentru acele comunităţi lingvistice ale căror limbi diferă net unele de altele. Se poate spune despre acestea că sînt autonome datorită unui simplu *Abstand*, adică distanţei lingvistice dintre ele (Kloss*). Pe de altă parte, acolo unde limbile par a se asemăna foarte mult — din punct de vedere fonologic, lexical şi gramatical — poate fi de un mare interes să le stabilim autonomia, una faţă de alta, sau cel puţin a celei mai slabe faţă de cea mai puternică. Dacă nu s-ar stabili o asemenea autonomie, s-ar putea întîmpla ca una să fie considerată ca nefiind „decît" un dialect (o varietate regională) al celeilalte, subordonare care se poate include şi în argumentarea unei subordonări de natură politică.

Un instrument important în încurajarea concepţiilor cu privire la autonomie este standardizarea limbii. Existenţa dicţionarelor şi a gramaticilor este considerată un semn sigur al faptului că o anumită varietate este „într-adevăr o limbă". Cu toate acestea, existenţa dicţionarelor şi a gramaticilor nu numai că *reprezintă* autonomia, ci o şi cultivă şi o sporeşte prin introducerea unui nou vocabular şi prin întărirea acelor alternative fonologice şi gramaticale care sînt în cel mai înalt grad distincte de cele existente într-o limbă opusă, care îi ameninţă autonomia. „Nimeni nu se naşte erou, ci devine" *(Heroes are made, not born)*. Acelaşi lucru e adevărat şi în privinţa autonomiei limbilor înrudite genetic (istoric). Autonomia lor trebuie cultivată. Nu este o autonomie prin *Abstand*, ci mai degrabă prin *Ausbau* (prin efort şi, frecvent, prin legiferare), şi este proprie mai ales varietăţilor standard (şi, în special, celor scrise).

Există deci o autonomie „naturală", explicabilă prin numărul mare de deosebiri dintre două idiomuri sau varietăţi, şi una construită, cultivată deliberat.

c) *Istoricitatea* varietăţilor lingvistice.

Inventarea de strămoşi este caracteristică parveniţilor. Într-o manieră similară, acele comunităţi lingvistice în care autonomia varietăţii standard este bazată aproape în totalitate pe o activitate de tip *Ausbau*, sînt, probabil, interesate de caracterul *istoric* al acesteia, adică de obîrşia ei „respectabilă" şi străveche. În consecinţă, multe comunităţi lingvistice creează şi cultivă mituri şi genealogii care se referă la originea şi la dezvoltarea propriilor varietăţi standard şi aceasta pentru a slăbi poziţia numeroşilor constituenţi de dată mai recentă pe care îi conţin** Ca rezultat al preferinţei răspîndite pentru istoricitate, varietăţilor utilizate curent (şi de curînd ajunse independente sau standardizate) li se descoperă prototipuri străvechi, care fuseseră în mare parte uitate, sau se descoperă că ele reprezintă limba zeilor sau că au fost create de către aceleaşi forţe şi procese miraculoase şi misterioase care au creat însăşi acea comunitate lingvistică etc. Astfel, o varietate dobîndeşte istoricitate prin asociere cu o mare mişcare ideologică sau naţională, sau cu tradiţia.*** De obicei, istoricitatea furnizează motivaţia *ex post facto*

* H. Kloss, *Die Entwicklung* ... şi *„Abstand"* ...

** Ch. A. Ferguson, *Myths about Arabic*, în: J. A. Fishman (ed.), 1968, p. 375—381.

*** J. A. Fishman, *Varieties of Ethnicity and Language Consciousness*, în: „Georgetown University Monograph Series on Languages and Linguistics", 1965, 18, p. 69—79.

a schimbărilor funcţionale produse în repertoriul verbal al comunităţii lingvistice.

d) *Vitalitatea* varietăţilor lingvistice.

În fine, comportamentul unei comunităţi lingvistice faţă de una sau alta dintre varietăţile repertoriului său lingvistic va fi probabil determinat, cel puţin în parte, de măsura în care aceste varietăţi au o *vitalitate* vizibilă, adică au reţele de interacţiune care le utilizează în mod natural pentru una sau mai multe funcţii vitale. Cu cît vorbitorii nativi ai unei anumite varietăţi sînt mai numeroşi şi cu o importanţă mai mare, cu atît este mai mare vitalitatea ei, mai mare potenţialul de standardizare, autonomie şi istoricitate. Şi, invers, cu cît statutul şi numărul vorbitorilor nativi ai unei varietăţi sînt mai mici, cu atît mai mult se va reacţiona faţă de aceasta ca faţă de un instrument defectuos şi corupt, care nu merită eforturi sau funcţii mai importante şi căruia îi lipsesc descendenţa adecvată sau unicitatea. Cum se obişnuieşte, asemenea opinii părtinitoare vor fi probabil suficiente în sensul că atunci cînd numărul şi resursele vorbitorilor unei varietăţi date se micşorează, este mai puţin probabil ca ei să fie în stare să-i apere standardizarea, autonomia şi istoricitatea de atacurile altor comunităţi lingvistice, de repertoriile lor verbale şi de resursele de impunere a limbii respective.

Date fiind aceste patru modele răspîndite ale opiniei şi comportamentului social faţă de limbă, devine posibilă definirea a şapte tipuri diferite de varietăţi, în funcţie de absenţa sau prezenţa lor într-un anumit moment (figura 1). Să se observe, totuşi, că oricare comuni-

Figura 1. Evaluarea diferitelor tipuri de varietăţi ale limbii (Stewart*).

ATRIBUTE**

1	2	3	4	Varietate — tip
+	+	+	+	Limba standard
—	+	+	+	Vorbire locală
—	—	+	+	Dialect
—	—	—	+	Creolă
—	—	—	—	Pidgin
+	+	+	—	Clasică
+	+	—	—	Artificială

** 1=Standardizare;
2=Autonomie;
3=Istoricitate;
4=Vitalitate.

Clasificarea varietăţilor lingvistice în raport cu cele patru atribute discutate: standardizarea, autonomia, istoricitatea şi vitalitatea.

tate lingvistică poate include în repertoriul său un număr de asemenea varietăţi, care se diferenţiază pe baza celor patru sisteme răspîndite, de opinie şi comportament. În plus, categoriile profesionale, sociale şi alte subvarietăţi empirice vor exista, probabil, în limitele majorităţii varietăţilor înregistrate în figura 1. Într-adevăr, se poate ca membrii oricărei comunităţi lingvistice să nu cadă de acord dacă standardizarea, autonomia, istoricitatea sau vitalitatea sînt absente sau prezente în una sau mai multe dintre varietăţile repertoriului lor. La urma urmei, aceste dimensiuni constituie mai degrabă trăsături cu un caracter accentuat evaluativ, decît trăsături obiective ale unor

* W. A. Stewart, *A Sociolinquistic Typology*...

varietăți ale limbii *per se* și, ca atare, ne putem aștepta la variația evaluărilor, atît sincronic (la un moment dat) cît și diacronic (de-a lungul timpului).

Pentru noțiunea de *rol*, cf. *Glosarul*.

În unele comunități lingvistice, respectul datorat unui interlocutor cu care cineva se află într-o anumită relație de *rol* poate fi indicat prin trecerea (comutarea) de la o varietate aparținînd unei clase sociale la alta, sau de la un dialect la altul. În alte comunități lingvistice, aceeași funcție se poate realiza prin trecerea de la dialect la varietatea standard (varietate care poate fi singura care posedă forme de reverență în paradigmele verbale și pronume de politețe). Și, totuși, într-o altă comunitate lingvistică, *o trecere de la o limbă la alta* (sau de la un dialect al unei limbi la varietatea standard a alteia) poate constitui modul concret de interacțiune reverențioasă, acceptat și recunoscut. În timp ce natura exactă a schimbării codului depinde de repertoriul de care dispune comunitatea lingvistică, schimbarea ca atare, precum și diferențele și conceptele prin intermediul cărora aceasta poate fi înregistrată și explicată prezintă un interes constant pentru teoria și metodologia sociolingvistică [...]

Referitor la *schimbarea de cod*, cf. studiul de față, p. 156—157.

Raportul dintre *micro-* și *macro-analiză în sociolingvistică*.

4.2. Microanaliza în sociologia limbii

Descrierea sociolingvistică poate să înceapă — mai degrabă decît să se încheie — cu specificarea și utilizarea *actelor* și a *evenimentelor verbale* în funcție de scopul cercetării întreprinse. Cu cît un anumit studiu este mai mult orientat spre lingvistică, cu atît este probabil ca acesta să se mulțumească cu o microanaliză, din moment ce microanaliza reprezintă, în sociologia limbii, un nivel de analiză mult mai înalt (adică unul mai dependent de context și mai complicat decît nivelul folosit tradițional în lingvistica propriu-zisă). Totuși, cu cît o cercetare sociolingvistică se va orienta mai mult către societate, cu cît se va aplica mai mult asupra cercetării *per se* a proceselor sociale și a organizării societății, este mai probabil că va urmări succesiv mai multe macroanalize. Microsociologia limbii (numită uneori și etnometodologică) constituie unul dintre nivelele investigației sociolingvistice.* Diferitele nivele nu se deosebesc prin gradul de corectitudine sau precizie, ci prin scopul lor și, prin urmare, prin metodă. În această SECȚIUNE, putem schița numai un număr de nivele succesive, în primul rînd, pentru a demonstra similaritățile și diferențele dintre ele.

Pentru definirea noțiunilor de *act verbal* și de *eveniment verbal*, cf. mai ales ET, S, p. 162, 173—174.

Unul din aspectele de care un cercetător poate deveni conștient după ce a evaluat o cantitate imensă de date sociolingvistice privind nivelul actelor și al evenimentelor verbale este că variația în „vorbire" (*„talk"*) este mai obișnuită și este diferit proporționată sau distribuită între anumiți interlocutori decît este între alții.** Așadar, deoarece multe schimbări de cod au o funcție *metaforică*, adică indică un contrast de subliniere (de la umor la seriozitate, de la acord la dezacord, de la neesențial sau secundar la esențial sau principal,

Pentru schimbarea de cod *metaforică*, cf. precizările lui Fishman de la p. 156—157.

* Garfinkel, 1967.

** E. A. Schegloff, *Sequencing in Conversational Openings*, în: „American Anthropologist", 1968, 70, p. 1075—1095.

în orice schimb în curs de desfășurare, într-o anumită varietate a limbii), interlocutorii se pot diferenția prin măsura în care ei inițiază sau se angajează în mod adecvat într-o asemenea schimbare de cod, în funcție de *relația de rol* a unuia față de celălalt. Să se observe, totuși, că este necesar să existe o anumită concordanță a varietății și a anumitor trăsături ale mediului social, înainte de a fi posibilă utilizarea unei alte varietăți în scopuri metaforice sau de contrast.

4.3. Relațiile de rol

Comunitățile se definesc prin caracterul *specific* al sistemului relațiilor de rol.

Oricare doi interlocutori dintr-o comunitate lingvistică dată (sau, mai precis, dintr-o rețea lingvistică dată, în interiorul unei comunități lingvistice) trebuie să identifice relația de rol care se stabilește între ei la un moment dat. O asemenea identificare este parte a fondului comun de norme și comportamente de care depinde existența comunității lingvistice. Relațiile tată-fiu, soț-soție, profesor-elev, cleric-laic, patron-angajat, prieten-prieten reprezintă numai cîteva exemple de relații de rol care pot să existe în diversele comunități lingvistice (dar nu în toate).* Relațiile de rol sînt seturi, implicit identificate și acceptate, de drepturi și obligații reciproce între membrii aceluiași sistem sociocultural. Una dintre căile prin care membrii își dovedesc unul celuilalt apartenența comună, precum și recunoașterea drepturilor și a obligațiilor reciproce este variația adecvată (care, desigur, poate include și nonvariația adecvată) a felului în care vorbesc între ei. Poate că ar trebui, în general, să-i vedem și nu să-i auzim pe copii, dar atunci cînd *sînt* auziți, în majoritatea societăților, se susține că ei vorbesc altfel cu părinții lor decît cu prietenii.** Unul din comentariile frecvente despre turiștii americani este că ei știu (*cel mult*) o singură varietate a limbii din țara pe care o vizitează. În consecință, ei vorbesc în același fel cu un copil, cu un profesor, cu un lustragiu sau cu un comerciant, arătînd astfel nu numai că sînt străini, dar dezvăluindu-și și ignoranța (necunoașterea căilor adecvate de a semnala relațiile de rol locale).

Relațiile de rol se caracterizează prin mărci lingvistice specifice.

Probabil că nu este necesar, în acest moment, să ne ocupăm de tipurile de variații în vorbire pe care le cer (sau le interzic) anumite relații de rol. În plus, — și nici acest fapt nu necesită o discuție extinsă în momentul de față —, dacă este vorba despre o variație de la o limbă la alta sau de la o varietate geografică, socială sau profesională la alta, relațiile de rol funcțional distinctive trebuie să fie validate *emic*, și nu numai enumerate *etic*. Există, desigur, *aloroluri* sociolingvistice, în majoritatea comunităților lingvistice. Totuși, în acest moment, alte două caracterizări ale relațiilor de rol merită atenție, mai ales pentru că ele s-au dovedit utile în descrierea și analiza sociolingvistică.

Emic și *etic* sînt forme în care se recunoaște partea finală a adjectivelor *fonemic* și *fonetic*. Elementele emice sînt distinctive, elementele etice — nedistinctive. Fishman propune demonstrarea caracterului distinctiv al anumitor relații de rol prin apelul la membrii comunității lingvistice.

Alorol-formație asemănătoare cu *alofonă*, *alomorfă etc.*, denumind totalitatea variantelor aceluiași rol.

* W. H. Goodenough, *Rethinking „Status" and „Role": Toward a General Model of the Cultural Organization of Social Relationships*, în: M. Banton (ed.), *The Relevance of Models for Social Anthropology*, New York, 1965, p. 1—24.

** J. L. Fischer, *Social Influences in the Choice of a Linguistic Variant*, în: „Word", 1958, 14, p. 47—56.

Relaţiile de rol variază în funcţie de gradul în care drepturile şi obligaţiile reciproce trebuie sau nu trebuie subliniate continuu. Relaţia de rol rege-supus poate păstra o notă invariantă în mai mare măsură decît relaţia comerciant-client. Dacă comercianţii şi clienţii pot intra în interacţiune şi ca prieteni, rude, membri ai aceluiaşi partid politic etc., în timp ce regii şi supuşii (în interiorul aceleiaşi comunităţi lingvistice) nu pot să prezinte un grad similar de schimbare a rolurilor, de acces şi/sau de fluiditate *unul faţă de celălalt,* atunci ne vom aştepta să întîlnim o variaţie mai mare în „vorbirea" a doi indivizi care se întîlnesc în calitate de comerciant şi client decît ne vom aştepta pentru doi indivizi care se întîlnesc în calitate de rege şi supus. În plus, un comerciant şi clientul său pot să-şi părăsească complet rolurile şi să intre în interacţiune doar pe baza necesităţilor şi înclinaţiilor lor individuale şi de moment. Ceea ce nu e permis în cazul regelui şi al supuşilor săi. Deci vom spune că un comerciant şi clientul său se pot angaja atît în interacţiuni *personale,* cît şi de *tranzacţie,** în timp ce regele şi supuşii se angajează doar în interacţiuni de *tranzacţie.* Prin interacţiunile de tranzacţie se accentuează drepturile şi obligaţiile reciproce ale participanţilor. Interacţiunile personale sînt mai puţin oficiale, mai fluide, mai variate.

Două tipuri fundamentale de interacţiuni: *personale* şi *de tranzacţie.* Criterii de distingere: necesitatea sublinierii continue a drepturilor şi obligaţiilor implicate de relaţiile de rol; fluiditatea rolurilor.

Parţial, actele şi evenimentele lingvistice sînt distribuite fiecare în mod distinctiv, în cadrul diverselor relaţii de rol, deoarece interacţiunile personale şi de tranzacţie nu sînt acceptate identic de diversele relaţii de rol. Sociologia limbii prezintă obligatoriu interes pentru acei cercetători preocupaţi să determine relaţiile de rol funcţional diferite care există în interiorul unei comunităţi lingvistice. *Microsociologia limbii* se interesează cel puţin de validarea acestor relaţii, prin demonstrarea accesului diferenţial la roluri, a gamei lor diferenţiale şi a fluidităţii variabile a rolurilor, ca şi prin demonstrarea proporţiilor diferenţiale ale interacţiunilor personale şi de tranzacţie, prin intermediul datelor „vorbirii". Relaţiile de rol pot fi folosite ca unităţi de structurare a datelor, atît în ceea ce priveşte variaţia în vorbire, ca şi în privinţa altor variaţii în comportamentul interpersonal. Acesta este motivul pentru care relaţiile de rol sînt cercetate atît de des de sociologia limbii.

Obiectul *microsociolingvisticii.*

4.4. **Situaţia: Congruent şi incongruent**

Cititorul s-a gîndit probabil că dacă un comerciant şi clientul său nu intră în relaţii numai ca atare, ci şi ca prieteni, îndrăgostiţi, rude sau membri ai unui partid, este posibil să se schimbe nu numai rolurile lor. La urma urmei, nici *timpul* şi nici *locul* relaţiei de rol comerciant-client nu sînt cu adevărat ideale pentru celelalte relaţii amintite. Îndrăgostiţii au nevoie de un timp şi spaţiu propriu, şi aceasta este adevărat — sau, cel puţin, e tipic — şi pentru alte relaţii de rol. Aceste trei componente (*realizarea* drepturilor şi îndatoririlor unei anumite relaţii de rol, în *locul* cel mai adecvat sau cel mai tipic pentru această relaţie şi în *momentul* definit social ca adec-

Elementele definitorii ale situaţiei sociale.

* J. J. Gumperz, *Linguistic and Social Interaction in Two Communities,* în: „American Anthropologist", 1964, 66, nr. 2, p. 37—53.

vat relației), luate împreună, alcătuiesc o constructă, care și-a dovedit marea valoare în sociologia limbii: *situația socială* (vezi figura 2).

Figura 2. *Situația socială* (Bock*)

SITUAȚIA: „lecția"	TIMPUL: ora lecției
LOCUL: clasa	ROLURI: + profesor + elev ± student — profesor

+ ocurență obligatorie
± ocurență facultativă

Tipuri de situații congruente și incongruente (în funcție de raportul dintre cele trei componente ale situației).

Tipul cel mai simplu de situație socială folosit de microsociologia limbii în descriere și analiză este situația congruentă, în care toate trei componentele „merg împreună", într-o modalitate acceptată cultural. Aceasta nu înseamnă că cercetătorul poate presupune că există numai un singur loc și un singur moment adecvat realizării unei relații de rol anumite. Dimpotrivă [...] Totuși, numărul total de combinații permise va fi, probabil, mic, dar, indiferent de numărul lor, este probabil că va exista doar puțin echivoc printre reprezentanții societății sau ai culturii studiate, cu privire la situația în cauză și la condițiile de participare. În consecință, dacă există norme de folosire a limbii în funcție de situații, aceste norme vor fi probabil realizate, cel mai limpede și mai uniform, în situații evident congruente.

Convertirea situațiilor incongruente în situații congruente.

Totuși, îndrăgostiții se ceartă. Deși se întîlnesc în momentul și la locul stabilit, ei nu se comportă invariabil unul față de celălalt așa cum ar trebui să se comporte îndrăgostiții. În mod asemănător, dacă o secretară și șeful ei trebuie să se întîlnească la birou la ora 3 dimineața, pentru a termina un raport urgent, le poate veni foarte greu să mențină relația obișnuită secretară-șef. În sfîrșit, dacă preotul și enoriașul se întîlnesc la cursele de la Yonkers, în timpul orelor destinate în mod obișnuit spovedaniilor, aceasta va influența în mod necesar relația obișnuită preot-enoriaș. Totuși, în toate aceste exemple de incongruență inițială (comportament nepotrivit, moment sau loc nepotrivit), interacțiunea rezultată — sociolingvistică sau de altă natură — este, de obicei, departe de a fi întîmplătoare sau haotică. Unul din participanții la interacțiune sau celălalt, dacă nu chiar ambii, reinterpretează aparenta incongruență în așa fel încît să obțină o situație congruentă, cel puțin din punct de vedere fenomenologic, în cazul acelei întîlniri care nu este recunoscută din punct de vedere sociocultural.

* Ph. K. Bock, *Social Structure and Language Structure*, în: Fishman (ed.), 1968, p. 212—222.

Din cauza comportamentului lor incongruent unul față de celălalt, îndrăgostiții se pot reinterpreta unul pe altul drept patron și angajat, iar întîlnirea ca situație e reinterpretată ca o situație indiferentă de lucru. Din cauza timpului incongruent, secretara și șeful pot simți situația de lucru ca mai apropiată de întîlnire, decît se întîmplă de obicei. Din cauza locului incongruent, preotul și enoriașul se pot preface că nu se recunosc sau pot să se trateze reciproc drept „vechi prieteni". Pe scurt, după o perioadă scurtă de „bîjbîire", în care se pot verifica diverse și diversificate redefiniri de probă, se consideră reală o nouă situație congruentă și se realizează cerințele *sale* sociolingvistice și de comportament.* Astfel, la New York, părinții portoricani bilingvi și copiii lor vor folosi foarte probabil spaniola acasă, cînd discută probleme de familie, dar vor vorbi probabil engleza între ei atunci cînd sînt la școală.** Acestea reprezintă două situații diferite, solicitînd poate două relații de rol diferite și necesitînd folosirea a două limbi sau varietăți diferite.

Guaraní: limbă indiană.

Contrastele de situație nu trebuie, în mod necesar, să fie discontinue în gradul implicat de exemplele noastre. Mai mult, în condițiile în care limba de bază este spaniola, unul sau altul dintre membrii comunității lingvistice bilingve poate, totuși, trece la limba engleză (sau, în Paraguay, la *guaraní*), chiar în cursul aceluiași act de vorbire, cu o finalitate pur metaforică (adică emfatică sau contrastivă). O asemenea *schimbare metaforică* nu ar fi, totuși, posibilă dacă nu ar exista o normă generală, care să atribuie situația particulară — ca una dintr-o clasă de asemenea situații — unei limbi și nu alteia. Totuși, în opoziție cu natura adesea unilaterală și de fluidă oscilare a schimbării metaforice (poate pentru a indica un intermezzo personal într-o interacțiune care e, fundamental, de tranzacție) stă natura adesea reciprocă și unidirecțională a *schimbării în funcție de situație*.

Tipuri de schimbări de cod: schimbarea metaforică și schimbarea în funcție de situație.

Exprimată în termeni mai generali, *schimbarea în funcție de situație este guvernată de distribuția obișnuită*, adică de părerile și regulile normative larg răspîndite, care, în mod obișnuit, repartizează o anumită varietate unui anumit grup de subiecte de discuție, locuri, persoane și scopuri. *Schimbarea metaforică, pe de altă parte, este guvernată de distribuția neobișnuită sau constrastivă.* Ea operează prin îndepărtarea de la repetițiile obișnuite, care au o eficacitate normală. Fără opinii și reguli normative bine stabilite, care să se refere la repartiția funcțională a varietăților în repertoriul unei comunități lingvistice, nu s-ar putea obține efectiv nici schimbarea în funcție de situație, nici cea metaforică. O trecere la *cockney* acolo unde este indicată pronunțarea și gramatica standard poate produce o ușoară ridicare a sprîncenelor sau o pauză în conversație — pînă cînd devine clar, din comportarea vorbitorului și din faptul că s-a înapoiat la pronunțarea standard, că nu s-a avut în vedere nici o schimbare de situație. Cu toate acestea, o asemenea schimbare metaforică poate

Termenul *cockney* desemnează varietatea limbii engleze utilizată în zona de est a Londrei, în care locuiește populația săracă. Această varietate se distinge de varietatea standard prin trăsături specifice, determinate de caracterul spontan al exprimării.

* J. P. Blom și J. J. Gumperz, *Some Social Determinants of Verbal Behavior*, în: Gumperz și Hymes (ed.), 1972; J. A. Fishman, *Sociolinguistic Perspective on the Study of Bilingualism*, în: „Linguistics", 1968, 39, p. 21—50.

** J. A. Fishman, R. C. Cooper, Roxana Ma et al., *Bilingualism in the Barrio*, Final Raport, New York, 1968.

fi riscantă. Cineva ar putea avea impresia că, pentru situaţia respectivă, cockney este prost plasat. Schimbarea metaforică este un lux pe care şi-l pot permite numai aceia care au în comun nu numai acelaşi *set* de norme situaţionale, ci şi *aceeaşi concepţie cu privire la inviolabilitatea lor*. Deoarece cei mai mulţi dintre noi sîntem membri ai mai multor reţele de comunicare, fiecare avînd norme sociolingvistice oarecum diferite, şansele ca schimbarea în funcţie de situaţie şi schimbarea metaforică să fie greşit sau contradictoriu înţelese sînt evident mari, mai ales acolo unde normele care domină selecţia varietăţilor au apărători puţini sau fără destulă autoritate.

4.5. Trecerea la macrosociologia limbii

Analiza situaţională a limbii şi a comportamentului formează zona de graniţă între micro- şi macrosociologia limbii. Simplul fapt că o conversaţie despre baseball „aparţine" unei anumite varietăţi lingvistice şi că o conferinţă despre aparatajul electric „aparţine" unei alte varietăţi lingvistice este o importantă cheie pentru o descriere cu un caracter general şi mai accentuat a variaţiei sociolingvistice. Simplul fapt că, în timpul unei conferinţe oficiale, se realizează umorul prin trecerea metaforică la o altă varietate lingvistică trebuie să fie o dovadă a unei regularităţi sociolingvistice de bază, poate în sensul că situaţiile oficiale sau de tipul prelegerii sînt, în general, asociate cu o anumită limbă sau varietate, în timp ce buna dispoziţie sau familiaritatea sînt legate de alta*. Regularităţile agregative extinse, care sînt în uz, între varietăţi şi funcţiile recunoscute în societate sînt cercetate prin intermediul *constructei* denumite *domeniu***.

Domeniile sociolingvistice sînt constructe aplicabile la societate, la care s-a ajuns printr-o analiză dificilă şi minuţioasă şi prin însumarea situaţiilor congruente în mod evident (vezi F i s h m a n, C o o p e r şi M a***, pentru numeroase exemple de extragere de domenii *emice* prin analiza factorilor, precum şi pentru exemple de validare a domeniilor iniţial *etice*). [...] Adesea este util să admitem un număr de domenii separate în ceea ce priveşte comportamentul (în sensul că sînt derivate din situaţii sociale discontinue), toate fiind normal asociate cu o anumită varietate sau limbă. Astfel, în multe comunităţi lingvistice bilingve, au fost identificate domenii cum sînt şcoala, biserica, munca specializată şi administraţia, şi s-a descoperit că ele sînt congruente cu o limbă sau o varietate pe care o vom nota *H* (deşi, pentru simpla etichetare, putem folosi notaţiile a sau X sau 1). În mod similar, au fost identificate domenii ca familia, vecinii sau munca de calificare redusă şi s-a descoperit că ele

Noţiunea de construcţă a fost utilizată de lingvistul sovietic S. K. Š a u m j a n, care distinge între nivelul datelor direct observabile şi nivelul elementelor (unităţi şi relaţii) determinate de cercetător printr-un proces de generalizare şi de abstractizare a acestor date obiective. Al doilea nivel este denumit nivelul constructelor.

Explicarea noţiunii de diglosie. Pentru notaţiile (H=high) şi L (=low) cf. F. D.

* M. J o o s, *The Isolation ...*

** J. A. F i s h m a n, *Who Speaks What Language to Whom and When*, în: „Linguistique", 1965, nr. 2, p. 67—88; J. A. F i s h m a n, *The Links between Micro- and Macro-Sociolinguistics in the Study of Who Speaks What Language to Whom and When*, în: G u m p e r z şi H y m e s (ed.), 1972.

*** J. A. F i s h m a n, R. C. C o o p e r, R o x a n a M a et al., *Bilingualism ...*

sînt congruente cu o limbă sau varietate pe care o vom numi L (sau b sau Y sau 2). În concluzie, faptul că o comunitate lingvistică complexă conţine diverse varietăţi suprapuse — limbi diferite, în unele cazuri şi, în altele, diferite varietăţi ale aceleiaşi limbi — este acum bine demonstrat. Existenţa varietăţilor complementare pentru scopurile comunicării intragrup este cunoscută sub numele de *diglosie*, iar comunităţile în care aceasta este prezentă se numesc diglosice. Domeniile sînt constructe deosebit de utile în macrodescrierea (adică în aceea aplicată întregii comunităţi) funcţională a variaţiei în „vorbire" structurate social, în interiorul comunităţilor lingvistice diglosice mari şi complexe. [...]

Procedura de determinare a domeniilor.

Ca toate constructele (inclusiv situaţiile, relaţiile de rol şi evenimentele lingvistice), domeniile sînt determinate prin intervenţia intuiţiei creatoare a cercetătorului. Dacă cercetătorul observă că interacţiunile student — profesor în clase, pe coridoarele şcolii, în amfiteatre şi în laboratoarele şcolilor elementare, liceelor, colegiilor şi universităţilor sînt realizate prin H atîta timp cît aceste interacţiuni se centrează asupra detaliilor tehnice şi a specializării prin instrucţiune, el poate să presupună că toate aceste situaţii, ipotetic congruente, aparţin unui singur *domeniu* (al instrucţiunii). Dacă, mai departe, află că situaţiile ipotetic incongruente, care implică o componentă legată de instrucţiune şi una nelegată de aceasta, sînt, în mod previzibil, rezolvate mai degrabă prin apelul la H decît prin apelul la L, dacă cea de a treia componentă reprezintă un moment, un loc sau o relaţie de rol referitoare la instrucţiune, el se poate considera şi mai îndreptăţit să susţină existenţa unui domeniu al instrucţiunii. În sfîrşit, dacă informatorii îi spun că limba sau varietatea predictată este adecvată pentru toate exemplele pe care el le poate imagina şi care derivă din modul său de a concepe domeniul instrucţiunii, dar, pe de altă parte susţin că acestea nu ar fi adecvate pentru exemple extrase dintr-un domeniu diferit, atunci constructa este tot atît de clar atestată, ca şi aceea de situaţie sau de eveniment, cu o singură diferenţă majoră.

În timp ce actele lingvistice particulare (şi chiar excerptele lingvistice mai reduse) pot fi repartizate la situaţiile lingvistice şi sociale din care emană, nu se poate face acelaşi lucru cu privire la actele sau excerptele legate de domeniile sociale. Domeniile sînt mai degrabă extrapolate din *datele* „vorbirii", decît dintr-o componentă reală a *procesului* vorbirii. Cu toate acestea, domeniile sînt tot atît de reale ca şi instituţiile sociale ale unei comunităţi lingvistice şi prezintă, într-adevăr, un paralelism accentuat cu astfel de instituţii sociale importante. Există o diferenţă incontestabilă între instituţia socială numită „familie" şi oricare familie concretă, dar nu există nici o îndoială că normele sociale ale celei dintîi trebuie să fie extrase din informaţia multiplă asupra celei de a doua. Odată ce aceste norme sociale sînt formulate, ele pot fi utilizate pentru testarea predicţiilor privind distribuţiile variaţiilor în vorbire structurate social, în toate cazurile care ilustrează un domeniu, în opoziţie cu cazurile care îl ilustrează pe celălalt.

Interdependenţa dintre *macro-* şi *microsociolingvistică*, reflectată de conceptele de „domeniu" şi „situaţie".

Astfel, domeniile şi situaţiile sociale relevă legăturile care există între *macro-* şi *microsociologia limbii*. Membrii comunităţilor lingvistice diglosice pot ajunge la anumite opinii cu privire la varietă-

ţile sau limbile lor, pentru că aceste varietăţi sînt asociate (în comportament şi în atitudine) cu anumite domenii. Se consideră că varietatea (sau limba) H reflectă anumite valori şi relaţii din comunitatea lingvistică, în vreme ce varianta L reflectă altele.

Anumiţi indivizi şi anumite grupuri pot ajunge să pledeze în favoarea extinderii funcţiilor lui L la domenii suplimentare. Alţii pot sprijini eliminarea totală a lui L şi folosirea numai a lui H. Nici una dintre aceste concepţii revizioniste nu poate fi adoptată sau sprijinită fără să se admită realitatea domeniilor de limbă şi comportament în normele existente ale adecvării în comunicare. Atît înaltele valori culturale cu care anumite varietăţi sînt asociate, cît şi valorile de familiaritate şi sociabilitate cu care sînt congruente altele derivă din normele adecvate domeniului care guvernează interacţiunea verbală caracteristică.

4.7. **Sociologia limbii: nivele multiple şi metode multiple**

Probleme şi concepte în cercetarea sociolingvistică.

Lista constructelor utilizate în descrierea sociolingvistică şi în analiza eşantioanelor de „vorbire" este departe de a fi epuizată. Nu am amintit cîteva dintre unităţile sociale pentru care Hymes* pledează de mult timp, cum ar fi rolurile de participant, opuse rolurilor de spectator, scopurile şi rezultatele actelor lingvistice, tonul sau modalitatea comunicării, canalul de comunicare folosit (oral, scris, telegrafic), nici toată diversitatea de parametri şi componente folosite în analiza datelor de vorbire, pe care acesta le-a propus în ultimul timp (vezi figura 3 a); nu am discutat parametri sociali şi psihologici cum ar fi reliefarea necesităţilor individuale, în opoziţie

Figura 3 a. *Componentele evenimentelor verbale:*

Schemă euristică (Hymes**)

(C) Cadrul sau Decorul: timpul şi locul; în plus, cadrul psihologic şi definiţia culturală ca *tip* de decor;

(P) *Participanţi* sau *Persoane:* de exemplu, destinatar — receptor — auditor;

(R) *Rezultate:* rezultatele avute în vedere (scopuri, intenţii) şi rezultatele efective;

(T) *Trăsături de realizare:* forma şi conţinutul a ceea ce se spune;

(K) *Cheia:* tonul, maniera sau spiritul în care este realizat un act;

(M) *Mijloace:* canalul (selecţia unui mijloc oral, scris, telegrafic sau de alt tip) şi codul (spaniolă, engleză etc.) sau subcodul (dialect, sociolect);

(N) *Norme de interacţiune şi de interpretare:* comportamente specifice şi proprietăţi care pot însoţi actele verbale, precum şi reguli comune pentru înţelegerea a ceea ce se întîmplă în cursul actelor verbale;

(G) *Genuri:* categorii sau tipuri de acte şi evenimente verbale, de exemplu, conversaţia, imprecaţia, rugăciunea, prelegerea etc.

* H. E.

** Dell H. Hymes, *Models of Interaction of Language and Social Setting,* în: „Journal of Social Issues", 1967, 23, nr. 2, p. 8—28.

Cf. și studiul *Sociolingvistică* din volumul de față.

cu nevoile colective,* nici cele cîteva funcții ale vorbirii atît de revelator discutate de către Ervin-Tripp. Este suficient să spunem că există cîteva nivele și moduri de abordare în descrierea sociolingvistică și o mulțime de constructe lingvistice, socio-psihologice și sociale, pentru fiecare (vezi figura 3 b). Alegerea depinde de problema specifică în studiu.** Este inevitabil să fie astfel. Sociologia

Figura 3 b. *Relațiile dintre anumite constructe utilizate în analiza sociolingvistică****

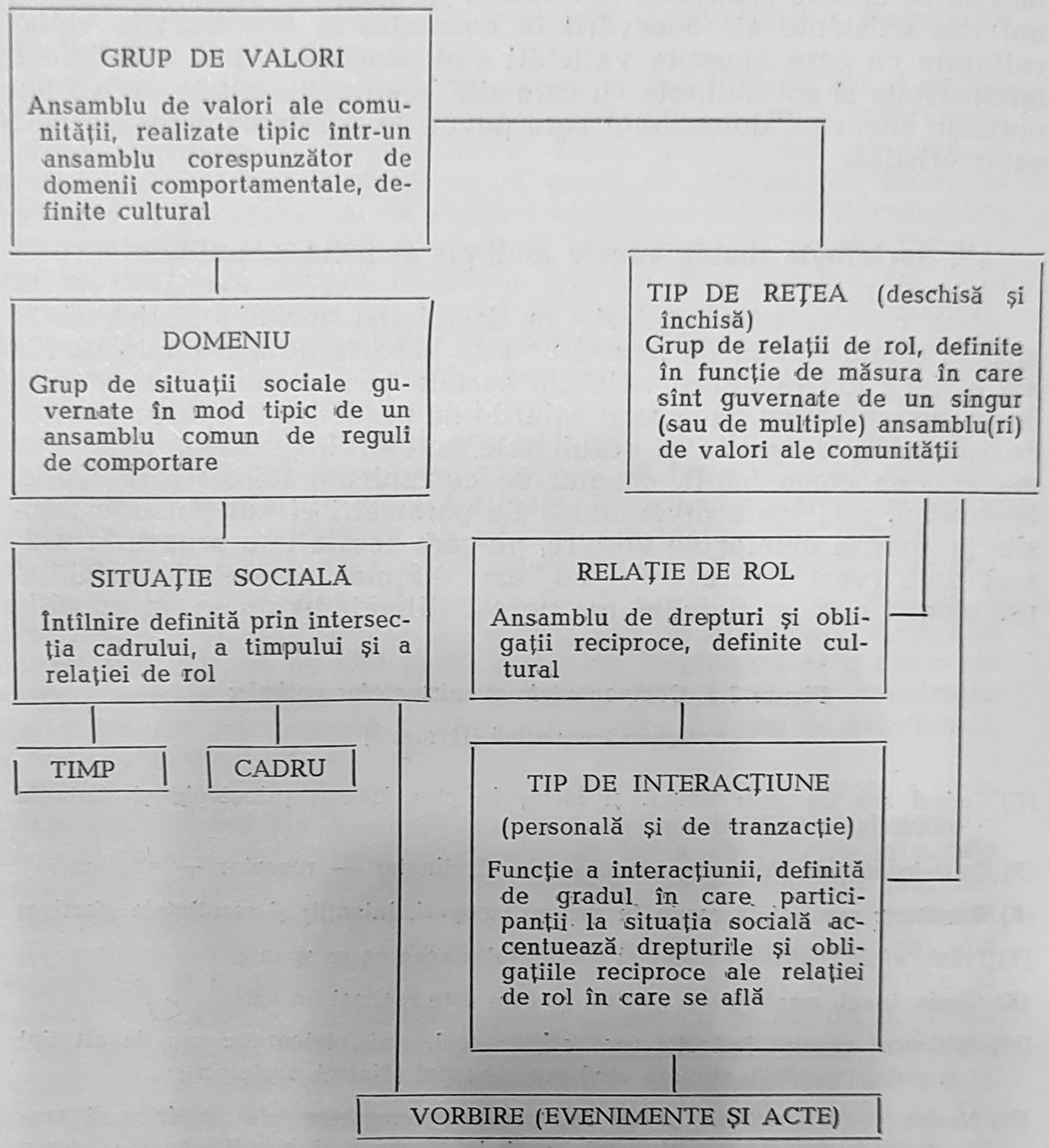

* S. N. Herman, *Explorations in the Social Psychology of Language Choice*, în: „Human Relations", 1961, 14, p. 149—164, sau în: Fishman (ed.), 1968, p. 492—511.

** Susan M. Ervin-Tripp, *An Analysis of the Interaction of Language, Topic and Listener*, în: „American Anthropologist", 1964, 66, part. 2, p. 86—102, sau în: *J. A. Fishman* (ed.), 1968, p. 492—511.

*** Din R. L. Cooper, *How Can We Measure the Roles Which a Bilingual's Languages Play in His Everyday Behavior?*, în: L. S. Kelly (ed.), *The Description and Measurement of Bilingualism*, Toronto, 1969, p. 202.

limbii prezintă interes pentru cei care studiază societăţile restrînse, ca şi pentru cei care studiază difuziunea culturală naţională şi internaţională. Ea trebuie să ajute la clarificarea schimbării de la o situaţie de contact direct la alta. Ea trebuie să ajute, de asemenea, la clarificarea diferitelor convingeri şi comportamente legate de limbă ale tuturor sectoarelor şi claselor sociale. În unele cazuri, trebuie scoasă în relief schimbarea între varietăţi strîns înrudite. În alte cazuri, ne interesează schimbarea între limbi evident neînrudite.

Importanţa cercetărilor de sociolingvistică.

Ar fi hazardat să susuţinem ca una şi aceeaşi metodă de culegere şi analiză a datelor să fie utilizată pentru o asemenea varietate de probleme şi obiective. Este unul dintre semnele distinctive ale investigaţiei sociale ştiinţifice faptul că metodele sînt alese ca *rezultat* al specificării problemelor şi nu independent de acestea. Sociologia limbii nu este nici metodologic şi nici teoretic uniformă. Totuşi, este îmbucurător să se observe că, pentru cei care caută asemenea legături, conexiunile între micro- şi macroconstructe şi metode există (aşa cum există un număr de constructe şi de metode cu largă aplicabilitate în întreaga sferă a sociologiei limbii). După cum nu există nici o interacţiune verbală nestînjenită de societate, tot aşa nu există nici relaţii pe scară largă între limbă şi societate care să nu se bazeze, în realizarea lor, pe interacţiunea individuală. Deşi nu există între ele nici o relaţie mecanică de la parte la întreg, *micro-* şi *macrosociologia limbii* sînt complementare atît în ceea ce priveşte conceptele, cît şi metodologia lor.

Dependenţa metodologiei de obiectul şi scopul cercetării.

Caracterul complementar — sub aspect teoretic şi metodologic — al *micro-* şi *macrosociolingvisticii*; cf. şi p. 152, 157.

Problema centrală discutată în studiul de faţă este aceea a regulilor sociolingvistice. După o scurtă introducere (I) sînt tratate următoarele aspecte principale: tipuri de reguli sociolingvistice (II), structura acestor reguli, elemente definitorii (III) şi diferenţele de reguli dintre comunităţile lingvistice (IV). Autoarea distinge trei tipuri de reguli sociolingvistice: A. *reguli de alternare*, B. *reguli de succesiune*, C. *reguli de coocurenţă*, (cf. *Glosar*).

Susan M. Ervin — Tripp

SOCIOLINGVISTICĂ*

II. REGULI SOCIOLINGVISTICE

B. REGULI DE SUCCESIUNE

[...] 6. **Analiza evenimentului verbal**

Regulile de succesiune sînt adecvate pentru descrierea a ceea ce putem numi „evenimente verbale": acestea, la rîndul lor, pot fi identice cu *interacţiune centrată* (asupra unui obiect)** sau pot constitui părţi ale ei. În mod tradiţional, antropologii erau conştienţi de astfel de unităţi organizate, numai în cazul ceremoniilor sau al poveştilor, în care păstrarea aceleiaşi ordini tematice sau chiar a aceleiaşi formulări este foarte importantă. Aceste clişee repetate erau, desigur, evidente şi pentru cel mai întîmplător observator. [...]

* Susan M. Ervin-Tripp, *Sociolinguistics*, în: J. A. Fishman (ed.), *Advances in the Sociology of Language*, vol. I, The Hague — Paris, 1971, p. 36—39, 44—56, 70—74.

** E. Goffman, *Behavior in Public Places*, Glencoe, Illinois, 1963.

Cf., de exemplu, regula distribuirii informației la început, menționată mai jos.

Se sugerează deci că se poate vorbi despre o „gramatică" a evenimentului verbal, în sens generativ (adică despre un sistem de reguli care furnizează — într-un mod explicit și bine definit — o descriere structurală a obiectului).

Seturile de transfer sînt elementele prin intermediul cărora se realizează tranziția de la o unitate la alta de același rang.

Realizarea concretă a fiecărei componente a evenimentului verbal presupune o selecție dintr-un număr de alternative posibile. Această selecție este dependentă de grupul în care se realizează interacțiunea verbală. Există deci o distincție între caracterul universal al categoriilor implicate în procesul selecției și caracterul specific al elementelor selectate.

După cum a arătat Schegloff*, chiar și o succesiune simplă, cum este o scurtă convorbire telefonică, are la bază reguli structurale. Aceste reguli se referă la categorii abstracte, care nu sînt evidente la nivelul de suprafață al comportamentului. Deoarece interacțiunile cu mai mulți participanți trebuie să fie mai complexe chiar, putem admite că regulile pentru astfel de contacte nu sînt simple. În orice caz, nu ne putem aștepta ca regulile care caracterizează *evenimentele verbale* să fie reguli mai simple decît gramatica propozițiilor.

Frake** a identificat segmentele evenimentului verbal drept *etape ale discursului*. Componentele etapelor sau unitățile similare cu acestea sînt *schimburi*, pe care Frake le definește ca „șiruri de enunțuri cu un subiect central comun", asemănătoare probabil *episoadelor* lui Watson și Potter***. *Actele verbale* sînt enunțuri sau grupuri de enunțuri cu o funcție interpretabilă. Exemple ar putea fi clișeele care marchează limitele episoadelor, de tipul *„That reminds me ..."* (apropo; asta mi-aduce aminte de...), promisiunile, glumele, scuzele, saluturile, rugămințile sau insultele. Actele verbale, spre deosebire de funcții, sînt unități culturale și trebuie să fie identificate prin metode etnologice.

Cîteva dintre caracteristicile ordonării acestor unități au fost studiate, în contextul narațiunii, de către Labov și Waletzky**** și de către alții. *Seturile de transfer* și alte categorii pe care ei le-au definit pentru propoziții se pot aplica și unor unități cum ar fi actele verbale. Apariția transferului de autoidentificare, de exemplu, poate fi marcată de clișee speciale, *„By the way, my name is ..."* (apropo, numele meu este....), care nu pot fi folosite decît în cazuri de deviere.

Categoriile pe care le-au discutat Schegloff și Sacks***** sînt destul de generale, astfel încît ne putem aștepta ca ele să aibă caracter universal. Structura apelurilor este un exemplu potrivit în acest sens. Schegloff a arătat, referitor la discuțiile telefonice, că regulile de bază date de el: persoana chemată răspunde prima, cel care cheamă furnizează subiectul inițial al convorbirii ș.a.m.d. sînt cerute de distribuția informațiilor la început. Pe de altă parte, este posibil ca selecțiile specifice, disponibile în cadrul fiecărei categorii formale să fie, în acest caz, foarte specifice unei anumite culturi sau unui grup. Strategia folosită pentru a descoperi alternanțele și regulile de succesiune este similară. În ultimul caz, putem testa mai degrabă reacțiile participanților față de omisiuni sau permutări decît față de substituții.

* E. Schegloff, *Sequencing in Conversational Openings*, în: Gumperz și Hymes (ed.), 1972.

** C. O. Frake, *How to Ask for a Drink in Subanun*, în: „American Anthropologist", 1964, 66, nr. 6, part. 2, p. 127—132.

*** J. Watson și R. J. Potter, *An Analytic Unit for the Study of Interaction*, în: „Human Relations", 1962, 15, p. 245—263.

**** W. Labov și J. Waletzky, *Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience*, în: June Helm (ed.), *Essays on the Verbal and Visual Arts*, Seattle, Washington, 1967, p. 12—44.

***** H. Sacks, *On Some Features of a Method Used in Selecting Identifications: An Exercice in the Formal Study of Natural Social Activities*, sub tipar.

C. REGULI DE COOCURENȚĂ

1. TIPURI DE REGULI

„How's it going, your Eminence? Centrifuging okay? Also, have you been analyzin' whatch'unnertook t'achieve? (Cum merge, Eminența voastră? Centrifugarea e în regulă? Și ați analizat ce vă propuseseți să obțineți?)

Caracterul bizar al acestui episod ipotetic rezultă din oscilațiile între diferite varietăți de vorbire. Sînt încălcate regulile de coocurență pe care se presupune că le are limba engleză.

În subcapitolul precedent, eram interesați de selecția elementelor lexicale, a pronumelor sau a alternativelor flexionare. Am conceput fiecare exemplu ca implicînd factori sociali de selecție. Odată efectuată o selecție, ocurențele ulterioare din cadrul aceluiași enunț, conversații sau chiar la aceiași participanți pot fi predictabile. Ori de cîte ori există posibilitatea de predicție între două forme lingvistice, putem vorbi de *reguli de coocurență.*

Definiția *regulilor de coocurență.*

Regulile de coocurență pot fi de două feluri. Predictabilitatea prin intermediul timpului ar putea fi numită *orizontală, de*oarece ea specifică succesiv relațiile dintre elementele discursului. Un alt tip ar putea fi numit *vertical*, specificînd realizarea unui element la fiecare nivel al structurii limbii. De exemplu, fiind dată o formă sintactică, în mod normal, pot fi folosite numai anumite elemente lexicale și numai un anumit grup de valori fonetice poate realiza aceste elemente. Dacă cineva ar învăța termeni politici la New York și termenii de grădinărit în Virginia, coloratura fonetică a lexicului ar putea reflecta proveniența lor în formația individului. Cel mai sugestiv caz este acela al bilingvului care folosește, în mod curent, sintaxa franceză și pronunțarea franceză pentru vocabularul francez, și sintaxa engleză și pronunțarea engleză pentru vocabularul englez.

Coocurență *orizontală și verticală* (în esență, aceste două tipuri definesc coocurența sintagmatică și paradigmatică).

În exemplul de mai sus, următoarele elemente reprezintă abateri de la coocurența verticală:

Semnalarea abaterilor de la regulile de coocurență verticală și orizontală din exemplul folosit.

(1) *„How's it going"* este o expresie care aparține vorbirii curente, dar se folosește sufixul *„-ing"* în loc de *„-in"*, sufixul obișnuit în vorbirea curentă.

(2) În cel de-al doilea enunț, este folosită o construcție eliptică formată numai dintr-un participiu, dar sufixul formal *„-ing"* apare din nou.

(3) În construcția eliptică este folosit un cuvînt tehnic, *„centrifuge"*.

(4) Sufixul *„-in"* este folosit cu cuvîntul *„analyse"*.

(5) În expresia pedantă *„untertook to achieve"* este folosită rostirea familiară rapidă.

Regulile de coocurență orizontală se referă la același nivel al structurii și pot fi lexicale sau structurale. În exemplul dat, vocabularul oscilează între argou și termenii tehnici, sintaxa între elipsă și nonelipsă paralelă. În vorbirea bilingvă, este posibilă predicția structurală independentă de lexic, ca în următorul exemplu din germana vorbită

în Pennsylvania: *Di kau ist over di fens jumpt.* În acest exemplu, sintaxa și morfemele gramaticale sînt germane, lexicul este englez. Regulile de coocurență orizontală care guvernează selecția morfemelor sînt comune cu acelea permise pentru schimbarea de cod lexical și pentru schimbarea de cod sintactic. D i e b o l d*, de asemenea, a dat exemple referitoare la greco-americani, care vorbesc ambele limbi cu reguli de coocurență „perfectă"; dacă introduc cuvinte engleze împrumutate în discursul în greacă, ei le realizează în sistemul fonologic grec. Acest fapt ar putea sugera că, pentru acești vorbitori, regulile fonologice orizontale domină regulile verticale de realizare.

Cf. și precizările din F, SL, asupra situațiilor congruente și incongruente și asupra tendinței de convertire a situațiilor incongruente în situații congruente.

Una dintre abaterile surprinzătoare din exemplul dat este folosirea argoului față de un cardinal. Ne-am aștepta ca formulele de adresare reverențioasă să fie coocurente cu stilul oficial. Ne imaginăm un cardinal, într-un laborator de microbiologie, discutînd cu un portar care cunoaște termenii tehnici, dar nu stăpînește pe deplin sintaxa și fonologia îngrijite. Ca și propozițiile negramaticale, enunțurile sociolingvistice deviante devin normale dacă se pot defini cadrul și participanții pentru a le localiza. Tocmai aceasta este problema. Oriunde se întîlnesc coocurențe sistematice, comportamentul deviant este marcat și poate purta o semnificație socială.

Sistemul regulilor de coocurență este dependent de caracteristicile comunităților considerate.

Formele extreme ale restricțiilor de coocurență se găsesc, probabil, în vorbirea religioasă ritualizată, din societățile tradiționale. Aici ar fi blasfemator să folosești exprimarea greșită. Într-adevăr, G u m p e r z a sugerat faptul că lingvistica a luat naștere odată cu efortul specialiștilor în sanscrită de a identifica trăsăturile formale ale textelor religioase și de a le transmite neschimbate. Restricțiile de coocurență sînt acelea care permit recunoașterea limbii în societăți multilingve.

La polul opus, se află condițiile din colegiile americane, în care termenii tehnici, argoul și sintaxa îngrijită și neîngrijită pot alterna, într-o anumită măsură, în cadrul cursurilor. La F r i e d r i c h** apar, de asemenea, exemple de comunicare subtilă a unor relații diferite, prin schimbări de cod în cadrul conversațiilor.

4. REPERTORIUL LINGVISTIC

Pentru definirea *repertoriului lingvistic* și a gamei repertoriului, cf. *Glosarul;* de asemenea, noțiunea de „matrice a coordurilor".

Restricțiile de coocurență se referă la selecția alternativelor în cadrul repertoriului unui vorbitor, în termenii selecțiilor anterioare sau concomitente. Pentru studiul asupra restricțiilor este necesar să cunoaștem gama alternativelor. În cazul unui monolingv american, această gamă va include, probabil, stilul obișnuit, argoul, poate un registru profesional și ceva din stilul oficial. L a b o v*** a arătat că se întîmplă rar să stăpînești o gamă stilistică foarte largă dacă nu

* A. R. D i e b o l d, *Code-Switching in Greek-English Bilingual Speech*, în: „Georgetown University Monograph Series on Languages and Linguistics", 1963, 15.

** P. F r i e d r i c h, *Structural Implications of Russian Pronominal Usage*, în: W. B r i g h t (ed.), 1966, p. 214—253.

*** W. L a b o v, *Phonological Correlates of Social Stratification*, în: „American Anthropologist", 1964, 66, nr. 6, 164—176.

eşti specialist în domeniul vorbirii, şi că persoanele care urcă treptele ierarhiei sociale îşi pierd, de obicei, „capacitatea de a schimba codul înapoi la dialectul lor originar" (p. 92).

În multe părţi ale lumii, în situaţiile oficiale, este folosit un cod relativ distinct de vorbirea locală curentă. Această stare de fapt, numită în clasicul articol al lui Ferguson* „diglosie", datorită unei diferenţe mai mari de cod, poate fi însoţită de mai multe restricţii de coocurenţă decît schimbarea stilului, în cazul căreia trăsăturile comune ale stilurilor pot depăşi diferenţele dintre ele. Grecia, cantoanele din Elveţia în care se vorbeşte limba germană, Haiti şi ţările arabe constituie exemple în care codurile sînt înrudite. Limbile standard coexistînd cu dialectele locale sînt, într-o anumită măsură, mai puţin distincte, şi, din punct de vedere istoric, dialectul nu se menţine, de obicei, decît sub aspect fonetic, deşi poate exista o rezistenţă ideologică faţă de împrumutul din limba standard.**

Diferenţe între comunităţi în funcţie de structura repertoriului lingvistic: (1) comunităţi în care repertoriul cuprinde mai multe stiluri distincte; (2) comunităţi diglosice; (3) comunităţi bilingve. În fiecare dintre aceste tipuri de comunităţi există restricţii de coocurenţă specifice.

Acolo unde diglosia ia forma bilingvismului*** putem presupune, mai întîi, că restricţiile de coocurenţă guvernează, în primul rînd, limba îngrijită. O astfel de condiţie există în multe comunităţi bilingve din America, cu limba engleză ca formă standard. Totuşi, de obicei, acestea nu sînt cazuri clare, deoarece engleza devine idiom curent folosit în condiţiile în care există contacte obişnuite în afara comunităţii imigrante. În aceste condiţii, poate exista o interferenţă considerabilă****.

Restricţiile de coocurenţă se referă, de obicei, la „amestecul de limbi". În unele comunităţi bilingve, se observă o puternică opoziţie faţă de schimbarea de cod (de obicei, este vorba de coocurenţa lexicală). Blom şi Gumperz***** au observat că, într-un sat norvegian, vorbitorii nu erau conştienţi de folosirea formelor standard şi au fost foarte încurcaţi cînd au remarcat, pe benzile de magnetofon, lipsa restricţiilor de coocurenţă în comportament. În practică, menţinerea unor sisteme coordonate sau separate depinde de factori sociali. *Bilingvismul coordonat* este posibil dacă există o gamă completă de echivalenţe lexicale în ambele sisteme şi un suport social pentru bilingvism. Dacă această condiţie nu este îndeplinită, nu pot fi discutate anumite subiecte, nu pot fi exprimate anumite emoţii şi va apărea împrumutul, însoţit, probabil, de un cadru de negare din obişnuinţă. Celelalte condiţii sociale care permit o astfel de separare pentru diglosie se întîlnesc în cazul *reţelelor închise*, semnalate de Blom şi Gumperz, în care anumite subiecte şi tipuri de tranzacţii nu apar

Distincţia între *bilingvismul coordonat* şi *bilingvismul compus* apare, pentru prima oară, în Ervin şi Osgood, *Second Language Learning and Bilingualism* („Journal of Abnormal and Social Psychology", 1954, 49, p. 139-146).

În legătură cu noţiunea de *reţea de comunicare* şi cu problema *schimbării de cod tranzacţionale*, cf. G, E.

* F. D.

** J. P. Blom şi J. J. Gumperz, *Some Social Determinants of Verbal Behavior*, în: Gumperz şi Hymes (ed.), 1972.

*** J. A. Fishman, *Bilingualism with and without Diglossia; Diglossia with and without Bilingualism*, în: „Journal of Social Issues", 1967, 23, nr. 2, p. 29—38.

**** J. J. Gumperz, *On the Linguistic Markers of Bilingual Communication*, în: „Journal of Social Issues", 1967, 23, nr. 2, p. 48—57; S. Ervin-Tripp, *Becoming a Bilingual*, în: L. G. Kelly (ed.), *The Description and Measurement of Bilingualism*, Toronto, 1969, p. 26—35.

***** J. P. Blom şi J. J. Gumperz, *Some Social Determinants*...

în discursul obișnuit. Cercetătorii americani pot găsi astfel argumente bogate pentru studiul suportului comportamental sau pentru pierderea regulilor de coocurență, fie în stilurile limbii engleze, fie *în registre*, fie în multilingvism.

Termenul *registru* este folosit aici cu referire la diglosie (distincția între varietatea înaltă (H) și joasă (L).

III. SCHIMBAREA DE COD

În acest capitol, sînt discutați, pe rînd, factorii care explică variațiile permanente din vorbire. Cf. B, D. Punctul de plecare al discuției îl constituie schema clasică a comunicării. Cf. și H, E.

Dacă un anumit vorbitor este observat în timpul ocupațiilor sale zilnice, toate caracteristicile vorbirii sale pot prezenta anumite schimbări sistematice. Repertoriul total al unor vorbitori este mult mai bogat decît al altora. Unii sînt bilingvi, iar alții, în calitatea lor de conducători ai comunității, posedă o gamă largă de stiluri, reflectînd relațiile și activitățile lor variate. În acest capitol, vom prezenta exemple pentru cîteva dintre clasele majore de variabile care afectează variația la vorbitori izolați.

A. PARTICIPANȚII

Particularități în distribuția rolului de *emițător*. Frecvența de participare cu acest rol.

În orice act de comunicare există un *emițător* și unul sau mai mulți „receptori", care împreună pot fi numiți „interlocutori"*. Poate fi prezent, de asemenea, un auditoriu care nu este destinatarul primar al mesajului. Distribuția acestor roluri a fost discutată în altă parte**. Rolul de emițător sau de vorbitor este rareori distribuit în mod egal, în ceea ce privește durata, tuturor participanților. Se pare că există patru factori care influențează durata participării la discuție a fiecărui interlocutor. Unul dintre factori este situația. În conversația obișnuită dintr-un grup restrîns, rolurile de emițător și de receptor pot alterna. Într-o predică, rolul emițătorului este destinat numai unuia dintre participanți; în răspunsurile corului dintr-un ritual sau în cadrul întrebărilor care urmează unei conferințe, rolul emițătorului este repartizat la intervale specifice. Repartizarea rolului de emițător este specificată prin reguli de succesiune pentru fiecare tip de eveniment verbal și un emițător își poate alege succesorul printr-o întrebare sau printr-o privire. Al doilea factor care influențează cantitativ intervenția verbală este rolul pe care îl are participantul în grup și importanța sa socială și fizică. Acesta poate să fie pacient, președinte, profesor sau operatorul unui tablou de distribuție, astfel încît statutul său oficial cere o comunicare cu frecvență mare; el își poate alege neoficial un asemenea rol, ca în cazul unui povestitor sau al unui foarte bun specialist în problema discutată. În al treilea rînd, există o constantă personală purtată de la grup la grup. Efectul sigur al celui de-al treilea factor constă în faptul că frecvența cu care participanții dintr-un grup joacă rolul de emițător este aproape întotdeuna neegală; s-a arătat că ea are proprietăți matematice precise

* H, E.

** S. Ervin-Tripp, *An Analysis of the Interaction of Language, Topic, and Listener*, în: „American Anthropologist", 1964, 66, nr. 6, part. 2, p. 86—102.

în grupurile *ad hoc* de discuţie.* Datorită faptului că frecvenţa relativă a vorbirii nu este distribuită egal, ci gradat, într-un grup mare este posibil ca vorbitorul cu intervenţiile cele mai rare să nu aibă aproape nici o ocazie de a vorbi [. . .]

Distribuţia rolului de *receptor.*

Rolul *receptorului* este, de asemenea, distribuit inegal, chiar în grupuri de comunicare directă, fiind atribuit, în discuţii profesionale, vorbitorilor celor mai importanţi, mai puternici, mai frecvenţi, cu statutul social cel mai înalt. În grupurile de prestigiu, acest rol este atribuit celor care deviază de la normele grupului. În conversaţia socială, poate fi importantă proximitatea.**

În afară de rolurile lor în cadrul situaţiei de interacţiune, participanţii aduc şi alte elemente. Acestea sînt, după Goodenough***, „drepturi, datorii, privilegii, puteri, obligaţii şi imunităţi". Am menţionat că una dintre funcţiile de marcare a identităţii în vorbire este aceea de a indica precis ce se cere în relaţia respectivă. Bineînţeles că nu în orice interacţiune particulară sînt relevante toate statutele tuturor participanţilor. Evident, relaţiile specifice care îi leagă pe participanţi sînt dominante, de exemplu, relaţiile soţ-soţie sau patron-funcţionar.

Pe lîngă determinarea formelor pe care le-ar putea lua interacţiunea, identitatea destinatarului şi relaţiile sale cu emiţătorul vor stabili dacă interacţiunea este posibilă sau obligatorie. De exemplu, după o moarte în familie, există o succesiune specifică a persoanelor care trebuie să fie informate (exemplu dat de Sacks).

Rolul *auditoriului.*

Participanţii includ atît *auditoriul,* cît şi pe receptor. Prezenţa altor persoane, ori de cîte ori există opţiuni, poate să evalueze diferit selectorii, în funcţie de modul în care urmărim să îi prezentăm celorlalţi. Astfel, într-un laborator medical, tehnicienii folosesc faţă de medic o vorbire mai oficială şi mai respectuoasă atunci cînd sînt prezenţi supraveghetorul sau pacienţii. În public, relaţia doctor-tehnician are prioritate faţă de familiaritate, astfel încît *„Hey, Len, shoot the chart to me, will you?"* („Len azvîrle-mi diagrama") rostită de doctor, devine *„Do you want the chart, Doctor?"* („Doriţi diagrama, domnule doctor?"), la tehnician. Observaţi coocurenţa structurii îngrijite şi a adresării oficiale.

Reguli de referire la a treia persoană. Ele sînt specifice fiecărei societăţi.

S-a arătat în capitolul al II-lea că există anumite restricţii formale în ceea ce priveşte adresarea. *Regulile de referire la a treia persoană* sînt mult mai complexe, pentru că ele se leagă atît de cea de-a treia persoană, cît şi de destinatar. În sistemul american, atunci cînd per-

* F. F. Stephan şi E. G. Mishler, *The Distribution of Participation in Small Groups: An Exponential Approximation,* în: „American Sociological Review", 1952, 22, p. 713—719; R. F. Bales şi E. F. Borgatta, *Size of Groups as a Factor in the Interaction Profile,* în: A. Hare, E. F. Borgatta şi R. F. Bales (ed.), *Small Groups,* New York, 1955, p. 396—413.

** A. P. Hare, *Handbook of Small Group Research,* Glencoe, Illinois, 1962, p. 289; S. Schachter, *Deviation, Rejection and Communication,* în: „Journal of Abnormal and Social Psychology", 1951, 46, p. 190—207.

*** W. H. Goodenough, *Rethinking „Status" and „Role": toward a General Model of the Cultural Organization of Social Relationships,* în: M. Banton (ed.), *The Relevance of Models for Social Anthropology,* Londra, 1965, p. 1—24.

soanele adulte se adresează una alteia folosind prenumele, ele pot, în mod obișnuit, să omită titlul (profesia) referindu-se la a treia persoană, către care se adresează, în mod normal, cu titlul și prenumele sau cu titlul și numele de familie. Dacă destinatarul este mai tînăr sau mai mic în grad, de exemplu, un copil sau un funcționar, și folosește titlul față de referent, atunci titlul va fi folosit în referire de ambii participanți. Astfel, „*Daddy*" (Tăticule) poate fi folosit și atunci cînd te adresezi unui copil [...]

Modificări ale codului lingvistic în funcție de relația dintre emițător și destinatar.

Cînd destinatarul este egal sau numai cu puțin superior în grad, și astfel i se pot face confidențe*, dacă partenerii au în comun statute care exclud participarea referentului, este posibilă manifestarea unei anumite emoții față de referent. Aceste restricții se aplică, în special, poreclelor peiorative sau afectuoase ale persoanelor cărora ne adresăm cu titlul și numele de familie.

Stilemele lingvistice sînt unitățile minimale care definesc o anumită varietate funcțională a limbii.

În măsura în care referentul și destinatarul sînt asemănători, există o notă de respect față de destinatar în forma de referire aleasă. În sistemul japonez al formulelor de adresare reverențioasă și al *stilemelor*"**, atît termenii folosiți pentru referent cît și sufixele verbale sînt modificate de deferență, adică de selectori referitori la rang, vîrstă, sex și solidaritate. Într-un stil foarte politicos, formele dialectale lipsesc și apar sufixele. Copiii de 8—9 ani învață mai întîi să-și controleze referința, dar folosesc, totuși, în mod liber, forme dialectale și nu fac nici o deosebire între vîrsta destinatarilor, prin „stileme" (mărci lingvistice) care aparțin vorbirii politicoase. Este posibil să existe și în japoneză, ca și în engleză, o regulă prin care, în adresare, să se utilizeze forme reverențioase față de un copil; astfel, forma respectivă devine numele normal al referentului.

Deferența este, fără îndoială, o trăsătură socială prezentă, într-o oarecare măsură, în toate sistemele sociolingvistice. Cele mai minuțioase forme structurale sînt, evident, acelea întîlnite în Extremul Orient. Descrierea sistemului javanez, datorată lui Geertz, este de importanță generală; el a pus în contrast „stilemele", incluzînd afixe și morfeme funcționale, guvernate de restricții de coocurență, ca în stilul oficial al englezei, cu vocabularul reverențios, care este mai puțin răspîndit. Acest vocabular, ca și formula de adresare „*sir*" din engleza americană, pare să fie guvernat mai degrabă de o regulă de frecvență*** decît de prezență sau absență necesară.****

În legătură cu adresarea reverențioasă în română și în limbile romanice, cf. Al. Niculescu și Al. Roceric, *Pronumele dînsul în limba română*, în SCL, 1957, nr. 3, p. 315—343, și Al. Niculescu, *Structura exprimării pronominale a politeții în limbile romanice*, în: *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București, 1965, p. 41—47.

Însăși alegerea lingvistică, mai mult decît alternativele stilistice, poate fi guvernată de caracteristicile de rang, vîrstă și solidaritate ale destinatarului [...]

Familiaritatea a intrat în cîteva dintre regulile de adresare din capitolul II. Familiaritatea sporește probabilitatea de adresare către o persoană și, de aceea, este posibil ca interacțiunea familiară să fie marcată prin numeroase forme de elipsă, la toate nivelele, dacă nu

* D. I. Slobin (ed.), *A Field Manual for Cross-Cultural Study of the Acquisition of Communicative Competence*, Berkeley, California, 1967.

** S. E. Martin, *Speech Levels in Japan and Korea*, în Hymes (ed.), 1964, p. 407—415.

*** S. E. Martin, *Speech Levels...*

**** C. Geertz, *The Religion of Java*, Glencoe, Illinois, 1960.

intervin unele restricţii referitoare la cadru sau la deferenţă. Omisiunile subiectului şi ale modelului urmează acest tipar în engleză, ca formă de elipsă sintactică. Argoul de grup este selectat frecvent în funcţie de familiaritatea destinatarului [...]

Faptul cel mai izbitor îl constituie contrastul dintre descrierile tehnice [ale unor obiecte sau forme] făcute celor care nu fac parte dintr-un grup de prieteni şi descrierile metaforice făcute prietenilor; de exemplu, „Este un elefant care face flotări". Trăsătura esenţială a acestor descrieri metaforice este aceea că ele sînt foarte eficiente chiar atunci cînd sînt auzite de o persoană care nu aparţine grupului de prieteni; în felul acesta, se pune întrebarea de ce nu se foloseşte metafora faţă de străini? Există două explicaţii: este posibil ca folosirea metaforei să apară ca autorelevantă; sistemul american oficial de învăţămînt reduce, evident, valoarea formelor metaforice ale descrierii [...]

Cum apare similaritatea de vorbire între prieteni? Este o trăsătură obişnuită a interacţiunii dintre două persoane ca, dacă parametrii vorbirii sînt diferiţi, ei să devină mult mai asemănători în timpul interacţiunii. Astfel, vorbirea unei anumite persoane poate varia în funcţie de trăsăturile vorbirii destinatarului. Ramanuyan* a observat că brahmanii adoptă vorbirea stereotipă nonbrahmană atunci cînd se adresează nonbrahmanilor; aceeaşi comparaţie ar trebui făcută între clasele sociale din această ţară. Adresarea către copii, adică aşa-numita *baby talk*, *poate* fi de asemenea, stereotipă. Dacă, de fapt, similaritatea este un efect al vorbirii celorlalţi, ea poate creşte în cursul unei lungi interacţiuni; dacă ea se naşte numai din stereotipii, poate rămîne neschimbată.

Cf. şi observaţia lui R. Jakobson despre tendinţa permanentă a vorbitorului de a se adapta la interlocutor şi despre întrepătrunderea diferitelor idiolecte (*Results*, 1953, p. 15).

În comunităţile multilingve, dacă interlocutorii utilizează acelaşi cod, trebuie să existe anumite elemente sistematice în controlul asupra codului folosit** [...]

Este necesar ca, prin cercetarea interculturală, să se stabilească locul acelor trăsături sistematice ale sistemelor sociale care permit să se prevadă care participant la conversaţia între două persoane face mai multe schimbări şi în privinţa căror trăsături lingvistice [...]

Caracteristici ale aşa-numitei *baby talk*.

Cel mai spectaculos exemplu de schimbare a codului lingvistic influenţă de destinatar este aşa-numita *baby talk*, vorbirea adresată copiilor. Aceasta este un stil verbal care apare în multe societăţi*** pentru adresarea către copii şi, adeseori, către animalele preferate şi între îndrăgostiţi. În engleză, „*baby talk*" afectează toate nivelele structurale.

* A. K. Ramanuyan, *The Structure of Variation: A Study in Caste Dialects*, în: B. Cohn şi M. Singer (ed.), *Social Structure and Social Change in India*, New York, 1967, p. 461—474.

** G. C. Barker, *Social Functions of Language in a Mexican-American Community*, în: „Acta Americana", 1947, 5, p. 185—202; S. Herman, *Explorations in the Social Psychology of Language Choice*, în: „Human Relations", 1961, 14, p. 149—164.

*** Ch. A. Ferguson, *Baby Talk in Six Languages*, în: „American Anthropologist", 1964, 66, nr. 6, part. 2, p. 103—114.

Este posibil ca cei mai mulţi vorbitori să fie conştienţi de lexicul specific pentru „*baby talk*", aşa cum sînt, adesea, conştienţi de trăsăturile lexicale ale stilurilor [...]

Lucrările în curs ale lui Kerry Drach şi Ben Kobashigawa* sugerează că adresarea către copii poate prezenta diferenţe mari în privinţa sintaxei, fiind mai simplă şi conţinînd mai puţine erori, mai puţine propoziţii subordonate, mai multe repetiţii şi mai multe imperative şi întrebări care cer conexiune inversă. În special, efectele fonologice şi trăsăturile paralingvistice sînt remarcabile. Mostrele de vorbire cu copii prezintă anumite schimbări fonetice generale, cum este palatalizarea. Cel mai deosebit fapt este folosirea unui ton mai înalt şi a unei intonaţii cîntate foarte variate. Cu cît copilul este mai mic, cu atît tonul este mai înalt. Observaţii asupra distribuţiei sociale a acestui stil îl prezintă ca fiind mult mai obişnuit în adresarea către copiii altor persoane decît către copiii proprii. De exemplu, doicile folosesc trăsăturile paralingvistice cel puţin în încercarea de a-i convinge pe copii, iar în creşe comparaţia între situaţia în care destinatarul este propriul copil şi aceea în care destinatarul este alt copil pune în evidenţă o schimbare clară, în sensul atribuirii unei vîrste mai mari propriului copil.

Copiii înşişi folosesc de timpuriu multe dintre trăsăturile aşa-numitei „*baby talk*" utilizate de adulţi. Adresîndu-se unor fraţi mai mici, ei pot adopta, încă de la vîrsta de doi ani, trăsături lexicale şi paralingvistice ale vorbirii folosite de adulţi. Jucîndu-şi rolul, ei întrebuinţează expresii şi termeni de adresare din „*baby talk*", de exemplu, „*goo-goo, little baby*", şi pot folosi liber intonaţia cîntată în adresarea către „cei mici". În alte privinţe, modul în care ei îşi joacă rolul este mai degrabă stereotip decît strict imitativ, de exemplu, în folosirea frecventă a numelor rolurilor. S-ar putea ca trăsăturile intonaţionale şi lexicale ale acestei „*baby talk*" să funcţioneze numai ca mărci ale rolurilor în jucarea lor.

B. SITUAŢIA

Definiţia situaţiei. Cf. şi precizările din F, SL.

O situaţie se referă la orice constelaţie de statute şi de cadre care limitează interacţiunea care trebuie sau poate să apară, ceea ce Barker şi Wright** au numit „tipare stabile de comportament". O situaţie, ca şi un statut, este o unitate culturală, astfel încît este necesar un studiu etnologic pentru a determina clasele de situaţii.

La universitate, o oră este o situaţie. Din punctul de vedere al autorităţilor, criteriile includ prezenţa unui asistent universitar numit, a studenţilor şi a unui orar aprobat. Din punctul de vedere al asistentului universitar şi al studenţilor, există constrîngeri puternice în ceea ce priveşte funcţia şi relevanţa subiectului [...]

* Cf. de exemplu, K. Drach, B. Kobashigawa, C. Pfuderer şi D. Slobin, *The Structure of Linguistic Input to Children*, Working Paper 14, Berkeley, California, 1968.

** R. Barker şi H. F. Wright, *Midwest and its Children*, Evanston, Illinois, 1954.

Situaţia este foarte clar definită cînd există statute şi locuri dependente: biserică şi preot, şcoală şi profesor, magazin şi vînzătoare, autobuz şi şofer, restaurant şi ospătar, avion şi stewardesă, clinică şi medic. Dacă aceleaşi persoane se întîlnesc una cu alta, în alte părţi, de exemplu la un meci de baseball, termenii de adresare (ca distincţi de termenii de captare a atenţiei) pot rămîne aceiaşi, dar este posibil să se schimbe toate celelalte aspecte referitoare la interacţiune. Dacă examinăm aceste cazuri tipice, vedem că există constrîngeri privind activităţile, drepturile şi obligaţiile aşteptate şi că, în cîteva cazuri, există evenimente verbale clar definite, cum sînt: slujba religioasă, prelegerea făcută în sala de curs, comanda făcută unui ospătar, urarea de bun-venit şi instrucţiunile stewardeselor şi anamneza medicală în clinică. Este posibil ca atît activităţile, cît şi evenimentele verbale să fie specifice locului, deşi ne putem imagina cererea unor informaţii de la profesor sau de la medic cînd aceştia nu sînt în exerciţiul funcţiunii.

Cf. şi F, SL, paragraful referitor la situaţii incongruente.

Deoarece acţiunile şi evenimentele verbale prezintă reguli de succesiune, ele pot fi segmentate în etape ale discursului. Graniţele dintre etape pot fi marcate prin clişee sau prin *schimbări de cod.* După o slujbă religioasă, preotul şi enoriaşul pot schimba salutări personale ca prieteni, preotul folosind un stil cu totul deosebit de cel din predica sa. După o prelegere oficială, deschiderea discuţiilor, în cazuri de diglosie, este semnalată de o trecere la codul familiar (*„lower"*), de exemplu: araba colocvială sau limba guaraní*. Acestea sînt etape predictabile ale discursului şi, din acest punct de vedere, ele diferă de schimbările de cod opţionale pentru participanţi. B l o m şi G u m p e r z** au menţionat că locuitorii permanenţi din Hemnesberget pot folosi limba norvegiană standard cînd îşi joacă rolurile de cumpărător şi vînzător, dar, dacă cineva vrea să iniţieze o conversaţie particulară despre probleme personale, schimbă codul, trecînd la dialectul local***.

Schimbările de cod, criteriu de segmentare a evenimentului verbal în etapele componente.

Guaraní este o limbă în „limbă speciamai ales în Paraguay.

Schimbări de cod analoge apar aici între vorbirea zilnică şi *argourile profesionale,* în funcţie de persoanele prezente sau de situaţie. În unele comunităţi academice, se consideră o încălcare a eticheteifolosirea argoului profesional sau discutarea subiectelor profesionale la un dineu sau în alte „situaţii sociale"; alţii stabilesc aceste reguli numai în funcţie de participanţi. Astfel, subiectul şi registrul se pot schimba atunci cînd sînt prezente şi soţiile sau cînd există o diversitate profesională printre participanţi.

Termenul *argou* are aici o accepţiune mai largă, aceea de „limbă specializată". Cf. şi G, E.

O strategie în *identificarea situaţiilor* este identificarea terminologiei populare folosite pentru desemnarea acestora, ca de exemplu, slujbă religioasă, dineu, interviu, picnic, pauză pentru masă, conversaţie, discuţie prietenească, oră de clasă şi discuţie obişnuită. Nu există un termen pentru desemnarea interacţiunilor orientate către statutul participanţilor, ca, de exemplu, între clienţi şi vînzători sau ospătari, iar interacţiunea generată de statutele existente în cadrul organizării profesionale nu are nici un nume popular în engleză. Dacă există un mijloc independent şi sigur de identificare a catego-

Identificarea situaţiilor în funcţie de numele populare folosite pentru desemnarea lor *(folk-linguistics).*

* F. D; J. R u b i n, *National Bilingualism în Paraguay,* The Hague, 1968.
** J. P. B l o m şi J. J. G u m p e r z, *Some Social Determinants...*
*** Cf. şi G, E. Gumperz distinge între interacţiunea tranzacţională şi cea personală.

riilor situaţionale, atunci diferenţa dintre situaţia numită şi nenumită este importantă, pentru că ea sugerează că situaţiile numite sînt luate în consideraţie de către membrii comunităţii.

Este vorba de utilizarea, în situaţii precise, a unui limbaj eliptic, cu o structură caracteristică.

Limbajele restrînse ilustrează sugestiv constrîngerile situaţionale. În S.U.A., la bufetele expres apar forme abreviate de vorbire. În aceste locuri, există o recompensă dată pentru viteza de transmitere a comenzilor de la ospătari la bucătar. Numărul alternativelor este limitat din punct de vedere semantic, cu anumite probabilităţi înalte. În comenzi, se pot găsi dovezi ale reducerii codului la minimul cerut pentru eficienţă, în cadrul structurii sintaxei engleze, prin elipsă radicală. În studiile lui Brian Stross* şi Marion Williams**, corpusul a fost adunat într-o gamă de situaţii locale:

one	one hamburger (un hamburger [sandviş cu tocătură prăjită])
two sweets	two sweet rolls (două cornuri dulci)
barbeef	barbecued beef sandwich (un sandviş cu carne de vacă friptă)
boil five	5-minute boiled egg (un ou fiert 5 minute)
burger without	one hamburger without onions (un hamburger fără ceapă)
beeny up	bacon and eggs, sunny side up (slănină cu ochiuri)
bacon and	bacon and eggs (differs with locale) (slănină cu ouă sau cu altceva, în funcţie de local)
one M. O.	one hamburger, mustard only (un hamburger numai cu muştar)
L. T. plain	lettuce and tomato salad (salată verde cu roşii)
ham and over rye	ham and eggs over, on rye (sandviş cu şuncă şi ouă, pe pîine de secară)
five squirt three	five coffees, three with cream (cinci cafele, trei cu cremă)

Stross a arătat că regula de bază pentru toate aceste exemple, cu excepţia ultimului, este (număr) + (nume) + (element descriptiv). Acest fel de sintaxă apare, în engleza obişnuită, în expresii ca „*five hamburgers without onions*" (cinci hamburgeri fără ceapă). Aspectul ciudat al sintaxei restrînse rezultă din omiterea opţională a oricăruia dintre aceste elemente, şi din apariţia, în clasa elementelor descriptive, a unor forme ca „*and*" (şi) şi „*without*" (fără), care, în mod normal, nu apar singure. Este greu să ne imaginăm un mod oarecare de omitere a instrumentului gramatical mai degrabă decît a substantivului, în „*without onions*" (fără ceapă); dar în cazul expresiei „*ham and eggs*" (şuncă şi ouă), pare posibil ca forma să fie „*ham eggs*". Aceasta ar încălca regula generală ca ultima formă să fie un element descriptiv şi, evident, subordonat. Să se observe că, atunci cînd există în glosă un grup adjectiv-substantiv, cele două componente pot fi contrase într-un singur cuvînt, transformînd adjectivul într-un prefix, ca în „*barbeef*".

Mijloacele de abreviere rezumate de Stross includ pierderea segmentelor (*burger*), folosirea iniţialelor (îndeosebi pentru a înlocui substantivele legate între ele), pierderea numelui (al celui mai probabil element), recipientul pentru conţinut (*cup* pentru *spaghetti*) şi modul de preparare specific unui produs (*boil* pentru *egg*).

* B. Stross, *Waiter-to-Cook Speech in Restaurants*, lucrare semestrială, University of California, Berkeley, 1964.

** M. Williams, *Restaurant Syntax*, lucrare semestrială, University of California, Berkeley, 1964.

Ultimul exemplu din listă nu respectă regula structurală. El provine dintr-o cafenea pentru şoferi de camion, în care corpusul a fost constituit mai degrabă pe baza convorbirilor din bucătărie, decît pe baza comenzilor date ospătarilor. Acest corpus se distinge printr-un argou foarte colorat, provenit în mare parte din reminiscenţe ale argoului folosit în armată, avînd şi un ton peiorativ. Presiunea eficienţei nu a avut prioritate aici, şi de aceea regulile structurale erau diferite. Exemple conţinînd un singur cuvînt sînt „*wop*" pentru spaghetti, „*pig*" pentru crenvuşti în tartine, „*rabbit*" pentru salată şi „*grease*" pentru cartofi prăjiţi. Unităţile mai lungi de tip argotic sînt „*burn a cow*", pentru doi hamburgeri bine făcuţi, „*bowl a slop*", pentrl un castron cu supa zilei, „*cap'ns galley*", pentru clătite cu ouă. Că abrevierea nu a predominat o sugerează cazurile în care cealaltă regulă ar reduce „*one order grease*", „*one wop with balls*". În ultimul caz, umorul învinge concizia, care ar produce forme ca „*one wop with*" sau chiar „*wop with*". „*One green bitch with T.I.*" pentru o salată verde bine asezonată s-ar fi putut reduce la „*green T.I.*" sau „*bitch T.I.*" [. . .]

T. I. — thousand island (dressing).

Simpla catalogare a unităţilor culturale nu pare să fie foarte rodnică, dacă nu se pot identifica trăsăturile situaţiilor care influenţează regulile sociolingvistice. [. . .] Se vorbeşte în mod curent despre situaţii „formale", dar nu este limpede ce elemente definesc o situaţie formală. L a b o v a sugerat că gradul de autocontrol constituie o dimensiune care permite ordonarea situaţiilor într-un continuu. Munca sau situaţiile orientate către statut, faţă de situaţiile orientate către persoană, oferă alt contrast. În primul caz, este posibil să existe un criteriu de realizare într-o activitate; în cel de-al doilea, centrul atenţiei se poate îndrepta către sine şi către expresii ale emoţiilor personale. W a t s o n* a făcut deosebire între interacţiunea de muncă, de familie şi de prietenie. Dar aceste diferenţe constituie, în esenţă, diferenţe de funcţie.

Necesitatea de a defini trăsăturile caracteristice fiecărui tip de situaţii. Cf. şi F, SL.

C. ACTELE VERBALE, SUBIECTUL ŞI MESAJUL

„*What are you talking about?*" („Despre ce discutaţi?") „*We were just saying hello*". („ Tocmai ne spuneam bună ziua") „*We are telling jokes*". („Spuneam glume".) „*I was introducing Joe*". („Îl prezentam pe Joe".) Clasele subordonate unor schimburi organizate, cum ar fi dineuri şi situaţii de muncă, le-am numit „acte verbale". În exemplele de mai sus, identitatea lor este sugerată de clasificarea populară. Aici, informatorii pot eticheta diverse segmente ale interacţiunii.

Definiţia *actelor verbale.* Caracterul lor specific, în funcţie de societatea considerată.

Trebuie, de asemenea, să existe o interacţiune neetichetată. Secvenţa „*Hello. Where is the post office?*" („Bună ziua. Unde este poşta?"), adresată unui trecător, sau „*My name is George Launders. What time is it?*" („Numele meu e G. L. Cît e ceasul?"), adresată unui străin, încalcă, după Labov, regulile de succesiune. Dacă este aşa, segmentele reunite trebuie să aibă proprietăţi identificabile, prin care

* J. W a t s o n, *A Formal Analysis of Sociable Interaction*, în: „Sociometry", 1958, 21, p. 269—281.

regulile să poată fi caracterizate în mod abstract. În interacţiunea bilingvă, segmentele pot determina schimbări ale codului lingvistic.

Nu există nici un motiv să presupunem că actele verbale sînt aceleaşi pretutindeni. Anumite forme speciale ale discursului, ca poezia şi compunerea discursurilor, pot avea componente cunoscute numai de specialişti. Dacă există şi de ce există etichete folosite în predarea acestor activităţi constituie o problemă sociolingvistică.

Actele verbale includ, în limba engleză, saluturi, formule de prezentare, invitaţii, refuzuri, scuze şi altele. Cele identificate pînă acum tind să devină clişee, dar ne putem aştepta să găsim alte unităţi mai abstracte, pe măsură ce cercetările înaintează.

Noţiunea de *subiect.*

Cînd conversaţiile au un mesaj explicit, cu conţinut informaţional, se poate spune despre ele că au un *subiect.* „*What are you talking about?*“ („Despre ce vorbiţi?“) „*Nothing*“. („Mai nimic“.) „*Gossip*“. („Pălăvrăgeală“.) „*Shop talk*“. („Probleme profesionale“.) „*The weather*“. („Despre vreme“.) „*The war*“. („Despre război“.) „*We were having an automobile discussion about the psychological motives for drag-racing in the streets*“. („Discutam despre automobile, şi anume despre motivaţia psihologică a întrecerii la care se iau şoferii pe străzi“.) În discursul zilnic, problema subiectului este mai probabil să apără în invitaţii sau în refuzuri, astfel încît răspunsurile servesc fie pentru a exclude un nou venit, fie pentru a-i da acestuia destule informaţii necesare participării. Pe lîngă faptul că selectează participanţii, subiectele pot fi guvernate de o regulă de continuitate. Într-o prelegere oficială la universitate, există o constrîngere referitoare la continuitate şi la relevanţă [...] Dovezi de constrîngere sînt scuzele pentru deviere: „*That reminds me...*“ („Asta îmi aduce aminte de...“). „*Oh, by the way...*“ („*Apropo...*“) „*To get back to the question...*“ („Ca să revenim la problema noastră...“). „*To change the subject...*“ („Ca să schimbăm subiectul...“). Regulile culturale referitoare la actele verbale pot include constrîngeri în ceea ce priveşte bazele relevanţei.

Dependenţa de subiect a structurii codului.

K j o l s e t h * a descoperit, prin analiza interacţiunii într-un grup, că episoadele subiectului sînt factori-cheie în tacticile utilizate de vorbitori:

„Tactica unui executant poate fi aceea de a concepe episodul său ca un sondaj în episodul precedent. Prin contrast, în altă situaţie, tactica sa poate fi aceea de a extinde sau de a detalia un episod anterior... Aceste tipuri tactice sînt determinate sau sînt definite în funcţie de două calităţi abstrase din execuţie: (a) elementele relevante în cadrul episodului, deduse din resursele existente ale conversaţiei şi (b) scopul episodului în raport cu episoadele înconjurătoare“ [...]

Cele trei exemple date de K j o l s e t h implică, respectiv, continuitatea, refolosirea sau schimbarea subiectului. Aceste trăsături generale ale evenimentelor verbale cer ca participanţii să fie capabili să identifice elementele relevante, dar nu să şi denumească subiectele.

* J. R. K j o l s e t h, *Structure and Process in Conversation,* comunicare prezentată la Conferinţa Societăţii Sociologice Americane (American Sociological Society), San Francisco, 1967.

Există şi o a treia formă de a dovedi că subiectul poate fi o unitate culturală. Bilingvii pot da, frecvent, descrieri exacte ale schimbării de cod legate de subiect şi comportamentul lor corespunde adesea, în linii generale, cu descrierile lor.

Putem demonstra astfel, că *subiectul* trebuie să fie o variabilă de bază în interacţiune, datorită faptului că vorbitorii pot identifica o schimbare de subiect ca generînd o schimbare de cod, că uneori, vorbitorii pot relata conţinutul discuţiilor lor, iar continuitatea, refolosirea şi schimbarea subiectului pot fi trăsături normative ale evenimentelor verbale sau, cel puţin, relevante pentru valorile privitoare la conversaţiile reuşite.

Probleme ale mesajului verbal.

Analiza *mesajelor* se referă la o relaţie între doi termeni, în timp ce *subiectul* este un singur termen, care permite clasificări simple. Intenţionez aici să mă refer numai la mesajul clar sau explicit [...]

Interacţiunea verbală este una dintre formele interacţiunii sociale.

Consider că intenţia sau funcţia este o parte a constelaţiei de trăsături sociale care generează interacţiunea. Ea se poate realiza într-o multitudine de moduri, unul din ele fiind interacţiunea verbală. Este nevoie să căutăm reguli sistematice prin care se pot pune în legătură categoriile de bază cu realizările lor formale sau trăsăturile formale ale interacţiunii cu semnificaţiile lor sociale. Incapacitatea de a descoperi astfel de reguli a condus la o descurajare considerabilă în faţa caracterului evident arbitrar al clasificărilor după conţinut, din studiile referitoare la discursul natural.

Clasificarea mesajelor.

Mesajul clar, pe de altă parte, este produsul trăsăturilor sociale ale situaţiei, ca şi al intenţiei, şi, de aceea, este inseparabil de produsul interacţiunii. Toate selecţiile implicate în realizarea funcţiilor comunicării pot purta un anumit fel de informaţie despre vorbitor, situaţie, receptor sau subiect. În detaliu, alternativele date nu pot rezolva totul imediat, deşi ele pot fi ambigue în raport cu intenţia. În acest caz, se intenţionează ca *mesajul* să se refere numai la ceea ce se spune despre subiect sau la ceea ce este implicat de acesta. Au existat numeroase sinteze asupra modurilor de *clasificare a mesajelor**. O inovaţie recentă este analiza logică**. Este analizată structura de bază a legăturilor logice între termenii din enunţ, iar relaţiile semantice sînt descrise apoi în termenii relaţiilor logice între perechi de unităţi (de exemplu, echivalenţa, deducţia, conjuncţia, specificarea condiţiilor, relaţii de succesiune, explicaţia şi opoziţia, cauzele) [...]

Definiţia episodului ca unitate de bază în analiza interacţiunii verbale.

Definirea celor mai adecvate unităţi de analiză este importantă pentru compararea rezultatelor diferitelor studii. Watson şi Potter*** au analizat *episodul*, o macrounitate, definită prin stabilitatea trăsăturilor componente: sistemul de roluri ale participanţilor, participanţii principali, centrul de interes şi relaţia faţă de centrul de interes. Unitatea pote fi, deci, mai mică decît un enunţ, ca lungime, sau poate include contribuţiile mai multor vorbitori [...] Watson

* De exemplu, I. Pool, *Trends in Content Analysis*, Urbana, Illinois, 1959.

** E. Véron, C. E. Sluzki, F. Korn, A. Kornbliz şi R. Malfe, *Communication and Neurosis*, University of Buenos Aires, 1965 (mimeografiat).

*** J. Watson şi R. J. Potter, *An Analytic Unit* ...

și Potter au ales termenul de „centru de interes" pentru a diferenția cazurile în care subiectul este experiența unei singure persoane, o acțiune în curs sau o categorie referențială abstractă ca într-o „discuție".

Dificultăți implicate de utilizarea propoziției ca unitate de bază în analizele tematice.

În analizele tematice, este un fapt obișnuit să se folosească fie unități episodice*, fie *propoziții.*** Totuși, propoziția nu este, în sens strict, o unitate, în discursul oral. Se pot găsi texte în care apar șiruri întregi de propoziții legate prin „*and then*..." („și apoi..."). Acestea reprezintă propoziții separate sau o singură propoziție? Au existat patru criterii folosite separat, cu rezultate diferite: criterii referitoare la mesaj, unități structurale sau lingvistice (de exemplu, orice segment care conține un verb sau expresii denominative izolate***, pauze și contururi intonaționale.****

IV. DIVERSITATEA LINGVISTICĂ

C. COEZIUNE ȘI DIVERSITATE LINGVISTICĂ

Prestigiul social este un element invocat adesea în legătură cu această problemă. Cf., Labov.
Pentru observații critice privind apelul exclusiv la acest principiu, cf. G, E.

Se pare că oamenii vorbesc la fel cu aceia cu care au cele mai strînse legături sociale. Nu știm precis de ce se întîmplă astfel: se poate ca trăsăturile relațiilor sociale care au acest rezultat să nu fie aceleași pentru toate tipurile de similaritate verbală. În rețelele și în grupurile sociale există o înaltă frecvență de interacțiune. Atracția puternică exercitată de alte persoane din grup sau din rețea denotă că ele nu servesc numai drept modele, ci joacă și rolul unor agenți de consolidare, prin reacțiile lor față de vorbire, influențînd atitudinile față de trăsăturile din cadrul repertoriului comunității. În plus, ar putea exista o consolidare secundară, produsă prin imitarea vorbirii persoanelor care se bucură de apreciere.

Toate nivelele de vorbire par a fi influențate. În ceea ce privește realizarea fonetică a fonemelor, vîrsta poate limita schimbările în sistem. Chiar în condiții optime, multe persoane peste 12 ani par a avea dificultăți în schimbarea regulilor de realizare fonetică, cu excepția cazului în care sînt dirijate îndeaproape.

Diferențierea limbajului în funcție de generație a fost analizată pe larg în studiile tradiționale de dialectologie, jucînd un rol esențial în definitivarea metodologiei cercetărilor de teren. Pentru exemple românești, cf. Cazacu, 1966, p, 95—125.

Labov***** a demonstrat că vorbirea de zi cu zi se stabilizează la pubertate, pe baza modelului celor cu statut egal. Culturile în care legăturile de generație sînt mai slabe (dacă există) furnizează o comparație prețioasă.

* E. Katz, *A Content-Analytic Method for Studying Themes of Interpersonal Behavior*, în: „*Psychological Bulletin*", 1966, 66, p. 419—422.

** F. Auld jr. și A. M. White, *Rules for Dividing Interviews into Sentences*, în: „Journal of Psychology", 1956, 42, p. 273—281.

*** Vera John și Tomi D. Benney, *Analysis of Story Retelling as a Measure of the Effects of Ethnic Content in Stories*, Project Nr. 577, Yeshiva University, New York, 1967.

**** A. Dittman și L. G. Llewellyn, *The Phonemic Clause as a Unit of Speech Decoding*, în: „Journal of Personality and Social Psychology", 1967, 6, p. 341—348.

***** Labov, 1966.

Funcţiile comunicării în reţele coezive implică, în mod necesar, o înaltă frecvenţă a cerinţelor de consolidare socială şi a vorbirii expresive. Grupul social poate să fie sau poate să nu fie preocupat de schimbul de informaţii şi opinii, în sine [...]

Cea mai deosebită acţiune de studiere a diferenţelor interfamiliale în comunicare a fost întreprinsă de B a s i l B e r n s t e i n. El a subliniat* că tiparele de comunicare şi metodele de socializare din cadrul familiilor sînt legate de rolurile profesionale şi de caracterul reţelei sociale a unei familii [...]

S-a studiat prea puţin interacţiunea naturală *în cadrul* grupurilor sociale, pentru a spune care sînt diferenţele importante — dacă ele se află în cantitatea de interacţiune a copiilor cu adulţii, faţă de aceea cu egalii şi fraţii, dacă există diferenţe în contactele cu străini şi în pregătirea copiilor sub aspectul competenţei în raporturile cu străini sau dacă există diferenţe de accentuare a funcţiilor vorbirii în cadrul grupului [...]

Subiectele discursului par a fi diferite în reţelele coezive, ca rezultat al unor valori şi interese diferite. Aceasta are o influenţă considerabilă asupra structurii semantice şi a lexicului [...]

Un mod de a studia diferenţele dintre mesaje în procesul comunicării constă în examinarea schimbărilor de conţinut, produse sub influenţa *aculturaţiei*, în cazul căreia pot exista schimbări radicale în fidelitatea socială. Un studiu asupra acestui fenomen referitor la femeile japoneze căsătorite cu americani a arătat că există o diferenţă considerabilă între femeile care se aseamănă mai mult în privinţa formulării mesajelor cu semenele lor din Tokyo şi acelea care se aseamănă mai mult cu femeile americane, chiar atunci cînd vorbesc japoneza.** Asociaţiile de cuvinte, formularea propoziţiilor, TAT-urile***, structura povestirilor şi diferenţialele semantice au fost toate folosite în ambele limbi. În general, femeile care au rămas mai mult japoneze în ceea ce priveşte conţinutul răspunsului sînt mai degrabă japoneze decît americane, păstrează mai mult obiceiuri japoneze şi menţin legături strînse cu Japonia. Femeile care au adoptat tipul american de răspunsuri se caracterizează, mai ales, prin aceea că s-au identificat cu femeile americane, au buni prieteni americani, citesc reviste americane şi întîmpină o opoziţie oarecum mai slabă faţă de căsătoria lor din partea prietenilor japonezi şi a familiei. Ultimul aspect implică faptul că, în Japonia, se poate ca ele să fi fost mai puţin conservatoare. Deşi ambele categorii de femei par, la un examen superficial, să aibă o legătură strînsă cu un partener american, anchetele au dezvăluit diferenţe puternice. Căsătoriile din Japonia implică o separare socială mai mare a soţului şi a soţiei decît în America; de exemplu, există mai puţine relaţii sociale cu cei din afara familiei. Multe dintre femeile japoneze din această ţară nu-şi privesc soţii drept confidenţi şi pot chiar să-i vadă rar. Cînd fie soţul, fie un prieten american era privit ca un confident apropiat, mesajele erau mai mult de tip american. De fapt,

Trăsături ale reţelelor coezive în privinţa funcţiilor comunicării, a subiectelor, a structurii lingvistice a mesajelor (lexic, semantică).

Aculturaţia, adică adoptarea unei culturi străine, în urma unui contact prelungit între comunităţi, presupune o modificare în fidelitatea de grup: elemente care constituiau mărci nete ale apartenenţei la un anumit grup sînt substituite cu elemente caracteristice altui grup.

TAT=*Thematic Apperception Test:* teste folosite pentru studierea diferenţelor de conţinut din vorbire. S. E r v i n - T r i p p a utilizat astfel de teste pentru bilingvi, cerînd relatări asupra conţinutului unor desene. Cf. *Language and TAT Content in Bilinguals*, în: „Abnormal and Social Psychology", 1964, 68, 5, p. 500—507.

* B. B e r n s t e i n, *Language, Primary Socialisation and Education*, Londra, 1970; *A Socio-Linguistic Approach to Socialisation: with Some References to Educability*, în: J. J. G u m p e r z şi D. H y m e s (ed.), 1972.

** S. E r v i n - T r i p p, *An Issei Learns English*, în: „Journal of Social Issues", 1967, 23, nr. 2, p. 78—90.

*** Pentru detalii de metodă, cf. B e t t y A r o n, *A Manual for Analysis of the Thematic Apperception Test*, Berkeley, California, 1949.

nu este uşor să dai răspunsuri „tipic americane" la multe dintre aceste teste, aşa încît deprinderea de a reacţiona astfel evidenţiază un grad considerabil de învăţare subtilă.

Inovaţia *semantică* este una dintre trăsăturile specifice ale grupurilor coezive. Pot exista activităţi noi, care reclamă nume noi; pot exista distincţii mai rafinate, cerute în cadrul unor aspecte continue; şi pot exista noi categorii conceptuale. Toate acestea se realizează prin inovaţii lexicale, care se răspîndesc în interiorul reţelei [...]

În legătură cu problema menţinerii identităţii de grup prin limbaj, cf. G, C.

Chiar dacă distincţiile semantice realizate nu sînt noi, *jargonul* de grup sau noile realizări morfofonemice ale categoriilor lexicale sînt aceleaşi, în grupuri coezive. Uneori, o astfel de terminologie apare pentru a îngădui izolarea faţă de străini (deşi C o n w e l l* şi M a u e r** au arătat că izolarea este susţinută mai bine de o schimbare de cod semantică, folosind morfemele convenţionale). Morfemele noi constituie nota cea mai evidentă a unui grup, indiferent dacă ele realizează sau nu noi distincţii semantice. De fapt, cel mai bun test pentru valoarea simbolică a unei mărci este să se verifice dacă ea are un înţeles referenţial şi, în cazul acesta, dacă este traductibilă. C o n w e l l a subliniat că terminologia hoţilor de buzunare nu este folosită faţă de străini, dar este folosită pentru testa dacă un membru al reţelei este demn de încredere şi pentru a afla cît de mult ştie el. Cu alte cuvinte, folosirea unor astfel de termeni poate simboliza apartenenţa, dacă grupul este mare sau dacă menţinerea limitei este importantă; dacă grupul este mic, ca în cazul unei familii, şi dacă membrii săi sînt cunoscuţi, termenii sînt folosiţi pentru a indica solidaritatea. B o s s a r d*** a dat exemple de cuvinte de familie; multe cuvinte infantile sau porecle supravieţuiesc cu astfel de sensuri sociale.

Acolo unde frecvenţa diferenţelor dialectale, sociale sau regionale, coincide cu densitatea reţelei de prietenie, trăsăturile dialectale structurale, inclusiv sintaxa şi fonologia, pot ajunge să fie mărci ale coeziunii. B l o m şi G u m p e r z**** au arătat că dialectul local din Hemnesberget, Norvegia, prezintă această semnificaţie pentru locuitorii de acolo.

Cf. şi G, E.

L a b o v***** a observat că ritmul schimbării dialectale este diferit în Martha's Vineyard printre tineri, depinzînd de fidelitatea lor socială. Există o schimbare în curs, diferenţiind net pe tineri de bunicii lor. Bărbaţii care au adoptat unele schimbări erau aceia care aveau cele mai strînse legături locale şi care nu voiau să părăsească insula. Nu este clar dacă frecvenţele de interacţiune sînt afectate, de asemenea, sau nu sînt afectate, de diferitele valori. Efectele apar în articulaţie.

Cf. şi L, E.

* C. C o n w e l l, *The Professional Thief*, Chicago, Illinois, 1937.

** D. W. M a u e r, *The Big Con*, New York, 1962.

*** J. H. S. B o s s a r d, *Family Modes of Expression*, în: „American Sociological Review", 1945, 10, p. 226—237.

**** J. P. B l o m şi J. J. G u m p e r z, *Some Social Determinants...*

***** W. L a b o v, *The Social Motivation of a Sound Change*, în: „Word", 1963, 19, p. 273—309.

Legăturile sociale strînse afectează toate aspectele sistemelor lin-vistice; datele noastre arată că cel mai rapid afectate sînt sistemul semantic şi lexicul, pe scurt, vocabularul. În mod evident, morfemele structurale, nu sînt atît de sesnsibile faţă de forţele de coeziune, aşa cum sînt alte morfeme.

Dieter Wunderlich

RELAŢII ÎNTRE NOŢIUNI ÎN CADRUL SOCIOLINGVISTICII*

Mai întîi, aş vrea să clarific patru noţiuni legate de o fundamentare teoretică a sociolingvisticii (pragmatică universală, competenţă comunicativă, performanţă, situaţie ideală de vorbire). În al doilea rînd, vreau să schiţez, în linii mari, o schemă care să ilustreze un domeniu posibil al sociolingvisticii, precum şi relaţiile reciproce dintre diferitele puncte de vedere. Această schemă nu trebuie înţeleasă greşit, ca reprezentînd un model teoretic pentru comunicarea prin limbă, ci trebuie mai degrabă să servească unor scopuri euristice.

Pragmatică universală

În discuţia despre *universalii,* în cadrul lingvisticii, se face distincţia între universalii formale şi de conţinut. Universaliile formale sînt condiţii necesare pentru o teorie lingvistică, în sensul că enunţurile din limbi sînt considerate drept lanţuri de simboluri separate, că elementele unui lanţ pot fi substituite, la rîndul lor, prin lanţuri situate la un nivel inferior (relaţii ierarhice), şi că pentru construirea unor forme complexe de exprimare pot fi folosite forme simple de exprimare, într-o repetare liberă (principiu recursiv). Universaliile de conţinut aparţin în mod necesar fiecărei limbi în parte; de exemplu, ele sînt în legătură cu posibilităţile de articulare şi de percepere ale spaţiului vocal uman şi, respectiv, ale urechii. Alte universalii de conţinut ar putea fi descoperite probabil în domeniul structurilor semantice. Acest lucru însă e problematic, dacă presupunem că structurile semantice sînt corelate cu structurile sociale, deci ar fi vorba aici, în cele din urmă, despre universalii ale societăţilor umane. Prin pragmatică universală se înţelege teoria universaliilor constitutive ale dialogurilor; în toate limbile pămîn-

Termenul *pragmatică* este utilizat în sensul din teoria semiotică a lui Ch. Morris, denumind relaţia dintre semne şi cel care le utilizează.

Problema *universaliilor,* adică a trăsăturilor comune tuturor sistemelor lingvistice, a revenit în actualitatea cercetării mai ales odată cu dezvoltarea teoriei generativ-transformaţionale a limbii. În legătură cu universaliile care pot fi identificate în diferite domenii ale structurii limbii, precum şi în procesul comunicării în general, cf., mai ales, J. H. Greenberg (ed.), *Universals of Language,* Cambridge, Mass., 1963.

Vezi şi precizarea din B, D, despre rolul de indice diagnostic al limbii, precum şi observaţiile din G, C.

* Dieter Wunderlich, *Begriffszusammenhang innerhalt des Soziolinguistik,* în: U. Engel şi O. Schwencke (ed.), *Gegenwartssprache und Gesellschaft. Beiträge zu aktuellen Fragen der Kommunikation,* Düsseldorf, 1972, p. 64—70. În volumul menţionat sînt publicate comunicările şi intervenţiile din cadrul colocviului consacrat discutării unor probleme actuale ale comunicării, organizat în primăvara anului 1971, la Loccum (Republica Federală Germania).

tului trebuie să fie posibil ca o persoană să vorbească altora, să-şi precizeze raportul faţă de ceilalţi, să se prezinte pe sine celorlalţi, să vorbească despre situaţii în care se găseşte (de exemplu, prin indicaţii deictice sau intonaţionale, în mod *metacomunicativ*). Aceste universalii nu pot fi fundamentate ca universalii în cercetarea empirică, ele pot fi însă făcute plauzibile, să zicem, prin trimiteri la limbi care au preluat asemenea factori în sistemul lor gramatical (de exemplu, pronumele personal, modurile gramaticale, adverbele de mod, verbele performative). Universaliile constitutive ale dialogurilor sînt condiţii ale posibilităţii de a crea prin limbă situaţii de comunicare şi de a comunica. Studiul lor necesită — cel puţin parţial — o abordare transcendental-hermeneutică.

Procedeele *metacomunicative* sînt acelea prin care se fac precizări asupra actului de comunicare însuşi. Cf. şi funcţia „metalingvală" a comunicării, descrisă de Jakobson (pentru detalii, vezi H, E).

Competenţă comunicativă

Competenţa comunicativă este capacitatea indivizilor izolaţi de a acţiona concret, prin intermediul limbii, într-o comunitate lingvistică. În cadrul ei trebuie să fie realizate universaliile *(per definitionem)*; în plus, prin ea se exprimă posibilităţile reale de comunicare, dependente cultural şi social de această comunitate lingvistică. Adică, în competenţa comunicativă a fiecărei persoane în parte îşi găseşte expresia sistemul de cerinţe şi reglementări sociale care guvernează comportamentul social-comunicativ al persoanelor din mediul înconjurător. Competenţa comunicativă se însuşeşte o dată cu capacitatea de a forma şi de a înţelege enunţuri structurate sintactic şi purtătoare de sens.

Competenţa comunicativă dă posibilitatea de creare a unor situaţii de vorbire, de situare adecvată a propriilor interese în cadrul lor şi, prin aceasta, de clarificare şi redefinire a relaţiilor sociale, de comentare a situaţiilor de vorbire, inclusiv a acelora în care ne găsim noi înşine, de anticipare şi reconstituire a situaţiilor de vorbire. În măsura în care experienţele proprii sînt dobîndite prin procese de comunicare perturbate, poate fi perturbată, în mod sistematic, şi competenţa comunicativă, adică, de exemplu, se poate ca ea să dea naştere unor activităţi verbale contradictorii, să fie limitată în condiţiile unor raporturi de autoritate şi dominare etc. De asemenea, posibilitatea de distincţie între experienţa proprie şi cea străină poate fi limitată prin aceea că experienţele străine pot fi internalizate (construcţii stereotipe, mistificări, elaborări ideologice).

Un concept central în cadrul teoriei competenţei comunicative îl constituie acela de cod lingvistic, care este folosit de către Bernstein şi Oevermann* (ca versiune universalistă). Dacă presupunem că, pe de o parte, există moduri de vorbire ca funcţii selective caracteristice persoanelor, bazate pe repertoriul de mijloace de construcţie lingvistică (care se pot constata lingvistic) şi că, pe de altă parte, există o capacitate structurată de înţelegere a rolurilor

Noţiunea de *competenţă comunicativă"* — aşa cum este definită de D. Wunderlich — pune în relaţie două concepte: „competenţă" în sensul dat de N. Chomsky (cf. *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass., 1965, 3—4) şi „comunitate lingvistică". În alţi termeni, este vorba despre integrarea competenţei în cadrul ei de manifestare. Competenţa comunicativă presupune deci şi însuşirea capacităţii de a utiliza varianta lingvistică adecvată fiecărei situaţii de comunicare, de a stimula comunicarea verbală, de a face comentarii asupra componentelor actului de comunicare.

* cf., mai ales, B, C; U. Oevermann, *Sprache und soziale Verkunft*, Berlin, 1970. Pentru discutarea punctelor de vedere ale acestor autori, cf. şi M, B.

și cerințe ale *rolurilor*, precum și *topoi* sociali (care se pot constata sociologic), atunci prin cod lingvistic se înțelege o punere în concordanță a unor clase de structuri de roluri cu clase de moduri de vorbire.

Pentru noțiunea de *rol*, cf. *Glosarul*.

Performanță

Prin aceasta se înțelege comportamentul lingvistic efectiv, care se supune multor condiții marginale contigue. Numai un astfel de comportament lingvistic se poate observa, se poate dobîndi și înțelege.

Condițiile marginale ale comportamentului lingvistic (memorie, atenție, interes momentan, motivare etc.) sînt analizate, mai cu seamă, în cadrul psiholingvisticii.

În schimb, competența este întotdeauna capacitatea care stă la baza comportamentului efectiv. Un acces empiric la competență se obține, în primul rînd, prin judecăți ale vorbitorilor, care se situează astfel în afara comunicării pe care o judecă. Competența se poate dovedi, totuși, chiar și atunci cînd observațiile și experiențele sînt prelucrate teoretic în mod corespunzător.

Pentru noțiunea de „*performanță*", cf. și Chomsky, *Aspects . . .*, p. 3—4, 10—15.

Pentru precizări în legătură cu aceste aspecte, cf. T. Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, București, 1968, cap. III și IV.

Situație ideală de vorbire

Această noțiune a fost introdusă de Habermas*. Ea mi se pare foarte problematică; vreau să sistematizez, în altă parte („Despre statutul sociolingvisticii"), critica mea referitoare la această noțiune. Mai întîi, s-ar putea înțelege, prin situație ideală de vorbire, un ideal utopic, în care să fie anticipate forme de comunicare neconstrînse. Vorbitorul și receptorul au aceleași șanse și, respectiv, disponibilități de a se autoprezenta și de a accepta autoprezentarea celuilalt, de a introduce teme în discuție și de a accepta temele celuilalt, de a se subordona unor îndatoriri și de a accepta îndatoririle celuilalt, de a discuta despre conținutul de adevăr al afirmațiilor și despre sensul normelor și al obiectivelor. După cum se vede, astfel de situații de vorbire nu au fost realizate pînă acum într-o măsură relevantă în nici o societate concretă (făcînd abstracție, poate, de cazul așa-numitelor discuții științifice). Habermas dă și o altă interpretare noțiunii de situație ideală de vorbire (în legătură cu fundamentarea unei teorii a adevărului); pentru el este vorba, în acest caz, de partea componentă esențială a unei pragmatici universale: pentru a putea realiza comunicarea, toți oamenii trebuie să se orienteze după condițiile situației ideale de vorbire, adică trebuie să presupună că o astfel de situație de vorbire este posibilă, împotriva tuturor experiențelor lor, și că interlocutorul este, de asemenea, în măsură să-și conștientizeze și să-și facă în mod public cunoscută motivația. Fiecare individ care comunică trebuie deci — pentru a putea într-adevăr comunica — să anticipeze în acest caz comunicarea neconstrînsă.

Pentru definirea noțiunii de „situație de comunicare", cf. *Glosarul*.

Despre diferențele dintre indivizi în asumarea rolurilor de emițător sau de receptor, vezi ET, S. Ținînd seama și de precizările din acest studiu, putem considera întemeiată critica adusă de D. Wunderlich noțiunii de *situație ideală de vorbire*.

* cf., de exemplu, *Zur Logik der Sozialwissenschaften*, Tübingen, 1967, și *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt am Main, 1968.

Hermeneutica este știința exegezei, a interpretării fenomenelor.

Aș vrea acum să introduc o remarcă privind diferența dintre știință instrumentală și *hermeneutică*, diferență subliniată în repetate rînduri la acest colocviu. Cei care susțin o astfel de diferență se raportează, printre alții, la H a b e r m a s. H a b e r m a s face o distincție netă între discurs și acțiune; discursul urmărește întotdeauna comunicarea, printre altele, în cadrul lui se fundamentează și se stabilesc norme de acțiune; acțiunea urmărește transformarea mediului și rezultă din influența normelor. După H a b e r m a s, discursul și acțiunea nu sînt posibile în același timp. În discurs încetează acțiunea și invers. Această diferențiere pe care și-o propune H a b e r m a s se poate raporta la critica sa cu privire la M a r x. H a b e r m a s înțelege astfel noțiunea de muncă a lui M a r x: munca este întotdeauna acțiune instrumentală. Pe lîngă acest concept central al teoriei marxiste, el introduce, ca un al doilea concept central, relația prin comunicare (discurs). Evident însă că H a b e r m a s a interpretat greșit conceptul de muncă al lui M a r x, deoarece la M a r x munca este, de la bun început, o categorie socială, care include astfel, în mod necesar, procesele de comunicare între indivizi, și instituții sociale. Munca nu numai că satisface necesități, ci creează și noi necesități, ceea ce nu se poate cuprinde în noțiunea de instrumentalitate a muncii. Separarea noțiunilor de discurs și acțiune, adică relație prin comunicare și muncă înțeleasă ca proces de activitate referitor la mediu, se continuă în separarea, pe de o parte, a științelor hermeneutice, clarificatoare, raportate la practică, și, pe de altă parte, a științelor raportate la tehnologie. După părerea mea însă, această distincție nu poate fi decît particulară, adică nu pot fi niciodată separate științe întregi sau întreaga activitate a cercetătorilor. În științe, precum și în lingvistică, apar, în orice caz, întotdeauna aspecte hermeneutice și tehnologic-instrumentale. Procedeele operaționale, metodele formale ale elaborării de teorii sînt instrumente care duc la obiectivare; într-o asemenea măsură, o știință care folosește astfel de procedee este orientată spre activitate instrumentală. Instrumentele teoretice însă se află, în același timp, într-un proces euristic, care trebuie să fie măsurat în funcție de o anumită practică. Această raportare la practică poate să fie reflectată numai hermeneutic și trebuie, în mod absolut, să fie reflectată astfel de către cei care folosesc instrumente științifice.

Relația dintre latura practică, a culegerii datelor, și latura teoretică, interpretativă, în lingvistică.

Procesul euristic este procesul descoperirii de fapte.

Interpretarea schemei prezentate. la p. 183.

În schemă a fost schițată în linii mari relația dintre raporturile economice și instituționale ale unei societăți și rolurile reale ale fiecărui individ în parte, roluri care rezultă din aceste raporturi, și interpretările și cerințele de rol ale indivizilor care pot să difere de rolurile reale. Comportamentul lingvistic se bazează, în primul rînd, pe cerințele rolurilor. În afară de aceasta, el depinde, în esență, de motivații și interese, rezultă din poziția acestora față de mediul natural și artificial și față de societate. Alți factori care condiționează comportamentul lingvistic rezultă din personalitatea vorbitorului (de exemplu, legată mai puternic de afectiv sau de rațional), din temele specifice și din situațiile de vorbire, inclusiv din mijloacele de limbă folosite. În cadrul acestei scheme, se poate contura existența unei noțiuni de *sociolingvistică*, în sensul cel mai larg: este vorba despre teoria generală a comunicării, care leagă aspectul social al comunicării de cel individual; mai departe — o altă noțiune de socio-

Obiectul *sociolingvisticii*, așa cum rezultă din schema prezentată (sociolingvistica în sens larg, în sens restrîns, în sens strict).

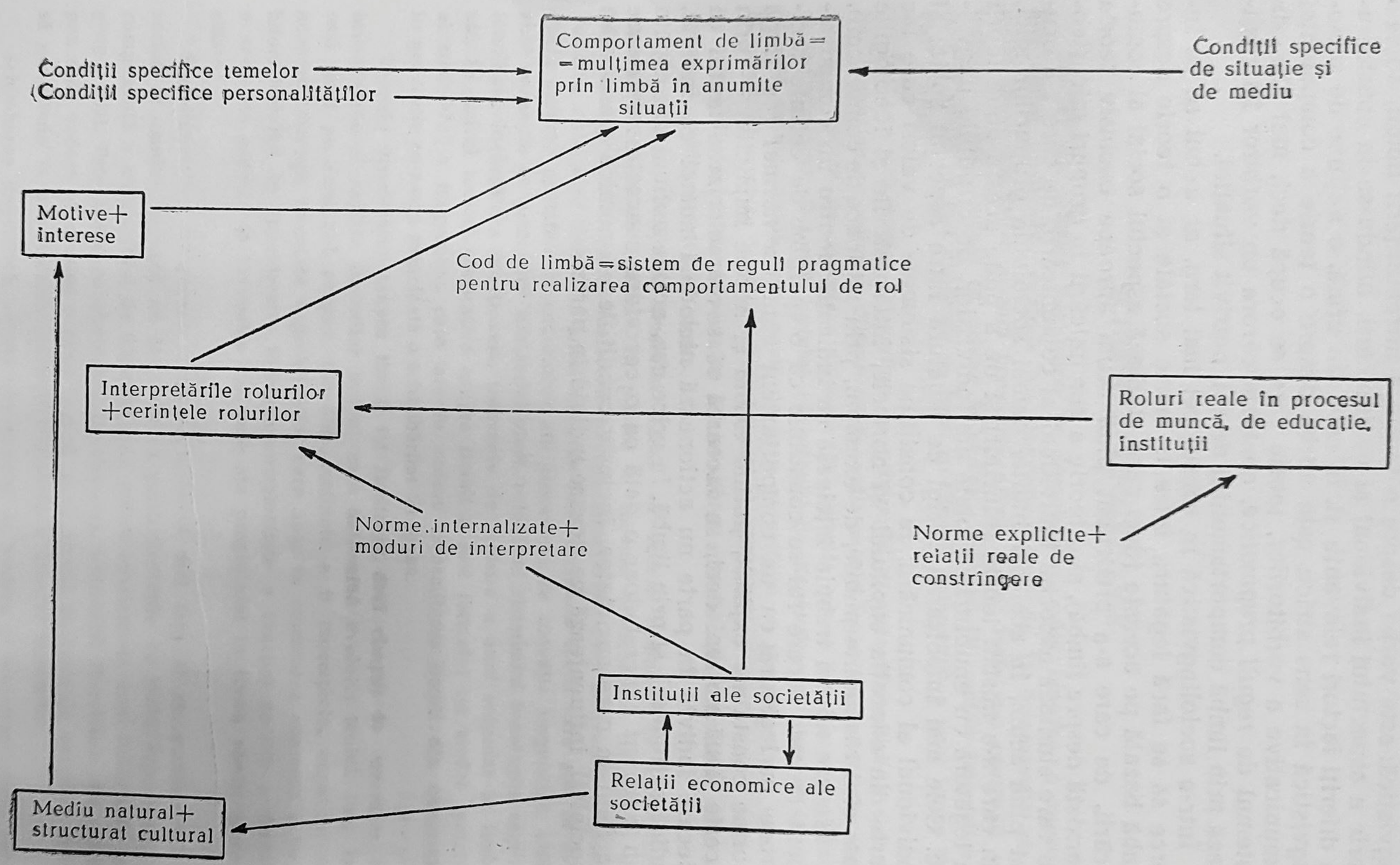
Condiții specifice temelor
Condiții specifice personalităților
Comportament de limbă = = mulțimea exprimărilor prin limbă în anumite situații
Condiții specifice de situație și de mediu
Motive + interese
Cod de limbă = sistem de reguli pragmatice pentru realizarea comportamentului de rol
Interpretările rolurilor + cerințele rolurilor
Roluri reale în procesul de muncă, de educație, instituții
Norme internalizate + moduri de interpretare
Norme explicite + relații reale de constrîngere
Instituții ale societății
Relații economice ale societății
Mediu natural + structurat cultural

lingvistică: este vorba despre o teorie a întrebuinţării limbii, adică o teorie a aspectului individual al comunicării, luîndu-se în consideraţie diferiţi factori relevanţi; şi, în cele din urmă, o noţiune de sociolingvistică în sens strict: este vorba despre o teorie a competenţei comunicative a vorbitorilor, teorie care se ocupă deci, mai ales, de sistemul de *reguli pragmatice*, conform cărora un vorbitor îşi realizează prin limbă comportamentul de rol, potrivit situaţiei.

Noţiunea de *regulă pragmatică"* (regulă care precizează modul de utilizare a formelor lingvistice de către vorbitor).

Raportul *social-individual*, din punctul de vedere al sociolingvisticii.

Într-o sociolingvistică în sensul cel mai larg, ar trebui să se încerce să se facă legătura între o teorie socială şi o teorie despre limbă bazată pe aceasta (deci care studiază aspectul social al comunicării, de care s-a preocupat pînă acum aproape exclusiv teoria marxistă despre limbă), şi o teorie a comunicării în grupuri mici (teorie care studiază aspectul individual al comunicării, de care s-a ocupat pînă acum, în aceleaşi limite, numai sociologia grupurilor mici, din care s-a născut teoria rolurilor) şi de a pune aceste două teorii în legătură cu enunţurile izolate ale indivizilor, descriptibile lingvistic. Cele mai importante verigi de legătură între aspectul social şi individual al comunicării le constituie sistemele de valori care fac parte din educaţia copilului şi normele, interpretările şi ideologiile care sînt răspîndite public, de exemplu, prin mijloace de comunicare.

Norma-sociolingvistică.

Fiecare normă trebuie înţeleasă ca indicaţie pentru un comportament de rol, fiecare rol se constituie ca o mulţime de cerinţe reciproce în legătură cu un comportament conform *normei* (pe lîngă norme constatate explicit, putînd exista şi norme implicite) — prin aceste două noţiuni deci, se încearcă să se caracterizeze faptul că fiecare individ în parte nu acţionează niciodată numai ca individ, adică acţionează şi prin limbă. În orice caz, aceste noţiuni pot căpăta un conţinut concret doar o dată cu o cercetare concretă referitoare la felul în care societatea, inclusiv condiţiile economice ale acestei societăţi, influenţează pe fiecare individ în parte.

SCHIMBĂRI LINGVISTICE

Studiul schimbărilor lingvistice, cu deosebire al celor fonetice, a constituit una dintre problemele centrale ale lingvisticii, încă de la începuturile ei. Se poate spune că, într-o măsură însemnată, știința limbii însăși s-a constituit prin formularea unor ipoteze cu privire la evoluția limbilor. Diferențele lingvistice în timp și spațiu au fost explicate pe baza modificării sistematice a unor forme lingvistice primare.

În calea cercetărilor întreprinse cu privire la evoluția diacronică a sistemelor lingvistice se ridică o dificultate de ordin metodologic: imposibilitatea de a aplica metodele de cercetare utilizate în științele exacte — observația directă și experimentul. Datorită faptului că schimbările lingvistice în general se desfășoară pe o perioadă îndelungată de timp, cercetările se pot referi mai degrabă la rezultatul acestora decît la procesul însuși al schimbării.

Unul din aspectele importante ale studiului schimbărilor lingvistice este relevarea cauzelor acestor fenomene.

O dată cu abordarea studiului limbii ca sistem complex de comunicare umană, ponderea cercetărilor cu privire la cauzele schimbărilor lingvistice s-a îndreptat spre investigarea factorilor interni, structurali, care determină autodezvoltarea sistemului limbii. În acest sens, au fost formulate teorii care pun în evidență aspecte calitative și cantitative ale procesului de inovație lingvistică, utilizînd concepte ca principiul minimului efort, echilibrul sistemului fonologic, spațiul fonologic, încărcătura funcțională, frecvența de folosire a unui segment în limbă etc. În cadrul teoriei generative asupra limbii a fost formulat un model ipotetic al schimbărilor lingvistice, care are în vedere transmiterea limbii din generație în generație ca sursă principală a schimbărilor în limbă.

Teoriile structurale asupra limbii își limitează deci cîmpul de cercetare la investigarea și analiza factorilor interni care determină evoluția limbii. Prin însuși țelul pe care și-l propun, ele sînt destinate a fi incomplete, neputînd să acopere întreaga varietate a problemelor care apar în cercetarea concretă a limbilor. Neluînd în considerație întreaga complexitate a funcției sociale a limbii, o serie de aspecte și fenomene concrete ale progresului în limbă rămîn neelucidate.

Sociolingvistica integrează limba în sistemul mai larg al comportamentului social al omului, pornind de la ideea că particularitățile de limbă reprezintă o componentă a ansamblului de trăsături care indică apartenența unui individ la un grup social. Este firesc ca abordarea problemelor schimbării lingvistice din acest punct de vedere să arunce o nouă lumină și să scoată în evidență noi date care să contribuie la completarea imaginii complexe a acestor fenomene.

Schimbarea lingvistică, văzută din punctul de vedere al sociolingvisticii, este analizată la cîteva nivele diferite: la nivelul vorbitorului individual („al idiolec-

tului"), la nivelul grupurilor de vorbitori care prezintă anumite caracteristici sociale comune (corespunzător nivelul lingvistic al dialectelor) și, în fine, la nivelul comunității lingvistice în ansamblu (corespunzător sistemului limbii).

Schimbările în sistemul lingvistic al unui vorbitor se introduc datorită contactului cu alte variante lingvistice, la care se ajunge fie datorită mobilității sociale a indivizilor, fie prin școală sau prin mijloacele de comunicare în masă (mass media).

În condițiile specifice ale țării noastre, în actuala sa etapă de dezvoltare economică de exemplu, mobilitatea socială — atît cea verticală cît și ce orizontală — constituie o caracteristică a întregii societăți, cu reflectări importante în comportamentul lingvistic al vorbitorilor. Schimbările în comportamentul lingvistic fac parte integrantă din ansamblul schimbărilor socio-psiho-culturale care au loc la grupurile sociale care-și schimbă profesia, domiciliul, concomitent cu schimbări în întreaga lor mentalitate și mod de viață.[1]

Comportamentul lingvistic al vorbitorului suferă modificări în două direcții: pe de o parte, vorbitorul caută să integreze, în propriul său sistem, elemente din sistemul lingvistic cu care intră în contact, iar pe le altă parte, caută să elimine acele elemente din vorbirea sa care sînt prea caracteristice în raport cu vorbirea comunității în care vrea să se integreze.

Achiziția de noi elemente sau renunțarea la altele se efectuează fie pe calea împrumutului, fie pe calea substituției. Schimbările privesc mai ales vocabularul (în primul rînd pe calea împrumuturilor), dar și fonologia și morfologia (mai ales prin substituție).

Introducerea de noi elemente lexicale — îndeobște neologisme — este întovărășită de asemenea fenomene ca: etimologia populară, atribuirea de sensuri greșite etc., iar în ceea ce privește fonologia și morfologia, apare, deseori, fenomenul de hipercorectitudine (cf. Sociolingvistica, 1972, p. 615).

Scoțînd în relief cauzele sociale ale schimbărilor lingvistice, fără a diminua rolul unor personalități ca declanșatori ai inovației, sociolingvistica se ocupă mai amănunțit de condițiile și căile de propagare a schimbărilor. S-au încercat unele explicații simplificatoare, care leagă producerea schimbărilor de anumite clase sociale. Schogt,[2] de exemplu, atribuie inovația lingvistică mai ales păturile populare, „vorbitorilor limbii populare, bogată în inovații. spre deosebire de clasele suprapuse care sînt mai conservatoare". Dimpotrivă, M. Joos[3] atribuie inovația lingvistică păturilor dominante ale societății, care caută, și în acest fel, să marcheze o diferențiere de prestigiu față de celelalte pături sociale. Acestea, la rîndul lor, își însușesc rapid inovațiile lingvistice, tocmai pentru a șterge, măcar în acest fel, deosebirile. Drept rezultat, „elita" socială este forțată să introducă noi inovații, într-un ritm și mai rapid. Evoluția lingvistică apare, în această concepție, drept o goană perpetuă între o elită dornică „să-și păstreze prestigiul și printr-o marcă lingvistică și „masa largă" a vorbitorilor, care acceptă rapid inovațiile introduse de elită".

Inovația lingvistică este însă proprie tuturor grupurilor claselor sociale[4]. Ea poate apărea înăuntrul grupului sau în strînsă interdependență cu celelalte grupuri și clase sociale. Dacă se stabilesc „elite", adică persoane sau grupuri care servesc drept modele de comunicare, acestea se constituie numai în cadrul unei comunități, astfel încît să poată acționa ca atare în comunicarea directă. În orice comunitate lingvistică acționează, așadar, modele lingvistice urmate de ceilalți vorbitori, dar ele nu aparțin în mod necesar unei singure clase sau grup social, bine conturat economic, politic sau religios. Este un fapt bine

[1] S. Țicăloiu și V. V. Caramelea, *Industrializare, schimbări tehnice, social-economice și psiho-culturale, limbaj, personalitate*, în „Studii și cercetări de antropologie", 1968, nr. 2, și *Procesul omogenizării limbajului în contextul social-cultural al industrializării*, în „Studii și cercetări de antropologie", 1969, nr. 1.

[2] H. G. Schogt, *La notion de loi dans la phonétique historique*, în „Lingua", 1961, nr. 10, p. 91.

[3] M. Joos, *The Medieval Sibilants*, în „Language", 1952, vol. 28, p. 229.

[4] W. Bright, *Social Dialect and Language History*, în: „Current Anthropology" 1960, vol. 1, p. 424.

stabilit că tocmai o comunitate caracterizată prin dinamism social, prin mobilitate atît pe linie verticală cît și pe linie orizontală, devine o sursă de inovație lingvistică.

Mobilitatea socială este întotdeauna întovărășită de schimbări lingvistice. Examinînd declinul dialectelor limbii germane, L e o p o l d [5], demonstrează cum mișcările vaste de populație duc nu la un simplu amestec, ci la o varietate standard stabilă, codificată prin uz pentru cele mai diverse situații. Se realizează un compromis între varietățile lingvistice intrate în contact, în care un loc important îl ocupă inovațiile lingvistice.

[5] W. F. L e o p o l d, *The Decline of German Dialects*, în F i s h m a n (ed.), 1968, p. 340—364.

Contribuția principală a sociolingvisticii la elucidarea și rafinarea analizei schimbărilor lingvistice constă tocmai în faptul că, folosind metode științifice bine validate, ca de exemplu ancheta și experimentul pe teren, ea pune în lumină însuși mecanismul acestor schimbări, precum și cauzele lor. De asemenea, se cercetează, cu aceleași metode, modul de propagare a inovațiilor lingvistice. Desigur, procesele de schimbare observate cu ajutorul acestor metode se referă la o anumită perioadă în dezvoltarea limbii, dar, dacă se consideră valabil faptul că aceleași mecanisme și cauze au funcționat și în trecut, ele capătă valoarea unor principii generale.

Evoluția limbilor este rezultatul atitudinii vorbitorilor față de păstrarea intactă a idiomurilor pe care le folosesc sau față de introducerea unor elemente din alte limbi sau din alte variante ale aceleiași limbi. Sociolingviștii vorbesc, în acest sens, de menținerea limbii (language maintenance) sau de schimbarea limbii (language shift).

Apariția unui element rămîne un fapt accidentat, fără consecințe, atît timp cît el se reduce la inovația unui individ. Numai după adoptarea noului element de către un grup și propagarea sa ulterioară, el capătă interes pentru istoria limbii, sarcina sociolingvistului fiind de a analiza, pe de o parte, cauzele care determină succesul unei inovații, iar pe de altă parte, mecanismul propagării ei.

Fenomenul dispariției unor elemente lingvistice a fost mai puțin studiat, dar și în acest domeniu numai studiul atent al comunității care renunță la folosirea lor ne poate oferi un răspuns.

Vorbind despre rolul important al sociolingvisticii în reintroducerea în lingvistică a interesului pentru istorie, trebuie subliniat cu tărie că aceasta nu presupune în nici un fel renunțarea la rigoarea științifică a lucrărilor de lingvistică sincronică.

Tocmai acesta ni se pare a fi unul din meritele studiilor ilustrative incluse în acest capitol.

Studiul lui W i l l i a m L a b o v asupra Mecanismului schimbărilor lingvistice prezintă atît un interes teoretic, cît și unul practic. Folosind o metodologie elaborată de analiză, el examinează două cazuri de schimbări fonetice: centralizarea diftongului [au] în insula Martha's Vineyard de pe coasta de est a Statelor Unite și închiderea crescîndă a vocalei [o] în orașul New York. Este vorba deci de cercetarea schimbărilor lingvistice în însuși procesul desfășurării lor. Cele două fenomene lingvistice sînt corelate cu parametri sociali (stratificare socială, vîrstă, sex, grup etnic etc.), cu parametri stilistici (diverse stiluri, diverse tipuri de enunțuri și contexte etc.) și cu evaluarea subiectivă a faptelor de limbă.

Se disting trei faze care alcătuiesc schema mecanismului schimbării fonetice: tranziția, fixarea și evaluarea, mecanism pe care L a b o v îl reconstruiește în mai multe etape succesive, reflectînd împletirea strînsă și subtilă a factorilor sociali cu cei structurali în determinarea schimbării.

Metoda de cercetare folosită este în măsură să permită formularea unor principii sociolingvistice privind relația existentă între variația stilistică, stratificarea socială și evaluarea subiectivă. Se ajunge astfel, în mod explicit, la necesitatea integrării oricărui tip de schimbare lingvistică într-o matrice care să specifice atît cadrul social cît și cadrul structural, lingvistic, în care se desfășoară fenomenul.

Concluziile care se desprind din prezentarea făcută confirmă una din ipotezele formulate cu privire la cauzele schimbărilor lingvistice, cea a spațiului fonologic. Pe de altă parte, se descoperă una din sursele recurenței schimbărilor, prin adăugarea la grupul considerat a unor membri noi care acceptă în mod diferențiat normele lingvistice ale grupului. Concluzia teoretică cea mai importantă însă rămîne cea referitoare la imposibilitatea de a separa factorii structurali de cei sociali în cadrul unei teorii moderne a cauzelor și mecanismului schimbărilor lingvistice.

Cercetările sociolingvistice au relevat și un alt aspect al schimbărilor lingvistice, considerîndu-le în strînsa lor relație cu mobilitatea socială. În acest sens, se remarcă studiul lui L a b o v privind efectul mobilității sociale asupra comportamentului lingvistic al vorbitorilor comunității lingvistice din cartierul de est al orașului New York (Lower East Side). Autorul încearcă să coreleze o serie de categorii sociale, subclasificate, la rîndul lor, în tipuri de mobilitate socială, cu variabila lingvistică cercetată în cadrul diferitelor stiluri ale limbii. Reiese concluzia că diferitele tipuri de mobiltate socială se caracterizează prin modificări corespunzătoare în cadrul comportamentului lingvistic. În general, pentru tipul ascendent de mobilitate, tendința este aceea de însușire a normelor lingvistice ale grupului social imediat superior, dar care este, de fapt, un grup exterior de referință. În același timp, grupul stabil tinde să mențină echilibrul între normele interne ale grupului și cele externe, fapt care se reflectă printr-o mai mică amplitudine a variației stilistice.

În studiul său asupra unor aspecte ale Etnologiei schimbărilor lingvistice, G u m p e r z pune sub semnul întrebării utilitatea practică în cercetare a conceptului de prestigiu în explicarea schimbărilor lingvistice, arătînd că există comunități în care inovația lingvistică este independentă de imitarea unor tipare de prestigiu. Autorul arată că, din punctul de vedere al interacțiunii sociale, distribuția variantelor lingvistice prezintă o funcție între variația dialectală sau interpersonală și variația suprapusă sau intrapersonală.

Cercetarea comportamentului în cadrul comunității lingvistice bilingve din H e m n e s b e r g e t (Norvegia) a fost întreprinsă pe baza combinării celor două tipuri de variație, dialectală și suprapusă. Analiza variației dialectale s-a realizat cu ajutorul metodelor tradiționale. Pentru studiul variației suprapuse a fost folosit conceptul de rețea socială care, după părerea autorului, permite o analiză mai exactă a fenomenelor studiate.

Cercetarea concretă a comportamentului lingvistic al unor locuitori din Hemnesberget s-a concentrat cu deosebire asupra interacțiunii personale, cu scopul de a evidenția schimbările de cod personale.

Studiul efectuat de J. J. Gumperz pare să ducă la concluzia că variația dialectală și diferențele în variația suprapusă sînt două procese diferite, dar simultane, în cadrul aceleiași comunități.

Cercetările sociolingvistice sînt încă prea puțin numeroase pentru a se putea trage concluzii definitive asupra corectitudinii unor ipoteze cu privire la schimbările lingvistice. Meritul lor principal însă este acela de a lărgi perspectiva problemelor legate de acestea și de a cerceta pe viu și în condiții riguroase variabilele complexe care intervin în procesul schimbărilor lingvistice.

William Labov

ASUPRA MECANISMULUI SCHIMBĂRII LINGVISTICE*

În studiile noastre asupra comunităţilor lingvistice din Martha's Vineyard şi New York, am semnalat relaţii sistematice acolo unde cercetările anterioare indicau oscilaţii haotice sau o variaţie liberă accentuată. Aceste constatări ne-au permis să formulăm un număr de principii sociolingvistice privind relaţiile dintre variaţia stilistică, stratificarea în clase şi evaluarea subiectivă. În alte studii, astfel de informaţii au fost aplicate la problemele generale ale structurii lingvistice: în special, la caracterizarea regulilor lingvistice**. Cele mai generale probleme care au apărut pînă acum privesc explicarea schimbării lingvistice şi, în acest capitol, vom încerca să concentrăm datele adunate pînă acum despre mecanismul schimbării lingvistice şi, în special, al schimbării fonetice.

Problemele evoluţiei lingvistice

În ciuda realizărilor lingvistice istorice a secolului al XIX-lea, multe modalităţi de abordare a studiului schimbării lingvistice rămîn neexplorate. În 1905, M e i l l e t*** observa că toate legile istoriei lingvistice care fuseseră descoperite erau simple posibilităţi: „. . . rămîne ca noi să descoperim variabilele care permit sau generează posibilităţile astfel recunoscute".

Problema, aşa cum ne apare astăzi, este, desigur, aceea schiţată de M e i l l e t cu mai mult de 60 de ani în urmă, pentru că s-au făcut puţine progrese în stabilirea factorilor empirici care condiţionează schimbarea istorică.

Principalele probleme ale evoluţiei lingvistice ar putea fi rezumate sub forma a cinci întrebări:

1. Există o direcţie generală a evoluţiei lingvistice?
2. Care sînt constrîngerile universale asupra schimbării lingvistice?
3. Care sînt cauzele apariţiei continue de noi schimbări lingvistice?
4. Care este mecanismul de realizare a schimbărilor lingvistice?
5. Există vreo funcţie de adaptare la evoluţia lingvistică?[1]

[1] Această problemă devine mai derutantă dacă privim evoluţia lingvistică în comparaţie cu cea biologică. Este greu să discutăm evoluţia regnului vegetal şi animal fără vreo referire la adaptarea la diferite medii. Dar ce funcţie de adaptare este îndeplinită de eflorescenţa familiei indo-europene? Pentru această problemă, vezi H y m e s şi cap. 9.****

* W i l l i a m L a b o v, *On the Mechanism of Linguistic Change*, în: *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, 1972, p. 160—162, 178—182.

** Vezi W. L a b o v, *The Study of Language in its Social Context*, în: L a b o v, 1972, p. 183—259.

*** A. M e i l l e t, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, p. 16.

**** D e l l H y m e s, *Functions of Speech: an Evolutionary Approach*, în: F. C. G r u b e r (ed.), *Anthropology and Education*, Philadelphia, 1961, şi W. L a b o v, *The Social Setting of Linguistic Change*, în: Labov, 1972, p. 260—325.

Martha's Vineyard este o insulă situată în Oceanul Atlantic, la o distanţă de circa 3 mile de coasta S.U.A. Aparţine de statul Massachusetts. Populaţia insulei număra, în 1960, 5 563 de locuitori. Se disting patru grupuri etnice principale, în general, endogame: grupul englez, cel mai vechi (primele aşezări sînt consemnate încă din secolul al XVII-lea), grupul portughez (imigranţi din insulele Capului Verde, Azore şi Madeira), grupul indienilor din tribul Gay Head şi grupul locuitorilor de alte origini: francezi, canadieni, irlandezi, germani, polonezi. Lor li se adaugă, în lunile iunie şi iulie, peste 42 000 de turişti. Pentru date suplimentare, cf. şi L, E, p. 194—196.

Un mod de abordare a evoluției lingvistice este studierea schimbărilor încheiate în trecut. Aceasta a fost, desigur, strategia majoră a lingvisticii istorice și ea reprezintă singura abordare posibilă a primelor două întrebări — direcția evoluției lingvistice și constrîngerile universale asupra schimbării. Pe de altă parte, întrebările privind mecanismul schimbării, cauzele generatoare ale schimbării și funcțiile de adaptare ale acesteia pot fi analizate cel mai bine studiind în detaliu schimbările lingvistice în curs. Mecanismul schimbării lingvistice va fi tema principală a discuției care urmează; totuși, multe concluzii vor fi direct relevante pentru întrebările privind cauzele generatoare și funcțiile de adaptare ale schimbării și va reieși clar că formularea unor răspunsuri mai complete la aceste întrebări va necesita metode similare cu acelea folosite aici.

Pentru o discuție critică a acestei doctrine, cf. studiul introductiv p. 30.

Această direcție de cercetare implică drept condiție esențială apelul la o doctrină uniformitară: adică, presupunerea că aceleași mecanisme care operau pentru a produce schimbări pe scară largă în trecut pot fi observate operînd în schimbările curente, care au loc în jurul nostru.

O strategie pentru studiul schimbărilor lingvistice în curs

Denumirile de *push chains* și *pull chains* se referă la factorii care accelerează și, respectiv, încetinesc schimbarea lingvistică.

Deși răspunsurile la cele cinci întrebări menționate mai sus constituie obiectivele finale ale cercetării de față, ele nu reprezintă strategia reală folosită. Pentru studiul empiric al schimărilor în curs, obiectul cercetării poate fi subîmpărțit în trei probleme distincte, care servesc direct la elucidarea întrebărilor ridicate mai sus.

1. Problema *tranziției* se referă la găsirea modului în care o anumită etapă a schimbării lingvistice s-a dezvoltat dintr-o etapă anterioară. Dorim să schițăm suficiente stadii intermediare, astfel încît să putem elimina toate alternativele principale, în afară de una singură. Astfel, întrebările referitoare la regularitatea schimbării fonetice, la influența gramaticală asupra schimbării fonetice, la *push chains* în opoziție cu *pull chains*, la mișcarea continuă în opoziție cu schimbările spontane și discontinue sînt toate aspecte ale problemei tranziției.

Variabilă lingvistică: orice particularitate a unui idiom distribuită sistematic în raport cu grupurile socioeconomice, etnice sau de vîrstă, sau în raport cu contextele stilistice.

2. Problema *integrării* se referă la găsirea matricii continue a comportamentului social și lingvistic în care este încadrată schimbarea lingvistică. Calea principală de rezolvare a acesteia este descoperirea corelațiilor dintre elementele sistemului lingvistic și dintre aceste elemente și sistemul nonlingvistic al comportamentului social. Corelațiile se stabilesc prin dovedirea clară a variației concomitente: adică, arătînd că o schimbare mică a *variabilei independente* este însoțită, în mod regulat, de o schimbare a *variabilei lingvistice* într-o direcție predictabilă.[2]

Variabila independentă: trăsătură a contextului social sau stilistic. care intră în corelație cu variabila lingvistică.

[2] Conceptul de variabilă lingvistică este acela explicat de Labov în 1966 și reflectat în cap. 2.* El este dezvoltat mai departe în noțiunea de constrîngeri variabile asupra unor reguli variabile**. Definirea unei asemenea variabile este echivalentă cu o afirmare empirică a covariației în interiorul sau în afara sistemului lingvistic. Se pare că diferența fundamentală între explicarea unei schimbări lingvistice și descrierea ei este aceea că descrierea nu face nici o astfel de afirmație. În termenii unei descrieri a schimbării, ca aceea furnizată de Halle***, nu există o probabilitate mai mare a schimbării care are loc în direcția observată decît în direcția inversă. De observat că problema integrării este prezentată aici

3. Problema *evaluării* se referă la găsirea corespondentelor subiective (sau potențiale) ale schimbărilor obiective (sau evidente) care au fost observate. Abordarea indirectă a acestei probleme corelează părerile și aspirațiile generale al informatorilor cu comportamentul lor lingvistic. Abordarea mai directă presupune măsurarea reacțiilor subiective inconștiente ale informatorilor față de unele valori ale variabilei lingvistice însăși.

Formulînd soluții provizorii pentru aceste probleme, ar fi posibil să găsim o explicație a unei schimbări lingvistice, care să răspundă la cele trei întrebări asupra cauzei generatoare, a mecanismului și a funcției de adaptare. Ca în orice altă cercetare, valoarea unei explicații apare în raport cu generalitatea ei, dar numai în măsura în care ea se sprijină pe fundamentul unor probe sigure și reproductibile.

Necesitatea consemnării reacției vorbitorilor față de elementele codului lingvistic pe care îl utilizează a fost subliniată de multă vreme. Procedeul a fost aplicat în cercetările dialectale: în: hărțile ALR și în hărțile NALR redactate pînă acum, sînt menționate comentariile informatorilor. Cf. și C a z a c u 1966, p. 41—56.. Abordarea acestei probleme din punctul de vedere al socioling-visticii aduce cîteva elemente noi: corelarea reacțiilor subiective față de limbă cu anumite caracteristici ale structurii sociale.

W. Labov distinge între *indicatori*, variabile lingvistice care prezintă numai o stratificare socială, și *mărci* — variabile care prezintă atît o stratificare socială cît și una stilistică (cf. etapa 6 a schimbării fonetice).

Mecanismul schimbării fonetice

Soluțiile privind problemele tranziției, integrării și evaluării au fost ilustrate prin două exemple, luate din Martha's Vineyard și din New York. Este posibil să folosim rezultatele cercetării noastre cu aceste variabile și cu altele, pentru a da un răspuns provizoriu la întrebarea: care este mecanismul prin care se produce schimbarea fonetică?

Următoarea schiță se bazează pe analiza a douăsprezece schimbări fonetice: trei privind comunitatea rurală din Martha's Vineyard, și două — comunitatea urbană din New York.[3]

1. Schimbările fonetice își aveau, de obicei, originea într-un subgrup restrîns al comunității lingvistice, într-o perioadă în care identitatea distinctă a acestui grup fusese slăbită de presiuni interne sau externe. Forma de limbă care începea să se schimbe era adesea o marcă a statutului regional, cu o distribuție neregulată în cadrul comunității. În această etapă, forma considerată este o variabilă lingvistică nedefinită.

2. Schimbările începeau ca generalizări ale formei lingvistice la toți membrii subgrupului; ne putem referi la această etapă ca la o *schimbare de jos* [„change from below"], adică de sub nivelul conștiinței sociale. Variabila nu prezintă nici un model al variației stilistice în vorbirea acelora care o folosesc, afectînd toate unitățile dintr-o clasă de cuvinte dată. Variabila lingvistică este un *indicator*, definit ca funcție a apartenenței de grup.

3. Generațiile succesive de vorbitori din același subgrup, răspunzînd la aceleași presiuni sociale, au dus variabila lingvistică mai departe în procesul schimbării, dincolo de modelul stabilit de părinții

ca o singură problemă, în ciuda faptului că sînt două aspecte diferite: corelațiile în cadrul sistemului lingvistic și cu elemente din afara sistemului. Partea principală a acestui capitol oferă o justificare pentru această decizie.

[3] Etapele sugerate aici sînt, în mod necesar, ordonate aproximativ în modul expus, dar există unele rearanjări și permutări ale datelor observate.

* L a b o v, 1966, și *The Social Stratification of (r) in New York City Department Stores*, în: Labov, 1972, p. 43—69.

** W. L a b o v, *The Study of Language ...*

*** M. H a l l e, *Phonology in Generative Grammar*, în: „Word", 1962, 18, p. 67—72.

lor. Ne putem referi la această etapă ca la o etapă a *hipercorectitudinii de jos* [„hypercorrection from below"]. Variabila este acum definită ca o funcție a apartenenței de grup și a nivelului de vîrstă.

4. În măsura în care valorile subgrupului originar erau adoptate de alte grupuri din comunitatea lingvistică, schimbarea fonetică, cu valoarea asociată ei, a apartenenței de grup, s-a răspîndit la aceste grupuri receptoare. Funcția apartenenței de grup este acum redefinită, în etape succesive.

5. Limitele răspîndirii schimbării fonetice erau limitele comunității lingvistice, definite ca un grup cu un ansamblu comun de valori normative în ceea ce privește limba.

6. Pe măsură ce schimbarea fonetică, cu valorile asociate ei, atingea limitele extinderii sale, variabila lingvistică devenea una din normele care defineau comunitatea lingvistică, și toți membrii comunității reacționau în același fel, în ceea ce privește întrebuințarea ei (fără să fie, în mod obligatoriu, conștienți de aceasta). Variabila este acum o marcă și începe să prezinte variație stilistică.

7. Mișcarea variabilei lingvistice în interiorul sistemului lingvistic ducea întotdeauna la reorganizări în distribuția altor elemente în cadrul *spațiului fonologic*.

8. Reorganizările structurale duceau la schimbări fonetice suplimentare, care erau legate de schimbarea originară. Totuși, alte subgrupuri, care între timp au intrat în comunitatea lingvistică, au adoptat schimbarea fonetică mai veche ca pe o parte a normelor comunității și au tratat schimbarea fonetică mai nouă ca etapa întîi. Această etapă de *reciclare* pare să reprezinte sursa primară pentru producerea continuă de noi schimbări. În evoluția ulterioară, cea de a doua schimbare fonetică poate fi dusă de noul grup dincolo de nivelul primei schimbări.

[Etapele 1—8 se referă la *schimbarea de jos*; etapele 9—15 privesc *schimbarea de sus*.]

9. Dacă grupul în care schimbarea își avea originea nu era grupul cu cel mai înalt statut în comunitatea lingvistică, membrii grupului cu statutul cel mai înalt respingeau, eventual, forma schimbată, prin controlul exercitat asupra diferitelor instituții din rețeaua de comunicare.

10. Această respingere declanșa *schimbarea de sus* [„change from above"], o corectare sporadică și neregulată a formelor schimbate, către modelul grupului cu statutul cel mai înalt — adică, *modelul de prestigiu*. Acest model de prestigiu este acum modelul pe care vorbitorii îl înregistrează auditiv în propriile lor enunțuri: el reglementează controlul auditiv al semnalului verbal. Variabila lingvistică prezintă acum o stratificare stilistică regulată, ca și o stratificare socială, deoarece modelul controlat pe cale motorie al vorbirii obișnuite concurează cu modelul controlat pe cale auditivă al stilurilor mai îngrijite.

11. Dacă modelul de prestigiu al grupului cu statutul cel mai înalt nu corespunde unei forme folosite de alte grupuri în cazul cîtorva clase de cuvinte, celelalte grupuri vor prezenta un al doilea tip de *hipercorectitudine*: schimbînd vorbirea lor îngrijită cu o formă mai

Noțiunea de *spațiu fonologic*, introdusă de W. G. Moulton (cf. nota* de la p. 193), se bazează pe conceptele de cîmp de *dispersiune* al fonemului, *marjă de siguranță* între două foneme apropiate și *cazuri vide* în sistem, utilizate de A. Martinet în lucrarea *Économie des changements phonétiques*. Spațiul fonologic al unui sistem dat este delimitat în funcție de posibilitățile pe care le oferă organele articulatorii. Organizarea fonemelor în acest spațiu e guvernată de principiul diferențierii lor maxime.

Spre deosebire de schimbarea de jos, această schimbare este determinată de intervenția conștiinței sociale, care determină aprecierea unui model ca model de prestigiu.

îndepărtată de forma schimbată decît norma stabilită de grupul de prestigiu. Putem numi această etapă *hipercorectitudine de sus* [„hypercorrection from above"].

12. În urma unei respingeri extreme, o formă poate să devină temă deschisă de comentariu social și poate, eventual, să dispară. Este vorba deci de un *stereotip*, care poate să îndepărteze tot mai mult de formele care sînt folosite într-adevăr în vorbire.

13. Dacă schimbarea își avea originea în grupul cu statutul cel mai înalt al comunității, ea devenea un model de prestigiu pentru toți membrii comunității lingvistice. Forma schimbată era apoi adoptată, în aspecte mai îngrijite ale vorbirii, de toate celelalte grupuri, proporțional cu contactul acestora cu indivizii care folosesc modelul de prestigiu și, într-o măsură mai mică, în vorbirea obișnuită[4] [...]

Este clar că tipul de reorganizări structurale discutat aici necesită o teorie lingvistică în conformitate cu care să se *păstreze geometria spațiului fonologic*. Relațiile structurale identificate aici sînt paralele, în mod evident, cu cele stabilite de M o u l t o n*, în studiul său despre covariația vocalelor centrale și deschise în dialectele germane din Elveția. Tehnicile, aria, societățile studiate sînt diferite și coincidența rezultatelor furnizează probe empirice puternice în favoarea punctului de vedere funcțional asupra structurii fonologice, prezentat de M a r t i n e t.** Totuși, echilibrele exclusiv interne, concepute de M a r t i n e t, nu oferă o teorie coerentă a mecanismului schimbării fonetice. În schema care a fost prezentată aici, ele sînt numai o parte a unui proces mult mai cuprinzător, integrat în structura sociolingvistică a comunității.

Noțiunea de *geometrie a spațiului fonologic* se referă la caracterul simetric al distribuției unităților fonematice în cadrul sistemului. Schimbarea unei unități din sistem determină reorganizarea pe căi specifice a acestuia, astfel încît să se refacă echilibrul în interiorul spațiului fonologic, cu menținerea distanței necesare pentru producerea și perceperea unităților distincte.

A M a r t i n e t nu neagă rolul factorilor externi în producerea schimbărilor lingvistice, dar afirmă că acțiunea lor trebuie invocată numai după ce au fost epuizate posibilitățile de explicare pur lingvistică a cazurilor litigioase.

Concluzie

Discuția a subliniat faptul că presiunile interne, structurale, și presiunile sociolingvistice acționează într-o alternanță sistematică, în cadrul mecanismului schimbării lingvistice. Nu se mai poate susține concludent că lingvistul trebuie să-și limiteze explicațiile referitoare la schimbare la influențele reciproce ale elementelor lingvistice, definite prin funcția cognitivă. Nu se mai poate susține nici că un sistem lingvistic în schimbare este autonom în vreun sens. Am încercat aici să ducem argumentarea dincolo de simpla catalogare a posibilităților, introducînd un corpus larg de dovezi referitoare la schimbările lingvistice observate în desfășurare. Pe baza acestor dovezi, putem afirma mai ferm că nu este posibil să realizăm o analiză a relațiilor structurale dintr-un sistem lingvistic și apoi să ne întoarcem la rela-

[4] În aceste observații, găsim un anumit sprijin în favoarea ideii că oamenii nu împrumută mult de la mijloacele de radiodifuzare sau din alte surse mai îndepărtate, ci, mai degrabă, de la aceia care sînt cu cel mult una sau două trepte înainte în ceea ce privește vîrsta sau distanța socială***.

* W. G. M o u l t o n, *Dialect Geography and the Concept of Phonological Space*, în: „Word", 1962, 18, p. 23—32.

** A. M a r t i n e t, *Economie des changements phonétiques*, Berna, 1955.

*** Faptul că influența altor vorbitori este mai mare decît aceea a radioului sau a televiziunii este explicabil prin atitudinea activă a participanților la comunicarea directă *(face-to-face)*, spre deosebire de caracterul pasiv al receptării, constatat în cazul radioului sau al televiziunii.

ţiile externe. Procesul de reciclare, schiţat aici, sugerează tipul de răspuns pe care îl putem da la problemele de bază ale cauzelor care declanşează schimbarea şi ale mecanismului prin care se produce schimbarea. Este posibil ca studiile ulterioare să modifice schiţa prezentată aici, dar datele din comunitatea lingvistică vor continua să constituie o parte esenţială a analizei schimbării lingvistice.

William Labov

EFECTUL MOBILITĂŢII SOCIALE ASUPRA COMPORTAMENTULUI LINGVISTIC*

Cercetările anterioare asupra structurii sociolingvistice din New York au inclus studiul cantitativ a cinci variabile ale sistemului fonetic.[1] Aceste variabile prezentau o structură regulată a stratificării sociale şi stilistice, în care comportamentul lingvistic era strîns legat de indici relevanţi ai statutului socioeconomic. În prezenta lucrare vor fi analizate, în continuare, modelele de stratificare sociolingvistică, luîndu-se în consideraţie o nouă dimensiune — mobilitatea socială. Fiecare strat sociolingvistic va fi împărţit în subgrupuri, în funcţie de „istoria" mobilităţii sociale a vorbitorilor. Astfel, va fi posibil să stabilim care dintre subgrupuri reprezintă tendinţa formală de comportament sociolingvistic în interiorul fiecărei clase şi să ne întrebăm dacă există o a doua formă de stratificare, în cadrul fiecărei clase, bazată pe mobilitate socială. În final, stratificarea sociolingvistică va fi reexaminată în lumina noilor informaţii privind mobilitatea socială, astfel încît modul în care se menţine o asemenea stratificare să poată fi pus într-o nouă lumină.

Mobilitatea socială în mecanismul unei schimbări fonetice de provenienţă rurală

Pentru detalii în legătură cu situaţia acestei insule, cf. nota marginală din L, M, p. 189.

Înainte de a analiza situaţia din New York, merită să fie semnalat faptul că, într-un studiu anterior asupra insulei Martha's Vineyard[2], s-a constatat că mobilitatea socială joacă un rol important în

[1] William Labov, *Phonological Correlates of Social Stratification*, în: Gumperz şi Hymes (ed.), 1964, p. 164—176. O expunere completă apare în *The Social Stratification of English în New York City*, Columbia University, 1964, disertaţie care urmează să fie publicată de către Centrul pentru lingvistică aplicată din Washington (apărută în 1966). Cf., de asemenea, *Reflexions of Social Processes in Linguistic Structures*, sub tipar (cf. Fishman (ed.), 1968, p. 240—251), şi *Hypercorrection by the Lower Middle Classas a factor in Linguistic Change*, sub tipar (cf. William Bright (ed.), 1966).

[2] William Labov, *The Social Motivation of a Sound Change*, în: „Word", 19, decembrie 1963, p. 273—306.

* William Labov, *The Effect of Social Mobility on Linguistic Behavior*, în: Stanley Lieberson (ed.), *Explorations in Sociolinguistics*, published by Indiana University, Bloomington, The Hague, 1966, p. 58—75.

mecanismul schimbării lingvistice. Variabila lingvisitcă studiată era centralizarea diftongilor /ay/ şi /aw/ în cuvinte ca *right, ride, my, about* şi *down.* Această schimbare fonetică era neobişnuită, datorită distribuţiei ei complexe în rîndul a numeroase grupuri etnice, profesionale, şi categorii de vîrstă ale populaţiei insulei şi, de asemenea, datorită faptului că extinderea centralizării era incompatibilă cu caracterul recesiv al acestei trăsături, care poate fi identificat în multe dialecte americane. Semnificaţia socială generală a acestei schimbări fonetice era asocierea ei cu o orientare pozitivă spre [viaţa din] Martha's Vineyard. Cei care se considereau autohtoni manifestau cea mai puternică centralizare, în timp ce aceia excluşi din această categorie sau care plecau în căutare de lucru pe continent nu prezentau fenomenul de centralizare a acestor vocale.

Analiza fenomenului centralizării diftongilor [ay] şi [aw] în Insula Martha's Vineyard.

Astfel, complexitatea distribuţiei acestei schimbări fonetice poate fi atribuită fenomenului de mobilitate socială. Generaţiile vîrstnice de pescari yanchei de la care a pornit această schimbare aveau în urma lor istoria unei evoluţii sociale descendente. Din cauza presiunilor sociale şi economice, ei au renunţat la poziţiile sociale ale bunicilor lor, de căpitani de vapoare sau de proprietari de pămînt, pentru a deveni simpli pescari de languste şi mici furnizori. Tinerii locuitori yanchei din insulă s-au împărţit în două grupuri: unii au plecat să studieze pe continent sau şi-au găsit de lucru la oraşe; ceilalţi au rămas pe insulă, avînd un nivel economic mai scăzut. Aceştia din urmă prezentau o centralizare puternică [a diftongilor], ceilalţi nu prezentau deloc acest fenomen. Cea mai puternică centralizare [a diftongilor] apărea la puţinele persoane care renunţaseră la ocupaţiile lor de pe continent şi se reintegraseră în viaţa socială de pe insulă.[3]

Un model mai simplu de mobilitate socială ascendentă a apărut la marele grup etnic portughez. Portughezii vîrstnici erau cu greu consideraţi autohtoni de către yanchei; ei ocupau poziţii social-economice inferioare pe insulă şi nu prezentau aproape deloc fenomenul *centralizării vocalelor.* Generaţiile portugheze tinere au ocupat poziţiile părăsite de yanchei şi au devenit negustori, consilieri municipali şi furnizori; fenomenul de centralizare devine din ce în ce mai accentuat la acest grup.

Este, de asemenea, un caz de hipercorectitudine.

Micul grup de indieni Gay Head suferise pierderea totală a poziţiei sale economice şi sociale, odată cu anularea statutului de rezervaţie, în 1870.[4] În ultimele decenii, ei şi-au reafirmat identitatea indiană şi au cerut serviciile şi drepturile sociale elementare pe care le impunea calitatea lor de cetăţeni. Ca şi în cazul portughezilor, la

[3] Acesta este modelul denumit *hipercorectitudine,* care apare mai jos, în discuţia asupra vorbirii din New York, ca un element important în cadrul mecanismului schimbării lingvistice.

Pentru definirea *hipercorectitudinii,* cf. L, M, p. 191—192.

[4] Guvernatorul statului Massachusetts a anulat statutul de rezervaţie al grupului Gay Head în 1870, invocînd faptul că locuitorii nu mai erau indieni, în urma căsătoriilor mixte cu negri. Ca atare, li s-au acordat privilegiile normale ale cetăţenilor, inclusiv plata impozitelor, şi s-a pierdut cea mai mare parte a teritoriului care, în mod tradiţional, aparţinea comunităţii. Detalii apar în William Labov, *The Social History of a Sound Change,* teză la licenţă la Universitatea Columbia, 1963.

Hipercorectitudine.

tinerii indieni Gay Head se observă o creştere a *centralizării*, care depăşeşte în cele mai multe cazuri pe aceea a yancheilor autohtoni.

Inovaţia lingvistică este dependentă deci de modificările statutului socioeconomic al vorbitorilor.

Astfel, este clar că complexitatea schimbării lingvistice reflecta o serie de mişcări sociale importante şi că *schimbarea lingvistică* nu putea fi înţeleasă fără analiza tiparelor de mobilitate socială de pe insulă. Pe de altă parte, datele lingvistice au adus o confirmare suplimentară analizei noastre sociale şi au pus în lumină trăsături care, altfel, ar fi putut fi pierdute din vedere. Mai mult, s-a dovedit că datele lingvistice facilitează recunoaşterea unui fenomen similar, în contexte diferite.

Studiul asupra Cartierului de est (Lower East Side)

Descrierea metodei de cercetare utilizate în New York.

Cercetarea din 1963—1964 asupra structurii sociolingvistice din New York urmărea să studieze o problemă asemănătoare de distribuţie complexă.[5] Descrierile anterioare ale englezei vorbite în New York relevaseră un cîmp foarte larg de variaţie în sistemul fonetic — variaţie atît de cuprinzătoare, încît conceptul de limbă ca sistem structurat, integrat, începea să pară fără sens.

Anchetele efectuate au sugerat că una dintre cauzele acestei fluctuaţii este faptul că, în New York, comportamentul lingvistic al locuitorilor variază în funcţie de poziţia lor socioeconomică. Această variabilă independentă a fost controlată şi studiată prin selecţionarea unor vorbitori adulţi cu situaţii sociale diferite, vorbitori nativi de limbă engleză, din Cartierul de est. [...] Cei 988 de adulţi anchetaţi [...] reprezentau o populaţie de 100 000 de oameni. Din acest număr au fost selecţionaţi la întîmplare 321 cetăţeni, care aveau ca limbă maternă engleza.[6] După 2 ani, 117 dintre ei se mutaseră sau muriseră, rămînînd numai 195 de subiecţi. Informaţiile lingvistice au fost obţinute de la 158 de subiecţi; cele mai detaliate anchete au fost realizate cu 122 de subiecţi.

Noţiunea de *stil* este utilizată cu sensul de variantă a limbii determinată de situaţia de comunicare.

Ancheta era menită să analizeze o altă dimensiune importantă a variaţiei, aceea a *stilului contextual*, în măsură în care aceasta este determinată de contextul imediat al discuţiei, de temă şi de atitudinea vorbitorului şi a ascultătorului. Această dimensiune a fost studiată sistematic prin procedee de anchetă care au dat la iveală, într-un mod parţial previzibil, o *gamă largă de stiluri*.[7] La una dintre extremităţile gamei stilistice se află *vorbirea obişnuită* sau *spontană*, care aproximează limba folosită în familie, în situaţii curente. Volumul cel mai mare al anchetelor a fost, totuşi, efectuat pentru *vorbirea*

Pentru procedeele de determinare *a gamei stilistice* a vorbitorilor, cf. L, SL, p. 81—82.

[5] Această cercetare a fost efectuată de autor şi de Michael Kae de la Colegiul Haverford. Studiile realizate sînt menţionate în trimiterile din nota 1.

[6] Aproape o treime din populaţie era reprezentată de nou-veniţii din Porto Rico şi nu includea nici un vorbitor cu engleza ca limbă maternă. Din totalul celor care aveau engleza ca limbă maternă au fost selectaţi 100% din grupurile socioeconomice 0—2 şi 6—9 şi 67% din grupurile 3—5.

[7] Problema esenţială este de a obţine vorbire obişnuită sau spontană într-o situaţie de anchetă pentru care vorbirea îngrijită este considerată ca adecvată din punct de vedere social. Tehnicile de depăşire a acestei dificultăţi sînt discutate în Labov, *Phonological Correlates*... citată în nota 1.

îngrijită, care este adecvată unei asemenea situații[8]. La o extremitate mai oficială se află stilul *citirii*, pronunțarea unor cuvinte individuale și *perechile minimale* contrastive, în care atenția vorbitorului este îndreptată direct asupra variabilei fonologice.

Pentru studiul cantitativ, au fost selecționate cinci variabile fonologice. Fiecare ocurență a fiecărei trăsături înregistrate pe bandă a fost notată pe un grafic codificat, care reprezintă gama posibilă a variației articulatorii. Valoarea medie a acestor evaluări pentru un anumit context stilistic constituie, în orice anchetă, informația de bază pentru analiza următoare — valoarea variabilei pentru o anumită persoană, într-un anumit stil.

Caracteristicile stratificării sociale și stilistice a variabilei (r).

Cel mai simplu caz este acela al variabilei (r)[9], reprezentînd ocurența lui (r) consonantic în poziție finală și preconsonantică: în *beard*, *beer*, *guard*, *car*, *board* și *bore*, dar nu și în *red*, *berry* sau *four o'clock*. Tabelul 1 reprezintă procentajul ocurențelor lui [r] constrictiv, în raport cu toate ocurențele lui (r).

Indicatorii statutului socioeconomic. Caracterul neunitar al acestor indicatori explică denumirea de clase socioeconomice, dată de W. Labov categoriilor în care grupează subiecții.

Tabelul 1 prezintă complexul tipic de regularități care caracterizează stratificarea socială și stilistică a variabilelor, în acest caz al variabilei (r). Clasele socioeconomice reprezintă subdiviziuni ale tabelului de mai sus [...], tabel bazat pe trei indicatori de importanță egală ai statutului productiv: ocupația capului familiei, gradul de instrucțiune a subiectului și venitul familiei (potrivit cu mărimea

Tabelul 1

Valorile medii ale lui (r) în funcție de stilul contextual și de clasa socioeconomică, pentru subiecții crescuți în New York care au fost anchetați integral

Stilul contextual	0—2 Clasa pauperă	3—5 Clasa muncitoare	6—8 Mica burghezie	9 Marea burghezie
Vorbirea obișnuită	02,5	04,0	04,0	19,0
Vorbirea îngrijită	10,5	12,5	20,5	32,0
Stilul citirii	14,5	21,0	27,0	37,0
Liste de cuvinte	23,5	35,0	61,0	47,0
Perechi minimale	49,5	55,0	77,5	60,0

[8] Nu s-a făcut nici o încercare de izolare a stilurilor vorbirii prin mijloace impresioniste. Stilul folosit în răspunsurile la anchetă este utilizat ca punct de referință, iar celelalte stiluri sînt definite prin elemente contrastive: anume apariția unuia sau a mai multor elemente contrastive legate de „canal", într-un ansamblu de situații de anchetă stabilite anterior.

[9] În notația folosită aici, (r) reprezintă o variabilă lingvistică, definită prin existența unei variații corelative ordonate cu alte variabile lingvistice sau extralingvistice; (r—1) reprezintă o anumită valoare a unei variabile, într-un exemplu; (r) — 22 reprezintă o valoare medie a indicelui într-un grup de exemple. Parantezele drepte, ca în [r], indică notația fonetică, iar *r* cursiv indică unitatea de pronunțare.

familiei)[10]. În general, modelul de stratificare socială este păstrat pentru fiecare stil[11], iar modelele similare ale stratificării stilistice se păstrează pentru fiecare grup. Astfel, deşi locuitorii New York-ului se deosebesc total prin modul de folosire a lui (r)[12], totuşi ei se şi aseamănă foarte mult prin direcţia modificărilor stilistice privitoare la sunetul (r).

O deviere importantă de la acest model apare în comportamentul micii burghezii[13], care depăşeşte marea burghezie în folosirea lui (r) în contexte mai oficiale. Acest model unificator nu este idiosincrasic aici: el reapare, în structuri similare, pentru alte variabile care, ca şi (r), reprezintă o schimbare lingvistică în curs.[14] Acest comportament „hipercorect" pare să caracterizeze cel de al doilea mare grup social, dată fiind poziţia sa extremă pe dimensiunea contextuală. Modelul limbii materne, folosit de aproape toţi copiii crescuţi în oraş, este respins ori de cîte ori se acordă atenţie procesului vorbirii şi este substituit cu modelul folosit de un grup exterior de referinţă.

Evaluarea este *inconştientă* în măsura în care subiectul nu posedă nici un fel de informaţii în legătură cu persoanele care utilizează o anumită formă lingvistică şi nici cu fenomenele lingvistice pe care anchetatorul le consideră relevante. Pentru problemele evaluării subiective a variabilelor, cf. L. SL, p. 73, 83.

Există o concordanţă remarcabilă la locuitorii originari din New York în ceea ce priveşte *evaluarea inconştientă* a variabilelor fonologice. Un test de reacţii subiective descris în articolele anterioare[15] a fost destinat să izoleze asemenea reacţii inconştiente la o anumită variabilă. Adesea s-a observat o uniformitate remarcabilă a răspunsurilor la acest test. Toţi cei 42 de subiecţi din New York aparţinînd categoriei de vîrsă între 18 şi 39 de ani au răspuns la acest test într-o manieră care indică în mod clar recunoaşterea situaţiei de prestigiu a lui (r), deşi un asemenea acord nu apărea în răspunsurile celor mai vîrstnici sau ale celor care locuiau în afara oraşului. O asemenea unanimitate în evaluarea lui (r) este paralelă cu direcţia uniformă a modificării stilistice în folosirea lui (r): ambele modele indică faptul că orice comportament normativ poate fi considerat mai consecvent decît realizarea reală a vorbirii (*performance*). Într-adevăr, este pre-

[10] Pentru detalii suplimentare şi pentru explicarea acestei proceduri dezvoltate de John Michael, vezi Labov, 1966. Gradul de instrucţiune al subiectului, ca indicator, dă rezultate echivalente cu gradul de instrucţiune al capului de familie (bărbat).

[11] În vorbirea îngrijită, toţi newyorkezii, cu excepţia vorbitorilor din marea burghezie, nu folosesc, de obicei, pe *r*; cifrele scăzute, în acest caz, nu prezintă diferenţe semnificative.

Autorul pare a sublinia caracterul convenţional al denumirilor date categoriilor socioeconomice identificate.

[12] Acesta este un exemplu de *stratificare fină*, în care aproape orice subdiviziune fină a ierarhiei socioeconomice este reflectată de o stratificare corespunzătoare a lui (r) Cazul lui (dh) discutat mai jos reprezintă tipul opus de *stratificare netă*.

[13] Asemenea denumiri ale claselor sînt folosite în mod obişnuit pentru a reprezenta diviziunile obiective, indicate în tabele. Vezi *Hypercorrection*..., citat mai sus, pentru o discuţie detaliată a acestui model.

[14] Aceste variabile sînt: (eh), deschiderea vocalei în *bad, ask, dance* etc., şi (oh), deschiderea vocalei în *low, coffee, talk, bore* etc.

[15] cf. Labov, 1966, capitolul 11. Subiecţii au ascultat 22 de propoziţii de pe o bandă de test şi au plasat vorbitorii pe o scară de profesii adecvate, de la speaker de televiziune pînă la lucrător în fabrică. În fiecare propoziţie dată, se urmărea o anumită variabilă şi reacţia inconştientă a ascultătorului la acea variabilă era determinată comparînd calificarea dată de el propoziţiei cu calificarea dată aceluiaşi vorbitor într-o propoziţie „zero", care nu conţinea nici una dintre variabilele în discuţie.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

ferabil să se definească comunitatea lingvistică newyorkeză ca un grup cu norme evaluative asemănătoare în privința limbii, decît ca un grup cu modele asemănătoare de realizare verbală.

Diferențele de realizare verbală nu împiedică existența unor norme evaluative similare în privința limbii.

Exemplul lui (r) este întărit de datele privitoare la alte patru variabile importante. În toate cele cinci cazuri, s-a obținut o structură regulată a variației sociale și stilistice; gradul de regularitate se manifestă prin faptul că grupuri de patru sau cinci subiecți s-au încadrat în model într-un mod predictabil. [. . .]

Mobilitatea socială în Cartierul de est

Utilitatea apelului la dimensiunea suplimentară a mobilității sociale.

Clasificarea socioeconomică a subiecților din Cartierul de est se bazează pe caracteristicile dobîndite de ei în perioade diferite ale vieții lor. Nivelul reprezentat de instrucțiune este cel mai vechi, ocupațiile reflectă hotărîri luate într-o perioadă mai tîrzie a vieții, iar venitul reflectă numai statutul actual. În multe cazuri, venitul în sine este o unitate de măsură insuficientă a statutului social — în cazul unui student, de exemplu, a cărui mobilitate socială este, cu o înaltă probabilitate, ascendentă, sau în cazul unui instalator cu șase clase, care poate continua să aibă un comportament caracteristic mai mult unui muncitor decît unui burghez, în ciuda nivelului ridicat al venitului. Aceste cazuri de „incongruență de statut social" nu sînt întotdeauna rezolvate printr-o evaluare egală a celor trei indicatori din cadrul indicelui socioeconomic. Au existat corelații mai sistematice între variabilele fonologice, și vechea analiză a statutului socioeconomic a fost limitată numai la cazurile în care exista o congruență de statut între cei trei indicatori.

Membrii oricărei clase diferă, de asemenea, între ei, în privința caracteristicilor care anticipează cei trei indicatori ai SSE (statutul socioeconomic). Ne-am aștepta ca statutul unei familii bine situate și ocupațiile să creeze o experiență socială care, la rîndul ei, să se reflecte în comportamentul lingvistic. Vorbitorii aparținînd micii burghezii, a căror mobilitate socială este ascendentă, ar trebui, într-adevăr, să difere de vorbitorii ai căror părinți au fost membri ai aceleiași clase sociale și care și-au menținut întotdeauna statutul de mică burghezie. Prima ipoteză mai evidentă ar fi că asemenea vorbitori „cu statut constant" ai clasei de mijloc exemplifică normele societății mic-burgheze mai complet decît vorbitorii cu mobilitate socială ascendentă, care au crescut într-un mediu muncitoresc. Ne-am aștepta ca membrii grupului „ascendent" să prezinte un comportament inegal și o realizare verbală inconsecventă, pentru că ei nu au fost educați în sensul normelor lingvistice ale micii burghezii suficient de devreme pentru ca normele să fie perfect asimilate. De aceea, structura stratificării sociale și stilistice ar apărea mai clar dacă am considera numai grupurile „constante", care de două generații aparțin aceleiași clase.

Acest raționament nu ia în considerație structura specifică a societății newyorkeze, în special faptul că mobilitatea socială ascendentă este normală, chiar normativă, pentru grupurile clasei mijlocii.

Subdiviziunea grupurilor sociale pe linia dimensiunii suplimentare a mobilității sociale clarifică, într-adevăr, viziunea noastră asupra stratificării sociolingvistice, dar exact într-un mod opus celui sugerat anterior.

Măsuri ale mobilității sociale

Indicatorii mobilității sociale.

Studiul inițial asupra Cartierului de est [...] oferă două date care pot servi ca măsuri ale *mobilității sociale:* (1) ocupația tatălui subiectului și (2) prima ocupație a subiectului după terminarea școlii. Combinarea acestor doi factori oferă o măsură generală a mobilității sociale.

În mod ideal, s-ar prefera o istorie a statutului social care ar face uz de toți cei trei indicatori ai scării SSE. Dar nivelul veniturilor și gradul de instrucțiune al părinților sînt greu de adaptat la etaloanele de astăzi. Datele legate de ocupație sînt mai sigure, cu posibilități mai mari de a fi comparate și oferă un mijloc exact de măsurare a mobilității sociale, care poate fi folosit în corelație cu indicele curent al statutului socioeconomic. Categoriile în care au fost încadrate ocupațiile sînt înregistrate după modelul utilizat pentru recensămînt, cu mici diferențe. Pentru studiul mobilității sociale este util să stabilim următoarele patru *nivele:*

Nivele sociale identificate.

Nivel	Ocupații
1	Specialiști, proprietari sau directori de întreprinderi mari și mijlocii.
2	Proprietari sau directori de întreprinderi mici, clerici negustori sau salariați din acest domeniu.
3	Meseriași, șefi de atelier etc.
4	Muncitori, persoane care prestează diferite servicii, salahori.

Această clasificare nu ne apare pe deplin justificată. Nivelele 1, 2 și 4, au o structură neomogenă.

Separînd proprietarii de clerici și muncitorii necalificați de salahori, conform modelului utilizat pentru recensămînt, ar fi fost posibil să folosim șapte categorii. Dar, în Cartierul de est, micii oameni de afaceri provin din negustori; de aceea, a fost mai conform cu realitatea să-i grupăm cu clericii. În cadrul ultimelor trei grupuri profesionale, ar fi greu de susținut că muncitorii care prestează o activitate semicalificată într-o fabrică, pentru salarii foarte mici, trebuie să fie plasați la un nivel superior polițiștilor, pompierilor, infirmierelor sau altor muncitori care îndeplinesc diferite servicii. În plus, statutul de salahor era acum cincizeci de ani mai răspîndit și aproximativ egal cu cel al unui muncitor necalificat de astăzi. De asemenea, va fi greu de susținut că un muncitor necalificat a urcat o treaptă socială pentru că tatăl lui fusese salahor. De aceea, cînd studiem mobilitatea socială este indicat să ne abținem de la a face distincții între aceste trei grupuri profesionale. Tipurile de mobilitate socială rezultate sînt următoarele:

Mobilitate	Istorie profesională
Ascendentă (A)	— Nivelul profesional al tatălui sau nivelul profesional cel mai vechi este mai scăzut decît nivelul actual și nu mai ridicat decît acesta.
Constantă (C)	— Nivelul profesional al tatălui sau nivelul profesional cel mai vechi este același ca și nivelul prezent.
Descendentă (D)	— Nivelul profesional al tatălui sau cel mai vechi nivel profesional este mai ridicat decît nivelul prezent și nu mai scăzut decît acesta.
Fluctuantă (F) (fluctuantă descendent)	— Nivelul profesional cel mai vechi (sau doar mai vechi) este mai ridicat decît nivelul profesional al tatălui și, de asemenea, mai ridicat decît nivelul prezent.

Tipuri de *mobilitate socială.*

Un al cincilea tip posibil, „Fluctuant ascendent", nu este suficient reprezentat.[16] Pentru a se corecta răspunsul oficial al subiectului la întrebarea privitoare la ocupația curentă, s-au folosit informații suplimentare despre actualul său statut. Unii subiecți nu au lucrat de mulți ani, depinzînd total de serviciile de asistență socială și trăind în condiții de sărăcie, la un nivel minim de subzistență; ocupațiile lor anterioare nu mai erau relevante. În afară de cazul în care și părinții lor trăiseră în aceleași condiții, ei au fost considerați persoane cu mobilitate descendentă. Femeile căsătorite au comunicat o informație suplimentară, în afară de ultima ocupație înregistrată: ocupația soțului. Cea dintîi este considerată ca o dată primară. În aproape toate cazurile de acest fel, nu exista nici o diferență între ocupația cea mai recentă și ocupația cea mai veche. În consecință, nu au apărut noi tipuri de mobilitate.

Distribuția socială a tipurilor de mobilitate

Partea superioară a tabelului 2 prezintă distribuția tipurilor de mobilitate la acei informatori al căror comportament lingvistic a fost înfățișat în tabelul 1. Date sigure referitoare la mobilitatea socială au fost obținute de la 77 din cei 81 subiecți.

Tipul „Fluctuant descendent" nu are nici o valoare imediată pentru analiză, deoarece cele opt categorii sînt distribuite în patru

[16] Ar fi dificil să detectăm un asemenea model din informațiile pe care le avem asupra majorității subiecților. Nu este neobișnuit ca prima ocupație a unei persoane să fie la un nivel relativ scăzut, ca expedient temporar în cariera sa ascendentă. Ar fi necesar să arătăm că această primă ocupație nu a implicat avansări ulterioare, pentru a stabili o clasă „fluctuantă ascendent".

Tabelul 2

Distribuţia tipurilor de mobilitate socială

Subiecţi	Tip de mobilitate	Clasa socioeconomică				
		0—2 Clasa pauperă	3—5 Clasa muncitoare	6—8 Mica burghezie	9 Marea burghezie	Toata clasele
Toţi subiecţii, crescuţi în New York care au fost anchetaţi integral	A	0	5	12	9	26
	C	9	13	4	0	26
	D	9	4	1	0	14
	F	1	3	3	1	8
	Toate tipurile	19	24	21	10	74
Toţi subiecţii crescuţi în New York	A	0	9	15	12	36
	C	10	14	6	0	30
	D	13	7	2	0	22
	F	2	5	3	1	11
	Toate tipurile	25	35	26	13	99
Toţi subiecţii	A	0	11	19	13	43
	C	17	19	9	2	47
	D	13	10	2	0	25
	F	10	12	9	2	33
	Toate tipurile	40	52	39	17	148

mici grupări. Mai mult, clasa aceasta nu constituie un tip consecvent. Unele persoane aparţinînd acestui tip sînt femei care au fost funcţionare, dar care s-au căsătorit cu muncitori; altele sînt persoane care au urmat, în mod normal, o cale ascendentă, dar care, ulterior, au devenit invalizi, au orbit sau au început să bea şi să folosească droguri.

Descrierea distribuţiei tipurilor de mobilitate socială pe baza datelor cuprinse în tabelul 2.

Cele trei tipuri principale de mobilitate, A, C şi D, formează o matrice cu 12 compartimente (de trei ori cîte patru), care este prezentată împreună cu cele patru grupuri stabilite în funcţie de SSE. Compartimentul A, pentru clasa pauperă, şi compartimentul D, pentru marea burghezie, sînt goale prin definiţie. Celălalt unic compartiment gol este compartimentul C, pentru marea burghezie. Absenţa unui grup constant al marii burghezii este un reflex al istoriei sociale specifice a Cartierului de est, care constituie o poartă de intrare pentru imigranţi şi un loc de educaţie pentru cei în ascensiune, dar, în mod normal, nu şi un cămin permanent pentru copiii proveniţi din rîndurile marii burghezii.[17]

Partea mijlocie a tabelului 2 prezintă o distribuţie a tipurilor de mobilitate pentru toţi informatorii adulţi care au fost crescuţi în New York, inclusiv cei chestionaţi fulger. Distribuţia este aproximativ aceeaşi pentru aceşti 99 de subiecţi, ca şi pentru grupul de bază de 74 de subiecţi. O distribuţie oarecum diferită apare în partea in-

[17] Un număr de subiecţi au crescut în alte părţi ale New York-ului şi de aceea este justificat să considerăm că această caracterizare este, în general, valabilă pentru oraş în întregime.

ferioară a tabelului, care enumeră tipuri reprezentînd subiecţii adulţi, inclusiv pe cei crescuţi în afara New York-ului. Este evident că tipul „fluctuant descendent" este mult mai bine reprezentat pentru informatorii externi decît pentru locuitorii New York-ului; această categorie reprezintă 22% din totalul subiecţilor, faţă de 11%, în celelalte părţi ale tabelului. Din mica burghezie, 2 persoane care aparţin grupului „constant" apar, de asemenea, printre subiecţii externi.

Efectul mobilităţii sociale asupra variabilelor lingvistice

Relaţia dintre distribuţia variabilelor lingvistice şi tipurile de mobilitate socială.

Datele cele mai numeroase şi mai sigure sînt oferite de cei 74 de subiecţi din categoria reprezentată în partea superioară a tabelului 2. Asocierea tipurilor de mobilitate cu comportamentul lingvistic va fi examinată, mai întîi, în cadrul acestui grup, folosindu-se eşantioane mai numeroase pentru coroborare, ori de cîte ori este posibil. În cadrul acestor grupuri, se pot face patru comparaţii: (1) între „D" şi „C", pentru clasa pauperă, (2) între „A" şi „C", pentru clasa muncitoare, (3) între „C" şi „D", pentru clasa muncitoare, şi (4) între „A" şi „C", pentru mica burghezie.

Pentru variabila (r).

Tabelul 3 prezintă relaţia dintre (r) şi tipurile de mobilitate pentru 66 de informatori născuţi în New York, chestionaţi pe larg şi care aparţineau tipurilor „A", „C" şi „D". Tabelul dă distribuţia valorilor medii ale lui (r) pentru fiecare tip de mobilitate, în cadrul fiecărei clase socioeconomice, pentru fiecare dintre cele cinci stiluri contextuale, de la vorbirea obişnuită la perechi minimale. În fiecare clasă socioeconomică, se poate observa asocierea regulată a tipului de mobilitate cu modul de folosire a lui (r). Dintre subiecţii aparţinînd clasei paupere, clasa „C" folosea forma de prestigiu [r] mult mai mult decît subiecţii de tipul „D". Reprezentanţii tipului „D" din clasa pauperă prezintă o tendinţă minimă de a folosi pe [r] în vorbirea îngrijită, tot aşa cum prezintă cel mai scăzut grad de recunoaştere a valorii de prestigiu a lui [r] în testele de reacţii subiective.[18] Grupul „A" prezintă, de departe, cele mai înalte valori ale lui (r) în cazul subiecţilor muncitori, iar grupul „C" pe cele mai scăzute. Este probabil surprinzător faptul că membrii tipului „D" aparţinînd clasei muncitoare nu prezintă valorile cele mai scăzute ale lui (r); pentru toate cele cinci stiluri, tipul „D" are valori intermediare între „A" şi „C". [. . .].

Membrii grupului „A" din mica burghezie prezintă un model arhetipal de *hipercorectitudine* în folosirea lui (r). În comparaţie cu grupul mai puţin numeros „C", aparţinînd micii burghezii, grupul „A" prezintă un cîmp mai larg de utilizare a lui (r), de la zero, în vorbirea obişnuită, pînă la 72, în stilul contextual cel mai oficial. Ambele grupuri „A" din rîndul clasei muncitoare şi al micii burghezii prezintă acest model hipercorect, depăşind standardul marii burghe-

[18] Vezi tabelul 5.

Tabelul 3

Distribuţia valorilor medii ale lui (r) în funcţie de stilul contextual, de clasa socioeconomică şi de tipul de mobilitate, pentru subiecţii crescuţi în New York care au fost anchetaţi integral

Stil contextual	Tipul de mobilitate	Clasa socioeconomică				
		0—2 Clasa pauperă	3—5 Clasa muncitoare	6—8 Mica burghezie	9 Marea burghezie	Toate clasele
Vorbirea obişnuită	A	*	12	4	18	10
	C	4	2	7	*	4
	D	2	5	*	*	3
	Toate tipurile	3	6	5	18	
Vorbirea îngrijită	A	*	17	23	34	26
	C	14	8	20	*	12
	D	3	15	*	*	7
	Toate tipurile	8	12	22	34	
Stilul citirii	A	*	23	29	35	29
	C	17	16	21	*	16
	D	4	26	*	*	12
	Toate tipurile	10	19	27	34	
Liste de cuvinte	A	*	58	62	49	57
	C	40	27	48	*	37
	D	11	45	*	*	26
	Toate tipurile	28	37	58	49	
Perechi minimale	A	*	72	72	57	67
	C	70	46	54	*	56
	D	31	70	33	*	44
	Toate tipurile	53	57	68	57	

* Nici un caz de acest tip.

zii în cazul limbajului mai oficial. De aceea, putem conchide că modelul hipercorect este mai caracteristic mobilităţii ascendente decît apartenenţei la un anumit grup socioeconomic.[19]

Dat fiind că aceste comparaţii se referă la un număr mic de oameni, în cele mai multe cazuri cifrele nu sînt concludente pentru orice variabilă, în orice stil.[20] Dar repetarea comparaţiei, în mai multe

[19] Această sugestie este generalizată pentru a include stratificarea lingvistică în ansamblu, în New York, în secţiunea de concluzii a acestui studiu. Pentru rolul hipercorectitudinii în schimbarea lingvistică, vezi *Hypercorrection*...

[20] O mare cantitate de diferenţe dintre grupurile „A" şi „C" se datorează unui singur membru al grupului „C", pentru care valorile lui (dh) sînt ridicate. Acest subiect este un instalator, al cărui venit mare ridică indicele său socioeconomic obiectiv la nivelul grupului micii burghezii — el reprezintă deci un exemplu de incongruenţă a statutului. În afara valorilor lui, grupul „C" prezintă un nivel considerabil mai scăzut al lui (dh).

stiluri și pentru cîteva variabile, duce la o confirmare deplină a faptului că aceste diferențe se numără, într-adevăr, printre caracteristicile lingvistice ale subiecților. Putem face investigații suplimentare, pentru a vedea dacă acești subiecți sînt tipici, analizînd un eșantion mai cuprinzător — unul incluzînd regiuni chestionate fulger, în care (r) nu este pronunțat, în vorbirea locală obișnuită, în poziții finale sau preconsonantice [. . .]. Tabelul 4 descrie distribuția lui (r) în cazul vorbirii îngrijite, pentru 99 de subiecți.

Distribuția lui (r) la vorbitori din regiuni în care acesta nu este rostit, în raport cu mobilitatea socială.

Tabelul 4

Distribuția valorilor medii ale lui (r) în funcție de clasa socioeconomică și tipul de mobilitate, pentru vorbirea îngrijită a tuturor subiecților

Tipul de mobilitate	0—2 Clasa pauperă	3—5 Clasa muncitoare	6—8 Mica burghezie	9 Marea burghezie	Toate clasele
A	*	11	25	37	29
C	08	07	18	*	09
D	03	12	*	*	07
Toate tipurile	06	09	23	37	

* Nici un caz de acest tip.

În general, acest tabel indică o creștere legată de mobilitate, diferențe mai mari aparînd la grupurile claselor mijlocii și cele mai mici la grupurile inferioare [. . .]

Răspunsuri la testele de evaluare subiectivă în funcție de tipul de mobilitate

Gradul ridicat de concordanță în recunoașterea normelor clasei mijlocii în vorbirea îngrijită se reflectă prin trei tipuri diferite de date care reies din cercetarea asupra Cartierului de est: prin modele regulate de stratificare stilistică, prin răspunsuri la teste de reacții subiective și prin răspunsuri la întrebări directe, referitoare la valori asociate cu limba. În toate aceste surse, găsim confirmarea următoarei scheme:

Diferențieri ale răspunsurilor la testele de evaluare subiectivă, în funcție de tipurile de mobilitate socială.

1) Gradul cel mai înalt de uniformitate în adeziunea la aceste norme și valorile extreme apar în al doilea grup social, în ordinea ierarhică.
2) Valori mai moderate apar la cel mai înalt grup social.
3) Cel mai mic grad de recunoaștere a valorilor clasei mijlocii în ceea ce privește limbajul se întîlnește la grupul cu statutul social cel mai scăzut. Pentru multe tipuri de date, există o demarcație netă în această privință, între clasa pauperă și toate celelalte clase.

Tabelul 5 prezintă răspunsurile la testele de reacție subiectivă pentru (r) și (dh)[21], pentru adulții crescuți la New York și care au

[21] Testul de reacții subiective pentru (dh) reprezintă actualmente un adaos la reacția față de (dh) și (th).

Tabelul 5

Evaluări subiective ale lui (r) și (dh), în funcție de clasa socioeconomică și de tipul de mobilitate, pentru subiecți crescuți la New York care au fost anchetați integral

Tipul de mobilitate	Clasa socioeconomică				
	0—2 Clasa pauperă	3—5 Clasa muncitoare	6—8 Mica burghezie	9 Marea burghezie	Toate clasele
	Proporția lui (r) — reacție pozitivă				
A	*	2/5	11/12	6/8	19/25
C	4/8	8/13	2/4	*	14/25
D	1/7	2/3	*	*	3/10
Toate tipurile	5/15	12/21	13/16	6/8	
	Proporția lui (dh) — reacție pozitivă				
A	6/8	5/5	10/11	8/9	29/33
C	6/8	11/13	3/4	*	20/25
D	3/7	2/4	*	*	5/11
Toate tipurile	15/23	19/22	13/15	8/9	

* Nici un caz de acest tip.

răspuns la toate întrebările. În cazul sunetului (r), se poate vedea că datele corespund uzului curent descris în tabelul 4. Unsprezece din 12 persoane din grupul „A" al micii burghezii au răspuns într-un mod care arată că au recunoscut prestigiul folosirii lui (r). Nu apare nici o diferență în interiorul clasei muncitoare, dar în interiorul clasei paupere este evident faptul că grupul „D" este practic în afara sistemului de valori care guvernează comportamentul celorlalte subgrupuri. Numai una din șapte persoane din grupul „D" al clasei paupere a dat un răspuns pozitiv referitor la (r).

În cazul lui (dh) există o corespondență și mai strictă cu datele vorbirii. Din nou, grupul „A" din mica burghezie prezintă gradul cel mai înalt de concordanță, deși nu în mod semnificativ mai înalt decît grupul „A" al marii burghezii. Clasa muncitoare prezintă, de asemenea, un grad înalt al consensului referitor la valoarea acestei variabile, grupul „A" fiind totuși mai consecvent decît grupul „C". Singura deviere semnificativă de la o reacție sensibilă la (dh) s-a înregistrat în grupul „D" al clasei paupere, singurul care — repetăm — nu a urmat un model regulat de stratificare stilistică.

Concluzii și implicații suplimentare

Se poate considera că engleza vorbită în Cartierul de est prezintă o stratificare socială și acest lucru apare confirmat de un mare număr de exemple. Valabilitatea acestor constatări este dată de numeroase seturi de corelații și verificări în cadrul analizei, precum și de coroborarea independentă, într-o altă analiză, cu un tip complet diferit.[22] Constatările privitoare la relația dintre tipul de mobilitate și statutul socioeconomic, precum și comportamentul lingvistic al subiecților au fost descrise anterior. Este greu de afirmat cu toată certitudinea că micile compartimente ale eșantionului sînt tipice pentru acelea identificate la nivelul întregii populații. Deci, concluziile acestei lucrări trebuie să fie considerate drept ipoteze care necesită o confirmare ulterioară.

Constatarea cea mai importantă a acestei discuții este faptul că, în ceea ce privește comportamentul lingvistic, un grup de vorbitori cu o mobilitate ascendentă este mai apt să se apropie de grupul socioeconomic superior imediat următor, decît de acel grup cu care vorbitorii sînt asociați în mod curent. În ciuda faptului că se așteaptă ca acești vorbitori să prezinte indicii originii lor de clasă, prin păstrarea modelelor de comportare ale grupului social inferior imediat următor, se petrece exact fenomenul invers. Această constatare se leagă de ideea potrivit căreia comportamentul lingvistic reflectă participarea la un grup de norme care sînt larg recunoscute în toate (sau în aproape toate) segmentele comunității. Această observație poate fi detaliată în modul următor:

1) Persoanele cu mobilitate ascendentă adoptă normele unui grup de referință exterior, de regulă, normele grupului superior imediat următor, cu care sînt în contact.[23]

2) Un grup caracterizat printr-o istorie de stabilitate socială tinde să fie guvernat mai mult de propriile sale norme lingvistice — mai precis, tinde să capete un echilibru în cadrul căruia normele proprii și externe sînt reflectate de o realizare verbală destul de consecventă, fără un cîmp larg de schimbări de stil.

3) O categorie cu mobilitate descendentă deviază prin neacceptarea modelelor normative pe care le recunosc celelalte segmente. Aici este vorba despre un grup de indivizi care deviază de la subgrupul principal în care au fost crescuți [. . .].

În studiile anterioare, s-a sugerat că o comunitate lingvistică poate să fie definită ca un grup de vorbitori care au în comun o serie de valori privitoare la limbă. Am putea amplifica această sugestie afirmînd că, într-o societate urbană, stratificarea lingvistică este mai degrabă reflectarea directă a unor serii principale de valori sociale, decît a unor serii de deprinderi produse în urma unui contact strîns și care se diferențiază prin discontinuități în sistemul de comunicare.

Problema mobilității sociale trebuie privită diferențiat, în funcție de tipul de societate luat în considerație. În condițiile societății românești contemporane, accentuarea mobilității sociale se referă la schimbarea structurii socioprofesionale, ca rezultat al evoluției tehnicii și al creșterii fluctuației profesionale, și la schimbarea structurii categoriilor tradiționale care continuă să existe. În societățile împărțite în clase strict ierarhizate, mobilitatea socială are un alt conținut, iar aderiunea la normele clasei imediat superioare traduce o atitudine determinată de dependența dintre statutul de clasă și nivelul economic al indivizilor. Fiecărui tip de mobilitate socială îi corespunde o anumită concepție de viață, reflectată și în planul comportamentului lingvistic (prin adoptarea

[22] Vezi capitolul 3 din *The Social Stratification of English in New York City*, citată, pentru o discuție asupra cercetării din magazinele universale din New York.

[23] Rezultă că relativ puțini vorbitori sînt influențați de modelele verbale auzite la radio și televiziune. Pare a fi necesar, de regulă, un anumit tip de contact personal.

normelor lingvistice ale grupului superior, consecvența față de normele grupului respectiv sau refuzul de a accepta norma de prestigiu recunoscută).

Într-un oraș mare ca New York, răspîndirea diferențiată a unei trăsături lingvistice nu poate fi explicată în termeni de densitate diferențiată în rețeaua comunicării. Oricine poate fi influențat de modelele de prestigiu folosite la radio și televiziune. Dacă o persoană împrumută un element de prestigiu de la un grup exterior, se poate afirma că acest act simbolizează mai mult decît recunoașterea valorilor acelui grup; faptul simbolizează adoptarea cel puțin a unora din aceste valori ca fiind decisive pentru propriul comportament lingvistic. Acest act este caracteristic unei persoane cu o mobilitate socială ascendentă. Astfel, majoritatea locuitorilor New York-ului pot cădea de acord asupra tipului de vorbire potrivit ocupațiilor cu un prestigiu ridicat; dar acest lucru nu determină același mod de comportament pentru toți. Pentru mulți newyorkezi, aplicarea valorilor clasei mijlocii este limitată de conflictul cu alte valori — adică de sistemul valoric simbolizat de limbajul lor de grup, folosit începînd din adolescență. Indivizii cu o mobilitate ascendentă prezintă o tendință maximă de a aplica la propriul lor comportament valorile unui grup extern de referință. În consecință, observăm că tipurile de mobilitate oferă o bază la fel de bună sau chiar mai bună decît poziția socioeconomică, pentru stratificarea vorbirii în New York. Totalurile pe verticală din partea dreaptă a tabelului 3, pe coloana 8, sînt comparabile cu totalurile pe orizontală[24], în privința identificării nivelelor discontinue. Diferența în comportamentul grupului de referință, reflectată de *tipurile de mobilitate*, poate deci să fie privită ca o variabilă care intervine între stratificarea socială și lingvistică [. . .].

Cf. explicația dată în nota marginală din L, M, p. 193—194.

Tipurile de mobilitate socială — criteriu de descriere a stratificării vorbirii.

Două moduri de abordare a *schimbării lingvistice:* în raport cu sistemul limbii și în raport cu cadrul social în care este utilizată limba.

John J. Gumperz

ASUPRA ETNOLOGIEI SCHIMBĂRII LINGVISTICE*

Schimbarea lingvistică, în sensul în care acest termen este folosit în mod curent, se referă la două feluri de preocupări: istoria internă sau lingvistica istorică — reconstrucția protolimbilor din texte istorice moderne — și istoria externă sau „istoria limbii", care consideră schimbările formelor lingvistice în legătură cu cadrul lor socioeconomic [. . .]. Interesul pentru metodologie i-a determinat pe lingvești să se concentreze asupra unor *sisteme gramaticale omogene unice*. Pe de altă parte, cei care au cercetat comportamentul verbal în anumite comunități au negat posibilitatea aplicării metodelor formale în domeniul lor de cercetare.

Cf. opinia lui Voegelin asupra necesității revizuirii ipotezei monolitice a limbajului", în Sebeok (ed.), *Style in Language,* Cambridge, Mass., 1960, p. 57—68.

[24] Aceste totaluri pentru clasele de mobilitate și pentru clasele socioeconomice includ compartimente mici, cum ar fi grupul „D" din mica burghezie, care nu sînt reprezentate independent în tabele.

* John J. Gumperz, *On the Ethnology of Linguistic Change,* în: W. Bright (ed.), *Sociolinguistics,* The Hague, Paris, 1966, p. 27—38.

Istoria limbii a rămas astfel la periferia ambelor discipline, o temă de abordat, după cum spune M a l k i el, într-o sală de conferințe prietenoasă, în care lingviștii sînt gata să discute cu cercetătorii preocupați de aspectul istoric probleme curente cu implicații largi, dar nu un subiect care se pretează la o investigație formală.

Există însă semne de schimbare a acestei atitudini. Sociologii au devenit din ce în ce mai conștienți de valoarea indicilor lingvistici pentru studiile lor. A reînviat interesul pentru limbă ca indice al stratificării sociale și pentru rolul schimbării lingvistice în procesul modernizării. Cercetări recente au pus în evidență cîteva cazuri de evoluție a schimbării codului lingvistic, în unele comunități minoritare din America. Mai mult, lingvistica manifestă o preocupare crescîndă pentru legarea structurilor gramaticale de aspecte mai largi ale comunicării.

Pe măsură ce aflăm mai multe lucruri despre detaliile comportamentului verbal în comunități distincte din punct de vedere lingvistic, devine mai clar faptul că nu este neapărată nevoie ca limitele unei anumite limbi sau dialect să coincidă cu acelea ale unei comunități definite din punct de vedere social* și că variația lingvistică și contactul dintre limbi sînt, de multe ori, tratate mai bine drept probleme intra- decît intergrup. O comunitate lingvistică unică poate cuprinde, în limitele ei, atît grupuri relicvă, care păstrează forme de mult ieșite din uz în alte părți ale comunității, cît și grupuri inovatoare, care suferă o schimbare rapidă. Pe de altă parte, în societățile bilingve, vorbitorii prezintă grade diferite de competență. Unii stăpînesc ambele limbi la fel de bine; alții vorbesc numai o limbă, în mod obișnuit, și o cunosc pe cealaltă doar superficial. *Analiza comparativă* a comportamentului verbal al unor astfel de populații, în raport cu caracteristicile lor sociale, trebuie să reflecte procese de schimbare lingvistică în curs de desfășurare, similare celor studiate mai înainte prin analiza textelor. Studiul de față cuprinde o astfel de analiză. El încearcă să descrie un proces de schimbare în interiorul unei comunități, folosind metodele anchetei, a observării participanților și a experimentului controlat, așa cum sînt utilizate în mod obișnuit în cercetarea antropologică de teren.

Luăm ca punct de plecare studiul formelor lingvistice, dar evaluăm distribuția acestora în termeni sociali.

Orice studiu de acest fel presupune, desigur, o teorie a proceselor care guvernează difuzarea formelor lingvistice. De fapt, cele mai multe din studiile anterioare se bazează, de asemenea, pe o astfel de teorie, fie explicit, fie implicit. Totuși, majoritatea studiilor asupra schimbării lingvistice operează cu un model ierarhic simplu al societății, model în care populațiile sînt privite ca fiind segmentate într-o serie de grupuri discontinue, diferențiate cu ajutorul unor categorii cum ar fi clasă, castă, ocupație, sex etc. Se consideră că, în interiorul acestei structuri, inovațiile se răspîndesc de sus în jos pe scara ierarhiei sociale, dintr-un dialect sau o limbă în altul, prin imitație generată de prestigiu. Termenul definește situația în care grupurile inferioare sau cu mai puțin prestigiu adoptă forme folosite de cele cu o poziție socială superioară. Ipoteza de bază este că fiecare categorie

Lipsa unei relații biunivoce între limbi sau dialecte și comunitățile sociale. Pentru definirea și clasificarea comunităților lingvistice, cf. studiile din capitolul Comunitatea lingvistică.

Pentru acest tip de analiză, cf. și studiile lui W. L a b o v din acest capitol.

Teoriile asupra difuzării inovațiilor lingvistice se bazează pe un model ierarhic simplu al structurii societății.

Cf. în acest sens, și observațiile lui W. L a b o v asupra *mecanismului schimbării lingvistice*, în volumul de față.

* H, E; G, T.

Difuzarea inovațiilor prin imitarea grupurilor cu prestigiu social nu constituie o explicație suficientă pentru situația din comunitățile actuale.

folosește o formă specifică de vorbire sau un idiom distinct de altele. În sprijinul acestui punct de vedere se pot găsi dovezi în textele istorice, în care forme utilizate la început numai de clasele dominante s-au generalizat și s-au integrat în vorbirea obișnuită. Dar acest model nu permite explicarea comportamentului în comunitățile actuale. Bloomfield* arată, în termenii frecvenței interacțiunii dintre indivizi sau subgrupuri, că difuziunea unidirecțională a inovației de sus în jos trebuie să ducă cu timpul la omogenitate lingvistică.

Totuși, experiența de teren ne demonstrează că aceste comunități lingvistice sînt întotdeauna diversificate Deși regiunile pot să difere în privința extensiunii totale a distanței lingvistice interne, există întotdeauna un anumit grad al variației stilistice sau dialectale. Ținînd seama de acest fapt, Fischer** a propus o ipoteză modificată, care sugerează un proces de schimbare în două etape: grupul cu un prestigiu mai mic imită grupurile cu un prestigiu mai mare, pentru a deveni mai asemănător cu ele, dar acestea, la rîndul lor, introduc noi schimbări, pentru a menține distincția socială [. . .].

Ipoteza lui Fischer asupra modului de producere a inovațiilor lingvistice.

Această teorie permite atît eliminarea vechilor distincții, cît și crearea altora noi și, în felul acesta, poate explica multe cazuri de schimbare a codului lingvistic, precum și răspîndirea limbilor standard.

Imitația datorată prestigiului nu se produce în toate cazurile. Exemple.

S-a observat, de multe ori, că însuși procesul care are drept rezultat înlocuirea unui dialect sau a unei limbi minoritare conduce, de asemenea, la formarea unor noi elite profesionale și sociale și la noi distincții lingvistice, bazate pe acestea. Dar mai rămîn totuși cîteva probleme nerezolvate. Nu există nici o explicație pentru numeroasele cazuri în care *imitația* datorată prestigiului nu operează. Emeneau*** citează, în special, cazul triburilor *toda, kota* și *badaga,* din India de sud. Aceste triburi au trăit mai multe sute de ani împreună, în relații asemănătoare relațiilor de castă. Tribul toda este, în mod clar, în vîrful acestei ierarhii sociale, iar triburile kota și badaga îi fac numeroase servicii. Cu toate acestea, fiecare grup continuă să-și vorbească propria limbă, În mod similar, se pot întîlni grupuri multilingve pe tot cuprinsul Asiei și Africii, ca și în America de nord și centrală. Dacă în cadrul acestor grupuri ar opera legea imitației datorate prestigiului și a schimbării în vorbirea elitei, ar trebui ca grupurile inferioare să-și părăsească limba(ile) și să adopte un dialect derivat din limba de prestigiu, ceea ce nu se întîmplă.

Toda, kota și *badaga* sînt triburi care vorbesc limbi dravidiene distincte, care poartă aceleași nume.

Alte probleme sînt legate de direcția de răspîndire a inovației. În studiul asupra dialectelor de castă ale limbilor *tamil* și *tulu,* din India de sud, Bright și Ramanuyan**** au arătat că inovațiile din cadrul dialectelor castelor inferioare nu pot fi explicate prin împrumuturi din dialectele brahmane. În consecință, ei sugerează faptul că, într-o societate împărțită în caste, fiecare grup poate inova în

Tamil și *tulu* sînt limbi dravidiene vorbite în India de sud (în sud-est și, respectiv, în sud-vest), diferențiate în funcție de caste. Brahmanii reprezintă casta sacerdotală, prima dintre cele patru caste indiene.

* L. Bloomfield, *Language or Ideas?*, în: „Language", 12, nr. 2, 1936.

** J. L. Fischer, *Social Influences on the Choice of a Linguistic Variant,* în: „Word", 1958, 14, p. 47—56.

*** M. B. Emeneau, *Brahui and Dravidian Comparative Grammar,* Berkeley, California, 1962.

**** Bright și Ramanuyan, 1964.

mod independent. Aceste obiecţii indică necesitatea unui mod mai complex de abordare a problemei răspîndirii inovaţiei. În această privinţă, lingvistica este îndatorată ştiinţelor sociale, pentru că tocmai componentele sociale ale modelului trebuie să fie revizuite. În primul rînd, trebuie să se înlăture implicaţiile unui termen atît de general ca prestigiul, asupra interacţiunii verbale reale. În al doilea rînd, nu este destul de clară relaţia dintre categoriile sociale pe care se bazează modelul ierarhic al societăţii şi grupurile reale din diferite societăţi. În al treilea rînd, tehnicile de anchetă lingvistică trebuie adaptate modelului revizuit. Făcînd un prim pas către rafinarea teoriei, abordăm problema nu în termenii procesului istoric, ci în aceia ai comportamentului verbal.

Necesitatea revizuirii modelului social pe care se bazează cercetările asupra schimbării lingvistice. Cf. şi apelul lui W. Labov la un element nou: mobilitatea socială a diverselor grupuri.

S-a observat că, din punctul de vedere al interacţiunii sociale, distribuţia variantelor lingvistice în comunităţile actuale prezintă, de obicei, două forme: variaţia DIALECTALĂ sau interpersonală apare la grupurile distincte din punct de vedere social sau geografic. Pe de altă parte, variaţia SUPRAPUSĂ sau intrapersonală reflectă modificări ale limbii la indivizi consideraţi separat. Trăsăturile vorbirii dialectale reflectă istoria personală a unui individ. Ele indică originea sa familială şi toate schimbările ulterioare în afilierea de grup, adică dacă s-a deplasat dintr-o arie în alta sau dacă poziţia lui socială a suferit anumite schimbări.

Cf. şi observaţiile din G, C, precum şi precizarea din B, D asupra valorii de *indice diagnostic* a limbii.

Variaţiile suprapuse oglindesc activităţile în care este angajat, în mod obişnuit, un individ, în viaţa de toate zilele. De cîte ori vorbeşte, el alege dintr-un şir de moduri alternative de exprimare a intenţiilor sale, folosind, de exemplu, un grup de forme faţă de şeful său, altul faţă de colegi şi poate altul faţă de copiii săi. Într-o societate monolingvă, alegerea este limitată la variante ale aceleiaşi limbi. În societăţile bilingve sau bidialectale, alegerea între două dialecte sau două limbi poate îndeplini aceleaşi funcţii sociale ca şi variantele stilistice în societăţile monolingve.

În ultimă instanţă, alegerea formei lingvistice este întotdeauna o chestiune de libertate individuală, dar în măsura în care au conotaţii general înţelese, asemenea alegeri trebuie să se conformeze unor moduri instituţionalizate de simbolizare a relaţiilor sociale.* De aceea, este necesară cunoaşterea prealabilă a totalităţii dialectelor, a limbilor, a stilurilor folosite în acea comunitate, şi a regulilor etichetei lingvistice care guvernează utilizarea lor. În plus, modelele variaţiei suprapuse diferă de la un subgrup la altul, chiar în cadrul aceleiaşi comunităţi. De aceea, trebuie ca populaţiile să fie definite cu atenţie.

Cf. şi noţiunile de *matrice a comunicării* şi *matrice a codurilor*, în *Glosar*, şi paragraful *Reguli de coocurenţă* din ET, S

Un studiu care urmăreşte să pună în evidenţă atît variaţia suprapusă cît şi variaţia dialectală poate fi conceput în două feluri: el poate lua forma unei cercetări cuprinzătoare, bazate pe eşantioane întîmplătoare, în concordanţă cu criteriile sociale stabilite prin cercetări sociologice coordonate** sau poate lua forma unui studiu antropologic al uneia sau al mai multor comunităţi restrînse, ca în cazul de faţă.

* J. J. Gumperz, *Linguistic an Social Interaction in Two Communities*, în: „American Anthropologist", 1964, 66, nr. 6, part. 2, p. 137—153.

** W. Labov, *Phonological Correlates of Social Stratification*, în: „American Anthropologist", 1964, 66, nr. 2, p. 164—176.

Prezentarea caracteristicilor socio-economice ale comunității din Hemnesberget (Norvegia).

Aceste metode au fost folosite în comunitatea lingvistică din Hemnesberget, o așezare comercială cu aproximativ 1 300 de locuitori, situată în mijlocul fiordului Rana, în Norvegia de nord. Pînă în secolul al XIX-lea, regiunea Rana, situată într-una din cele mai puțin locuite părți ale Europei, era, în mare măsură, sub dominația unei elite restrînse, formate din proprietari de pămînt, negustori și funcționari de stat. Aceștia posedau vaste întinderi de pămînt și exercitau un monopol oficial recunoscut asupra comerțului. Existau mari deosebiri de avere și de instrucțiune între ei și majoritatea populației, care era formată din arendași, pescari, muncitori agricoli și servitori. În 1868, monopolurile comerciale au fost abolite și pămîntul a revenit treptat altor categorii de locuitori. Regiunea este acum populată de mici fermieri, care își cîștigă existența vînzînd lapte, cherestea, construind bărci și pescuind.

În ultimii zece ani a existat o tendință din ce în ce mai accentuată de specializare și concentrare a meseriașilor și muncitorilor în două centre comerciale locale: Mo și Hemnesberget. Astfel, ca rezultat al abolirii monopolurilor comerciale și al creșterii rentabilității industriei construcției de bărci, care sînt exportate în regiunile de pescuit lipsite de păduri, din nordul îndepărtat, populația din Hemnesberget a crescut, între 1865 și 1900, de la 100 la 1 000 de locuitori. Cîțiva factori ecologici au contribuit la această dezvoltare. Înaintea perioadei postbelice de construire de drumuri, Hemnesberget era centrul natural de comunicație al regiunii. Era situat în mijlocul fiordului și avea un port care permitea accesul liber la mare în timpul iernii. Era un centru religios încă din evul mediu. În plus, pescarii-fermieri obișnuiau să-și depoziteze aici bărcile și uneltele pentru pescuit în timpul iernii.

Datorită politicii guvernului de dezvoltare economică, din ultimele trei decenii, regiunea Rana s-a transformat într-un puternic centru al industriei fierului și oțelului. Populația regiunii Mo-i-Rana, de la capătul fiordului, a crescut de la aproximativ 1 000 de locuitori în 1920, la aproape 20 000 în 1960, mai ales datorită emigrării din sudul Norvegiei și din regiunea Trondheim. În orașul Mo, dezvoltarea se reflectă prin construirea a numeroase magazine universale, hoteluri, restaurante și cinematografe. S-a terminat de curînd o cale ferată, care leagă Trondheim de Mo-i-Rana și merge mai departe, pînă la Bod, iar rețeaua rutieră se îmbunătățește continuu. Dar Hemnesberget este relativ puțin afectat de această dezvoltare. Deși există o cursă maritimă zilnică spre Mo și două autobuze care fac legătura cu gara din apropiere, iar cîțiva locuitori fac naveta la Mo cu mașina proprie sau cu motocicleta, pentru majoritatea locuitorilor viața gravitează în jurul orașului natal. Anchetele noastre au arătat, de exemplu, că evenimentele din Mo-i-Rana sau din împrejurimile sale nu-i preocupă decît în mică măsură pe acești locuitori. Din punct de vedere economic, așezarea de la Hemnesberget depinde de industria forestieră a districtului. Producția este axată pe folosirea cherestelei ieftine, procurată din districtele învecinate și folosită pentru construirea bărcilor și a vapoarelor. În plus, mai există un joagăr, două fabrici de mobilă relativ noi, care produc uși și cadre pentru ferestre și o altă fabrică de bărci de agrement pentru export. [. . .]

Majoritatea populației provine din medii instruite și prezintă un puternic simț al identificării cu interesele comunității locale. Există, totuși, cîteva distincții interne importante. Distingem patru grupuri socioeconomice: 1. meșteșugari (care pot sau nu să aibă un atelier propriu) și muncitori; 2. proprietari de magazine, care vînd pe plan local; 3. negustori en gros, care cumpără și vînd bărcile produse în localitate și care furnizează unelte și provizii de tot felul pentru fermieri și pescari; 4. funcționari de stat și directori de fabrici.

În Norvegia există astăzi două limbi oficiale: *bokmål* și *nynorska* (denumită și landsmål). Bokmål este o variantă a danezei, adoptată ca limbă literară în Norvegia — dat fiind faptul că această țară a fost trei secole stăpînită de danezi (sec. XVI—XIX) — și influențată de dialectele locale. Nynorska este o limbă literară creată în sec. XIX, ca reacție față de influența daneză — exclusiv pe baza elementelor din dialectele norvegiene. Bokmål pare a avea totuși o utilizare mai largă.

Voi folosi termenul de „repertoriu verbal" pentru a indica totalitatea formelor de vorbire folosite de locuitorii din Hemnesberget în interacțiunile lingvistice semnificative din punct de vedere social. Acest repertoriu poate fi reprezentat ca un șir de variante lexicale, fonologice și gramaticale, suprapuse, din care vorbitorul le alege pe cele cerute de regulile etichetei lingvistice curente în Hemnesberget. La o extremă a acestui șir, vom găsi forme care sînt, de obicei, socotite ca făcînd parte din dialectul local: rana målet. Acest dialect constituie limba maternă, transmisă de părinți copiilor și general folosită în vecinătate, în grupuri de joacă și de prietenie. La cealaltă extremă se află varietatea nord-norvegiană a limbii standard, bokmål sau riksmål, ca să folosim numele ei mai vechi. Riksmål sau bokmål, una dintre cele două limbi standard recunoscute oficial în Norvegia, este general acceptată ca fiind singura limbă standard în Norvegia de nord. Copiii o învață la școală și la biserică și o aud în mod obișnuit la emisiunile de radio. Deoarece învățămîntul este general și locuitorii prezintă un grad ridicat de instrucțiune, limba bokmål poate fi considerată ca parte integrantă a interacțiunii lingvistice a comunității. Deși bokmål este recunoscută ca limbă literară și religioasă, sătenii se mîndresc cu dialectul lor, ca mijloc oral. Ca în multe regiuni rurale din Norvegia, ei sînt mîndri de tradiția locală, iar dialectul este simbolul acestei mîndrii. Folosirea limbii bokmål într-un context local ar denota necuviință și „îngîmfare". Mulți locuitori doresc să-și folosească dialectul local în timp ce se află în oraș, pentru a arăta că, așa cum spun ei, „nu ne e rușine de originea noastră".

Raportul dintre cele două componente de bază ale repertoriului verbal: dialectul local (rana målet) și limba standard (bokmål), sub aspectul structurii lingvistice.

Diferențele gramaticale dintre bokmål și rana målet sînt de așa natură, încît acestea sînt considerate de către lingviști ca două entități separate. Totuși, analiza contrastivă pune în evidență multe asemănări. Analizate în același cadru și folosind aceleași criterii, ele furnizează o scară pentru măsurarea interacțiunii lingvistice [...] Studiul formal al comportamentului verbal a fost precedat de o muncă intensă cu un număr mic de informatori și de observarea interacțiunii verbale într-un număr variat de situații sociale. Au fost înregistrate atît varianta suprapusă cît și cea dialectală, dar, după cum s-a specificat în altă parte, ambele au corespondente lingvistice diferite. Diferența este evidentă la nivel fonologic. Aici variația suprapusă este dovedită îndeosebi de prezența sau absența contrastelor specifice, cum ar fi distincția dintre consoanele palatalizate și nepalatalizate.

Alofonele sînt variante ale aceluiași fonem.

Există o tendință de renunțare la palatalizare, în cazul convorbirilor oficiale cu străinii, ca și în unele tranzacții de afaceri. Realizarea fonetică sau *gama alofonică* (adică gama variației libere în care sînt cuprinse toate ocurențele unei alofone) a anumitor foneme nu

Variaţia dialectată în cadrul comunităţii.

a fost supusă, totuşi, unei astfel de variaţii. Persoanele foloseau aceeaşi formă fonetică, indiferent de faptul că vorbeau limba bokmål sau dialectul. Pe de altă parte, *variaţiile dialectale* înregistrate la diferite persoane erau reprezentate, mai ales, de diferenţe fonetice. S-a obţinut o imagine generală a distribuţiei acestor variante, prin cercetarea vorbirii unui număr mic de informatori de diferite vîrste, care locuiau fie la fermele din districtele din afara Hemnesului, fie în Hemnes. Chestionarul cuprindea un grup de cuvinte monosilabice, aranjate în ordinea structurii fonologice, după modelul celor folosite pentru a testa diferenţele în privinţa gamei alofonelor. A fost inclus şi un al doilei set de cuvinte şi forme flexionare, considerate, de obicei, învechite.

Grupuri delimitate în funcţie de diferenţele dialectale sistematice. Diferenţele sînt dependente de vîrsta vorbitorilor. În legătură cu rolul vîrstei în diferenţierea limbajului, cf. W, CS. Pentru română, cf. B. Cazacu, 1966, p. 91—120.

S-au observat cîteva *diferenţe dialectale* sistematice, care împart populaţia în aproximativ două grupuri: 1. locuitori ai ariilor rurale şi locuitori mai bătrîni din Hemnes (vîrsta medie: 60 de ani); 2. locuitori din Hemnes de vîrstă mijlocie şi tineri [...]

În timp de variaţiile dialectale pot fi studiate cu metodele geografiei lingvistice, nu există încă nici o tehnică de analiză formală a variaţiei suprapuse. Bernstein* a arătat că diferitele subgrupuri din cadrul aceleiaşi comunităţi au atitudini diferite faţă de folosirea limbii; şi presupunem că aceste diferenţe de atitudine se reflectă, de asemenea, în variaţia suprapusă.

Criterii de delimitare a unor subgrupuri în cadrul comunităţii.

Există însă unele probleme referitoare la definirea *subgrupurilor* considerate semnificative pentru studiul nostru. Unii termeni ca, de exemplu, clasă, se corelează rareori cu un singur indice măsurabil, în special în comunităţi cu o structură de clasă în schimbare, ca aceea din Hemnes. De vreme ce măsurăm folosirea limbii şi nu capacitatea de a vorbi, nu există nici un motiv teoretic pentru a considera indici ca statutul socioeconomic şi gradul de instrucţiune ca fiind relevanţi, în toate cazurile. Mulţi localnici săraci şi fără influenţă din Hemnes sînt mult mai sofisticaţi în vorbire decît localnici mai înstăriţi, iar unele persoane instruite adoptă cu uşurinţă modelele de comportament ale persoanelor mai puţin instruite, de acelaşi rang social. Pentru determinarea indicilor care urmează să fie folosiţi, am ţinut seama de variaţia suprapusă, ca mijloc de simbolizare a diferitelor relaţii sociale. Deci tipul de variaţie trebuie studiat folosind modelele de interacţiune prin care se menţin relaţiile sociale. Se poate ajunge la aceasta folosind conceptul de reţea socială.

Noţiunea de *reţea socială*. Tipuri de reţele.

O *reţea* este, în esenţă, un grup de persoane care se cunosc între ele. Putem distinge, în continuare, reţele sociale închise şi deschise. Luînd în consideraţie 3 persoane, A, B, C, dacă A şi B se cunosc, iar B şi C se cunosc, reţeaua este *închisă* dacă există o probabilitate mare ca A să-l cunoască şi pe C. Dacă, pe de altă parte, există o probabilitate mare ca A să nu-l cunoască pe C, reţeaua este considerată *deschisă*. Reţelele pot fi bazate pe diverse feluri de legături: de prietenie, religioase, politice, de rudenie, comerciale, profesionale etc.

* B. Bernstein, *Social Class and Linguistic Development: A Theory of Social Learning*, în A. H. Halsey, J. Floud şi C. A. Anderson (ed.), *Education, Economy and Society*, Glencoe, 1961, p. 288—314.

Deoarece un studiu anterior asupra dialectelor sociale din India* a arătat că similarităţile lingvistice sînt reflectate mai clar de legăturile de prietenie, am urmărit, în analiza noastră, reţelele bazate pe legături de prietenie. Ele au fost izolate într-un studiu separat, efectuat de un antropolog norvegian (J. P. B l o m). Locuitorii din Hemnesberget care fac parte din grupul 1 (meşteşugari şi muncitori) constituie reţele închise, adică încearcă să-şi creeze prietenii mai ales în interiorul comunităţii. Mulţi membri ai grupurilor 2, 3, 4 prezintă, totuşi, caracteristici ale reţelelor deschise şi întreţin relaţii personale semnificative, atît în interiorul cît şi în afara comunităţii.

În studiul nostru, punem în discuţie 4 grupuri, 2 formate din persoane prezentînd caracteristici ale reţelei deschise şi 2 cu caracteristici de reţea închisă.

Grupul a al reţelei deschise este format din studenţi între vîrstele de 20 şi 30 de ani, care au studiat în timpul iernii în altă localitate, iar vara s-au întors ca să lucreze în Hemnes. Grupul b al reţelei deschise include un om de afaceri din localitate, pe soţia sa şi un cleric din comunitate. Grupul c al reţelei închise include un om de afaceri din localitate, doi maiştri dintr-o fabrică şi pe soţiile lor. Grupul d al reţelei închise constă din 2 meseriaşi şi soţiile lor. Una dintre persoanele din grupul c este membru în consiliul oraşului, celălalt, fost membru al consiliului, participă încă activ la viaţa politică locală.

Procedee de cercetare a variaţiei suprapuse.

Deoarece *variaţia suprapusă* reflectă relaţii interpersonale într-un anumit cadru, tehnicile de culegere a datelor pe baza chestionarului s-ar fi dovedit ineficiente, pentru că ele tind să separe persoanele de mediul lor normal şi de stimulii care motivează tipul de comportament studiat.

Variaţia suprapusă se poate studia cel mai bine prin observarea directă a grupurilor în anumite cadre de interacţiune. Variind cadrele şi caracteristicile de reţea ale grupurilor studiate, se poate crea o varietate a situaţiilor de test pentru studiul comportamentului lingvistic. Cadrele pot fi diferenţiate mai departe, luîndu-se în consideraţie tipul de interacţiune predominant.

Tipuri de interacţiune: tranzacţională şi personală.

Un tip de interacţiune, pe care o vom numi *tranzacţională*, se concentrează asupra anumitor scopuri limitate, cum ar fi cumpărarea unor articole de băcănie sau de îmbrăcăminte, încasarea unui cec la bancă, o comandă telefonică interurbană, consultarea unui doctor.

În astfel de interacţiuni, participanţii nu îşi manifestă individualitatea, ci se comportă conform statutului lor, în sensul în care acest termen este folosit în antropologia socială.** Ei se manifestă ca vînzători, cumpărători, funcţionari de bancă, doctori, şi nu ca Tom Hansen sau Inge Stensen.

Orice societate ataşează acestor statute anumite norme de comportament şi de vorbire. Indiferent de personalitatea lor, oamenii se vor conforma acestor norme.

Un individ poate, desigur, să aibă, pe rînd, mai multe statute în cursul unei singure zile: el poate fi preot, tată, client al băncii etc.

* J. J. G u m p e r z, *Dialect Differences and Social Stratification in a North Indian Village*, în: „American Anthropologist", 1958, 60, p. 668—682.

** S. F. N a d e l, *The Theory of Social Structure*, Glencoe, 1957.

În fiecare situaţie, el va avea o comportare, îmbrăcăminte, ţinută şi un stil de a vorbi adecvat. Devierea de la comportarea aşteptată, în cazul fiecăruia dintre aceste statute, implică riscul nerealizării obiectivelor interacţiunii. Interacţiunea *tranzacţională* contrastează cu interacţiunea *personală*. În cazul celei din urmă, participanţii acţionează mai degrabă ca indivizi decît sub impulsul unor scopuri limitate, evidente. Acest tip de comportament se întîlneşte între prieteni, între egali şi în cercul familial, în momentele de relaxare. În cadrul lor, toate faţetele personalităţii unui individ se pot manifesta liber.

În funcţie de situaţia de interacţiune, se disting două tipuri de schimbări de cod *(tranzacţională* şi *personală).*

Ambele tipuri de interacţiune pot fi marcate de variaţia suprapusă, care tinde să fie în concordanţă cu caracteristicile formale ale cadrului. Schimbările de stil pot fi rezultatul unor schimbări ale ambianţei; ele se pot datora unei schimbări a interlocutorilor, ca atunci cînd o nouă persoană se alătură grupului; sau pot reflecta o schimbare a caracteristicilor structurale ale situaţiei, ca, de exemplu, în cazul în care vînzătorul discută prietenește cu unul dintre clienţi. În această situaţie, se stabileşte o relaţie personală, diferită, în privinţa caracterului, de interacţiunea principală, tranzacţională, şi care suprimă temporar scopurile tranzacţiei.

Dacă relaţia personală nu există în realitate, vînzătorul riscă să fie înţeles greşit. Pe de altă parte, în interacţiunea personală, variaţia suprapusă poate apărea prin schimbarea subiectului, deşi caracteristicile de bază ale situaţiei rămîn neschimbate. Folosim termenul de schimbare de cod *tranzacţională* şi *personală,* pentru a deosebi schimbările stilistice din cadrul celor două tipuri de interacţiune.

Presupunem că, de vreme ce toţi locuitorii din Hemnes sînt bilingvi, la toţi se produce fenomenul de schimbare de cod tranzacţională. Această presupunere e confirmată, parţial, de observarea comportamentului lingvistic în magazine şi în birouri publice. Aici, atît membrii reţelei închise cît şi cei ai reţelei deschise folosesc mult mai des formele gramaticale şi pronunţările din limba bokmål. Aceeaşi incidenţă ridicată a formelor din bokmål apare cînd membrii grupurilor menţionate mai sus au fost chestionaţi separat şi în condiţii relativ oficiale.

În această situaţie, am urmărit interacţiunea personală sub aspectul diferenţelor intergrup în utilizarea limbii.

Metoda de culegere a datelor pentru studiul diferenţelor intergrup în utilizarea limbii.

S-a folosit următoarea metodă pentru a obţine datele lingvistice necesare studiului variaţiei suprapuse. Toate cele patru grupuri înregistrate mai sus au fost observate într-un singur tip de cadru: întîlniri amicale seara, la un pahar de bere; la aceste întîlniri luau parte ambii anchetatori. Întîlnirile cu fiecare grup durau aproape toată seara şi, în fiecare caz, au fost înregistrate pe bandă de magnetofon mai multe ore de conversaţie. Cu fiecare grup s-au discutat aceleaşi subiecte, mergînd de la teme relativ abstracte, privind politica de investiţii a guvernului, probleme administrative locale etc., pînă la subiecte mai puţin oficiale: pescuit, excursii, slăbiciuni ale unor cunoscuţi membri ai comunităţii etc. Membrii grupului au fost informaţi că ne interesează o vorbire cît mai naturală şi au fost rugaţi să vorbească liber.

Subiectele erau aduse în discuţie de unul dintre anchetatori, care începea, de pildă, prin a întreba despre locuri bune de pescuit. La început, răspunsurile i se adresau lui direct, dar dacă subiectul se dovedea pasionant, participanţii angajau discuţii între ei.

După ce se înregistra un pasaj destul de lung dintr-o astfel de conversaţie, se aducea în discuţie un alt subiect. După fiecare şedinţă de discuţii, erau eliminate de pe benzi pasajele adresate direct cercetătorului. Deoarece aceste pasaje reflectau statutul de străini al anchetatorilor, ele puteau fi considerate ca tranzacţionale. Cu ajutorul unor mijloace vizuale, era relativ uşor ca ele să fie eliminate. În orice caz, trecerile de la pasajele tranzacţionale la cele personale erau semnalate lingvistic prin creşterea vizibilă a vitezei de vorbire şi prin naturaleţea cu care decurgea conversaţia.

Analiza rezultatelor lingvistice ale acestor întîlniri este încă în curs de elaborare; la o dată ulterioară, va fi prezentată o comunicare detaliată.

Datele preliminare indică, totuşi, cîteva diferenţe semnificative în comportamentul verbal, între grupurile cu diferite caracteristici de reţea. Toate cele patru grupuri aveau tendinţa de a se limita la formele dialectale cînd se vorbea despre sport sau despre localnici. Cînd subiectul se referea la probleme mai abstracte, şi nu de interes pur local, grupurile deschise aveau tendinţa de a folosi mai des forme ale limbii bokmål. Schimbarea de cod personală, în aceste cazuri, afectează atît lexicul, cît şi structura lingvistică. Pentru termenii şi expresiile din bokmål, referitoare la investiţiile guvernamentale sau la probleme de muncă, se foloseau pronunţările, sufixele flexionare şi uneltele gramaticale din bokmål. [...] Datele noastre indică, de asemenea, că schimbarea de cod personală în grupurile reţelelor deschise este independentă de atitudinile exprimate direct faţă de limbă.

Unii membri ai acestor grupuri au tendinţa de a se declara mai puternic în favoarea folosirii dialectului, pentru toate tipurile de interacţiune verbală, decît membrii grupurilor aparţinînd reţelelor închise. Cînd unui membru al grupului al doilea al reţelei deschise i s-a dat să asculte o discuţie în reţeaua deschisă, înregistrată pe bandă de magnetofon, acesta a susţinut, mai întîi, că participanţii nu erau locuitori din Hemnes. Apoi, recunoscînd unele voci, şi-a manifestat dezaprobarea. Unei participante la discuţie i s-a dat apoi să asculte aceleaşi benzi, iar ea şi-a manifestat surpriza că şi-a schimbat codul într-o asemenea măsură. De asemenea, ea şi-a declarat intenţia de a evita în viitor schimbarea masivă a codului. Totuşi, înregistrările unor discuţii ulterioare cu această persoană au prezentat foarte puţine modificări.

Cf. şi precizările lui W. Labov asupra testelor de reacţii subiective, în L, SL.

Concluzii

Această analiză a comportamentului verbal este mai degrabă concisă şi explicativă, decît definitivă. Totuşi, rezultatele par să indice că studiul schimbării, bazat pe distincţii analitice în tipuri de comportament lingvistic, ne permite să dezvoltăm tehnici de analiză re-

petabile, care pot fi testate în studiile viitoare. Dacă se va confirma descoperirea noastră că diferenţele de inventar al alofonelor sînt rezultatul unei evoluţii personale, se vor putea dezvolta metode de anchetă care pun accentul pe pronunţare şi care vor putea fi aplicate cu un control contextual minim. Măsurarea variaţiei suprapuse în termenii reţelei ne permite să ne dispensăm de concepte ca „prestigiu", „clasă" etc., concepte care sînt greu de definit în anumite comunităţi şi greu de pus în legătură cu comportamentul în contexte specifice.

Importanţa conceptului de reţea socială.

Revenind la implicaţiile mai largi ale studiului schimbării lingvistice, s-ar părea că *variaţia dialectală* şi diferenţele intergrup în *variaţia suprapusă* indică două procese în curs diferite, dar simultane, în cadrul aceleiaşi comunităţi.

Raportul dintre variaţia dialectală şi variaţia suprapusă.

Variaţia dialectală reflectă o adaptare gradată şi de lungă durată privind deprinderile de vorbire. Tendinţele observate în Hemnes ne determină să întrevedem că diferenţele fonetice dintre dialect şi limba standard se vor reduce treptat, paralel cu asimilarea gradată a formelor gramaticale din dialect de către limba standard. Se poate să se menţină simbolurile specifice ale separării, dar distanţa lingvistică totală pare să se reducă.

APLICAȚII ALE SOCIOLINGVISTICII

Cu toate că, așa cum s-a subliniat în repetate rînduri în volumul de față, sociolingvistica se află încă în faza definirii obiectului său de studiu și a unei metodologii proprii de cercetare, este de remarcat că au fost identificate domenii importante de aplicare a acestei discipline. S-ar putea spune că tocmai caracterul său aplicativ a asigurat sociolingvisticii o dezvoltare rapidă într-o perioadă atît de scurtă.

Nu vom insista asupra domeniilor de aplicare cu caracter general și pluridisciplinar. Ne vom ocupa mai îndeaproape de acelea care prezintă interes aplicativ.

Diversitatea etnică și lingvistică a multor state contemporane face necesară adoptarea unei politici lingvistice și a unei planificări lingvistice. Studiul lui H a u g e n, ca și cel al lui G u h m a n, introduse în acest capitol se ocupă tocmai de asemenea probleme. Problema adoptării unei anumite politici lingvistice, a unei anumite planificări lingvistice, se poate pune într-o varietate de situații. Scopul lor este subsumat însă necesității unei norme lingvistice unitare, capabile să asigure comunicarea cît mai eficientă între cetățenii aceluiași stat.

Într-un stat multinațional, în care coexistă populații vorbind limbi diferite, problema principală este aceea a alegerii limbii cu cele mai importante funcții sociale, care să asigure integrarea economică și socială a tuturor cetățenilor, aparținînd tuturor naționalităților, în spiritul deplinei egalități și al lipsei oricărei discriminări. Adoptarea unei politici sociolingvistice judicioase are menirea să asigure, pe de o parte, prestigiul limbii care îndeplinește funcția de limbă primară în stat, iar pe de altă parte, să asigure dezvoltarea liberă a tuturor celorlalte limbi vorbite pe teritoriul statului respectiv. Numai așa pot fi evitate situațiile de conflict, atitudinile ostile, care se manifestă încă în prezent, în diferite părți ale globului.

Desigur problemele sînt deosebit de complexe în această privință. Sociolingvistica poate aduce o contribuție importantă la rezolvarea lor prin stabilirea normei limbii cu funcția socială primordială. Trebuie menționată în acest sens contribuția sociolingvisticii la clasificarea limbilor după criteriul funcției lor sociale[1], alături de clasificările genetice sau structurale obișnuite. Se stabilește o ierarhie a limbilor folosite în diferite comunități, de la cele cu funcții sociale maxime la cele cu funcții sociale minime, clasificare care prezintă interes nu numai din punct de vedere teoretic, ci și practic.

Dar chiar în acele comunități care sînt considerate mai omogene din punct de vedere lingvistic, existența variațiilor lingvistice (cazurile de diglosie, dialectele, codurile, stilurile, graiurile etc.) face necesară stabilirea normei limbii standard precum și a căilor de însușire a ei de către membrii unei comunități.

Domeniul în care aplicațiile sociolingvisticii au stîrnit cel mai viu interes este însă cel al învățămîntului. Acest interes provine atît din faptul că sociolingvistica este în mod evident chemată să-și spună cuvîntul într-o serie de domenii ca acela

[1] Cf. de exemplu, J. D. Dešeriev, *Problema funkcional'nogo razvitija jazykov i zadači sociolingvistiki*, în Filin (ed.), 1968, p. 55—81.

al predării limbii materne, a limbilor străine etc., cît și din faptul că au fost formulate unele puncte de vedere cu un vădit caracter controversat, în legătură cu care se poartă și în prezent discuții vii.

Dintre acestea, teoria codurilor lingvistice elaborate și restrînse, ilustrată în acest capitol printr-un articol semnat de inițiatorul ei, sociologul englez Basil Bernstein, a stîrnit cele mai furtunoase discuții și necesită, credem, o prezentare mai largă.

Într-un cadru mai general, teoria lui Bernstein se înscrie în încercările de a stabili o relație directă între o anumită clasă socială și limbajul pe care-l folosesc membrii ei în scopul comunicării.

Definițiile date unei clase sociale în studiile de sociolingvistică nu sînt unice. Clasele sociale nu sînt definite în funcție de locul pe care-l ocupă în raport cu forțele de producție și cu relațiile de producție. Mai degrabă se au în vedere definiții pragmatice, care pleacă de la criterii cum ar fi venitul realizat și prestigiul profesional al indivizilor. Chiar și în acest din urmă caz, definițiile și numărul de categorii sociale astfel identificate diferă. Există, într-adevăr, anumite corelații între venit, prestigiu profesional, durata și calitatea educației primite, tipul de locuință și amplasamentul ei etc. Acestea, după cum se va vedea, pot constitui indicii prețioase cu privire la comportamentul lingvistic, dar a le postula drept rezultatul unor departajări deduse dinăuntrul unei teorii a stratificării sociale reprezintă o simplificare care nu poate fi acceptată.

Bernstein și-a construit teoria sa cu privire la codurile elaborate și codurile restrînse comparînd două clase ale societății britanice contemporane, „lower working class" (muncitori necalificați sau semicalificați) și „middle class" (clasa de mijloc).

Încercări de stabilire a unor corelații între membrii unei pături sociale și limbaj fuseseră făcute înaintea lui Bernstein de Fries[2] și Schatzman și Strauss.[3]

Teoria codurilor, dezvoltată de Basil Bernstein, a avut drept punct de plecare un obiectiv care ținea mai degrabă de un domeniu aplicativ al sociolingvisticii decît de sociolingvistica propriu-zisă. În esență, Bernstein își punea o întrebare care interesează, în primul rînd, pe specialiștii în domeniul învățămîntului; de ce copiii proveniți din rîndurile clasei muncitoare obțin, într-o serie de țări, rezultate mai slabe la învățătură decît cei proveniți din rîndurile clasei mijlocii? Bernstein (1958) susține că insuccesul la învățătură se datorează unor factori lingvistici, faptului că cele două clase sociale folosesc două coduri lingvistice deosebite: un cod restrîns, folosit de clasele paupere, și un cod elaborat, folosit de clasele dominante.

Existența unor asemenea diferențieri de cod lingvistic într-o societate ca cea britanică, prezintă un interes deosebit, deoarece aici învățămîntul primar și secundar a devenit obligatoriu cu mulți ani în urmă și ar fi fost de așteptat ca el să șteargă deosebirile dintre diferitele pături sociale din acest punct de vedere.

Bernstein subliniază însă condiționarea socială a acestor deosebiri; în esență, el încearcă să demonstreze cum condiții sociale specifice duc la dezvoltarea unor sisteme de comunicare diferite și cum ele sînt menținute de-a lungul generațiilor chiar atunci cînd toți membrii societății au acces la un sistem de învățămînt relativ unitar.

Următorul citat din unul din studiile sale[4] este concludent pentru a ilustra acest punct de vedere: „Dacă un grup social, în virtutea relațiilor sale de clasă, adică datorită funcției sale și a statutului său social, a dezvoltat legături puternice intragrup; dacă relațiile de muncă ale acestui grup sînt reduse ca varietate, prilejul luării de decizii este redus; dacă afirmarea, spre a fi încununată de succes,

[2] Ch. Fries, *American English Grammar*, New York, 1940.

[3] L. Schatzman și A. Strauss, *Social Class and Modes of Communication*, în „American Journal of Sociology", 1955, vol. 60, p. 329—338.

[4] B. Bernstein, *Primary Socialisation, Language and Education*, Londra, 1970, p. 28.

trebuie să fie un act colectiv mai degrabă decît unul individual; dacă munca necesită mai ales manipulare fizică și control decît organizare simbolică și control; dacă autoritatea diminuată a individului la locul de muncă este transferată și sporită ca autoritate acasă; dacă locuința este redusă ca spațiu față de numărul membrilor familiei și limitează varietatea situațiilor pe care le poate oferi; dacă socializarea copiilor are loc într-un mediu ce le oferă puțini stimuli intelectuali; atunci este plauzibil să presupunem că un astfel de cadru social va genera o formă specifică de comunicare, care va modela orientarea intelectuală, socială și afectivă a copiilor.

Un astfel de cod va sublinia verbal socialul mai degrabă decît individualul, concretul mai degrabă decît abstractul, conținutul mai degrabă decît elaborarea proceselor, caracteristicile sale de moment în timp și spațiu decît explorarea motivelor și intențiilor precum și formele de control social poziționate mai degrabă decît pe cele personalizate".

Desigur, ideea potrivit căreia anumite aspecte ale modului de viață pot fi corelate cu anumite modalități ale folosirii limbii este corectă.

Bernstein (B, C), Lawton (1968), Robinson,[5] Henderson[6] oferă date empirice cu privire la existența unor diferențieri de clasă oglindite în vorbirea copiilor de vîrstă școlară sau preșcolară, de natură să valideze teoria codurilor lingvistice elaborată de Bernstein. Nu lipsesc nici studiile care, plecînd de la alte premise, dovedesc, tot pe bază experimentală, inexistența unor asemenea deosebiri sau caracterul lor neesențial. W. Labov (1970, p. 258), referindu-se la teoria lui Bernstein, spune: „Legătura dintre afirmațiile cu caracter general care se fac și datele cantitative oferite cu privire la folosirea limbii este slabă. Se afirmă că vorbitorii aparținînd claselor mijlocii își planifică mai bine exprimarea verbală, aduc argumente cu un caracter mai abstract, exprimă un punct de vedere mai obiectiv, fac dovada unor legături mai logice și așa mai departe. Dar complexitatea logică a unui text nu se descoperă prin simpla numărare a propozițiilor subordonate pe care le conține. Stilul cognitiv al unui vorbitor nu se află într-o relație fixă față de numărul de adjective ieșite din comun sau de conjuncții pe care le folosește. Numai cînd vom ști ce anume se face cu o propoziție, în ce scop se folosește ea, vom fi în măsură să ne îndreptăm atenția și asupra frecvenței cu care o folosesc vorbitorii".

Nu încape nici o îndoială că teoria lui Bernstein, mai ales în faza sa inițială, se caracterizează printr-un determinism evident, în sensul că, modurile diferite de vorbire — numite la început de Bernstein limbă publică (public language) și limbă oficială (formal language), pentru a deveni apoi coduri, codul restrîns, respectiv, codul elaborat — erau deduse mai degrabă din teorie decît din datele obținute pe bază de observație și experiment. Chiar și în dezvoltările ulterioare ale teoriei rămîn multe ambiguități și neclarități. După cum arată T. Slama-Cazacu (Sociolingvistica 1972, p. 629—630), teoria condiționării sociale a modelelor de vorbire și percepere reprezintă o concepție derivată whorfiană, care consideră comunicarea ca mediator. Or, relația dintre statutul social și limbaj are un caracter mult mai complex pentru a fi explicată exclusiv în termenii unei relații de la cauză (statutul social) la efect (un anume cod lingvistic). Multe atribute ale unui statut social sînt, evident, legate funcțional de anumite coduri, pe cînd altele sînt numai incidentale. Este deci necesar să se investigheze care atribute ale clasei determină codul în mod real, care sînt consecințe ale acestuia și care sînt interdependente[7]. Teoria codurilor și-a găsit o aplicare practică în învățămînt, îndeosebi în Marea Britanie, consecințele ei pentru educație fiind evaluate de unii ca avînd aceeași importanță ca și teoria clasică a învățării (Grimshaw, în Lieberson (ed.), 1966, p. 191).

[5] W. P. Robinson, *Cloze Procedure as a Technique for the Investigation of Social Class Differences in Language Usage*, în „Language and Speech", 1965, vol. 8, p. 42—55 și *The Elaborated Code in Working Class*, în „Language and Speech", 1965, vol. 8, p. 243-252.

[6] D. Henderson, *Social Class Differences in Form Class Usage among Five-Year-Old Children*, în W. Brandis și D. Henderson (ed), *Social Class, Language and Communication*, Londra, 1970.

[7] W. P. Robinson, *Social Factors and Language Development*, în M. A. Matthijssen, C. E. Verword (ed.), *Education in Europe*, The Hague, 1969, p. 51—66.

Considerînd existența codurilor drept o barieră lingvistică, se propune organizarea procesului de învățămînt în funcție de codul lingvistic pe care-l dețin elevii. Experimentul început în urmă cu cîțiva ani la Londra are drept scop modificarea „codului restrîns" cu care copiii proveniți din rîndurile clasei muncitoare vin la școală, într-un cod elaborat, ca premisă a ridicării statutului social. S-a arătat însă pe bună dreptate (T. Slama-Cazacu, în Sociolingvistica, 1972, p. 630) că, deși limba joacă un rol important în integrarea socială, ar fi o iluzie să creadă că numai modificînd comportamentul lingvistic al copiilor din „lower working class" se va modifica standardul lor general, întrucît ansamblul celorlalți factori sociali, economici, politici etc. va continua să acționeze asupra lor.

Existența unor coduri lingvistice diferite, condiționate de factori sociali și postularea lor drept „bariere" lingvistice în calea succesului la învățătură, cu toate neajunsurile pe care le prezintă, constituie totuși o teză de interes real, în legătură cu care este necesară continuarea cercetărilor.

Lucrurile se schimbă însă, atunci cînd se recurge la factori biologici și psihologici, ca reflectînd deosebiri genetice (sau rasiale) cu privire la inteligență, pentru a explica asemenea deosebiri. Acest drum l-a ales, spre exemplu Arthur Jensen,[8], de la Universitatea Harvard, în ale cărui studii se pretinde în mod explicit că mulți copii proveniți din clasele de jos ale societății se nasc cu un tip inferior de inteligență, că populația S.U.A., spre exemplu, este divizată, prin moștenire genetică, în două grupuri cu nivele diferite de inteligență: unul superior, caracterizat prin abilitatea de a forma concepte, și altul inferior, limitat mai ales la asociația între idei. Este meritul sociolingviștilor americani de vază de a fi luat o poziție fermă împotriva acestor vederi pseudoștiințifice, care pot avea un caracter nefast asupra educației. La adunarea anuală din 1971 a Societății americane de lngvistică, William Labov, unul din cei mai cunoscuți sociolingviști, a propus o „Rezoluție cu privire la raportul dintre limbaj și inteligență".

[8] A. Jensen, *How Much Can We Boost I. Q. and Scholastic Achievement, în Winter issue, 1969, of the „Harvard Educational Review".*

Dăm mai jos un fragment din textul rezoluției, considerînd-o drept un exemplu de responsabilitate socială a lingvistului, de aplicare corectă a rezultatelor științei în rezolvarea unor probleme practice.

După ce se arată scopul rezoluției și anume de a constitui un răspuns la teoria expusă de dr. Jensen, ale cărei urmări ar putea fi dăunătoare pentru învățămînt, dacă s-ar pune în aplicare, în rezoluție se spune:

„Următoarele concluzii se bazează pe fapte îndeobște cunoscute lingviștilor:

1. La o vîrstă fragedă, copiii învață, fără instrucțiune directă (în mod explicit îndreptată în acest scop), pe baza vorbirii pe care o aud, cea mai mare parte a gramaticii limbii lor materne. Această gramatică constă în cunoașterea unui set structurat ierarhic de relații, pe care vorbitorul le folosește pentru a produce și înțelege un număr nelimitat de propoziții simple sau complexe.

2. Nici o limbă sau dialect — standard sau nonstandard — nu se dovedește a fi mai complexă în mod semnificativ decît alta în ceea ce privește structura sa gramaticală de bază. Lingviștii nu au descoperit încă nici o comunitate de vorbire a cărei limbă să poată fi caracterizată drept primitivă, inadecvată sau deficientă din punct de vedere logic sau conceptual.

3. Dialectele nonstandard ale limbii engleze, vorbite de familii aparținînd claselor de jos din orașele Statelor Unite, constituie limbi formate pe deplin, cu întreaga structură gramaticală necesară gîndirii logice. Afirmațiile unor psihologi ai educației care au drept scop să dovedească contrariul sînt interpretări greșite ale unor deosebiri superficiale dintre aceste dialecte și limba engleză standard în ceea ce privește mijloacele de exprimare.

4. Nici o teorie elaborată pînă în prezent de lingviști sau de psihologi nu explică în mod satisfăcător capacitatea copiilor de a învăța limba. Se acceptă, în

general, părerea că simpla asociaţie de idei nu este suficientă. Capacitatea minimă pentru a învăţa şi a vorbi orice limbă umană include abilităţi active de un ordin superior celor folosite în testele de laborator oferite drept dovezi pentru punctul de vedere al dr. J e n s e n.

Pe baza acestor concluzii larg cunoscute ale investigaţiei lingvistice, lingviştii afirmă că toţi copiii care au învăţat să vorbească o limbă posedă capacitatea de a forma concepte într-o manieră care depăşeşte puterile noastre actuale de analiză; că învăţarea limbilor include abilităţi care dovedesc că natura şi conţinutul inteligenţei umane nu sînt pe deplin înţelese sau măsurate satisfăcător prin nici un procedeu de testare, că testele, care pot avea o valoare oarecare în predictarea performanţelor ulterioare în şcoală nu trebuie să fie interpretate drept măsuri ale inteligenţei în nici un sens concret, din punctul de vedere teoretic al cuvîntului; că a atribui un nivel limitat de „inteligenţă asociativă" unei largi secţiuni a populaţiei denotă o concepţie greşită asupra inteligenţei umane, cu urmări grave".

Desigur, mulţi lingvişti ar putea cere reformularea unor fraze ale rezoluţiei, ar putea fi nesatisfăcuţi de faptul că formulările invită la aprobarea fără rezerve a teoriei generativ-transformaţionale a limbii.

În esenţă însă, toţi lingviştii de bună credinţă vor cădea de acord cu spiritul acestei rezoluţii. Într-adevăr, ceea ce caracterizează lingvistica modernă în perioada sa actuală de dezvoltare este tocmai un larg democratism şi egalitarism. Ştiinţa limbii a dovedit, odată pentru totdeauna, egalitatea tuturor oamenilor în raportul lor cu limba. Este un punct de vedere umanist care insuflă credinţa în posibilitatea schimbării condiţiilor celor mai vitrege, o armă împotriva acelor vederi care încearcă să explice diferenţele în comunicarea prin limbaj recurgînd la explicaţii genetice cu caracter rasial.

Einar Haugen

LINGVISTICA ŞI PLANIFICAREA LINGVISTICĂ*

1. Introducere

1.2. Se poate afirma cu certitudine că, în perioada anterioară secolului al XIX-lea, întreaga lingvistică era normativă. Mult admiratul P a ṇ i n i a fost un legislator lingvistic, a cărui operă a servit scopurilor menţinerii întocmai a religiei. Gramaticii latini şi greci** au fost autori de manuale, care au dorit să stabilească norme imuabile pentru ortografia şi ortoepia limbilor lor, aşa-numitele *ius et norma loquendi.* Poate că acesta este motivul pentru care lucrările lor sînt considerate întotdeauna, în termeni indulgenţi, ca „pre-ştiinţifice".

Pànini — cel mai cunoscut gramatic din vechea Indie (sec. al IV-lea î.e.n.). A descris sanscrita, formulînd aproape 4 000 de reguli şi comparînd anumite aspecte ale structurii acesteia cu aspectele corespunzătoare din vedică. Lucrările sale au contribuit la crearea metodei comparativ-istorice.

* E i n a r H a u g e n, *Linguistics and Language Planning,* în *The Ecology of Language,* Stanford, California, 1972, p. 159—186.

** Printre cei mai cunoscuţi gramatici greci se numără D i o n y s o s T h r a x (secolele II—I î.e.n.), autor al lucrării *Arta gramaticii,* şi A p o l l o n i o s D y s k o l o s (sec. al II-lea î.e.n.). Dintre autorii latini de gramatici normative, menţionăm pe M a r c u s T e r e n t i u s V a r r o (116—27 î.e.n.), autor al lucrării *De lingua latina,* D o n a t u s (sec. al IV-lea e.n.), autor al lucrării *Ars grammatica* (care reproduce parţial lucrarea lui Dionysos Thrax), P r i s c i a n d i n B i z a n ţ (sec. al V-lea — al VI-lea e.n.), autor al lucrării *Institutiones rerum grammaticarum* etc.

R. K. Rask (1787—1832) este unul dintre întemeietorii lingvisticii istorice comparative.

J. Grimm (1785—1836) a adus o contribuție esențială la definitivarea metodei comparativ-istorice.

A. Schleicher (1821—1868) a utilizat această metodă în studiul limbilor indoeuropene. El este autorul teoriei „arborelui genealogic", prin care se încearcă explicarea procesului de diversificare lingvistică.

Curentul neogramaticilor a apărut în Germania, în ultimul sfert al secolului al XIX-lea. Printre întemeietorii săi se numără K. Brugman, H. Osthoff, H. Paul. Neogramaticii au formulat „legile" de evoluție fonetică ale cîtorva familii de limbi și au subliniat rolul analogiei.

Dar chiar în secolul al XIX-lea, mulți dintre fondatorii consacrați ai noii științe a lingvisticii s-au interesat îndeaproape de problemele normării. Danezul Rasmus Rask a fost preocupat mult timp de elaborarea unei ortografii mai raționale pentru limba sa maternă și a publicat o carte pe această temă.* Fondatorii germani ai școlii lingvistice istorice, ca Jakob Grimm și August Schleicher, au scris mult despre problema corectitudinii în limba germană. În cea de a doua jumătate a secolului, concepțiile lingvistice au fost dominate de *neogramatici*, care, de asemenea, au adus contribuții valoroase în această problemă. Hermann Paul a dedicat un întreg capitol din lucrarea sa *Prinzipien* limbii standard sau „*Gemeinsprache*",** iar Adolf Noreen a scris un studiu pertinent despre corectitudinea în limbă.*** În Anglia, marele fondator al foneticii, Henry Sweet, a activat în cadrul Asociației pentru reforma ortografică. În secolul al XX-lea, Antoine Meillet a examinat în detaliu această problemă,**** iar Otto Jespersen a dedicat integral două capitole din lucrarea sa *Mankind, Nation, and Individual****** subiectului „nivele de corectitudine". De asemenea, Jespersen a participat activ la elaborarea limbilor internaționale auxiliare, creînd o astfel de limbă, denumită novial.

1.3. În S.U.A., doi dintre cei mai cunoscuți fondatori ai lingvisticii, Edward Sapir și Leonard Bloomfield, au fost interesați de acest subiect. Sapir a lucrat pentru Asociația pentru limbi internaționale auxiliare,****** Bloomfield a scris un articol despre „Vorbirea îngrijită și neîngrijită"******* și a dedicat cîteva pagini din cartea sa *Language* (1933) aplicării lingvisticii atît la problemele corectitudinii și ale limbii standard, cît și la acelea ale ortografiei engleze și ale limbilor internaționale. El scria în concluzie: „Faptul că studiul limbii ne poate ajuta în direcția înțelegerii și controlării actelor umane reprezintă numai o perspectivă, dar nu una extrem de îndepărtată".******** Chiar și părerile antinormative ale lui Robert A. Hall, Jr. exprimă o preocupare puternică față de problemele lingvisticii normative. A-i îndemna pe oameni „să lase limba în pace"********* și „să-și ia mîinile de pe engleza pidgin"********** constituie în sine o evoluție a unor atitudini diferite față de inovația lingvistică. În discuția de față, ne propunem să nu fim nici pro-, nici

* Rasmus Kristian Rask, *Forsg til en Videnskabelig Dansk Retskrivingslaere, med Hensyn til Stamsproget og Nabosproget*, Copenhaga, 1826.

** Hermann Paul, *Prinzipen der Sprachgeschichte*, ed. a II-a, Halle, 1886, p. 350—368.

*** Adolf Noreen, *Über Sprachrichtigkeit*, în: „Indogermanische Forschungen", 1892, 1, p. 95—157.

**** Antoine Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle*, Paris, 1928.

***** Otto Jespersen, *Menneskehed, Nasjon og Individ i Sproget*, Oslo, 1925.

****** E. Sapir și M. Swadesh, *The Expression of the Ending-Point Relation in English, French, and German*, Baltimore, 1932.

******* L. Bloomfield, *Literate and Illiterate Speech*, în: „American Speech", 1927, 2, p. 429—439.

******** L. Bloomfield, *Language*, New York, 1933, p. 509.

********* R. A. Hall, Jr., *Leave Your Language Alone!*, Ithaca, New York, 1950.

********** R. A. Hall, Jr., *Hands off Pidgin English!*, Sydney, 1955.

antinormativi, ci să insistăm asupra faptului că problema corectitudinii în limbă este o problemă lingvistică și că merită, ca atare, atenția științei limbii. Atitudinea antinormativă a lingviștilor americani nu este cîtuși de puțin originală. În secolul al XIX-lea, lingviștii au început de timpuriu să facă distincția, acum acceptată, între lingvistica descriptivă și cea prescriptivă; Esaias Tegnér, lingvistul suedez, scria* că sarcina lingvisticii era „nu de a prescrie legile limbii, ci de a le descrie" (inte att skriva språkets lagar, utan att beskriva dem). Totuși, granița dintre aceste două aspecte este superficială. Iar în epoca noastră, epoca științelor sociale, descrierea normelor și valorilor, și a procesului prin care se ajunge la ele nu este privită ca o procedură complet neștiințifică. Astăzi, problema noastră este de a distinge aceste aspecte și de a vedea care lingvistică și care specialiști pot contribui la elucidarea lor. Chiar dacă aceasta nu este o știință pură, ea este, indiscutabil, o aplicație a tehnologiei lingvistice, care va fi clasificată ca ramură a lingvisticii aplicate.

2. Natura planificării lingvistice

2.1. Lingvistica normativă și cea prescriptivă pot fi privite ca un mod de organizare sau de manipulare a limbii, care presupune ceea ce voi numi aici *planificare lingvistică* (prescurtat de aici înainte ca PL). Planificarea este o activitate umană care se naște din nevoia omului de a găsi o soluție la o problemă. Planificarea poate fi complet neoficială și ad hoc, dar ea poate fi, totodată, organizată și deliberată. Poate fi îndeplinită de persoane particulare sau poate fi oficială. În societatea noastră, planificarea socială este o activitate cu o sferă bine definită, deși diferite țări o consideră mai mult sau mai puțin acceptabilă în anumite domenii. Dacă planificarea este bine făcută, ea va include o serie de etape, cum ar fi descoperirea extensivă de fapte, studierea modalităților alternative de acțiune, luarea deciziilor și îndeplinirea acestora în moduri specifice.

Definiția *planificării lingvistice* (PL).

Etapele PL.

2.2. Modelul sugerat poate fi aplicat și pentru PL. Oriunde vor exista probleme de limbă, ele vor intra în domeniul de acțiune al PL. Dacă, dintr-un motiv oarecare, o situație lingvistică este considerată ca fiind nesatisfăcătoare, se poate elabora un program de PL. Într-o lucrare anterioară, am definit PL ca fiind „activitatea de pregătire a unei ortografii, a unei gramatici și a unui dicționar cu caracter normativ, servind ca îndreptar pentru exprimarea scrisă și orală într-o comunitate lingvistică neomogenă"**. Aș prefera acum să consider această problemă ca unul dintre rezultatele PL, o parte a soluționării deciziilor luate de cei care planifică limba. Esența PL este mai degrabă acea latură la care m-am referit ca reprezentînd „exercitarea gîndirii sub forma alegerii între mai multe forme lingvistice disponibile". Mai concis chiar, cred că putem defini PL ca EVALUARE A SCHIMBĂRII LINGVISTICE. Aceasta

Aceasta pentru că PL realizată după criterii științifice presupune selectarea dintre mai multe forme echiprobabile a acelora care corespund tendințelor de evoluție a limbii.

* E. Tegnér, *Om språk och nationalitet*, în: „Svensk Tidskrift" 1874, p. 104.
** E. Haugen, *Planning for a Standard Language*, în: „Anthropological Linguistics", 1959, 1, p. 8.

este și părerea cercetătorului indian P. S. Ray, a cărui carte stimulatoare despre „standardizarea limbii" a fost de o nepreţuită valoare în pregătirea lucrării de faţă. El descrie lingvistica prescriptivă ca fiind „căutarea moderaţiei în discriminarea inovaţiilor lingvistice".*

De remarcat distincţia dintre lingvistica descriptivă şi prescriptivă. Ultima se întemeiază pe cea dintîi, dar uneori o şi influenţează (cf. şi observaţiile de sub 2.8.).

2.3. Desigur că este posibil să negăm întreaga valoare ştiinţifică a procesului de evaluare şi alegere, de vreme ce lingvistica se declară, cu mîndrie, a fi o ştiinţă descriptivă. Fără să intrăm în detalii în legătură cu problema liberului arbitru şi a determinismului, putem afirma, cu siguranţă, că problema alegerii în limbă rămîne complet deschisă încă. Faptul că fiecare individ trebuie să înveţe limba din nou şi că nu învaţă niciodată exact limba profesorilor săi şi că oamenii pot să-şi schimbe şi îşi schimbă limba în cursul vieţii este suficient pentru a garanta că trebuie să existe un domeniu al alegerii. Atîta timp cît acest fapt este adevărat, putem vorbi de PL ca de o încercare de a influenţa aceste alegeri. Ca oricare evaluare, aceasta admite existenţa unor standarde în raport cu care pot fi evaluate diversele inovaţii lingvistice.

2.4. Nu trebuie, totuşi, să admitem dinainte că ştim care sînt aceste standarde. PL nu are loc înaintea schimbării, în scopul *accelerării* sau *frînării* ei. PL nu-şi propune să susţină nici *uniformitatea*, nici *diversitatea*, în rîndul diferiţilor vorbitori sau grupuri. Nu este realizată nici pentru a se opune, nici pentru a încuraja împrumutul dintre limbi; ea poate acţiona fie în sensul *purificării*, fie în cel al *hibridizării*. Poate acţiona fie în direcţia *extinderii*, fie în aceea a *restrîngerii* resurselor unei limbi. Nu este făcută pentru *eficienţă*, în dauna *frumuseţii*; poate acţiona în sensul *acurateţei*, ca şi în sensul *expresivităţii*. PL nu urmăreşte nici chiar *menţinerea* limbii pentru care este efectuată; ea poate acţiona în sensul schimbării limbii date cu altă limbă.

PL şi *teoria deciziei.*

2.5. În prezentarea descrierii sistematice a PL care urmează, vom adopta un plan sugerat de abordarea generală a TEORIEI DECIZIEI. Studiul procesului de luare a unei decizii este unul dintre subiectele favorite ale sociologilor din zilele noastre, şi nu poate fi nici o îndoială că modelul general al luării deciziei aparţine tot PL. Fără a pretinde că stăpînesc complexitatea acestui domeniu de studiu, aş vrea să sugerez că datele prezentate aici se potrivesc bine într-o succesiune pe care am putea-o numi procedură de decizie. Să luăm o definiţie la întîmplare: Luarea deciziei duce la selectarea dintr-un număr limitat, definit social, de proiecte alternative, probabile (adică moduri de acţiune), a unui anumit proiect, care să genereze acea stare de lucruri viitoare pe care o au în vedere cei care iau deciziile".** Vom lua în consideraţie natura pro-

* Punya Sloka Ray, *Language Standardization; Studies in Prescriptive Linguistics*, The Hague, 1963, p. 18.

** R. C. Snyder, *A Decision-Making Approach to the Study of Political Phenomena*, în: R. Young (ed.), *Approaches to the Study of Politics*, Evanston, 1958 p. 12.

blemelor care dau naştere PL, caracteristicile persoanelor implicate în luarea deciziior, alternativele propuse şi limitările impuse acestora, principiile de evaluare aplicate şi mijloacele prin care aceste probleme au fost soluţionate. Într-o lucrare scurtă ca aceasta, putem spera numai să schiţăm contururile unui subiect care este, în mod evident, foarte larg.

2.6. Înainte de a studia problemele care dau naştere PL, este important să delimităm rolurile specifice ale VORBIRII şi SCRIERII. Va fi imposibil chiar să abordăm subiectul dacă ne situăm pe poziţia obişnuită a lingviştilor, aşa cum a fost ea exprimată în cunoscuta formulare a lui Bloomfield:* scrisul este „numai un mijloc de înregistrare a limbii prin semne vizibile". Forma puternic depreciativă a acestei afirmaţii poate fi înţeleasă în lumina scopului didactic urmărit de Bloomfield. Nimeni nu poate nega importanţa covîrşitoare pentru lingvistică a înţelegerii faptului că scrisul este, din punct de vedere istoric, ca şi în procesul de învăţare, şi în viaţa unui individ, ulterior vorbirii. Totuşi, în studiul PL va trebui să inversăm această relaţie. Va trebui să considerăm scrisul primar şi vorbirea secundară. Acesta poate fi unul din motivele care au dus la pierderea relativă a interesului lingviştilor pentru PL: pentru ei PL presupune o inversare a lucrurilor. PL consideră ca primar ceea ce lingvistul priveşte ca secundar şi atribuie valoare unui lucru pe care lingvistul îl consideră doar o umbră a realităţii. Raţiunea inversării este dată de funcţia scrisului ca mijloc de comunicare între vorbitori separaţi în timp şi spaţiu. Permanenţa şi importanţa sa pentru comunitate permit şi necesită un tratament diferit de acela acordat vorbirii naturale. În loc să rămînă o simplă înregistrare, scrisul ajunge să reprezinte un cod de sine stătător, care poate influenţa vorbirea comunităţii.

2.7. Relaţia dintre o limbă scrisă şi *codurile idiolectice* ale vorbitorilor poate fi analizată într-o translaţie dublă. Dacă pornim cu un *idiolect* oarecare, un lingvist poate ajunge, aplicînd diferite tehnici de analiză, la o înregistrare fidelă şi exhaustivă a idiolectului, sub forma unei descrieri lingvistice standard. Pe aceasta o putem numi *grafolectul* vorbitorului, înregistrarea precisă a *idiolectului* său. Chiar în cele mai favorabile cazuri, există diferenţe perceptibile între ele. Grafolectul diferă de idiolect prin aceea că este (a) prelucrat, (b) analizat, (c) posterior, (d) stabilizat. Faptul că este prelucrat înseamnă că acesta nu conţine nici unul dintre nenumăratele şi nepredictabilele enunţuri greşite şi ezitări ale vorbitorului real.** Faptul că este analizat înseamnă că anumite unităţi ale limbii, ca fonemele şi cuvintele, sînt separate, în loc să fie unite: secvenţa / wàynčə télmiy / apare ca fiind formată din cinci sau şase unităţi succesive, în orice ortografie pe care mi-aş putea-o închipui pentru engleză: „Why didn't you tell me?" Faptul că este posterior înseamnă că el este învăţat ca a doua limbă şi va necesita deci o reflecţie şi o elaborare mai mare decît idiolectul. Faptul că este

Termenul *cod idiolectic* (sau *idiolect*) este folosit pentru a desemna vorbirea unui individ într-o anumită perioadă din viaţa sa. Pentru discuţiile purtate asupra necesităţii acestui termen, cf. *Results*, 1953, p. 36—42.

* L. Bloomfield, *Language*, . . ., p. 21.

** Ch. F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York, 1958, p. 142.

stabilizat înseamnă că are o mare capacitate de înmagazinare şi un randament mai mare, ceea ce permite repetarea şi stabilizarea formelor sale. Aplicînd idiolectului aceste principii, lingvistul îl transformă într-un mijloc nou, cu schimbarea corespunzătoare a procedeelor şi cu pierdere de informaţie. Cînd învaţă să scrie şi să citească, cel care foloseşte grafolectul trebuie să procedeze la fel.

În cadrul ortografiei limbii române, *stabilitatea morfematică* este asigurată prin aplicarea aşa-numitului principiu morfologic. Cf. în legătură cu aceasta, M. Grigorescu, *Principii gramaticale în ortografie*, în: „Limba română", 1954, nr. 1, p. 45-50.

2.8. Dar grafolectul nu este încă o ortografie. Trebuie să se efectueze o nouă modificare, pentru a-l adapta la necesităţile altor idiolecte sau, pe scurt, să se realizeze UN COMPROMIS AL GRAFOLECTELOR. Aşa cum a arătat Martin Joos,* o ortografie ideală fiind morfofonemică ar trebui să asigure un anumit grad de *stabilitate morfematică;* ar trebui să permită interpretarea alternativă a simbolurilor, astfel încît să fie posibilă în cadrul ei identificarea sunetelor specifice diferitelor idiolecte; şi ar trebui să fie uniformă, astfel încît diferitele deprinderi lingvistice să poată fi transpuse cu ajutorul ei. Dar aceasta înseamnă că o ortografie standard este, într-o anumită măsură, independentă de deprinderile de vorbire ale celor care o folosesc; ea devine o limbă de sine stătătoare, nu numai o reflectare a vorbirii. Cei care o învaţă întîmpină o dublă dificultate, provenită, pe de o parte, din diferenţa dintre vorbire şi scris, ca simplă tehnică de codaj, iar pe de altă parte, din diferenţa dintre idiolectele lor şi cele reflectate în scris. Această din urmă deosebire poate conduce la schimbarea lingvistică efectivă sub influenţa scrisului, întrucît scrisul, citit cu voce tare, poate genera propria sa vorbire. Aplicînd regulile de transpunere pe care le-a învăţat, cel care citeşte poate produce un idiolect diferit de al său, în măsura în care grafolectul nu este identic cu al său. Acest efect este posibil indiferent de gradul în care ortografia unei limbi este fonetică. De fapt, o ortografie complet fonetică va da naştere la uniformitate în pronunţare, astfel încît pronunţarea în funcţie de ortografie este mai probabilă în germană decît în engleză. Pronunţările în funcţie de ortografie sînt nepopulare printre lingvişti, dar o limbă ca germana de sus *(Hochdeutsch)* este de neconceput fără ele.[1]

În română, influenţa formei scrise asupra pronunţării se constată în cazul cuvintelor a căror scriere este guvernată de principiul morfologic sau tradiţional-istoric (se întîlnesc pronunţări cum ar fi: *creăm, creînd, angajează, înfăţişează, greşeală, este, era, el, ei* etc.)

2.9. Problema STILULUI limbii este, de asemenea, importantă într-o analiză a PL. Fiind, de asemenea, strîns legată de distincţia între vorbire şi scris, problema stilului este cu mult anterioară inventării scrisului. Distingerea stilurilor în funcţie de situaţie a fost dovedită de unii cercetători ai limbilor indiene din America; ei au folosit termenul de *vorbire îngrijită („non-casual speech")* pentru ceea ce eu prefer să denumesc cu termenul tradiţional stil „oficial" *(„formal style")*. Putem identifica anumite genuri de discursuri, ca:

Cf., de ex., Voegelin, *Casual and Non-Casual Utterances within Unified Structure*, în: Th. Seboek (ed.). *Style in Language*, Cambridge, Mass., 1960, p. 57—68. Acelaşi autor folosise însă şi termenul „stil oficial":

[1] Pyles scrie: „Pronunţările bazate pe scriere, în cazul în care acestea implică o schimbare în pronunţarea tradiţională a unui cuvînt folosit popular, sînt un indiciu aproape sigur, nu numai al aroganţei spirituale, pe care teoretic e greu să o admiri, dar şi al unor ignoranţe în ceea ce priveşte relaţia între scriere şi limbă".**

* Martin Joos, Recenzie la Axel Wijk, *Regularized English*, în: „Language", 1960, 36, p. 257.

** Ph. Pyles, *Words and Ways of American English*, New York, 1952, p. 241 şi urm.

LEGI, RITUALURI şi PRODUCŢII EPICE, care stimulează caracterul oficial al exprimării chiar în societăţi neinstruite. În cadrul lor, exprimarea se îndepărtează de vorbirea de fiecare zi, fiind mai sobră, clară şi memorabilă. Motivul este foarte simplu: aceste activităţi sînt de o asemenea importanţă pentru viaţa comunităţii, încît trebuie memorate şi transmise nealterate din generaţie în generaţie. Ele sînt încredinţate LEGIUITORULUI, PREOTULUI şi BARDULUI, care devin astfel, dintr-o dată, păstrători ai tradiţiei şi inovatori virtuali. Limba care se transmite pe această cale, din trecut, este publică şi oficială, deosebindu-se prin aceasta de limba de zi cu zi. Ea se bazează pe situaţia unui individ care vorbeşte în faţa mulţimii şi pentru mulţime; ea reprezintă vocea grupului însuşi. Dacă faptul acesta este adevărat pentru o societate care nu cunoaşte scrisul şi cititul, el devine şi mai adevărat pentru o societate instruită, de vreme ce scrisul extinde enorm atît capacitatea de înmagazinare a memoriei, cît şi acurateţea ei. Ar fi cît se poate de surprinzător dacă acest fapt nu ar avea consecinţe lingvistice manifestate sub forma unei distanţe crescînde între discursul obişnuit şi cel oficial, cu conservarea corespunzătoare a vocabularului pentru un timp îndelungat.*

V o e g e l i n şi J. Y e g e r l e h n e r, *Toward a Definition of Formal Style with Examples from Shawnee*, în: *Studies in Folklore for Stith Thompson*, Bloomington, Ind., 1957 (141—149).

2.10. După ce am stabilit primordialitatea scrisului asupra vorbirii pentru scopurile PL, putem face o afirmaţie generală: PL se referă, în primul rînd, la stilurile oficiale mai degrabă decît la cele neoficiale ale limbii, în special în forma lor scrisă. Orice influenţă a stilului oficial asupra celui neoficial reprezintă un efect secundar; scopul principal este de a influenţa stilul oficial prin schimbări în expresia sa scrisă. Aceasta este schema şi fundamentul pentru orice PL.

PL se referă, în primul rînd, la stilul oficial.

3. Probleme ale planificării limbii

3.1. Dacă considerăm acum primul aspect al PL, PROBLEMELE care o generează, ele constituie toate cazuri speciale ale problemei NONCOMUNICĂRII. În principiu, PL poate fi concepută oriunde există o deficienţă în comunicare. Dar deficienţa nu este un concept disjunctiv; ea se află, mai degrabă, pe o scară ale cărei gradaţii variază de la succes deplin la eşec deplin. Dacă luăm extremele şi media acestui parametru, putem stabili trei tipuri de situaţii de comunicare: există o COMUNITATE LINGVISTICĂ PRIMARĂ, în care singurele diferenţe dintre vorbitori sînt idiosincrasice sau, în termeni lingvistice, idiolectice; o COMUNITATE LINGVISTICĂ SECUNDARĂ, ai cărei membri se înţeleg între ei doar parţial, şi o COMUNITATE LINGVISTICĂ TERŢIARĂ, în care nu există deloc înţelegere reciprocă, astfel încît sînt necesari interpreţii. Dintre unităţile politice existente, putem da ca exemplu Islanda pentru comunitatea lingvistică primară, Anglia pentru comunitatea lingvistică secundară şi El-

Tipuri de comunităţi lingvistice după specificul procesului de comunicare. Pentru probleme similare, cf. K, T

* M. S. Z e n g e l, *Literacy as a Factor in Language Change*, în: „American Anthropologist", 1962, 64, p. 132—139.

veţia pentru comunitatea terţiară. Nu ne putem ocupa aici de suprapunerile acestor concepte, ci ne vom limita numai la a arăta că o comunitate lingvistică secundară este pregătită pentru o limbă NAŢIONALĂ, iar cea terţiară — pentru o limbă INTERNAŢIONALĂ sau AUXILIARĂ. Ambele constituie exemple de situaţii în care se poate apela la PL, pentru ajutor şi dezvoltare. Mai general, fiecare dintre acestea necesită un cod comun, o limbă auxiliară, care va da posibilitatea de a comunica celor care doresc să comunice cu membrii altor comunităţi lingvistice primare.*

Pentru noţiunea de *redundanţă a codului*, precum şi pentru alte elemente ale teoriei informaţiei, cf. S. Marcus, Ed. Nicolau, S. Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, Bucureşti, 1966, cap. VIII.

3.2. Accentuînd importanţa limbii vorbite şi a informatorului, lingvistica a selectat comunitatea primară ca obiect principal al preocupărilor sale. Într-o asemenea comunitate, PL este de prisos, deoarece necesităţile imediate ale comunicării au furnizat corectivul necesar îngrădirii anarhiei individuale. Fiecare individ care învaţă limba este corectat pe loc de alţi indivizi care învaţă sau de cei care-i servesc drept model, adeseori pe calea amară a batjocorii, pînă cînd ajunge să înveţe pe măsura deplinelor sale capacităţi. Codul lingvistic este însuşit de fiecare membru al comunităţii. În acest fel, intervenţia a ceea ce am numit *redundanţa codului* este redusă la minimum. Mi se pare că modelul sugerat aici pe baza teoriei informaţiei, ca fiind cel mai adecvat model de descriere a comunicării directe din comunitatea lingvistică primară, poate fi aplicat, de asemenea, la comunităţi secundare şi chiar terţiare. *Mutatis mutandis*, comunitatea lingvistică mai largă, în care trebuie să fie mediată comunicarea, este cel mai bine satisfăcută de un cod comun. Acest cod pierde caracterul imediat al situaţiei de vorbire; el trebuie să fie modelat într-un mod mai conştient, şi în măsura în care este implicat scrisul, există un cîmp larg pentru PL. Problema principală este aceea că o limbă scrisă pierde trăsătura de autoreglaj specifică vorbirii; ea necesită o clasă specializată de indivizi care să asigure acest efect terapeutic.

Problema scrisului se pune pentru comunităţile primare. Dacă avem în vedere acest aspect, nici în aceste comunităţi PL nu ne apare ca „de prisos“ Dealtfel, existenţa unor diferenţe idiolectice face necesară o activitate cu caracter prescriptiv. W — După iniţiala engl. *writing* „scris“; St — după *standardization* „standardizare“.

3.3. În practică, situaţiile care pun probleme variază mult. La o extremă, se află populaţia neinstruită, fără nici o tradiţie scrisă şi fără guvernare centralizată, situaţie care devine, în mod rapid, din ce în ce mai rară pe glob. Acolo unde a fost introdus scrisul, poate fi distins un număr de situaţii diferite. Ferguson** a propus un sistem de descriere a acestora, folosind W0—W2 ca scară pentru măsurarea extinderii scrisului şi St0—St2 ca scară pentru măsurarea gradului de STANDARDIZARE. W2 reprezintă limbile în care „cercetările originale în domeniul ştiinţelor naturii sînt publicate regulat“ şi St2 — limbile care au „o singură normă, larg acceptată, care este simţită ca adecvată, cu unele modificări sau variaţii minore, pentru toate scopurile în care este folosită limba.“ Chiar şi aceste „stări ideale“ sînt de diferite tipuri şi necesită o subclasificare; de exemplu, suedeza, pe care el o consideră un exemplu de St2, acoperă o zonă în care există dialecte vii aproape incompre-

* G, T.

** Ch. A. Ferguson, *The Language Factor in National Development*, în: „Anthropological Linguistics“, 1962, 4, p. 23—27.

hensibile între ele şi pentru vorbitorii limbii standard. Pentru vorbitorii din Dalecarlia există multe ocazii în care suedeza nu este simţită ca adecvată. Ţări ca Statele Unite sau Islanda, pentru a folosi exemplul unei ţări mari şi al unei ţări mici, sînt mult mai aproape de „starea ideală" St2.* Oricare ar fi situaţia în privinţa scrisului sau a standardizării, există probleme pentru cel care se ocupă de planificarea lingvistică.

3.4. Dacă limba este nescrisă, problema care se pune este aceea a creării unei ORTOGRAFII. Dacă limba are o ortografie, aceasta poate fi sau poate deveni INADECVATĂ pentru nevoile celor care o folosesc; sau pot exista *ortografii concurente.* Chiar dacă ortografia este adecvată sau este atît de bine fixată încît nu există nici o speranţă întemeiată de schimbare, pot exista VARIAŢII în cadrul standardului, care sînt supuse evaluării. Ele pot afecta pronunţarea, gramatica, sintaxa sau vocabularul. Părerile în legătură cu forma care trebuie preferată, şi deci promovată, sau care nu este dorită, şi deci nu trebuie încurajată, diferă. Se pare că asemenea judecăţi apar în toate comunităţile lingvistice, de la cea mai simplă la cea mai complexă. Ele nu sînt limitate la comunităţile instruite. Bloomfield** a constatat că informatorii săi *menomini* din Wisconsin, spre marea lui surpriză, aveau opinii ferme privitoare la calitatea limbii folosite de vorbitorii din jurul lor. El a conchis că „printr-o acumulare de superiorităţi evidente, atît referitoare la caracter şi la poziţia socială, cît şi la modul de exprimare, unele persoane sînt simţite ca modele mai bune de comportare şi vorbire decît altele".

În legătură cu ortografia românei, în *Introducere* la *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* se precizează că, înainte de 1953, existau mari fluctuaţii ale sistemelor ortografice utilizate de diferiţi autori şi în diferite publicaţii, în raport cu normele oficiale (cf. şi Iorgu Iordan *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 208.

4. Rolul specialistului în planificarea lingvistică

4.1. Această sugestie ne determină acum să ne referim la acela care planifică limba, ca autor de decizii. [...] Pînă la Renaştere, grija pentru limbă era în seama autorilor de gramatici şi retorici: Quintilian, în a sa *De Institutione Oratoria* (95 e.n.), definea una dintre funcţiile gramaticii ca fiind aceea de „a dezvolta vorbirea corectă" *(recte loquendi scientiam)**** Gramaticile greceşti şi latine au apărut, în mod predictabil, după perioadele clasice ale acestor limbi, şi au reprezentat, în esenţă, CODIFICĂRI ale unei norme acceptate anterior. În mod obişnuit, se afirmă că această codificare este una dintre trăsăturile specifice ale limbii standard, dar are importanţă dacă ea constituie numai o descriere dată de lingvist unei norme acceptate, să zicem, în literatură sau în vorbirea îngrijită, sau este concepută ca fixînd sau chiar creînd acea normă. Termenul codificare desemnează, pur şi simplu, descrierea explicită a codului, sub forma unei ortografii, a unei gramatici şi a unui dicţionar. Dar ati-

* H. Benediktsson, *Icelandic Dialects*, în: „Islenzk Tunga", 1962, 3, p. 72-113.

** L. Bloomfield, *Literate and ... Menomini* — trib de indieni din America de Nord. Limba lor (menomini) face parte din ramura central-estică a familiei *algonquine.*

*** Quintilian, *De Institutione Oratoria*, trad. în engl. de J. S. Watson, Londra, 1875 p. 29. [Cf. şi traducerea românească a Mariei Hetco, Bucureşti 1974, p. 37.]

tudinea față de codificator și de propria sa concepție asupra rolului pe care îl are s-a schimbat brusc de-a lungul timpului, paralel cu sensul cuvîntului „cod". Pentru cei care considerau că limba are o origine divină, codificatorul era un învățat, răspîndind printre oameni adevărul Domnului. Apoi, codul a fost privit ca lege, și codificatorul ca legiuitor; ca etichetă, și codificatorul ca arbitru al modei; ca simbol național, și codificatorul ca erou național. Pentru esteticieni, el era un apărător al normelor frumosului, pentru logicieni, susținătorul rațiunii, pentru filozofi, interpretul legilor gîndirii. Acum, cînd teoria informației ne-a dat un nou sens al „codului", sîntem gata să vedem în codificator un tehnician al limbii. Dar, ca sociologi, trebuie să fim gata să recunoaștem că toate sensurile codului și toate rolurile codificatorului, pe care le-am sugerat, există încă și sînt incluse în funcția complexă a planificării lingvistice în societatea umană.

Codul este sistemul utilizat pentru transmiterea unui mesaj.

Primele lucrări normative consacrate unor limbi moderne.

4.2. Merită să menționăm faptul că primele gramatici și dicționare ale limbilor moderne au coincis cu perioade de vîrf ale dezvoltării economice și politice a țărilor respective, în secolele al XV-lea și al XVI-lea. Un caz tipic îl constituie prima gramatică spaniolă, *Grammatica de la Lengua Castellana* a lui Nebrija, din 1492, dedicată reginei Isabella și numită „a compañero del imperio". Prima academie urmărind eliminarea „impurităților" unei limbi se integra în aceeași mișcare, în acest caz, consacrarea Florenței și a dialectului ei toscan ca model al italianei. Aceasta a fost Accademia della Crusca din 1582, care a reprezentat modelul pentru Académie Française din 1635, fondată de cardinalul Richelieu. Vicleanul cardinal a dictat regulamentul Academiei, fără îndoială ca o parte a tacticii sale de centralizare politică, cerînd membrilor ei „să muncească cu toată grija și hărnicia posibile, pentru a da reguli precise limbii noastre și pentru a o face aptă să trateze problemele artelor și științelor".* Exemplul a fost urmat, printre alte țări, de Spania (1713), de Suedia (1739) și de Ungaria (1830). Cele mai importante roade vizibile ale academiilor au fost dicționarele, începînd cu primul dicționar monolingv cunoscut, *Vocabolario degli Accademici della Crusca* (1612).

În Anglia, mulți scriitori eminenți din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, cum ar fi Milton, Dryden, Defoe și Swift, au cerut cu insistență crearea unei academii engleze.** Dar englezii se opuneau oricărei idei franceze și, în special, acelora în care simțeau o urmă de autoritarism, și în cele din urmă au acceptat, în schimb, deciziile unei persoane particulare, Samuel Johnson, al cărui dicționar (1755) a devenit cel mai important arbitru al limbii engleze. Statele Unite și-au declarat independența lingvistică față de Anglia substituindu-i englezului Johnson un alt cetățean particular, respectiv pe Noah Webster.

Cf. seria ediților succesive — revizuite și aduse la zi — a dicționarelor Webster.

* D. Maclaren Robertson, *A History of the French Academy* 1635—1910, New York, 1910, p. 13.

** H. M. Flasdieck, *Der Gedanke einer englischen Sprachakademie in Vergangenheit und Gegenwart*, Jena, 1928.

4.3. Totuși, cea mai stringentă necesitate a unor codificatori apare în secolele al XIX-lea și al XX-lea, în special ca o consecință a revoluțiilor franceză și americană și a răspîndirii instrucțiunii. Apropierea de mase era o problemă de învățămînt și cărțile au fost instrumentele instruirii. Cerințele tehnologice ale tipăririi implicau standardizarea. Unele grupuri și-au dat seama că erau constrînse să adopte o nouă limbă și că se aflau în situația de a fi cetățeni inferiori în propria lor țară. Răsturnările politice au dus la ridicarea unor noi națiuni sau la renașterea celor vechi și asistăm la impunerea unor noi limbi în diferite țări, ca rezultat al codificărilor realizate de indivizi, de comisii guvernamentale sau de academii. Ne vin în gînd nume cum ar fi: Korais în Grecia, Aasen în Norvegia, Štur în Slovacia, Mistral în Provence, Dobrovski în Boemia, Aavik în Estonia și Jablonskis în Lituania. Acești oameni erau în parte lingviști, în parte patrioți, și opera lor a lăsat în urmă ceva ce se voia lingvistică pură. Totuși, unii dintre ei au contribuit considerabil la dezvoltarea științei limbii; de exemplu, Aasen a fost și fondatorul dialectologiei norvegiene. În toate țările europene cu sistem universal de școli publice, ministerele educației au controlat ortografia și gramatica limbilor. În Turcia, dictatorul Kemal Atatürk a constituit, în 1932 o societate turcă semioficială de lingvistică, în care a introdus membri ai partidului său și profesori cărora le-a dat sarcina de a planifica reforma limbii turce, după ce a abolit alfabetul persan, înlocuindu-l cu cel latin.* Între extremele inițiativelor particulare și dictatoriale, există o gamă largă de organizații, fie ele biserici, societăți sau școli literare și științifice, care au susținut PL pe baza unor anumite forme lingvistice.

Precizările lui. E. Haugen asupra factorilor care au stimulat dezvoltarea unor preocupări normative sînt valabile și pentru limba română. Referitor la primele încercări de codificare a acesteia, amintim aici activitatea reprezentanților Școlii Ardelene, precum și *Gramatica românească* (1828) a lui I. Eliade-Rădulescu. Pentru detalii, cf. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, I, ed. a II-a, București, 1971, p. 441—481; I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 749—783; M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, I, II, București, 1966, 1969.

5. Alternative în planificarea lingvistică

5.1. Să considerăm acum cîteva dintre *modurile alternative de acțiune*, care sînt deschise unui program de planificare lingvistică. Ne vom limita atenția la comunitatea lingvistică secundară și, în special, la națiune, deoarece, așa cum observă Ferguson**, această entitate neglijată din punct de vedere lingvistic este, în cele din urmă, baza obișnuită pentru „rețelele de comunicare, sistemele de învățămînt și planificarea lingvistică".[...]

5.2. În considerarea modurilor de acțiune, va trebui să evaluăm cîteva dintre *obiectivele* comportamentului lingvistic. Am afirmat anterior că acesta este o comunicare rapidă și fără efort. Dar modelul de bază al comunicării, așa cum a fost el sugerat de Bühler și elaborat de Jakobson,*** arată clar că orice *comunicare* nu se

Pentru problema modelului și a funcțiilor *comunicării* cf. și H. E. Descrierea dată de R. Jakobson funcțiilor limbii pornește de la

* Uriel Heyd, *Language Reform in Modern Turkey*, Jerusalim, 1954.

** Ch. A. Ferguson, *The Language Factor...*, p. 25.

*** R. Jakobson, *Linguistics and Poetics*, în: Th. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Cambridge, Massachusetts, 1960, p. 350—377. [Cf. și versiunea românească, *Lingvistică și poetică*, în: *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 83—125.]

ideea că fiecare funcţie este determinată de cîte unul dintre cei şase factori care intervin în comunicare. Orientarea către emiţător explică funcţia emotivă, orientarea spre receptor — funcţia conativă, orientarea spre context — funcţia referenţială; funcţia fatică realizează controlul modului în care funcţionează canalul de comunicare (enunţuri ca *Alo!, Auzi?* îndeplinesc o asemenea funcţie); prin funcţia metalingvală se comentează codul în scopul verificării faptului că este comun interlocutorilor (cf., de exemplu, apoziţiile sau parafrazele), iar funcţia poetică implică orientarea spre mesaj (componentele acestuia sînt selectate astfel încît să creeze expresivitate).

limitează la simpla redare referenţială a informaţiei. Există acea expresie a ego-ului, pe care Jakobson o numeşte *funcţie emotivă*, şi apelul la receptor, pe care îl numeşte *funcţie conativă*; pe lîngă acestea, există şi alte funcţii minore, ca funcţia *fatică*, precum şi funcţiile *metalingvală* şi *poetică*. În raport cu poziţia socială, este implicată aici o interacţiune complexă între vorbitor şi ascultătorii săi, care pot fi consideraţi ca reprezentînd comunitatea. Vorbitorul se exprimă pe sine, dar nu poate exprima decît ceea ce comunitatea este gata să accepte. Limba nu serveşte numai ca mijloc de cooperare socială, ci şi ca mijloc de expresie individuală. În primul caz, se ajunge la *uniformitatea* codului, în cel de al doilea, la *diversitate*. Rezultatul real trebuie să fie un echilibru între acestea.

5.3. Pentru acest motiv, nu putem identifica, aşa după cum s-a arătat anterior, scopul planificării cu necesitatea elaborării unui cod absolut uniform, în timp sau spaţiu. Aceasta este una dintre erorile făcute de aşa-zişii planificatori: ei vor să stabilească o limbă imuabilă în timp sau să impună un singur standard vorbitorilor celor mai diverse dialecte. Dar planificarea poate avea în vedere fie înlocuirea mai multor variante cu una singură, fie a unei singure variante cu mai multe. Poate exista deci planificare pentru diversitate ca şi pentru uniformitate, pentru schimbare ca şi pentru stabilitate. Havránek,* definind natura unei limbi standard, o descrie ca avînd *stabilitate* cu *flexibilitate*.** Aceasta nu constituie un element specific limbii, ci este definiţia oricărei norme a limbii, chiar a normei comunităţii lingvistice primare. Stabilitatea este corespondenta diacronică a uniformităţii, în timp ce flexibilitatea este corespondenta diacronică a diversităţii. Cînd o normă a unei limbi vii este predominant stabilă şi uniformă, ea asigură, pentru vorbitorii săi, o limită variabilă de elasticitate şi diversitate. Aşa cum a arătat Hoenigswald,*** orice schimbare lingvistică poate fi definită ca *înlocuire*, care poate fi sau scindare sau fuziune sau nici una nici alta. Evaluarea urmează acelaşi curs: ea poate decide, mai degrabă, în favoarea mai multor variante decît a uneia singure sau invers.

6. Limitări ale planificării lingvistice

6.1. Înainte de a lua decizii de acest fel, este necesar, totuşi, să stabilim restricţii ale schimbării. Planificatorul intervine în situaţia considerată într-un anumit punct în timp şi spaţiu. Prima sa sarcină va fi să stabilească identitatea limbii în discuţie. Aceasta poate să nu fie o sarcină uşoară. Cînd reformatorul limbii norvegiene Ivar,

* B. Havránek, *Úkoly spisovného jazyka a jèho kultura*, în: B. Havránek şi M. Weingart (ed.), *Spisovná čeština á jazyková kultura*, Praga, 1932, p. 32—84; *Zur Problem der Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur*, în: „Actes du IV-ème Congrès International des Linguistes:, Copenhaga, 1938, p. 151—156.

** P. L. Garvin, *The Standard Language Problem — Concepts and Methods*, în: „Anthropological linguistics", 1959, 1, p. 28—31.

*** H. Hoenigswald, *Language Change and Linguistic Reconstruction*, Chicago, 1960, p. 27 şi urm.

Aasen și-a propus să salveze limba norvegiană de la eclipsa înregistrată în perioada evului mediu, el a trebuit să identifice limba cu o normă existînd numai în anumite dialecte rurale, pe care majoritatea oamenilor le considerau variante degenerate ale danezei. Anterior operei lui Štur, în Slovacia, aproximativ la aceeași dată, dialectele din acea țară erau considerate drept varietăți ale cehei, limbă cu o tradiție scrisă mult mai îndelungată. Pentru planificator, o cale de identificare a unei limbi este stabilirea istoriei ei. Printr-o combinație a reconstrucției interne cu lingvistica comparativă, acești oameni au creat norme care și-au ocupat locurile ca descendente aparent directe ale limbilor mai vechi, vorbite sau scrise în aceste zone. În felul acesta, geografia lingvistică și istoria limbilor conlucrează fixînd limite pentru propunerile care puteau fi făcute.

Limba literară slovacă a fost creată, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, pe baza dialectului slovac de apus.

6.2. Există încă o limitare a proiectelor planificatorului. Ea este reprezentată de starea tradițiilor orale și scrise pe care el își propune să le reformeze. Dacă standardul propus se referă la o națiune care, în trecut, nu a cunoscut scrierea, el trebuie să ia în considerare numai normele vorbirii din comunitatea respectivă. Dacă există o normă unică, problema sa este, în bună măsură, una tehnică, de asigurare a unei ortografii, așa cum am observat anterior. Dacă există mai multe norme, planificatorul este confruntat cu un set de alegeri, care vor implica întregul ansamblu al problemelor și vor necesita tipul de evaluări pe care le vom discuta mai jos. Dacă, în plus, există deja una sau mai multe ortografii, sarcina sa este mult mai complicată dacă el nu alege o ortografie ca bază, ci pur și simplu o improvizează, într-un fel sau altul. În orice comunitate cultă, cu o oarecare tradiție, există un întreg set de convingeri și raționalizări referitoare la vorbire și scriere, în fața cărora planificatorul se poate dovedi neputincios, dacă nu reușește să le facă să servească scopurilor sale. Oricît de iraționale pot părea, în general, ele ajung să susțină poziția și interesele celor care au investit efort în învățarea tradițiilor sociale.

În Norvegia, din cauza stăpînirii daneze (între secolele al XVI-lea și al XIX-lea), daneza era folosită ca limbă oficială, iar norvegiana era reprezentată de un grup de dialecte rurale, utilizate pentru conversația curentă. La începutul secolului al XIX-lea, este creată limba literară norvegiană (denumită azi bokmål), pe baza variantei literare a danezei din Norvegia, dar utilizînd și trăsături ale unor dialecte norvegiene.

6.3. Date fiind limitările stricte cu privire la alternativele existente, cineva s-ar putea simți descurajat în încercarea de a asigura o schimbare, dacă, o dată cu oamenii și cu societățile, nu s-ar schimba și limbile. În evaluarea soluțiilor posibile ale problemelor pe care le-am abordat, este necesară o procedură de decizie care să clasifice alternativele. Alternativele trebuie să fie clasificabile conform unui *criteriu* obiectiv, de exemplu: după cum sînt mai lungi sau mai scurte, mai vechi sau mai noi. Acestea, la rîndul lor, trebuie să fie asociabile unui *scop* de interes mai larg, cum ar fi comunicarea, autodezvoltarea sau stabilitatea de grup.

Adolf Noreen a fost unul dintre reprezentanții curentului neogramaticilor (cf. 1,2.).

7. Criterii pentru planificarea lingvistică

7.1. Cei care au scris pe larg despre acest subiect au oferit o varietate de criterii de evaluare. Adolf Noreen a respins punctul de vedere clasic, după care modelele trebuie să fie găsite în trecut, ca și punctul de vedere *biologic*, după care limbajul este un organism în evoluție, dincolo de controlul rațiunii umane. El a propus un set de criterii pentru a considera anumite fapte de limbă

Acest punct de vedere a fost adoptat ca urmare

a progreselor înregistrate în secolul al XIX-lea de științele naturii și, mai ales, a răspîndirii teoriei evoluționiste a lui Darwin. Reprezentanții cei mai cunoscuți ai naturalismului în lingvistică au fost August Schleicher și Max Müller.

drept „greșite", pe baza unei abordări rezonabile: este greșit ceea ce este înțeles greșit, neînțeles sau înțeles numai cu dificultate; de asemenea, ceea ce este greu de pronunțat sau de reamintit, sau este mai lung sau mai complicat decît ar fi necesar, sau ceea ce reprezintă o noutate fără să adauge nimic limbii.

7.2. Cele mai multe dintre aceste criterii sînt aspecte ale ceea ce putem numi mai concis criteriului *eficienței.* Prima formulare a acestui criteriu pe care o cunosc a fost făcută chiar înaintea lui Noreen, sub influența științei moderne, de către lingvistul suedez Esaias Tegnér, care a scris că cea mai bună limbă este „aceea care se rostește cel mai ușor și se înțelege cel mai ușor".* Partea importantă a acestei afirmații este că a recunoscut clar că aspectele importante pentru vorbitor pot să nu fie identice cu acelea importante pentru ascultător. În practică, orice comunicare este realizată printr-un echilibru precar între *economia de rostire* a vorbitorului și *economia de percepție* a ascultătorului. Scrisului îi lipsește corectarea imediată din partea unui auditoriu și, de aceea, se impune ca persoana care scrie să anticipeze necesitățile celui care citește. Scrisului îi lipsește un număr de procedee de exprimare care asigură claritatea, cum sînt intonația și gesturile, și trebuie să le compenseze prin semnale explicite. Pentru cititorul experimentat, unele din acestea pot fi furnizate chiar de scrierile nefonologice, care sînt atît de nepopulare printre reformatorii ortografiei și printre copii.

Pentru conceptul de *economie,* cf. A. Martinet, *Économie des changements phonétiques,* Berna, 1955, p. 94—152. Autorul precizează că evoluția lingvistică este guvernată de antinomia permanentă între necesitățile comunicative și expresive, care cer folosirea unui număr mai mare de unități, clar diferențiate funcțional și mai puțin frecvente, în același enunț, și tendința de reducere la minimum a activității mentale și fizice, care determină folosirea unui număr mai restrîns de unități, cu o frecvență

7.3. Există aici un conflict clar de interese între cei care și-au însușit o anumită normă lingvistică și cei care nu și-au însușit-o. Un sistem simplu pentru cei care l-au învățat deja poate fi extrem de dificil de învățat. Cei care cunosc ideogramele chineze pretind că ele se citesc mai ușor decît reprezentările alfabetice ale acelorași unități; în schimb, costul învățării lor este, fără îndoială, foarte ridicat. Ortografia engleză este numai într-o manieră imperfectă legată de pronunțarea engleză, dar natura ei prin excelență nefonologică îi conferă identitate morfematică, iar pentru alți europeni care învață engleza, o mai mare familiaritate și ușurință în învățare decît dacă ar fi fonologică. Deci eficiența trebuie interpretată în funcție de costul învățării față de costul renunțării la cele învățate. Întrucît cei care trebuie să renunțe la cele învățate dirijează, de obicei, aparatul social, în timp ce aceia care trebuie să învețe sînt copii de școală sau străini, este evident că întîlnim aici o frînă foarte puternică față de orice formă de schimbare. Totuși, principiul general rămîne încă valabil; o formă este *eficientă* dacă este *ușor de învățat* și *ușor de folosit.*

7.4. Trebuie evitate, în primul rînd, opinii simpliste, cum ar fi: cuvintele mai scurte sînt, în mod necesar, mai eficiente decît cele lungi sau o gramatică fără sufixe cazuale este mai eficientă decît una care le are. După cum ne reamintește P. S. Ray,** există într-adevăr, o economie reală, dacă cuvintele frecvente în texte sînt

* E. Tegnér, *Om språk . . .,* p. 104.
** P. S. Ray, *Language Standardization: . . .,* p. 41.

cît mai scurte posibil, și constatăm că, în limbile naturale, instrumentele gramaticale sînt de regulă astfel. Pe de altă parte, cuvintele rare, care este posibil să-i scape ascultătorului, sînt codate mai eficient sub forma unor cuvinte lungi, deoarece aceasta le face mai *redundate*. Asemenea cuvinte sînt mai complexe, și deci mai clare din punct de vedere gramatical decît cuvintele mai frecvent utilizate. O limbă ca engleza, care, pentru o limbă indo-europeană, are un minimum de terminații flexionare, are, pe de o parte, un sistem de prepoziții extrem de complex și, pe de altă parte, o ordine a cuvintelor rigidă, care cere ca stilul ei scris să fie mai explicit decît al altor limbi din aceeași familie, în introducerea unor forme de completare vide sub aspect semantic, ca „*do*" și „*one*" (de exemplu, „*I do say*" sau „*the young one*").

mai mare. În esență, este vorba despre o versiune modificată a teoriei „clasice" a minimului efort.

Redundanța este absolut necesară în limbă, pentru a mări siguranța transmiterii informației, date fiind perturbările care apar în procesul comunicării.

7.5. Ar trebui să constituie un avertisment suficient la prudență în stabilirea eficienței unei forme lingvistice în comparație cu alta să reamintim că, în secolul al XIX-lea, au fost făcute două aprecieri diametral opuse asupra schimbării produse în engleză de la o așa-numită structură sintetică la una analitică. Romanticii au numit-o *degenerare*, în timp ce evoluționiștii au numit-o *progres*. Astăzi o numim simplu *schimbare*. Am văzut că nu este posibil să se ia fragmente izolate dintr-o structură și să se judece eficiența ei după acestea; fiecare element trebuie evaluat în raport cu întreaga structură și mai avem încă mult pînă cînd părerile noastre în acest domeniu să devină mai mult decît speculații.

Necesitatea evaluării eficienței în raport cu structura *limbii în ansamblu.*

7.7. Există însă un alt tip de adecvare care se dezvoltă în cadrul de cîte ori apare, este acela pe care îl vom numi *adecvare*, termen pe care îl prefer celui de „rațională lingvistică", propus de R a y.* Acest termen include, de asemenea, ceea ce G a r v i n,** urmîndu-l pe Havránek, numește „scara crescîndă a intelectualizării". Ambii autori se gîndeau, în primul rînd, la capacitatea limbii de a răspunde necesităților vorbitorilor săi, ca instrument al sensului referențial. Acesta este unul din punctele în care este introdusă planificarea lingvistică, de exemplu: în *crearea de termeni* care să corespundă nevoilor științei moderne. În comunitatea lingvistică primară, există întotdeauna procedee utilizabile, reprezentate fie de împrumut, fie de creația lexicală, pentru a extinde vocabularul atît cît este necesar pentru scopurile de zi cu zi ale vorbitorilor: toți știm că arabii sînt interesați de cămile și eschimoșii de zăpadă și deci au vocabulare dezvoltate în aceste domenii. În comunitatea lingvistică secundară, asemenea necesități sînt adesea stimulate de contactul cu alte națiuni și de traduceri din limbile lor.

Pentru problemele creării *terminologiei științifice românești*, cf. N. A. U r s u, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962.

7.7. Există însă un alt tip de adecvare care se dezvoltă în cadrul națiunii. Este mai puțin probabil ca acesta să afecteze zona pur rațională; mai degrabă, viața personală mai profundă a celor care îl folosesc. O limbă are o adecvare largă nu numai printr-o terminologie științifică și filozofică bogată, ci și printr-o terminologie

* P. S. R a y, *Language Standardization*: . . ., p. 45 și urm.
** P. L. G a r v i n, *The Standard Language* . . .

bine dezvoltată a expresivității emoționale și poetice. PL poate încuraja folosirea unor cuvinte din dialectele rurale, în scopul de a da scrisului o nuanță mai vie și mai familiară. Aceasta a fost, de fapt, situația în Scandinavia, unde planificatorii limbii din toate țările au considerat un timp îndelungat studiul dialectelor ca un stimulent pentru îmbogățirea limbilor standard. Regula adecvării cere ca o formă să transmită informația pe care vorbitorii vor să o transmită, cu *gradul dorit de precizie*.

În legătură cu problema structurii vocabularului poetic, cf. T. Vianu, *Cercetarea stilului*, în *Probleme de stil și artă literară* (București, 1955), p. 199—224.

7.8. Cel de la treilea criteriu este *acceptabilitatea*, prin care înțeleg, în mare parte, același lucru ca și Ray cînd stabilește criteriul „comunității lingvistice". Aceasta este componenta sociologică a evaluării. Ea corespunde la ceea ce cercetătorii anteriori ai problemei au denumit *uzaj*, ca standard de corectitudine. Jespersen* a arătat că există trei tipuri de uzaj: cel *inteligibil*, care corespunde condițiilor minime ale comunicării, cel *corect*, care satisface toate cerințele convenționale ale normelor limbii, și cel *bun*, care răspunde unor standarde mai înalte, fie de claritate, fie de frumusețe, și care deci trezește admirația auditoriului. În realitate, aceste diferențe se referă la grade variabile de acceptabilitate, în cadrul comunității lingvistice secundare. Deoarece această comunitate nu este nici omogenă, nici complet eterogenă, ea prezintă un model complex al disjuncțiilor care realizează distincțiile de uzaj și evoluțiile corespunzătoare din limbă. Terminologia dezvoltată de Ray** pentru această situație este utilă: există o subclasă de vorbitori, numiți „conducători", care sînt considerați ca demni de imitat și au deci „prestigiu". Ceilalți vorbitori pot să imite uzajul lor în măsura în care au „acces" la el, ceea ce va atrage după sine „extinderea" uzajului lor [. . .]

Pentru noțiunea de *uzaj*, cf. și E. Coseriu, *Sistema, norma y habla*, Montevideo, 1952.

Pentru rolul prestigiului unor vorbitori în modificarea uzajului cf. L,M.

7.10. În același timp, standardul formează *un canal de comunicare* cu lumea din afară, cel puțin în măsura în care se fac traduceri din alte limbi în limba respectivă. Deși individul poate fi exclus de la participarea directă la viața altor națiuni, el are un acces mai mare la aceasta decît ar avea altfel, prin însuși faptul că posedă o limbă capabilă să redea ideile altor națiuni, poate mai importante. Standardul național este deci sub influența lumii din afară și uneori chiar amenințat în privința specificului său de celelalte limbi. Ca și națiunea, el prezintă două laturi: elemente dispersate, care se opun, în interior, și absorbție din afară.

Pentru situația lingvistică din Grecia, cf. F,D. Folosirea a două variante: dhimotikí — ca variantă L, și katharevusa — ca variantă H, definește situația de diglosie din această țară. În Irlanda se folosesc paralel engleza, limbă germanică, și irlandeza — limbă celtică. În Norvegia se folosesc două limbi literare, denumite astăzi bokmål și nynorska.

7.11. Fie că planificatorul stabilește un standard național, fie că încearcă să-l modifice, de îndată ce și-a propus să creeze o normă de vorbire, se pune problema al cui uzaj să-l aleagă [. . .].

Aceia care susțin dhimotikí în Grecia, irlandeza în Irlanda sau noua norvegiană în Norvegia s-au situat pe poziții opuse elitei actuale și au devenit o contra-elită, al cărei uzaj se bazează fie pe

* O. Jespersen, *Menneskehed*, . . ., p. 133.
** P. S. Ray, *Language Standardization* . . ., p. 61.

dialecte rurale, fie pe vorbirea urbană de zi cu zi. Se poate considera uneori că este vorba despre o problemă privind *numerele* (uzajul cel mai larg răspîndit) sau *calitatea* (formele cele mai bune și mai pure) sau *justiția socială* (reducînd handicapul de învățare al celor săraci). Dar poate fi vorba și despre un conflict al dialectelor geografic separate, fiecare revendicîndu-și drepturile de limbă. Regula acceptabilității cere ca o formă să fie *adoptată sau adoptabilă de către factorul conducător* al oricărei societăți sau subsocietăți implicate.

7.12. Cele trei reguli, de eficiență, adecvare și acceptabilitate, pot fi, într-o situație dată, divergente sau convergente. Ele se suprapun parțial și se condiționează în moduri diferite, caracterul lor relevant depinzînd de împrejurări. Dar ele trebuie să dea posibilitatea oricărei persoane care studiază un program de PL să ia anumite decizii.

8. **Realizarea planificării lingvistice**

8.1. În toate programele de acest tip, odată luate deciziile, ele trebuie să fie realizate. Cum se procedează exact? Lingvistul cu gramatica și lexiconul său poate propune ceea ce dorește, dacă lipsesc metodele care ar putea asigura acceptarea deciziilor. Studiul acestei probleme este, în esență, unul de *mass media* și ar putea fi mai potrivit pentru un cercetător al tehnicii reclamei decît pentru un lingvist. În cele din urmă, hotărîrile sînt luate de către cei care folosesc limba, ei constituind factorii principali în luarea deciziilor [...]

8.4. Dacă considerăm realizarea PL ca o problemă de învățare a limbii, constatăm deîndată că ea se transformă în dilema obișnuită a profesorului de limbă. În esență, predarea limbii dispune de două tipuri de instrumente: (a) modele de imitat sub forma textelor vorbite sau scrise, furnizate de *informatori;* și (b) un set de reguli general recunoscut ca o gramatică, furnizat de *lingviști.* O limbă se poate învăța cel mai bine de la informatori, care oferă modele de comportament lingvistic; dar pentru adulți, este util să se suplimenteze acest procedeu cu reguli explicite. Reversul nu este adevărat: din reguli se poate învăța *despre* o limbă, dar fără informatori și textele lor nu se poate învăța cîtuși de puțin limba. Cel mai bun planificator este deci acela care nu codifică numai, ci creează și texte. De aceea, autorii sînt necesari în cazul unei limbi scrise, întocmai cum sînt vorbitorii în cazul limbii vorbite. Norvegianul A a s e n nu numai că a codificat limba, dar a și compus poezie și proză, demonstrînd posibilitatea de a scrie în această limbă, și i-a influențat și pe alții să-i urmeze exemplul [...]

8.5. Cea mai simplă *strategie* este ca reforma să fie introdusă în școli și să fie lăsată să evolueze treptat, o dată cu copiii; dar aceasta poate da naștere numai la confuzie socială. Dacă ortografia engleză ar trebui reformată, cred că ar trebui să ne rugăm ca reforma să

Pentru limba română, ni se pare semnificativă în direcția preocupării pentru unificarea normelor lingvistice prin crearea unor modele de exprimare literară, activitatea scriitorilor grupați în jurul „Daciei literare", care au urmărit programatic un asemenea obiectiv. Este interesantă și afirmația lui T i t u M a i o r e s c u că unificarea limbii române nu este posibilă decît „odată cu nașterea acelei poezii și proze care va fi proza autorilor estetici, nu proza filologică". Direcția nouă în poezia și proza română (1872), în *Critice*, I, București, 1967, p. 206].

aibă loc mai degrabă printr-o schimbare bruscă decît printr-una treptată. Dar aceasta ar necesita actul unui dictator ca Atatürk sau un consens general, prealabil, și nu se întrevede nici una din aceste posibilități.

9. Rolul lingviștilor

Rolul lingviștilor este determinat de faptul că ei posedă atît cunoștințe de istorie a limbii, cît și cunoștințe referitoare la natura limbii ca mijloc de comunicare umană. Ca atare, ei pot realiza acea evaluare a schimbării lingvistice pe care o implică orice proiect de PL.

9.1. Sîntem pregătiți acum să dăm răspunsurile posibile în problema rolului pe care lingviștii îl joacă într-un program de PL. Trebuie să admitem că lingviștii nu sînt, în mod necesar, înzestrați pentru a acționa în direcția planificării lingvistice. Sensibilitatea lor la nuanțe lingvistice poate fi diminuată de o preocupare excesivă pentru mecanismul limbii. Dacă planificarea lingvistică, așa cum am sugerat mai sus, constă în „evaluarea schimbării lingvistice", trebuie să știm despre ce fel de schimbare este vorba și cum se leagă ea de structura veche și actuală a limbii. Marea sarcină a lingvisticii secolului al XIX-lea a fost să clarifice problema schimbării lingvistice:toate limbile se schimbă în mod sistematic. Caracterul sistematic s-a dovedit a fi atît de puternic, încît mulți lingviști au devenit determiniști, negînd posibilitatea de a influența schimbarea. Deoarece planificarea lingvistică implică orientarea deliberată a schimbării lingvistice, ea va fi respinsă de oricine are o poziție deterministă fermă. Pe de altă parte, faptul că alte instituții sociale pot fi și au fost schimbate prin planificare oficială, le-a dat speranță celor care descoperă trăsături neadecvate în limbă sau în scriere. Problema reală apare în însuși procesul evaluării: intuiției literaților lingvistul încearcă să-i substituie reguli explicite. Aici lingvistica secolului al XX-lea a furnizat prețioase informații asupra naturii limbii ca mijloc de comunicare umană. Numai o înțelegere deplină a acestui aspect poate asigura cunoștințele necesare pentru o evaluare utilă.

Necesitatea participării lingviștilor în cadrul programelor de PL.

9.2. Există, de asemenea, faptul istoric demonstrat că lingviștii au participat la toate programele încununate de succes de PL din istoria lumii, fie în calitate de consultanți tehnici, fie ca inițiatori principali. Necesitatea urgentă a unei asemenea planificări realizate de lingviști, pentru națiunile în curs de dezvoltare din Africa, este subliniată clar de Raportul de Conferința Leverhulme ținută la University College, Ibadan, Nigeria, 1963.* [. . .]

Direcții ale contribuției lingviștilor în cadrul programelor de PL.

9.3. Care sînt cîteva dintre tipurile speciale de informații pe care lingviștii pot și trebuie să le aducă referitor la această problemă? Aș spune că sînt patru moduri în care ei pot fi utili; este posibil să existe și altele, pe care le-am omis. Lingvistul poate contribui ca: (1) istoric, (2) descriptivist, (3) teoretician și (4) profesor.

Ca istoric al limbii, lingvistul poate justifica opțiunea pentru o soluție de purificare sau de hibridizare.

Ca *istoric*, lingvistul poate stabili istoria limbii. Studiile lui fac posibilă urmărirea continuității în vorbirea sau în scrierea unui grup, atît cît permit atestările sau reconstrucția. El poate distinge în limbă elementele indigene de cele împrumutate, asigurînd astfel, după

* J Spencer (ed.), *Language in Africa*, Cambridge, 1963, p. 136.

caz, o bază pentru purificare sau hibridizare. Indiferent de valoarea care se acordă tradiției, el poate să o cultive. Unele perioade, cum ar fi cea romantică, încearcă sentimentul că respectabilitatea lor este sporită de o ascendență demnă de stimă; altele, poate mai realiste, sînt mai puțin mișcate de originea lor.

Ca descriptivist, lingvistul poate oferi descrieri precise ale uzului curent actual — în vorbire și în scriere — al comunității implicate. În calitate de specialist în geografia dialectală, el poate culege informații despre varietate și unitate în vorbirea populară; în calitate de cercetător modern al dialectului social, el poate stabili valoarea de prestigiu a diferitelor forme. El poate observa și clasifica fenomenele asociate cu vorbirea și cu scrierea standard, astfel încît uzul actual al comunității să poată fi cunoscut. El poate concretiza rezultatele cercetării sale într-o ortografie, o gramatică și un dicționar.

Ca descriptivist, lingvistul are posibilitatea de a justifica opțiunea pentru o anumită variantă lingvistică și poate da o descriere completă a standardului ales, contribuind astfel la difuzarea acestuia.

Ca teoretician, el poate stabili unele dintre liniile directoare pentru o înțelegere a limbii, în general. Adică, prin cunoștințele sale despre procedeele lingvistice de analiză și despre universaliile tipologiei limbilor, el poate face afirmații referitoare la structura limbilor, în general. Înțelegerea relației dintre vorbire și scris îi dă posibilitatea să spună ce se poate aștepta de la manipularea oricăreia dintre ele. El își dă seama de importanța structurii unitare pentru o comunicare eficientă, concomitent cu acceptarea deviației individuale. Întrucît a studiat programe anterioare de planificare lingvistică și a sesizat gradul de reușită, lingvistul poate distinge schimbările „naturale" de cele „artificiale".

Cunoscînd trăsăturile universale ale structurii limbii, lingvistul poate distinge soluțiile corecte de cele artificiale.

În măsura în care este și *profesor*, lingvistul se preocupă de probleme care pot fi implicate în instruirea sau reinstruirea vorbitorilor. Experiența și instruirea lui trebuie să-i dea posibilitatea să aprecieze dacă un anumit proiect este realizabil și oportun din punct de vedere pedagogic. El poate aprecia cantitatea de efort cheltuită în mod curent pentru învățare și poate furniza informații, pentru sine și pentru alți planificatori, asupra atitudinii elevilor săi față de proiectul considerat.

Ca profesor, lingvistul are posibilitatea de a testa eficiența unor soluții.

9.4. Ca nu cumva să se creadă că propunem ca lingvistica să fie identificată cu PL, sau că PL necesită numai utilizarea lingviștilor în cadrul proiectelor sale, mă grăbesc să adaug, în concluzie, că lingvistica este *necesară*, dar nu *suficientă*. Atîta vreme cît PL este un fel de politică lingvistică, ea are nevoie de constatările *științelor politice* privind arta de a stabili ce este posibil și modurile de a cîștiga consensul celor guvernați. Deoarece este adînc implicată în comportamentul omului ca animal social, PL necesită sprijinul unei teorii antropologice și sociologice inteligent concepute, a comportamentului lingvistic. În PL, există destul spațiu pentru orice contribuție pe care o poate aduce *psihologia*, privitor la comportamentul de învățare și modurile de percepție. Nu putem să trecem cu vederea nici contribuțiile *esteticienilor* și ale *filozofilor* [...] Chiar dacă lingvistica, în sensul pur al cuvîntului sau în sens *microlingvistic*, își poate limita preocupările la microcosmosul limbii, o lingvistică aplicată care cere să fie inclusă în *macrolingvistică* nu poate să nu țină seama de macrocosmosul societății în care, de fapt, trăim, vorbim și scriem.

Necesitatea colaborării interdisciplinare în vederea realizării unei PL eficiente.

Necesitatea abordării limbii în contextul ei social.

M. M. Guhman

UNELE CARACTERISTICI GENERALE ALE FORMĂRII ŞI DEZVOLTĂRII LIMBILOR NAŢIONALE[1*]

Începuturile procesului de constituire a *limbii române literare* sînt plasate de numeroşi cercetători în secolul al XVI-lea, odată cu apariţia primelor tipărituri în limba română. A existat şi opinia că limba română literară s-a format în perioada constituirii naţiunii (sec. al XIX-lea) Pentru prezentarea discuţiilor referitoare la data apariţiei române literare, cf. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, I, ed. a II-a, Bucureşti, 1971, p. 51—59. *Pai-hua* se bazează pe normele dialectului chinez de nord, vorbit în jurul oraşului Pekin.

Principalele trăsături care deosebesc o limbă naţională de limba populară nu trebuie căutate, în primul rînd, în caracteristicile structurale ale unei limbi, ci în schimbarea calitativă a relaţiilor dintre diferitele ei tipuri, precum şi în schimbarea caracterului funcţional al fiecăruia dintre aceste tipuri. Aceasta se referă, în primul rînd, la limba literară. Într-o oarecare măsură, formarea limbilor literare naţionale era în curs încă din perioada anterioară constituirii naţiunilor, deoarece limbi literare scrise se întîlnesc chiar în etapa caracterizată prin existenţa popoarelor. Numai că, în etapa formării naţiunii, limba literară acumulează treptat o serie de particularităţi calitative care o deosebesc de limba literară a perioadei istorice precedente.

În ţări cum ar fi China, Japonia[2] sau Armenia[3], în care s-a dezvoltat o limbă literară scrisă încă din epoca orînduirii feudale, limba literară nouă s-a format pe baza dialectului din zona în care se afla centrul economic şi politic cel mai puternic. Noua limbă literară se deosebea calitativ de cea veche mai ales la nivel funcţional: dacă limba literară din evul mediu era folosită de un număr relativ restrîns de clase sociale, şi numai în forma ei scrisă, limba literară naţională a dobîndit treptat o răspîndire aproape generală, fiind folosită atît în comunicarea scrisă cît şi în cea orală. În China, *pai-hua* (denumire dată iniţial numai dialectului local, considerat diferit de limba clasică scrisă, *wen-yen*), odată ajunsă limbă de stat — *kuo-yü* —, a devenit purtătoarea normei limbii naţionale comune. Deosebit de important este faptul că, în China, există o nouă limbă literară, avînd atît o variantă scrisă, cît şi una orală, dar folosirea în continuare a termenului *pai-hua* pentru a desemna noua limbă literară reliefează unitatea lingvistică a varietăţii literare scrise şi a varietăţii populare colocviale ale limbii naţionale.

[1] Articolul final a fost scris nu numai pe baza articolelor incluse în culegerea de faţă *(Voprosy ...)*, ci şi pe baza altor materiale, publicate anterior în diferite periodice.

[2] cf. N. I. Konrad, *Limba literară în China şi Japonia*, în culegerea de faţă *(Voprosy ...)*.

[3] cf. A. S. Garibjan, *Limba naţională literară armeană*, în culegerea de faţă *(Voprosy ...)*.

* M. M. Guhman, *Some General Regularities in the Formation and Development of National Languages*, traducere engleză de Philip Dorf, în: J. A. Fishman (ed.), *Readings in the Sociology of Language*, The Hague — Paris, 1972, p. 766—779. Versiunea rusă originală a apărut în volumul M. M. Guhman (ed.), *Voprosy formirovanija i razvitija nacional'nyx jazykov*, Moscova, 1960. În notele autoarei, volumul apare menţionat sub forma *Voprosy ...*. Articolul lui M. M. Guhman încheie acest volum, formulînd o serie de concluzii pe baza datelor cuprinse în celelalte articole.

Procese de același tip pot fi observate și în Japonia. Noua limbă literară (denumită *hyōjungo* — „limbă normativă" sau „limbă standard") a devenit norma limbii naționale comune care domină comunicarea scrisă și orală.

De o structură oarecum diferită sînt procesele care au dus la apariția unor noi caracteristici ale limbii literare în timpul etapei formării și dezvoltării națiunii, în acele țări în care exista o limbă literară scrisă cu bază străină, utilizată în perioada precapitalistă: în Rusia — vechea slavă bisericească, în Germania, Franța și Italia — latina, în Norvegia — daneza, deși caracteristicile limbii literare naționale, ca elemente distincte de limba literară a perioadei precedente, rămîn, în esență, aceleași cu cele din China și Japonia. În Germania, latina a jucat rolul de limbă literară scrisă o perioadă îndelungată: ea a dominat toate genurile în proză, pînă în secolul al XIV-lea. Limba literară germană era folosită, în special, în poezie.[4] Aceasta a creat un hiat de un tip special între varietatea literară scrisă și cea colocvială populară, folosite de germani. Astfel, primul obiectiv în etapa formării limbii naționale a fost eliminarea limbii latine din toate domeniile comunicării. Aceasta nu s-a realizat dintr-o dată: mai întîi, ea s-a înfăptuit în documentele comerciale, apoi în biserică și abia într-un tîrziu în știință. Predominarea prelungită a unei limbi literare scrise cu o bază „străină", în special în școală, nu numai că a stimulat dezvoltarea dialectelor în varianta populară colocvială a germanei, dar în perioadele de acută criză economică și politică, a dus la apariția mai multor variante, foarte diferite între ele, ale limbii literare, avînd la bază germana. S-a pus problema realizării unității limbii literare germane și a depășirii izolării regionale. Această unitate s-a realizat în perioada formării și dezvoltării națiunii germane, mai întîi în varianta scrisă a limbii naționale și apoi în varianta vorbită.[5] Deosebirea dintre limba literară națională germană și limba literară a poporului consta, în primul rînd, în faptul că numai în perioada de formare și dezvoltare a națiunii germane limba literară germană a fost preponderent utilizată în toate domeniile de comunicare, apărînd astfel ca purtătoare a unei norme comune naționale.

În țările române, în evul mediu, a existat o situație de acest tip: în Țara Românească și Moldova — slavona a avut vreme îndelungată rol de limbă oficială, iar în Transilvania — și latina.

Constituirea limbii naționale franceze a îmbrăcat o formă similară, deși oarecum deosebită[6]. Și în acest caz, în perioada formării limbii naționale, limba franceză literară a eliminat treptat limba latină din toate domeniile de comunicare; și aici s-a desfășurat o activitate susținută, îndreptată înspre crearea normelor lexicale, gramaticale și ortoepice, care să opereze în cadrul variantelor orale și scrise ale limbii. Dar pentru că în Franța se stabilise o anumită uni-

[4] Primele lucrări mai importante în proză, cu conținut religios, precum și unele lucrări de ficțiune scrise în germana literară au apărut în secolul al XIII-lea.

[5] Cf. M. M. Guhman, *Formarea normei literare a limbii naționale germane*, în culegerea de față *(Voprosy . . .)*.

[6] cf. M. S. Guryčeva, *Etapa inițială în formarea limbii naționale franceze*, în culegerea de față *(Voprosy . . .)*

tate în limitele variantelor literare scrise ale limbii încă din perioada prenațională, sarcina depășirii izolării regionale a devenit mult mai puțin importantă.

Pe de altă parte, în Italia, unde limba națională literară care se dezvolta trebuia să lupte atît împotriva dominației cuprinzătoare a limbii latine, cît și împotriva izolării regionale, realizarea definitivă a unității limbii italiene literare și anularea deosebirilor dintre variantele literare scrise și cele populare colocviale ale limbii au fost întîrziate din cauza gradului restrîns de centralizare economică și politică, precum și din cauza dominației străine[7]. Și aici, ca și în China și Japonia, ca și în Germania și Franța, au apărut aceleași probleme în ceea ce privește formarea limbii naționale literare italiene.

Pătrunderea treptată a limbii literare în toate sferele de comunicare, inclusiv în dialectele locale, crearea de norme unice gramaticale, lexicale și ortoepice, eforturile pentru lichidarea deosebirilor dintre variantele literare scrise și cele populare colocviale ale limbii, caracteristice etapei anterioare, în multe țări, precum și asimilarea stilurilor acestor două variante — acestea sînt elementele caracteristice perioadei de formare și dezvoltare a limbilor naționale, în toate țările. Formele concrete de realizare a acestor procese, intensitatea dezvoltării și rolul legăturilor individuale diferă, dar chiar în procesul de formare a noii limbi naționale scrise *bașkire*[8], problema elaborării unei norme unice supradialectale, care să fie la fel de operativă în variantele scrise, ca și în cele orale ale limbii naționale, s-a dovedit, în secolul al XX-lea, la fel de reală ca și aceea din Germania sau Italia, în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea.

Tipic pentru o limbă literară națională este funcționarea ei ca limbă literară *unitară* și *unică*, folosită atît în comunicarea orală, cît și în cea scrisă. Măsura în care deosebirea dintre variantele literare scrise și cele populare colocviale ale limbii este simțită ca un obstacol în calea dezvoltării culturii naționale și ca un obstacol în calea progresului unui popor nu este pusă în evidență numai de materialele extrase din istoria limbii naționale chineze sau a celei japoneze[9], ci și de starea actuală de lucruri din țările orientului arab[10], precum și de dificultățile întîmpinate în dezvoltarea limbii naționale din America de Sud[11].

Totuși, după cum indică materialul, în cîteva cazuri, se păstrează două variante deosebite ale limbii literare, în perioada de formare și dezvoltare a limbii literare naționale. Limbile norvegiană, albaneză și armeană pot servi drept exemple în acest sens.

Trăsăturile semnalate de Guhman sînt valabile și pentru evoluția limbii române literare. Cf., în acest sens: Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, I, ediția citată, p. 441—443 și p. 447—470; Paula Diaconescu, *Elemente de istorie a istorie a limbii române literare moderne*, București, 1974.

Limba *bașkiră* este o limbă turcică, din grupul kipceacobulgar. Ea se vorbește în R.S.S. Bașkiră. Limba literară, creată după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, are la bază dialectul central al acestei limbi.

[7] cf. I. B. Alisova, *Particularități ale constituirii normelor limbii literare scrise italiene, în secolul al XVI-lea*, în culegerea de față (*Voprosy . . .*).

[8] cf. R. A. Juldašev, *Probleme ale constituirii normelor unice ale limbii naționale bașkire*, în culegerea de față *(Voprosy . . .)*

[9] cf. N. I. Konrad, *Limba literară în China și Japonia.*

[10] cf. M. Belkin, *Problema limbii literare și a dialectului în țările arabe*, în culegerea de față *(Voprosy . . .)*, ca și articolul lui A. F. Sultanov despre formarea limbii naționale în Egipt.

[11] cf. G. V. Stepanov, *Limba națională în țările Americii Latine*, în culegerea de față *(Voprosy . . .)*.

După cum se știe, în Norvegia, limba literară scrisă s-a format pe o bază daneză, încă din perioada prenațională. Treptat, varianta orală a acestei limbi s-a cristalizat prin interacțiunea sa cu *semi-dialectul* urban din Oslo. Astfel, atît în comunicarea orală, cît și în cea scrisă, se folosea o limbă literară — „bokmål" —, avînd la bază varianta vorbită a unei limbi străine (deși strîns înrudite cu norvegiana). Ibsen și Björnson au scris în această limbă. Dar în secolul al XIX-lea au apărut cereri în favoarea creării unei limbi literare indigene, avînd la bază norvegiana „landsmål". Ambele limbi au aceeași funcție în norvegiana modernă, ambele sînt limbi de stat, folosite în literatura artistică, presă, învățămînt și în comunicarea orală; bokmål este folosită, în special, în estul țării, iar landsmål — în vest. Folosirea paralelă a ambelor limbi este posibilă datorită asemănării dintre structurile lor gramaticale și existenței unui număr suficient de mare de elemente lexicale comune. De asemenea, reformele ortografice repetate au dus la crearea unor reguli ortografice comune pentru ambele limbi. Interacțiunea dintre aceste două limbi nu poate fi pusă la îndoială. Totuși, chiar astăzi, în Norvegia nu există o limbă literară unică, așa cum întîlnim la alte națiuni.

Semidialect este un termen utilizat mai ales în dialectologia germană *(Halbmundart* sau *Stadtmundart)*, pentru a denumi acea variantă a unei limbi, mai îngrijită decît dialectele rurale locale *(Ortsmundarten* sau *Vollmundarten)*, care este folosită în mod curent de păturile mijlocii în zonele urbane, dar care nu a atins încă nivelul reprezentat de limba conversației curente *(Umgangssprache* sau *Verkehrssprache)*.

În Albania, există două variante ale limbii literare, bazate pe limba albaneză; una dintre ele are la bază dialectul din sud (tosc), cealaltă dialectul din nord (gheg). În decursul anilor, ambele dialecte s-au dezvoltat paralel, dar într-o interacțiune constantă. Acest lucru își găsește explicația într-o serie de împrejurări istorice specifice Albaniei. După victoria poporului albanez în războiul popular de eliberare, varianta lingvistică din sud s-a impus considerabil, posedînd, după cum sugerează A. V. Desnickaja, „toate elementele necesare pentru a deveni limba literară albaneză comună"[12]. Totuși, în prezent, o mare parte a literaturii artistice și politice continuă să fie publicată în varianta nordică a limbii literare [...]

Coexistența a două limbi literare s-a datorat, în primul caz, apartenenței îndelungate a Norvegiei la Regatul Danez. În al doilea caz, coexistența a două variante ale limbii literare era rezultatul perpetuării divergențelor de ordin geografic, economic și cultural dintre sudul și nordul Albaniei, precum și al dominației străine, care a întîrziat consolidarea națiunii albaneze [...]

S-a remarcat mai sus că, în cursul perioadei de existență națională, o limbă literară joacă, de obicei, rolul de purtător al unei norme naționale comune; de fapt limba literară este chemată, în asemenea împrejurări, să reprezinte unitatea de limbă a unui anumit popor, și să îndeplinească funcția de limbă comună națională. Acest lucru

[12] cf. A. V. Desnickaja, *Din istoria formării limbii naționale albaneze*, p. 223 *(Voprosy ...)*

schimbă complet rolul celorlalte tipuri de limbă.* Introducerea educaţiei elementare obligatorii în multe ţări aflate încă în etapa capitalistă, dar mai ales ritmul rapid al revoluţiei culturale în ţările în care socialismul a ieşit victorios, au promovat apariţia unei limbi literare în acele sfere de comunicare în care, anterior, predominau dialectele. Presa, radioul şi televiziunea constituie canale pentru răspîndirea unei norme literare unitare. Acest proces este foarte intens în ţările socialiste, unde se realizează plenar rolul naţional comun al limbii literare.

Fără îndoială, viteza cu care celelalte tipuri de limbă sînt înlocuite de limba literară variază de la o ţară la alta, în funcţie de vechimea existenţei atît a naţiunii, cît şi a limbii literare unitare, de totalitatea împrejurărilor istorice în conformitate cu care se formează diferitele naţiuni, de cultura unei naţiuni, în general, şi de literatura şi limba sa, în particular. Totuşi, o trăsătură generală a dezvoltării limbii naţionale este apariţia din ce în ce mai frecventă a normei literare în toate formele de comunicare. De exemplu, deşi semidialectul se mai menţine în comunicarea orală din oraşele din Italia şi Germania, iar dialectele regionale sînt încă viguroase în localităţile rurale, stabilirea unei norme unitare şi avansul continuu înregistrat de limba literară faţă de dialect, în comunicarea orală, datînd (de exemplu) încă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în Germania, şi din secolul al XIX-lea în Italia, indică totuşi o tot mai accentuată diminuare a funcţiei sociale a dialectului. Rolul primordial al limbii literare şi starea de subordonare a dialectelor regionale sînt din ce în ce mai clar delimitate. După N. I. Konrad, în China şi Japonia nu există nici pe departe situaţia în care fiecare vorbitor să stăpînească limba literară comună — nu numai în cadrul comunităţilor rurale, ci şi în marile oraşe. Şi aici, dialectul este folosit în comunicarea orală, dar este, totuşi, evidentă o tendinţă progresivă spre dispariţia acestuia.

Acest fapt se explică prin diferenţele de ordin politico-istoric dintre cele două grupuri de ţări (unificarea politică relativ tîrzie a Germaniei şi Italiei), diferenţe care au avut repercusiuni şi în plan lingvistic (fărîmiţarea dialectală mai puternică, în Germania şi Italia).

În Anglia şi Franţa, procesul dispariţiei dialectului din toate sferele de comunicare a avansat şi mai mult. În special în Franţa, semidialectul urban nu mai joacă rolul pe care el îl are în Germania şi Italia.

În epoca feudală, predomina varianta scrisă a limbii literare, iar datorită gradului redus de răspîndire a instrucţiunii, limba literară era apanajul unor cercuri sociale relativ restrînse [...] Nu se poate nega că fiecare limbă reprezintă un sistem unitar în fiecare etapă a dezvoltării sale, în sensul că toate tipurile limbii respective reprezintă doar modificări ale sale. În ciuda diferenţierii dialectale şi a prezenţei unei limbi literare scrise avînd o bază „străină", limbile germană şi italiană (de exemplu, în secolele al XIV-lea şi al XV-lea) erau percepute ca unităţi opuse latinei. Acelaşi lucru este valabil

* În legătură cu problemele difuzării largi a normelor limbii standard în România şi cu rolul unificator al acestor norme, cf.: Cazacu, 1966, p. 33—40, 73—90; 91—120; P. Lăzărescu, *În legătură cu raporturile dintre limba standard şi graiurile locale*, în: SCL, 1967, nr. 2, p. 187—201; St. Dumistrăcel, *L'influence de la langue litéraire sur les parlers populaires roumains. Premisses*, în: „Revue de linguistique romane", 1970, nr. 135—136, p. 349—365; *Sociolingvistica*, 1972, p. 613—619; I. Ionică, P. Lăzărescu, M. Vulpe, *Cu privire la raporturile dintre limba literară şi graiuri*, în: FD, 1973, vol. VIII, p. 19—30.

pentru orice limbă. Totuşi, nici unul dintre tipurile lingvistice din perioada feudală nu a jucat rolul de purtător al acestei unităţi de limbă în toate sferele de comunicare şi în cadrul diferitelor grupuri sociale.

În cadrul variantei colocviale a unei limbi populare predomină sau un dialect regional, alcătuit din forme modificate ale unor semidialecte, sau o koinè specifică unei regiuni. Deşi în perioada feudală dialectele locale din diferite ţări prezentau cea mai largă cuprindere socială, nefiind limitate la anumite grupuri sociale, ele nu pot fi considerate în nici o privinţă ca avînd un caracter naţional comun, deoarece fiecare dialect local era folosit numai într-o parte a teritoriului unui anumit popor.

II

Deoarece veriga principală în procesul formării şi dezvoltării limbii naţionale o constituie procesul stabilirii unui nou tip de limbă literară, este esenţială stabilirea cîtorva trăsături ale acestui proces.

Fără îndoială, o caracteristică generală este normarea total conştientă a unei limbi literare, al cărei rol nu poate fi uniform în procesul de formare şi dezvoltare a diferitelor limbi naţionale. Ea depinde, într-o mare măsură, de relaţia dintre limba literară naţională şi limba literară a perioadei prenaţionale (dacă această limbă literară este una nouă, aşa cum se întîmplă în China şi Japonia, sau este doar vechea limbă literară modificată, ca în Franţa; dacă baza dialectală a fost păstrată, ca în Franţa, sau dacă ea s-a schimbat, ca în Olanda; dacă limba literară prenaţională constituia o unitate cunoscută, ca în Franţa, sau dacă ea exista sub forma mai multor variante ale limbii literare, ca în Germania etc.). Totuşi, nicăieri nu a apărut un proces de formare şi de dezvoltare a unei limbi naţionale fără codificarea unui sistem de norme lexicale, gramaticale, ortoepice şi ortografice.

Literatura exercită o influenţă uriaşă asupra formării unei limbi naţionale şi a normei ei literare. În Rusia, creaţia scriitorilor şi poeţilor din etapa pre-puşkiniană a pregătit condiţiile pentru înflorirea unui nou tip de limbă literară, dar numai Puşkin şi cîţiva dintre contemporanii săi, ca Lermontov şi Gogol, au dat o formă definitivă acestui nou tip de limbă literară, care a devenit o expresie a normei naţionale comune. În China şi Japonia, eforturile pentru a pune bazele unei limbi literare de un tip nou au coincis cu eforturile pentru impunerea unei noi metode şi a unui nou conţinut în literatură. Lu-Sin, în China, şi Shimazaki Toson, în Japonia, au fixat prin creaţia lor literară aceste noi norme ale limbii literare. În Germania, constituirea unei limbi literare unitare este strîns legată de opera creatoare a lui Lessing, Goethe, Schiller şi, mai tîrziu, Heine; în Franţa, Corneille, Racine şi Molière au fost creatori ai unei limbi literare naţionale, în aceeaşi măsură în care a fost Shakespeare în Anglia.

Referitor la română, menţionăm aici contribuţia scriitorilor grupaţi în jurul „Daciei literare" şi a lui I. Heliade-Rădulescu la fixarea normelor limbii literare moderne şi la îmbogăţirea acesteia, precum şi contribuţia scriitorilor clasici din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale etc. la dezvoltarea capacităţilor ei de expresie.

În acest sens, procesul de formare a unei limbi literare nu trebuie să fie separat de activitatea normativă a teoreticienilor de creare a unor gramatici normative şi a primelor dicţionare, sau de activitatea societăţilor lingvistice, a academiilor etc. Aspectele negative ale

Am putea menționa aici și unele exagerări în direcția latinismului sau a purismului, manifestate în lucrări lexicografice sau în proiectele de reformă ortografică patronate de Academia română, la sfîrșitul secolului trecut și în primele decenii ale acestui secol.

Cf. și larga dezbatere asupra reformei ortografice a limbii române, din perioada 1952—1953.

acestei normări din istoria unor limbi sînt binecunoscute: a fost remarcat caracterul limitat de clasă al propunerilor lui Vaugelas în Franța și ale lui Gottsched în Germania, au fost ridiculizate teoria așa-numitelor „picioare ude" a lui Šiškov și eforturile puriste ale autorilor germani de lucrări normative, din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, și au fost subliniate eforturile multor specialiști în domeniul normării, atît din țările Europei apusene cît și din cele de est, de a contracara apariția unor noi tendințe puternice de afirmare a variantelor colocviale ale limbii. Dar toate aceste aspecte negative (cîteva exemple izolate pot fi întîlnite și în cadrul practicilor normative de început din perioada sovietică) nu pot să diminueze în nici un fel semnificația normării în procesul de stabilire a unității limbii naționale.

Direcția procesului normativ și formele pe care acesta le ia sînt deosebite în împrejurări istorice deosebite. În țările socialiste, unde stabilirea normelor ortografice, lexicale și gramaticale este nemijlocit legată de dezvoltarea culturii generale a poporului și de familiarizarea maselor celor mai largi cu realizările științei, literaturii și artei, acest proces capătă un caracter național. Ne putem referi, în această privință, la *stabilirea regulilor ortografice* contemporane ale limbii ruse, la discuțiile din China asupra diferitelor proiecte pentru adoptarea alfabetului latin, la activitatea pentru perfecționarea alfabetelor și a normelor ortografice în diferite republici unionale etc. Problemele legate de stabilirea unei noi terminologii în armeană, georgiană, azerbaidjană, lituaniană și în alte limbi, sînt în legătură directă cu stabilirea unei norme lexicale în cadrul acestor limbi literare naționale.

Normarea limbii în Italia sau Franța secolelor al XVI-lea și al XVII-lea era, fără îndoială, în interesul unei pături sociale relativ restrînse. Ea se limita la o clasă și pentru că autorii ei porneau întotdeauna de la folosirea limbii nu de către masele largi, ci de către cele cîteva grupuri din apropierea curții regale (cf. activitatea lui V a u g e l a s* în Franța și, mai ales, activitatea lui G o t t s c h e d** în Germania). Legată uneori de această activitate era propaganda făcută într-un stil pretențios, care folosea cuvinte și expresii străine limbii materne colocviale; ea era expresia eforturilor de a rupe norma literară de uzul limbii materne colocviale. Aceste tendințe au caracterizat, de exemplu, anumite perioade istorice din activitatea Academiei Franceze.[13]

În consecință, conținutul specific al uneia sau alteia dintre normele apărute în timpul procesului de dezvoltare a diferitelor limbi literare depindea de totalitatea împrejurărilor istorice ale dezvoltării

[13] cf. R. A. B u d a g o v, *Conceptul de normă a limbii literare în Franța secolului al XVI-lea și al XVII-lea*, în „Voprosy jazykoznanja", nr. 5, 1956.

* C l a u d e F a v r e d e V a u g e l a s (1585—1650), autor al lucrării *Remarques sur la langue française*, în care fixează un sistem de norme, definind uzul corect al acestei limbi.

** J o h a n n C r i s t o p h G o t t s c h e d (1700—1766), autor al lucrării *Sprachkunst* [„Arta cuvîntului"], lucrare cu caracter normativ, în care dialectul din jurul orașului Meissen este ridicat la rangul de model de exprimare corectă în limba germană.

unei anumite limbi literare şi, de asemenea, de împrejurările create de acele relaţii sociale în cadrul cărora se desfăşura procesul de normare. Totuşi, pentru stabilirea regulilor generale de formare şi dezvoltare a limbilor literare naţionale, este necesar să acceptăm ideea că formarea unui nou tip de limbă literară, care să exprime o unitate naţională comună, este imposibilă fără un proces de normare conştientă, fără înţelegerea teoretică a normei şi fără codificarea unor reguli precise de pronunţare, de folosire a formelor şi de flexiune. Limba literară a oricărei perioade are şi elemente de selecţie, dar în timpul formării şi dezvoltării limbii naţionale, această selecţie devine prin excelenţă pertinentă, iar eforturile pentru realizarea unităţii limbii conferă normei în curs de formare un caracter naţional comun. În această ordine de idei, norma naţională comună existentă în limba literară nu este niciodată rezultatul unui proces spontan de dezvoltare a limbii, ci, într-o oarecare măsură, este rezultatul selecţiei artificiale şi al *interferenţei* cu acest proces spontan.

Importanţa *interferenţei* selecţiei lingvistice cu procesul spontan de evoluţie a unei limbi este pusă în evidenţă de eşecul încercărilor de normare artificială, bazate pe criterii inoperante în cadrul uzului curent. Cf. pentru română, de exemplu, etimologismul latin, fonetismul etimologic român, italienismul etc.

III

Una dintre problemele teoretice fundamentale referitoare la studiul procesului de formare şi dezvoltare a limbii naţionale este relaţia reciprocă dintre tradiţia literară sau tradiţia literară scrisă şi diferitele manifestări ale variantelor colocviale ale unei limbi.

Această problemă îmbracă mai multe aspecte. Primul priveşte baza sau fundamentul dialectal al unei limbi literare. În articolele publicate în culegerea de faţă, această problemă a fost studiată utilizînd materialul oferit de mai multe limbi. De fapt, toate articolele primei părţi se referă, într-o măsură mai mare sau mai mică, la această problemă.

Problema bazei dialectale a unei limbi literare. Baza dialectală a limbii române literare este reprezentată, după unii cercetători, de dialectul din regiunea Tîrgovişte — Braşov, întrucît aceasta este varianta utilizată în textele coresiene.

Fără îndoială că norma naţională comună care se cristalizează într-o limbă literară este legată de una sau alta dintre regiunile în care se vorbeşte un dialect, dar această legătură poate lua forme deosebite. În general, se consideră, de exemplu, că la baza limbii germane literare stau dialectele germane din estul zonei centrale a ţării. De asemenea, se obişnuieşte să se spună că norma limbii naţionale olandeze s-a format pe baza dialectului provinciei olandeze[14] etc. S-a menţionat adesea că principala normă literară o constituie dialectul urban al capitalei: cel londonez — în Anglia[15], cel din Taşkent — în Uzbekistan[16], cel din Pekin — în China, cel din Tokio — în Japonia[17] etc.

Totuşi, după cum arată materialul extras din istoriile diferitelor limbi, procesul de formare a normei literare a unei limbi naţionale este atît de complex, regulile sale sînt atît de specifice, în com-

[14] cf. S. A. Mironov, *Baza dialectală care determină norma literară a limbii naţionale olandeze*, în culegerea de faţă *(Voprosy . . .)*

[15] cf. V. N. Jarceva, *Schimbarea bazei dialectale a limbii naţionale literare engleze*, în culegerea de faţă *(Voprosy . . .)*

[16] cf. V. V. Rešetov, *Limba naţională uzbecă*, în culegerea de faţa *(Voprosy . . .)*.

[17] cf. N. I. Konrad, *Limba literară în China şi Japonia (Voprosy . . .)*

Cf., în acest sens, şi părerile formulate de Emil Petrovici în legătură cu baza dialectală a românei literare (*Baza dialectală a limbii noastre literare*, în: „Limba română", 1960, nr. 6, p. 60—63). Autorul pune în evidenţă contribuţia diverselor graiuri regionale la constituirea normelor românei literare.

paraţie cu existenţa unui dialect regional, iar formele de combinare, în cadrul acestui proces, a particularităţilor limbii colocviale de pe oricare teritoriu cu particularităţile diferitelor tradiţii care se intersectează ale limbii literare au un caracter atît de variat, încît, de fapt, norma literară nu reprezintă niciodată simpla codificare a unui sistem de caracteristici dialectale ale vreunei regiuni.[18]

Diferiţi autori (S. A. Mironov, N. I. Konrad şi alţii) atrag atenţia în articolele lor asupra acestui lucru. Analizînd baza dialectală a unor limbi literare cum ar fi chineza şi japoneza, N. I. Konrad subliniază rolul acelor koiné regionale care sînt rezultatul unei îndepărtări apreciabile de la trăsăturile limitate ale unui dialect. Îndepărtarea de o bază dialectală limitată, combinarea diferitelor caracteristici dialectale, influenţa într-o măsură mai mare sau mai mică a diferitelor tradiţii ale limbii literare scrise, toate acestea sînt, în mod virtual, caracteristici ale fiecărei limbi literare. În Germania, norma literară a limbii naţionale nu reprezintă cîtuşi de puţin o codificare a sistemului de caracteristici ale dialectelor zonei de est a Germaniei centrale, considerate, în general, ca alcătuind baza germanei literare. Practic, nici una dintre particularităţile specifice de pronunţare ale acestei regiuni nu a fost reflectată de normele ortoepice ale limbii germane literare. Această normă a apărut ca rezultat al unui proces îndelungat de interacţiune între dialectele regiunii centrale şi de sud a Germaniei, pe de o parte, şi o reglementare artificială, pe de altă parte.[19]

În ceea ce priveşte normele morfologice, sintactice, şi chiar lexicale, limba literară modernă nu este foarte deosebită numai de dialectele de est ale zonei centrale a Germaniei, ci şi de dialectul local din Leipzig, care reprezintă un semidialect distinct. După cum o dovedeşte analiza materialului, principala normă literară a fost varianta limbii literare din partea estică a Germaniei centrale, din secolele al XIV-lea şi al XV-lea (din etapa prenaţională), formată ca rezultat al interacţiunii dintre o koiné regională şi diferite tradiţii literare scrise.

În limba olandeză, unde, în procesul de formare a limbii naţionale, a avut loc o schimbare a bazei dialectale şi o reorientare înspre limba colocvială din provincia olandeză, norma contemporană a limbii literare în domeniul ortoepiei, gramaticii şi vocabularului diferă foarte mult faţă de dialectul acestei regiuni. Aici s-a manifestat foarte puternic, în special în forma scrisă, tradiţia limbii literare din perioada prenaţională, legată de un alt dialect regional.[20] [...]

Rolul tradiţiei existente în limba scrisă în impunerea unei anumite varietăţi ca bază a limbii literare (precizarea este valabilă şi pentru româna literară).

În acest fel, interacţiunea complexă a limbii regionale colocviale (a dialectului, a semidialectului, a dialectului local urban) cu tradiţia anterioară a limbii literare scrise este caracteristică pentru pro-

[18] Urbančik (=Urbánczyk) a scris, în mod special despre complexitatea procesului de formare a limbii poloneze, de exemplu: St. Urbánczyk, *Notă asupra originii limbii literare poloneze* (în polonă *Pochodzenie polskiego jezyka literackiego — Originea limbii literare polone*), Wrocław, 1956, p. 82—101.

[19] cf. M. M. Guhman, *Formarea normei literare a limbii literare germane (Voprosy...)*.

[20] cf. S. A. Mironov, *Baza dialectală care determină norma literară a limbii naţionale olandeze (Voprosy...)*.

cesul de formare a normei literare a multor limbi care s-au dezvoltat în condiţii total deosebite.

Fără îndoială că există unele condiţii sub acţiunea cărora procesul acesta dezvăluie tendinţe deosebite. Astfel, de exemplu, în cazul unei puternice respingeri a tradiţiei reprezentate de limba clasică scrisă ,aşa cum se poate uşor observa în cazul Chinei şi al Japoniei, influenţa vechii tradiţii literare asupra noii limbi literare, formate pe o bază colocvială, ia forme speciale. Ea poate să lipsească din procesul de formare a normei literare a limbilor nou create, cum ar fi, de exemplu, limba naţională başkiră[21]. Istoria unei limbi scrise din perioada prenaţională, precum şi interacţiunea ei cu diferite forme ale limbii colocviale joacă un rol determinant în cadrul relaţiei reciproce dintre tradiţia scrisă şi baza dialectală colocvială.

Totuşi, în toate situaţiile, norma literară a limbii naţionale este întotdeauna rezultatul unei anumite izolări faţă de baza sa dialectală. Acest lucru este legat, mai presus de toate, de particularităţile funcţiilor sociale ale limbii literare. Nu numai că limbii literare îi rămîn străine elemente dialectale tipice, în toate etapele existenţei sale, dar în însăşi limba literară se creează straturi ale vocabularului şi apar particularităţi sintactice care nu au existat niciodată în sistemul bazei dialectale. Această izolare a limbii literare de o bază dialectală ia forme specifice în perioada de constituire şi dezvoltare a limbii naţionale.

Cf., de exemplu, la Emil Petrovici, în articolul citat, lista trăsăturilor munteneşti neadmise de norma limbii literare.

Dacă apropierea stilurilor funcţionale ale variantelor literare scrise şi colocviale ale limbii naţionale poate fi considerată drept o tendinţă generală în dezvoltarea limbilor naţionale, relaţia reciprocă dintre aceste două variante în cursul procesului de formare a limbilor naţionale şi în etapele incipiente ale dezvoltării acestora este foarte diversă.

Începînd cu secolul al XIII-lea, în Franţa s-a format o limbă literară scrisă relativ unitară, eliminînd alte variante literare scrise. Edictul dat de Francisc I (în 1539) cu privire la introducerea francezei în locul latinei în procedura legală era, de asemenea, îndreptat împotriva folosirii dialectelor locale în viaţa oficială. Se ştie că autorii francezi de lucrări normative, din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, s-au orientat înspre limba folosită la Paris, dar înspre forma vorbită la curte. Chiar în acea perioadă, a ieşit în evidenţă deosebirea importantă dintre limba literară şi limba vorbită de popor, de locuitorii Parisului. În celelalte regiuni ale Franţei, dialectele regionale predominau în comunicarea orală. Atenţia deosebită acordată extinderii unei limbi unitare pe tot cuprinsul teritoriului francez, pe de o parte, şi eforturile importante îndreptate înspre democratizarea limbii literare, pe de altă parte, sînt caracteristice perioadei Revoluţiei franceze. Totuşi, opoziţia clară dintre limba literară (care păstrează, într-o oarecare măsură, tradiţiile literaturii clasice franceze) şi limba vorbită nu numai de populaţia rurală, ci şi de cea urbană, se observă şi în secolul al XX-lea, în ciuda folosirii limitate a dialectului. Şi chiar în secolul al XX-lea, o serie de lingvişti francezi, şi în special,

[21] *cf.* A. A. Juldašev, *Probleme ale formării normelor unice în limba naţională başkiră (Voprosy . . .).*

Atitudinea lui A. Dauzat este cu atît mai surprinzătoare, cu cît el este autorul proiectului *Noului atlas lingvistic francez pe regiuni.*

Dauzat, s-au pronunțat împotriva apariției unui nou vocabular dialectal și a unor construcții colocviale în limba literară. Controversa privind conservatorismul limbii literare franceze, simplificarea ei, apariția elementelor de limbaj colocvial și popular în limba literară, a devenit din ce în ce mai intensă, începînd cu perioada primului război mondial, și a condus la o și mai mare apropiere a variantei literare de varianta populară colocvială a limbii.

Pentru română, încă din secolul trecut, scriitorii și cărturarii progresiști au susținut apropierea limbii literare de limba populară (cf. curentul „Daciei literare"). Diferențele semnalate se explică prin situația concretă din fiecare țară. Un rol important îl au gradul de diversificare dialectală și vechimea tradițiilor „academice".

În China și Japonia, unde norma literară contemporană se creează în cursul procesului de transformare a limbii populare colocviale în limbă literară, unde chiar denumirea de *pai-hua* (vezi articolul lui N. I. Konrad) pune în evidență legătura dintre limba literară și varianta populară colocvială a limbii, deosebirea dintre vechea limbă scrisă și cea vorbită, care a apărut aici în decursul secolului precedent, dispare în procesul formării limbii naționale.

În Germania, stabilirea unei norme naționale comune este legată, mai presus de orice, de forma literară scrisă a limbii. Predominarea dialectelor și a unor koiné regionale în varianta colocvială a limbii a stimulat opoziția dintre forma scrisă a limbii literare (*Schriftsprache*) și formele orale ale limbii, și a condiționat, într-o oarecare măsură, conservatorismul sintaxei și al structurilor sintactice din limba literară. Totuși se observă o tendință puternică de a unifica aceste două sfere de utilizare a limbii germane, mai ales în rîndul scriitorilor progresiști din ultimele decenii.

Împrejurările istorice concrete, perioada în care au fost puse bazele unei limbi literare naționale, gradul de persistență a dialectelor și, mai ales, caracterul relațiilor din cadrul limbii, în perioada prenațională, în fiecare țară, toate acestea au condiționat natura acelui proces general de unificare a variantei literare scrise și a celei populare vorbite, proces caracteristic perioadei de formare și dezvoltare a limbii naționale. Totuși, nu trebuie să uităm rolul esențial al funcțiilor sociale ale limbii literare. Cu cît sfera de utilizare a limbii literare este mai largă, cu cît straturile sociale largi încep să folosească o limbă literară, cu atît va deveni mai intens procesul de unificare a ambelor variante ale limbii naționale. Baza acestui proces o constituie democratizarea întregii culturi naționale.

Basil Bernstein

CODURI ELABORATE ȘI CODURI RESTRÎNSE

Schiță*

Vom da, la început, schema generală a discuției, care va fi urmată de o analiză amănunțită a două forme lingvistice sau coduri și a variantelor lor. Discuția va fi legată de problema educabilității, așa cum este concepută în societățile industriale.

* Basil Bernstein, *Elaborated and Restricted Codes: An Outline*, în: Stanley Lieberson (ed.), *Explorations in Sociolinguistics*, published by Indiana University, Bloomington, The Hague, 1966, p. 126—133.

Pentru început, trebuie să se facă o distincție între *limbă* și *vorbire*. D e l l H y m e s* scrie:

Raportul *limbă-vorbire.*

„În general, se vorbește despre actul sau procesul vorbirii, dar despre structura, schema sau sistemul unei limbi. Vorbirea este mesaj, limba-cod. Lingviștii s-au preocupat de indicarea constantelor codului limbii".

Codul creat de un lingvist pentru a explica actele verbale poate genera *n* coduri de vorbire; limba este un set de reguli, la care trebuie să se supună toate codurile vorbirii; dar, mai exact, codurile verbale particulare generate sînt funcții ale sistemului de *relații sociale*. Consecințele formei luate de relația socială sînt, adeseori, transmise sub forma anumitor selecții sintactice și lexicale.

Forma *relației sociale* — factor determinant al selecției lingvistice

Se susține că schimbările în forma anumitor relații sociale acționează selectiv asupra principiilor care controlează opțiunile sintactice și lexicale. Schimbările în forma relației sociale afectează atît procedeele de *planificare*, folosite în pregătirea actului vorbirii, cît și orientarea ascultătorului. Diferitele forme de relații sociale pot genera sisteme de vorbire sau coduri lingvistice destul de diferite, influențînd procedeele de planificare. Aceste sisteme de vorbire sau coduri diferite creează diferite ierarhii de relevanță și de dependență pentru vorbitorii lor. Apoi, experiența vorbitorilor poate fi transformată de ceea ce este considerat semnificativ sau relevant de către diferitele sisteme de vorbire. Aceasta este o abordare sociologică, dat fiind că sistemul vorbirii este privit ca o consecință a formei relației sociale sau, în termeni mai generali, este o calitate a structurii sociale.

Termenul de *planificare* desemnează aici ansamblul selecțiilor preliminare actului verbal. În sociolingvistică, termenul desemnează, de obicei, o activitate cu caracter normativ. Cf. H, LP.

Același proces poate fi exprimat în termeni cu un caracter formal mai pronunțat. Indivizii își învață rolurile în procesul comunicării. Un *rol*, din acest punct de vedere, este o constelație de sensuri comune învățate, prin care un individ poate intra în relații de interacțiune persistente, consecvente și recunoscute, cu alți indivizi. Astfel, un rol este o activitate complexă de codare, care controlează crearea și organizarea sensurilor specifice și condițiile de transmitere și receptare a lor. Acum, dacă este adevărat că sistemul de comunicare care definește, din punct de vedere comportamental, un rol dat este vorbirea însăși, este posibil să distingem roluri critice, în funcție de formele de vorbire pe care acestea le reglementează. Importanța unor forme de vorbire sau coduri specifice va transforma contextele într-o matrice de sensuri particulare, care va deveni parte a realității psihice prin intermediul actelor de vorbire. Cînd o persoană învață să-și subordoneze comportarea unui cod lingvistic care este expresia unui rol, îi sînt accesibile diferite serii de relații. Complexul sensurilor pe care îl comunică un sistem de roluri se transmite progresiv, pentru a orienta comportarea generală a unui individ. Pe linia acestui raționament, transformarea lingvistică a rolului este purtătoarea principală a sensurilor; prin intermediul unor coduri lingvistice specifice ce creează relevanța, experienței i se dă o formă particulară, iar identitatea socială este dominată.

Descrierea *actului comunicării* în termenii alternanței rolurilor. Termenul de *rol* este folosit, însă, în altă accepțiune decît aceea curentă în sociolingvistică. Cf. G, T; F, SL. Deși leagă noțiunea de rol de interacțiunea dintre indivizi, ca și ceilalți autori, B. Bernstein nu accentuează asupra elementelor care țin de structura socială, ci asupra acelora de natură lingvistică. Rolul este definit ca activitate complexă de codare.

* D e l l H. H y m e s, *Linguistic Aspects of Cross-Cultural Personality Study*, în: B. K a p l a n (ed.), *Studying Personality Cross-Culturally*, New-York, 1961.

Copiii care au acces la diferite sisteme de vorbire (adică învaţă roluri diferite, în virtutea poziţiei lor într-o anumită structură socială) pot adopta procedee sociale şi intelectuale foarte diferite, în ciuda unui potenţial comun.

Definiţia celor două tipuri de coduri, *elaborate* şi *restrînse*, delimitate în funcţie de posibilităţile de predicţie lexicală şi sintactică pe care le implică.

Se pot distinge două tipuri generale de coduri: *elaborate* şi *restrînse*. Ele pot fi definite, pe plan lingvistic, în funcţie de probabilitatea de a prevedea, pentru orice vorbitor, ce elemente sintactice vor fi folosite pentru a organiza sensul, în cadrul unei sfere reprezentative de vorbire. Codurile în sine sînt funcţii ale unui anumit tip de relaţie socială sau, mai general, ale calităţilor structurilor sociale.

Vom ţine seama de o distincţie între componentele verbale sau lingvistice şi cele extraverbale sau paralingvistice ale comunicării. Componenta lingvistică sau verbală se referă la mesajele în care sensul este mediat prin cuvinte; aici, interesează selecţia, combinarea şi organizarea lor. Componenta paralingvisică sau extraverbală se referă la sensuri redate prin caracteristicile expresive care însoţesc rostirea cuvintelor (ritm, accent, intonaţie etc.) sau prin gest, atitudine şi modificare de mimică.

Forma pură a unui cod restrîns va fi una în care toate cuvintele şi deci structura care le organizează, indiferent de gradul ei de complexitate, sînt în întregime previzibile pentru vorbitori şi ascultători. Exemple pentru această formă pură ar fi modurile rituale de comunicare: relaţii reglementate prin protocol, tipuri de slujbe religioase, rutina reuniunilor de grup, unele situaţii narative. În aceste relaţii nu se pot semnala diferenţe individuale pe canalul vorbirii, cu excepţia, cel mult, a situaţiilor în care există o *alegere* a unei secvenţe sau comportări. Ea se transmite, în esenţă, prin variaţii ale semnalelor extraverbale. Dată fiind selecţia secvenţei, noi informaţii vor fi transmise prin canalele extraverbale, iar aceste canale vor fi, probabil, obiectul unei activităţi de percepere specială. Codul defineşte forma relaţiei sociale, prin restrîngerea semnalizării *verbale* a diferenţelor individuale. Indivizii intră în relaţii *prin intermediul poziţiei sau al statutului social pe care îl au.* Societăţile diferă după felul cum utilizează acest cod şi după condiţiile care îl produc.

Trebuie să notăm următoarele: (1) Este important statutul sau aspectul poziţional al relaţiei sociale. (2) Se pare că orientarea este în direcţia canalelor extraverbale, în măsura în care informaţiile noi se propagă pe aceste canale. (3) Planificarea verbală este cu deosebire restrînsă la alegerea unei secvenţe, mai degrabă decît la selectarea şi organizarea secvenţei şi (4) Codul restrînge semnalizarea verbală a diferenţelor individuale.

Caracteristici ale structurii lingvistice a codurilor restrînse. Codul restrîns este caracteristic pentru relaţiile sociale de tip inclusiv.

Cel mai adesea, găsim un *cod restrîns* în care predicţia este posibilă numai la nivel sintactic. Vocabularul va fi diferit de la un caz la altul, dar în toate cazurile, el este luat dintr-o sferă restrînsă. Trebuie să precizăm însă că un vocabular luat dintr-o sferă restrînsă nu este un criteriu de clasificare a unui cod ca restrîns. Cea mai generală condiţie pentru apariţia acestui cod este o relaţie socială bazată pe un set comun şi destul de extins de identificări şi probabilităţi împărtăşite în mod conştient de către membrii săi. Rezultă că relaţia socială va fi de tip inclusiv. Sensurile vor fi mai mult concrete, descriptive sau narative decît analitice sau abstracte. În unele domenii, sensurile vor fi extrem de condensate. Vorbirea în cadrul acestor relaţii sociale va fi, probabil, rapidă şi fluentă; se reduc

punctele de reper articulatorii; unele sensuri vor fi dislocate, condensate şi locale, se prevede un nivel coborît al vocabularului şi al selecţiei sintactice; iar *sensul unic individual este probabil verbal implicit*. Codurile restrînse nu se leagă, în mod necesar, de clase sociale. Ele sînt folosite, la un moment dat, de toţi membrii unei societăţi. Cea mai importantă funcţie a acestui cod este aceea de a defini şi a consolida forma relaţiei sociale, prin restrîngerea semnalizării verbale a experienţei individuale. Un cod restrîns nu afectează neapărat *cantitatea* vorbirii, ci numai forma ei.

Funcţia codului restrîns: definirea şi consolidarea formei unei relaţii sociale.

Un *cod elaborat*, în care predicţia se realizează mai greu la nivel sintactic, poate apărea în cadrul acelei relaţii sociale care accentuează la membrii săi preocuparea pentru selectarea din resursele lor lingvistice a unui aranjament *verbal* adaptat mai bine unor referenţi specifici. Această situaţie se va crea în cazul în care nu ne putem baza pe intenţia celeilalte persoane; în consecinţă, sensurile vor fi extinse şi ridicate la nivelul explicitării *verbale*. Aici planificarea verbală, spre deosebire de cazul unui cod restrîns, promovează un nivel mai ridicat al organizării sintactice şi al selecţiei lexicale. Pregătirea şi redarea unui sens relativ explicit este o funcţie majoră a acestui cod. Dacă un cod restrîns facilitează construirea şi schimbul unor simboluri generalizate, un cod *elaborat* facilitează construcţia verbală şi schimbul simbolurilor individualizate sau personale. Un cod elaborat, prin organizarea sa, determină la vorbitorii săi o anumită sensibilitate faţă de implicaţiile individualizării şi ale diferenţelor şi relevă posibilităţile de organizare a experienţei, inerente unei ierarhii conceptuale complexe. Aceste coduri sînt determinate de relaţia socială, ele o exprimă *şi* o reglementează. Posibilitatea de a schimba codurile controlează însăşi posibilitatea de a schimba rolurile.

Caracteristici ale structurii lingvistice a codurilor elaborate.

Codurile elaborate asigură transmiterea unor mesaje individualizate sau personale.

Un cod elaborat, generat iniţial de forma relaţiei sociale, devine un mijloc de a transmite răspunsuri verbale individuale. În ceea ce îl priveşte pe vorbitor, el nu este conştient de existenţa unui sistem de vorbire sau a unui cod, dar procedeele de planificare pe care le foloseşte atît în pregătirea cît şi în recepţionarea vorbirii creează un cod. Aceste procedee de planificare promovează un nivel relativ mai înalt al organizării sintactice şi al selecţiei lexicale decît cele determinate de un cod restrîns. Deci ceea ce oferă pentru învăţare un cod elaborat este de alt ordin decît în cazul unui cod restrîns. Învăţarea generată de aceste sisteme verbale este foarte diferită. Învăţarea se referă la ceea ce este semnificativ, la ce devine relevant sub aspect social, intelectual şi emoţional. Dintr-o perspectivă evolutivă, cel care foloseşte un cod elaborat ajunge să perceapă limba ca un set de posibilităţi teoretice de care dispunem pentru a transmite o experienţă unică. Ideea de individualitate, spre deosebire de aceea a unui vorbitor limitat la un cod restrîns, va fi diferenţiată verbal, astfel încît ea devine, în sine, obiect al activităţii perceptuale specializate. În cazul unui vorbitor limitat la un cod restrîns, ideea de individualitate va tinde să fie modificată datorită implicaţiilor determinate de organizarea socială. În acest caz, nu se pune problema eului, *deoarece nu este relevantă*.

Vorbitorul nu este conştient de existenţa codului elaborat, ci numai de necesitatea unui codaj atent controlat.

De fapt, discernerea elementelor relevante ale realităţii sociale, intelectuale sau afective nu poate fi redusă la însuşirea unui cod elaborat. Forma de comunicare nu poate fi considerată esenţială, determinantă, în procesul cunoaşterii.

În timpul învăţării unui cod elaborat, un copil învaţă să intuiască o anumită sintaxă, să primească şi să transmită o anumită schemă a sensului, să-şi formeze un anumit proces verbal de planificare şi

învaţă foarte curînd să se orienteze către canalul verbal. El învaţă să stăpînească cerinţele rolului pentru producerea efectivă a codului. El devine conştient de o anumită ordine a relaţiilor (pe plan intelectual, social şi emoţional) în mediul său, iar experienţa sa este transformată de aceste relaţii. Pe măsură ce codul se stabilizează prin procedurile de planificare, copilul în creştere generează aceste relaţii în mod deliberat, prin actele sale de vorbire. El ajunge să perceapă limba ca un set de posibilităţi teoretice, pentru prezentarea către ceilalţi a experienţei sale individuale. Prin organizarea sa, un cod elaborat induce progresiv în vorbitorii săi o probabilitate de individualizare şi de diferenţiere faţă de ceilalţi. El indică posibilităţile intrinsece unei ierarhii conceptuale complexe, pentru organizarea experienţei.

Deşi nu considerăm că învăţarea se limitează la însuşirea unui cod lingvistic, menţionăm că, prin pregătirea generală multilaterală pe care o oferă, şcoala românească realizează, în bună măsură, şi dezideratul perfecţionării comunicării verbale, prin dezvoltarea capacităţii de a stăpîni o gamă cuprinzătoare de roluri, reprezentînd ambele registre ale codului elaborat.

Este posibil să distingem două registre ale unui cod elaborat. Unul facilitează elaborarea verbală a *relaţiilor între persoane,* iar celălalt facilitează elaborarea verbală a *relaţiilor între obiecte.* Aceste două aspecte ale unui cod elaborat ar diferenţia nivele diferite ale experienţei şi ar presupune învăţarea modului de a stăpîni diferite relaţii de rol. Cele două registre au trăsăturile generale ale unui cod elaborat. În cadrul ambelor, predicţia sintactică este minimă; ambele orientează pe cei care le folosesc spre probabilitatea de diferenţiere şi ambele indică ordini conceptuale logic similare. *Dar referenţii relaţiilor sînt diferiţi.*

Un individ care studiază disciplinele umaniste va poseda, probabil, un cod elaborat orientat către persoane, pe cîtă vreme un individ care studiază ştiinţele, cu deosebire cele aplicate, va poseda, probabil, un cod elaborat orientat spre relaţii între obiecte. Capacitatea de a trece de la un registru la altul poate implica o recunoaştere a mai multor ordini diferite de experienţă şi o deprindere de a le traduce verbal. Ea poate, de asemenea, să implice o *recunoaştere* a diferitelor tipuri de relaţii de rol pe care aceste tipuri de vorbire o cer şi o deprindere de a le *manevra.* În afară de orice înclinaţie ereditară faţă de relaţii între persoane sau obiecte, este foarte probabil ca anumite tipuri de medii familiale şi de şcoli să poată orienta pe copil spre folosirea unuia sau a ambelor registre ale unui cod elaborat şi să stabilizeze acest uz. Este posibil ca individul să se limiteze la un cod elaborat şi la relaţiile de rol ale oricăruia dintre cele două registre sau să le posede pe amîndouă sau toate formele de coduri elaborate şi restrînse. Aceste alternative pot fi supuse unei influenţe considerabile a mediului.

Pentru Bernstein, *relaţia socială* determină forma de comunicare, iar aceasta influenţează gîndirea, afectivitatea şi atitudinea socială a individului. Se neglijează astfel legătura *directă* dintre elementele sociale şi ce-

Un copil care se limitează la un cod restrîns va tinde să evolueze cu precădere în cadrul organizării intrinsece a codului. Pentru un asemenea copil, vorbirea nu devine obiect al unei activităţi perceptuale speciale şi la el nu se formează o atitudine teoretică faţă de posibilităţile structurale de organizare a propoziţiei. Vorbirea este condensată de o organizare sintactică de nivel scăzut şi limitativă, şi există o motivaţie sau o orientare slabă în direcţia îmbogăţirii vocabularului. *Relaţia socială* iniţială dintre mamă şi copil a exercitat o influenţă mică asupra copilului pentru a-i face experienţa relativ explicită, într-o formă verbal diferenţiată. Vorbirea nu este percepută ca un mijloc important de a-i înfăţişa celuilalt stările interioare. Modul de învăţare, condiţiile învăţării şi dimensiunile relevanţei, iniţiate şi susţinute printr-un cod restrîns, sînt radical diferite de

învățarea care se efectuează cu ajutorul unui cod elaborat. Acolo unde un copil este limitat la un cod restrîns, este probabil că el va fi sensibil mai cu seamă la canalele extraverbale, ca factori de semnalare a intenției individuale.

Sfera rigidă a posibilităților sintetice duce la dificultăți în transmiterea prin mijloace lingvistice a succesiunii logice și a accentului. Funcția de planificare verbală este redusă, iar în secvențe vorbite mai extinse, aceasta produce, adeseori, o mare cantitate de dislocare sau de disjuncție. Gîndurile sînt, adeseori, adunate laolaltă, ca mărgelele pe ață, și urmează mai rar o succesiune planificată. O restricție în planificare creează adeseori un grad înalt de redundanță. Aceasta înseamnă că poate exista o mare cantitate de repetare a informației prin secvențe care adaugă puțin la ceea ce s-a spus anterior. Relațiile de rol pot fi limitate și schimbarea codului poate fi împiedicată de consecințele reglatoare ale codului restrîns. Un individ limitat la un cod restrîns va tinde să realizeze un cod elaborat printr-o reglementare proprie.

Orientarea către aceste coduri, atît elaborate cît și restrînse, poate fi independentă de psihologia copilului, de însușirile sale naturale, deși *nivelul* la care codul este folosit va reflecta în mod neîndoielnic unele atribute pur psihologice. Orientarea către aceste coduri poate fi guvernată integral de forma relațiilor sociale sau, mai general, de calitatea structurii sociale. Procedeele intelectuale și sociale prin care indivizii comunică între ei pot fi, în mare măsură, o chestiune privind modelele lor de vorbire în cadrul familiei și codurile pe care aceste modele le folosesc.

Hugo Moser

le care țin de intelect, afect etc. Schimbarea formei de comunicare poate să nu modifice în profunzime caracteristicile individuale, dacă relația socială rămîne neschimbată.

Observațiile lui Bernstein privesc situația din societățile împărțite în clase antagoniste, în care accesul la cultură al diferitelor pături sociale este net diferențiat. Orientarea copiilor din păturile neprivilegiate spre însușirea unui cod elaborat nu poate fi considerată drept condiție esențială a succesului școlar.

BARIERE LINGVISTICE — O PROBLEMĂ LINGVISTICĂ ȘI SOCIALĂ*

Problema barierelor lingvistice, așa cum este ea discutată în studiul de față, este o problemă *socială*, în condițiile societăților capitaliste contemporane, puternic stratificate. Barierele lingvistice constituie însă o problemă reală pentru țările în care există varietăți numeroase

Cîteva exemple ne vor introduce mai ușor în tema care urmează să fie dezbătută în acest studiu:

Un elev capabil în școala elementară nu reușește să se ridice din punct de vedere social, deoarece posibilitatea sa de exprimare prin limbă este foarte limitată.

Un muncitor calificat inteligent dorește să devină maistru, dar întîmpină greutăți sau nu reușește, deoarece nu stăpînește normele ortografice.

Un tînăr inteligent dintr-o familie de țărani ar dori să devină reprezentant comercial, dar întîmpină greutăți sau nu reușește, deoarece se exprimă în dialect sau, în cel mai fericit caz, într-o limbă literară puternic colorată dialectal. În toate aceste cazuri, caracterul

* Hugo Moser, *Sprachbarrieren als linguistisches und soziales Problem*, în: Annamaria Rucktäschel (ed.), *Sprache und Gesellschaft*, München, 1972, p. 195—201, 204—221.

ale limbii, foarte puternic diferenţiate între ele, astfel încît înţelegerea reciprocă este dificilă sau chiar imposibilă (în Europa, este mai ales cazul limbilor germană şi italiană; cf. şi ABS, S).

foarte limitat al competenţei lingvistice împiedică promovarea socială. Cercetări statistice efectuate la Mannheim cu privire la trecerea de la şcoala primară la tipuri superioare de şcoală (voi reveni asupra acestui lucru) au dat un rezultat alarmant[1]. [...] Desigur că întreaga structură socială este cauza acestui rezultat îngrijorător. Se pune însă întrebarea ce semnificaţie revine relaţiilor lingvistice în această situaţie? Ne aflăm aici în faţa unei probleme actuale, dar spinoase, pentru că este, în acelaşi timp, şi o problemă politică. Tratarea ei este dificilă şi un motiv — nu dintre cele mai neînsemnate — este acela că ea trebuie să se realizeze interdisciplinar: în afară de lingvistică, este nevoie de colaborarea sociologiei, a psihologiei, a pedagogiei şi a didacticii. Astfel, nici în studiul de faţă nu se poate evita depăşirea unor limite care duc dincolo de domeniul germanisticii; nu mai este nevoie să accentuez că în domeniul celorlalte discipline aici amintite îmi revine o competenţă foarte relativă.

Denumirea *mutaţie consonantică* se referă la modificările suferite de oclusivele indoeuropene în limbile germanice. Din acest punct de vedere, în germană, de exemplu, se pot identifica două tipuri principale de pronunţări (cf. *Pfund, Apfel, Dorf, machen, das* etc. faţă de *Pund, Appel, Dorp, maken, dat*). Hunsrück este o parte a Masivului renan (sud-vestul Germaniei), iar Pădurea Neagră — un masiv muntos în sudul Germaniei.

Termenul „bariere lingvistice" a apărut în lingvistica germană, după cîte ştiu, începînd din deceniul al treilea şi se referea atunci la un mănunchi de dialecte, fiind folosit, de exemplu, în legătură cu isoglosele *mutaţiei consonantice;* astfel, F r i n g s* vorbeşte despre bariera Hunsrück, iar mai tîrziu, M a u r e r — despre bariera Pădurea Neagră.

Astăzi denumirea de „barieră lingvistică" se foloseşte pentru obstacole, pentru bariere, în calea comunicării în limba maternă. Pe prim plan se află, deocamdată, relaţia socială: termenul se referă la deosebirea dintre grupuri şi straturi sociale, în privinţa sistemelor de semne. Se pune însă întrebarea dacă este suficientă această relaţie; vom reveni asupra acestei probleme.

1. Cu privire la situaţia cercetării lingvistice

Nu este de la sine înţeles faptul că studiile de lingvistică asupra limbii germane se ocupă şi de barierele lingvistice, în sensul dificultăţilor de comunicare prin vorbire. Însă astăzi, este de la sine înţeles că ele se ocupă de problema limbii contemporane. Nu este necesar să mă refer, în acest sens, la marea transformare care a avut loc în ultimele decenii. [...] Astăzi, aceste probleme sînt formulate cu o mai mare insistenţă şi în alt mod. Cercetarea lor însă nu este, desigur, caracteristică lingvisticii de astăzi, orientată preponderent spre

[1] Vezi şi S. J ä g e r, *Sprachnorm und Schülersprache*, în: *Sprache und Gesellschaft*, „Jahrbuch 1970 des Instituts für deutsche Sprache" (Sprache der Gegenwart 13), p. 166—233.

Prin limbă literară *(Hochsprache, Schriftsprache)*, J ä g e r, urmîndu-l pe H e n z e n, *(Schriftsprache und Mundart*, 1954, ed. a 2-a), înţelege aici „o limbă care este relativ conformă cu norma; prin limbă colocvială *(Umgangssprache)* — o limbă vorbită, foarte puţin influenţată de dialect, dar şi mai depărtată de normă; prin dialect orăşenesc *(Stadtmundart)* — dialectul folosit de populaţia orăşenească cu un grad redus de instrucţiune, care se deosebeşte de dialectele populaţiei rurale datorită influenţei limbii colocviale; iar prin dialect sătesc *(Dorfmundart)* (...), dialectul populaţiei rurale (...)".

* T h. F r i n g s, cunoscut dialectolog german, discipol al lui F. W e r d e, profesor la Universitatea din Leipzig. A publicat lucrări de geografie lingvistică, în special despre dialectele din valea Rinului.

limba contemporană, căci pe primul plan al considerațiilor mai noi cu privire la limbă s-a aflat și se află descrierea și analiza sistemului lingvistic, mai precis a sistemelor lingvistice în cadrul unei limbi globale. Această lingvistică a sistemelor ne apare în diferite forme structurale, în structuralismul „clasic", provenit din fonologie, în gramatica dependențelor a dui Tesnière și în gramatica generativă (transformațională). Pe lîngă acestea, se dezvoltă însă alte două direcții (mă folosesc de deosebirea formulată de Hugo Steger[2]): pragmalingvistica — al cărei punct de plecare este sistemul limbii sau întrebuințarea limbii, și care se ocupă, de pildă, de limbajul politic, publicitar, de limbajele de specialitate — și sociolingvistica. Punctul de plecare al celei din urmă este, mai degrabă, structura socială, decît latura socială și socio-psihologică a problematicii. Ceea ce este comun ambelor direcții este referința socială, orientarea spre societate.

Cf. Lucien Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris 1965. Pentru o prezentare de ansamblu asupra orientărilor structuraliste, cf. M. Manoliu-Manea, *Structuralismul lingvistic*, București, 1973

Fără a intenționa să discut aici mai îndeaproape această deosebire, modul nostru de a proceda va fi suficient conturat dacă precizăm că vom ține seama în permanență de structurile sociale, dar ne vom orienta cît se poate de mult spre faptele de limbă.

Precizări terminologice.

Sînt necesare, de asemenea, cîteva mici observații preliminare cu privire la unii termeni folosiți. Deosebim o *normă a limbii (langue)*, a sistemului, adică a părților valabile ale sistemului, de *norma vorbirii* (*parole*), a aplicării limbii (norma de utilizare, norma standard). De mult s-a recunoscut faptul că aceste norme au un caracter labil.

(a) *Norma limbii/norma vorbirii.*

În ceea ce privește structurile sociale de bază, concepem societatea ca o societate pluralistă, ale cărei *grupuri* se structurează în *straturi* și nivele multiple[3]. Deosebirea dintre noțiunea de grupuri și de straturi nu este unitară; vom putea să reținem că grupurile se caracterizează printr-o conștiință colectivă, ceea ce nu se întîmplă în cazul straturilor.

(b) *Grupuri și straturi sociale.*

Situația individului într-un grup sau în mai multe grupuri este caracterizată prin *statutul* și prin *rolul* său[4]. Prin statut înțelegem poziția din punct de vedere social și socio-psihologic, a unui individ, într-una sau mai multe grupări; este deci vorba despre un rang mai înalt sau mai modest, despre importanță, prestigiu și așa mai departe; din statut face parte și o componentă dată prin naștere (masculin-feminin, bogăție moștenită-sărăcie) și una dobîndită (cel născut într-o familie aparținînd unui strat social inferior poate să pătrundă într-un strat superior). În mod complementar, din statut fac parte diferite roluri, care pot fi considerate ca reprezentînd aspectul dinamic al acestuia (vezi, de pildă, comportamentul studentului față de profesor, pe de o parte, și față de colegii săi, pe de altă parte).

(c) *Statut-rol.* Pentru aceste noțiuni, cf. și G, T; F, SL.

Cf. conceptul de *mobilitate socială* în L, E.

Aspectul lingvistic al statutului și al rolului este foarte important. Astfel, de pildă, rolul se manifestă, în mare măsură, și în plan

[2] Vezi, mai recent, H. Steger, *Sozolinguistik: Grundlagen, Aufgaben und Ergebnisse für das Deutsche*, în: *Sprache der Gegenwart*, „Schriften des Instituts für deutsche Sprache", 13 (Jahrbuch 1970), p. 13 și urm., 33 și urm.

[3] Vezi R. König, *Gesellschaft*, în: R. König, *Soziologie*, 1967, p. 111.

[4] Vezi H. Schoeck, *Kleines soziologisches Wörterbuch*, 1969, p. 310 și urm., 283 și urm.

lingvistic. Să ne gîndim, spre exemplu, la convorbirea unui om de afaceri, care își consultă avocatul și, pe de altă parte, la discuțiile lui cu colaboratorii.

Denumirea de *limbă globală (Vollsprache)*, folosită de H. Moser, este, în mare măsură, echivalentă cu aceea de *model general (overall pattern)* din lingvistica americană. Este vorba de un sistem abstract, care reunește toate particularitățile-comune și specifice-tuturor varietăților unei limbi.

În studiul de față, nu este vorba însă de întregul complex de relații între structura socială și structura lingvistică, ci numai despre un segment: barierele lingvistice. Într-adevăr, se ivesc mereu dificultăți în cadrul comunicării lingvistice între cei care aparțin unor grupuri și straturi diferite; ne limităm aici la cei care vorbesc aceeași limbă, în sensul *limbii globale*, la vorbitorii de limbă germană. Vom enumera încă o dată aici, fără să discutăm amănunțit această problemă, cauzele dificultăților de comunicare: sistemele parțiale de semne nu coincid nici măcar la cei care folosesc aceeași limbă globală. Să ne gîndim, de pildă, la vocabularul limbajelor de specialitate (cînd vorbesc, de exemplu, despre un „aparat de recepție rectilinear de ultrascurte cu indice ridicat de performanță", această denumire nu este înțeleasă de către nespecialiști). Dar și în cazul stăpînirii limbii standard există grade diferite de competență (nu oricine știe ce înseamnă statut și rol; dacă în loc de propoziții principale simple folosesc o frază complexă, fie ea o perioadă sau o frază cu construcții nominale, nu mă poate urmări oricine). Se mai adaugă diferite grade ale capacității de realizare lingvistică: cineva poate să înțeleagă fraze complexe, dar nu este în stare să le formeze singur.

O altă limitare a discuției este necesară în măsură în care trebuie să ne referim numai la problemele constituirii unor astfel de bariere lingvistice și la înlăturarea lor.

Dintincția *langue/parole* a fost introdusă de F. de Saussure, iar *competență/performanță* — de N. Chomsky. Cu privire la raportul dintre ele, cf. N. Ruwet, *Introduction à la grammaire générative*, Paris, 1967.

În cele ce urmează, presupunem deci o relație între structura socială și structura lingvistică, și anume pentru limbă *(langue)* ca sistem și vorbire *(parole)* ca folosire a sistemului, sau, într-o altă terminologie asemănătoare ca sens, pentru *competență,* capacitatea individului de stăpînire a limbii, și *performanță,* utilizarea acestei capacități. Desigur această relație nu este suficient clarificată. În modul cel mai evident, ea există în domeniul vocabularului, atît în privința expresiei, cît și în privința conținutului; aceasta o demonstrează formarea cuvintelor noi și a noilor sensuri, care are loc în permanență și care ia proporții în special odată cu începutul epocii industriale. Este însă foarte greu să se demonstreze o astfel de relație în domeniul expresiei gramaticale, unde, în parte, se pot constata dezvoltări proprii ale simbolurilor sub influența psihologice. [...]

Este un aspect al integrării sociale a copilului — și aceasta este o altă premisă certă — faptul că acesta imită codul folosit în grupul din care face parte, deci în mod normal, în familie. Nu încape nici o îndoială că urmările sînt diferite pentru competența lingvistică, dacă unui copil i se vorbește acasă numai la modul imperativ, de exemplu: „Vino aici! Fii cuminte! Scoală-te! Adu țigări!", în timp ce alt copil aude în schimb: „N-ai vrea să vii odată! Ai putea să fii ceva mai liniștit? Fii atît de drăguț și scoală-te! Ar fi drăguț din partea ta dacă ai putea să aduci țigări" și așa mai departe.[5]

[5] Pentru numeroasele lucrări ale lui Basil Bernstein, v. lista bibliografică de la sfîrșit.

2. Deosebiri în vorbirea copiilor

Pentru concepţia lui Bernstein, cf. B, C şi comentariile marginale. Dintre lucrările lui D. Lawton, menţionăm Lawton, 1968.

[...] După Bernstein, Lawton şi alţii, astfel de cercetări s-au făcut şi în Republica Federală Germania, mai ales de către Ulrich Oevermann.[6] Ca şi Bernstein, Oevermann porneşte de la un model al straturilor, care însă este mai diferenţiat. [...] Criteriile lui Scheuch[7] erau profesia şi pregătirea profesională a tatălui şi venitul familiei. În mod justificat, Oevermann ia în consideraţie mai multe date sociale, şi anume pregătirea profesională a mamei şi profesia bunicului, precum şi natura şi frecvenţa lecturilor acestora.[8]

Cf. şi criteriile utilizate de W. Labov, precum şi categoriile pe care le stabileşte, în L, E.

Oevermann porneşte de la cercetarea compunerilor în patru clase a 6-a ale unei şcoli reale. Putem obiecta critic că elevii unei şcoli reale au fost supuşi anterior unei selecţii şi că aceste compuneri puteau fi pregătite sub îndrumarea profesorilor. [...]

Rezultatele lui Oevermann nu sînt atît de nete ca acelea ale lui Bernstein. Motivele ar putea fi căutate în faptul că Oevermann a avut de-a face cu copii supuşi anterior unei selecţii (vezi mai sus), sau poate şi în faptul că distanţa socială dintre subculturi este în Germania mai mică decît în Anglia; în afară de aceasta, Oevermann s-a folosit de categorii lingvistice mai nuanţate.[9]

În prezent, alte cercetări sînt în curs. Bernstein a adus, între timp, unele modificări tezei sale; acum el este preocupat mai ales de limbajul determinat de situaţie al copiilor din clasele neprivilegiate şi consideră că dificultăţile acestora provin mai ales din faptul că şcoala caută să formeze un mod de vorbire nelegat de *situaţie*, universal. El admite, cu toate acestea, că şi aceşti copii pot fi în stare, în funcţie de temă, să ajungă la un mod de vorbire nelegat de situaţie.[10] Un alt pas important este şi includerea comportamentului lingvistic al familiei, de către Bernstein şi Oevermann, în noile lor cercetări, care privesc în mod special comportamentul mamei faţă de copil (după cum făcuse mai înainte Elizabeth Bing).[11] Bernstein lua în consideraţie şi răspunsul mamelor la întrebările puse de copii, făcînd din nou comparaţia între stratul inferior şi cel mijlociu. Rezultatul comparaţiei este cert favorabil mamelor aparţinînd stratului mijlociu, care nu încearcă să se eschiveze în faţa întrebărilor, care răspund precis, care dau în răspunsul lor mai multe informaţii, diferenţiind explicaţiile cauzale şi finale. Interacţiunea verbală mamă-copil este mai complexă în cadrul stratului mijlociu.[12]

Pentru detalii asupra rolului „situaţiei" în procesul comunicării, cf. F, SL şi ET, S.

[6] Vezi U. Oevermann, *Sprache und soziale Herkunft*, în: *„Studien und Berichte des Max-Planck—Instituts für Bildungsforschung"* 18, 1970, precum şi contribuţia lui Oevermann din Raportul consiliului culturii 1969, p. 297—355.

[7] E. K. Scheuch, *Sozialprestige und soziale Schichtung*, în: D. V. Glass şi R. König (ed.), *Soziale Schichtung und soziale Mobilität*, 1961, p. 65—103.

[8] Vezi Oevermann (nota 6), p. 60; Raportul consiliului culturii, p. 309.

[9] Vezi W. Niepold *Sprache und soziale Schicht*, 1970, p. 60 şi urm.

[10] Vezi B. Bernstein, *Der Unfug mit der „kompensatorischen" Erziehung*, în „betrifft erziehung", an III, fasc. 9, 1970, p. 15—19. Cf. şi S. Jäger, *Theoretische und praktische Projekte zur kompensatorischen Spracherziehung in der BRD*, în: „Muttersprache", an. 81, 1971, p. 41 şi urm.

[11] Vezi Oevermann (nota 6), p. 33.

[12] Vezi şi Niepold (nota 9), p. 44 şi urm.

Cf. distincția *cod restrîns/ cod elaborat*, la B. Bernstein.

Așteptăm rezultate noi; cele existente pînă în momentul de față nu sînt încă suficiente, după cum am spus. Oricum, dependența dintre structura socială și structura lingvistică la copii a fost dovedită incontestabil, chiar dacă limita dintre modul de vorbire restrîns și cel diferențiat nu este chiar atît de nuanțată, cum afirmase inițial Bernstein.

Dubla condiționare: *socială* și *geografică* a barierelor lingvistice.

Dar se mai pune și o altă problemă, care în cercetările de pînă acum nu a jucat un rol prea important; Bernstein, care în condițiile din Anglia nu a întîlnit această problemă, a amintit-o abia tîrziu și, după părerea mea, doar tangențial.[13] Nu există numai o raportare *socială* la barierele lingvistice, ci și una *geografică*. Trebuie să ne gîndim în această privință nu numai la deosebirile, neluate aici în seamă, dintre sistemele de semne ale limbilor globale (germană, engleză, franceză etc.), ci mai ales, la cele din interiorul aceleiași limbi globale, în special la deosebirile regionale ale sistemelor de semne dialectale și la deosebirile dintre limbile regionale de circulație mai largă: un vorbitor de dialect din Bavaria superioară și unul din Saxonia inferioară se vor putea înțelege cu greu, dar chiar și vorbitorul de dialect din Suabia sau din Köln vor avea greutăți în comunicare. Copiii vin deci la școală cu diferite *sublimbi*, în funcție de mediu, cu dialectul sau cu limba colocvială de circulație mai largă, sau cu limba standard, sau cu deprinderi diferite ca grad în privința tuturor acestor sublimbi, și anume în forma vorbită.

Prin *sublimbi* autorul înțelege varietățile teritoriale sau sociale ale unei „limbi globale". Folosind terminologia americană (cf., G, C), am putea afirma că gama repertoriului lingvistic cu care vin copiii la școală prezintă diferențe importante.

Există, în plus, o mare deosebire între sat și oraș, fapt care — după cît îmi dau seama — nu a fost luat în considerație de cercetările de pînă acum: copiii de la țară vin la școală, în orice caz, în partea de sud și centrală a țării, cu cunoștințe mai puternice de dialect și în școlile din satele așezate în apropierea orașelor, sau în școlile de la marginea orașelor mari, există adesea deosebiri considerabile de limbă între copiii de la țară și copiii din familii mutate la oraș; și în alte școli din sudul și centrul țării există diferențieri mari între competența și performanța școlarilor, mai apropiate sau mai îndepărtate de norma standard.

Raportul dintre tipurile de sublimbi și tipurile de coduri lingvistice.

Prin aceasta, situația lingvistică devine și mai complicată, problema barierelor lingvistice și mai dificilă. Ar fi greșit să se identifice codul restrîns cu dialectul sau vorbirea colocvială, și codul diferențiat — cu limba standard. Ele sînt mai degrabă categorii rezultate din aceste sublimbi. Este vorba despre interferențe complicate; codul restrîns poate fi folosit de noi toți, în mod special în cazul limbii vorbite, indiferent de sistemul parțial de limbă de care ne folosim.

În legătură cu obiectivele predării limbii în școală, în condițiile din țara noastră, cf. *Sociolingvistica*, 1972, p. 625—630.

3. Normele ca obiectiv al predării limbii

Copiii vin deci la școală cu moduri de vorbire foarte diferite — cu un cod restrîns sau dezvoltat, apropiat sau depărtat de limba standard, dialectal sau regional-colocvial. Ce obiectiv trebuie să aibă predarea limbii în școală? [. . .]

Se pune întrebarea dacă norma limbii standard, privită din punct de vedere sociolingvistic este numai una dintre normele sociale ale

[13] Vezi B. Bernstein (nota 10), p. 19.

limbii,[14] sau dacă trebuie să i se acorde un loc deosebit, probabil și o valoare deosebită? și o altă întrebare: dacă trebuie să se tindă spre o realizare cît mai cuprinzătoare și completă a mijloacelor puse la dispoziție de către sistemul lingvistic sau dacă trebuie să ne mulțumim cu o aplicare simplificată? Altfel spus, predarea limbii în școală trebuie să țină seamă de codul restrîns și de dialect, în forma vorbită și, eventual, și scrisă? Sau să tindă spre formarea unui mod de vorbire diferențiat și dezvoltat *(elaborated code)* — indiferent în ce sublimbă? Sau în cadrul limbii standard? Deci unde și care este norma lingvistică propusă ca obiectiv și în ce măsură trebuie să se tindă către realizarea ei stilistică? Acestea sînt probleme reale.

Raportul dintre norma standard și norma altor sublimbi.

Înainte de a trece mai departe, aș vrea să mai dau cîteva exemple de folosire a limbii de către școlarii claselor a 6-a — a 9-a, exemple care au rezultat în urma cercetărilor amintite, efectuate de S. J ä g e r în cadrul Institutului pentru limba germană din Mannheim, la cinci școli elementare.[15] J ä g e r a pornit în cercetarea sa de la compuneri (aici se poate obiecta din nou că ele au putut fi pregătite de către profesor) și, în afară de acestea, de la dictări.[16]

Să se observe, în exemplele de mai jos, că nu în toate cazurile este vorba de erori propriu-zise; de cele mai multe ori, este vorba de lipsa „sentimentului" normei unice standard.

Este vorba, în primul rînd, de următoarele tipuri de *deviere de la normă:*

Greșeli în scrierea cu majusculă și cu inițială mică:

Der Farmer war **F***remd* in dieser Gegend. Der eine Vogel bringt immer neue Baustoffe herbei, der andere **B***aut.*

[*fremd* — adjectiv și *baut* — verb sînt ortografiate cu majusculă.]*

Folosirea cazurilor:

N o m i n a t i v u l în locul acuzativului:
Ich ging in *mein* zurück (dialect). Der Igel war nicht lang weg, da sah *er der* Räuber (dialect). Ich rufe den Polizist.
[Conform normei standard: *meinen, den*]

D a t i v u l în locul acuzativului:
... denn wir halten *ihr* angerufen (dialect, limbă colocvială).
[Conform normei standard: *sie*]

Schimbarea timpurilor verbale:

Polizisten *standen* auf den Strassen und *kontrollieren,* ob die Lichter *brennen.*
[Primul verb este la imperfect, celelalte două — la prezent.]

Formarea preteritului:

... das *weiste* ich; *gehunken* (dialect); *gewest.*
[Formele standard: *wusste, gehinkt, gewesen*]

Acordul:

Die Stadt war fast leer. *Sie waren* alle im Fussballplatz.
[În propoziția a doua, acordul se face după înțeles, schimbîndu-se subiectul din prima propoziție.]

[14] Vezi mai recent S. J ä g e r, *Zum Problem der sprachlichen Norm und ihrer Relevanz für die Schule,* în: „Muttersprache", 81, 1971, p. 162—175.
[15] Vezi J ä g e r (nota 1).
[16] Vezi J ä g e r (nota 1), p. 186 și urm.
* Explicațiile din croșete aparțin ediției românești.

Devieri în folosirea modurilor:

Der Maulwurf sagte, sie *soll* ihn ja loslassen (limbă vorbită). Als sie die Bildzeitung gebracht bekammen, sahen sie auf der ersten Seite stand ein Artikel.

[Indicativ pentru conjunctiv]

Prepoziţii:

Wo Frühling war, war es noch ein bisschen Nebel, aber nicht so wie *am* Winter.

[*an* pentru *in* (în combinaţie cu articolul *dem*)]

Pronumele relativ:

Es war wieder der Tag, *wo* das Fussballspiel der Kinder stattfand... (dialect, limbă, colocvială)

[*wo* pentru *an dem*]

Genul gramatical:

Danach nahm ich *die* „Mannheimer Morgen" [completează Zeitung] zur Hand (limbă colocvială)

[Este folosit articolul feminin în loc de cel neutru, pentru că acordul nu se face cu *Morgen*, ci cu *Zeitung*, omis din propoziţie.]

Lexic:

Der Schulsport ist für mich ein sehr guter und schöner Ausgleich für die Stunden, in denen ich meinen *geistlichen* Körpenteil anstrenge. Darum ist es am wichtigsten in unserer heutigen *maschinellen* Welt, dass man Sport treibt. Dann *hauten* sie *ab* (limbă colocvială).

[...] und telefonierten die Polizei an (limbă colocvială). Denn viele Teile des Körpers kommen beim ewigen Sitzen nicht in Bewegung und *rosten ein.* Dann spielten wir *Fangerles* (dialect). [...] da kämpften die *Leichtathletiker.*

[Sînt confundate adjectivele *geistig* „intelectual" şi *geistlich* „clerical"; *maschinellen (Welt)* — adjectivul este pus în legătură cu substantivul *Maschine* „maşină"; *hauten sie ab* „au şters-o" — expresie colocvială; la fel şi *rosten ein* „ruginesc" despre părţile corpului; *Fangerles* este denumirea dialectală a jocului „de-a prinselea"; *Leichtathletiker* „atletică uşoară" — termen tehnic, folosit în legătură cu joaca elevilor.]

Topică:

Da stieg ich vom Rad und er fragte, *wohin gehe ich.*

[Verbul finit nu este pus la sfîrşit, conform regulii (wohin ich *gehe*).]

Nivel stilistic:

Limbă colocvială:

Ich rannte *was ich konnte* zu einer Telefonzelle. Auch auf dem Heimweg ging alles *wie geschmiert.*

[Literar: *so sehr ich konnte wie geschmiert:* expresie colocvială: „mergea ca uns".]

Limbă literară:

Das (Feder-Mäppchen *dient* mir schon ein Jahr. [...]

[Pretenţios formulat: „Penarul *mă serveşte* de un an" (în loc de „îl am").]

Din acest material redus se poate vedea cît de mult contează o mărime căreia pînă acum i-am acordat foarte puţină atenţie: semnele lingvistice aparţinînd subcodurilor, dialectului şi limbajului colocvial. De aici rezultă în permanenţă interferenţe cu limba comună. Trebuie subliniat încă o dată faptul că deosebirile dintre modul de vorbire simplu şi dezvoltat nu sînt identice cu acelea dintre dialect, limbă colocvială, limbă vorbită, pe de o parte, şi limbă standard,

limbă scrisă, pe de altă parte, ci că, pe baza fiecărui subsistem în parte, se foloseşte un mod de exprimare restrîns sau elaborat.

Aici se pune problema normelor lingvistice regionale şi sociale, pe de o parte, şi a normelor lingvistice unitare, pe de altă parte. Nu putem evita această discuţie pe baza constatării că, în cadrul dialectelor, şi al limbilor colocviale zonale, pe teritoriul de limbă germană, se manifestă, în grade diferite, sub influenţa mijloacelor de comunicare în masă şi în urma scăderii conştiinţei apartenenţei la un grup zonal şi a utilizării unei limbi regionale, o tendinţă spre vorbirea standard; deosebirile care s-au păstrat sînt încă incontestabil revelante.

Scopul educării vorbirii trebuie să fie, după părerea noastră, stăpînirea unui mod de vorbire diferenţiat, pe lîngă cel simplu. Deosebirile dintre ele trebuie, desigur, să fie prezentate mai exact, din punct de vedere lingvistic. Cu toate acestea, trebuie să recunoaştem că şi prin codul restrîns se pot exprima lucruri mai dificile: un cod restrîns din punct de vedere sintactic este, în general, caracteristic pentru limba vorbită „spontan". De aceea, formarea deprinderilor de limbă trebuie să urmărească ţelul ca orice copil să stăpînească codul diferenţiat, cel puţin într-un mod receptiv. Şi aici întîlnim un punct de vedere de care s-a ţinut pînă acum foarte puţin seama în literatura de specialitate[17] [. . .]

Necesitatea de a deprinde pe elevi să recepteze şi să utilizeze codul elaborat.

Care normă lingvistică trebuie să servească însă drept normă-obiectiv? Copiilor li se oferă astăzi, de obicei, norma uzuală a şcolii, aşa cum este ea stabilită în gramatici şi în textele de lectură din manuale. Textele din cărţile de citire, precum şi regulile gramaticale sînt adesea rămase în urmă faţă de realitatea limbii, reprezintă o treaptă anterioară a dezvoltării limbii, iar predarea limbii este astfel prea puţin flexibilă. Din manuale lipsesc de multe ori şi anumiţi scriitori, cum ar fi Kleist, expresioniştii, Frisch, Dürrenmatt.[18] Fără îndoială, sînt necesare modificări considerabile.

Problema normei cu care şcoala trebuie să-i familiarizeze pe elevi.

Rămîne însă întrebarea în ce măsură *norma-obiectiv* să fie o normă lingvistică unitară, sau o normă socială şi regională. Atingem aci, după cum se ştie, o problemă mult disputată astăzi. Vreau să atrag atenţia asupra pericolului de a se desconsidera norma limbii unitare (limbii comune, limbii literare, *limbii standard).* Nu avem voie să renunţăm la o cucerire mare a secolului al XVIII-lea. Este adevărat că se impune necesitatea unei motivări, cea prezentată mai de mult adesea ca primordială, şi anume că ar fi vorba de o realizare la nivel naţional, a căpătat, în mare parte, un caracter istoric şi nu mai este suficientă. O limbă standard serveşte necesităţilor de comunicare şi este deci indispensabilă în acest sens. Generalizarea ei *orizontal* şi *vertical,* pe spaţii mari, este foarte de dorit. [. . .]

Importanţa şi funcţiile normei standard în procesul comunicării.

Prin *orizontal* şi „vertical" se înţelege aici „spaţial" şi „social".

Aceeaşi limbă standard are, de asemenea, o funcţie esenţială de legătură între diferitele grupuri şi straturi sociale. Pe lîngă aceasta, există şi necesităţi de comunicare cu cei care vorbesc altă limbă;

[17] Vezi mai recent, B. Engelen, *Zum Problem der rezeptiven Sprachbarrieren bei komplexen Strukturen,* în: *Sprache und Gesellschaft,* „Jahrbuch 1970 des Instituts für deutsche Sprache" (Sprache der Gegenwart 13), 1971, p. 234—244.

[18] Vezi H. Rupp şi L. Wiesmann, *Gesetz und °Freiheit in unserer Sprache,* 1970, p. 15; vezi şi H. Moser, *Sprache — Freiheit oder Lenkung* („Duden-Beiträge" 25), 1967.

încă de pe acum, străinul întîmpină greutăţi datorită variantelor regionale, relativ frecvente, în cadrul limbii germane comune. [...]

La acestea se adaugă faptul că limba standard este o expresie esenţială a conştiinţei comune şi a istoriei comune a unui grup lingvistic; pentru fraţii G r i m m şi pentru mulţi alţii, limba era considerată unilateral, ca fiind însuşi criteriul de constituire a unei naţiuni, şi vom observa şi astăzi în definirea naţiunii că, pe lîngă istoria comună şi conştiinţa comună, şi limba este un criteriu care trebuie încă luat în seamă.

Importanţa diferenţiată a însuşirii normelor unice standard din diversele compartimente ale limbii.

Dar diferitele dimensiuni lingvistice ale limbii standard nu sînt toate la fel de relevante. *Normei ortografice* îi revine o importanţă deosebită în era cărţii şi a diferitelor mijloace de comunicare în masă tipărite; produsele tiparului trebuie citite cu uşurinţă de către toţi şi pretutindeni. În ceea ce priveşte *pronunţarea*, este suficientă o apropiere de un sistem ideal; deci nu trebuie să fie realizată pronunţarea literară pură a lui S i e b s, adică pronunţarea literară „pentru scenă", ci este suficient să se tindă către o „pronunţare moderată", şi ne vom mulţumi, la nevoie, chiar şi cu o pronunţare de toate zilele.[19] În domeniul *morfologiei* şi al *vocabularului*, în vederea comunicării, se cere o identitate cît de mare posibilă; în cazul *sintaxei*, este importantă mai ales concordanţa privind tipurile de construcţie a propoziţiilor şi topica, fiind posibilă şi necesară o mare libertate stilistică, în raport cu felul textului, intenţia, partenerul sau cu situaţia contextuală.

Raportul dintre normele regionale şi sociale şi norma standard.

Pentru problema în discuţie, cf. şi M. V u l p e, *Dialectal, popular, vorbit*, în: „Fonetică şi dialectologie" 1969, vol. VI, p. 181—186.

Raportul limbă vorbită — limbă scrisă. Cf. pentru această problemă, şi observaţiile lui B. C a z a c u, *(Limbă vorbită, limbă scrisă, stil oral*, în: *Studii de poetică şi stilistică*, 1966, p. 29—37).

Dar să ne întoarecm la întrebarea: în ce măsură pot fi admise normele regionale şi sociale ale sistemelor de semne parţiale în cadrul normei unei limbi unitare? În ceea ce priveşte normele regionale ale limbii standard, acestea sînt, fără îndoială, justificate în cadrul ariei lor de răspîndire (adică în sudul şi nordul Republicii Federale Germania, Austria, Elveţia, Republica Democrată Germană). Dar care este situaţia normelor regionale ale dialectelor şi limbii colocviale (în măsura în care poate fi vorba de normă, avînd în vedere caracterul nestabil şi neconform sistemului al celei din urmă), şi care este situaţia normelor sociale ale limbilor de grup? Ele sînt îndreptăţite în funcţie de situaţie şi de scopul comunicării, dar există diferite grade ale legitimităţii. Astfel, dialectul poate constitui un mijloc de comunicare deplin valabil în cadrul unei comunităţi de limbă dialectale închise, dar şi expresia intimităţii între vorbitori, chiar *educated speakers*, nefiind, după cum s-a mai spus, identic cu codul restrîns. Acelaşi lucru este valabil şi pentru limba vorbită într-o clasă a unei şcoli şi într-o familie (ale cărei caracteristici se pot manifesta şi în scrisori, făcîndu-se abstracţie de aspectul fonic).

Dar limba vorbită are, în cadrul unui sistem de limbă, locul ei determinat, are normele ei proprii de folosire. Ea este legată de situaţie, pe cînd limba scrisă este ruptă de situaţie, şi deci în ambele s-au dezvoltat, în parte, mijloace lingvistice diferite. Deosebirile sînt atît de tip gradual-cantitativ, cît şi de tip calitativ, şi se pune întrebarea dacă putem presupune existenţa unor modele structurale proprii? Limba vorbită se manifestă astăzi şi probabil dintotdeauna —

[19] Vezi pentru aceste noţiuni, T h e o d o r S i e b s, *Deutsche Aussprache. Reine und gemässigte Hochlautung mit Aussprachewörterbuch*, editat de H. de B o o r, H. M o s e r şi C h r. W i n k l e r, 1969, mai ales p. 1 şi urm.

în măsura în care nu este vorba de un limbaj oficial — ca un mod de vorbire simplu sub aspect sintactic și lexical (propoziții principale, evitarea conjunctivului în vorbirea indirectă, scurtarea cadrului sintactic, cuvinte *passe-partout*, de tipul *Ding, Sache, machen* etc.), folosindu-se și astăzi foarte frecvent limba colocvială regională sau dialectul. Limbajul oficial prezintă ca limbă vorbită forme mai mult sau mai puțin conturate de apropiere față de limba standard scrisă. Desigur, limba neoficială vorbită a avut dintotdeauna, și astăzi mai mult ca oricînd, o influență asupra normei limbii scrise; aceasta se manifestă, de pildă, în preferința limbii scrise actuale pentru propoziții principale și pentru scurtarea cadrului sintactic, și în modul de selecționare a cuvintelor (*tippen* „a bate la mașină", *radeln* „a merge cu bicicleta"), folosirea de cuvinte cu valoare superlativă (ca *furchtbar* „îngrozitor", *schrecklich* „înspăimîntător") și de metafore, ca *vor jemand auf dem Bauch liegen* („a sta pe burtă în fața cuiva").

Cf. și în română, cuvinte cum ar fi *lucru, treabă, problemă, a face* etc.

În limba oficială, particularitățile regionale și sociale ale formei vorbite sînt, în mare măsură, considerate îndreptățite, în cadrul teritoriului de limbă germană. Dar poziția este diferită în funcție de regiune: în Elveția predomină forma de expresie dialectală chiar și în cazul unui conținut pretențios, în Austria și în Bavaria influența dialectală asupra pronunțării apare mai puternic în cuvîntările publice, în parte și în alte regiuni din sudul și vestul țării, mai puțin în nordul Germaniei. În forma scrisă se presupune însă folosirea normei uzuale a limbii standard.

Cu aceasta am ajuns însă din nou la problema barierelor. Cum trebuie să se comporte școala? În principiu, educația lingvistică trebuie să fie orientată și (mai ales) spre formele limbajului oficial. Trebuie să se încerce, totuși, ca elevii să fie pregătiți, pe cît se poate, pentru folosirea normei limbii standard atunci cînd este vorba de folosirea limbii în public; aceasta înseamnă, după cum s-a mai spus, mai ales pregătirea pentru recepționarea pasivă a codului dezvoltat. În vederea înțelegerii unor instrucțiuni de întrebuințare, a unor prezentări științifice de popularizare, a anunțurilor oficiale, fiecare elev ar trebui să înțeleagă și codul dezvoltat.

Necesitatea unor măsuri practice pentru a facilita însușirea codului elaborat.

Ar trebui luate măsuri pentru a facilita însușirea normei limbii standard și a codului dezvoltat. Dintre acestea ar face parte, de exemplu, înfăptuirea unei reforme ortografice, în sensul sistematizării normei ortografice. Astfel, trebuie să ne gîndim la o reformă a scrierii cu majuscule și cu inițială mică (introducerea scrierii internaționale cu inițială mică), a regulilor de punctuație, de despărțire a cuvintelor în silabe (indicarea cantității vocalelor, care, după cum se știe, este extrem de neeconomică și nesistematică, va trebui să rămînă nemodificată deocamdată, deoarece s-ar produce schimbări mari în imaginea scrisă). Astfel s-ar economisi mult timp pentru lărgirea competenței elevilor.

Acesta a fost, de exemplu, sensul reformei ortografice din țara noastră, din 1953. Cf. și observațiile din H. LP în legătură cu problemele pe care le implică o reformă ortografică.

Punctul de plecare al predării limbii ar trebui să fie îndeosebi limba vorbită de copil înainte de intrarea în școală, deci, după caz, dialectul sau limba colocvială sau codul restrîns al multor copii. Ar trebui evitată o rupere de mediul lingvistic. Această cerință este accentuată în ultimul timp și de către Bernstein[20]. „Dacă „cultura"

Necesitatea de a utiliza ca punct de plecare, în educarea exprimării elevilor, experiența lor verbală anterioară.

[20] Vezi „betrifft erziehung", 1970, fasc. 9, p. 19. Vezi și S. Jäger (nota 14).

învățătorului urmează să devină o parte din conștiința copilului, atunci „cultura" copilului trebuie să existe, mai întîi, în conștiința învățătorului". La aceasta se adaugă considerația că dialectul sau limbajul colocvial trebuie păstrat în special ca limbă a unui spațiu restrîns, a intimității, în vederea menținerii diferențierii limbajelor de rol, atît de importante pentru comunicare.

Necesitatea de a lărgi gama stilistică a textelor destinate perfecționării exprimării elevilor.

Sfera textelor cuprinse în gramatici și cărți de citire trebuie lărgită pentru ca să nu fie difuzate eventuale reprezentări unilaterale despre norma lingvistică. Astfel, ar trebui luate în considerație, pe lîngă noile creații literare, și texte uzuale, reclame etc.

În ciuda rezervelor existente, ar trebui luată în considerație și problema predării compensatorii a limbii; dar aceasta ar trebui introdusă nu numai pentru copiii păturilor neprivilegiate, ci și pentru cei aparținînd păturilor mijlocii, în măsura în care nivelul competenței și al performanței lor lingvistice necesită acest lucru[21]. Concomitent, ar trebui să fie adresată o întrebare psihologilor, și anume dacă predarea compensatorie a limbii poate contribui la dezvoltarea capacităților cognitive. Pe lîngă acest tip de predare, care se aplică în anii școlii elementare, ar trebui să ne gîndim la o formă de învățămînt preșcolar. Desigur că familia a rămas prima instanță de integrare socială și în privința limbii. Experiențe făcute în regiunea Rheinland-Pfalz au demonstrat că predarea preșcolară poate ridica, în general, nivelul realizărilor, dar nu poate înlătura barierele lingvistice. De aceea, ar trebui să ne gîndim dacă putem recurge la vizite în familie și în ce măsură se poate interveni în direcția dificilă a perfecționării adulților. Noile cercetări în curs, ale lui Bernstein și Oevermann, de pildă, ar trebui să clarifice situația. În orice caz, trebuie să se urmărească întărirea competenței lingvistice a elevilor. O astfel de educare a vorbirii este și o sarcină importantă a așa-numitei „cultivări a limbii" [...]

Adică problema creării deprinderii de a utiliza codul elaborat la copiii care și-au însușit în familie numai un cod restrîns. Cf. B, C, precum și comentarea semnificației limitate a unui asemenea obiectiv.

Problema barierelor lingvistice ca problemă politică.

Am amintit, la început, că problema barierelor lingvistice are și o latură politică, și am folosit și cuvîntul spinos. Această observație nu se referea numai la domeniul școlar; nu ne-am referit prin aceasta numai la problemele învățămîntului, de exemplu, la întrebarea în ce măsură se pot diminua sau înlătura prin școala integrală deosebirile sociale și de tip lingvistic [...]

Mai amintesc, în încheiere, încă o dată, de exemplul cel mai alarmant dintre cele menționate la început: într-un oraș se întîmplă ca, în legătură cu structura socială dintr-o școală elementară, să treacă la alte școli, de tip superior, doar 2/3, din alte trei școli doar 1/3 și din a cincea școală — doar 1/8 din elevi. Mai adaug că, la universitățile din Republica Federală Germania, studiază, după cîte sînt informat, doar 8% copii de muncitori.

Este lesne de înțeles faptul că asemenea cifre alarmante urmăresc pe cel care le cunoaște și ar trebui să ne urmărească pe toți. Este lesne de înțeles că mulți se străduiesc să producă o schimbare și prin modul de educare a vorbirii și trebuie depuse toate eforturile pentru sprijinirea acestor străduințe. Înlăturarea unor bariere ling-

[21] Bernstein este împotriva educației compensatorii; el cere, în schimb, o structurare mai bună a școlilor existente; vezi „betrifft erziehung" (nota 10), p. 15 și urm.

vistice de tipul celor amintite este o sarcină acută, pentru că ele se manifestă ca bariere sociale sau, în orice caz, ca amplificări ale acestor bariere sociale, şi pentru că dezvoltarea multilaterală a omului este sarcina societăţii. Ne putem aştepta însă la succese doar în măsura în care pedagogii, psihologii, sociologii, lingviştii şi politicienii vor realiza o colaborare foarte strînsă.

Necesitatea colaborării interdisciplinare pentru perfecţionarea comunicării verbale.

Gabriella Avanzini, Gaetano Berruto şi Emanuela Salvemini

SOCIOLINGVISTICA ITALIANĂ*

2. [. . .] Se poate ca descoperirea sociolingvisticii în Italia să fi coincis, mai mult sau mai puţin, cu apariţia numărului special dedicat sociolingvisticii, din „Rassegna italiana di sociologia" [„Revista italiană de sociologie"], sub îngrijirea lui P. P. Giglioli.**

Acest număr special al „Revistei" s-a dovedit mai oportun ca niciodată în mediul italian, unde convergenţa sociologiei şi a lingvisticii reprezenta o chestiune cu totul nouă, promiţînd tratări remarcabile, dacă ţinem seama de faptul că situaţia sociolingvistică italiană are caracteristici cu totul specifice şi stimulatoare, mai ales dacă le considerăm într-un cadru cultural mai amplu: acestea ar fi constituite, pe de o parte, de fenomenul migraţiilor în masă cu modificările corespunzătoare ale structurilor sociale, pe fondul evoluţiei (sau involuţiei?) către o societate de tip industrial şi „de consum", pe de altă parte, de abandonarea dialectelor şi, legat de aceasta — de dezagregarea sistemelor lingvistice; schimbarea socială şi schimbarea lingvistică, reprezentînd manifestări mai pronunţate ale unui „background" cultural neunitar şi cu puternice tendinţe către provincializare, peste care s-a suprapus o fază mai recentă, în mod critic unitară, apar deci ca polii pe care va trebui să se susţină, în primul rînd, ipoteza cercetării sociolingvistice în Italia.

Caracteristici ale situaţiei sociolingvistice din Italia, care determină o orientare specifică a preocupărilor de cercetare din acest domeniu.

„Introducerea" lui P. P. Giglioli ni se pare că precizează foarte clar esenţa stadiului actual al acestei discipline, care, prin forţa lucrurilor, s-a prevalat de contribuţii aproape exclusiv americane: în cele două orientări convergente din sociolingvistică — momentul metodologic şi momentul de fond —, predomină net, cel puţin pînă acum, interesul lingviştilor faţă de sociologie şi nu acela al sociologilor faţă de lingvistică; ultimul aspect se limitează, de obicei, la momentul metodologic, prin căutarea unor modele riguroase de descriere etnografică de tipul celor pe care lingvistica structurală este în măsură să le ofere [. . .]

Cf., de asemenea, precizările din W, CL, paragraful 1.4. asupra aportului metodologic al lingvisticii în cercetările antropologice.

* Din *La sociolinguistica*, sub redacţia Gabriella Avanzini, Gaetano Berruto şi Emanuela Salvemini, în: „Parole e metodi", 1971, nr. 1 ,p. 80, 82—83, 88—89, 91—93.

** „Rassegna italiana di sociologia", sub îngrijirea lui P. P. Giglioli, IX (1968), nr. 2, p. 189—425.

Noem (it. *noema*) este un termen folosit de T. De Mauro după L. Bloomfield *(Language*, New York, 1932, cap. XVI) și L. B. Prieto *(Principes de noologie*, Haga, 1964), pentru a desemna semnificatul *(signifié)* unităților lingvistice *minimale* care au structura tipică a semnelor (adică prezintă semnificant și semnificat; semnificantul este denumit monem).

3. Actele Congresului inițiat de firma „Olivetti", între 14 și 17 octombrie 1968, la Milano, au apărut în volumul *Linguaggi nella società e nella tecnica* [„Limbaje în societate și în tehnică"]. Prima secțiune este dedicată tocmai „Structurii limbajului și structurii societății". [...] Semnificative ni se par, mai ales, contribuțiile asupra cărora ne oprim acum. În primul rînd, G. Devoto, *Lingua e società nell'antichità indo-europea* [„Limbă și societate în antichitatea indo-europeană"] (p. 29—37). Este vorba de un exemplu de „sociolingvistică reconstructivă", adică referitor la posibilitatea (și imposibilitatea, atunci cînd lipsesc alte atestări de tip nonlingvistic) de a reconstrui structuri sociale sau faze istorice ale unor comunități sau societăți antice, prin intermediul analizei lingvistice. Devoto examinează terminologia familiei, care confirmă pe deplin structura patriarhală din societatea indo-europeană, terminologia grupurilor sociale organizate (neamuri, triburi, orașe) și a ierarhiilor care se creează în interiorul lor, și terminologia dreptului, bazată pe triada „jus", „lex", „mos" [...]

T. De Mauro propune o sistematizare teoretică foarte formalizată a întregii probleme, în *Proposte per una teoria formalizzata del noema lessicale e della storicità e socialità dei fenomeni linguistici* [„Propuneri pentru o teorie formalizată a *noemului lexical* și a istoricității și caracterului social al fenomenelor lingvistice"] (p. 83—112); dar, în această privință, ne declinăm competența, dacă nu din alt motiv, cel puțin pentru că De Mauro implică în discuție toate conceptele-cheie ale lingvisticii.

Problema universaliilor lingvistice, adică a trăsăturilor constante, înregistrate în toate limbile, a fost readuse în actualitate de cercetările de lingvistică structurală și de teoria generativ-transformațională a lui Chomsky. Referitor la principalele observații și rezultate, precum și la problemele rămase încă deschise, cf., Greenberg (ed.), *Universal of Language*, Cambridge 1963 E. Bach și R. T. Harms, *Universals in Linguistic Theory* New York, 1968.

În fine, U. Eco, *Codici e ideologie* [„Coduri și ideologii"] (p. 129—142), discută, din punctul de vedere al semiologului, raporturile între cod, ideologie și cultură. Întrucît ideologia poate fi considerată sau ca sistem de idei, sau ca viziune a lumii „tout court" (ipoteza limbaj = cultură), semiologia este în măsură să clarifice perfect raporturile care se instaurează între limbaj, ansamblu de coduri și sistem sintactic (sau, potrivit terminologiei semiotice ruse, sistem de modelare primar), și cultură, sistem semantic (sau sistem de modelare secundar). Dar rămîne deschisă problema dacă „sistemul secundar este purtat sau reflectat de sistemul primar" (p. 135); o soluție ar fi recunoașterea *universaliilor lingvistice*, care constituie încă o problemă de demonstrat; și în acest caz, nu ar mai exista, totuși, posibilitatea unei discuții semiologice. Discuție semiologică și metasemiologică, foarte potrivită, în schimb, pentru nivelul ideologiei, dat cultural pe care semiologia îl poate rezolva în propriii săi termeni, ținînd mereu seama de faptul că nu există nimic definitiv și că raportul între sisteme semantice și sisteme sintactice sau între „langue" și „parole", nu este niciodată automat, nici nu are sens unic, ci este un raport selectiv, care obligă continuu codurile să se structureze [...]

7. [...[Printre contribuțiile italiene deosebit de stimulatoare se numără *Proposta di un modello metodologico per la ricerca sociolinguistica* [„Proiect de model metodologic pentru cercetarea sociolingvistică"] (p. 353—367), de G. Braga. Autorul clasifică, conform teoriei ansamblurilor omogene, toate variantele lingvistice și extralingvistice, interpersonale și situaționale posibile, pe baza ni-

velelor individuale și a nivelelor comunității. Se formulează astfel relații ierarhice între variabile [...].

F. Di Maria, în *Sociolinguistica e Psicologia* [„Sociolingvistica și psihologia"] (p. 443—451) propune, din nou, fuziunea celor două discipline, date fiind ipotezele lor foarte asemănătoare, uneori chiar identice, depășind falsele probleme, cum ar fi teama lingvistului de a încălca nelegitim domenii prin tradiție rezervate. În final, se face o referire, importantă pentru perspectiva psiho-sociologică, la problema semnificației și a condiționării reciproce a structurilor lingvistice și sociale.

Cf., în același sens, T. Slama-Cazacu, în: Uribe Villegas (ed.), 1974, p. 165—195.

Deosebit de clar este articolul lui P. P. Giglioli *Alcuni osservazioni sullo stato della sociolinguistica* [„Unele observații asupra situației sociolingvisticii"] (p. 517—530), consacrat raporturilor dintre lingvistică și sociologie. Ceea ce trebuie evitat cu orice preț — după părerea lui Giglioli — este reducerea unei discipline la alta: „termenul Sociolingvistică va putea numai să desemneze o arie de sine stătătoare, aceea a raporturilor între limbaj și structuri sociale, în care preocupările lingviștilor și ale sociologilor pot fi convergente, pot deveni conștiente de sistemele proprii de referință și pot instaura o anumită colaborare [...]" (p. 521). Giglioli face apoi un examen minuțios al teoriilor cercetătorilor pe care îi consideră mai consecvenți din acest punct de vedere (Gumperz, Labov, Bernstein) și semnalează procesele sociale în care pot fi folosite mai frecvent datele lingvistice: controlul social, schimbarea, antrenarea în viața politică, modernizarea, politica lingvistică în statele cu probleme ale grupurilor sociale și/sau etnice minoritare.

Pentru sugestii asupra rolului datelor lingvistice în cercetarea unor procese sociale, cf. L, E; G, T; H, LP.

C. Tullio-Altan în *Considerazioni sull'ipotesi di Sapir-Whorf* [„Considerații asupra *ipotezei Sapir-Whorf*"] (p. 591—629), analizează „vexata quaestio" [„problema controversată"] a determinării gîndirii de către limbă și a raporturilor între limbă, societate și cultură. Conform părerii lui Altan, ipoteza lui Sapir-Whorf este reutilizabilă și deosebit de rodnică, dacă se interpretează corect conceptul de cultură, ca mediere indispensabilă între structuri sociale și structuri lingvistice, chiar dacă acestea au ritmuri diferite de dezvoltare, introducînd dimensiunea exactă a problemelor istorice concrete care se află la originea culturii înseși. Dar problema raportului dintre structuri mentale și structuri lingvistice este, după părerea noastră, greșit pusă de la început.

Ipoteza Sapir-Whorf sau ipoteza relativității lingvistice postulează faptul că organizarea cognitivă este determinată direct de structura lingvistică. Sistemul unei limbi — afirma B. L. Whorf — nu este un simplu instrument destinat exprimării ideilor; el le dă o anumită formă și dirijează activitatea mentală a indivizilor. Formularea ideilor nu este un proces independent, strict rațional, ci este o parte

Printre contribuțiile italiene amintim, de asemenea, cercetarea lui C. Grassi, *L'utilizzazione dei dinamismi sociolinguistici per l'organizzazione del territorio di una regione* [„Utilizarea dinamicii sociolingvistice pentru organizarea teritoriului unei regiuni"] (p. 543—549) [...]

9. *Il linguaggio dei giovani a Torino* [„Limbajul tinerilor la Torino"], cercetare de grup, Institutul de studii „Felice Balbo", Torino, martie 1970 (text litografiat). Găsim aici rezultatele unei cercetări asupra condiției tinerilor de la Torino, oraș în care indicele înalt de imigrare și deci prezența simultană a unei mari varietăți de dialecte și a culturilor subiacente lor, pune problema de a găsi o cale pentru a realiza o unitate culturală nouă, care să respecte fiecare contribuție.

a unei *anumite* gramatici și diferă, în grade specifice, de la o gramatică la alta. (Cf. B. L. Whorf, *Language, Thought and Reality*, New York, 1956, și Ed. Sapir, *Culture, Language and Personality*, Berkeley-Los Angeles, 1966). Teoria în discuție se întemeiază pe o concepție inadecvată asupra relației dintre realitate, limbă și gîndire.

Cercetarea se compune din două părți, prima cu caracter sociologic, îndreptată spre sondarea atitudinii tinerilor față de politică, religie, familie; a doua, cu caracter lingvistic. Pentru cercetarea lingvestică au fost anchetați cu un chestionar 200 de subiecți între 15 și 20 de ani, aleși din 9 zone din Torino, considerate reprezentative pentru situația orașului; în ansamblu, au fost examinate astfel toate categoriile sociale și culturale diferite. În cercetarea raportului dintre tineri și limbaj, un rol fundamental se atribuie comunicării și informației sociale; ca atare, grupul de cercetare și-a propus să analizeze ce raport există între aportul cultural al unor grupuri sociale determinate și limbajul tinerilor, adică gradul în care ei reușesc să înțeleagă și să folosească forma semantică a comunicărilor sociale care ajung la ei. Cercetarea a fost restrînsă la sectorul politic și religios, în care este mai evident efortul de înnoire, atît în privința conținutului cît și în privința formelor comunicării.

Răspunsurile celor anchetați au fost analizate la nivelul „terminologiei", al cunoașterii și folosirii unor termeni specifici și al conștiinței acestui fapt, raport aprofundat între teorie, practică și viață. Cadrul lingvistic care se conturează este descurajant: tinerii folosesc o terminologie săracă și improprie, mai bine reprezentată totuși la cei cu un nivel superior de informare și de instrucțiune și care aparțin claselor sociale „privilegiate"; cotidianele realizează puțin sau nu realizează nimic în privința preciziei terminologice. Dar, în realitatea torineză, problema lingvistică cea mai importantă este integrarea imigranților. Cea mai interesantă parte a cercetării este dedicată schimbării tradiției lingvistice bazate pe raportul limbă—dialect. În contact cu noua societate, sistemul sau sistemele lingvistice ale imigrantului intră în criză în fața modelelor gazdă și se naște necesitatea de a le da o nouă organizare. Prin intermediul rezultatelor anchetelor se conturează procesul mediu de integrare: însușirea cu valoare pur funcțională a dialectului *piemontez*, abandonarea treptată a dialectului originar, abandonarea formelor meridionale în favoarea celor piemonteze, în uzul limbii italiene. Este important să se observe cum, în acest proces, formele locale sînt substituite celor regionale și apoi de acelea de *koinè meridional*, care, prin diversele tipuri de italiană regională, pătrund în vorbirea comună, conferindu-i expresivitate. Este vorba despre un fenomen care subminează bazele instituțiilor lingvistice interesate, astfel încît se impune o redefinire a acestora. Procesul pare a se rezolva în favoarea dialectului și a italianei, care cuceresc mereu spații noi, ocupate înainte de diverse forme ale limbii regionale. Aceasta se poate constata în comportamentul tinerilor torinezi, care își însușesc total dialectul pentru a-l opune, cu scopuri expresive, limbii convenționale a școlii și a mijloacelor de comunicare în masă. În momentul în care se produce contactul cu noua realitate socială și lingvistică, imigrantul suferă o profundă dezorientare datorită lipsei de modele sociale și lingvistice.

Dialect specific regiunii în care se află orașul Torino.

Prin *koinè meridional* autorii înțeleg trăsăturile comune dialectelor italiene din sud.

În societatea urbană, imigrantul găsește o soluție pentru această situație de „anomie": să identifice *adaptarea lingvistică la modelele locale* cu promovarea socială la care aspiră. A accepta sau nu acest model de integrare depinde, în mare măsură, de felul în care individul folosea dialectul în regiunea de origine. Dacă avea tendințe inovatoare, el ajunge, în noua situație, să abandoneze dialectul. Inovația

Despre *adaptarea la modelele verbale* ale comunității ca soluție pentru integrarea socială, vezi și L, M; L,E (cf. mai ales referirile la situația din Martha's Vineyard).

determină conformarea propriului sistem lingvistic la un sistem model care, în cazul celui imigrat, coincide cu un sistem-model social. Dorința de promovare socială accelerează deci procesul de asimilare. Tendința inovatoare este considerată drept o socializare anticipatoare, și este un simptom al unui fenomen mai general, a cărui diagnosticare anticipată o permite.

Deși modelul lingvistic difuzat prin intermediul *mijloacelor de comunicare în masă* are ca efect o anumită uniformizare a exprimării, formularea este exagerată. Esențială este contribuția acestor mijloace la unificarea lingvistică, prin difuzarea varietății standard a limbii. Dealtfel, după părerea lui W. Labov, mijloacele de comunicare în masă sînt mai puțin eficiente decît contactul direct între cei care utilizează varietăți lingvistice diferite.

Dimpotrivă, o atitudine conservatoare, limitată la dialectul originar, duce la impermeabilitate față de noile modele lingvistice. Dar tendința conservatoare poate să se extindă la toate registrele lingvistice și să accepte formele noi, selecționîndu-le pe baza unor criterii de expresivitate. Această tendință permite un tip de integrare, alternativă față de acela al societății gazdă, centrat asupra dialectului, în esență staționar, pentru a îmbogăți, cu capacitățile sale expresive și comunicative, posibilitățile oferite de noul model lingvistic. Dar astăzi elementul care stimulează evoluția lingvistică nu sînt nici piemontezii, nici meridionalii, ci un element străin amîndurora, în afara stratificărilor sociale, constituit de *mijloacele de comunicare în masă*, care oferă un model lingvistic inexpresiv, impersonal, și modele de comportament care anulează personalitatea. În raport cu acesta, toate se află într-o situație identică. Iar condiția imigrantului este tipică și anticipează situația viitoare a tuturor față de anumite solicitări lingvistice și extralingvistice. Reacția actuală este utilizarea dialectului cu funcții expresive. Aceasta arată calea care ar putea fi urmată în viitor pentru a găsi o soluție: folosirea dialectului pentru scopuri expresive în cadrul raporturilor primare, folosirea „standardului" pentru raporturile secundare; în felul acesta, s-ar ajunge la configurarea unei relații lingvistice cu noile poziții ale individului într-o societate caracterizată prin pluritatea pozițiilor, și nu la o relație între registre lingvistice și stratificare socială. Este vorba de a utiliza expresivitatea dialectului pentru a realiza, la nivel personal, schemele limitate, rigide și exterioare ale limbii școlii și a televiziunii (p. 221). Acest fapt este posibil pentru că dialectul este încă vital, în măsură să înglobeze mereu noi elemente care schimbă sistemul, producînd o continuă înnoire a dialectului. Scade astfel legătura dintre semn și valoarea socială, iar entitatea lingvistică se poate insera într-un context care, din punct de vedere structural, nu mai este, ca în trecut, în antagonism cu dialectul.

10. În completare la aceste note de lectură, ar mai rămîne să spunem care este atitudinea dialectologului față de problematica sociolingvisticii, dat fiind faptul că obiectul lingvistic al cercetărilor sale, dialectul, implică o conotație socială puternică.

Cf. și precizările din B. D.

Înainte de toate, trebuie să fie pus în evidență faptul că sociolingvistica implică două chestiuni de fond și de principiu, strîns legate între ele: pe de o parte, depășirea unei concepții structurale „închise", pe de alta, exigența de a purta discuția în termeni lingvistici, și nu în termeni nonlingvistici (istorici sau tocmai sociologici). Există acum și o sociolingvistică, în cadrul căreia este posibil să se susțină discuția în termeni riguros lingvistici: este vorba despre o „sociolingvistică de bază", caracterizată prin dinamism, care, por-

nind de la presupunerea că orientările lingvistice dintr-o comunitate reflectă tendințele sale culturale, poate furniza date obiective și, în mod aproape surprinzător, utilizabile, în mai multe direcții: este, de exemplu, cazul cercetării realizate de M. P a u t a s s o, *Lingua, dialetto e integrazione linguistica a Pettinengo* [„Limbă, dialect și integrare lingvistică la Pettinengo"], Torino, 1969.*

Tema de interes major a sociolingvisticii italiene este aceea a imigrării, asupra căreia sînt în curs cercetări de diverse tipuri (v. și în articolul de față, p. 272): pentru eliminarea completă a variabilelor și pentru a permite astfel sociolingvisticii să mențină o identitate proprie precisă în sensul indicat mai sus, fără a se reduce la o culegere de observații mărunte, problema constă în a găsi un numitor comun cultural, care să permită evaluarea plenară a variantelor semnificative (sex, vîrstă, clasă socială și data imigrării). Problema a fost rezolvată de P a u t a s s o prin examinarea pronunțării italiene a fiilor imigranților care frecventau aceeași clasă: a 5-a elementară; astfel, s-a renunțat la precizarea momentului și a formelor procesului de integrare lingvistică în funcție de regiunea de origine și, pornind de la situația actuală de integrare la nivelul limbii naționale (și nu al dialectului, respins chiar de vorbitorii săi originari), s-a putut extrapola viitorul aspect al unei comunități care constituie ținta unui flux migrator. S-ar putea crede că, în cazul de mai sus, a putut fi determinantă funcția profesorului ca model de pronunție regională; dar studiul E m a n u e l e i S a l v e m i n i, *Ricerca di sociolinguistica in una comunità biellese* [„Cercetare de sociolingvistică într-o comunitate din zona Biella"], 1970 (lucrare de licență în dialectologie italiană, prezentată la Facultatea de litere și filozofie a Universității din Torino), a permis confirmarea faptului că și acolo unde profesorul este un imigrant, fiii celor veniți dinafară adoptă pronunțarea regională locală, motiv pentru care trebuie să admitem că, mai mult decît modelul reprezentat de profesor, are importanță modelul comunității de adopție. Teza lui Salvemini subliniază în plus caracterul dinamic al modelului comunității, orientat, la rîndul său, după un model supraregional.

Avînd ca scop evaluarea importanței diferite, în procesul de integrare lingvistică, a sexului, vîrstei, gradului de instrucțiune și a profesiunii exercitate, studiul G i u s e p p i n e i P a g l i a *Aspetti dell'integrazione linguistica di un gruppo di immigranti siciliani a Torino* [„Aspecte ale integrării lingvistice a unui grup de imigranți sicilieni la Torino"], 1968 (lucrare de licență în dialectologie italiană, prezentată, de asemenea, la Facultatea menționată mai sus), nu a ajuns, în ciuda identității de origine a grupului examinat, la rezultate care să poată fi considerate definitive, din cauza numărului prea mare de variabile, printre care și aceea a datei sosirii. Și cînd se vorbește de diferență în privința datei sosirii nu se înțelege, evident, numai perioada petrecută în comunitatea de adopție, ci și schim-

* Vezi recenzia în „Bolletino dell' Atlante Linguistico Italiano", 1970, p. 84—86.

bările structurale pe care aceasta le-a suferit tocmai ca urmare a numărului crescînd de imigranți (crearea de noi cartiere de locuințe, izolate de restul orașului, școli frecventate exclusiv de imigranți, locuri de muncă în ramuri părăsite sau disprețuite de locuitorii originari etc.). A fost apoi deosebit de favorabilă situația studiată de Giusy Lago, *Analisi sociolinguistica di un nucleo di immigranti meridionali in una communità piemontese* [„Analiză sociolingvistică a unui nucleu de imigranți meridionali într-o comunitate piemonteză"], 1970 (lucrare de licență în dialectologie italiană, prezentată, de asemenea, la Facultatea menționată mai sus), la S. Salvatore Monferrato (Alessandria), unde un grup de imigranți de la Agerola (Napoli) este angajat la aceeași întreprindere și cu aceleași funcții. În felul acesta, s-a putut confirma că, în scopul integrării lingvistice, mai importantă chiar decît data sosirii (într-o comunitate socială relativ mai statică, totuși, decît cea torineză) este vîrsta imigranților, în sensul că tinerii aderă la modelul local mai rapid decît indivizii din generația precedentă și cei imigrați de mai mult timp.

Bibliografie selectivă

Actes du X-e Congrès International des Linguistes, I, Bucureşti, 1967, p. 549—769.

Anghelescu, Nadia: — *Situaţii lingvistice şi metode de cercetare*, în: „Probleme de lingvistică generală", 1974, vol. VI, p. 33—43;

— *Arabic Diglossia and its Methodological Implications*, în: *Romano-Arabica*, Bucureşti, 1974, p. 81—92.

Badura, Bernhard şi Klaus Gloy (ed.), *Soziologie der Kommunikation*, Stuttgart, 1972.

Bahner, Werner, *Sprache und Gesellschaft. Einige Aspekte ihres Wechselseitigen Verhältnisses*, în: „Beiträge zur romanischen Philologie", 1969, Heft 2, p. 328 şi urm.

Bernstein, Basil (ed.), *Class, Codess and Control*, vol. 1, Londra, 1971; vol. II, Londra, 1973.

Bright, William şi A. K. Ramanujan, *Sociolinguistic Variation and Language Change*, în: „Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists", The Hague, 1964, p. 1 107—1 114.

Bright, William, (ed.), *Sociolinguistics*, The Hague, 1966.

Burgelin, Olivier, *Linguistique et sociologie*, în: „Revue de l'enseignement supérieur", 1967, nr. 1—2, p. 80—88.

Capell, A., *Studies in Sociolinguistics*, The Hague, 1966.

Cazacu, Boris: — *Studii de dialectologie română*, Bucureşti, 1966;

— *Un aspect al cercetării interdisciplinare: sociolingvistica*, în: „Fonetică şi dialectologie', 1973, vol. VIII, p. 11—18.

Cohen, Marcel, *Pour une sociologie du langage*, Paris, 1956.

Cortelazzo, Manlio, *Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana*, Pisa, 1969, p. 138—162.

Currie, Haver, C., *A Projection of Sociolinguistics: The Relation of Speech to Social Status*, în: „Southern Speech Journal", 1952, vol. 18, 1, p. 28—37.

De Mauro, Tullio, *Storia linguistica dell'Italia unita*, Bari, ed. I, 1963; ed. a II-a, 1970.

Desnickaja, A. V., V. M. Žirmunskij şi L. S. Kovtun, *Voprosy social'noj lingvistiki*, Moscova, 1969.

De Vincenz, A., *Towards a Definition of Diglossia*, în: *Forschungsprojekt Kontrastive Analyse Deutsch-Russisch* (KADR), Arbeitspapier, nr. 3, Univ. Heidelberg, Slawisches Institut.

Dittmar, Norbert, *Soziolinguistik. Exemplarische und kritische Darstellung ihrer Theorie, Empirie und Anwendung. Mit Kommentierter Bibliographie*, Frankfurt am Main, 1973.

Eichhorn, Wolfgang et al., *Wörterbuch der marxistisch-leninistischen Soziologie*, Berlin, 1969.

Engel, Ulrich şi Olaf Schwencke (ed.), *Gegenwartssprache und Gesellschaft. Beiträge zu Aktuellen Frage der Kommunikation*, Düsseldorf, 1972.

Ervin-Tripp, Susan, M., *Language Acquisition and Communicative Choice*, Stanford, California, 1973.

Ferguson, Charles A., *Language Structure and Language Use*, Stanford, California, 1971.

Ferguson, Ch. A. şi J. J. Gumperz, (ed.), *Linguistic Diversity in South Asia; Studies in Regional, Social, and Functional Variation*, Bloomington, Indiana, 1960.

Filin, F. I. (ed.), *Jazyk i obščestvo*, Moscova, 1968.

Fishman, J. A.: — (ed.) *Readings in the Sociology of Language*, The Hague, 1968,

— *Sociolinguistics. A Brief Introduction*, Rowley, Mass., 1971;
— (ed.) *Advances in the Sociology of Language*, vol. I, The Hague-Paris, 1971; vol. al II-lea, 1973.
— *Language in Sociocultural Change*, Stanford, California, 1972.

Garfinkel, Harold, *Studies in Ethnomethodology*, Prentice Hall, 1967.

Georgetown University Monograph Series on Languages and Linguistics, 1970, vol. 22, 23; 1971, vol. 24.

Giglioli, Pier Paolo, (ed.), *Language and Social Context. Selected Readings*, Middlesex Penguin Books, 1972.

Girke, Wolfgang, Helmut Jachnow și Josef Schrenk, *Soziolinguistik in der Sowjetunion. Eine referierte Bibliographie*, în: „Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik", 1972, 7, p. 131—154.

Grassi, Corrado, *Comportamento linguistico e comportamento sociologico*, în: „Archivio Glottologico Italiano", 1964, vol. 49, p. 40—66.

Greenberg, Joseph H, *Language, Culture and Communication*, Stanford, California, 1971.

Grosse, Rudolf și Albrecht Neubert, *Thesen zur marxistischen Soziolinguistik*, în: „Linguistische Arbeitsberichte", Leipzig, 1970, 1, p. 3—15.

Guhman, M. M., V. N. Jarceva și N. N. Semenjuk (ed.), *Norma i social'naja differnciacija jazyka*, Moscova, 1969.

Gumperz, John J., *Language in Social Groups*, Stanford, California, 1971.

Gumperz, J. J. și Dell Hymes (ed.): — *The Ethnography of Communication*, „American Anthropologist", Special Publication, 1964, vol. 66 (6), part. 2;

— *Directions in Sociolinguistics*, New York, 1972.

Haugen Einar: — *Quelques problèmes de la sociolinguistique*, Université de Bucarest, Cours d'été et colloques scientifiques, Sinaia, 1971.
— *The Ecology of Language*, Stanford, California, 1972.

Hertzler, Joyce O., *A Sociology of Language*, New York, 1965.

Hoijer, H. (ed.), *Language in Culture*, Chicago, 1954.

Hymes, Dell: — (ed.) *Language in Culture and Society*, New York, 1964;
— (ed.), *Pidginization and Creolization of Languages*, Cambridge, Mass., 1971;
— *On Communicative Competence*, Philadelphia, 1971.

Klein, Wolfgang și Dieter Wunderlich (ed.), *Aspekte der Soziolinguistik*, Frankfurt, 1971.

Labov, William: — *The Social Stratification of English in New York City*, Center for Applied Linguistics, Washington, D. C., 1966;
— *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, 1972.

Lambert, Wallace E., *Language, Psychology and Culture*, Stanford, California, 1972.

Lawton, Denis, *Social Class, Language and Education*, Londra, 1968.

Lieberson, Stanley (ed.), *Explorations in Sociolinguistics*, published by Indiana University, Bloomington, The Hague, 1966.

Marcellesi, Jean-Baptiste (ed.), *Linguistique et société*, număr special din „Langue française", 1971, 9.

Medici, Mario, Raffaele Simone (ed.), *L'insegnamento dell'italiano in Italia e all'estero*, vol. I—II, Roma, 1971, secțiunile *Lingua e dialetto nella scuola italiana*, p. 87—239, și *Psicolinguistica, glottodidattica, linguistica contrastiva*, p. 411—493.

Panov, M. B., (ed.), *Russkij jazyk i sovjetskoe obščestvo*, Moscova, 1968.

Pottier, B., *Le domaine d'ethnolinguistique*, în: „Langages", 1970, nr. 18.

Redard, Georges, *Langue et société*, în: *Vom Wesen der Sprache*, Berna& München, 1967, p. 57—69.

Results of the Conference of Anthropologists and Linguists, Memoir 8 of the Int. Journal of American Linguists, 1953, vol. 19, nr. 12, p. 11—42.

Robinson, W. P., *Language and Social Behaviour*, Londra, 1972.

Rona, José Pedro, *A Structural View of Sociolinguistics*, în: P. L. Garvin (ed.), *Method and Theory in Linguistics*, The Hague-Paris, 1970, p. 199—210.

Rucktäschel, Annamaria (ed.), *Sprache und Gesellschaft*, München, 1972.

Samarin, W. J., *Field Linguistics: A Guide to Linguistic Field Work*, New York, 1967.

Schlieben-Lange, Brigitte, *Soziolinguistik. Eine Einführung*, Stuttgart, 1973.
Searle, J. R., *Speech Acts*, Cambridge, Mass., 1969.
Shuy, Roger (ed.): — *Social Dialects and Language Learning*, Champaign, Ill., 1964;
— *Sociolinguistics: Current Trends and Prospects*, Washington D. C., 1972.
Slama-Cazacu, Tatiana, *Probleme de metodă în sociolingvistică*, în: „Fonetică și dialectologie", 1971, vol. VII, p. 233—244.
Slama-Cazacu, Tatiana și Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (ed.), masă rotundă, *Sociolingvistica și lingvistica aplicată*, în: „Limbă și literatură", 1972, nr. 4, p. 607—636 *(Sociolingvistica*, 1972).
Sumpf, J. (ed.), *La sociolinguistique*, „Langages", 1968, vol. 11 (număr special).
Šveicer, A. D., *Voprosy sociologii jazyka v sovremennoj amerikanskoj lingvistike*, Leningrad, 1971.
Tauli, Valter, *Introduction to a Theory of Language Planning*, Uppsala, 1968.
Uribe Villegas, Oscar: — *Sociolingüistica. Una introducción a su estudio*, México, 1970;
— (ed.) *La sociolingüistica actual: algunos de sus problemas, planteamientos y soluciones*, México, 1974.
Weinreich, Uriel: — *Languages in Contact. Findings and Problems*, New York, 1953;
— *Unilinguisme et multilinguisme*, în: A. Martinet (ed.), *Le langage*, Paris, 1968, p. 647—685.

GLOSAR

Act: ~ de comunicare *(engl. communicative act):* comportament cu valoare de comunicare pentru cei de față. Mijloacele de comunicare pot fi lingvistice, nelingvistice sau de ambele tipuri. Distribuția mijloacelor de comunicare este dependentă de situație (cf. *situație).* /H, E, 53/

~ *verbal, de vorbire* (engl. *speech act*): enunț sau grup de enunțuri cu o funcție interpretabilă, întrucît sînt subordonate unor schimburi verbale organizate (situații de muncă, reuniuni oficiale sau particulare etc.). *Exemple:* formulele care marchează limitele episoadelor (de tipul: „Aceasta îmi amintește de..."), promisiunile, scuzele, saluturile, rugămințile, insultele, glumele etc. Actele verbale pot denumi segmente ale interacțiunii verbale. Există tendința ca actele verbale clar identificate să devină clișee. Actele verbale nu sînt, în mod necesar, aceleași pretutindeni, pentru că ele reprezintă unități culturale, care pot fi determinate prin metode etnologice. /ET, S, 162, 173—174/

Aculturație (engl. *acculturation):* achiziționarea unei culturi străine, ca rezultat al contactului prelungit între două sau mai multe comunități. Fenomenul are o funcție integrativă.

~ *lingvistică:* fenomen de uniformizare lingvistică, apărut în urma unui contact îndelungat între comunități, într-un cîmp larg de interacțiune verbală. Datorită împrumutului sistematic, de lungă durată, apar asemănări de structură lingvistică între idiomuri, al căror efect este acela de mascare a deosebirilor genealogice inițiale (se creează o așa-numită „uniune lingvistică", *Sprachbund*). Curentele culturale (sau de altă natură) predominante determină direcția de difuzare a inovațiilor. Uniformizarea are loc, de obicei, în favoarea unei anumite limbi. Situația extremă este reprezentată de limbile pidgin și creole (cf. *limbi*) /G, C, 106—107/. Aculturația poate fi legată de schimbări importante în fidelitatea socială a indivizilor. /ET, S, 177/

Argouri: cf. *limbaje speciale.*

Biculturalism: participarea indivizilor la două culturi, determinată, de obicei, de contactul sistematic între grupuri cu limbi materne diferite; aceste grupuri sînt, în același timp, comunități etnice sau culturale distincte. Contactul dintre culturi produce interferențe lexical-culturale și, de asemenea, difuziunea elementelor de cultură spirituală și materială. /W, CS, 97/

Bariere lingvistice: dificultăți în calea comunicării în limba maternă. Acestea pot fi determinate de puternica diferențiere dialectală existentă în cadrul unei anumite limbi sau pot avea o motivare socială, în societățile caracterizate printr-o stratificare accentuată. /M,B, 258; ABS, S, 272/

Bilingvism: folosire alternativă a două limbi. /W, CL, 40/

Definiția lui J. Fishman este mai precisă: competența în două limbi, înrudite sau nu din punct de vedere genealogic. În multe comunități, fiecare limbă este specializată funcțional (ea este utilizată pentru discutarea anumitor subiecte, în anumite scopuri și de către anumite persoane).

~ reflectă adaptabilitatea lingvistică individuală, pentru că, de obicei, însușirea celei de a doua limbi este impusă pe cale oficială. /Fishman, 1971, 292, 295/

Competența vorbitorilor în cele două limbi poate prezenta grade diferite: unii le stăpînesc în egală măsură, alții folosesc în mod curent o limbă și o cunosc numai superficial pe cealaltă. /G, E, 209/

Tipuri de bilingvism:

~ intragrup (de grup)

~ colectiv (social)
- ~ stabil
- ~ de tranziție

~ compus: achiziționat în copilărie; caracteristic copiilor proveniți din familii bilingve;

~ coordonat: a doua limbă este achiziționată ulterior, în cursul școlii sau al activității profesionale /Fishman, 1971, 305/.

- individual
- național /K, T, 123/

{~ impersonal: guvernare bilingvă, cetățeni monolingvi
{~ personal: guvernare monolingvă, cetățeni bilingvi

După origine, ~ personal poate fi:

(a) *natural* (ca rezultat al căsătoriilor mixte, al traiului într-o localitate multilingvă sau în apropierea frontierei dintre două arii lingvistice;

(b) *voluntar* (determinat de dorința individului);

(c) *decretat* (fondat pe autoritatea de stat, dar contravenind dorinței cetățenilor). /K,T, 128/

Cercetătorii belgieni denumesc tipurile (b) și (c) de mai sus ~ de promovare și ~ de concesie. /K,T, 130/

Cadru (engl. *setting* sau *scene*): componentă a actelor verbale (lingvistice), desemnînd împrejurările în care are loc comunicarea: timpul, locul, contextul psihologic și cultural. /F, SL, 159, fig. 3 a/

Dell Hymes îl definește ca desemnînd împrejurările verbale sau nonverbale ale comunicării. Cf. *context*. /H,E, 56, 58/

Cod: termen din teoria comunicării. În SL, el definește, de obicei, acel diacritic lingvistic care servește ca normă pentru comportamentul de rol (cf. *rol*). Prin coduri — spre deosebire de *subcoduri* (cf. *subcod*) — se înțeleg limbi distincte. /G, T, 116/

Pentru B. Bernstein, ~ este o variabilă în raport cu deprinderile verbale ale unei populații. Autorul nu face distincția — prezentă la J. J. Gumperz — între cod și subcod, înțelegînd prin coduri atît limbile distincte, cît și argourile, jargoanele, dialectele etc.

Codurile sînt funcții ale unor tipuri de relații sociale. Forma relației sociale se reflectă în selecțiile sintactice și lexicale ale vorbitorilor. Codurile se pot defini lingvistic tocmai prin probabilitatea de a prevedea, pentru orice vorbitor, ce elemente sintactice vor fi folosite pentru organizarea sensului, în cadrul unei sfere reprezentative de vorbire. /B,C, 252—253/

După B. Bernstein, se pot distinge două tipuri de ~:

(a) *coduri elaborate* (CE) (engl. *elaborated codes*) și

(b) *coduri restrînse* (CR) (engl. *restricted codes*).

CE se caracterizează prin aceea că predicția sintactică se realizează mai greu. Funcția lor este pregătirea și redarea unui sens relativ explicit. Ele reprezintă un mijloc de transmitere a unor răspunsuri verbale individuale. Posibilitatea schimbării lor controlează posibilitatea schimbării rolurilor. CE cuprind două registre: al relațiilor între persoane și al relațiilor între obiecte. CR se caracterizează prin aceea că structura și organizarea mesajelor sînt în întregime previzibile pentru vorbitor și ascultător (de exemplu: modurile rituale de comunicare). Funcția lor: definirea și consolidarea formei unei relații sociale de tip inclusiv. De obicei, nu apar diferențe individuale. /B,C, 254—255/

Codificare: descrierea explicită a codului în forma unei ortografii, a unei gramatici și a unui lexicon, deci formularea explicită a regulilor unui cod. ~ este considerată drept trăsătură specifică a limbilor standard, dar se realizează diferit, după cum presupune descrierea unei norme acceptate (în literatură sau în vorbirea îngrijită) sau crearea acelei norme. /H,LP, 231; cf. și G,T, 120—121;

Competență comunicativă (engl. *communicative competence*): capacitate a indivizilor izolați de a acționa concret, prin intermediul limbii, într-o comunitate lingvistică. Prin ~ se exprimă sistemul de cerințe și reglementări sociale care guvernează comportamentul social-comunicativ. ~ se însușește odată cu capacitatea de a formula și înțelege enunțuri. /W,R, 180/

Comunicare: relație care presupune transmiterea unui mesaj prin intermediul unui cod.

~ are două componente principale:

(a) *lingvistică* (verbală) — referitoare la mesajele în care sensul este mediat prin cuvinte;

(b) *paralingvistică* (extraverbală) — sensurile sînt mediate prin asociații expresive ale cuvintelor (ritm, accent, intonație), gest, atitudine, mimică. /B,C, 253—254/

Comunitate lingvistică (CL); ~ *de vorbire* (engl. *speech community*): orice colectivitate umană, caracterizată de interacțiunea regulată și frecventă prin in-

termediul unui corpus comun de semne verbale, şi separată de colectivităţi similare prin diferenţe semnificative în folosirea limbii. /G,C, 103/

Este un termen neutru, fără nici o dimensiune specifică; el reproduce, probabil, germ. *Sprachgemeinschaft*. CL se defineşte prin faptul că membrii ei au în comun cel puţin o varietate lingvistică şi sistemul normelor de utilizare adecvată a ei. /Fishman, 1971, 232/

Într-o formulare sintetică, W. L a b o v defineşte CL drept un grup cu un set comun de valori normative în ceea ce priveşte limba. El insistă asupra faptului că esenţială este existenţa unor norme evaluative asemănătoare, şi nu a unor modele asemănătoare de realizare lingvistică. /L,E, 199, 207/

Limitele CL nu coincid, în mod necesar, cu cele ale unei limbi sau ale unui dialect. CL este un grup social fie monolingv, fie multilingv (F i s h m a n distinge comunităţi monolingve, bilingve, multilingve şi diglosice — F, SL, 157—158; Fishman, 1971, 234—235), sudat datorită frecvenţei tiparelor de interacţiune socială şi separat de ariile înconjurătoare din cauza posibilităţilor slabe de comunicare. Dimensiunile CL sînt variabile: de la grupuri restrînse, legate prin contacte directe, pînă la regiuni întinse. De asemenea, CL se disting prin grade diferite de complexitate: grupuri de vînători şi culegători, comunităţi tribale mai largi, societăţi intermediare, comunităţi urbane moderne etc. /G,T, 115, 118—121/

În raport cu gradul de inteligibilitate mutuală, se distinge între:

(a) CL primare: caracterizate exclusiv prin diferenţe idiolectice (ex. Islanda).

(b) CL secundare: caracterizate prin înţelegerea parţială între membri (ex. Anglia).

(c) CL terţiare: nu există înţelegere între membri (ex. Elveţia) /H,LP, 229—230/

Comunitate nucleară naţională (CNN), noţiune introdusă de H. K l o s s. CNN înglobează pe toţi cetăţenii unui stat, cu excepţia celor a căror limbă maternă este vorbită de mai puţin de 3% din populaţie. CNN sînt deci CL definite în raport cu o formă de organizare politică: statul.

Kloss distinge trei tipuri de CNN:

— monolingve

— bilingve sau trilingve

— multilingve /K, T, 122/

Contact lingvistic: situaţie în care două sau mai multe limbi sînt folosite alternativ de către aceleaşi persoane. Locusul ~ este individul. /W, CL, 40/

U. W e i n r e i c h subliniază necesitatea abordării interdisciplinare a ~.

În concepţia antropologilor, ~ este unul dintre aspectele contactului cultural. /W, CL, 44—46/

Context: cf. *cadru.*

Dialect: în lingvistica americană, noţiunea desemnează o varietate a unei limbi, separată de altele printr-un complex de trăsături fonetice, gramaticale sau lexicale. Apariţia dialectelor este legată de existenţa unor bariere regionale sau sociale în sistemele de comunicare: cu cît aceste bariere sînt mai puternice, cu atît diferenţele dialectale sînt mai pronunţate.

Se poate vorbi deci despre ~ *regionale* — cele mai tipice ~ — şi despre ~ *sociale:* subvariante ale vorbirii unei comunităţi, restrînse prin acţiunea forţelor sociale la reprezentanţii unui grup etnic, religios, economic sau de educaţie. Nu există comunităţi fără ~ sociale, dar, cu cît barierele de clasă local recunoscute sînt mai puţine, cu atît este mai greu să găsim mărci de clasă în vorbire.

~ sociale implică diferenţe de experienţă culturală /Bright, 1966, 73/

Noţiuni similare cu acelea de ~ local şi ~ social, delimitate însă după criterii, într-o măsură, diferite, sînt folosite de J. J. G u m p e r z. În raport cu modul de însuşire şi cu situaţiile în care sînt utilizate, J. J. G u m p e r z distinge între formele locale ale limbii şi argourile şi limbajele speciale.

~ *locale* folosite de populaţiile rurale se caracterizează prin diversitatea geografică maximă a formelor de vorbire;

~ locale sînt învăţate în familie şi servesc pentru comunicarea intragrup, coexistînd cu anumite coduri suprapuse, folosite în comunicarea cu străini. /G, T, 120/

Argourile şi limbajele speciale reprezintă tipuri de ~ sociale; ele sînt însuşite mai tîrziu şi sînt folosite numai în anumite situaţii (cf. *argouri, limbaje spe-*

ciale). În această clasă se încadrează ~ *subregionale* sau *regionale*, utilizate în relaţiile comerciale şi în relaţiile între grupuri. /G,T, 120/

Diglosie (engl. *diglossia*): termen introdus de Ch. A Ferguson (1959), după modelul fr. *diglossie*. /F,D, 135/

~ desemnează o situaţie lingvistică relativ stabilă, în care, pe lîngă dialectele principale ale limbii, există o varietate suprapusă foarte diferită, extrem de codificată, vehicul al unui vast şi apreciat corpus de literatură scrisă, fie dintr-o perioadă mai veche, fie dintr-o altă comunitate lingvistică, învăţată mai ales prin educaţia oficială şi utilizată pentru majoritatea necesităţilor exprimării scrise şi orale, dar nefolosită de nici un sector al comunităţii pentru conversaţia uzuală. /F,D, 142/

Noţiunea este exemplificată de Ch. A. Ferguson prin analiza situaţiei lingvistice din ţările arabe, Grecia, cantoanele din Elveţia în care se vorbeşte limba germană şi Haiti. /F,D, 136/

~ presupune deci existenţa unor diferenţe marcate, de formă şi funcţie, între stilul oficial şi cel colocvial (cf. *variantă înaltă şi joasă*). /B,D, 48; ET,S, 165/

~ caracterizează repartiţia socială de funcţii pentru diferite limbi sau varietăţi. /Fishman, 1971, 295/

H. Kloss sugerează posibilitatea de a extinde noţiunea de ~, distingînd între ~ internă, referitoare la limbi înrudite, şi ~ externă, referitoare la limbi neînrudite. /K, T, 125/

Distanţă lingvistică (engl. *language distance*): termen utilizat pentru prima oară de U. Weinreich şi preluat de J. J. Gumperz. Desemnează totalitatea diferenţelor din fonologie, gramatică sau vocabular, în cadrul *matricei codurilor* (cf. s. v.), aşa cum este măsurată de studiul contrastiv.

~ serveşte la realizarea unei tipologii a comunităţilor lingvistice, oferind un mijloc de caracterizare a complexităţii acestora. /G,T, 117—118/

Astfel, de exemplu, în societăţile simple (cf. *societate*), ~ este relativ mică /G,T, 118/; în societăţile intermediare, ~ diferă, de la variaţii pur lexicale şi fonetice, pînă la divergenţe structurale importante /G,T, 119/; în societăţile complexe, cu un grad înalt de urbanizare, ~ este minimă, limitîndu-se la nivelul sintactic şi lexical. /G,T, 121/.

Diversitate lingvistică: constituie obiectul principal de studiu al sociolingvisticii; este condiţionată de un număr de factori definiţi social, cei mai importanţi fiind emiţătorul, receptorul şi cadrul. Extensiunea ~ nu priveşte aspectul spaţial sau cantitativ lingvistic, ci diferenţa dintre anumite părţi ale unei comunităţi în raport cu aceea dintre comunităţi distincte, şi diferenţa dintre varietăţile aceleiaşi limbi în raport cu aceea dintre limbi distincte. /B,D, 47, 49/

Doctrină uniformitară (asupra schimbării lingvistice) (engl. *uniformitarian doctrine*): are la bază ideea că aceleaşi mecanisme care au operat pentru a produce schimbări lingvistice pe scară largă în trecut pot fi observate şi în cazul schimbărilor lingvistice curente. Pornind de la această premisă, se susţine că schimbările lingvistice din trecut pot fi cunoscute prin cercetarea schimbărilor în curs (cf. *schimbarea lingvistică*). /L, M, 190/

Domeniu (engl. *domain*): constructă care permite studierea concordanţelor regulate în uz dintre varietăţile lingvistice şi funcţiile recunoscute în societate. Ca pentru orice constructă, delimitarea ~ este rezultatul unei operaţii de abstractizare şi generalizare, efectuate de cercetător. Se constată existenţa unui paralelism accentuat între ~ şi instituţiile sociale cele mai importante. /F,SL, 157—158/

Ecologie a limbii (engl. *ecology of language*): termen utilizat de E. Haugen pentru a desemna studiul interacţiunilor dintre o anumită limbă şi condiţiile în care este folosită, mai precis dintre limbă şi societatea care o utilizează. /Introd., 13—14; Haugen, 1972, 325/

Economie verbală (engl. *speech economy*): se referă la felul în care este structurată activitatea verbală a unei comunităţi lingvistice: tipurile de acte verbale identificate, factorii lor constitutivi, funcţiile vorbirii etc. De remarcat că ~ se defineşte în raport cu o comunitate (sau cu o populaţie), şi nu în raport cu omogenitatea sau cu limitele unui cod lingvistic. Studiul ~ presupune determina-

rea specializării diverselor limbi sau varietăţi utilizate într-o comunitate, în raport cu anumite situaţii sau funcţii, şi a implicaţiilor lor pentru personalitatea, statutul şi modul de a gîndi al membrilor. /H,E, 51—53/

Enculturaţie (engl. *enculturation*): procesul de integrare a unor elemente aparţinînd altei culturi în complexul cultural propriu, în condiţiile contactului între comunităţi. Cf. şi *aculturaţie*.

Episod: termen folosit de Watson şi Potter (1962) pentru a desemna grupurile de enunţuri cu subiect central comun. Episoadele se definesc în funcţie de: participanţii principali, sistemul de roluri ale participanţilor, centrul de interes şi relaţia participanţilor faţă de centrul de interes. Fiind componente ale etapelor discursului, episoadele reprezintă, pentru unii cercetători, macrounitatea de bază pentru analiza discursului oral. /ET, S, 162, 175—176/

Etichetă lingvistică (engl. *linguistic etiquette):* sistem de norme care guvernează selecţia formelor lingvistice în raport cu statutul relativ (sau cu gradul de familiaritate) al interlocutorilor. Termen utilizat de Clifford Geertz. / Definiţia în Fishman, 1968, 283/.

Etnografie a vorbirii (engl. *ethnography of speaking*): termen introdus de Dell Hymes. ~ urmăreşte analiza modelelor şi a funcţiilor vorbirii într-o comunitate dată, avînd o cultură specifică. Mai precis, ~ studiază forma actelor verbale, regulile selectării elementelor codului lingvistic în elaborarea mesajului, interrelaţia emiţător — receptor — subiect — canal — context, adică relaţia dintre situaţiile de comunicare şi formele lingvistice, dintre tiparele lingvistice şi funcţiile limbii, într-o anumită societate. ~ reprezintă echivalentul, în plan lingvistic, al „sistemului cultural" din antropologie, întrucît, în concepţia lui Dell Hymes, limba nu poate fi exclusă din domeniul culturii.

Premisele unei asemenea concepţii sînt reprezentate de: caracterul sistematic al vorbirii unui grup, variaţia funcţională interculturală a vorbirii şi importanţa deosebită a activităţii verbale, care nu poate fi omisă dintr-o teorie a comportamentului unui grup.

Dell Hymes consideră noţiunea de ~ ca echivalentă cu aceea de „sociologie a limbii", aşa cum este ea definită de R. Jakobson. /H,E, 52, nota 1, 53, 54, 58, 66—67/

W. Labov (1970) distinge însă între sociologia limbii şi ~, considerîndu-le componente ale sociolingvisticii cu obiect propriu de cercetare.

Eveniment verbal (engl. *speech event*): grup de acte verbale cu aceeaşi funcţie. ~ pot fi descompuse într-un număr de segmente, care reprezintă etapele discursului. Fiecare ~ se caracterizează printr-un anumit set de reguli de succesiune, similar ordonate, prin aceleaşi componente şi prin selectarea anumitor alternative pentru fiecare componentă. /ET, S, 161—162/

~ se caracterizează printr-un anumit model de ocurenţă, printr-o anumită distribuţie a unor elemente în raport cu celelalte sau cu elemente externe.

Se pot recunoaşte şapte tipuri de componente sau factori ai ~: emiţător, receptor, formă a mesajului, canal, cod, subiect, cadru (cf. *cadru*), variabile numeric şi calitativ de la o comunitate la alta. Actele verbale au funcţii generale şi funcţii specifice unui anumit grup sau individ. /H, E, 53, 54/

Exoglosie: situaţia în care se utilizează ca limbă standard nu un idiom indigen, ci o limbă străină (în anumite ţări din Asia şi Africa). Termenul a fost introdus de H. Kloss /Definiţia în Haugen, 1971, 31/.

Fidelitate lingvistică (engl. *language loyalty* sau *fidelity*): concept introdus de U. Weinreich (1953). Desemnează acea atitudine care se manifestă în condiţiile recunoaşterii prestigiului variantei standard a unei limbi, ca simbol al unui anumit grup naţional sau al unei mişcări sociale. ~ este un factor de unificare lingvistică, chiar în condiţiile în care membrii unui grup continuă să utilizeze, în relaţiile curente, idiomul specific lor. În societăţile în curs de modernizare, ~ poate deveni o problemă de dezbatere politică, cu repercusiuni asupra inteligibilităţii mutuale. /G,C, 109—110; G,T, 119, 121/

Folk-linguistics: desemnează studiul opiniilor vorbitorilor — explicit formulate — despre propriul lor comportament lingvistic şi despre comportamentul lingvistic al celorlalţi. Punctul de vedere al vorbitorilor nu corespunde în mod obligatoriu cu comportamentul lingvistic real; el reprezintă însă una dintre componentele situaţiei sociolingvistice. /B,D, 49/

Funcţiile actelor verbale (ale vorbirii, ale limbii, ale comunicării): în mod tradiţional, determinarea lor presupune interpretarea factorilor actului verbal în termenii motivului sau ai scopului acestuia; fiecărui factor îi corespunde o anumită ~. Numărul şi domeniul ~ nu sînt identice la diferiţi cercetători. Astfel, Bühler identifică trei tipuri de ~ lingvistice: de provocare (Auslösung), de informare (Kundgabe) şi de reprezentare (Darstellung), corespunzînd la trei factori ai actului verbal: receptor, subiect şi mesaj. Pornind de la o schemă cu 6 factori (emiţător, receptor, context, mesaj, contact, cod), R. Jakobson identifică 6 ~ ale comunicării: emotivă, conativă, referenţială, poetică, fatică şi metalingvală. Schema lui Jakobson este preluată şi de E. Haugen (cf. H, LP, 233—234). Distingînd între contaxt şi referent, Dell Hymes delimitează 7 ~, el evită termenul „context", considerîndu-l prea încărcat de sensuri, în lingvistică, şi utilizează, în schimb, termenul „cadru". ~ referenţială corespunde factorului „subiect" al comunicării, pe cînd cadrului îi corespunde o altă ~: contextuală sau situaţională. Dell Hymes subliniază ideea că nu este necesar să se impună un set fix de ~, valabil pentru orice comunitate; pot exista ~ specifice numai anumitor grupuri. De asemenea, toate trăsăturile actelor verbale *pot* participa la realizarea tuturor ~, deşi, în mod obişnuit, anumite trăsături sau categorii lingvistice şi chiar anumite genuri literare sînt asociate cu o anumită ~: de exemplu, pronumele de persoana I, interjecţia şi poemul liric sînt asociate cu ~ expresivă (sau emotivă, în terminologia lui Jakobson). /H,E, 59—61 şi nota 4/

Gama lingvistică a unui repertoriu (engl. *linguistic range*): distanţa lingvistică internă dintre variantele constitutive, adică suma totală a diferenţelor lingvistice dintr-o comunitate (cf. şi *repertoriu*). ~ este direct dependentă de frecvenţa interacţiunii verbale (în regiunile în care fluxul comunicării este dominat de un centru important, ~ este relativ restrînsă; fragmentarea politică duce, în general, la lărgirea ~) şi de rigiditatea barierelor sociolingvistice. /G, C, 111/

Gamă stilistică (engl. *stylistic range*): repertoriul de stiluri pe care îl stăpîneşte un vorbitor. Pentru un monolingv, ~ include, de obicei, stilul neîngrijit, argoul, un registru profesional şi ceva din stilul îngrijit. /E T, S, 164—165/
Cf. şi *registru, stil.*

Grafolect: înregistrarea fidelă şi exhaustivă a unui idiolect (cf. *idiolect*), sub forma unei descrieri lingvistice standard. ~ se deosebeşte de idiolect prin aceea că este editat, analizat, posterior acestuia şi stilizat.

Ortografia reprezintă un compromis al grafolectelor. /H,LP, 227—228/

Hipercorectitudine (engl. *hypercorrection):* schimbarea unei forme ca urmare a efortului vorbitorului de a se conforma unei anumite norme. W. Labov utilizează acest termen în descrierea etapelor schimbării lingvistice. El distinge între ~ *din jos* (engl. *hypercorrection from below),* etapă în procesul schimbării lingvistice în care se constată modificarea *spontană,* sub nivelul conştiinţei sociale, a unei variabile lingvistice, dincolo de modelul stabilit de generaţiile anterioare, şi ~ *de deasupra* (engl. *hypercorrection from above),* etapă în care se constată remodificarea variabilei lingvistice dincolo de norma stabilită de grupul de prestigiu din comunitate, pe care celelalte grupuri urmăresc *conştient* să îl imite. /L, M, 191—193/.

W. Labov susţine că *modelul hipercorect* este corelat mai degrabă cu mobilitatea socială ascendentă, în general, decît cu un anumit grup socioeconomic. /L, E, 204/

Idiolect: termen introdus de B. Bloch (1948) pentru a desemna vorbirea unei persoane care discută un anumit subiect cu aceeaşi persoană, într-o perioadă scurtă de timp. Definiţia discutată la Conferinţa antropologilor şi lingviştilor de la Baltimore are un caracter mai general: ~ reprezintă repertoriul total al deprinderilor de vorbire ale unui individ, într-o anumită perioadă a existenţei sale.

Trăsăturile ~-ului sînt caracterul individual şi marea mobilitate (în cursul existenţei, un individ utilizează cîteva idiolecte).

Aşa cum s-a observat, conceptul de ~ anulează noţiunea saussuriană de *langue*, ca obiect de înţelegere socială uniformă. R. Jakobson l-a contestat utilitatea, susţinînd că „în limbă nu există proprietate privată: totul este socializat" (*Results*, 1953, p. 15). /cf. şi L, S L, 73/

Interacţiune verbală: schimbul verbal între emiţător şi receptor, produs într-un anumit cadru. /B, D, 47/

Sociolingvistica studiază *situaţiile de* ~ în comunitatea lingvistică. /ET, S, 167/

Fiecărei comunităţi îi sînt specifice anumite *modele de* ~, care reflectă relaţiile sociale existente şi contribuie la menţinerea lor. /G, E, 214/

Se disting două tipuri principale de ~:

(a) ~ *personală* (engl. *personal interaction*), identificată în cazul relaţiilor între prieteni, între egali, în cercul familiei etc.; aceasta permite manifestarea individualităţii participanţilor, şi (b) ~ *de tranzacţie*, (engl. *transactional interaction*), identificată în cazul unor relaţii de tipul vînzător—cumpărător, funcţionar—solicitant sau subaltern, doctor—pacient etc.; în acest caz, indivizii se comportă conform statutului lor social. /G, E, 215—216/

Interacţiunile personale sînt mai neoficiale şi mai variate; celelalte presupun precizarea continuă a drepturilor şi obligaţiilor reciproce ale participanţilor. /F, SL, 154/

Frecvenţa de ~ este un factor esenţial al diversităţii lingvistice. /G, C, 111/

Interferenţă: abatere de la normele uneia dintre limbile folosite, care apare în vorbirea bilingvilor ca urmare a contactului lingvistic; presupune, în primul rînd, restructurarea tiparelor în uz, datorită introducerii unor elemente străine în compartimentele limbii cu o structură complexă, şi numai pentru o parte a sintaxei şi a vocabularului ea implică simple adaosuri la inventarul existent.

Studiul ~ necesită urmărirea difuzării, a persistenţei şi a dispariţiei fenomenelor înregistrate. Cauzalitatea ei este nu numai intra-, ci şi extralingvistică (psihologică şi socioculturală); ~ este o faţetă a difuziunii culturale. Problema majoră este aceea a relaţiei reciproce dintre factorii structurali şi nonstructurali care favorizează sau împiedică ~. /W, CL, 40, 42—43/

Printre factorii nonstructurali care influenţează procesul de ~, sînt menţionaţi, de către U. Weinreich: aria geografică; caracterul de limbă indigenă sau imigrantă al unei limbi; contactul dintre grupurile culturale şi etnice; religia; rasa; sexul; vîrsta; statutul social; ocupaţia; caracterul urban sau rural al comunităţii. /W, CS/

Ipoteza monolitică a structurii limbii: acreditată de lingvistica formalizantă (structurală, transformaţională). În conformitate cu această ipoteză, obiectul lingvisticii îl constituie o comunitate lingvistică omogenă, abstractă, în care toţi vorbitorii se exprimă la fel /L, SL, 69—70/

~ se opune deci considerării limbii ca sistem interconectat de subcoduri, punct de vedere adoptat în sociolingvistică. /G, T, 113/

Limbaje speciale (engl. *special parlances*): varietăţi suprapuse, însuşite mai tîrziu şi folosite numai în anumite situaţii.

J. J. Gumperz distinge următoarele tipuri de ~:

(a) dialecte *subregionale* sau *regionale*, care servesc pentru comunicarea între grupuri, de obicei, în scopuri comerciale. Ele pot aparţine aceleiaşi limbi ca şi idiomurile locale ale celor care le folosesc, sau unor limbi diferite;

(b) limbajele folosite de anumite grupuri sociale şi profesionale în activităţile lor speciale. Exemple: limbajele grupurilor comerciale, stilurile literare ale povestitorilor populari, argourile hoţilor etc. Ele servesc la menţinerea exclusivităţii de grup; au o anumită codificare, dar un prestigiu limitat;

(c) codurile de cult şi administrative (acelaşi cod poate îndeplini ambele funcţii sau pot fi utilizate coduri diferite). Se folosesc pe teritorii întinse, servind, de asemenea, la menţinerea exclusivităţii de grup, dar se caracterizează printr-o extremă codificare. /G, T, 120—121/

Limbă standard: formă codificată a limbii, acceptată şi servind ca model unei comunităţi verbale mai largi, (P. Garvin şi M. Mathiot). Caracteristicile ei sînt deci: codificarea (cf. *codificare*), şi fidelitatea faţă de limbă (cf. *fidelitate*

lingvistică) Existența unei ~, distincte de vorbirea obișnuită, este o caracteristică lingvistică majoră a unei culturi urbane. /G, T, 113/

H a v r á n e k subliniază ideea că ~ trebuie să se caracterizeze prin stabilitate cu flexibilitate. /H, LP, 234/

Cf. și *limbi* (probleme de tipologie sociolingvistică), precum și *standardizare*.

Limbi (probleme de tipologie sociolingvistică): sociolingvistica operează cu o tipologie a limbilor realizată după criterii proprii.

Se vorbește, de exemplu, despre limbi *indigene* și limbi *imigrante;* ultimele sînt mai mult supuse interferenței, întrucît noutatea așezării determină necesitatea unui vocabular adecvat, subminează rezistența din inerție la împrumutul lingvistic, iar căsătoriile mixte aduc un element de discontinuitate a tradiției lingvistice. /W, CS, 96—97/

În raport cu criteriul funcției și al structurii unui idiom, se operează distincțiile:

1) *limbi locale* (engl. *vernacular*) — servind ca mijloc de comunicare într-o comunitate restrînsă și prezentînd un grad redus de normare;

2) *limbi standard* — utilizate în comunități mai largi, legate, de obicei, de dezvoltarea unei culturi urbane (purtătoare și transmițătoare ale acesteia), caracterizate printr-un grad înalt de normare (cf. și *limbă standard*);

3) *limbi clasice* — limbi standard care nu sînt limbi materne pentru o populație dată; codificarea lor s-a realizat cu cîteva secole în urmă și sistemul de norme s-a transmis neschimbat prin intermediul școlii;

4) *limbi mixte* — servesc ca intermediar în comunicarea între diferite grupuri etnice dintr-o zonă geografică determinată (în porturi, în relații comerciale), prezentînd o structură gramaticală rudimentară și un vocabular limitat, bazat pe vocabularul uneia dintre limbile de circulație. Se vorbește despre *pidginuri* — al căror vocabular este împrumutat, în esență, din engleză; *sabiruri* al căror vocabular este romanic; *petit nègre* — cu vocabularul împrumutat din franceză etc.

Orice limbă care mediază comunicarea între grupuri, fie că este mixtă sau nu, este denumită *lingua franca* /cf. K. T, 122/

5) *limbi creole* — limbi devenite materne pentru anumite colectivități, servind pentru comunicarea curentă. Ele reprezintă versiunea deformată a limbii oficiale, utilizate de descendenții populației de culoare aduse din Africa în statele din America și în insulele din Oceanul Indian /cf. și G, T, 120—121; G, E, 209; F, SL, 151/

Matrice a codurilor (engl. *code matrix*): set de coduri și subcoduri (cf. *cod, subcod)* legate funcțional de matricea de comunicare (cf. *matrice de comunicare*). Natura componentelor ~ și distanța lingvistică dintre subcoduri variază de la o comunitate la alta; excluderea unui cod sau subcod produce un gol în matricea de comunicare. /G, T, 116/

Distanțele lingvistice în cadrul ~ sînt minime în comunitățile cu un grad înalt de urbanizare.

~ tinde să devină din ce în ce mai puțin diversă, odată cu scăderea caracterului distinct al rolurilor (cf. *rol*). /G, T, 121/

Matrice de comunicare (engl. *communication matrix*): totalitatea rolurilor de comunicare dintr-o societate. Societățile diferă și în funcție de modul în care se grupează rolurile în cadrul ~. /G, T, 116, 117/

Mecanismul schimbării lingvistice (din punct de vedere sociolingvistic): pornindu-se de la un model ierarhic simplu al societății, în cadrul căruia se identifică grupuri discontinue, distinse în funcție de clasă, ocupație, sex etc., se consideră că inovațiile se răspîndesc de sus în jos pe scara ierarhiei sociale, dintr-un dialect (sau limbă) în altele. Se admite că grupurile mai de jos sau cu mai puțin prestigiu adoptă forme folosite de cei cu o poziție socială superioară. Acest proces nu duce la omogenitate lingvistică, pentru că grupurile de prestigiu introduc, la rîndul lor, noi schimbări, pentru a menține distincția inițială. /G, E, 209—211/

Noutatea acestui punct de vedere este dată de considerarea alternanței sistematice între presiunile interne, structurale, și cele sociolingvistice. /L, M, 193/

Macrosociolingvistică: identifică și descrie regularitățile sociolingvistice de bază, adică asocierile sistematice dintre anumite varietăți lingvistice (sau limbi) și anumite situații sociale, utilizînd constructa denumită domeniu (cf. *domeniu*).

Analiza situațională (cf. *situație*) a limbii și a comportamentului verbal realizează tranziția între macro- și microsociolingvistică (cf. și *microsociolingvistică*) /F, SL, 157/

Metode: sînt, în general, cele curente în cercetarea de teren din antropologie sau dialectologie: ancheta, observarea participanților, experimentul controlat etc. /G, E, 209/

Variațiile dialectale pot fi studiate cu ajutorul procedeelor geografiei lingvistice; nu există însă nici o tehnică de analiză formală a variațiilor suprapuse (cf. *variație*). Este indicat să se utilizeze modelele de interacțiune în care se mențin relațiile sociale (folosind conceptul de rețea socială — cf. *s.v.*), pentru că statutul socioeconomic al vorbitorilor nu este adesea direct relevant. Chestionarul nu este eficient pentru variațiile suprapuse, care reflectă relații interpersonale; de aceea se recomandă observarea directă. /G, E, 214, 215/

Microsociolingvistică: urmărește validarea relațiilor de rol (cf. *rol*) dintr-o comunitate, prin demonstrarea accesului diferențial la roluri, a fluidității variabile a rolurilor și a gamei lor diferențiale, precum și prin determinarea proporțiilor specifice ale interacțiunilor personale și de tranzacție (cf. *interacțiune*). Relațiile de rol reprezintă unități de structurare a datelor, atît în privința variației în vorbire, cît și a variației în comportament. /F, SL, 154/

Mobilitate socială: schimbările care intervin în statutul socioeconomic al vorbitorilor. Pentru determinarea ei, se folosesc ca parametri ocupația tatălui și prima ocupație după terminarea școlii, datele fiind corelate cu indicele curent al statutului socioeconomic.

W. Labov distinge patru tipuri principale de ~: ascendentă, constantă, descendentă, fluctuantă. Ele au o anumită distribuție socială și sînt asociate cu un anumit comportament lingvistic în cadrul fiecărei clase socioeconomice. Astfel: grupurile caracterizate prin ~ ascendentă sînt mai apte să se apropie de grupurile socioeconomice superioare imediat următoare decît de grupurile cu care vorbitorii sînt asociați în mod curent. Grupurile caracterizate prin stabilitate socială tind să fie guvernate mai mult de propriile lor norme lingvistice. Grupurile caracterizate prin ~ descendentă deviază, în general, prin neacceptarea modelelor normative recunoscute de ceilalți. Grupurile caracterizate prin ~ fluctuantă ale clasei paupere nu urmează un model regulat de stratificare stilistică.

Deci tipurile de ~ oferă o bază satisfăcătoare pentru analiza stratificării vorbirii. /L, E, 200, 201, 206, 207, 208/

Model ierarhic simplu al societății: bazat pe considerarea populațiilor ca alcătuite din grupuri discontinue diferențiate cu ajutorul unor categorii, ca: clasă, castă, ocupație, sex etc. /G, E, 209/

Monopaidoglosie: termen folosit de H. Kloss pentru a desemna situația din comunitățile ai căror membri vorbesc numai în copilărie o singură limbă, dar devin diglosici, bi- sau multilingvi după anii de școală. /K, T, 124; cf. și tabelul 1/

Multilingvism: cf. *bilingvism:* aceleași precizări sînt valabile și pentru situația în care vorbitorii utilizează curent mai mult de două limbi.

Naționalism lingvistic: atitudine de susținere a unor standarde naționale unice în limbă. După părerea lui E. Haugen, ~ reprezintă o atitudine pozitivă, întrucît individul este încurajat să nu se gîndească numai la interesele locale sau personale, ci și la problemele care afectează comunitatea mai largă în care trăiește. În anumite perioade istorice (de exemplu, în perioada constituirii națiunilor moderne), ~ a unit indivizi din mai multe comunități lingvistice primare în comunități secundare. Standardul național capătă valoarea unui simbol al națiunii și, în același timp, a unui canal de comunicare cu grupuri din afară. /H, LP, 238; Hangen, 1972, 63/

Normă lingvistică: regulă de utilizare a unui anumit cod lingvistic. Normele pot fi *implicite*, decurgînd din utilizarea codului, și *explicite*, formulate în lucrări speciale (gramatici, dicționare etc.). ~ explicită conferă un sens comportamentului lingvistic. /cf. H, LP, 231, 234; Haugen, 1972, 64/

Ortografie standard: reprezintă un compromis al grafolectelor (cf. *grafolect*). Deci, într-o anumită măsură, ~ este independentă de deprinderile de vorbire ale celor care o folosesc, devenind un fel de „limbă" de sine stătătoare, nu numai o reflectare a vorbirii. Dificultatea însușirii ~ este dublă, fiind determinată atît de diferența dintre vorbire și scriere (ca tehnică de codificare), cît și de diferența dintre idiolectul vorbitorului (cf. *idiolect*) și cel reflectat în scris /H, LP, 228/

Paradoxul saussurian: relevat de W. Labov. Din afirmațiile lui F. de Saussure, rezultă că aspectul social al limbii poate fi studiat observînd oricare individ, pe cînd aspectul individual — numai observînd limba în contextul ei social. Aceasta pentru că limba este considerată drept sistem gramatical existent în fiecare individ, pe cînd vorbirea se referă la modul specific de utilizare a limbii de către diferiți indivizi. /L, SL, 68—69/

Participanți (engl. *participants, personal*): participanții într-un act de comunicare: un *emițător* și unul sau mai mulți *receptori*, care pot fi numiți *interlocutori*.

Poate fi prezent și un *auditoriu*, care nu este însă destinatarul primar al mesajului. Rolul emițătorului și al receptorului sînt distribuite, de obicei, inegal participanților. Identitatea receptorului și relațiile sale cu emițătorul fac ca interacțiunea verbală să varieze. /ET, S, 166—167/

Planificare lingvistică (engl. *language planning*): acțiune oficială complexă de dirijare sistematică a procesului lingvistic. Prin ~ se încearcă influențarea alegerii pe care o realizează vorbitorii între mai multe forme lingvistice disponibile și, prin aceasta, orientarea deliberată a schimbării lingvistice.

~ se referă, în primul rînd, la stilurile formale ale limbii, în special în forma lor scrisă. În ~, scrisul este considerat primar, iar vorbirea secundară. Scrisul ajunge să reprezinte un cod de sine stătător, care poate influența vorbirea comunității. *Scopul* ~ nu este elaborarea unui cod absolut uniform în timp sau în spațiu, ci se urmărește crearea unui echilibru între uniformitate și diversitate. Principalele etape ale ~ sînt: descoperirea extensivă de fapte, studierea modalităților alternative de acțiune în luarea deciziilor, îndeplinirea lor în moduri specifice. Realizarea ~ necesită o teorie antropologică și sociologică a comportamentului lingvistic. Lingviștii contribuie la ~ ca istorici, descriptiviști, teoreticieni și profesori.

Criterii pentru ~: *eficiența* (o formă este eficientă dacă e ușor de învățat și de folosit), *adecvarea* (capacitatea de a răspunde nevoilor vorbitorilor), *acceptabilitatea* (o formă trebuie să fie adoptată sau adoptabilă de către colectivitate). Aceste criterii pot fi divergente sau convergente.

Strategia ~: cea mai simplă este introducerea reformelor lingvistice în școli, deși acest fapt poate produce confuzie socială. /H, LP, 225—226, 227, 228, 229, 234, 236—239, 240—241/

Predarea limbii presupune: *(a)* modele de imitat (texte scrise sau vorbite), furnizate de informatori și *(b)* o gramatică, furnizată de lingviști. Realizarea exclusiv a primei cerințe, *(a)*, poate fi uneori suficientă, pe cînd realizarea exclusiv a cerinței a doua, *(b)*, este întotdeauna insuficientă. /H, LP, 239/

Prestigiul (unei limbi): este determinat de moștenirea literară bogată, gradul înalt de modernizare a limbii, poziția internațională considerabilă sau prestigiul vorbitorilor /K, T, 129—130/

Reciclare (engl. *recycling*): etapă a schimbării lingvistice, care reprezintă — în concepția lui W. Labov — sursa producerii continue de noi schimbări. Modificarea unei anumite variabile lingvistice produce reorganizări structurale care declanșează schimbări suplimentare. Grupurile nou intrate în comunitate pot considera modificarea primară drept normă a comunității și modificările suplimentare — drept etape de început ale unor schimbări, pe care le pot duce mai departe. /L, M, 192/

Registru: noțiune discutată de M. A. K. Halliday, Angus McIntosh și Peter Strevens *(The Users and Uses of Language)*.

Varietate a limbii selectată în funcţie de situaţia de comunicare (cf. *situaţie*). Distincţiile lingvistice dintre ~ se plasează la nivelul lexicului (termeni şi combinaţii specifice de termeni) şi al sintaxei (structura enunţului, topică etc.).

~ nu reprezintă varietăţi marginale sau speciale ale limbii, ci ele acoperă întreaga sferă a activităţii lingvistice.

Clasificarea ~ se poate realiza în funcţie de:

— domeniile discursului (registre tehnice şi nontehnice);

— modalitatea discursului (mijloacelor şi modul discursului): permite distincţia limbă scrisă — limbă vorbită, fiecare aspect cuprinzînd registre specifice;

— stilul discursului (relaţia dintre participanţi): permite distincţia colocvial/oficial, fiecare aspect cuprinzînd registre specifice.

Definirea şi identificarea optimă a ~ se poate realiza ţinînd seama de toate aceste trei dimensiuni /Introd., 18; cf. F i s h m a n, 1968, p. 149—156/.

Regulă sociolingvistică: regulă care exprimă faptul că atît emiterea cît şi recepţia mesajelor sînt organizate astfel încît să specifice anumite trăsături sociale.

S. E r v i n - T r i p p distinge trei tipuri de ~: A. ~ *de alternare* (engl. *alternation rules*): exprimă rolul selectorilor sociali (vîrstă, statut etc.) în alegerea uneia dintre mai multe alternative posibile (cf., de exemplu, sistemul formulelor de adresare); B. ~ *de succesiune* (engl. *sequencing rules*): specifică succesiunea unităţilor componente şi a vorbitorilor în cadrul anumitor tipuri de evenimente verbale (cf. *eveniment verbal*) (de exemplu, solicitări, invitaţii, refuzuri, naraţiuni etc.); C. ~ *de coocurenţă* (engl. *co-occurrence rules*): a) *orizontală:* specifică relaţiile dintre unităţile lingvistice care se succed în cadrul discursului. Privesc, mai ales, lexicul şi sintaxa (într-o expunere ştiinţifică, de exemplu, nu se pot combina termeni tehnici şi termeni regionali sau de argou, iar în sintaxă, nu pot apărea construcţii specifice limbii vorbite: elipsă, anacolut etc.); b) *verticală:* specifică realizarea unităţilor care compun discursul, la fiecare dintre nivelele structurii limbii (într-o expunere ştiinţifică, de exemplu, un termen tehnic trebuie să aibă realizarea fonetică şi morfologică din limba standard şi trebuie să fie utilizat în construcţii sintactice admise de limba standard). /ET, S, 161; Fishman, 1971, 17—45/

Repertoriu lingvistic (verbal) al unei comunităţi (engl. *verbal repertoire*): totalitatea variantelor dialectale şi suprapuse care se folosesc în mod regulat într-o comunitate. Repertoriile verbale sînt specifice fiecărei comunităţi. Noţiunea permite punerea în relaţie a variantelor lingvistice cu complexitatea socioeconomică a comunităţii. /G, C, 110—111/

~ al unei comunităţi reflectă, în general, repertoriul ei de roluri (cf. *rol*) /Fishman, 1971, 235/

Repertoriile verbale ale unei comunităţi pot fi *compartimentate* (engl. *compartimentalized*) sau *fluide* (engl. *fluid*), în funcţie de rigiditatea cu care se menţine separaţia între variante.

Repertoriile compartimentate se caracterizează prin menţinerea distinctă a limbilor, în comunităţile multilingve, a dialectelor şi a limbajelor speciale, în comunităţile monolingve. Compartimentarea reflectă existenţa unor norme sociale care limitează libertatea intercomunicării. *Repertoriile fluide* se caracterizează prin amestecul limbilor sau prin tranziţii gradate între dialecte şi limbaje speciale. /G, C, 111/

Cf. şi *Gama lingvistică* a unui ~.

Repertoriul unui vorbitor este constituit din gama alternativelor lingvistice selectate de vorbitor în diferite situaţii de comunicare. /ET, S, 164/

Reţea de comunicare (engl. *communicative network*): grup de persoane între care există relaţii de interacţiune verbală. ~ se caracterizează printr-o anumită densitate. În marile comunităţi urbane, însă, răspîndirea diferenţială a unei trăsături lingvistice nu poate fi explicată în termenii densităţii diferenţiate a ~, ci ca urmare a recunoaşterii valorilor altor grupuri. /L, E, 208/

Reţea socială: grup de persoane care se cunosc între ele. Reţelele pot fi închise, dacă luînd în consideraţie trei persoane, A, B şi C, dintre care A şi B se cunosc, iar B şi C se cunosc, există o probabilitate mare ca A să-l cunoască pe C, şi *deschise*, dacă, în aceleaşi condiţii, există o probabilitate mai mare ca A să nu-l cunoască pe C. ~ se pot baza pe legături diferite: de prietenie, de rudenie, profesionale, comerciale, politice, religioase etc. În ~ închise, anumite subiecte şi tipuri de tranzacţii nu apar în discursul obişnuit. /G, E, 214, 217/

Există ~ coezive, organizate în jurul unor persoane care influențează atitudinile față de trăsăturile specifice ale repertoriului comunității; în aceste ~ acționează cerințele de consolidare socială. /ET, S, 176, 177/

Rol: mod de acțiune atribuit indivizilor într-o societate. Definiția a fost preluată de J. J. Gumperz de la Nadel (1957). Indivizii își învață rolurile în procesul comunicării. ~ implică o activitate complexă de codare, care controlează crearea și organizarea sensurilor specifice și condițiile de transmitere și receptare a lor /B, C, 253/

Fiecare ~ se caracterizează prin *atribute* (puncte de reper perceptuale), care constau în *diacritice* implicite în *comportamentul de rol* (etichetă, îmbrăcăminte, gesturi, comportament verbal), și prin nume ale rolurilor (preot, tată, profesor etc.), care oferă informații prealabile privind comportamentul de ~ pe care-l putem aștepta. Diacriticele pot fi *periferice*, dacă prezența sau absența lor nu schimbă perceperea ~ de către vorbitorul autohton, și *relevante*, dacă schimbă perceperea ~. /G, T, 115—116/

Comportamentul de ~ (engl. *role behavior*) variază după situația de interacțiune. /G, T, 116/

Caracterul distinct al ~ (engl. *role distinctness*) se referă la gradul de menținere a distincției între comportamentele de rol. /G, T, 117/

În societățile tradiționale există, de obicei, o mai mare *compartimentare* a ~, pe cînd comunitățile moderne se caracterizează prin *fluiditatea* ~. /Fishman, 1971, 236/

Interacțiunea verbală între doi indivizi presupune stabilirea unei relații de ~ între ei. Membrii unei comunități lingvistice trebuie să identifice singuri această relație, pe baza fondului comun de norme și comportamente existent în comunitate. Relațiile de ~ sînt implicit identificate și acceptate drept grupuri de drepturi și obligații reciproce între membrii aceluiași sistem sociocultural. Cunoașterea acestora este reflectată de alegerea varietății lingvistice adecvate /F, SL, 153/

Schimbare de cod (engl. *code switching*): desemnează capacitatea individului de a trece de la o limbă, un dialect sau un stil la altele, în cursul interacțiunii verbale. / G, T, 114 /. Aceasta presupune comutarea unui set constituit de reguli coocurente cu altul / L, SL, 71 /

~ poate fi condiționată de schimbarea de situație *(schimbare situațională;* engl. *situational switching*) sau poate avea o motivare individuală, emfatică sau de contrast (*schimbare metaforică;* engl. *metaphorical switching*).

Schimbarea situațională se bazează pe existența unei relații precis determinate între anumite varietăți ale limbii și anumite caracteristici ale situației de comunicare (subiecte, locuri, participanți, scopuri). /F, SL, 156—157/. Ea poate fi *personală*, dacă interacțiunea verbală are loc între indivizi legați prin relații personale, sau *tranzacțională*, dacă indivizii se află într-o relație cu un caracter oficial mai pronunțat. / G, E, 216 /

Schimbrea metaforică presupune nu numai existența unui set comun de norme situaționale, ci și existența aceleiași concepții cu privire la inviolabilitatea lor; altfel intervine riscul înțelegerii greșite sau contradictorii a acestei schimbări. / F, SL, 157 /

Schimbare lingvistică (engl. *language change*): denumirea desemnează două tipuri de preocupări: de istorie internă (lingvistica istorică), urmărind reconstrucția protolimbilor pe baza textelor moderne, și de istorie externă (istoria limbii), urmărind schimbările formelor lingvistice în legătură cu cadrul socioeconomic. /G, E, 208/

Sociolingvistica pornește de la o doctrină uniformitară (cf. *doctrina uniformitară*), în explicarea ~. Studiul ~ *în curs* (engl. *in progress, on-going*) urmărește trei probleme principale: problema *tranziției* — stabilirea lanțului evolutiv, cu cît mai multe verigi intermediare; problema *integrării* — găsirea matricei comportamentului social și lingvistic în care este încadrată; problema *evaluării* — găsirea corespondentelor subiective ale schimbării obiective. /L, M, 190—191/

Pentru înțelegerea ~, este necesară analiza tiparelor de mobilitate socială. /L, E, 196/

Schimbarea de jos (engl. *change from below*): denumire utilizată de W. L a b o v pentru a desemna etapele ~ care nu presupun intervenţia conştiinţei sociale (sînt modificări produse sub nivelul conştiinţei sociale).

Schimbarea de deasupra (engl. *change from above*): denumire dată de W. L a b o v acelor etape ale ~ care presupun corectarea sporadică şi neregulată a formelor schimbate către modelul grupului social cu statutul cel mai înalt, reprezentînd modelul de prestigiu. Este vorba deci despre corectarea deschisă şi voită a formelor. /L, M, 191—192/

Cf. şi *hipercorectitudine*.

Schizoglosie (engl. schizoglossia): tipul de „bilingvism" caracteristic comunităţilor complexe moderne, determinat de existenţa unui mare număr de varietăţi ale aceleiaşi limbi. /Introd. 23; definiţia în H a u g e n, 1972, 148/

Situaţie: constelaţie de statute şi de cadre limitînd interacţiunea verbală care trebuie sau poate să apară (S. Ervin-Tripp). Este o unitate culturală — poate fi clar definită atunci cînd există statute şi locuri dependente (profesor — şcoală; vînzător — magazin etc.).

Schimbarea ~ poate determina schimbarea codului (cf. *schimbare de cod*). /ET, S, 170—171/

J. F i s h m a n utilizează denumirea *situaţie socială*, dînd o definiţie mai detaliată a noţiunii: constructă constituită de realizarea drepturilor şi a îndatoririlor unei anumite relaţii de rol, în locul cel mai adecvat pentru aceasta şi în momentul definit social ca adecvat relaţiei. El identifică două tipuri de ~:

(*a*) ~ *congruente* — recunoscute în cazul în care cele trei componente (realizarea relaţiei de rol, locul şi momentul) „merg împreună", într-o modalitate acceptată cultural. În aceste condiţii, normele de folosire a limbii în funcţie de ~ vor fi cel mai clar şi mai uniform realizate, şi

(*b*) ~ *incongruente*, determinate de neconcordanţa dintre cele trei componente. /F, SL, 154—156/

Societate: termen folosit adesea ca echivalent al termenului „comunitate" (umană).

În raport cu gradul de dezvoltare economică şi cu natura relaţiilor sociale se distinge între ~ *simple* (mici grupuri de vînători şi culegători, ~ tribale) şi ~ *complexe* (~ moderne, puternic urbanizate). Se identifică însă şi un tip mixt de ~: ~ *intermediare*, care prezintă caracteristici aparţinînd ambelor categorii de bază (cf., de exemplu, India, Indonezia). Diferenţele dintre ~ se reflectă şi în plan lingvistic (cf. *distanţă lingvistică*). /G, T, 118—119, 121/

Sociolect: definit de J. F i s h m a n drept varietate a limbii semnificativă pentru un anumit grup social. /F, SL, 147/

Sociolingvistică (engl. *sociolinguistics*); *sociologie a limbii* (engl. *sociology of language*): disciplină al cărei obiect de studiu îl constituie raporturile dintre limbă şi societate. Cîteva definiţii date de diferiţi cercetători:

— W. B r i g h t: ~ analizează covariaţia sistematică a structurii lingvistice şi a structurii sociale. Ea are ca obiect diversitatea lingvistică, întrucît aceasta nu este liberă, ci corelată cu diferenţe sociale sistematice. /B, D, 47/

— J. F i s h m a n: (optează pentru denumirea „sociologie a limbii"): ~ constituie o abordare socială interdisciplinară a limbii în societate. Cîteva probleme de bază: interacţiunea în grupurile mici şi componenţa grupurilor mari; folosirea limbii şi atitudinea faţă de limbă; normele corelaţiei limbaj—comportament şi modificarea acestor norme etc. /F, SL, 146/

— W. L a b o v: ~ presupune studiul direct al limbii în contextul ei social. /L, SL, 75/

Standarizare: reprezintă unul dintre cele mai cunoscute comportamente sociale faţă de limbă, presupunînd codificarea şi acceptarea în interiorul comunităţii lingvistice a unui set formal de norme, care defineşte uzul corect. Standardul de „corectitudine" este prezentat prin intermediul gramaticilor, dicţionarelor, îndreptarelor ortografice, manualelor de stil, antologiilor de texte etc.

Acceptarea varietăţii de limbă formal codificate este promovată prin intermediul unor autorităţi şi mijloace cum ar fi: guvernul, sistemul de învăţămînt

instituţiile culturale, mijloacele de comunicare în masă etc. Varietatea standard devine asociată acestor instituţii, tipurilor de interacţiune care au loc în interiorul lor, valorilor şi scopurilor pe care ele le reprezintă. ~ este o preocupare tipică pentru grupurile care se ridică şi pentru care folosirea limbii este profesională şi conştientă (lingvişti, profesori, scriitori, etc.).

~ nu este o însuşire a limbii *per se*, ci un tratament social caracteristic al limbii, în condiţiile unei suficiente diversităţi sociale şi ale necesităţii unei elaborări simbolice. /F, SL, 149/

Statut (engl. *status*): termen preluat din antropologia socială (N a d e l, 1954), desemnînd poziţia relativă a individului într-o comunitate dată. Exemple: vînzător, cumpărător, tată, frate, funcţionar, doctor etc. O persoană poate avea, pe rînd, într-o singură zi, mai multe ~. Societatea ataşează ~ anumite norme de comportare, cărora oamenii li se conformează, indiferent de personalitatea lor. Devierea de la comportarea aşteptată în cazul fiecărui ~ implică riscul nerealizării obiectivelor interacţiunii verbale. /G, E, 215—216/

Stil: mod specific de utilizare a unui cod, dependent de contextul (împrejurările) comunicării. W. L a b o v foloseşte şi denumirea de ~ contextual, pentru a sublinia faptul că ~ este dependent de contextul imediat al discuţiei, de temă, de atitudinea emiţătorului şi a receptorului. /L, E, 196/

~ poate fi înţeles numai în termenii devierii de la normele unice şi ai apariţiei subnormelor. /Haugen, 1972, 64/

Nici un vorbitor nu foloseşte un singur ~. Fiecare ~ se caracterizează prin anumite reguli de coocurenţă. În cele mai multe cazuri, trăsăturile comune ale ~ depăşesc diferenţele dintre ele. /ET, S, 164—165/

Se poate vorbi deci despre un *continuum stilistic*; unele ~ au un caracter sistematic mai net, altele prezintă multe tipare neregulate. ~ pot fi clasate în funcţie de atenţia acordată vorbirii /L, SL, 78—79/

Opoziţia principală este între ~ *oficial* (în B, D: *formal*; în H, LP: *non-casual*; în G, T: *high)* şi cel *colocvial* (în B, D: *informal*; în H, LP: *casual*; în G, T: *low)*. Cf. şi *registru*.

Stratificare (lingvistică, socială, sociolingvistică etc.): caracteristică a modului de organizare a diferenţelor lingvistice şi sociale dintr-o comunitate.

~ lingvistică este un indice al ~ *sociale*. /G, E, 209/. Astfel, în comunităţile mai puţin complexe (mici grupuri de vînători şi culegători), există o ~ lingvistică minimă, pe cînd în societăţile intermediare (cf. *societate*), ~ lingvistică se manifestă într-un grad înalt. /G, T, 118, 119/

~ vorbirii devine posibilă numai ca urmare a ~ economice. /G, T, 119/

~ *socioeconomică* se poate determina în funcţie de trei indici ai statutului productiv: ocupaţia capului de familie, educaţia subiectului şi venitul familiei (potrivit cu mărimea ei). /L, E, 197—198/

~ vorbirii poate fi descrisă mai bine în funcţie de tipurile de mobilitate socială (cf. *mobilitate socială*) decît în funcţie de poziţia socioeconomică, cel puţin pentru marile comunităţi urbane. Diferenţele din comportamentul grupului de referinţă, reflectate de tipurile de mobilitate, pot fi privite ca o variabilă care intervine între ~ socială şi cea lingvistică. /L, E, 208/

Criteriul mobilităţii sociale permite identificarea unor structuri regulate ale ~ sociale şi stilistice ale unui număr de variabile şi, prin aceasta, determinarea modelelor ~ sociolingvistice. /L, E, 194, 197—198/

Subcod: cf. *cod*; definiţia este aceeaşi, cu diferenţa că prin subcoduri se înţeleg dialectele sau stilurile aceleiaşi limbi, utilizate ca normă pentru comportamentul de rol (cf. *rol*).

Distincţia dintre coduri şi subcoduri este, în primul rînd, de natură lingvistică; ea nu corespunde, în mod necesar, unei diferenţe de funcţie socială. Codurile şi subcodurile alcătuiesc matricea codurilor (cf. *matrice a codurilor*). /G, T, 116/

Subiect (engl. *topic*): mesajul explicit, cu conţinut informaţional, exprimat prin conversaţii. Ceea ce se obţine ca răspuns la întrebarea „despre ce vorbiţi?" reprezintă o variabilă de bază în interacţiunea verbală, deoarece vorbitorii pot identifica schimbarea de cod determinată de schimbarea de subiect (cazul tipic este acela al bilingvilor), pot relata conţinutul discuţiilor lor, iar continuitatea,

refolosirea și schimbarea ~ pot fi trăsături normative ale evenimentelor verbale. ~ pot fi guvernate de o regulă de continuitate (cf., de exemplu, prelegerea universitară, care impune anumite constrîngeri referitoare la continuitate și la relevanță. Ca dovadă: formulele de scuză pentru devieri). ~ poate fi analizat în episoade.

~ oferă un criteriu de clasificare a mesajelor, dar permite numai clasificări simple. ~ oferă, de asemenea, posibilitatea selectării participanților la o discuție. /ET, S, 174—175/

Identificarea ~ implică studierea ierarhiei lexicale a limbilor vorbite de un grup și conținutul tuturor enunțurilor convenționalizate; trebuie cunoscute, de asemenea, denumirile date de către vorbitori categoriilor de subiecte, atributele și modelele lor de ocurență. /H, E, 56/

Test (tipuri de ~ utilizate în SL):

A. ~ bazate pe *lectură:* se compun texte care să cuprindă variabilele lingvistice (cf. *variabilă lingvistică*) pe care le are în vedere cercetătorul, sau se lasă spații în text, pe care subiecții urmează să le completeze cu forme care nu prezintă interes pentru cercetător, pentru a li se distrage atenția de la variabilele urmărite.

B. ~ care nu solicită lectura:

~ *de percepție,* de forma ABX: li se cere subiecților să precizeze dacă X este mai asemănător cu A sau cu B; utilizat, între altele, pentru identificarea cazurilor de neutralizare a unor opoziții;

~ *de repetare:* repetînd propoziții mai lungi din limba standard, subiectul trece involuntar la sistemul vorbirii locale;

~ *de reacții subiective:* li se cere subiecților să facă aprecieri asupra profesiunii, pregătirii sau personalității altor vorbitori, pe baza ascultării unor secvențe înregistrate pe bandă de magnetofon. Cel mai obișnuit ~ de acest fel este așa-numitul ~ al „identității potrivite" (engl. *matched guise technique*);

~ *de autoevaluare:* li se cere subiecților să indice formele caracteristice pentru propriul lor mod de a vorbi, dintr-o listă de alternative posibile. Subiecții indică, de obicei, nu forma pe care o folosesc în mod real, ci pe aceea pe care o consideră corectă sau de prestigiu;

~ *de corectare:* li se cere subiecților să corecteze propoziții care prezintă abateri față de limba standard. /L, SL, 81—85/

Tipuri de cercetare (în sociolingvistică): W. Bright distinge trei tipuri de cercetare:

a) *multidialectal:* urmărește cazurile în care varietăți condiționate social ale unei singure limbi sînt folosite în cadrul unei singure societăți sau națiuni;

b) *multilingv:* urmărește cazurile în care, într-o singură societate, se folosesc limbi diferite (ex. Belgia, India, Canada etc.);

c) *multisocietal:* presupune studierea cazurilor în care limbi distincte sînt folosite în societăți distincte. Scopul acestor cercetări este de a descoperi corelații între diferențele de limbă și diferențele de structură socială. /B, D, 49—50/

Uzaj: standard de corectitudine. E. Haugen îl echivalează cu termenul acceptabilitate, precizînd că el denumește componenta sociologică a evaluării. După O. Jespersen se pot recunoaște trei tipuri de ~: *inteligibil,* care corespunde condițiilor minime de comunicare; ~ *corect,* care satisface toate cerințele convenționale ale normelor limbii; ~ bun, care răspunde unor standarde mai înalte (de claritate, de frumusețe etc.).

E. Haugen consideră că, în realitate, aceste tipuri definesc grade diferite de acceptabilitate, în comunitățile secundare (cf. *comunitate lingvistică*). /H, LP, 238/

Variabilă lingvistică: formă lingvistică în curs de modificare; noțiune utilizată de W. Labov în descrierea procesului schimbării lingvistice. Definirea sa echivalează cu afirmarea empirică a variației corelative a elementelor din interiorul și dinafara sistemului lingvistic. În cursul schimbării lingvistice, ~ are semnificații diferite; la început, cînd forma schimbării are o distribuție neregulată în cadrul comunității, ea poate fi considerată drept ~ *nedefinită.* Generalizarea formei noi la membrii unui subgrup determină transformarea acesteia într-un *indicator* (engl. *indicator*), definit ca funcție a apartenenței de grup. ~ devine apoi funcție a apartenenței de grup și a nivelului de vîrstă și, transformată în

normă definitorie pentru o comunitate, ~ devine *marcă* (engl. *marker*), prezentînd variaţii stilistice. Cu vremea, se înregistrează stratificarea stilistică regulată şi stratificarea socială a ~. /L, M, 190 nota 2, 191, 192/

Studiind un număr de variabile fonologice, W. Labov constată că acestea sînt evaluate inconştient de către vorbitori, fapt care poate fi dovedit printr-un test de reacţii subiective. /L, E, 198/

Variaţie, variantă, varietate (engl. *variation, variant, variety*): termeni frecvent utilizaţi în sociolingvistică pentru a descrie diversitatea lingvistică. Primul termen se referă la procesul diferenţierii limbajului; ceilalţi doi, folosiţi, de obicei, aleatoriu, reprezintă desemnări neutre, nelegate de un statut lingvistic specific, ci denumind generic orice „tip de limbaj". /F, SL, 146—247, 148/

După J. J. Gumperz, în comunităţile actuale, din punctul de vedere al interacţiunii verbale, distribuţia variantelor lingvistice are două forme:

a) aceea a *variaţiei dialectale* sau *interpersonale*, legată de deosebiri de origine geografică şi de mediu social; ea reflectă istoria personală a fiecărui individ (originea familială, schimbările în afilierea de grup etc.);

b) aceea a *variaţiei suprapuse* sau *intrapersonale*, legată de tipurile de activităţi desfăşurate în cadrul aceluiaşi grup.

Variantele dialectale şi cele suprapuse coincid rareori ca răspîndire geografică. Variaţia locală este depăşită de răspîndirea considerabil mai largă a varietăţilor suprapuse, care servesc ca mijloc de comunicare supralocală. În societăţile moderne, factorii geografici sînt mai puţin importanţi decît structurile de interacţiune socială şi decît uzajul. De aceea, descrierea variantelor dialectale şi suprapuse se leagă, în primul rînd, de grupurile sociale. Nu toţi indivizii dintr-o comunitate au control egal asupra tuturor variantelor suprapuse. Acest control depinde de poziţia individului în sistemul social /G, C, 107—108, 110/

Termenul de „variantă suprapusă" semnifică faptul că aceasta nu este varianta primară, „maternă", pentru vorbitorii consideraţi, ci este învăţată ulterior. /F, D, 135 nota 2/

J. Fishman identifică alte categorii generale de varietăţi:

— *dialecte* (varietăţi regionale) — varietăţi care prezintă, iniţial şi fundamental, origini geografice divergente;

— *varietăţi sociale* (sociolecte) — varietăţi semnificative pentru un anumit statut social (cf. şi *sociolect*);

— varietăţi *etnice* sau *religioase* — specifice unor comunităţi închise, cu viaţă, tradiţie, şi religie proprii;

— varietăţi *funcţionale* — varietăţi specializate pentru un anumit domeniu profesional sau cîmp de experienţă.

Aceste patru statute sînt relative, una şi aceeaşi varietate putînd primi un statut sau altul în funcţie de comunitatea considerată, de moment etc. /F, SL, 147—148/.

Utilizînd patru criterii; standardizarea, autonomia, istoricitatea şi vitalitatea, J. Fishman caracterizează cîteva varietăţi-tip: limbă standard, limbă comună, dialect, creolă, pidgin, limbă clasică, limbă artificială (cf. şi *limbă standard, limbi — probleme de tipologie sociolingvistică* şi *standardizare*). /F, SL, 149—151 şi figura 1, p. 151/

În cazul diglosiei (cf. *diglosie*) se vorbeşte despre o variantă H (*high*=elevată, superioară, înaltă) şi una L (*low*=de jos, inferioară obişnuită), prima utilizată pentru discutarea unor probleme legate de învăţămînt, cultură, literatură, religie etc., cealaltă — pentru discutarea unor probleme legate de viaţa de familie şi de ocupaţiile cotidiene.

H şi L se caracterizează prin specializarea strictă a funcţiilor. H este varianta de prestigiu, caracterizată printr-o extremă codificare şi, adesea, printr-o structură gramaticală mai complexă decît L. Varianta L reprezintă, în termenii lui Gumperz, o variantă dialectală pe cînd H reprezintă o variantă suprapusă: /F, D, 136—142/

CUPRINS

Prefață (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu) 3
Abrevieri 5
Sociolingvistica — orientări, principii, metode, aplicații (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu) 7
Obiectul sociolingvisticii. Aspecte metodologice. Prezentare (D. Chițoran) . 35
Uriel Weinreich: Contact lingvistic și contact sociocultural (trad. Liliana Dragomirescu) 40
William Bright: Dimensiunile sociolingvisticii (trad. Olimpia Matei) 46
Dell Hymes: Etnografia vorbirii (trad. Stela Dumitrescu) 51
William Labov: Studiul limbii în contextul ei social (trad. Elisabeta
J. Sumpf: Lingvistică și sociologie (trad. Ioana Dragomirescu) 86
Asadurian și Maria Tătulea) 67
Comunitatea lingvistică. Prezentare (D. Chițoran) 92
Uriel Weinreich: Cadrul sociocultural al contactului lingvistic (trad. Carmen Dobrovie și Maria Tătulea) 95
John J. Gumperz: Comunitatea de vorbire (trad. Carmen Dobrovie) 103
John J. Gumperz: Tipuri de comunități lingvistice (trad. Carmen Dobrovie) 112
Heinz Kloss: Tipuri de comunități multilingve: discuția a zece variabile (trad. Anne-Marie Simionescu) 122
Alte concepte de bază ale sociolingvisticii. Prezentare (D. Chițoran) 132
Charles A. Ferguson: Diglosia (trad. Maria Tătulea) 135
Joshua A. Fishman: Sociologia limbii: o știință interdisciplinară pentru studiul limbii în societate (trad. Liliana Dragomirescu) . . . 146
Susan M. Ervin-Tripp: Sociolingvistica (trad. Simona Anchidin) . . 161
Dieter Wunderlich: Relații între noțiuni în cadrul sociolingvisticii . 179
Schimbări lingvistice. Prezentare (D. Chițoran) 185
William Labov: Mecanismul schimbărilor lingvistice (trad. Elisabeta Asadurian) 189
William Labov: Efectul mobilității sociale asupra comportamentului lingvistic (trad. Cristina Rusu) 194
John J. Gumperz: Asupra etnologiei schimbării lingvistice (trad. Olimpia Matei) 208
Aplicații ale sociolingvisticii. Prezentare (D. Chițoran) 219

Einar Haugen: Lingvistica și planificarea lingvistică (trad. Stela Dumitrescu) 223
M. M. Guhman: Unele caracteristici generale ale formării și dezvoltării limbilor naționale (trad. Monica Matei) 242
Basil Bernstein: Coduri elaborate și coduri restrînse (trad. Anne-Marie Simionescu) 252
Hugo Moser: Bariere lingvistice — o problemă lingvistică și socială (trad. Lucia Popa și Carmen Habuleac) 257
G. Avanzini, G. Berruto, E. Salvemini: Sociolingvistica italiană (trad. Mihaela Anghelescu) 269
Bibliografie selectivă (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu) 277
Glosar (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu) 281

Tiraj: 2 550. S.P.: 80. Broșat. Coli de tipar: 18,50.
Hîrtia: Scris I.A. trat. 80×100/100 gr. Format: 16/70×100.
Bun de tipar: 15.12.1975. Nr. Plan: 5 438. Ediția: 1975.

Tiparul executat sub comanda nr. 334, la Întreprinderea poligrafică „Crișana, Oradea, str. Moscovei nr. 5.

Lei
17,20